I 7501

SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE
ŞI FILOLOGICE DIN R.P.R.

Limbă şi literatură

BUCUREŞTI—1961

5

Limbă şi literatură 5 1961

LIMBĂ
ŞI LITERATURĂ

V

0 JUL 2005

7501.

2014

SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN R.P.R.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

V

2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

BUCUREŞTI — 1961

15585
73771

1954

PREFAȚĂ

Volumul V al publicației noastre „Limbă și literatură" cuprinde 25 de studii și articole, dintre care 13 sînt ale unor profesori din învățămîntul de cultură generală, 7 ale unor cadre didactice universitare, iar 5 ale unor colaboratori care lucrează în institute de cercetări din București și din restul țării.

Făcînd o comparație, din acest punct de vedere, cu volumele anterioare, se poate constata că volumul I (1955) aducea colaborarea doar a 3 profesori din învățămîntul de cultură generală, volumele al II-lea (1956) și al III-lea (1957) cuprindeau fiecare numai cîte 4 asemenea colaborări, iar „Limbă și literatură" IV (1960) ridica la 9 numărul colaboratorilor din învățămîntul elementar și mediu. Socotim, de asemenea, un succes cuprinderea în acest volum a articolelor unor tineri profesori care predau la sate. Această evoluție arată că „Limbă și literatură" a devenit expresia activității științifice îndeosebi a profesorilor din învățămîntul de cultură generală care activează în cadrul Societății de științe istorice și filologice, unde lucrările, o dată elaborate sînt prezentate în fața unui auditoriu alcătuit în majoritatea lui de cadre didactice, care contribuie, prin discuțiile purtate în ședințele de comunicări, la îmbunătățirea acestora.

In acest sens, redacția s-a străduit să cuprindă în volumul de față, pe cît e cu putință, materiale care să poată veni efectiv în sprijinul cadrelor noastre didactice din învățămîntul de cultură generală și din învățămîntul superior, contribuind la îmbogățirea lecțiilor lor, prin datele noi aduse de autori în aceste cercetări.

De asemenea, apreciind ca juste observațiile făcute cu prilejul apariției volumului anterior, considerăm ca utilă cuprinderea în volumul de față a unor „studii de sinteză, unele cercetări privind diferite momente și perioade din istoria literaturii, diferite curente literare, diverse reviste importante" ca: „Etape din dezvoltarea artistică a limbii romîne" de acad. Tudor Vianu, „Prezentare succintă a istoriei literaturii romîne" de conf. univ. Emil Boldan, „Curentul literar patruzeciopist" de conf. univ. G. C. Nicolescu, „Literatura romînă în perioada feudală" de lector univ. Al. Piru etc.

Aşteptăm de la profesorii din întreaga ţară cît mai multe colaborări, de un înalt nivel ştiinţific şi cît mai folositoare muncii noastre didactice. Conştienţi de faptul că „Limbă şi literatură" V nu oferă încă suficiente materiale privind limba şi literatura noastră contemporană, invităm pe colaboratorii noştri, pe membrii filialelor Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice să-şi îndrepte cercetările mai ales în această direcţie, ca numărul următor al publicaţiei noastre să poată fi şi mai mult axat pe problemele actualităţii.

Consiliul de conducere al
Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice
din R. P. R.

ETAPE DIN DEZVOLTAREA ARTISTICĂ A LIMBII ROMÎNE

de Acad. TUDOR VIANU

Într-o cercetare publicată cu cîţiva ani în urmă, am încercat să arătăm că, în jurul anului 1840, limba literară romînă ajunge la formele ei durabile, adică la acelea folosite de toţi scriitorii epocii următoare şi la acelea care continuă să fie întrebuinţate de scriitorii şi oamenii culţi de astăzi. Am arătat astfel cum, pornind de la limba romînă a secolului al XVIII-lea, scriitorii primei jumătăţi a veacului următor au eliminat treptat turcismele şi grecismele, ca expresie a feudalismului înaintaş, au introdus neologismele, mai ales romanice, corespunzătoare noilor noţiuni ale unei culturi superioare, au fixat formele, adică au asigurat nivelul corectitudinii în vorbire, au apropiat limba literară de limba poporului, dînd astfel satisfacţie aspiraţiei către forme naţionale de viaţă. Grupînd exemple din jurul anului 1840, împrumutate din operele unor scriitori ca C. Negruzzi, I. Heliade-Rădulescu, Grigore Alexandrescu, V. Alecsandri, doveditoare deopotrivă a nivelului atins prin lucrarea de purificare, fixare, îmbogăţire şi înălţare a limbii, credeam să putem ajunge la următoarea concluzie: „Din momentul în care s-a fixat, şi bunele exemple ale scriitorilor din jurul anului 1840 s-au impus peste rătăcirile arătate, limba noastră literară a intrat în faza unei evoluţii precumpănitor estetice“ [1].

Această concluzie voia să sugereze ideea că, pentru fazele mai noi ale evoluţiei noastre lingvistice, problemele cele mai importante ale cercetării nu sînt acelea ale dezvoltării limbii literare, ci acelea ale stilului scriitorilor şi al şcolilor literare. Deşi limba literară romînă n-a rămas nemişcată în răstimpul unui secol şi mai bine de cînd a dobîndit trăsăturile ei moderne, ba chiar în ultimul deceniu şi jumătate de cînd ţara noastră a intrat într-o nouă orînduire socială, transformările limbii literare, mai ales întrucît priveşte vocabularul, sînt destul de notabile şi merită să fie studiate cu toată atenţia, se poate spune totuşi că temelia lingvistică a exprimării culte în romîneşte a rămas astfel precum a fixat-o secolul al XIX-lea. Dar faptul că scriitorii au putut dispune la un moment dat de un instrument lingvistic ferm, suplu şi bogat, le-a îngăduit acestor scriitori să se consacre expresiei originale a tendinţelor sociale reprezentate de ei, ca şi sentimentului şi fanteziei lor individuale. Este interesant, în această privinţă, a compara între ele două texte provenite din reflecţia scriitorilor asupra artei lor. Unul este al

[1] *Din problemele limbii literare romîne a secolului al XIX-lea*, în vol. *Probleme de stil şi artă literară*, 1955, p .197.

pașoptistului A. Russo, care scrie în ale sale *Cugetări*: „*Dacă este ca neamul romîn să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la isvorul adevărat: la tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele și stilul; și de aș fi poet, aș culege mitologia romînă... de aș fi istoric, aș strebate prin toate bordeele să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile romînești și aș culege limba*". După o jumătate de secol, Tudor Arghezi, pe-atunci la începuturile lui, scrie în articolul programatic din revista „Linia dreaptă": „*Lumea întreagă simte și gîndește, dar nu fiecare om poate formula gîndirea și simțirea. Acțiunea artistului și fredonarea unei doine improvizate, printre lacrimi, la gura căminului, au un acelaș principiu, numai că poetul formulează în linii exacte. Dar trecînd peste durerile și bucuriile tale nu gîndești și pe ale — mai ales durerile — vecinului? Să admitem că poetul nu avu atîtea dureri cîte ni le spune! Le-am avut noi și le găsim perfect chintesențiate în limba matematică a versului*" [1]. Problema expresiei se pune ambilor scriitori; dar unul îi vede soluția în fixarea unei limbi literare prin alimentarea ei din izvorul popular, în timp ce celălalt preconizează soluția estetică, prin găsirea formulării exacte pentru durerile și bucuriile tuturor. Comparația celor două texte arată schimbarea produsă în preocupările scriitorilor romîni în jumătatea de secol și mai bine care îl desparte pe Russo de Arghezi. În momentul literar al apariției acestuia din urmă nu se mai punea nici problema formelor și a vocabularului, nici aceea a combaterii purismului romanic, nici a găsirii mijloacelor pentru asigurarea gîndirii celei mai înalte. Toate aceste probleme își dobîndiseră de mult soluția; scriitorii se aflau acum în situația de a reflecta numai la posibilitățile lor artistice. Aceeași va rămîne situația și de aci înainte. În paginile care urmează ne propunem deci să înfățișăm singurele probleme artistice ale limbii, în epoca următoare stabilirii formelor ei literare.

În acest scop vom alătura texte provenind din momente deosebite ale timpului, dar alese din cadrul acelorași forme literare. Vom încerca a arăta astfel uneori progresul, alteori numai deosebirile care s-au introdus în expresia marilor scriitori. Formele literare alese vor fi: 1. dialogul, 2. descrierea mediului natural, 3. descrierea mediului domestic, 4. portretul, 5. analiza psihologică, 6. analiza stărilor de societate.

DIALOGUL

Dialogul introdus în narațiune este un procedeu literar folosit de timpuriu de către scriitorii romîni ai secolului al XIX-lea. Progresele dialogului, adică ale transcrierii limbii vorbite, ar putea fi dovedite cu mai multă evidență, dacă le-am urmări în literatura dramatică. În acest domeniu, lipsa unui teatru național pînă la jumătatea secolului trecut a frînat creația; dar aceasta a luat o dezvoltare rapidă, cu mari rezultate, o dată cu apariția unei scene naționale. Pentru a nu ne face deci sarcina prea ușoară, spicuind exemple dintr-un domeniu în care progresele dialogului sînt prea evidente, vom cita mai întîi un pasaj dialogat din nuvela lui C. Negruzzi, *Zoe* (1829), apoi tot dintr-o povestire, publicată după peste șase decenii.

[1] „*Linia dreaptă*" I, nr. 3, 1904, p. 42—43.

În narațiunea lui Negruzzi, Zoe pătrunde în camera lui Iancu și descarcă asupra acestuia un foc de revolver, fără a-l atinge. Între cele două personaje se produce atunci un dialog, din care reproduc numai două replice: — *„Doamne sfinte, strigă tînărul cunoscînd-o, tu ești Zoe, cine ar fi putut crede! Tu ești care vrei să mă omori! Aceasta e răsplata dragostei mele? Vrei să mă omori! Și pentru ce? — Pentrucă ești un nelegiuit, strigă fata cu un glas precurmat de suspinuri, pentrucă mă vinzi, pentrucă disprețuești amorul meu, și pentrucă ai gîndit că vei putea, după ce m-ai învățat dragostea, după ce mi-ai arătat dulceața vieții, să mă lepezi ca pe o jucărie ce nu-ți place! nesocotitule! pesemne că nu știi că pe noi femeile dacă un paing ne sparie, moartea nici cum nu ne îngrozește? Eată dovada vînzării tale, și îi întinse un bilet scris pe o hîrtie roză. Cetește, ticălosule! sau mai bine las' să ți-l cetesc eu. Ascultă"*.

Examinarea acestui text arată că autorul ei nu este încă stăpîn pe mijloacele stilului oral. Deși textul cuprinde, în prima replică, fraze exclamative, cum pot apărea în limba vorbită și în focul dialogului, firescul acestor fraze este alterat prin calculi francezi, de pildă *tu ești care vrei să mă omori*, unde întrebuințarea pronumelui relativ fără antecedent (*care* în loc de *aceea care*) reproduce o construcție franceză; de asemenea, conjuncția *și*, folosită nu pentru a exprima un raport de coordonare, ci cu valoare de adverb și pentru a exprima indignarea, este o construcție franceză. În această din urmă privință *Gramatica Larousse* (1936, p. 393) citează o frază din Racine: *Et vous prononcieriez un arrêt si cruel*? Dar afară de aceste infiltrații sintactice străine, textul lui Negruzzi dă impresia nefirescului și prin faptul că are un caracter retoric, dar nu oral. Retorismul acestui text, influențat de procedeele narative romantice și chiar ale realismului la începuturile lui, de pildă ale lui Balzac, pe care eroinele lui Negruzzi, ca și acesta însuși, îl citesc, rezultă din mai multe caracteristice. Remarc, mai întîi, repetarea anaforică a aceluiași cuvînt pentru introducerea unor propoziții succesive: *pentrucă ești un nelegiuit... pentrucă disprețuești amorul meu... pentrucă ai gîndit că vei putea* etc. Stilul oral întrebuințează parataxa; eroii lui Negruzzi întrebuințează însă hipotaxa, ca în următorul pasaj, unde fraza este întreruptă pentru a intercala în ea un cuplu de propoziții determinative, introduse prin *după ce*: *ai gîndit că vei putea, după ce m-ai învățat dragostea, după ce mi-ai arătat dulceața vieții, să mă lepezi ca pe o jucărie etc.* Prezența acestor procedee arată că Negruzzi, la începuturile lui, nu era încă stăpîn pe mijloacele stilului oral și că dialogul lui este nefiresc. Negruzzi a depășit, în scrieri ulterioare, dialogul retoric și convențional al începuturilor sale. Progresul acesta devine mai vizibil la scriitorii care i-au urmat.

Aleg, pentru a sublinia contrastul cu fragmentul spicuit din C. Negruzzi, un text de I. L. Caragiale. Nu-l aleg însă din schițele alcătuite aproape în întregime din dialog, cum procedează acest autor atît de des și cu un succes care a permis prelucrarea lor pentru scenă. Culeg textul din nuvela *Păcat* (1892), acela în care primarul Cuțitei povestește preotului Niță idila dintre tinerii Mitu și Ileana, o idilă menită să producă alarma cea mai teribilă în sufletul preotului: *„Eu știam dela'nceput că o să fie'ncurcătură, zise Cuțitei cu zîmbetul lui obișnuit... Nici că se putea altfel... Întîi numai bănuiam — acu mi-aș pune capul... Stăi să vezi... Duminecă vreo două săptămîni, nu știu ce roboteam pîn grădină... Numai ce să-i vezi veneau amîndoi dinspre gîrlă, trecea pe lîngă gard încet și vorbea șoptit... N-am putut auzi mai nimic... Atîta*

doară mi s-a părut că zicea ea: „Nu te crez!" da el zice: „O să vezi!" Am sărit repede din grădină şi pînă s-ajungă ei pe linie, cum umblau domol şi se tot opreau pe loc, le-am ieşit înainte la poartă... Se legăna alături, par'că mergea pe o apă... Era să treacă pe lîngă mine făr' să mă vază. „Bună dimineaţa, fină" zic; zice: „Sărut mîna naşule. — Da'ncotro? — Mergeam şi noi la biserică... Ne-am întîlnit mai colea cu neica Mitu..." — I-am tras cu ochiul, şi zic: „Cale bună, fină". — El a trecut şi s-a făcut roşu ca ardeiul; da ea, diavoloaica, a'nceput să rîză; zice: „Sărut mîna, năşicule!" şi-a plecat amîndoi înainte." Avem deci de-a face cu o povestire prin reproducerea unui dialog. Procedeul este el însuşi oral, deoarece mulţi povestitori, dinafară de sfera literară, obişnuiesc să nareze evenimentele prin reproducerea limbajului dintre personajele care propulsează evenimentele. Povestitorul apare cu rolul de a comenta evenimentele sau cu acela de a lua el însuşi parte la acele evenimente, introducînd propria lui replică sau pe aceea a unui personaj al povestirii, aşa cum se obişnuieşte în astfel de împrejurări, prin verbele *zic, zice*. Orale mai sînt, în pasajul citat, variante regionale ca *pîn* (pentru *prin*), unele eliziuni ca *da* (pentru *dar*), *da'ncotro, far'să mă vază*; forme iotacizate ale verbului, caracteristice graiului muntenesc, ca *crez, rîză*; lipsa acordului pentru verbele la imperfect sau perfectul compus pers. a III-a plural, de asemenea proprii graiului din Muntenia: (ei) *trecea*, (ei) *vorbea*, (ei) *se legăna, şi-a plecat amîndoi*; locuţiuni, ca aceea cu rol introductiv: *stăi să vezi*; expresii ca: *par'că mergea pe o apă*; fraze eliptice, precum: *aşa mîndri!* Contextul este construit prin simplă juxtapunere, fără indicarea raportului dintre fraze. Întreaga manifestare verbală a personajului lui Caragiale se caracterizează prin felul ei absolut firesc, rareori atins de povestitorii ceva mai vechi. În timp ce Caragiale ajungea să noteze cu atîta fidelitate oralitatea, mai ales a orăşenilor, Creangă obţinea acelaşi rezultat în transcrierea vorbirii ţăranilor moldoveni. Exemplul lor a stabilit procedee, adeseori reluate de naratorii ulteriori, astfel încît firescul în redarea limbii vorbite este una dintre particularităţile cele mai remarcabile ale artei prozatorilor romîni la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea.

DESCRIEREA NATURII

Pentru a urmări dezvoltarea artei peisajului în literatura romînă, citez mai întîi un pasaj din *Călătoria în Africa* (1855) de V. Alecsandri. Mai înainte de a atinge teritoriul Spaniei, pentru a trece apoi în Africa, Alecsandri călătoreşte cu diligenţa în sudul Franţei, unde notează următoarea impresie de natură: *„Acum umbrele nopţii acoperiseră pămîntul, şi copacii se zăriau ca fantasme din altă lume ce se alungau pe cîmpii, pînă ce se perdeau în întunericul depărtării. Mii de stele străluciau pe bolta cerească; unele cădeau dealungul ceriului, lăsînd o urmă argintie după dînsele; altele se oglindeau în apa Adurului; altele păreau că alunecă ca nişte mari brilianturi pe omătul din vîrful Pireneilor. — Tot era în lume tainic şi adînc-pătrunzător; iar în tăcerea cumplită a naturii, în nemişcarea obştească ce ne încongiura, răpegiunea malpostei sămăna îndoită, tropotul cailor şi sunetul zurgălăilor aveau ceva fantastic. Fanarele trăsurei aruncau înaintea lor, pe şosea, o pată lungă de lumină, în care caii se zăriau călcînd în picioare umbrele lor ce se încolăciau sub dînşii ca nişte balauri negri. — Îmi închipuiam că mă aflam în împărăţia fantasmelor, răpit de carul unui geniu de noapte şi ur-*

mărit de hîrîitul grozav a unor balauri nevăzuți. Însă luna se rîdică încet pe marginea orizontului, și, la gingașa sa lumină, fantasmagoria peri într-o clipă".

Textul acesta aparține unei epoci în care scriitorii moldoveni foloseau încă variante regionale, ca *pănă, a încongiura, răpegiunea, a rîdica*, sau neologisme care nu s-au impus, ca *malposta* (după fr. *malle-poste*). Peisajul descris de Alecsandri n-are, în narațiunea lui, decît un rol de cadru; este un decor care nu participă în nici un fel la întîmplările povestite de scriitor. Acest decor este stilizat fantastic, ceea ce aduce cuvintele din aceeași familie; *fantastic, fantasme, fantasmagorie*, o serie urmată de cuvinte dintr-un sector lexical înrudit, aduse de comparațiile scriitorului, ca *geniu de noapte, balauri* (de două ori). Retorismul, pe care l-am văzut apărînd în dialogul folosit de scriitorii aceleiași epoce, se introduce și în descrierea naturii, ca de pildă în construcția enumerativă: *mii de stele străluceau... unele cădeau... altele se oglindeau... altele păreau că lunecă*. Caracteristic pentru arta descriptivă a lui Alecsandri este și felul în care se succed, într-o alternanță aproape regulată, frazele obiective și cele subiective, adică acelea în care verbul predicativ exprimă cînd un proces exterior, cînd un mod al simțirii sau al reprezentării povestitorului. Astfel, umbrele *acoperiseră* pămîntul, dar copacii *se zăriau*; *stelele străluciau, cădeau, se oglindeau*, dar unele *păreau că lunecă*; răpegiunea malpostei *semăna îndoită* (adică *părea îndoit de mare*); fanarele trăsurei *aruncau lumină*, dar caii *se zăriau* cum calcă în picioare umbrele lor; în fine, în timp ce scriitorul *își închipuia* că se află în împărăția fantasmelor, luna *se rîdică* încet. Acest amestec al constatării obiective cu notarea impresiei subiective este un procedeu general în arta descriptivă a romanticilor. Subiectivitatea impresiei se introduce, de altfel, în descripție și prin epitet, care, adaptîndu-se la caracterul fantastic al întregii descrieri, este ales din sectorul terifiant, fioros. Scriitorul respectă însă legea contrastelor reparatoare și, astfel, dacă tăcerea este *cumplită*, sunetul zurgălăilor *fantastic*, hîrîitul *grozav*, lumina lunii este *gingașă*. Trebuie să adăugăm că stilizarea fantastică și unele comparații și epitete sînt, pentru Alecsandri, mijloace generale de descriere, apărute scriitorului și în alte împrejurări. Astfel, cînd în timpul aceleiași călătorii, părăsește Franța și se îndreaptă cu vaporul către țărmurile Africii, stelele i se arată, din nou, ca *o ninsoare de diamanturi*, razele soarelui la apus i se par ca niște *lungi șerpi de aur*, marea este *îngrozitoare* și întreaga natură *se acopere cu o haină fantastică*. Folosirea acelorași mijloace în zugrăvirea unor peisaje atît de deosebite pune în lumină, nu numai relativa s ă r ă c i e a artei descriptive a lui Alecsandri, dar și caracterul ei convențional. Înapoindu-ne la prima descriere citată vom adăuga, în fine, că sentimentul care o susține este mai mult o atitudine jucată. Scriitorul ne-a vrăjit un aspect *fantastic* al naturii, pe care îl denunță îndată ca o simplă iluzie, atunci cînd notează: „*Umbrele fioroase se făcură nevăzute, balaurii intrară în pămînt, și cruntul lor hîrîit se prefăcu în nevinovatul horăit al englezului ce dormea cît șepte la spatele meu*". Procedeul degradării sublimului terifiant în comic, după formula antică *parturiunt montes nascitur ridiculus mus*, este folosit de Alecsandri de mai multe ori și pune în lumină o anumită atitudine ironică, proprie în mod mai general artei literare a lui Alecsandri.

Ne găsim în fața unei arte peisagistice cu totul deosebite atunci cînd, înaintînd în timp cu o jumătate de secol, reținem în *Crîșma lui Moș Precu*

(1904) a lui Mihail Sadoveanu, următoarea descriere de natură, în care o inundaţie la începutul primăverii este evocată prin mijloace cu totul deosebite de acele ale înaintaşului V. Alecsandri: *„Zilele cu soare fierbinte veniră dintr'odată. Zăpada se muie ca ceara, scăzu şi dădu drumul izvoarelor de apă. — Pămînt bătînd în verde prinse a se arăta ici-colo, pe costişe. Apoi prin hîrtoape se năpustiră şuvoaiele săltînd ca pe nişte trepte, frămîntîndu-se şi spumegînd. Iazul se umflă şi ieşi din matcă. Bătrînul şi Zaharia ridicară toate stavilele de la opust. Valuri tulburi creşteau amestecate cu pale de fîn, cu strujeni şi cu găteje. Se roteau fierbînd la gura larg deschisă, apoi odată se cufundau sunînd într-o cădere uriaşă, într-un freamăt asurzitor, în nenumărate raze scînteietoare, într-o volbură de spumă. — În ziua întăia, spre sară, apele suindu-se pînă la o palmă de drum, moşneagul începu a se îngrija. Noaptea, tatăl şi feciorul nu putură să închidă ochii. Umblau ca nişte umbre, cu fînarele, vărsînd dungi mari de sînge pe valurile negre. — Dimineaţa, nu mai era chip. Zaharia încălecă şi intră în Broşteni ca să caute oameni de ajutor, apoi, printre sătenii grămădiţi în toate părţile şi deşteptaţi de zvonul primejdiei, îşi rupse cale pînă la casa Anicăi. Într-un tîrziu, cînd coborî cu oamenii la zăgazuri, găsi pe bătrîn scoţîndu-şi baba din moară. Pe ici, pe colo, pînza de apă se înălţase în şosea şi se strecura în şerpi, furişîndu-se, spre clinul de dincolo. — Şi deodată crăpă o parte din iezătura de lîngă opust. Apa clipoti într-un talaz mare, urni îngrămădirea de pămînt, sălciile se clătinară, se lăsară într-o parte, se cufundară încet, iar undele, sfredelindu-se în surpături, horcăind în goluri, se adunară ca pentru o luptă, se înălţară într-o izbire ca un grumaz încordat, — şi, scurt, malul şi opustul se prăbuşiră. Apele răzbiră în urmă într-un şuier de furtună, şi duseră la vale grinzi şi scînduri, şi sălcii învăluite care se zbăteau în vîltori cu rădăcinele în sus ca nişte capete îngrozite cu pletele vîlvoi"*.

Cititorul care parcurge această pagină de la începuturile lui Mihail Sadoveanu nu poate să nu remarce adevărul şi exactitatea notaţiilor ei. Este o pagină de maestru. Nici o urmă de convenţie literară, de reţetă experimentată înainte şi moştenită dintr-o fază anterioară a creaţiei. Retorismul în descripţie a dispărut. Scriitorul se exprimă totuşi prin largi construcţii, îmbogăţite prin grupuri de predicate: *zăpada se muie, scăzu, dădu drumul izvoarelor*; (valurile) *se roteau, se cufundau, apa clipoti, urni îngrămădirea de pămînt*, sălciile *se clătinară, se lăsară într-o parte, se cufundară*, undele *se adunară, se înălţară* sau prin grupuri de complemente: şuvoaiele se năpustiră *săltînd, frămîntîndu-se, spumegînd*; valurile creşteau amestecate *cu pale de fîn, cu strujeni, cu găteje*; valurile se cufundau sunînd *într-o cădere uriaşă, într-un freamăt asurzitor, în nenumărate raze scînteietoare, într-o volbură de spumă* etc. Grupurile relativ egale de predicate sau de determinări introduc număr şi cadenţă în construcţie; totuşi simţim lămurit că acest fel al construcţiei n-are un simplu rol ornamental, ci este provocat de nevoia scriitorului de a introduce precizie în descrierea sa. Nu mai simţim succesiunea propoziţiilor sau a elementelor lor determinative ca pe o enumerare retorică, ci ca pe aspectele sau fazele unui proces, evocat cu cea mai mare exactitate. Scriitorul observă cu toate simţurile, vede, aude, îşi reprezintă mişcarea. Vede *razele scînteietoare* ale valurilor, le aude *freamătul, şuierul de furtună* şi îşi reprezintă *lupta, prăbuşirea, izbirea*, pentru care găseşte o comparaţie în intuiţia corporală a *grumazului încordat*. Nu cred că vreun alt scriitor, înaintea lui Sadoveanu,

să fi primit de la natură un număr tot atît de mare de impresii, exprimate cu același adevăr. Scriitorul renunță la procedeul tradițional al alternării frazelor obiective și subiective, dar introduce totuși omul în peisaj, pentru a învia descripția naturii prin răsfrîngerea acesteia într-o sensibilitate omenească. Fantasticul aparenței deține un rol și în această pagină descriptivă, dar ea nu mai este simțită acum ca produsul unei atitudini jucate, ci ca o viziune de al cărei adevăr subiectiv nu ne îndoim, atunci cînd scriitorul vede rădăcinile smulse de șuvoi *ca niște capete îngrozite cu pletele vîlvoi*. Comparată cu faza atinsă de Alecsandri, descrierea naturii la Sadoveanu reprezintă un mare progres în utilizarea limbii noastre ca instrument al evocării poetice.

După marile succese ale artei peisagistice a lui Sadoveanu, descrierea naturii devine o categorie literară deseori cultivată de scriitorii romîni. Atingem însă o nouă fază a procedeelor de artă în această direcție, o dată cu Geo Bogza în cărți ca *Țări de piatră, de foc și de pămînt* (1939), *Cartea Oltului* (1945) sau *Meridiane sovietice* (1953). Ceea ce aduce nou Geo Bogza în arta peisajului literar este expresia percepției științifice a realității, apoi a aspectelor ei legate de civilizația modernă și de viața celor mai largi colectivități omenești. Geo Bogza este un artist socialist și, ca atare, modul propriu al concepției sale despre lume se vestește pretutindeni, la orice pagină am deschide vreuna din cărțile sale, prin variatele mijloace ale vocabularului și ale imaginilor lui. În *Cartea Oltului*, unde scriitorul urmărește acest rîu de la obîrșii pînă la vărsarea lui în Dunăre, împreună cu peisajele pe care le străbate și cu înfățișările vieții sociale ale oamenilor din acele locuri, Bogza și-a împărțit cartea în mai multe capitole mari, pe care le numește „trepte": *treapta minerală, vegetală, biologică, spirituală, a istoriei, a reîntoarcerii în cosmos*. A pus deci la baza evocărilor sale o adevărată ontologie științifică, o concepție relativă la dezvoltarea materiei în lume. Paginile de față sînt consacrate însă caracterizării procedeelor de artă ale scriitorilor, așa cum ele se arată în exemple limitate. Astfel de exemple sînt ușor de extras din orice punct al cărților lui Bogza. Iată, de pildă, întreaga atitudine și unele din procedeele cele mai caracteristice ale scriitorului, ivindu-se încă din prima pagină a *Cărții Oltului*. Este vorba de descrierea panoramică a unui peisaj tipic din Ardeal: „*Presărat cu cetăți vechi, în ruină, și cu turle de biserici, ascuțite, Ardealul își desfășoară peisajele pînă la mari depărtări, sub semnul acestor străvechi și elocvente construcții. Durabile rezultate de piatră ale unor îndelungi eforturi unanime; totdeauna deasupra a tot ce le este în jur, din orice parte a pămîntului văzute, ziua ele îl domină, iar noaptea îl împînzesc de mistere și îi dau un sens. Sunt seri în care turlele ascuțite ale bisericilor par vechi și primare antene, cu care oamenii acestor locuri au încercat, tot timpul veacurilor trecute, să prindă în auz ecoul adevărat al Universului, secreta și via lui rezonanță*".

Ceea ce izbește mai întîi, parcurgînd această scurtă pagină descriptivă, este faptul că scriitorul nu pornește de la o singură impresie, de la un act unic al observației, ci de la mai multe impresii, pe care le leagă între ele, pentru a obține nu numai descrierea unui peisaj, dar și reflecția asupra lui. Scriitorul vede peisajul lui *ziua*, *noaptea* și *seara*. Actele particulare ale fiecărei contemplații au rămas în urmă, și scriitorul le însumează acum pentru a extrage sensul general desprins din cele văzute. Atitudinea spectaculară întregită prin acea reflexivă este caracteristică pentru toată arta descriptivă

a lui Geo Bogza. Scriitorul care are, în atîtea împrejurări, un puternic simţ al forţelor elementare, evocate cu prilejul fiecăreia din descrierile lui, zugrăveşte de data aceasta un peisaj construit, cu *cetăţi vechi, cu turle de biserici*; termenul *construcţii* le subsumează pe toate şi pe acest termen îl asociază cu un epitet neobişnuit, vorbind despre *elocvente construcţii*. Prezenţa construcţiei în peisaj îi îngăduie să-şi reprezinte munca umană colectivă, *eforturile unanime* cărora li se datoresc cetăţile şi turlele. Peisajul nu este de altfel văzut numai în singura clipă a observării lui, ci este reprezentat construindu-se în *tot timpul veacurilor trecute*; este perceput deci printr-o categorie istorică, adică drept un lucru care s-a format treptat şi a jucat un rol permanent vreme de multe secole. În legătură cu rolul jucat în trecut de turlele bisericilor în viaţa *colectivităţilor umane*, altă expresie care se va ivi numaidecît, apare şi o imagine împrumutată din tehnica modernă: turlele ascuţite îi apar ca nişte *antene* radiofonice, prin care închinătorii timpurilor vechi *prind*, ca la un post de radiorecepţie, *ecoul adevărat al Universului, secreta şi via lui rezonanţă. Secreta rezonanţă*, ca şi *elocvente construcţii*, sînt asocieri destul de neobişnuite de cuvinte, în care epitetul surprinde nu numai prin raritatea lui, dar şi prin faptul că este luat într-un sens nou, metaforic, impus poate de modele franceze. Influenţa franceză se arată, de altfel, nu numai în această folosire oarecum neaşteptată dată unor cuvinte destul de răspîndite, dar şi în unele forme ale construcţiei, ca de pildă în construcţia partitivă *noaptea îl împînzesc de mistere* sau în *sunt seri* (adică *există unele seri*). Abateri sintactice caracteristice, decurgînd de data aceasta dintr-un izvor intern, din proza lui T. Arghezi, remarcăm şi în separarea atributului de substantivul lui, ca în *turle de biserici, ascuţite*, un procedeu de dislocare sintactică prin care expresia dobîndeşte mai mult relief. Prozator modern, cu atitudini reflexive, lucrînd cu categorii istorice şi filozofice (*universul*), mişcîndu-se în lumea de reprezentări a civilizaţiei, a muncii, a tehnicii moderne, prin care sînt anexate artei literare sectoare noi ale vocabularului şi o imagistică inedită, Geo Bogza a creat o etapă nouă a descrierii literare.

MEDIUL DOMESTIC

Pictura interioarelor, a lucrurilor grupate de oameni în jurul lor şi care îi determină şi îi exprimă, adică ceea ce obişnuit se numeşte o „natură moartă", este o categorie literară apărută relativ tîrziu la scriitorii romîni. Cu tot marele rol pe care evocarea mediului domestic îl deţine în realism, începînd cu Balzac, scriitorii noştri s-au oprit, abia în faze mai noi, în faţa acestei teme. Al. Macedonski este unul dintre cei dintîi care au cultivat-o, de pildă în *Casa cu No. 10*,[1] descrierea unei case care, indicată numai prin această simplă şi incompletă determinare, sugerează cititorului că este vorba de o casă oarecare, cum vor fi fost desigur nenumărate în epoca scriitorului, deci o casă a cărei specială expresivitate provine tocmai din faptul că n-are nimic deosebit în alcătuirea ei externă şi internă. Macedonski va evoca deci poezia aspectelor umile, cotidiane şi banale, cum scriitorii realişti făceau de cîteva decenii. După ce ni se descrie înfăţişarea exterioară a *Casei cu No. 10*, de pe

[1] *„Literatorul"*, 5, 1883.

o stradă oarecare, aparţinînd unor locatari rămaşi necunoscuţi, ni se înfăţişează şi una din camerele ei: „*Peşchire, frumos lucrate cu borangic şi cu flori de mătase în faţă, atîrnate în piroane, dau ocol odăilor, perdelele de la fiece fereastră sînt de tibet cu o parte albastră şi cu alta conabie sau roşie, marea modă de pe la 1816 pînă la 1830. Iar pe măscioara lucrată în sidefuri, alături cu* Vestitorul Ţerei romînesci, *se mai află pe o tăviţă verde, înfăţişînd în poleieli şi în feţe, ducerea la geamie a Sultanului Mahmud, o mică ceaşcă într-un zarf de argint din care iese aromaticul abur al unei cafele pe care rar o mai putem bea astăzi*".

Avem deci de-a face cu descrierea unui interior, aşa cum l-a format influenţa turcă în epoca feudalităţii noastre, evidentă prin atîtea detalii ale decorului, dar şi prin moravurile oamenilor care locuiesc în cadrul lui, mărturisite prin prezenţa ceştii de cafea, a ciubucului amintit în continuarea pasajului. Scriitorul susţine sugestia mediului domestic oriental, prin cuvintele de origine turcească grupate de el, dintre care numai *borangic* s-a menţinut în limbă, în timp ce *peşchir, zarf, conabiu* deveniseră învechite chiar în epoca lui; cuvinte cărora li se alătură însă şi unele cu vechi accepţii, menite să sprijine arhaismul impresiei, ca *faţă, feţe*, probabil în înţelesul de *culoare*. Este evidentă prezenţa omului în acest mediu domestic, a liniştei patriarhale de care se bucura, a unora din deprinderile lui, a regimului politic din care descindeau înaintaşii lui, oameni trăind în cadrul împărăţiei lui Mahmud, dar şi a timpurilor noi de deşteptare naţională, despre care vorbeşte foaia „Vestitorul Ţerei romînesci", lăsată din mînă de cititorul care a ieşit tocmai pe uşă. Această prezenţă nevăzută a proprietarului *Casei cu No. 10* alcătuieşte adevăratul interes al pasajului, compus în restul lui cu o preocupare mai mult istorică sau etnografică, prin descrierea exactă a obiectelor, ca într-un catalog de muzeu, sau prin consideraţia generalizatoare: *marea modă de pe la 1816 pînă la 1830*, prin care scriitorul iese de fapt din cîmpul evocării literare propriu-zise şi pătrunde într-un domeniu al ştiinţei. La fel notaţia *aromaticul abur al unei cafele pe care rar o mai putem bea astăzi* sparge cadrul impresiei momentane, singura care ar fi trebuit reţinută, şi introduce o referinţă la împrejurări trecute, deci o atitudine propriu-zis istorică, însoţită de scriitor prin expresia, de altfel discretă, a preferinţei acordată de el trecutului. Cu toată alunecarea spre decoraţia muzeală şi etnografică şi spre istorism, scurta descripţie a lui Macedonski este o pagină de maestru prin interesul ei lexical, prin alegerea şi alăturarea imaginilor, dar mai ales prin expresia prezenţei umane, cu toate implicaţiile ei sociale, prin care mediul domestic descris dobîndeşte suflet şi viaţă.

Macedonski a dat de mai multe ori evocări de naturi moarte, „nuvele fără oameni", cum le numeşte într-un rînd. Stabilind modelul, determină o serie întreagă de pictori literari ai naturilor moarte, printre care amintesc pe I. A. Bassarabescu. În *Cît ţine liturghia* (din *Nuvele*, 1903), cucoana care a plecat să asculte slujba la biserică şi-a lăsat pustiu interiorul, unde lucrurile continuă să vorbească despre deprinderile ei. Este indicată mai întîi atmosfera generală, cu o sensibilitate ascuţită care percepe temperatura, starea atmosferică, tăcerea, lucrurile eterogene cărora li se atribuie, prin personificare, simţiri umane: „*Răcoare ca într-o chilie; şi nici o muscă, abia una mai înegreşte într-un punct olanul văruit al sobei; toate în casă tac de frica furtunii*". Pasajul începe prin fraze nominale: *răcoare ca într-o chilie; şi nici*

o muscă, apoi o retușare care aduce un verb, fiindcă de data aceasta e vorba de a nota o mișcare, a muștei care *înegrește* olanul sobei, creînd un contrast indicat prin relevarea *olanului văruit al sobei*. Se adaugă notațiile atmosferice, după care urmează un șir lung de fraze nominale, unde eliminarea verbului trebuie să susție impresia de imobilitate a unei vechi existențe, fără evenimente, supraviețuind cu umilitate neantului ei. „*Ce de lucruri pe scrin! Un* nesseser *cu oglinda spartă; par'că l-a furat somnul lîngă pernița cu nisip ce-i stă de straje, albăstrue, ieșită la soare, cu mătasea destrămată, plină de ace, gata să muște. La rînd, un fier de frizat, un pieptene mare de os îngălbenit; lîngă el, un mototol de păr castaniu, strîns, înodat; apoi un borcan cu alifie vînătă, pe jumătate plin, păstrează pe buze urme de degete*" etc. Toate aceste obiecte sînt indicate fără expresia vreunei relații dintre ele, fără verbe și fără compliniri, pînă la ultima frază care, prin singurul ei verb (*păstrează*), aduce mărturia îndeletnicirii atît de vane a cochetei bătrîne care-și îngrijește tenul, în lumea ei de nimicuri, unde ostilitatea generală a vieții, așa cum o poate simți o ființă eșuată, este figurată simbolic prin pernița de ace, *gata să muște*. Mulțimea și concentrarea notațiilor, puterea lor sugestivă, felul atît de meșteșugit ales al construcțiilor mărturisesc despre progresele obținute douăzeci de ani după Macedonski, în direcția evocărilor de interior.

Tudor Arghezi le va cultiva și el în epoca următoare, și este interesant a spicui, din paginile lui în proză, una din aceste evocări, pentru a constata ce s-a putut adăuga, ca sensibilitate și forme de expresie, peste ce obținuseră scriitorii anteriori. Alegem o pagină dintr-una din bucățile adunate în volumul *Ce-ai cu mine, vîntule?* (1937): „*În odăi, pulberea electrică a singurătății se urzește punct cu punct cu praful umbrei, cernut prin lumină, și țărîna timpului, dulce la gust și nesimțită la pipăit, le tîrăște neturburat în neant. Grinzile de stejar, zidurile de piatră, covoarele, jilțurile și cărțile ard fără văpaie și cu scrumuri mobile, în focul rece al topirii de sine. De toate ușile coridorului s-a prins un sol al tăcerii, cu degetul pe buze, desinat cu cărbune, și prin geamurile lor, în odăi, se zărește mișcîndu-se vălul moale al uitării*". Macedonski dăduse, împreună cu zugrăvirea unui interior, în acompaniamentul ei asociativ, ceva ca o viziune a dezvoltării țării în secolul trecut. I. A. Bassarabescu restrînge perspectiva evocării sale, făcînd ca lucrurile să vorbească despre o existență particulară, față de care socialul apare totuși ca ostilitate declarată existențelor care nu știu să se lupte, dar mai ales ca indiferență a mediului unde lucrurile se adună fără noimă și oamenii îmbătrînesc. Perspectiva se deschide foarte larg în descrierea lui Arghezi, unde răsună ceva ca sentimentul foarte generalizat al neantului universal și invincibil, fiindcă atinge materialele cele mai tari, stejarul și piatra. Pentru a vrăji procesul aneantizării unui interior închis, izolat de viață, scriitorul folosește epitete contradictorii cu numele pe care le determină, ca *focul rece* sau *arderea fără văpaie*, apoi o bogată sinonimie: *praf, țărînă, scrumuri, topire de sine, cărbune*, asociate cu nume pe care nimeni nu le mai legase cu ele, în metafore inedite, ca *praful umbrei, țărîna timpului, scrumuri mobile* (ale combustiei lucrurilor îmbătrînite). Dezvoltarea metaforică și, am spune, excesul acestei dezvoltări sînt o caracteristică prin care Arghezi se diferențiază atît de izbitor de scriitorii premergători. De asemenea, acuitatea lui senzorială, la fel de neobișnuită dacă o comparăm cu tot ce s-a produs mai înainte, leagă abstractul cu con-

cretul, ca atunci cînd ni se vorbește de *țărîna timpului, dulce la gust și nesimțită la pipăit*, obținînd nu numai imagini greu de reprezentat, dar și abstruzitate în construcție, mai ales în prima frază unde predicatul le *tîrăște* nu apare destul de limpede la cine se referă. Artist modern, hipersensibil, el cere limbii să exprime mai mult decît putuse da înainte, o disociază de graiul vorbit și obține un stil scriptic, cu mijloace rafinate ale evocării, dar pîndit de primejdia artificiului și obscurității.

PORTRETUL

Portretul literar este cultivat încă de primii scriitori ai secolului al XIX-lea. Costache Negruzzi dă în *Fiziologia provințialului* (1840) un portret generalizator, în felul *Caracterelor* lui La Bruyère. Scriitorul zugrăvește o categorie socială generală, prin trăsături văzute, prin care învie deopotrivă figura ca și moravurile modelului său: „*Provințialul îmblă încotoșmănat într-o grozavă șubă de urs; poartă arnăut în coada droșcii înarmat cu un ciubuc încălăfat și lulea ferecată cu argint; șuba de urs, arnăutul și ciubucul sînt cele trei neapărate elemente a boierului țînutaș; fără ele nu se vede nicăiuri. Figura lui e lesne de cunoscut; cele mai adese este gros și gras, are fața înflorită, favoriți tufoși și musteți răsucite, dar pre lîngă aceste firești podoabe, natura, ca o miloasă mumă, a răspîndit asupră-i și un* nu știu ce *care vorbește mai tare ochilor ispitiți decît orice altă*; un nu știu ce *care face a fi destul să-l vezi ca să-l cunoști și să gîcești din ce țînut sosește, sau din ce bortă iese*; *un* nu știu ce, *în sfîrșit, care te face să rîzi cum îl zărești*". Negruzzi folosește deci asociații tipizate de cuvinte ca *față înflorită, musteți răsucite, miloasă mumă*, cuplul de adjective-adverbe *gros și gras*, foarte răspîndit în limba franceză, de unde împrumută și locuțiunea substantivată *un nu știu ce* (un *je ne sais quoi*), prin care P. Bouhours, în secolul al XVII-lea, denumea, împotriva raționalismului clasic al lui Boileau, impresia greu de definit a frumuseții. Negruzzi cere deci mijloacele sale limbii vorbite și expunerea sa, în *Fiziologia provințialului* ca și în *Un poet necunoscut* (1838), unde portretul individual al lui Daniel Scavinschi este topit în narațiunea despre viața și moartea acestuia, se desfășoară în stilul unei pălăvrăgeli amabile, în care figurează deopotrivă ironia, calamburul, digresiunea.

Pe la 1880, Ion Ghica răspîndește, în *Corespondența* sa cu V. Alecsandri, sumedenie de portrete, mai ales ale unor originali ai vremurilor mai vechi, despre care povestește. Poate fi extrasă din *Corespondența* lui Ion Ghica o galerie întreagă de caricaturi, desenate în maniera lui Daumier, prin felul în care evocarea figurilor, reduse la puține trăsături, se asociază cu aceea a pitorescului vestimentar, pentru care găsește termenii potriviți în terminologia merceologică a începutului de veac. Iată, în acest sens, portretul așazisului *Prințipul Zamfir*, maniac aciuiat pe lîngă boierimea bucureșteană: „*Era un om între două vîrste, mai mult bătrîn decît tînăr; gros la burtă, alb și rumen la față și cu mustățile rase; purta pantaloni de nanchin galben cu capac, băgați în cizme ungurești cu pinteni, jiletcă vărgată, frac cafeniu cu bumbi de metal cu pajură împărătească, cravată roșie de pambriu, în care îi intra bărbia cu totul, pînă la gură, lăsînd să iasă de-o palmă două colțuri ascuțite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcei atîrna de o parte și de alta, zornăind, două lan-*

ţuri groase cu chei şi peceţi mulţime. Era «prinţipul Zamfir», amicul intim şi nedeslipit al banului Pană Filipescu". Descrierea procedează deci prin acumulare enumerativă de trăsături în construcţii juxtapuse, completînd în mod succesiv portretul, căruia scriitorul îi dă în cele din urmă un nume, dezlegînd astfel enigma ciudatei arătări evocate mai înainte.

Pentru a depăşi simplul pitoresc şi portretul obţinut prin însumarea treptată a trăsăturilor, înlocuite mai tîrziu prin formula caracterizatoare sintetică şi o viziune a omului moral, trebuie să ajungem, după 1900, la portretele lui N. Iorga, întrunite în seria volumelor *Oameni cari au fost*. Alegem, din nenumăratele care ar putea fi citate, pe acel al lui Ovid Densusianu, scris la moartea acestuia, în 1938. Scriitorul porneşte de la ceea ce îi pare a fi trăsătura esenţială a modelului său, ceva deopotrivă cu ceea ce H. Taine numea „la faculté maîtresse". Această trăsătură ar fi fost, la Densusianu, neadaptabilitatea lui. Iorga o explică prin date ereditare, introducînd în portret caracterizarea succintă a înaintaşilor lui Ovid, eruditii Aron şi Nicolae Densusianu. Defineşte apoi firea neadaptabilă a modelului şi termină printr-o frază nominală, prin care ni se deschide o perspectivă asupra trecutului neguros, greu parcă de determinismul unui neam întreg. Este o pagină de artă, vrednică a fi studiată în toate amănuntele ei: „*Ovid Densusianu, care a plecat ca pe furiş din viaţa pe care n-a vrut s-o primească aşa cum era şi n-a putut s-o domine aşa cum el ar fi vrut, a fost, în societatea românească preocupată de atîtea probleme şi frămîntată de atîtea patimi, un neadaptabil. — Aducea aplecarea către aceasta de la părinţii săi înşii, oameni de mare discreţie, plini de inteligenţă şi chiar de talent, dar înainte de toate, feriţi de lume. Ce splendid exemplar de romanitate ardeleană, şi în corp, în figură, era tatăl său, dacul cu părul şi barba colilie, care a fost neînduplecatul şi cu toată lumea înduşmănitul, nu din ură, ci dintr-o necesitate sufletească specială, Aron Densusianu! Ce călăreţ singuratec, îmbătat de vîntul culmilor propriei închipuiri, i-a fost unchiul, Nicolae Densusianu, care găsise în Bucegi leagănul zeilor elenici! — De o precocitate extraordinară, erudit înainte de douăzeci de ani, de o stăruinţă fără pereche la lucrul metodic, fiind nepotul acelora, păstra aierul de familie. O mare voinţă de a se afirma, de a crea şi a schimba, fără nimic din mijloacele, pe lîngă inteligenţa pe care o avea din bielşug, necesare pentru a se atinge scopul. Menirea acestui nobil şi tenace ambiţios a fost să fie necontenit învins, şi pentru aceasta i-a ţinut necaz vieţii, îndepărtîndu-se de dînsa, ca şi cum subt niciun raport n-ar fi fost vrednică de el. — Filolog, s-a vrut poet; om de cabinet, a visat de un amestec în viaţa politică; şi, necontenit, cu picătura de sînge a înfrîngerii, se întorcea la el însuşi. — O operă senină lîngă un om torturat prin sentinţe mai vechi decît însăşi fiinţa sa*".

Ceea ce îl interesează deci pe N. Iorga în portretul contemporanului său O. Densusianu este firea adîncă, realitatea morală a acestuia. În acest scop, portretistul întrebuinţează termeni denumind însuşiri sufleteşti, observate în modelul său sau în înaintaşii din care proveneau felurile de a fi ale acestuia. Terminologia psihologică şi morală era cu totul absentă în portretele anterioare, acelea zugrăvite de C. Negruzzi şi Ion Ghica. Această terminologie este însă larg folosită de Iorga, prin substantive ca *discreţie, inteligenţă, talent, închipuire, precocitate, stăruinţă, voinţă de a se afirma*, sau prin adjective ca *ambiţios, învins* (în sens moral) etc. Pentru a exprima asemănarea dintre model şi prede-

cesorii lui, scriitorul foloseşte expresia *aier de familie*, folosită în genere pentru a denumi identitatea trăsăturilor fizice ale membrilor aceleiaşi familii, dar care este luată aci în sensul moral, mai rar întîlnit. Expresia realităţii morale a omului adînc foloseşte uneori metafora cu mari rezonanţe poetice, ca aceea aplicată lui Nicolae Densusianu: *Călăreţ singuratec, îmbătat de vîntul culmilor propriei închipuiri* sau ca *picătura de sînge a înfrîngerii*. Iorga doreşte să ne înfăţişeze portretul unui *neadaptabil*, după cum ne-o spune el însuşi în primul paragraf al portretului, în acela în care stabileşte tema compunerii lui. Relevînd în firea modelului o trăsătură negativă, refuzul de a accepta viaţa aşa cum i se înfăţişa, neadaptabilitatea lui, scriitorul construieşte portretul prin numeroase forme ale negaţiei, ca verbul predicativ negativ: *n-a vrut, n-a putut, n-a fost vrednică* sau ca determinări adjectivale sau adverbiale negative, precum *neadaptabil, neînduplecat, nimic, sub nici un raport*. Cînd n-avem de-a face cu expresiile directe ale negaţiei întîmpinăm cel puţin pe acelea ale opoziţiei, ale absenţei sau ale diminuţiei, precum *înduşmănit, pe furiş, învins*. Omogeneitatea sferei verbale a scriitorului este deci remarcabilă; ea reprezintă o mare îndemînare în concentrarea şi convergenţa mijloacelor de vocabular folosite de scriitor. Nu mai puţin vrednice a fi subliniate sînt construcţiile utilizate. Fiind vorba de a pune în picioare portretul unui om neadaptabil, în opoziţie cu mediul său, scriitorul întrebuinţează construcţii adversative sau concesive, precum: „*oameni... plini de inteligenţă şi chiar de talent, dar... feriţi de lume; dacul... cu toată lumea înduşmănitul, nu din ură, ci dintr-o necesitate sufletească...; voinţă de a se afirma... fără nimic din mijloacele... necesare*; (deşi) *filolog, s-a vrut poet*; (deşi) *om de cabinet, a visat de un amestec în viaţa politică*". Întreg portretul este susţinut de reacţia emotivă a pictorului lui, vizibilă în frazele exclamative: „*Ce splendid exemplar...! Ce călăreţ singuratec...!* pînă la fraza nominală şi exclamativă finală: *O operă senină lîngă un om torturat prin sentinţe mai vechi decît însăşi fiinţa sa*". Opera *lîngă* om, deci alături de el, fără legături organice cu acesta, disociată de firea autorului şi oarecum inexplicabilă prin această fire: simpla prepoziţie *lîngă* sugerează ceea ce, în viziunea portretistului, alcătuieşte paradoxul existenţei lui Ovid Densusianu. Scriitorul nu exprimă în întregime conţinuturile lui mentale; pe unele dintre ele se mulţumeşte să le sugereze, declanşînd în cititorul lui bogate asociaţii printr-o însemnare parcimonioasă, ca simpla expresie a unei relaţii în textul citat: modernitatea procedeului nu poate scăpa nimănui. Comparată cu portretele zugrăvite de scriitorii mai vechi, trebuie să remarcăm, în arta portretistică a lui N. Iorga, cucerirea propriu-zisă a domeniului intern, adîncimea morală a descripţiei, susţinută de o emoţie gravă şi înaltă, arta atît de rafinată prin complexitatea procedeelor, aşa de bine dominată prin introducerea mai multor factori de unificare, pe alocuri caracterul atît de modern al mijloacelor. Vechile portrete erau numai pitoreşti. Pătrunderea spre uman este caracteristica cea mai de seamă a artei portretistice a lui N. Iorga.

ANALIZA PROCESULUI PSIHOLOGIC

Descrierea stărilor interne în naraţiune apare o dată cu primii romancieri ai secolului al XIX-lea. Bolintineanu în *Elena* (1862) introduce astfel de descrieri, precedîndu-le de semnul dialogului, reproducînd adică vorbirea inte-

rioară a personajului: — „*Doamne, zise el* (Alexandru). *Ce este această femeie? Nu sunt un copil ce intră în lume pentru prima oară... Azi am voit să plec; şi cînd eram să pornesc, puterile mi-au lipsit... Nu este un simţimînt trecător ce se stinge îndată ce încetăm a vedea obiectul iubit... Eu sufer... este o patimă puternică... Am trăit... am fost în relaţii cu tot felul de femei frumoase, spirituale... niciodată nu am simţit atîta; ceea ce simt acum este un lucru straniu!...*" Autorul reproduce deci gîndurile intime ale lui Alexandru, îndrăgostit de Elena, monologul lui interior, şi o face imitînd desfăşurarea vorbirii interne, prin fraze juxtapuse separate prin puncte de suspensie, care trebuie să înlocuiască expresia raporturilor logice şi gramaticale. În realitate, monologul interior al lui Alexandru are o structură logică, fiindcă exprimă pe rînd motivele care-l fac pe erou să conchidă că simţimîntul său e un *lucru straniu*. Ultima frază a textului citat este o concluzie şi vădeşte, prin prezenţa ei, caracterul logic al întregului. Printre argumentele înşirate de personaj, pentru a ajunge la încheierea sa, există şi unul care are un caracter generalizator şi se apropie de tipul maximelor: (un simţimînt) *se stinge îndată ce încetăm a vedea obiectul iubit*. Personajul reflectează deci ca un filozof, ca un moralist, şi expresia *obiectul iubit*, pentru femeia îndrăgită de el, o expresie destul de nefirească în monologul interior al unui amant, pune în lumină propria tendinţă a autorului către reflexia generalizatoare morală, ca de pildă în pasajul: „*Rezerva, ce natura le-a dat* (femeilor) *mai mult decît bărbaţilor, şi pe care o practică prin instinct, le-a dovedit că niciodată un amor nu devine mai pasionat decît atunci cînd află stavile. Omul, ursit să dorească neîncetat, facultate necesară existenţei sale fizice şi intelectuale, se înţelege că îndată ce vede că i se realizează o dorinţă, trebuie să se înturne către alta, şi prin aceasta chiar să nu mai ţie la cele realizate*". Raţionamentul psihologic generalizator se realizează prin fraze care prin verbul predicativ la timpul perfect par a rezuma un şir de observaţii particulare anterioare, apoi prin construcţii sintactice întinse care folosesc determinări apoziţionale succesive: „*omul, ursit să dorească neîncetat, facultate necesară existenţei sale fizice şi intelectuale*" sau prin alt şir de determinări ca în restul frazei finale citate. În lanţul termenilor filozofici sau psihologici utilizaţi de Bolintineanu (*rezervă, instinct, pasionat, existenţă fizică şi intelectuală, dorinţă*) notăm şi cuvîntul *facultate*, mult întrebuinţat de psihologia timpului. Uneori analizele psihologice ale lui Bolintineanu sînt obţinute prin însumarea expresiei unor însuşiri generale, adevărate facultăţi ale vieţii morale, ca în pasajul: „*Elena, graţie spiritului său natural de femeie, graţie educaţiei sale, graţie încă curăţeniei şi inocenţei sufletului său, printr-o rezervă demnă ce inspira stima şi respectul, nu avea să se teamă a fi învinsă cu atîta înlesnire.*" Psihologia Elenei se întregeşte deci din însuşiri generale: *spirit de femeie, curăţenie, inocenţă, rezervă* şi reprezintă, ca atare, o structură statică, din care derivă atitudinile ei particulare: o împrejurare care se vădeşte prin construcţiile cauzale introduse anaforic prin prepoziţia *graţie* (= *din cauza*), un neologism de origine franceză, introdus atunci de curînd în limbă.

Este interesant de observat că procedeele lui Bolintineanu rămîn multă vreme acelea ale descrierii procesului psihologic în operele romancierilor şi nuveliştilor romîni. Către sfîrşitul veacului, B. Delavrancea utilizează la rîndu-i monologul interior al personajelor, dar cu o abilitate care lasă în urmă modelul stabilit de Bolintineanu. Iată, de pildă în *Paraziţii* (1893), mono-

logul interior al lui Iorgu Cosmin, boem bucureştean, căzut în abjecţie şi mizerie: „*Ce curios l-au privit doi domni! Desigur e descompus. Nu s-a uitat în oglindă. E şi ridicul. Mai bine rămînea la Candian. Dacă s-ar întoarce?... Iar acolo? Să-i spuie că n-a mîncat, că n-are unde dormi, că nu se mai poate duce la... Imposibil... Nici o mînă curată care să-l susţie, nici un cuvînt amical. Să scrie lui tat-său. Se caută prin buzunare. Nimic. Parcă i-a dat un rest de la birt? Unde l-a pus. După o noapte ca aceea, cum să-şi mai aducă aminte? Se uită la ceasornic. Unu. Ceasornicul i l-a dat tat-său. Cît o fi scris bătrînul grăfier pentru acel ceasornic! Să-l amaneteze*“ etc. Deosebirea dintre felul în care Bolintineanu şi Delavrancea transcriu monologul interior este evidentă. Bolintineanu menţine însemnările lui la persoana I, acestea reproduc deci întocmai vorbirea personajului, pe cînd Delavrancea pune relatarea sa la persoana a III-a şi adoptă, de fapt, stilul indirect liber, mult folosit de scriitorii naturalişti ai epocii. Însemnarea lui Delavrancea nu are apoi structura logică remarcată în pasajul citat din înaintaşul lui; scriitorul mai nou imită deci mai bine felul descusut, neorganizat, al vorbirii interioare; totuşi raporturile logice sînt uneori presupuse, dar nu sînt exprimate decît prin gruparea frazelor în context. Astfel, după fraza: *nici o mînă curată care să-l susţie, nici un cuvînt amical*, fraza următoare: *să scrie lui tat-său* este o concluzie, dar raportul concluziv nu este în nici un fel indicat. Interesant este la Delavrancea şi felul în care amestecă reflecţiile personajului cu notaţia gesturilor acestuia (*Se uită la ceasornic*). Din alternarea reflecţiei cu gesticulaţia, menţinută apoi în tot pasajul, întregul dobîndeşte un adevăr, pe care trebuie să-l înregistrăm ca pe unul din progresele realismului în literatura epocii.

Delavrancea a perfecţionat, dar n-a inovat. Pentru a găsi inovaţii propriu-zise în analiza procesului psihologic, trebuie să ajungem la scriitorii dintre cele două războaie. Iată-l pe Camil Petrescu în *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război* (1930) descriind cum sublocotenentul Gheorghidiu, gelos pe tînăra lui soţie, cere un concediu pe care un superior i-l refuză cu brutalitate. Gheorghidiu simte o revulsie afectivă, expusă la persoana I: „*Am devenit livid şi am surîs ca un cîine lovit, cerînd parcă scuze că înghit puneri la punct atît de grave. Dar peste cîteva clipe m-a cuprins o ură amară şi seacă împotriva tuturor. Prostia pe care o vedeam mi-a devenit insuportabilă, pripit, ca o încălzire şi o iritaţie a pielii pe tot corpul. Nu aşteptam decît să isbucnesc ...Pîndeam un prilej, o cotitură de frază sau un gest, ca să intervin cu o aruncătură de granată. Totdeauna, insuccesul mă face în stare să comit, după el, o serie interminabilă de greşeli, ca un jucător la ruletă, care, încercînd să se refacă, mizează mereu în contratimp: de două-trei ori pe rînd roşu, şi trece apoi pe negru, tocmai cînd acesta nu mai iese, revine, şi aşa la nesfîrşit, cu îndîrjire. Sînt în stare să fac faţă, cu un sînge rece neobicinuit, chiar întîmplărilor extraordinare, pot transforma însă mici incidente în adevărate catastrofe, din cauza unui singur moment contradictoriu. Eram acum destul de lucid ca să-mi dau seama că sînt aproape în pragul unei nenorociri... mă simţeam evadat din mine însumi, căzut ca pe un povîrniş prăpăstios*“.

Citind această remarcabilă pagină de analiză, observăm că scriitorul nu mai descrie sentimente şi facultăţi generale, ci emoţii, adică stări afective puternice şi scurte, însoţite de modificări organice. Prin evocarea stărilor eruptive ale emotivităţii, pagina citată dobîndeşte mişcare şi dramatism,

o mare putere și influență asupra cititorului care își reprezintă stările descrise. Deși narațiunea se referă la împrejurări trecute, întrebuințarea consecventă a imperfectului (*vedeam, pîndeam, așteptam, eram, mă simțeam*) evocă stările în desfășurarea lor și face, ca atare, pe povestitor și pe cititorul lui să și le reprezinte mai viu. Însemnarea emoției se însoțește de aceea a modificării organice respective, al cărei răsunet în conștiință este, după o cunoscută teorie psihologică, emoția însăși. Astfel, revolta care îl cuprinde pe Gheorghidiu îl face *livid*, apoi el simte *o încălzire și o iritație a pielii pe tot corpul*. Epitete rare vin să se asocieze cu expresia emoției, și aceste epitete sînt culese tot din sectorul expresiv al sensoriului organic; astfel, ura este *amară și seacă*. Ceea ce este caracteristic apoi este starea de dedublare a povestitorului-erou. Acesta trăiește emoțiile lui și, în același timp, le observă. Scriitorul este deci, cum spune el însuși, un *lucid*: cuvînt care apare aici, ca și în alte multe locuri ale operelor lui Camil Petrescu, și alcătuiește, de fapt, unul din cuvintele-cheie ale acestui scriitor. Tendința de a se înțelege pe sine îl face să pună în legătură reacțiile lui momentane cu feluri mai generale de a fi ale alcătuirii lui psihologice și morale; dar pentru a le exprima pe acestea el nu recurge, cum făceau înaintașii lui, la expresia unor facultăți, la terminologia abstractă a eticii și psihologiei, ci la imagini, la metafore și comparații, prin care stilul lui analitic dobîndește un caracter concret și sensibil, care constituie marca cea mai izbitoare a felului său de a scrie. Astfel, în momentul de erupție a mîniei lui, el se compară cu cineva care este gata să intervină *cu o aruncătură de granată;* el dobîndește atunci impresia unui *jucător la ruletă* care mizează în contratimp și, pentru a exprima faptul că reacțiile lui scapă atunci de sub controlul rațiunii, scriitorul notează că se simțea *evadat din mine însumi* (*evadat* adică eliberat într-un mod oarecare ilegitim și primejdios), *căzut ca pe un povîrniș prăpăstios*. Imagismul în serviciul analizei psihologice este contribuția stilistică cea mai de seamă a lui Camil Petrescu în domeniul descrierii procesului intern.

DESCRIEREA STĂRILOR DE SOCIETATE

Încă de la începuturile romanului romînesc descrierea societății apare ca o parte însemnată a povestirii. *Ciocoii vechi și noi* (1863) de N. Filimon este un roman istoric, fiindcă se referă la împrejurări de la începutul secolului, din vremea domniei lui Caragea, dar pătrunzătorul scriitor izbutește să depășească simplul pitoresc istoric și să se orienteze către înțelegerea societății descrise de el. Iată un text în care ni se narează procedeele de exploatare ale arivistului Dinu Păturică, devenit omul de încredere al unui notabil al zilei, postelnicul Andronache, cu care împreună jefuia pe postulanții la funcțiuni publice, punînd temeliile puterii și prosperității unei noi categorii sociale, politicienii cu atîta influență în tot timpul orînduirii burgheze care începea atunci: „*Vestea despre influența ce din zi în zi dobîndea postelnicul Andronache la curtea lui Caragea se răspîndise atît de mult, încît mai toți cei ce voiau să dobîndească vreo funcțiune publică nemeritată sau vreun alt favor dela domnie se îndreptau către casa atotputintelui fanariot și prin dare de bani își împlineau dorința. Cătă să spunem că în timpii aceia, ca în toți timpii, jafurile și mîncătoriile nu se făceau așa d-a dreptul. Dela domn pînă la zapciu, toți pe atunci furau cu mijloace delicate și cu o iscusință atît de mare, încît hoțul își asigura inviolabili-*

tatea şi nu se expunea la umilire. Ca să ajungă aici, toţi slujbaşii mari şi mici îşi aveau prepelicarii lor, cari căutau vînatul şi-l aduceau înaintea vînătorului ca să-l jumulească. Postelnicul Andronache care făcea totul pentru interes nu crezu de cuviinţă a lăsa o asemenea frumoasă ocaziune fără a se folosi de dînsa; el, dar, iniţie pe Păturică în acest nou fel de hoţie şi, din acea zi, nimeni nu mai dobîndi favorile curţii decît prin mijlocirea postelnicului său, mai bine, printr-a lui Păturică, care le cîştiga dela fiecare treabă împlinită de două ori mai mult decît stăpînu-său".

După aceste consideraţii generale asupra unuia din aspectele societăţii din epoca evocată de el, urmează povestirea unei scene menite să ilustreze consideraţiile precedente: Un postulant se prezintă la Dinu Păturică şi, după ce aminteşte nenorocirile lui, solicită ajutorul care devine obiectul unei tranzacţii fără nici o ruşine. Scriitorul, care se slujeşte de naraţiune şi de dialog, se substituie astfel istoricului şi gînditorului social întîmpinat în pasajul citat. Restrîngînd analiza numai la acest text, întîmpinăm, mai întîi, un interesant document de limbă, prin cuvinte ale epocii (*domn, zapciu*), prin forme ale neologismelor care nu s-au menţinut (*influinţă* singular *favor* şi plural *favori* pentru *favoare, favoruri*, acceptate mai tîrziu), compuneri şi derivaţii părăsite azi (*atotputintelui*), apoi alte neologisme şi expresii, ajunse încă de atunci la forma lor durabilă, aparţinînd terminologiei morale şi juridice (*funcţiuni publice, mijloace delicate, inviolabilitate*), verbul *a iniţia* (pentru „a introduce pe cineva într-o ştiinţă sau a-l înzestra cu deprinderile unei arte sau ale unui meşteşug"). Privită în general, limba lui N. Filimon ni se pare deci destul de sigură, ajunsă aproape de toate formele ei moderne, cum este a tuturor bunilor scriitori ai epocii. Considerat în concepţia pe care o mărturiseşte şi în mijloacele lui de stil, textul citat vădeşte în autorul ei înţelegerea stării de societate evocate prin categorii morale. Filimon descrie procesul de formare a unei burghezii funcţionăreşti mai înalte în vremea fanarioţilor, ca pe rezultatul unor vicii, al unor însuşiri sau al unor practice reprobabile din punct de vedere etic. Noii notabili erau nişte *hoţi*, puşi pe *jafuri şi mîncători*, însufleţiţi numai de *interes*, nu lipsiţi totuşi de însuşiri de inteligenţă şi fineţe: *mijloace delicate* şi *iscusinţă mare*.

Progresele realismului critic vor aduce la noii scriitori o altă concepţie şi alte mijloace. L. Rebreanu în *Ion* (1920) prezintă, ca pe unul din firele principale ale povestirii sale, aspiraţia către stăpînirea pămîntului a ţărănimii sărace, deposedate prin practicile variate ale exploatării ei. Astfel, Ion, fiul Glanetaşului, care a pierdut pe rînd părţi din moşioara lui, simte chemarea pămîntului într-un elan al cărui substrat economic nu este contestabil: „*Sub sărutarea zorilor tot pămîntul, crestat în mii de frînturi, după toanele atîtor suflete moarte şi vii, părea că respiră şi trăieşte. Porumbiştile, holdele de grîu şi de ovăz, cînepiştile, grădinile, casele, pădurile, toate zumzeau, şuşoteau, fîşîiau, vorbind un grai aspru, înţelegîndu-se între ele şi bucurîndu-se de lumina ce se aprindea din ce în ce mai biruitoare şi roditoare. Glasul pămîntului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleşindu-l. Se simţea mic şi slab, cît un vierme pe care-l calci sub picioare, sau ca pe o frunză pe care vîntul o vîltoreşte cum îi place. Suspină prelung, umilit şi înfricoşat în faţa uriaşului: — Cît pămînt, Doamne!... Totuşi în fundul inimii lui rodea ca un cariu părerea de rău că din atîta hotar el nu stăpîneşte decît două-trei crîmpeie, pe cînd toată*

ființa lui arde de dorul de a avea pământ mult, cît mai mult... Iubirea pământului l-a stăpînit de mic copil. Veșnic a pizmuit pe cei bogați și veșnic s-a înarmat într-o hotărîre pătimașă: trebuie să aibă pământ mult, trebuie!".

Rebreanu renunță deci la considerațiile generale de felul acelora pe care ni le-a scos în față pasajul din Filimon. Povestirea nu mai este pentru Rebreanu *ilustrarea* unor considerații generale anterioare. Concepția sa socială se încorporează în povestirea însăși, încît nu-l mai întîmpinăm pe scriitor în dubla ipostază de istoric și gînditor pe de o parte, de narator pe de alta. Ficțiunea literară a absorbit la el, în întregime, înțelegerea societății. Această înțelegere este călăuzită de categorii economice, atunci cînd înfățișează peisajul în care se va desfășura drama lui Ion: *crestat în mii de frînturi, după toanele și nevoile atîtor suflete moarte și vii*, adică împărțit în loturi mici în regimul micii proprietăți țărănești. Într-un astfel de regim, există posibilitatea creșterii dorinței aprige de proprietate. Contradicțiile sociale, conflictele de clasă sînt cunoscute eroului care *veșnic a pizmuit pe cei bogați și veșnic s-a înarmat într-o hotărîre pătimașă: trebuie să aibă mult pământ, trebuie!* Scriitorul înfățișează relația lui cu pămîntul rîvnit ca pe o relație mitică: pămîntul este pentru el un *uriaș*, în fața căruia se simte *umilit și înfricoșat*. Această ființă uriașă *trăiește*, holdele lui *zumzeau, șușoteau, fișiiau*, vorbea un *grai aspru, înțelegîndu-se între ele și bucurîndu-se*. Personificarea este mijlocul stilistic prin care scriitorul arată ce anume este pămîntul, zeul, pentru eroul lui. Rebreanu vrea să învie deci realitatea ca imagine. El nu se mai mulțumește cu considerații generale asupra societății și nici cu montarea unei scene ilustrative a unei anumite concepții sociale, ca Filimon. El dorește să învie realitatea, cadrul social al destinului lui Ion, ca imagine. Imaginația în serviciul înțelegerii societății îl apropie pe Rebreanu de Camil Petrescu, ca pe reprezentanții aceleiași epoci literare. Remarcabil, ca mijloc de stil, este repetarea cuvîntului *pămînt* aproape în fiecare din sintagmele textului analizat (*pămîntul... părea că respiră*; *glasul pămîntului pătrundea în sufletul flăcăului*; *Cît pămînt, Doamne!*; *ființa lui ardea de dorul de a avea pămînt*; *trebuie să aibă pămînt*). Revenirea insistentă a aceluiași cuvînt, a cuvîntului-temă al întregului roman, introducerea lui în sintagme succesive, pe care le leagă între ele, creează un efect muzical și este, în același timp, expresia obsesiei sub care trăiește eroul. Descrierea stărilor obsesive, a stărilor de subconștient, este o trăsătură mai generală a artei scriitoricești a lui Rebreanu. În serviciul acestei tematici, scriitorul înmlădiază instrumentul lui stilistic, prin reluarea în refren a cuvîntului-temă. Mijloace de stil, cum n-am mai întîmpinat în textele anterioare, apar astfel, indicînd o modernizare a procedeelor de artă.

Este necesar, pentru a stabili o nouă etapă, să comparăm cu arta scriitoricească a lui Rebreanu pe aceea a unui scriitor din generația mai nouă, pe a lui Marin Preda în *Desfășurarea*[1]. Reproducem, în acest scop, pasajul în care țăranul Ilie Barbu, hotărît să intre într-o gospodărie colectivă, prilejuiește autorului această pagină de analiză: „*Ilie Barbu nu știa mai mult decît alții, ba chiar îi scăpau unele lucruri, cum era, de pildă, alegerea președintelui gospodăriei. Pentru el, principalul era că aveau să înceapă o viață cum nu mai fusese vreodată: să are, să semene și să culeagă bucatele la un loc, apoi să le împartă*

[1] Marin Preda, *Desfășurarea*, ed. a III-a, E.S.P.L.A., București, 1958.

după munca fiecăruia. Dar cum se vor petrece toate acestea, cine să aibă grijă ca lucrurile să iasă bine, cine să fie tras la răspundere dacă ceva are să iasă prost, toate acestea nu i se păreau lui Ilie nişte lucruri la care să se gîndească în mod deosebit. Principalul era că viaţa cea veche era lovită acum chiar în temelia ei. De-aci înainte oamenii se vor băga în seamă şi se vor împrieteni nu după cîte pogoane are fiecare, după cîţi cai, boi sau porci are fiecare, ci după cum au să muncească şi să se poarte în viaţa cea nouă care începea". Ilie Barbu, ţăran sărac, nu mai este stăpînit deci de nevoia posesiunii individuale a pămîntului, de exaltarea acestei nevoi, prin care pămîntul devine pentru el un zeu, un *uriaş*, cu o viaţă proprie, imensă. Realitatea economică nu mai este pentru el o relaţie mitică, ci una pur socială, umană. Această relaţie produce forme de organizaţie şi activităţi corespunzătoare, prin care limba scriitorului se îmbogăţeşte cu termeni noi (*preşedintele gospodăriei*, apoi în continuarea pasajului: *colectiv, gospodărie colectivă* etc.), sau cu expresii caracteristice, surprinse în graiul zilelor noastre (*a începe o viaţă* [nouă], *a avea grijă ca lucrurile să iasă bine, a fi tras la răspundere*, oamenii se vor împrieteni *după cum au să muncească*). Noua orînduire apare, cu formele ei constitutive, chiar numai din examinarea limbii pasajului citat, redat în stil indirect liber, după cum o arată, printre altele, folosinţa, atît de generalizată astăzi, a adjectivului substantivizat *principalul*, pentru „lucrul principal", adică „faptul care atîrnă mai greu într-o anumită împrejurare". Scriitorul evocă deci noua situaţie socială a ţării, reproducînd gîndurile eroului său, pe alocuri chiar în formele zicerii acestuia, şi înfăţişînd, prin toate amănuntele descrierii sale, un om care trăieşte într-o realitate socială şi gîndeşte prin categoriile şi cu expresiile rezultate din formele de organizare ale noii orînduiri. Textul spicuit din naraţiunea lui Marin Preda este deci caracteristic pentru noua aşezare socialistă a ţării.

* * *

Alăturînd texte din epoci deosebite, alese începînd din momentul în care limba literară romînă a ajuns la formele ei moderne, şi grupîndu-le după afinitatea lor tematică, astfel încît comparaţia să devină posibilă, am putut înfăţişa nu numai cum ele oglindesc, prin particularităţile limbii, împrejurări sociale diferite şi concepţiile legate de ele, dar şi transformarea şi, în genere, perfecţionarea procedeelor de artă. În faza evoluţiei ei estetice, limba romînă a devenit un instrument din ce în ce mai perfect al reproducerii graiului viu în dialog, al descrierii naturii şi interiorului domestic, al zugrăvirii omului moral, al analizei psihologice şi al înţelegerii societăţii, adică un instrument suplu şi ingenios al exprimării realităţii. Comparat cu puterea de expresie a scriitorilor romîni cu un secol şi jumătate sau două secole mai înainte, nu este posibil să nu constaţi creşterea extraordinară a posibilităţilor graiului nostru de a povesti, de a evoca, de a analiza. Aceste mari progrese le datorăm scriitorilor, şi trebuie adăugat că ceea ce aceştia au cîştigat pentru arta lor a trecut şi în deprinderile lingvistice ale tuturor romînilor culţi, înzestrînd limba lor cu precizie şi mlădiere în exprimare. Astăzi, cînd răspîndirea formelor literare ale limbii face mari progrese, ca o consecinţă a revoluţiei culturale, cercetarea contribuţiei scriitorilor în dezvoltarea limbii literare, mai cu seamă în faza evoluţiei ei propriu-zis artistice, alcătuieşte una dintre temele cele mai însemnate ale ştiinţei noastre lingvistice şi literare.

ANALIZA GRAMATICALĂ ŞI CONTEXTUL

de GH. BULGĂR

În numeroase texte propuse pentru analiză gramaticală, propoziţia sau fraza se prezintă numai aparent independente; în textele literare, majoritatea acestor unităţi sintactice sînt articulaţii ale unui complex de construcţii de care limba se foloseşte pentru a formula idei şi sentimente. Înlănţuirea logică a judecăţilor impune continuitatea textului lingvistic. Obţinem astfel contexte de diferite dimensiuni: unele redau într-o frază o idee de sine stătătoare, fără a fi nevoie s-o raportăm la cuvintele sau construcţiile vecine:

A fost o zi îngrozitor de fierbinte. CARAGIALE

„Pentru ca toţi copiii să poată frecventa regulat cursurile, organele locale de partid şi de stat se îngrijesc de înfiinţarea a noi internate, de buna lor aprovizionare"[1].

Altele, în număr considerabil, au nevoie de raportări la amănunte exprimate în propoziţiile precedente, ca în fraza care continuă textul citat mai sus din Caragiale:

„Tocmai pe la unu după miezul nopţii, parcă s-a mai potolit puţin cuptorul, parcă începe să mai poată respira omul".

Aici *cuptorul* are un sens figurat (arşiţa de vară), uşor de înţeles după lectura textului anterior. Tot aşa, la M. Sadoveanu:

„Obicei să vorbesc despre mine n-am avut. Nu din lipsă de vanitate, ci din conştiinţă". (*Mărturisiri*, 1960, p. 5).

Ultima propoziţie, construită într-o formă aparte, eliptică, se sprijină pe de-a-ntregul pe precedenta, fără de care nici fondul, nici forma ei nu pot fi înţelese.

Despre importanţa contextului s-a vorbit sporadic şi puţin în studiile de lingvistică generală şi în tratatele de gramatică, în legătură cu înţelegerea exactă a cuvintelor şi a sensurilor unei propoziţii. Este evident pentru oricine că cele mai multe părţi de vorbire şi cele mai multe cuvinte, privite din punct de vedere strict lexical, exprimă relaţii în frază şi sensul lor se lămureşte în context[2]. În aceste pagini ne ocupăm însă de contextul privit din unghiul de vedere al analizei gramaticale. Înţelegem prin context comunicarea, de oarecare amploare, necesară pentru a înţelege sensul lexical şi gramatical al unităţilor

[1] „Scînteia", 1961, nr. 5276, p. 1.

[2] Mai pe larg şi cu precizări teoretice şi critice a scris despre context T a t i a n a S l a m a - C a z a c u, *Limbaj şi context*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 286 şi urm.; Al. G r a u r, *Studii de lingvistică generală*, 1960, p. 62.

sintactice din cadrul unei propoziţii sau al unei fraze, care se sprijină pe textul înconjurător. Este vorba deci de context în sensul exprimării lanţului de idei[1], a şirului de propoziţii şi de fraze[2] formînd un tot, nu de textul restrîns al unei sintagme sau propoziţii. Ne interesează aici în ce măsură analiza gramaticală e obligată să treacă *dincolo de limitele unei fraze* pentru a explica valorile morfologice sau sintactice ale cuvintelor şi ale unor construcţii. În acest sens, s-a vorbit foarte puţin despre context în gramaticile noastre şi în studiile recente de specialitate; la context totuşi se referă incidental unele cercetări gramaticale[3]. Cum însă conţinutul şi forma nu pot fi separate, iar partea şi întregul formează o unitate logică, de conţinut, analiza multor propoziţii, a părţilor lor, nu se poate dispensa de vecinătăţile care condiţionează înţelesul şi forma gramaticală a unor construcţii lingvistice.

Există multe lucrări fundamentale, noi, pentru studiul limbii şi al gramaticii, în care se vorbeşte despre context, în sensul pe care-l folosim în acest articol. *În limba rusă literară contemporană* de A. M. Finkel şi N. M. Bajenov, capitolul final se ocupă de „sintaxa textului legat", adică de contextul mai larg decît o frază, de necesitatea lui pentru lămurirea unor probleme de gramatică şi de stil. „Caracterul finit al propoziţiei — atît din punct de vedere semantic cît şi din punct de vedere formal — este relativ"[4], spun autorii; se dau şi exemple concludente.

R. A. Budagov în recenta sa *Introducere în ştiinţa limbii* numeşte context „restrîns", acela care ne ajută să precizăm sensul unui cuvînt („cartea e pe masă", faţă de: „el a luat masa"), şi context „larg", acela prin care se poate obţine deplina lămurire a construcţiilor sintactice mai ample, a propoziţiilor şi a părţilor lor[5]. W. Wartburg şi P. Zumthor în *Précis de syntaxe du français contemporain*[6] au citat numeroase cazuri de construcţii moderne, ample sau fragmentate intenţionat, pe care analiza gramaticală e nevoită să le raporteze la context (fraza nominală „articulată la verbele contextului", p. 7; izolarea subordonatelor de regenta lor, p. 74—75, 340 etc.). Pentru italiană[7], spaniolă[8] şi alte limbi[9] există lucrări de analiză amplă, în care s-a pus şi această problemă, în lumina legăturilor variate existente între logică şi gramatică[10]. Formele atît de elastice ale sintaxei frazei moderne se sprijină, *mai mult ca în trecut*, pe un context larg[11].

* * *

[1] L i t t r é, *Dict. de la langue française*, vol. II, 1960, p. 756.

[2] Cf. *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.P.R., vol. II, sintaxa, Bucureşti, 1954, p. 68 („context în care subiectul e cunoscut de interlocutor sau de cititor").

[3] Cf. *Studii de gramatică*, I, p. 121 („complex de propoziţii"); 168, 187, 191 etc.

[4] A. M. F i n k e l şi N. M. B a j e n o v, *În limba rusă literară contemporană*, Kiev, 1954, p. 451—452.

[5] R. A. B u d a g o v, *Introducere în ştiinţa limbii, Traducere, note şi completări bibliografice* de G. Mihăilă, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 22—25.

[6] Berne, 1947; cf. şi K r. S a n d f e l d, *Syntaxe du français contemporain*, vol. II, *Les propositions subordonnées*, Paris, 1936, p. 331.

[7] G. R o h l f s, *Hist. Gram. der ital. Sprache*, I, 1949 şi urm.

[8] M a r t i n A l o n s o, *Ciencia del lenguage y arte del estilo*, Madrid, 1955, p. 127.

[9] N. D r ă g a n u, *Istoria sintaxei*, 1945, p. 130, 172 etc.

[10] *Introducere în lingvistică*, sub redacţia acad. Al. Graur, 1958, p. 162.

[11] G. H e r z e g, *Stile nominale nella prosa italiana contemporanea*, în „Acta inguistica", Budapest, 1954, nr. 1—2, p. 171 şi urm.

Aspectele dependenţei unor elemente gramaticale de contextul larg sînt numeroase şi complexe. Urmează să ilustrăm prin material lingvistic, extras din diferite texte, legătura dintre analiza unor propoziţii, fraze, părţi de propoziţii sau chiar părţi de vorbire şi context, pentru a sublinia şi în acest chip conexiunea gîndire-limbă, conţinut-expresie.

Printre categoriile morfologice care exprimă un raport de dependenţă, pronumele ocupă primul loc.

„*Linişte şi melancolică pace era în adîncimea lor*". EMINESCU, *Proza lit.*[1], p. 122 (a ochilor).

„*Cunoaştem şi noi întîmplarea. Din ea nu reieşea tristeţea lui Caragiale, ci puternica, zdrobitoarea lui personalitate*". TOPÎRCEANU. *O.* II 294.

„*Trebuie să dăruim adevăratului bun gust o arie cît mai largă de desfăşurare... Să-l cultivăm cu orice preţ, eliminînd în acelaşi timp surogatele cu false pretenţii de frumos. Căci estetica a devenit astăzi o părticică integrantă, absolut necesară, din viaţa noastră cotidiană. Şi ea obligă mereu la mai mult*"[2].

În primul citat, *lor* e de neînţeles fără pasajul anterior în care era vorba de *ochi*. În al doilea şi în al treilea, a trebuit să reproducem un text mai mare decît o propoziţie ca să ne dăm seama că pronumele *eu*, *el* se referă la fiinţe sau la lucruri. Nu vorbim numai de înţelesul logic al unităţilor gramaticale; chiar genul gramatical nu poate fi precizat, în multe cazuri, fără contextul larg. Ultimul citat, din presă, pare mai convingător încă în privinţa dependenţei în serie a propoziţiilor şi a unor părţi ale lor de textul anterior. La intervale mici apar două pronume personale care exprimă o relaţie cu înţelesul noţiunii precizat mai sus. Dar şi alte pronume se sprijină adesea pe context:

„*Mărirea-i e legată în taină de aceşti*". (*Împărat şi proletar*); versul subliniat chiar de Eminescu e o concluzie a celor spuse în strofa încheiată prin citatul dat care e independent doar ca formă; pronumele *el* (*lui*,-*i*) stă în opoziţie cu *aceşti* care rezumă de fapt cele spuse în versul precedent: *Cea grupă zdrenţuită*, adică proletarii. În alte împrejurări, *dumneavoastră* poate fi un singular sau un plural; numai contextul poate preciza exact înţelesul lui, ca şi al pronumelui personal la plural, întrebuinţat cu intenţia de a se exprima politicos: *noi*, *ne*, *voi*, *vă*:

„*Vă invit să facem o şezătoare de taină*"...[3] — în fraza precedentă se vorbea de un *public*; însă în altă situaţie, putem avea un singular:

„*V-am spus dumneavoastră cum a fost întîmplarea*"[4]... — în care moş Filea vorbeşte cu scriitorul.

Pronumele şi adjectivele posesive au cîteodată sensuri limitate; *al meu* însemnează şi „bărbatul meu", în citatul:

„*Mie mi-a spus al meu că... nu l-a mai văzut*". DELAVRANCEA...[5] — numai contextul poate preciza înţelesul restrîns al lui „al meu".

Pentru problema care interesează aici e important de reţinut faptul că „pronumele se bazează pe un context larg, nu numai în sistemul gramatical, ci şi în sistemul stilistic al limbii"[6].

---

[1] Ediţia I. Scurtu, 1908, folosită ca text de bază la redactarea *Dicţionarului limbii poetice a lui Eminescu* (DE).

[2] „Romînia liberă", 1961, nr. 5209, p. 3.

[3] Sadoveanu, *op. cit.*, p. 513.

[4] *Ibidem*, pp. 112—113.

[5] *Gramatica limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, Bucureşti, p. 215.

[6] R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, p. 328.

Cînd ne referim la *verb* întîlnim de asemenea numeroase propoziţii şi fraze neclare, dacă nu ne referim la un context mai larg; în ceea ce priveşte înţelesul şi forma predicatului următor, enunţul poate fi interpretat diferit:

„*Judecă bine problema*".

Verbul *judecă* poate fi un indicativ prezent, persoana a III-a singular sau plural, sau un imperativ; depinde de context. Unele timpuri şi moduri au valori multiple. Un prezent poate exprima ideea de viitor:

„*Vin deseară la tine. Discutăm şi problema aceea*". În a doua propoziţie, verbul exprimă viitorul numai în raport cu prima; altfel vom înţelege că e vorba de un prezent. De asemenea o formă de plural poate avea un sens de singular, în formele de politeţe:

„*Aţi dovedit că înţelegeţi bine situaţia. De aceea v-am luat ca arbitru. Dar, presupun, aţi întîlnit şi aici lucruri interesante*". (dintr-o convorbire cu un poet)[1].

Adeseori deci indicativul, conjunctivul, optativul pot avea diverse valori modale în context; unele timpuri pot exprima alte raporturi temporale decît cele fundamentale[2]. În toate cazurile date, referirea la context este absolut necesară.

Dintre modurile nepersonale, gerunziul joacă un rol deosebit azi în propoziţii, putînd avea valori sintactice multiple, frecvenţa lui, mai ales în stilul publicistic, fiind considerabilă [3]. Fiindcă el „exprimă acţiunea în desfăşurare, fără referire la persoană sau la moment"[4], pot exista propoziţii în care prezenţa gerunziului produce neclaritate, dacă nu cunoaştem contextul:

„*Făcînd un congres de băieţi... o idee satanică veni unuia în minte*". NEGRUZZI, *S.* I 12.

„*Parcurgînd buletinele lunare... am avut sentimentul că...*"[5]

„*Avînd asigurată materia primă pentru îndeplinirea planului, asta nu înseamnă că ea se găseşte în cantităţi nelimitată, că nu trebuie să fie cît mai bine folosită.*"[6]

Referirea la persoană sau la momentul acţiunii apare totuşi de multe ori exprimată chiar de un gerunziu („şi *voind* să-l convingă, *el* i-a adus alte argumente"), cu toate că esenţa lui exprimă atît un mod[7] cît şi o circumstanţă (de timp, de mod, de cauză). În citatele de mai sus, confuzia vine din relativa independenţă a gerunziului; contextul o suprimă însă şi exprimarea cîştigă în claritate prin restabilirea, dincolo de frază, a legăturilor logice dintre construcţiile sintactice.

Numeralul întrebuinţat singur într-o propoziţie poate produce nedumeriri; ce anume exprimă el putem vedea uneori numai din context, în construcţii ca:

Sosesc în Bucureşti cu 144.

Face 80 pe oră.

Am să-ţi dau una.

---

[1] „Tribuna", nr. 34, 1961, p. 9.

[2] Cf. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, 1944, p. 160 şi urm., şi *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 303 şi urm.

[3] Cf. Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în „Studii de gramatică", II, 1957, p. 61 şi urm.

[4] *Gramatica limbii române*, vol. I, pp. 320—322.

[5] „Gazeta literară", nr. 36, 1961, p. 3.

[6] „Scînteia", nr. 5270, 1961, p. 1.

[7] Acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 422.

În primul exemplu e vorba de un tren, în al doilea de kilometri, în al treilea de o palmă. Pentru a explica înţelesul propoziţiilor, *Gramatica*, vol. I, p. 228, a indicat, în paranteze, precizarea necesară, luată din context.

În ceea ce priveşte *adverbul* şi *interjecţiile*, polisemantismul joacă un rol important, mai ales în sfera celor din urmă. Unele adverbe pot avea două sau trei sensuri: de loc, de timp, de mod (de ex.: *aici*, *înainte*, *abia*, *aproape*[1]).

În propoziţiile: „*Sînt aproape de oraş; te chem aproape de 1 Mai*; *cînd aproape să-l ajungă, maşina se defectă*", sînt trei sensuri ale lui *aproape*; ne vom referi la context ca să aflăm valoarea lui. La fel, *aici* şi *acolo* (*încolo*) pot exprima ideea de loc sau pe cea de timp:

„*Aici* se opri să mai răsufle".

„Poate mai *încolo* să ai nevoie de mine". (Creangă).

Interjecţiile nu trăiesc decît în context. Ele anunţă sau pot încheia o frază, însă în toate cazurile nu le înţelegem rostul decît citind un fragment mai întins. *Dicţionarul limbii literare* în patru volume (DL) ne spune că *ah*! în citatul: „*Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise balaurul*" (Delavrancea), exprimă admiraţie şi trebuie să credem că este aşa, deşi *ah*! ar putea, tot aşa de bine, să exprime: teamă, ciudă, revoltă. Redactorul însă, ca în nenumărate alte cazuri, a trebuit să meargă la contextul larg pentru a clasifica citatul la acest sens al lui *ah*.

Iată deci cîteva aspecte ale rolului pe care-l joacă contextul în analiza morfologică. Importanţa lui o înţeleg mai ales autorii de dicţionare, de gramatici şi aceia care se ocupă de analiza unui text. Multe propoziţii şi fraze prezintă un conţinut atît de difuz, încît caracterul de relaţie al unei bune părţi din elementele lor ne izbeşte numaidecît; adesea trebuie să vedem amănuntele situate dincolo de limitele acelor unităţi sintactice ca să explicăm valoarea acestor relaţii. Sînt deci destule cazuri cînd citatele din dicţionare nu puteau fi reduse la o singură propoziţie. Citatul din Sadoveanu de la *atîrna* cuprinde referiri la un context mai larg decît două propoziţii scurte; fără acesta textul rămînea neclar:

(„Hainele)... *M-ar interesa întrucîtva. Atîrnă şi de preţ*". În *Gramatica limbii romîne*, vol. II, p. 69 citim:

„*Pentru detalii se va adresa domnului colonel-ajutor*" (Brăescu).

Precizarea făcută acolo că verbul reflexiv exprimă un subiect nedeterminat (= a se adresa) se sprijină pe context. Altfel, în fragment se putea vorbi şi despre o anumită persoană (*el se va adresa...*)

Morfologia este studiul *formelor* gramaticale; valoarea acestora nu se realizează decît în procesul comunicării, în unităţi logice, de conţinut, în judecăţi care depăşesc adesea limitele propoziţiei. Dacă „pentru gramatică este importantă nu numai categoria sensului" ci şi ceea ce se află „dincolo de relaţiile gramaticale, ceea ce se exprimă cu aceste relaţii"[2], atunci studiul contextului se impune în analiza acelor propoziţii şi fraze care nu sînt independente în vorbire.

* * *

[1] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 334.

[2] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 252 (sublinierea autorului). Cf. şi Alf Lombard, *Les constructions nominales dans le français moderne*, 1930, p. 60 şi urm.

În *sintaxă*, problema relaţiilor dintre cuvinte şi dintre propoziţii stă pe primul plan. Organizarea acestor relaţii imprimă un specific anumit limbii şi stilului individual. Aceeaşi idee poate fi exprimată într-un fel sau în altul în continuitatea comunicării care poate pune în lumină, în mod variat şi original, gradul de dependenţă al frazei de context. Dacă în domeniul propoziţiilor enunţiative putem extrage din context mai des exemple, pentru a le analiza morfologic şi sintactic, cînd e vorba de propoziţiile purtătoare ale unui conţinut afectiv pregnant (optative, exclamative, imperative, interogative, subitative), dependenţa de context e foarte strînsă. Aceste propoziţii ţin de obicei de o unitate logică mai amplă, fiind părţi ale unui raţionament dezvoltat într-o succesiune de propoziţii. Iată un exemplu:

„Hagiul se rostogoleşte în pat. *Prea e fericit. Nu poate dormi.* Rîde şi oftează. E deştept şi visează. *Ce vis! De nu s-ar sfîrşi!* Dacă, aci, în zăduf şi întuneric, ar sta în picioare, şi banii ar creşte, ca o revărsare de apă, de la tălpi în sus pînă peste creştetul capului... *Oh! ce fericit ar fi Hagiul... Moartea să aibă coasă de aur, el şi-ar înfige amîndouă mînele în tăişul ei!*". DELAVRANCEA.

Care e motivul fericirii? alineatul precedent ne lămureşte: *„Bine c-a rămas singur stăpîn pe prăvălie!"*. Ceea ce urmează e o prezentare dinamică a sentimentelor personajului, în fraze scurte, în aprecieri şi descripţii pline de pitoresc lingvistic, care, deşi par fragmentate prin punct, reprezintă o înlănţuire de amănunte subordonate nucleului logic, anunţat la începutul alineatului. Natura celor mai multe propoziţii de acest fel poate fi explicată numai în context. Căci, la fel, ce exprimă: *Dar somnul lor!* din *Sărmanul Dionis* al lui Eminescu! sau: *Cine-ar fi văzut-o astfel!* pe aceeaşi pagină (*Proza lit.*, p. 67)? Trebuie citit pasajul întreg pentru a înţelege sensul acestor exclamaţii; construcţiile libere sînt frecvente în literatură, iar sintaxa lor reclamă continuu contextul.

Stilul artistic modern recurge adesea la fragmentări neaşteptate, divizînd fraza cu înţeles complet în unităţi mici, reduse chiar la un singur cuvînt, pentru a scoate în evidenţă fiecare unitate în ansamblul exprimării. S-a ajuns astfel la ceea ce unele studii şi gramatici numesc propoziţii monomembre[1], înţelegînd prin aceasta, de obicei, exprimarea „printr-un singur membru: predicatul gramatical"[2]. Adesea apare însă *numele* ca propoziţie:

„N-aude nimeni, nu răspunde nimeni. *Nici ţipenie de om.* Parc-am fi undeva la capătul pămîntului. *Naufragiaţi. Pierduţi*". SEBASTIAN, *T.*, 16. „Aceea-i casă? Eşti de rîsul lumii cu aşa casă. *Boştină. Bate vîntul şi ploaia.* Nu-i o laiţă, nu-i o petică într-însa, nimic. Mai rău decît într-o colibă de haidău..." SADOVEANU, *O.* V, 30. „Vedeţi, lamele cuţitelor se făceau cîndva din oţel carbon. Atunci primeam reclamaţii. Acum însă... Oţelul este inoxidabil. Păcat că n-aţi cunoscut sistemul vechi. *Ca la început, de.* Cine se gîndea atunci că rectificarea o vom face pe maşini cu masă magnetică? *Creştem. Creştem în fiecare zi...*"[3].

---

[1] Acad. I. Iordan, *op. cit.*, pp. 33, 528; cf. şi Sorin Stati, *Dependenţa semantică a propoziţiilor şi rolul lor sintactic* în „Studii de gramatică", II, 141.

[2] *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 63.

[3] „Informaţia Bucureştiului", nr. 2420, 1961, p. 1.

În asemenea situații e necesară lectura pasajului întreg, pentru că luînd doar cîte o parte (care poate fi nu numai predicat, ci și subiect, complement sau chiar atribut), dăm de un fragment al unei unități logice oglindită prin context. Iată diferite părți de propoziții izolate:

Încă o dezamăgire? Se poate. Eu însă voi crede pînă la sfîrșit că dreptățile trebuie să se împlinească. SADOVEANU, *Mărt.* 310. *Rabelais scrie o operă fără analogie în întreaga istorie a literaturii. Un roman. O satiră. O epopee comică. O enciclopedie bufonă.* VIANU, *Prob. stil.* 135. *Mustea se uită împrejur. Nimeni. Tăcere. Întuneric.* BENIUC, *Pe muche de cuțit*, 438. *Ieri pe Lipscani. Animație deosebită*[1].

Cercetările mai noi în legătură cu fraza nominală au analizat exprimarea artistică discontinuă, izolările variate ale elementelor dependente de nucleul principal al comunicării[2]; în ele s-au citat pasaje mai întinse pentru a explica mecanismul brahilogiei, procedeele relatării dramatice și funcția contextului în aceste enunțări discontinue. Conținutul de idei poate deci îmbrăca cele mai diverse forme sintactice, dar conexiunile logice nu se pierd; ele deși nu se văd, se subînțeleg; alteori sînt enunțate lapidar, prin alăturarea elementelor esențiale, suprimîndu-se semnele gramaticale ale relațiilor.

Se pot întîlni în cursul analizei și situații diferite. Propoziții în fond de sine stătătoare[3], principale, din categoria coordonării, sînt introduse prin elemente de legătură (conjuncții, adverbe), menite să sublinieze caracterul continuativ al comunicării. Și în acest caz contextul larg e necesar pentru a înțelege conținutul și forma propoziției:

Pe mine, scriitor, nu mă interesează atît muzica. Mă interesează poezia. O caut și o găsesc cu prisosință. Deci este. SADOVEANU, *op. cit.*, 197. *Știa să deosebească buchile. Dar era incapabil să descifreze o scrisoare.* COCEA, în *Gramatica limbii române*, vol. II, 161; alte exemple la p. 168 (propoziții conclusive).

Coordonatele, mai ales propozițiile adversative și conclusive, au și ele — cînd încep cu o conjuncție *(și, dar, deci)* — un caracter dependent de context; înțelesul lor se leagă de idei enunțate în alte propoziții. Trebuie cunoscută vecinătatea pentru a explica fondul și forma multor coordonate. Dacă citim în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, 1960, p. 102: *„Sau că strada aceea nu mai este, sau că amintirea mea a strămutat-o într-o lume ireală"*. GALACTION..., simțim că lipsește ceva, pentru că accentuarea conjuncției disjunctive naște un raport de relație cu cele spuse anterior; fragmentul ține de un nucleu logic comunicat mai sus. Izolate, nu putem înțelege cele două propoziții. Dependența de context reiese la fel în acest exemplu: *„Fiecare rol pe care îl joc are pentru mine aceeași importanță. Fie că e principal sau nu. Doresc să-mi conving publicul, să-l fac să creadă în eroii pe care-i întruchipez"*[4].

Fraza modernă prezintă inovații și mai mari. Chiar subordonatele pot apărea izolate de regenta lor, fiind considerate de autori — mai ales de scrii-

---

[1] „Scînteia", nr. 5243, 1961, p. 1.

[2] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 41 și urm. și Wartburg-Zumthor, *op. cit.* p. 128—29, 195 și urm.

[3] Acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în „Studii de gramatică", I, p. 121 și urm. și Sorin Stati, *Contribuții la studiul și clasificarea propozițiilor* în SCL, 1955, nr. 3, p. 300.

[4] „Contemporanul", nr. 18, 1961, p. 4.

tori și publiciști — unități sintactice cu o relativă independență. Am insistat altădată asupra acestui aspect[1] și nu e cazul să reiau problema, decît pentru a preciza că analiza gramaticală va fi obligată și în aceste cazuri să refacă unitatea logică a contextului pentru a da o bună interpretare sensului și formei unor construcții gramaticale ca acestea:

Uniți-vă pentru înfrățire și pace. Ca să aibă în sfîrșit răgaz neamurile să-și aducă fiecare tributul de bine la progresul umanității. SĂDOVEANU, *Evocări*, p. 32. *Se tipăresc multe și frumoase „vederi de la mare". Să tot alegi! Dar realitatea e mereu cu o zi înaintea lor... Fiindcă, de cîțiva ani încoace, litoralul e un tărîm al surprizelor continue*[2].

„Trebuie să-i lași (inimii) *libertatea: să plîngă cînd vrea. Să materializeze și să idealizeze după plac.* MĂCEDONSCHI, *Opere*, IV, 53. *Mi nu-mi trebuie zestre. Că eu sînt om cu stare.* VLAHUȚĂ, *Opere*, I, 500.

În asemenea cazuri ne dăm numaidecît seama cît de convenționale sînt semnele de punctuație și cît de arbitrară e aplicarea lor. O intenție stilistică există în toate aceste construcții. Cu cît ele se îndepărtează mai mult de organizarea logică, obișnuită, a exprimării, departe de tiparul tradițional care cere indicarea clară a formelor de subordonare față de elementul principal, cu atît discontinuitatea e mai evidentă. Cercetarea contextului, pentru deplina lămurire a sensului și a formei gramaticale, se impune cu necesitate.

* * *

Cercetarea sumară a raportului dintre context și analiza gramaticală poate părea superfluă dacă ne gîndim că dependența de context e adesea evidentă din punct de vedere logic; relațiile gramaticale și cele de conținut pot avea extindere diversă. Precizarea limitelor contextului implică o oarecare doză de subiectivism. Discuția însă a urmărit să contureze complexitatea raporturilor gramaticale, în funcție de bogăția și cursivitatea gîndirii, să stabilească relativitatea independenței propozițiilor, a frazelor, să alăture capitolelor despre „elipsă", „repetiție" și „construcții incidente" un capitol nou în viitorul tratat de gramatică, justificat prin natura corelației strînse dintre gîndire și limbă, dintre conținut și expresie. Studierea contextului e cerută de numeroase cazuri de analiză gramaticală; ea poate sublinia, la tot pasul, rolul și varietatea relațiilor în procesul comunicării. Prezentul articol și-a propus o aproximativă sistematizare a aspectelor problemei; de context se leagă importante consecințe din punct de vedere logic și gramatical. „Problema gradului în care o formă gramaticală sau alta este liberă sau nu este foarte importantă pentru înțelegerea faptului a *ceea ce* exprimă această formă și *cum* exprimă"[3]. Contextul aduce totdeauna lumină în analiza gramaticală a textului. De aceea, în paginile de față i-am acordat atenția pe care o merită, atît din punct de vedere teoretic[4] cît și, practic vorbind, din punct de vedere strict gramatical, fiind un cadru al relațiilor dintre cuvinte, forme morfologice și construcții sintactice.

---

[1] Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană* în „Studii de gramatică", vol. I, p. 165 și urm.

[2] „Scînteia", nr. 5231, 1961, p. 1.

[3] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 252.

[4] T. Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 300 și urm.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA LIMBII ȘI STILULUI LUI T. ARGHEZI

de CONST. CRIȘAN

S-a impus tot mai mult în ultimul timp afirmația, plină de adevăr, că un scriitor mare contribuie la dezvoltarea limbii și chiar la sporirea prestigiului ei printre celelalte idiomuri ale lumii. Contribuția unora este atît de însemnată încît, fără existența acesteia, s-ar putea pune la îndoială prezența unor elemente sau stiluri noi în limba artistică. Privit din acest punct de vedere, monumentul artistic arghezian prezintă pentru literatura romînă o multiplă însemnătate. Dacă marii clasici au dovedit artisticește că limba romînă este în stare să exprime cele mai variate game de idei și sentimente, Tudor Arghezi a descoperit cu îndrăzneală izvoare nebănuite de frumusețe, utilizînd zăcăminte populare sau vechi, turnate în forme noi, capabile să exprime mesajul bogat și valoros al operei sale. Într-un cuvînt, ca orice mare artist, a tratat limba literară cu o libertate adesea surprinzătoare, izvorîtă din cunoașterea desăvîrșită a limbii naționale. Chiar de la primele manifestări ale poetului pe arena literară ne surprinde chiar prin titlu originalitatea expresiei, puterea corosivă a verbului, inflexiunea interioară a adjectivului. Volumul *Cuvinte potrivite* manifestă prin titlu chiar cultul poetului pentru cuvînt. Volumul amintit este o primă sinteză, întrucît Arghezi, înainte de publicarea primului volum, s-a făcut cunoscut ca autor de pamflete ascuțite la adresa societății burgheze și profund originale din punct de vedere lexical și sintactic. Cuvîntul obișnuit prindea sub pana lui accente puternice de satiră, nuanțe rare de umor. De aceea, unii l-au calificat pe poet un pamfletar de cuvinte, lăsînd lui Iorga fotoliul „pamfletarului de idei".

E. Lovinescu se simțea obligat să recunoască lui Arghezi „o acțiune puternică asupra frazei și cuvîntului" și că „în unele privinți stilul a cîștigat în plasticitate reală" [1].

Primul volum de versuri, urmat de *Flori de mucigai* (1931), precum și volumele de proză care apar între 1930 și 1940 suscită atenția publicului, și critici competenți nu întîrzie să-și spună păreri obiective în pofida unor atitudini net refractare.

Astfel, M. Ralea, comentînd judicios substanța poeziei argheziene, atrage atenția asupra „epitete — (lor) viguroase (...) adînc caracteristice". Și în

[1] Eugen Lovinescu, *Critice*, vol. VI, Editura „Ancora", București, 1921, p. 121 și urm.

continuare, precizează o caracteristică a versului arghezian: „Cînd i se întîmplă cîte o dată să izbucnească întrece chiar efectul dorit. Expresia e grea de toată apăsarea sufletului reținut atîta vreme. *Atunci cuvintele poetului sînt neîntîlnite, formulele sale sînt excesive, epitetele sînt rare, pline de sensuri neîntrebuințate încă*“ [1]. (*sub. noastră*).

Elogios vorbește și Pompiliu Constantinescu, observînd că „în poezia argheziană cuvîntul transpune senzații interioare, el evocă mirosul și ascute auzul, mîngîie ochiul sau îl crispează, dă rotunjimi pipăitului...“ [2]

G. Călinescu, într-un studiu critic *Tudor Arghezi* (reprodus aproape în întregime în *Istoria literaturii romîne*), face incursiuni mai amănunțite în poezia și proza argheziană, oprindu-se puțin asupra limbii scriitorului: „Filologicește, poetul se joacă cu o limbă imaginară, plăcută pentru totala ei independență“ [3], urmată de cîteva citate din proză, concludente în acest sens.

O atenție specială asupra limbii argheziene, concretizată în analiza unor elemente de morfologie și sintaxă, o dovedește Șerban Cioculescu într-un studiu publicat mult mai tîrziu în preajma jubileului semicentenar de activitate lirică a poetului. Este vorba de *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, la care ne vom referi uneori pe parcurs.

În ultimul timp, numărul cercetătorilor operei argheziene a crescut simțitor. Atît în periodice cît și în volume aparte s-au enunțat păreri științifice despre arta argheziană, a fost comentată originalitatea ei și uneori însuși poetul a fost rugat să-și spună cuvîntul. Cu această ocazie T. Arghezi a făcut mărturisiri importante, dintre care o parte au fost risipite prin jurnale cu decenii în urmă sau fixate subtil în *Tablete de cronicar*. Este meritul lui Gh. Bulgăr de a le fi adunat într-un interviu-sinteză publicat în „Luceafărul“ din 1 decembrie 1958 și mai recent al lui Ov. S. Crohmălniceanu care, în capitolul final al monografiei sale, a însemnat pe lîngă aceste confesiuni o serie de fapte de limbă și stil comentate cu pasiune și competență. Considerăm deci că un cercetător al expresiei argheziene trebuie să releve frămîntarea poetului, dornic de materialitate și încrustări în căutarea cuvîntului: „Mă lupt de o viață întreagă cu cuvintele“ [4] — spune poetul.

Ca toți marii artiști, Arghezi a cioplit în piatră, stăruind ca și în acest meșteșug pentru „densitatea și exactitatea expresiei poetice“ [5]. Pentru Arghezi fiecare cuvînt e un arsenal de nuanțe, de aceea declară sincer că de multe ori el nu a făcut decît „să adauge nuanțe în cuprinsul cuvintelor vechi“ [6], dar integrate în poezie. Cu alte cuvinte piatra nu prinde forme decît sub dalta artistului sau cum ar spune Arghezi „miracolul cuvîntului se împlinește cu miracolul înflăcărării lui“ [7]. Orice cuvînt trebuie să aibă pondere artistică, altfel prezența lui în poezie nu e motivată; de aici „stăruința pentru expresia

---

[1] M. Ralea, *Scrieri din trecut în literatură*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 19 și urm.

[2] P. Constantinescu, *Scrieri alese*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 120 și urm.

[3] G. Călinescu, *Tudor Arghezi* (studiu critic) „Jurnalul literar“, Iași, p. 51 (fără an).

[4] „Luceafărul“ din 1 decembrie 1958.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] „Lumea“ nr. 8 din 1924, apud. Ov. S. Crohmălniceanu, p. 298.

concentrată"[1]. Un scriitor cu o îndelungată experiență creatoare, cum este Arghezi, ajunge, desigur, să-și formeze păreri consistente în diverse domenii. Acestea reprezintă, de fapt, principii estetice fără de care nu se poate porni la o analiză științifică a operei lui.

Estetica argheziană este rezultatul investigațiilor profunde și minuțioase, pe care poetul, de la primele începuturi, le-a făcut în realitatea înconjurătoare, din care a selectat elementul concret, banalul aparent — apoetic pentru mulți artiști — și l-a ridicat la rangul de poezie.

Temperament impetuos, faustic, poetul a coborît pe scara realității nu cu lupa savantului hotărît să eticheteze și să clasifice, ci cu ochii mari, febrili, ai sociologului preocupat de speța umană în diverse ipostaze. Înzestrat cu o receptivitate și imaginație puțin obișnuită, nu s-a ferit nici de zonele crude, nici de aspectele înjosite ale realității. Mai mult, și-a făcut din aceasta un crez estetic pe care în *Testament* și-l declară deschis: cei care s-au grăbit să-l atîrne de cutare sau cutare curent modernist au eludat, desigur, confesiunea lămuritoare pusă în fruntea primului volum :

„Făcui din zdrențe muguri și coroane.
Veninul strîns l-am preschimbat în miere.
.....
Din bube, mucegaiuri și noroi
Iscat-am frumusețí și prețuri noi".

Din atitudinea aceasta față de realitate, materializată în opere de autentică vibrație artistică, descinde limba bogată, plină de inedit și stilul argheziân, unic prin rara sa diversitate. Iată de ce considerăm că un studiu despre limba și stilul lui T. Arghezi ar înlesni discuțiile despre măiestria artistică și despre felul în care aceasta servește conținutul operei literare.

FONETICA

Însemnăm la acest capitol doar particularitățile care prezintă efecte stilistice provenite dintr-un fapt pur fonetic, deoarece multe din faptele fonetice argheziene au înrudiri îndreptățite cu stilul sau vocabularul. Cum e și normal silaba are durata obișnuită, dar se supune uneori necesității poetice, lungindu-se sau scurtîndu-se ca în exemplul acesta:

„Rămasă de a pururi, de-atunci *încoa* stăpînă
Pe negura înfrîntă în timpul biruit"[2].

Alteori ea este abreviată în mod curios:

„*Fi*nța mică de otravă
Mi-a făcut carnea bolnavă"[3]

(*Dor dur*).

[1] „Lumea" nr. 8 din 1924, apud. Ov. S. Crohmălniceanu, p. 298.
[2] T. Arghezi, *Versuri*, E.S.P.L.A., 1959, p. 168.
[3] *Ibidem*, p. 57.

De natură populară sînt închiderea vocalelor și palatalizarea lor:

Nesimțitor la *c*iasul jumătate
„Care bate după 8 mistere"[1] *(Poarta cernită)*
sau „Cerc să-mi înghi*e*ț o boabă de mărgea"[2] *(Psalm)*

Diftongarea este construită regional; pluralul „streșini" devine „str*ea*șini" (Inscripție pe o casă de țară):

„Privind în sus la păsările sfinte
Ce-n str*ea*șini cuib de-argilă și-au făcut"[3].

La fel (te) „clatini" apare /te/ „cleatini";
„Și neîntrerupt te *cleatini* între ba da și nu"[4];.
Substantivul „pană" cîștigă în prima silabă un diftong dînd un farmec ușor arhaic versurilor de mai jos:

„Că dacă mai este vie
Scrie *peană*! Sînge scrie!
Cine știe!...
O citi și o să vie"[5].

Fonetisme populare sînt și alternanțele vocalice de felul: tresar-tr*ă*sar, perete-p*ă*rete, precum și cele consonantice, ca: livezi — live*de* — motivate de necesități eufonice:

„De vor fi sau nu precum
Ochiul de ciclop le vede
N-au conture nici parfum
Ramurile din live*de*"[6].

Accentul de insistență sau afectiv cum îl numește acad. Iorgu Iordan (*Stilistica limbii romîne*) ne oferă la Arghezi surprize plăcute; cuvîntul accentuat, grație unei topici originale, ne apare într-un relief mai puternic:

„Ne-ncinse țarina cu brîu
De rîuri și-i urzi, năframă
Jur împrejur, *de grîu*"[7]

sau:

„Șoimii pustiei, însoțeau, de sus
Vînturile *daruri* i-au adus
Mugete, cîntece"[8]

Frecvența apocopelor în poezia de conținut și formă populară confirmă — privite din unghiul fonetic — oralitatea stilului arghezian:

„Și fără capi cu carte și făr-a fi-nvățați"[9]
(Cauza cauzelor)

sau

„Las-că știu eu, vru să spuie"[10]
(Meiul)

---

[1] T. Arghezi, *Cuvinte potrivite*, Fund. Culturală, 1927, p. 54.
[2] *Ibidem*, p. 104.
[3] Idem, *Versuri*, 1959, p. 41.
[4] *Ibidem*, p. 389.
[5] *Ibidem*, p. 58.
[6] *Ibidem*, p. 70.
[7] *Ibidem*, p. 326.
[8] *Ibidem*, p. 158.
[9] *Ibidem*, *op. cit.*, p. 481.
[10] *Ibidem*, p. 684.

O discuție susținută cu mai multe ilustrări poate fi aceea asupra cuvintelor expresive, cum numește Grammont („*Traité de phonétique*") vocabulele ce desemnează un sunet, o mișcare sau o calitate materială. Cuvîntul „a clefăti", existent sub forme variate în graiurile regionale, denumește mișcarea iterativă și zgomotoasă a ingurgitării. La Arghezi acest cuvînt apare sub aspectul lui gorjan (v. *Atlasul lingvistic*) și sugerează plastic prînzul unui cimpanzeu plictisit de același menu:

„Cimpanzeul tremura în paie
Clăfătind o păstaie"[1].

Așa cum observau Ov. S. Crohmălniceanu și alți exegeți arghezieni, cuvîntul arghezian impresionează prin tendința continuă a materializării conținutului exprimat.

De pildă, această strofă din *Agate negre*, în care constatăm redublarea (*redoublement* — Grammont), este notabilă prin armonia imitativă a unui vînt slab, prin materializarea lui — atît datorită fenomenului amintit, cît și repetiției spirantei labio-dentale *s*:

„Cu susure de mătasă
.....
Trece vîntul ca o plasă
Constelată cu mărgele"[2].

Într-o oarecare măsură, faptul onomatopeic e subiectiv, dar nu poate fi contestată valoarea lui stilistică în construcții fonetice a căror intenție e vădită. Se știe că șuierătoarele sugerează o vorbire șoptită sau o acțiune tăcută, surdă. Cuvintele care redau astfel de situații sînt prin natura lor imitative; fr. *chuchoter*, germ. *wehen*, rom. a *șopti* etc.

Distihul pe care-l reproducem invocă cititorului — mai mult — un gest articulatoriu adecvat:

Cei de față vorbeau pe dește
Cu el, și bisericește"[3].

VOCABULARUL

Prima concluzie a oricărui cercetător al operei argheziene este aceea că poetul și prozatorul au puteri discreționare asupra tuturor compartimentelor limbii romîne și mai cu seamă asupra lexicului. Înzestrat cu o cultură vastă și multilaterală și cu o întinsă experiență de viață, Arghezi a abordat în opera sa diverse procedee estetice și stilistice, ferindu-se de a-și „strînge limba în coturni" — deși versurile de mai jos afirmă contrariul — chiar în perioada tinereții:

„Alt'dată am grăit în stihuri încălțate
Croite măsurat și-mpodobite
Am ostenit să-mi fie strînsă limba în coturni
Și vreau s-o las să umble de-acum *desculță*[4].
(subl. noastră)
(*Iată, sufletule...*).

---

[1] Tudor Arghezi, *op. cit.*, p. 158.
[2] *Ibidem*, p. 75.
[3] *Ibidem*, p. 155.
[4] *Ibidem*, p. 710.

În aceeași poezie găsim o mărturisire care explică oarecum arta cuvîntului arghezian:

„Le-am rupt să curgă fără șir
Metanii deslînate
Horbote, petice, borangicuri, frunze [1].

În această afirmație metaforică, cercetătorul trebuie să vină cu disocierea pe care Șerban Cioculescu o propune în următorul vers din *Testament*:

„Slova *de foc* și slova *făurită (subl. noastră)*
(Împerechiate-n carte se mărită)

comentat astfel: „Slova de foc este cuvîntul spontan, fierbinte, de viață, expresie directă a sensibilității; prin slova făurită cată să înțelegem expresia elaborată, căutată, migălită“[2].

Diferențierea lor, după același exeget, este riscantă, datorită coeziunii dintre ele.

Dacă cineva ar căuta însă noutatea limbii lui Arghezi în creațiile lui verbale nu ar ajunge la o concluzie științifică, întrucît ceea ce se impune în opera lui Arghezi este o noutate *sui generis*. Poetul a trezit la viață cuvinte vechi sau pe cale de amorțire chiar în graiul popular, a descoperit aroma cuvintelor arhaice și ecleziastice ilustrînd magistral acea libertate lingvistică cîștigată de la romantici încoace și numai cînd s-a dovedit necesar a creat cu un bun simț rarissim cuvinte noi, dintre care unele — susținem afirmația — aspiră la împămîntenire. De altfel, poetul teoretizează ocazional problema explicîndu-se, de fapt, pe el însuși într-un articol publicat în „Cugetul romînesc“ din 1922: „noutatea limbii nu are nou decît aspectul nou al acelorași cuvinte, puse să comunice unele cu altele și să se împrumute între ele (...) în această circulație a torentelor subterane ale limbii, prin sedimentele vechi ale vorbelor, este nevoie și de puțin meșteșug [3].

Motivarea prezenței unor compartimente lingvistice, puțin utilizate de alți scriitori, nu trebuie căutată doar în ceea ce numește plastic poetul „meșteșug“, ci în primul rînd în diversitatea tematică a operei argheziene.

Arhaismele, deși nu abundă, atunci cînd apar au un rol bine precizat în redarea culorii locale, a momentului istoric. Ele sînt prezente atît în poezie cît și în proză. În proza satirică evidențiază gradul de ironie, sporind umorul și comicul. Le notăm pe cele mai frecvente: *gloabă*, *danie*, *moșneni*, *coconi*, *alăută* (prezent și astăzi în graiurile regionale din sudul țării) *otova*, (*idem*) *tipsii*, *birlic* (arhaism de origine turcească), *dosădit* etc.

În *Cîntare omului* poetul, aruncîndu-și privirea în timpuri imemoriale, surprinde evoluția umanității, ajunsă în etape succesive, la progresul timpurilor moderne. Firește, folosirea unui limbaj arhaic care să lumineze evoluția omului de la primitiv la modern se afirma ca o necesitate. Utilizînd un lexic variat, Arghezi a construit poeme viguroase, reușind să zugrăvească situația

[1] Tudor Arghezi, *op. cit.*, p. 710.
[2] S. Cioculescu, *Introducere în poezia lui T. Arghezi*, Editura Fundației, București, 1946, p. 187.
[3] *Ibidem*, p. 179.

omenirii primitive în stare de robie milenară — ilustrată ca în versurile acestea:

„*Profeții* dintr-o carte, citiți, te-au lămurit?
Îngenunchiat pribeagul și *dosădit* în rugă
Se teme că e *slobod* și se dorește *slugă*?
Nu-i scris măcar stăpînul ales de voie bună
Și sluga prietenie să ție împreună" [1].
(Copil din flori).

Cuvîntul „gloabă", care desemna în societatea feudală noțiunea de impozit, amendă, este folosit în *1907* cu același sens, motivat de situația socială a țărănimii noastre în preajma răscoalei și de caracterul cvasifeudal al producției agricole. Citățm versul în care apare: „Pentru cîrlani și vite plătim atîta *gloabă*" (*Pe răzătoare*). În aceeași poezie, termenul „moșneni" evocă o situație veche a țăranului romîn, posesor al unei relative libertăți mereu îngrădită de-a lungul secolelor și pierdută cu totul în societatea capitalistă:

„*Moșneni*, din vechi, pe țarini, pădure și imași
Ajunserăm și-n casa străbună chiriași" [2].

Termenul „danie" apare în poezia *Danie* din volumul *Hore* cu sensul lui vechi de donație, dar folosirea lui în legătură cu „darurile" făcute de Dumnezeu poetului, conferă versurilor o nuanță de șăgălnicie, de umor:

„Îmi trimite *danie*
Cîte o gînganie
Păenjeni pe sanie
Sau pe o metanie" [3].

În grațioasa *Biulbiul* arhaismele împrumută versurilor o rezonanță străveche, orientală, plină de gingășie:

„Printre prunii din amurg
Cîntă-n ritmuri de *tipsii*
Ghiersul moale, *stihul* turc
Și arab, de la *geamii*" [4]

Adăugăm la sfîrșitul acestui paragraf termenii *religioși*, numeroși în scrierile argheziene. Originea lor trebuie căutată într-un moment din biografia poetului, ecleziast în tinerețe. Motivul apariției lor în scrierile argheziene este satira ascuțită îndreptată împotriva cinului bisericesc, corupt, ipocrit și versat în șicane josnice înregistrate cu fidelitate de memoria scriitorului și imortalizate apoi în *Bilete* sau *Icoane*.

Termenii, existenți în psalmi, sînt preponderenți totuși în proza satirică și mai cu seamă în *Icoane de lemn*.

Lista desigur nu este completă; *stihare*, *profeți*, *metanie*, *primat*, *har*, *moaște*, *parastasă* (arhi) *episcop*, *patriarh* (ie), (arhi) *diacon*, *mitropolit*, *arhiereu*, *arhimandrit*, *canonarh*, *denie*, *vecernie*, *blagoslovește*, *binecuvîntare*, *doamne*, *dumnezeu*, *chinovie*, *înger*, *tiară* ș.a.

---

[1] T. Arghezi, *Versuri*, p. 390.
[2] *Ibidem*, p. 450.
[3] *Hore*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1939, p. 71.
[4] Idem, *Versuri*, 1959, p. 70.

În pamfletul poetic (1907), termenul religios servește satira antiburgheză, ca în exemplul de mai jos, unde vocabula ecleziastică, fixată într-o comparație alături de un cuvînt de proveniență populară, pune în evidență meschinăria ciocoilor, care se adresau vitelor în franțuzește și cu lornion la ochi:

„Ce-i cu maimuțele astea rase
Cu geam la ochi și cu nădragi pe dungă
Înhăimărate ca la *parastase*
În straie negre și cu coadă lungă?"

(Un colț de țară).

Firește, utilizarea unui număr așa de mare de termeni religioși i-a fost impusă lui Arghezi de necesități artistice. Este incontestabil că poetul a obținut prin intermediul lor efecte neașteptate. Rămase însă pentru totdeauna în vocabularul pasiv al limbii, aceste cuvinte nu au șanse de existență, pentru că uzitarea lor se pretează doar cadrului strîmt al unei situații anumite, specifice.

Cuvintele p o p u l a r e — fondul de aur al limbii romîne — constituie o categorie lexicală predominantă în scrierile argheziene. Meșteșugar dibaci, T. Arghezi le-a șlefuit dîndu-le strălucire și viață poetică îndelungată. „Sub pana sa cuvîntul devine poezie" — observa acad. M. Beniuc într-un articol din „Gazeta literară"[1], în care discuta printre altele și contribuția scriitorului la dezvoltarea limbii romîne. Le înregistrăm pe cele mai frecvente: *gîlci, cucuie, gînganie, alint, proptă, sui, ghers, potlog, pismă* (tăreț), *țambal, goangă, vintre, vătrai, boaită, secătură, gloabă, beteagă, drumeag,* (a) *tămădui,* (a) *ațipi, țîfnă, tiflă, bariș, bont, vrej, teasc, vreasc* și multe altele. Multe din aceste cuvinte capătă sensuri noi, viguroase.

Termenul popular nu apare numai în poezia de rezonanță folclorică (*Flori de mucigai*), ci este prezent și în poezia „intelectuală", însoțit de neologisme (de pildă) care se integrează perfect în armonia versurilor:

„În ulițele-nalte, e noapte ziua-întreagă
Și umbra suvenire din vremea-ncetei luni,
Se risipește parcă din carul cu cărbuni
Ce trece tras de-o *gloabă* normandă și *beteagă*".

(Din nou).

Exemplele pot fi înmulțite cu ilustrări din pamfletele în proză (*Bilete* sau *Icoane*), din nuvelele și romanele argheziene, în care vocabula populară este solicitată să contureze și mai pregnant trăsăturile specifice ale unui personaj.

Tot aici amintim frecvența ridicată a expresiilor idiomatice populare sau familiare; discuția lor este însă mai indicată la elementele stilului oral.

Așa cum a observat și acad. T. Vianu, T. Arghezi „selectează (...) cuvintele drastice și dure, uneori *forme regionale* (*subl. noastră*), pe care nimeni nu îndrăznise să le introducă în poezie"[2].

---

[1] Op. cit. nr. 81, 1959.
[2] „Tribuna", nr. 22, din 30 mai, 1959.

Cu privire la *regionalisme* este important însă să observăm că Arghezi face uz de cele care au o arie mai largă de răspîndire și care au intrat în sfera limbii populare. Înregistrăm cîteva din ele: *muiere, lehuză, sezut, cobiliță, buzat* (frecvente pe toată aria sudică a țării), *coptură, fătălău,* (a) *tîrnui,* (te) *cleatini, bitong-i* (ardelenism de origine maghiară), *colcovan* (moldovenism existent și în Oltenia), (a) *clăfăti, smîngălească* ș.a.

Majoritatea din ele, așa cum le atestă și Atlasul Lingvistic Romîn[1], sînt frecvente sub această formă în Oltenia. În *Replica la răspuns* (*1907*), regionalismul „lehuză" apare alături de termeni politico-administrativi, versurile cîștigînd în forță satirică:

„Dați drumul iute și le cereți scuze
Două din doamnele miniștri sînt *lehuze*
Și-o prezidentă e *gravidă*".

În aceeași arie de răspîndire intră și cuvintele „te *cleatini*" și „fătălău" (atestat în Oltenia „feteleu"[2].

Rezumînd discuția asupra acestei categorii lexicale, subliniem că regionalismele pătrunse în opera argheziană au devenit de largă circulație, încorporîndu-se limbii literaturii artistice.

Tudor Arghezi a folosit *neologismul*, asemenea lui Caragiale, în scopul prezentării mai plastice a unei situații sau ca pe un element definitoriu în limbajul unui personaj.

În proza satirică, neologismul stă alături de cuvîntul popular, arhaic sau familiar, fără să distoneze. Mai mult, el contribuie la amplificarea comicului satiric.

În poezie, neologismul servește în definirea momentului istoric, precizează situația sau pune în evidență limba unei clase sociale ca în *1907*. El nu lipsește nici în proza de largă respirație (roman, nuvelă), cînd se dovedește necesar la echilibrarea frazelor descriptive sau narative. Enumerăm o parte dintre ele: *profil, aristocratic, vulgar, plebeu, automobil, invențiune,* (a) *vexa, rector, decan, halucinare, transă, infam* (ant), *revolver, contracte, ordin, concesii, indispensabil, deghizați, agendă, sinistră, clorotic, evaziv, suplimentar, suspecții, minuscul, inerte* etc.

Ilustrăm în cîteva exemple concludente afirmațiile de mai sus:

„Mitropolitul Partenie al Moldovei este, în ciuda unui *profil aristocratic* de țigan lăieț frumos, care înșală și *facilitează* presupunerile romantice, un *plebeu vulgar*"[3].

Asemenea portrete hilare sînt frecvente în proza satirică. Nu mai insistăm asupra lor, rezumîndu-ne să citățm ca o concluzie constatările juste și generalizante ale lui Al. Andriescu: *„Elementele cele mai variate concurează în vederea acestui rezultat (critica societății burgheze — N.N.); cuvîntul popular, alături de neologismul rar, termenul legat de activități domestice, alături de termenul tehnic, de circulație restrînsă, cuvîntul savant alături de termenul mustos, argotic termenul bisericesc, biblic, alături de cel legat de alcov* etc.[4] (*subl. noastră*).

[1] *A. L. R.*, vol. II, partea a II-a, p. 19, hărțile 37—38.
[2] *A. L. R.*, vol. I, supliment, p. 9, harta 16.
[3] T. Arghezi, *Icoane de lemn*, p. 117.
[4] *Specificul artei argheziene în proza satirică*, în „Iașul literar", nr. 3, 1956, p. 84.

Aceste constatări pot fi extinse și la roman. Dăm un exemplu din romanul *Lina*: „Și în vremea asta de *suprimare* a voinței proprii și de *transă morală entuziastă*, nici nu puteau, mirosul lor fiind *probabil* convertit în amăgirile *psihologiei*“ [1].

În „*1907*“, poetul, prin intermediul neologismelor, ne oferă relații despre burghezia îmbuibată cu „*concesii* și *contracte* cu drept de *monopol*“ (E advocat). Cu aceeași vehemență este înfierată moșierimea, împotriva căreia s-a declanșat:

„Răzvrătire, haiducie,
Ură pe proprietar“.
(Doină pe noi).

În distihul de mai sus, neologismul contrastează cu două cuvinte populare de nuanță arhaică. Contrastul a fost în intenția poetului; el este profund social.

Neologismele de proveniență politico-administrativă contribuie la zugrăvirea limbajului politicienilor burghezi de la cîrma țării:

„Unul, Coșbuc, a scris și-o poezie,
Împrăștiată-n țară pe ascuns.
Luați peticele astea de hîrtie
Și constatați prin cine au pătruns
.....
.....
Aștept *rapoarte*, de *urgență*,
Că a-ncetat netrebnicia
Și scrieți-mi cu *titlul Excelență*.
Trăiască *Regele* și *Dinastia!*“
(Telegramă cifrată).

Cînd contextul o cere, Arghezi folosește cu dibăcie cuvîntul științific sau tehnic mai mult sau mai puțin savant. Ilustrativ în acest sens este capitolul privitor la procesul de fabricație al zahărului (la Topliceni) din romanul *Lina*.

Posesor al unei vaste culturi, T. Arghezi este familiarizat cu termenii estetici din diverse arte, ceea ce face ca anumite pamflete din seria *Biletelor de papagal* să creeze o atmosferă științifică, academică: „*Stilul* e omul însemnează *pauperismul ideii inexpresive*, care atîrnă de meșter nu de subiect“[2]. În cunoscutul bilet *Musca*, termenul „estetică“ prezintă o înfățișare comică datorită așezării lui alături de expresii familiare, muștele „au o *estetică* și ele; dă-mi voie să scuip“[3].

Barbarismele, foarte rare în opera argheziană, sînt solicitate în context, contribuind ingenios la ridicularizarea unui personaj sau la sublinierea unei situații excentrice.

Citățm un pasaj din biletul *Lae Chiorul*: „Lae zice *bonjor* și *mersim*. La Paris în vizită politică întreba ce mai faci cu *cheschevu*[4]. Grafierea fonetică

[1] Op. cit., p. 280.
[2] T. Arghezi, *Bilete de papagal*, Casa școalelor. I. Torouțiu, București, 1946, p. 147.
[3] *Ibidem*, p. 146.
[4] Vezi T. Arghezi, *Bilete de papagal*, Casa Școalelor, p. 183.

a expresiilor franțuzești sporește efectul satirei. Procedeul este întîlnit, ce-i drept, mai rar și la Caragiale. (*Telegrame*).

Alterațiile lingvistice sînt extrem de rare; atunci cînd apar, ele sînt însă justificate artistic. Scriitorul, fidel adevărului, se vede obligat să redea cu exactitate limbajul unor personaje. Iată de pildă cum vorbește Carol I: „A! ponsur! Aț fost la Còfora, la Còfora! A! la Còfora șcantal. A! prafo"[1].

Dintre *creațiile lexicale* argheziene, în afară de cele cîteva citate de Șerban Cioculescu [2], înregistrăm o serie, convinși că lista poate continua la o cercetare specială: *cădind* (pentru cădelnițînd — *Cîntec mut*), *arșițele* (arzătoarele — *Dedicație*), te *nimbă* (verb de la nimb — *Dedicație*), *meditâ* (meditează — *Sintaxă ritmică*) remușcă (ind. prezent de la a remușca — *Sintaxă ritmică*), *glomotoace* (ghemotoace — *Galere*) (i se) *dărîngă* (i se scorojește, i se roade — *Crucea veche*), *înhăimărat* (după regionalismul înhăimurat — Un colț de țară), *bîzdîguri* (plural original atestat la singular de dicționare cu fricativa finală „o" — *Răzvrătitul*), *scăpău* („sînge închegat" (?) format prin analogie cu bagău, de la popularul „a scopi" (?), al cărui sens e modificat total în creația argheziană — *Strigoi pribeag*), *de-a bușea* (derivație regresivă din de-a bușilea — *Trecînd ciocoiul*).

După cum se poate vedea din enumerarea de mai sus, nu toate cuvintele sînt creații integrale, ca să zicem așa. Față de „omenet", „bumbet" (de tobă), „a reînvirgina" ș.a., consemnate de Cioculescu a căror apartenență este neîndoios argheziană, cuvintele notate de noi relevă, totuși, contribuția evidentă a scriitorului, ca în cazul adjectivului de proveniență substantivală „arșițatele":

„Să verse vinul sideral
În *arșițatele* caverne".

(*Dedicație*).

Stăpîn pe toate compartimentele limbii, poetul epuizează rezervele stilistice ale unui cuvînt. Uneori modifică într-atît sensurile cuvintelor, încît ai impresia unei „stîngăcii" — după cum se exprimă acad. M. Ralea în studiul citat.

Afirmația ar părea riscantă dacă autorul n-ar adăuga imediat: Tudor Arghezi „dă o accepție greșită unui cuvînt (...) *totuși efectul final ne apare puternic, în afară și pe de-asupra acestor stîngăcii și parcă tocmai din cauza lor*" [3].

Astăzi orice lector este convins că Arghezi este unul dintre marii maeștri ai cuvîntului, dotat cu un excepțional simț lingvistic.

Așa cum am mai văzut, nu e vorba de o „accepție greșită (a) sensului unui cuvînt", ci de una inedită, originală, de o valoare incontestabilă. De pildă, în catrenul de mai jos, dacă ai în vedere sensul de bază al cuvîntului „ciufut-ă, trecut-ă, îmbătrînit-ă", ai impresia unei erori. În realitate, poetul dă termenului „ciufută", accepția veche de „mahmură", aproape ieșită din uz:

„E-o domnișoară-naltă, subțire și trecută,
Și nu e nici femeie de tot și nici bărbat.
Cu noaptea-n cap se duce la plug și semănat.
La seceră, la coasă, călare și *ciufută*".

(*Duduia*).

---

[1] T. Arghezi, *Icoane de lemn*, p. 188.
[2] „Viața romînească", nr. 5, din mai 1960.
[3] „Viața romînească", p. 19.

Exemplele pot continua cu ilustrări din *Cuvinte potrivite* (Eu am *ivit* cuvinte potrivite!), *Flori de mucigai*, precum și din scrierile în proză. Citățm un pasaj din romanul *Lina*, în care verbul „a trezi" apare cu sensul de „a deschide" fără să dea impresia unei erori semantice. Mai mult, prin schimbarea sensului, verbul capătă, luat în context, aspect metaforic: „Băiatul mai mic reproducea coca lividă din care fusese frămîntat lesul puhav al părinților, dar fata avea o carne de floare neagră și *trezi* ochi neînchipuit de albaștri"[1].

Aceeași discuție comportă și exemplul de mai jos din *Bilete de papagal*: „Ochii lui umblă *descheiați*; un nasture-i mai sus și-al doilea atîrnă"[2].

Un dicționar arghezian (în genul celui eminescian în pregătire) ar pune în lumină „geniul verbal" al poetului, despre care s-a vorbit cu multe decenii în urmă.

Din domeniul m o r f o l o g i e i relevăm forme populare. De ex.: substantivul „proptea" apare la același număr „proptă" („Și poate-avea nevoie de-o proptă oarecare").

Pluralul substantivului „nenufar" face „nenuferi" și nu ,,nenufari'', cum ar trebui, neologismul franțuzesc căpătînd astfel o formă perfect românească.

Notăm și trecerea unui substantiv de la un gen la altul. „Călimară" de genul feminin îl găsim în poezia *Incertitudine* sub forma „călimărul" devenit masculin și articulat enclitic, ceea ce dă o notă plăcut arhaică poeziei amintite:

„Genele lui Dumnezeu
Cad în *călimărul* meu".

Uneori, substantivul își schimbă forma chiar în cadrul aceluiași număr, de pildă pentru forma literară „primarul", poetul folosește pe cea populară „primarele", așa cum apărea în vorbirea țăranilor: „Primarele, prefectul, crîșmarul, arendașul" (citat).

Un fapt observat deja (v. studiul lui Al. Andriescu) este și folosirea substantivelor la cazul vocativ, procedeu frecvent în proza satirică: „Picioarele tale se scăldau în Olt și miroseau pînă la Calafat, *nobilă spurcăciune*"[3]. Utilizarea vocativelor este des întîlnită și în scrierile închinate celor mici, cărora poetul li se adresează direct, patern, stabilind astfel o legătură internă între el și micii cititori (*Cartea cu jucării*, *Cartea mea frumoasă*).

În ceea ce privește a d j e c t i v u l, constatăm și aici unele particularități demne de menționat.

Pluralul feminin al adjectivului „scîlciate" apare sub forma „scîlcii" pe care Cioculescu o consideră creație arghezian:

„Au rămas ca niște babe
Vinete, *scîlcii* și slabe.
(Da, e lung).

Pentru completarea sensurilor unui substantiv, poetul nostru folosește dublete adjectivale cu accepții diferite care se complinesc reciproc: „În statul *brutal-civil* totul răspunde"...[4]

---

[1] T. A r g h e z i, *Lina*, Editura „Cartea Românească", ediția a II-a, București, (fără an), p. 3.
[2] *Ibidem*, p. 184.
[3] *Pagini din trecut*, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 404.
[4] *Tablete din Țara de Kuty*, Editura „Națională" Ciornei, p. 139. (De aici încolo vom nota acest volum cu inițiala T).

Uneori adjectivul este exprimat prin locuțiuni adjectivale, ca în exemplul: „fete fără rasă și mătasă" „fete sărace" (*Lina*) sau „vocabule *cu tocul înalt*" „vocabule pretențioase", mai plastice decît un simplu adjectiv:

„Puteam să zic «sînt însurat» dar nevoia de a utiliza dubleuri mai căutate ale cuvintelor și vocabule *cu tocul înalt*, făcea parte din ținuta mea ocazională"[1].

Tot ca un specific al artei argheziene înregistrăm și folosirea formelor populare ale pronumelui nehotărît și demonstrativ.

Pentru „fiecare" întîlnim două forme deosebite „*fiestecare*" și „*fieșcare*"; pentru „fiecine" și „oarecare" găsim „*fitecine*" și „*oarescare*". Frecvente sînt și variantele populare și familiare ale pronumelui demonstrativ: *asta*, *ăsta*, *ăștia*, *astea*, *ăia*, *ăla*, *alea* etc. Dăm cîteva exemple:

„Sălciile se închină
Babe mici, din rădăcină
Și *fieștecare* trunchi
De răchită stă-n genunchi"[2].
(Iese vatra).

sau:

„Nu știu ce-mi vine:
Aș mînca din *fitecine*
.....
Am un piron în țîță
Și-un vătrai în vintre mă ațîță"[3].
(Streche).

Pronumele relativ „care" apare și sub forma lui literară, dar și sub cea arhaică „*carele*" sau „*cari*" — aceasta din urmă chiar în cuprinsul aceluiași vers:

„*Cari* mai străine, care mai sonore".
(Arheologie).

Cînd acțiunea se precipită și detaliile se succed cu vioiciune, *verbul* dispare, subînțelegîndu-se. Procedeul a fost observat pentru proză satirică (Al. Andriescu, studiul citat). Noi vom da un exemplu din romanul *Cimitirul Buna-Vestire*, adăugînd că această observație poate fi extinsă și la roman, „Expoziție, redingote, figuri compuse, amfiteatru, candidat și togă"[4].

Seria exemplelor se poate îmbogăți cu ilustrări din romanul *Lina*. Citățm un pasaj în care verbul este suprimat, deși situația diferă: „Amănunt infamant: individul avea în rostirea lui de țigan..."[5].

Pe lîngă forme verbale inverse ca: „zicu-mi", „deprinde-le-vei", „iscat-am" etc. întîlnim și prescurtări verbale: (mă) *prăbuș* (pentru mă prăbușesc), *lumine* (pentru lumineze), *tăgăduie* (pentru tăgăduiește) ș.a., particularități prezente și în lirica eminesciană.

De pildă: „Tot ceasul îmi aduce un dar și-o jertfă nouă,
De vreme ce lumina primește să-mi *lumine*".
(Heruvic).

---

[1] T. Arghezi, *Cimitirul Buna-Vestire*, p. 242.
[2] *Hore*, versuri, p. 87, București.
[3] *Flori de mucigai*, Editura „Cultura Națională", București, 1931, p. 23.
[4] Op. cit., p. 14.
[5] *Ibidem*, p. 210.

Ca şi la Caragiale, folosirea imperativului se dovedeşte o reală necesitate în scrierile satirice, nuanţînd vehemenţa stilului. Exemplele sînt foarte numeroase, de aceea nu mai considerăm necesară o retranscriere, lăsînd cititorului să constate bogăţia lor.

Din combinarea unor substantive sau a unor prepoziţii, poetul obţine *locuţiuni adverbiale* originale. Fenomenul întîlnit în literatura populară impresionează în scrierile culte prin prospeţime şi inedit. De pildă, substantivul „zi" plus adverbul „întîi" a dat locuţiunea „zi-ntîi" care se găseşte în titlul unei *Icoane de lemn, Zintîi de an* [1]. Prin sudarea propoziţiei „din" cu adverbul „destul" se obţine „dindestul" întîlnit în graiurile regionale:

„Şi se bucura fudul
Că strînsese *dindestul*"[2].
(*Biblioteca*).

„Puţin cîte puţin", sintagmă adverbială, este întîlnită la Arghezi sub forma regională, mai expresivă decît cea obişnuită, „niţel cîte niţel":

„Şi ura moştenită, *niţel cîte niţel*,
Zbucnea în năvălire şi măcel" [3].
(*Trufaşul*)

Adverbul „niţel", diminutivizat, sporeşte umorul în poezia *Horă de şoareci*, aducînd o nuanţă de şăgălnicie:

„Dădea, cînd în cînd,
Niţeluş din coadă" [4].

* * *

Din punct de vedere s i n t a c t i c, opera argheziană prezintă aspecte particulare demne de o analiză mai amănunţită. O parte dintre ele — frecvenţa ridicată a incidentelor, ruperea atributului de substantivul determinat despărţiri- sintactice — au fost studiate de Ş. Cioculescu, de I. Coteanu [5] şi Ov. S. Crohmălniceanu. Incidentele, la care se adăugau *automatismele*, apar în proză, cu preponderenţă în cea satirică. Ele folosesc fie spre a ilustra vorbirea unui personaj, fie pentru a preciza atitudinea scriitorului faţă de o anumită situaţie. Nu e de loc curios să întîlnim automatisme caragialeşti, cuplate de repetiţii în vorbirea politicienilor burghezi. Iată în ce limbaj se adresează Minist-rul Justiţiei, primului procuror — zugrăviţi în romanul *Lina*.

— „Poţi dumneata, *ca să zic aşa*, să mă împiedici să trăiesc cum îmi place *mie* şi-ţi este permis să-mi dictezi *D-ta mie*, felul de viaţă pe care să-l duc?" [6].

Substantivul determinat este despărţit de atributul determinant, aşa cum a observat, pentru proză, Al. Andriescu şi pentru poezie, I. Coteanu. Iar Ov. S. Crohmălniceanu argumenta metaforic că în opera lui Arghezi „există

[1] T. A r g h e z i, *op. cit.*, p. 11.
[2] *Stihuri pestriţe*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957, p. 42.
[3] *Cîntare omului*, p. 46.
[4] *Hore*, p. 147.
[5] *Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră*, în Rev. Univ. „C. I. Parhon", nr. 2—3, 1955, Secţia Ştiinţe Sociale, p. 189—197.
[6] Op. cit., p. 63.

adevărate socluri verbale, pe care poetul ridică atunci cînd are nevoie un cuvînt, susținîndu-l dintr-o parte și dintr-alta cu cîte o serie de epitete dispuse ca niște contraforți"[1].

Tot aici adăugăm și despărțirea subiectelor multiple de către verbe sau alte părți de vorbire:

„*Fizicul* îl deservea cît și *intelectul* cu o figură între lăutar și cioclu"[2].

Fraza argheziană este cînd scurtă și cadențată, cînd amplă și contorsionată, formînd perioade armonioase, de un echilibru perfect. Compoziția ei pune pregnanmen evidență virtuozitatea stilistică a scriitorului, preocupat să surprindă elet întele fundamentale, dar și amănuntele semnificative.

În ea abundă propozițiile subordonate, specifice stilului intelectual: „O cititoare îmi atrage pe bună dreptate atenția că o familie, care se destramă atît de ușor, cum se constată din divorțurile prea numeroase, denunțate de Cocò și urmate de tragedia copiilor, împărțiți între dînșii și niște soți foarte supuși, după ce s-au iubit să-și scoată ochii înaintea unui magistrat judecător, se întemeiază greu". Notăm aici, ca o caracteristică a topicii afective, transferul propoziției regente în finalul frazei, impus de lămuriri suplimentare, menite s-o expliciteze pe deplin. Topica afectivă colorează limbajul poetic, conferind versului valori mai mult sau mai puțin stenice. Gradul de intensitate depinde de accentele de insistență ce cad peste cuvintele intervertite. De ex.: „O a văzut din cer pre ea" (*Mîhniri*) în care silaba postonică din „a văzut-o" devine silabă tonică, dublînd complementul direct.

Cu riscul de a știrbi frumusețea versurilor, notăm un distih concludent pentru efectul topicii afective:

Topica afectivă	*Topica obișnuită* (gramaticală)
„Nădăjduind, călăul din temnițele mute	Nădăjduind, cumva, pe neștiute
Cumva, pe neștiute, ghicind să te ajute	Călăul din temnițele mute
(Romanță)	Ghicind să te ajute.

În satire, subordonatele fac loc coordonatelor scurte, lapidare, paratactica — caracteristice vorbirii populare și familiare fiind reclamate deseori de seria invectivelor.

„Obrazul ți-a intrat în gură, gulerul ți-a căzut pe gît ca un cerc de putină uscată" (*Baroane*)[3].

Elipsa și *repetiția* sînt de asemenea frecvente în proza argheziană. Acad. T. Vianu dădea un exemplu edificator de anaforă în proză, observînd și prezența unui anume retorism, motivat prin aceea că poetul a fost nevoit să răspundă „prin repetiție, accentuare, la problemă"[4].

Un aspect mai puțin cunoscut și în general evitat de stilistica literară este acela al traducerilor făcute de un scriitor dintr-o limbă străină în limba maternă.

---

[1] Op. cit., p. 301.
[2] T. Arghezi, *Bilete de papagal*, p. 135.
[3] *Pagini din trecut*, p. 405.
[4] Tudor Vianu, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic*, în „Problemele metaforei și alte studii de stilistică", E.S.P.L.A., București, 1957, p. 153—154.

Acad. T. Vianu a dat cîteva lămuriri prețioase în studiul său *Ceva despre arta traducerii* (*Literatura națională și literatura universală*), în care amintește de talentul de traducător al lui Arghezi, fără să insiste însă asupra artei acestuia.

Discutarea acestui aspect în prezentarea faptelor de limbă observate la un scriitor este relevantă pentru metoda și procedeele pe care acesta le folosește în traducerea unei opere străine [1].

Marii scriitori au fost totodată și excelenți traducători. Arghezi este unul dintre aceștia. Mai mult, a tradus din diverse limbi scrieri în proză sau poetice, metoda sa variind cu genul și specificul textelor traduse.

Dacă în cele prelucrate (*Greierele și furnica*), Arghezi ne apare creator în toată puterea cuvîntului, menținîndu-se totuși în atmosfera fabulei lafontainiene, în fabulele traduse dovedește calități artistice nu mai puțin remarcabile.

Dăm un exemplu din fabula, tradusă, *Le Corbeau et le Renard:*

„He! bonjour, Monsieur le Corbeau
Que vous êtes joli! Que vous me semblez beau
Sans mentire, si votre ramage
Se rapporte a votre plumage
Vous êtes le phénix des hôtes de ces bois [2]

Redăm mai jos traducerea:

„— Măria Ta, — îi zise —, să trăiești
Că tare mîndru și frumos mai ești
De-ai fi la ghiers cum te arăți la pene
E lămurit cu ochi și cu sprîncene
Nu vreau să mint, dar nici nu vreau să neg
Tu ești minunea codrului întreg" [3],

în care poetul folosește o limbă populară colorată și expresivă, înlocuind arhaismele franțuzești *ramage, chant* (cîntec) și *phénix = roi des oiseaux* (regele păsărilor) prin termenii populari „ghiers" și „minunea codrului întreg".

Morala este tradusă de Arghezi în aceeași manieră; relevăm aici și folosirea termenului regional (foarte rar întrebuințat) „colcovan" (o bucată mare dintr-un material oarecare), care sporește parcă paguba corbului și potențează morala:

„Lecția asta, văzuși, nu te-a costat
Decît un *colcovan* de caș furat",

distih ce tălmăcește versul lafontainian:

„Cette leçon vaut bien un fromage, sans doute".

Limba argheziană prezintă, la o cercetare minuțioasă, aspecte numeroase și variate, unele inedite. Consemnarea lor este deosebit de necesară în definirea stilului arghezian, spre care converg, de altfel, toate aceste aspecte. În discuția noastră despre limba argheziană, am încercat să stabilim — acolo unde am putut face astfel de precizări — ponderea stilistică a unor fapte

[1] *Arghezi traducător* din „Viața romînească", nr. 5/1960.
[2] La Fontaine, *Fables*, Hachette, Paris, 1889, p. 48.
[3] La Fontaine, *Fabule*, versiune romînească de T. Arghezi, ediția a V-a, Edit. Tineretului, București, 1955, p. 27.

lingvistice. Fără a pune o barieră tranșantă între limbă și stil — așa ceva, de fapt, e imposibil — în urma comentariului lingvistic se vădesc necesare cîteva considerații de ordin artistic în care vom încerca să desprindem fațetele componente ale artei argheziene și felul în care acestea caracterizează imaginea integrală a stilului marelui scriitor.

* * *

Creația poetică a lui Tudor Arghezi este o orchestră cuprinzătoare a ideilor care au frămîntat poezia filozofică de-a lungul secolelor.

Poetul surprinde germinația universală, încercînd să-și explice originea vieții și a omului pe pămînt. *Cîntare omului* este replica materialistă a poetului la această problemă [1]. El gravitează între existența și nonexistența providenței, își pune întrebări chinuitoare asupra timpului pasager și a morții implacabile.

Privită din acest unghi, poezia argheziană este clasică. Dar acest fond tematic a prins în laborator înfățișări și forme noi, profund originale.

De aceea a și fost numit „clasic modern". Poezia sa, tocmai datorită acestor aspecte, particulare, inedite, rămîne mereu proaspătă, deosebindu-se total de cea a moderniștilor, risipiți în armonii „zadarnic de frumoase" — ca să folosesc expresia poetului — excentrice ca formă și nude ca fond.

Cu un extraordinar simț artistic, T. Arghezi a modelat forma după conținutul ideologic al poeziei sale. Efectul a fost uimitor mai ales datorită inovației sale în formă, contestată de critica burgheză pe motiv că ar fi de proveniență modernistă și nu originală.

De aceea mai toate istoriile literare din trecut l-au discutat pe marele poet ca pe un reprezentant al modernismului, integrîndu-l pe nedrept în acest curent de abstracțiuni anarhice [2].

Exegeții obiectivi ai poeziei argheziene au subliniat cu justețe coordonatele și sensurile adînci ale acesteia, relevînd că la baza ei (a poeziei) stă o concepție sănătoasă despre lume și viață, în care predomină investigarea unor zone noi ale realității, un crez artistic, viguros și unitar.

Părerile lor sînt similare aceleia a lui T. Vianu, mai revelatoare pentru discuția noastră: „Tot ce este aspru în poezia lui Arghezi, imaginile aparențelor degradate și înjosite ale omului și așezările lui, cuvintele *care le exprimă pe acestea sînt proiectate dintr-un fond* de revoltă și durere dincolo de care se ridică năzuința poetului spre ce este curat, inocent și grațios" [3].

Lirica argheziană impresionează mai întîi prin acea suavitate și elegantă simplicitate, nemaiîntîlnită la alți poeți, surprinde printr-o bogăție memorabilă de tropi și figuri de stil viguroase și inedite.

Astfel trebuie interpretată afirmația acad. G. Călinescu relativ la metafora argheziană: „T. Arghezi nu e propriu-zis un metaforist sau nu în sensul comun" [4].

---

[1] „Niciodată ca în *Cîntare omului* — scria acad. T. Vianu în «Tribuna», tema prometeică a omului, făuritor al destinului său, de la Eschil și Goethe, Shelley și Hugo, nu a aflat o dezvoltare mai bogată prin varietatea episoadelor și mai originală în expresie".

[2] Constantin Emilian, *Anarhismul poetic* (Studiu critic), București, 1934.

[3] „Tribuna" nr. 22 din 30 mai 1959.

[4] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 46.

Metafora argheziană uimește, în adevăr, prin structura ei, simplă la prima privire, dar profundă și unică la o analiză minuțioasă.

De obicei, metafora cu funcție intensificatoare și sensibilizatoare este prezentă în lirica peisagistă sau intimă, nelipsind nici în proză, așa cum a constatat și acad. Tudor Vianu [1]. Uneori ea apare destul de des și funcțiile se interferează ca în exemplul de mai jos:

„Munte, *cădelnițî de izvoare*,
Altar de șoimi, sălaș de sori" [2].
(Muntele măslinilor).

Metafora simbolică, frecventă în poezia filozofică, departe de a prezenta obscuritatea ermetiștilor, pornește din concretul imediat, sensul ei filozofic fiind explicat în context:

„Cenușa visărilor noastre
Se cerne grămezi peste noi,
Precum se coboară pe glastre,
Atinse, petalele-albastre,
De-o gîză căzută de sus, printre foi.

Se scutură vîntul și geme.
Pămîntul e una cu cerul,
Orașele-s *bulgări și gheme*,
Ghitare adînci de blesteme
Și aerul rece ca fierul"
(Cenușa visărilor)

Notăm o altă metaforă simbolică de o rară frumusețe și pentru faptul că aduce un sens nou cuvîntului „lumină" pe lîngă cele descoperite de Eminescu și discutate de acad. T. Vianu într-un număr al „Gazetei literare" din 1959:

„Cristal rotund, pe umbre de velur,
Cu inima de-a pururea senină,
M-am născocit din ape de azur,
Am înghețat sub turțuri de lumină".
(Inscripție pe un pahar).

Comparația argheziană este rară și sugestivă:

„Se-nchide înserarea *ca o carte*
Și sufletul în foi, *ca o zăloagă*".
(Tîrziu de toamnă).

Ea apare în proză potențînd satira. Astfel, intendentul din *Icoana* cu același nume este „bălan ca un vierme"[3]. Sau în *Țara Kuty* „toate au mers perfect (...) și nevastă-mea care avea un decolteu *de dop de șampanie*" [4].

La fel de rar, *epitetul* arghezian se descarcă asupra substantivului pe care îl însoțește cu putere deosebită. Nu întotdeauna epitetul arghezian este din punct de vedere morfologic un adjectiv, dar adjectivul este în genere, ca și la Eminescu [5] epitet; „Grabinsky (...) zicîndu-le cu un glas *milenar*" [6].

[1] Vezi *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, p. 77.
[2] T. Arghezi, *Cuvinte potrivite*, p. 30.
[3] *Op. cit.*, p. 17.
[4] T, p. 235.
[5] Vezi T. Vianu, *Epitetul eminescian*.
[6] *Lina*, p. 324.

Așa-numitele epitete frecvente, epuizate de poezia clasică, prezintă la Arghezi aspecte deosebite:

„Păsunea mea tu să fii
Cu păpădii.
Eu să fiu boul tău *alb* și *nevinovat*
Care te-aș fi păscut și te-aș fi rumegat".
(Mirele).

În poezia *Vino tot tu...*, clișeul „durerea (mea) adîncă" este salvat de o metaforă stenică:

„Tu mîngîi, *mir de aur*, durerea mea *adîncă*".

T. Arghezi valorifică și epitete de proveniență populară, obținînd prin intermediul lor accente suave dar energice:

„Nu trebuie să moară
Nici una din comoară.
E zestrea ta de *teafără* fecioară".
(Păstrează).

Epitetul antitetic, uzitat în largă măsură și de Eminescu, nu lipsește nici la Arghezi. Indiscutabil, el servește un scop: nuanțează determinatul:

„Și-i silit și lacul sur
Să-l îmbrace cu lumină
Și să lingă împrejur
Frumusețea lui *meschină*".
(Marina).

Pentru T. Arghezi nu există obiect care să nu poată fi personificat. Mai mult, poetul personifică și elemente ale naturii, oferindu-le atribute umane:

„Vîntul *strigă*; nu-i răspunde
Și te *cheamă*; te ascunde"
(Pui de vînt).

Alteori personificarea este atît de ingenios construită încît ți se pare o posibilitate:

„Ochii mici ai literii
Sticlesc ca ai viperii".
(Colind).

În proză, scriitorul, preocupat să contureze cît mai plastic toate obiectele neînsufletite, constitutive mediului unui personaj, alunecă abil de la simpla personificare la comparații subtile, neașteptate. Efectul este puternic și nu-i găsim o comparație mai bună decît în sentimentele pe care le-am încerca în fața unei naturi moarte a unui excelent pictor, în care ni s-ar părea deodată că totul se mișcă și trăiește o adevărată viață.

Astfel ne apare bătrîna locomotivă „Marița" din romanul *Lina*: „Iat-o desprinsă dintre depozitele și magaziile din fundul șantierelor și venind de-a fuga cu o fantezie de șuiere și mișcări *ca o cumătră în scurteică de la un botez...*" [1].

[1] T. Arghezi, *Lina*, p. 125.

Stilul direct este dominant în proză, dar nu lipsește nici în poezia epică, însoțit de intervenția subtilă a scriitorului:

— „Dă-te, boierule, — zic, —, jos,
Și nu țipa, că-i de prisos.
Avem cu dumneata o socoteală
(Boierul mai sugea o portocală)“ [1].
(*O răzbunare*).

Dialogul este mînuit de scriitor cu dibăcia unui dramaturg, făcînd lectura mai vioaie și mai antrenantă [2].

Dispersat în toate scrierile de substanță satirică, și chiar în pamfletele poetice [3], umorul arghezian se remarcă prin diversitatea sa, calitate care îl așază în rîndul marilor umoriști ai literaturii universale.

Umorul fantezist alternează cu cel sinistru.

Ilustrăm un pasaj de umor fantezist în care ne impresionează spontaneitatea comparației și procedeul atît de original de a părăsi un element în favoarea altuia:

„Găina, spune vorba, cade cloșcă, apucată adică de o halucinare care pe fecioara din Domrémy a luat-o din turma de oi și a dus-o pînă la rug“ [4].

Nu mai citățm — amintim doar că *Cimitirul Buna-Vestire* abundă în scene de asemenea umor.

În *Icoane de lemn* un preot bigot se urcă pe clopotniță de unde vrea să se înalțe la cer. Bineînțeles, cade pe pămînt, sfărîmîndu-se. Văzîndu-l, chelarul se bucură din motive... foarte serioase:

— „Bine că nu s-a înălțat. Că erau cheile de la cămară la el“ [5].

Ca și Creangă și Caragiale, T. Arghezi a realizat scene de mare autenticitate, reproducînd cuvinte și expresii întregi așa cum apar ele în vorbirea familiară și populară, și bineînțeles, acestea sînt motivate artistic, întrucît autorul le folosește numai atunci cînd ele se dovedesc necesare în redarea unor situații sau a limbajului anumitor personaje. Înregistrăm cîteva: „Mai *tacă-ți* gura și uită-te-ncoa“ (*Pui de găi...*); „O fi fost *mă-ta* vioară“ (*Fătălău*); „A doua oară, nu-ș cum mă-sa a căzut“ (*Sici-bei*).

Ultimul vers este și mai concludent pentru afirmațiile de mai sus; poetul s-a folosit de acest limbaj sincopat, familiar, fiindcă acesta este mai sugestiv, mai potrivit pentru atmosfera unei încăierări bărbătești și a „ceasului înfricoșat“ care se apropia.

Grație acestor procedee versul arghezian devine oral și mnemonetic. Și nu exagerăm dacă extindem observația și la proza satirică — unde fenomenul apare frecvent în reliefarea unui personaj — în care stilul oral este predominant, astfel că cititorul reține involuntar expresii, propoziții și chiar fraze întregi.

În proză și mai ales în poezia didactică (*Stihuri pestrițe*), Arghezi face uz de sentențe și proverbe de proveniență populară, ceea ce conferă versului

---

[1] T. Arghezi, *1907*, p. 97.
[2] Vezi pentru aceasta și romanele lui T. Arghezi.
[3] *Vezi 1907*, Peisaje.
[4] *Bilete de papagal*, p. 16.
[5] *Icoane de lemn*, p. 295.

un pronunțat aspect gnomic. Specificăm însă că ele nu survin la întîmplare, ci sînt solicitate să accentueze morala unei fabule:

„Și vorba săracului:
„*Banu-i ochiul dracului*"
.....
Nu uitați niciodată în viață
Nodul să-l faceți la ață.
(Comoara).

Nu sînt uitate nici expresiile și zicalele populare care, alături de alte elemente ale stilului oral, dau poeziei argheziene vivacitate și „acea comunicativitate ce o înrudește cu cele mai bune realizări poetice populare" [1].

Consemnăm doar cîteva din multele valorificate de Arghezi: *De-a bușea* (bușilea), (a) *vorbi în dodii*, (a) *legăna în bîzdîguri* (a-i sări (cuiva) bîzdîcul), (a) *se linge pe buze, cît ai clipi, tîrîș-grăpiș, de-a surda*, (a) *se umfla în pene*, (a) *lua cu anasîna*, (a)-*și căuta rostul* etc...

Așa cum am mai văzut (la creațiile lexicale), unele expresii sînt modificate deseori, însă scriitorul nu operează numai o modificare grafică, ci chiar una semantică, îmbogățind sintagma cu sensuri originale, inedite. Este cazul ultimei expresii care apare în poezia *Doliu*, turnată într-o metaforă simbolică de o rară plasticitate:

„Gîndirea mi se pierde-n fum,
Tot căutînd *un vreasc de rost*
Într-aste drumuri fără drum,
În care toate doar au fost,
Și nu mai sînt acum".

Expresiile idiomatice nu lipsesc nici în poezia de conținut social, contribuind vizibil la oralitatea versurilor:

„Cucoană mare, sărut mîna,
Te-*au luat* pe sus, *cu anasîna*,
Și te-au mutat bolnavă-ntr-un azil,
Blajină mamă-a scumpului copil".
(Cucoana-mare) [2].

În narațiune și mai ales în descripție, scriitorul pune un accent deosebit pe detaliul semnificativ, în aparență banal, dar la o analiză mai atentă, tot așa de important în ansamblul faptelor prezentate:

„Primul procuror se uita evaziv la *o muscă de pe urechea* nesimțitoare a Ministrului și care se plimba ca pe un cadavru" [3].

Amănuntul — pentru care scriitorul dovedește un interes obiectiv — învederează fapte importante, demne de reținut. Prezentînd imaginea unui muncitor mort în ghearele unei mașini, prozatorul pune indirect în evidență inumanitatea și cruzimea patronilor neinteresați în protecția muncii: „Nimic

[1] M. Beniuc, *Despre arta lui Tudor Arghezi*, în „Gazeta literară" nr. 8, 1959 (reprodus ca prefață la *Volumul de Versuri*, Ediția bibliofilă).
[2] T. Arghezi, *1907*.
[3] *Lina*, p. 63.

nu se mai ţinea afară de bocanci de anatomia lucrătorului, jerpelită şi oasele-i ieşeau la iveală peste tot. Un ochi îi era supt şi pierdut ca un răsad smuls..." [1].

Pentru a ţine contact cu cititorul, pentru a-l familiariza cu cele expuse, Arghezi foloseşte un procedeu original; apelează deseori la atitudinea cititorului, adresîndu-se acestuia la persoana a II-a singular. Utilizat în oarecare măsură de Creangă şi Caragiale, procedeul surprinde prin folosirea lui în poezie. Frecvent în literatura pentru copii (*Cartea cu jucării*, *Cartea mea frumoasă*), el nu lipseşte nici în poezia lirică şi chiar în poemul epic de largă respiraţie:

„Răscoala izbucnise de-o dată în Moldova
La Giurgiu, la Caracal şi Craiova
Pornind din suferinţa celor smeriţi şi blînzi
Tu ţine minte satul flămînd numit Flămînzi".

Alteori apelul acesta încrustează ironia, satira:

„La Paris, în vizită politică, întreba ce mai faci cu cheschevù? *Ţi-am mai spus* eu că e un european".

Statuat de Rilke în poezia modernă şi utilizat de mulţi poeţi de la el încoace, aşa-numitul *enjambement* este o sursă de inedit prozodic, vizibil în versurile acestea în care întîlnim rime neaşteptate:

„Hîtrule, nu e nici *un*
Mijloc să te mai îmbun?"
(Horă de hîtru).

* * *

În peisajul bogat al literaturii romîne, T. Arghezi se înscrie alături de marii clasici care, prin opera lor, au contribuit la dezvoltarea limbii noastre artistice. Artist în toate scrierile, publicistul Arghezi a introdus în ziaristică adevărata artă, contribuind — aşa cum observa M. Beniuc — la dezvoltarea limbii publicistice şi vorbite. Aportul cel mai mare al lui T. Arghezi este însă în domeniul poeziei, în care a adus „cea mai adîncă reformă lingvistică după Eminescu" [2], influenţînd puternic contemporanii dintre cele două războaie mondiale.

Marele poet a descoperit în limba poporului nostru un tezaur nesecat de frumuseţi, întrucît a ştiut să găsească cuvintelor „nişte articulaţii surprinzătoare", curăţate „în soluţii care scot de sub cocleala vechimii, efigii şi tîlcuri nebănuite" [3].

Atitudinea sa faţă de limbă este aceea a marilor artişti; servindu-se de ea, poetul a modelat-o mereu, pentru a „ivi preţuri noi", aşa cum Michelangelo cu dalta în mînă migălea neobosit la frumuseţea statuilor sale, convins fiind, ca şi poetul nostru, că adevărata menire a artistului „trebuie să fie superlativul, nu odioasa facilitate" [4].

---

[1] T. Arghezi, op. cit., p. 380.
[2] T. Vianu, *op. cit.*
[3] M. Beniuc, *op. cit.*
[4] *Interviu cu T. Arghezi*, în „Gazeta literară" nr. 12 din 19 martie, 1959.

Ca să înțelegem perfecțiunea monumentului poetic arghezian, trebuie să ne introducem în atelierul intim al procesului său de creație, spre a surprinde mijloacele de care s-a servit poetul, în construcția operei sale. Scriitorul însuși ne ajută în această investigație. Sînt cuvintele lui, acestea din meditațiile lui Gulică: „*Cuvîntul nu poate să nu fie adevărat la suprafață; trebuie să-l dezvelești*“ [1].

În adevăr, Arghezi a descoperit de sub văluri puterile latente ale cuvintelor și le-a turnat în forme noi, pline de energie.

Poetul, care a durat construcții lingvistice nemaiîntîlnite, și-a format un stil unic de o înaltă ținută estetică revelînd pentru totdeauna adevărul unei maxime goetheene: „Dar în fond nu există obiect real care să fie privat de poezie“.

---

[1] T. Arghezi, *Cimitirul Buna-Vestire*, p. 242.

LOCUȚIUNILE ADVERBIALE [1]

de GH. N. DRAGOMIRESCU

I. DETERMINAREA [2] LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Problema locuțiunilor în limba romînă a început să fie dezbătută monografic la noi abia în ultimii ani, în articole și lucrări meritorii, ca: *Locuțiunile* de Eugen Ioaniței, în „*Limba romînă*", nr. 6/1956; *Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale* de Fulvia Ciobanu, în *Studii de gramatică*, vol. II și monografia *Locuțiunile verbale în limba romînă* de Florica Dimitrescu, Editura Academiei R.P.R., 1958. O lucrare dedicată locuțiunilor adverbiale în limba romînă nu cunoaștem [3].

Definiția curentă a locuțiunilor adverbiale — care fac și obiectul lexicologiei — ține, ca și definiția adverbului, de domeniul gramaticii generale și, prin caracterul ei de enunț oarecum general, nu este greșită: *o îmbinare de cuvinte care au la un loc valoare de adverb*. Trebuie să adăugăm însă că îmbinarea de cuvinte este o construcție morfologică perifrastică cu caracter pur idiomatic — adică locuțiunile adverbiale (ca toate locuțiunile), neputîndu-se decît rar traduce cuvînt cu cuvînt în altă limbă, trebuie să fie riguros identificate pentru fiecare limbă în parte, căci în această privință gramatica generală nu ne ajută decît foarte puțin. Gustav Weigand [4] observă că locuțiunile romînești nu se pot traduce ca atare în limba germană (săracă, de altfel, în locuțiuni); așa, de pildă, locuțiunea prepozițională românească „în ciuda" — „*în ciuda* fetei" ar trebui tradusă prin complementul prepozițional *zum Ärger* (*des Mädchens*) — în care *zum Ärger*, complement prepozițional, înlocuiește locuțiunea prepozițională *în ciuda*; dar construcția românească se poate reda și prin *trotz dem Mädchen*, în care locuțiunea prepozițională *în ciuda* s-a tradus prin prepoziția *trotz*. Diferența idiomatică se ilustrează într-un chip și mai interesant în următoarea construcție. Este vorba de complementul cauzal *din pricina voastră*, construit cu locuțiunea prepozițională *din pricina*: această construcție sintactică se traduce în germană prin locuțiunea adverbială *um euretwillen*, echivalent semantic al construcției

---

[1] Comunicare ținută în cadrul celei de-a treia sesiuni științifice a *Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.* — din 6—7 mai 1960. (Text prescurtat).

[1] Prin determinare înțelegem identificarea și verificarea acestor locuțiuni.

[3] După ce studiul nostru a fost dat spre publicare, Fulvia Ciobanu a mai publicat în *Studii de gramatică* vol. III, „*Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjucționale cu referire specială la locuțiuni*".

[4] Vezi G. Weigand, *Rumänische Grammatik*, 2.Auflage, 1918, p. 179.

sintactice şi mai complexe *aus eurer Ursache*. După cum se vede, în *um euretwillen*, complementul *voastră*, ca atare, din construcţia românească s-a pierdut, prin aglutinare, în sinteza lexico-morfologică a locuţiunii germane, sinteză generată de sensul adverbial exprimat, în timp ce în românește el se exprimă, analitic, prin elementul perifrastic al locuţiunii prepoziţionale *din pricina*. Aceste diferenţe lexico-sintactice de la un adverb la o locuţiune adverbială (sau expresie adverbială), de la un complement prepoziţional la o locuţiune adverbială, între două sau mai multe limbi, pot face obiectul unor frumoase cercetări de sintaxă şi stilistică istorică şi comparată în domeniul lingvisticii indo-europene. Din cele arătate, reţinem însă întrebarea: cum vom identifica locuţiunile adverbiale, în general — în limba română, în special?

În cele ce urmează vom încerca să sugerăm cîteva criterii de verificare a locuţiunilor adverbiale, după care vom insista în alt capitol asupra clasificării lor, pentru ca prin aceasta să le putem analiza mai cu siguranţă. În primul rînd vom aminti că orice locuţiune are caracterul unei „izolări", în sensul dat cuvîntului de Herman Paul, adică al unei îmbinări lexico-sintactice care scapă regulilor curente ale gramaticii — locuţiunile sînt în genere construcţii „încremenite" într-un tipar sintactic sui-generis. În virtutea acestei structuri, vom putea desprinde următoarele trei caracteristici lexico-morfologice ale locuţiunilor în general, ale celor adverbiale, prepoziţionale şi conjuncţionale, în special:

1. În orice locuţiune, elementele lexicale componente nu se pot substitui, decît foarte rar, cu sinonime: *a băga intrigi* nu se poate înlocui cu *a introduce intrigi*, sau *de vreme, de vreme ce* cu *de timp, de timp ce*. Este ceea ce vom numi caracterul *relativ*[1] al privaţiunii sinonimice al locuţiunilor.

2. În orice locuţiune, elementele lexicale capătă un înţeles impropriu: abstract sau figurat. Aşa, de ex., în locuţiunea adverbială *în faţă*, substantivul *faţă* — care nu se poate substitui cu un sinonim ca *figură* sau *obraz* — exprimă sensul abstract de „înainte". Locuţiunea verbală *a da bir cu fugiţii* exprimă alegoric sensul de „a fugi".

3. În locuţiunile adverbiale, prepoziţionale şi conjuncţionale, elementul lexical de bază este, ca unitate morfologică, *împietrit* din punct de vedere gramatical: devine neflexibil şi nedeterminabil — în interiorul locuţiunii. Este ceea ce vom numi invariabilitatea gramaticală a acestor locuţiuni. Astfel, în locuţiunea adverbială *în faţă*, substantivul *faţă* nu se poate schimba nici în *feţe*, *feţele* şi nici nu se poate determina cu un atribut — fără a-l disloca din locuţiune: *în faţa zîmbitoare*[2].

Cele trei caracteristici se verifică în orice locuţiune adverbială. Să luăm următoarele exemple: *de vreme, pe loc, din greu*, în care vom avea de analizat substantivele *vreme, loc* şi adjectivul *greu*, întrebuinţate absolut în aceeaşi combinaţie lexicală (adică precedate de aceeaşi prepoziţie), pe de o parte ca părţi de vorbire autonome cu rol de complement, iar pe de alta, ca elemente

---

[1] Zicem „relativ" pentru că uneori, foarte rar, substituirea sinonimică este totuşi posibilă. Vezi şi p. 68, notă.

[2] Foarte rar, substantivul în locuţiunea adverbială poate apărea însoţit de un determinant, dar şi acesta este nesubstituibil cu alt determinant sinonimic: *cu orice preţ*, fr. *a tout prix*, *cu nepusă masă*. Încercînd să determinăm substantivul *preţ* cu un atribut genitival: *cu preţul oricăror osteneli*, am format locuţiunea prepoziţională *cu preţul* fr. *au prix de*.

lexicale de bază în locuțiunea adverbială. Substantivele și adjectivul vor apărea deci cu sensul lor propriu în funcție de complement, și cu sens impropriu, absorbite în locuțiunile respective.

Substantivul *vreme*.

Să comparăm frazele:

Este vreme rea; *dar să nu mai vorbim de vreme, să vorbim de altceva*, și *Să vorbim de vreme despre ce trebuie să facem*. În prima frază, substantivul *vreme*, având sensul curent de „situație atmosferică" (DLRM), poate fi substituit cu sinonimul său *timp*: E *timp* urît, dar să nu mai vorbim de *timp*... și poate fi variabil gramatical:... dar să nu mai vorbim de *vremea rea*... În a doua frază — *Să vorbim de vreme despre ce trebuie*... — același substantiv *vreme*, care nu mai are înțelesul propriu, exprimă, împreună cu prepoziția *de*, înțelesul abstract și adverbial de „neîntîrziat" lat. *mature*, fr. *de bonne heure*, germ. *frühzeitig*; el nu poate fi substituit cu un sinonim și rămîne invariabil gramatical. (Ortografia curentă, contopind prepoziția cu substantivul: *devreme*, trece locuțiunea în rîndul adverbului).

Substantivul *loc*.

Să comparăm propozițiile:

Plugarii au mîncat pe loc, n-au mai venit acasă. și *Pe loc bătrînul Cîrjă... De lîngă Ștefan pleacă cu buni viteji de soi* (Alecsandri). În prima propoziție — *Plugarii au mîncat pe loc*... — substantivul *loc* are sens propriu și poate fi substituit cu un sinonim ca *lot* sau *ogor*: Plugarii au mîncat pe *lot* sau *ogor*... și poate fi variabil gramatical:... au mîncat pe *locurile lor*. În propoziția a doua — Pe *loc, bătrînul Cîrjă... De lîngă Ștefan pleacă*... — același substantiv *loc* exprimă, împreună cu prepoziția *pe*, sensul abstract, impropriu și adverbial de „imediat" lat. *statim*, fr. *sur le champ*, germ. *auf der Stelle*. În locuțiune, el nu poate fi substituit cu un sinonim al său și rămîne invariabil gramatical.

Adjectivul *greu*.

Să comparăm propozițiile:

Din greu, orice lucru devine ușor, dacă-l studiezi mai bine. Și *Un drum lung pe munte îl urci din greu, dacă n-ai antrenament*. În prima propoziție — *Din greu, orice lucru devine ușor*... — adjectivul *greu* se poate înlocui cu sinonimul *dificil*: Din *dificil*, orice lucru devine ușor... și poate fi variabil gramatical: Din *grele*, toate lucrurile devin ușoare... În propoziția a doua — Un drum lung de munte îl urci *din greu*, dacă... — același adjectiv exprimă, împreună cu propoziția *din*, sensul adverbial de *dificillement*, lat. *aegre*, germ, *mühsam*, fr. *avec peine*. El nu poate fi substituit cu un sinonim și nici varia gramatical.

Analiza gramaticală trebuie să arate așadar că în exemple de propoziții de felul celor de mai sus, în care, de ex., substantivul *vreme* apare precedat de prepoziția *de*, aceasta trebuie considerată ca unealtă gramaticală a subordonării complementului, ca în sintagma: (să nu mai vorbim) *de* vreme, și ca element pur morfologic, ca în sintagma: (să vorbim) *de vreme* (despre...), făcînd parte integrantă din expresia lexico-morfologică a complementului, adică: verb + *de* + vreme, în primul caz, și: verb + *devreme* (locuțiune adverbială), în al doilea caz.

Nu e lipsit de interes să precizăm că unele locuțiuni, formate din substantive abstracte, se pot ușor confunda cu unele construcții sintactice prepozi-

ţionale, în care adică substantivul trebuie analizat ca atare, ca unitate morfologică de sine stătătoare, nu ca element lexical de bază al unei locuţiuni. În această privinţă, notăm că avem de-a face cu două categorii de locuţiuni adverbiale care se pot analiza greşit:

1. locuţiuni adverbiale care nu pot fi niciodată altceva decît locuţiuni, ca: *în ciudă*, *în silă*, *de ciudă*, *de silă* etc. şi

2. locuţiuni adverbiale care, în alt context, pot fi construcţii sintactice prepoziţionale, cum sînt: *în necaz*, *din nefericire*, *din fericire*, *cu siguranţă* etc.

Construcţiile *în ciudă*, *în silă*, *de ciudă*, *de silă* sînt totdeauna locuţiuni adverbiale, pentru că substantivele de bază nu suferă nici o variabilitate gramaticală, oricare ar fi contextul în care s-ar afla, şi nici unealta gramaticală, prepoziţia, nu poate avea niciodată funcţia semantică proprie sintagmelor în care ea leagă un complement (atribut). Ea oglindeşte, de asemenea, în exemplele respective, alături de substantiv, fenomenul golirii de sens, al abstractizării. Aşa de ex. în locuţiunea *în ciudă* sau *în silă*, prepoziţia *în* nu mai exprimă nici un raport semantico-sintactic evident, măcar ca în construcţia *în linişte*, în care acelaşi *în* poate raporta substantivul *linişte* la verbul regent exprimînd ideea de spaţiu moral sau chiar material al acţiunii verbale. De aceea *în linişte* nu este niciodată locuţiune adverbială. Dovada ne-o face faptul că substantivul *linişte* poate fi determinat — adică, păstrîndu-şi individualitatea morfologică, are şi rolul de complement: „în liniştea *aceasta* a satului", „în *trista* liniște de toamnă" (Sadoveanu) etc. Tot complemente prepoziţionale sînt şi *în tăcere* („într-o tăcere *ameninţătoare* şi *grozavă*" — Sadoveanu), *în singurătate* (Luna se ridica în singurătatea *cerului* — Sadoveanu), *în fericire*, *în nenorocire* etc.

Construcţiile *în necaz*, *din fericire*, *din nefericire*, *cu siguranţă* etc. pot fi sau nu locuţiuni; astfel:

Combinaţia *în necaz*:

Este locuţiune în: Mi-a vorbit *în necaz*.

Nu este locuţiune în: Toţi asupriţii au trăit *în necaz* şi sărăcie.

Combinaţia *din fericire*:

Este locuţiune în: *Din fericire*... ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă... (N. D. Cocea).

Nu este locuţiune în: A plecat *din fericire* şi belşug, la mizerie şi lipsă etc.

În exemplele în care aceeaşi combinaţie — acelaşi substantiv (abstract) precedat de aceeaşi prepoziţie — nu este o locuţiune, prepoziţia, graţie contextului, ajută substantivului abstract *necaz*, *fericire*, să exprime ideea de *spaţiu moral* al acţiunii verbale.

II. FORMAREA LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

În compunerea unei locuţiuni adverbiale intră, ca element lexical de bază — teoretic vorbind — orice parte de vorbire, dar, firește, numai acele unităţi lexicale a căror valoare semantică poate exprima, cu ajutorul prepoziţiei (foarte rar al conjuncţiei), un sens adverbial. La aceasta contribuie uneori, pe lîngă unealta neflexibilă, şi aspectul morfologic al elementului lexical nominal, deci chiar şi articolul. Astfel, uneori, o locuţiune adverbială pare a avea o desinenţă a ei: *pe negîndite* sau *de-a buşilea*, în care

numai terminația *-te* (sufixul participiului + desinența pluralului) și *-lea* (articolul de plural *le* + articolul de singular *a* (?) — după analogia cu formele de singular *de-a surda, de-a baba oarba*) le dau valoare adverbială.

Cum factorul semantic hotărîtor în locuțiune este elementul lexical plin, se înțelege că anumite părți de vorbire vor fi mai apte decît altele să exprime ideea adverbială, iar din acestea numai anumite cuvinte. Cea mai productivă parte de vorbire este substantivul, în al doilea rînd participiile feminine, la plural — ca un neutru adverbial — mai ales în formă negativă, și numai apoi adjectivul, pronumele, numeralul etc.

Ceea ce determină valoarea adverbială a locuțiunii nu este însă numai structura lexicală, ci și procedeul formării ei — procedeu care generează caracterul de „izolare" al construcției. Compunerea, ca mijloc de formare a cuvintelor, este totdeauna un procedeu sintactic sui-generis, care, în loc să învestească fiecare element lexical (plin), ca parte de vorbire, cu funcția de semantemă și să genereze astfel o sintagmă, contopește elementele lexicale componente într-o singură semantemă; din această compunere a luat naștere, în practica limbii, o parte de vorbire perifrastică (în cazul locuțiunilor).

În ce privește locuțiunile adverbiale cele mai comune, acestea pot fi clasificate după procedeul compunerii în următoarele categorii generale:

I. Locuțiuni adverbiale formate prin compunerea simplă cu 1—3 prepoziții (în locul prepoziției poate fi o locuțiune prepozițională):

— *în față, în adevăr, pe din față, în dos, pe din dos, afară din cale, înainte de vreme, cu încetul, cu de-amănuntul* etc.

— *din greu, din nou, de asemenea, de-a dreptul, pe de-a-ntregul* etc.

— *de aceea, după aceea, într-aceea, pînă una alta* etc.

— *într-una, în două* etc.

— *de altfel* etc.

II. Locuțiuni adverbiale în a căror alcătuire s-a aplicat compunerea prin repetiție și anume:

1. repetiția *cuvîntului de bază* legat prin prepoziție sau *și*:

Și ne leagă *cot la cot*, Și ne trece peste Olt. (Populare).

An cu an împărăția tot mai largă se sporește (Eminescu).

— *una peste alta, noi în de noi, ei în de ei* etc.

— *așa și așa, cînd și cînd* etc.

2. repetiția cuvîntului accesoriu (prepoziție sau conjuncție), pentru a lega cuvinte identice ca parte de vorbire, dar deosebite ori chiar opuse ca elemente lexicale și care exprimă:

a) alternanța:

— *de voie, de nevoie; de bine, de rău; de milă, de silă* etc.
— *din una, din alta* etc.
— *pe ici, pe colo*
— *nici mai mult, nici mai puțin*
— *nici una, nici două*

b) acumularea:

— *cu una, cu două*
— *cu șosele, cu momele*
— *cu chiu, cu vai*
— *pe rudă, pe sămînță.*

III. *Alte procedee.* În această categorie introducem o serie de locuţiuni adverbiale în a căror alcătuire, compunerea simplă (de la punctul I) este dublată de un *procedeu lexico-morfologic* şi anume:

1. elementul lexical de bază, compus cu prepoziţia *pe*, este un *participiu feminin* cu sens neutru şi mai ales cu aspect negativ:

Numai iată că se trezeşte *pe neaşteptate* cu Turbincă (Creangă).

Puteau juraţii *pe vrute sau nevrute* să osîndească pentru un ins cîteva sute? (Arghezi).

— *pe alese, pe nevăzute, pe negîndite* etc[1].

2. elementul de bază este *un adverb sau locuţiune adverbială precedată de adverbul relativ cînd* sau *cît*:

— *cînd colo, cît colo, cît pe-aci* (— *pe ce*).

3. elementul lexical de bază este *un adverb* sau *un substantiv* care se combină cu un alt cuvînt de aceeaşi categorie morfologică, *rimînd cu el*:

— *tîrîş-grăpiş, calea-valea, harcea-parcea* (tc. *parça-parça* „bucată cu bucată" *DLRM*), *nitam-nisam* (bg. *ni tam, ni sam* „nici ici, nici colo", nicăieri" *DLRM*) etc.

Observaţii. Exemplele date la categoria I nu ilustrează toate *compunerea simplă*, adică: o parte de vorbire fără nici un aspect gramatical, precedată de o prepoziţie (ca *în faţă, de vreme* etc.), ci unele au o structură mai complexă pe care trebuie s-o explicăm:

1. locuţiunile adverbiale de tipul *de-a dreptul* prezintă un aspect flexionar special: articularea enclitică a adjectivului, dar aceasta se explică prin aceea că adjectivul precedat de o prepoziţie nu este decît un adjectiv substantivat, astfel încît articularea enclitică nu face decît să accentueze acest fenomen. Se pare că în secolul trecut locuţiunea se folosea şi fără articol enclitic: Ei merg *de-a drept* prin codri. (Alecsandri) Comp. *de-a buşile — de-a buşilea, de-a-ndăratele — de-a-ndăratelea* etc. Vezi p. 62.

2. în locuţiunea adverbială *pînă una-alta*, compunerea simplă cu prepoziţie este dublată de procedeul *repetiţiei alternative*, caracteristic categoriei II, punctul 2a.

Tot repetiţia alternativă se aplică şi locuţiunii participiale *pe vrute, pe nevrute* — ca în opera lui Arghezi *1907*: *pe vrute sau nevrute*, citat mai sus, categ. III, punctul 1.

În exemplele împrumutate şi localizate din turcă şi bulgară: *harcea-parcea* tc. *parça-parça* „bucată cu bucată", *nitam-nisam* bg. *ni tam, ni sam* „nici ici, nici colo", structura adverbială se verifică tot prin repetiţia lexicală, fie de tipul categ. II, punctul 1, oglindită în echivalentul romînesc, fie de tipul categ. II, punctul 2, oglindită chiar în locuţiunea adverbială bulgară.

III. CLASIFICAREA LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

Din cîte am văzut pînă aici, rezultă că locuţiunea adverbială este o construcţie morfologică, o formă perifrastică a unei părţi de vorbire (a adverbului), cu caracter de „izolare", în care caracterul *izolator* îl oglindeşte, în primul

[1] Cf. şi Gh. Bulgăr, *Despre locuţiunile romîneşti de tipul pe alese, pe mîne cate, pe nevăzute* — în „Studii şi cercetări lingvistice", *Omagiu lui Al. Graur*, nr. 3, anul XI, 1960.

rînd, invariabilitatea gramaticală și lexicală — fie că e vorba de o locuțiune formată prin compunere simplă, dintr-un substantiv (adjectiv) precedat de o prepoziție *(devreme, din greu)*, fie că e vorba de o formă mai complicată, ca *an de an, cot la cot*, cu substantivul repetat și legat prin prepoziție etc. În acestea din urmă, repetiția însăși este, alături de invariabilitatea gramaticală, elementul izolator al locuțiunii. Repetiția are însă și o formă mai complexă, în cuvintele rimate: *calea-valea, tîrîș-grăpiș*.

Tipurile de locuțiuni adverbiale de mai sus, de care ne-am ocupat la capitolul *Formarea locuțiunilor adverbiale*, le vom numi locuțiuni adverbiale propriu-zise. În afară de acestea însă, mai sînt o serie de locuțiuni adverbiale care, cu o structură sintactică de tip comun, au — unele — caracter „aluziv", amintind o zicală sau o expresie istorică — în care caz le vom numi locuțiuni adverbiale p r o v e r b i a l e — în timp ce în alcătuirea altora întîlnim construcții sintactice de ordinul propoziției sau frazei, golite de sens (ca propoziții sau fraze), abstractizate prin tocirea sensului obișnuit, în urma desei lor întrebuințări cu funcție circumstanțială — în care caz le vom numi locuțiuni adverbiale f r a z e o l o g i c e.

Așadar, vom avea următoarele categorii de locuțiuni adverbiale:

1. Locuțiuni adverbiale p r o p r i u - z i s e: *la rînd, de-a rîndul, din greu, din nou, pe de-a-ntregul; an cu an, zi de zi, cînd și cînd, calea-valea* etc.

2. Locuțiunile adverbiale p r o v e r b i a l e[1]:

— *pe la Ana și Caiafa (de la Ana la Caiafa)* „de colo colo" „dintr-un loc într-altul":

...atît îl purtaseră *pe la Ana și Caiafa*, încît se zăpăcise, bietul, cu desăvîrșire (Slavici).

— *(ca) la botul calului* „în trecere", „în mers":

...în crîșmă, la cîte un pahar de vin, băut de-a-n picioarele, *ca la botul calului* (N. D. Cocea) [2].

— *din gardul Oancei (Răzoaiei)* „de unde nu-i", „de nicăieri".

Din gardul Oancei [3] ți-a da-o împăratul (Creangă).

---

[1] Dacă le numim *proverbiale* nu înseamnă că ele trebuie să fie proverbe; ele nu sînt nici zicale, ci au numai caracterul figurat al acestora: sînt expresii rupte dintr-un context cu caracter istoric (ex. textul biblic) sau care amintesc o situație ori o întîmplare o dată notorie, devenită apoi un „simbol" pentru toate situațiile analoge posibile. Ele au prin conținutul lor caracterul de *aluzie*, ca figură de stil. (Aluzia — ca figură de stil — „se trage din istorie, din fabulă, din obiceiuri și moravuri, dintr-o vorbă sau maximă celebră" — Larousse; ea „încîntă spiritul deșteptînd o amintire alături de ideea exprimată". — Geruzet.) Condiția gramaticală ce trebuie s-o îndeplinească expresia — aluzie pentru ca să fie o locuțiune adverbială este ca ea să nu reprezinte în propoziție și frază o construcție sintactică, așa cum ar fi: Ai nimerit-o *ca Ieremia cu oiștea în gard*, în care avem un circumstanțial de comparație și o zicală pură, sau cum ar fi: L-a trimis *ca de la Ana la Caiafa*, în care avem același fenomen. Ca locuțiune trebuie să sune: L-a trimis *de la Ana la Caiafa* „de colo colo".

[2] În locuțiunea *ca la botul calului*, prepoziția *ca* nu are rolul de unealtă subordonatoare a circumstanțialului *la botul calului* față de regentul verbal, întrucît *la botul calului* nu are sens locativ, ci tot modal — deci ea se contopește în locuțiune, alături de *la*, ca un simplu component al ei. De altfel, pentru a se evita impresia de zicală pură și a se folosi construcția numai adverbial, se spune de obicei: a bea ceva *la botul calului*.

[3] Cf. I. C r e a n g ă, *Povești*. Ediție adevărată de Giorge Pascu, București, 1939 — Glosar, p. 199: „Aceste expresii s-ar putea explica așa: Au existat odată două persoane, Oancea la Humulești și Răzoaia la Iași, care aveau case împrejmuite cu garduri de nuiele. Cu vremea, personajele scăpătînd, gardurile au fost neglijate și lumea a început să tot rupă la nuiele din

Tot proverbiale trebuie considerate și locuțiuni ca *(de) frunza frăsinelului, nici în ruptul capului, c-o falcă-n cer și cu una-n pămînt* (luată din basme) etc. [1].

3. Locuțiuni adverbiale f r a z e o l o g i c e [2]:

— *trăind și nemurind*:

Dar *trăind și nemurind*, te-oi sluji eu, măi badeo! (Creangă).

— *făcînd haz de necaz*:

Dar *făcînd haz de necaz*, cum se spune, nu m-am lăsat doborît de o înfrîngere... (N. D. Cocea).

— *văzînd cu ochii*:

...un cucui fenomen creștea *văzînd cu ochii*, ca în experiențele fachirilor (Cezar Petrescu).

În locuțiunile adverbiale de mai sus, elementul izolator de ordin morfologic îl constituie aspectul flexionar al verbelor — gerunziul, care știm că a dat naștere și la adverbe (ex. *curînd*).

Urmează locuțiuni adverbiale care sînt din punct de vedere formal propoziții întregi:

— *după cît(e) văd*:

...parcă nu te-aș fi crezut așa de slab de înger, dar *după cît văd* ești mai fricos decît o femeie (Creangă).

— *cine știe cînd*:

...o mînă de copil scrisese *cine știe cînd*, stîngaci... o concluzie neașteptată... (Cezar Petrescu).

— De asemenea: *cine știe unde* și *cine știe cum*, care, împreună cu *cine știe cînd*, reprezintă construcții paralele cu locuțiunile pronominale nehotărîte *cine știe cine* și *cine știe ce*.

— *pentru te miri ce și mai nimica*:

De altfel, conu Manole rîdea mereu, rîdea *pentru te miri ce și mai nimica* (N. D. Cocea).

Tot locuțiuni adverbiale frazeologice mai sînt:

— *pe zi ce trece* „treptat"

— *cît e ziulica de mare* „toată ziua"

— *cît lumea și pămîntul* „niciodată"

— *de cînd lumea* „totdeauna"

— *da de unde* „nu"

— *vezi-ți de treabă* „nu"

— *ba bine că nu, ba bine că chiar* „desigur"

— *vezi bine* „sigur"

— *vorbă să fie* „minținд"

etc.

---

gardurile lor. Dar de la o vreme, nuielele s-au mîntuit, așa că lumea deprinsă să vie și să ieie nuiele, nu mai avea ce lua. *Din gardul Oancei* și *din gardul Răzoaiei* au căpătat înțelesul de „de acolo de unde nu mai este, de unde nu se mai poate".

[1] Cf. și Al. P h i l i p p i d e, *Gramatică elementară a limbii romîne*, Iași, 1897, p. 181 și 183.

[2] Acestea sînt în genere propoziții care și-au pierdut, prin tocire, orice urmă de accent predicativ, ajungînd să exprime numai o circumstanță „adverbială" a predicatului altei propoziții.

IV. IMPORTANȚA LEXICALĂ A LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Substratul adverbial al prepozițiilor și conjuncțiilor coordonatoare, demonstrat de etimologia lor, se oglindește și în sistemul lexico-morfologic al locuțiunilor prepoziționale și conjuncționale, generate tot de adverb și, alături de el, chiar de unele locuțiuni (și expresii) adverbiale. În adevăr, dacă adverbul simplu ori compus ajută la formarea celor mai obișnuite locuțiuni prepoziționale *(înainte — înaintea, alături — alături de)*, iar adverbele-regim *numai, măcar, chiar* și cele relative servesc la formarea celor mai frecvente locuțiuni conjuncționale *(numai că(să), chiar dacă, de cum, de pe cînd* etc.), — tot așa și locuțiunile adverbiale servesc la formarea unor locuțiuni prepoziționale și conjuncționale, după cum reiese din tabelul următor:

Locuțiunea adverbială de bază	Locuțiunea prepozițională	Locuțiunea conjuncțională
de ciudă	*de ciuda*	*de ciudă că*
de teamă	*de teama*	*de teamă că*
în loc	*în locul*	*în loc să*
cu toate acestea	*cu tot, cu toată(e)*	*cu toate că*
de vreme	—	*de vreme ce*
în timp	*în timpul*	*în timp ce*
în necaz	*în necazul*	—

Funcția lexicologică a locuțiunilor adverbiale este una din însușirile lor esențiale prin a căror determinare verificăm încă o dată valoarea lor de expresii perifrastice adverbiale.

CONCLUZII

Din cele arătate putem trage următoarele concluzii:

1. Locuțiunile adverbiale — ca toate locuțiunile, de altfel — ca unități lexico-semantice fac obiectul lexicologiei, dar ele reprezintă totodată un fenomen de morfologie a limbii, atît prin categoria gramaticală căreia îi aparțin, cît și prin aspectul flexionar al elementelor lexicale componente. Locuțiunile adverbiale reprezintă, în genere, expresii perifrastice ale adverbului, adică expresii analitice ale ideii adverbiale și ca atare o îmbinare de cuvinte care poate fi obiectul analizei gramaticale.

2. Locuțiunile adverbiale au următoarele caracteristici:

a) pot fi alcătuite — teoretic — din orice parte de vorbire ca element lexico-morfologic de bază, dar mai ales din substantive, participii și adjective; iar lexical, din anumite substantive, verbe și adjective, mai precis din acelea care, prin sensul lor, cu ajutorul prepoziției (care adverbializează), sînt apte să exprime ideea adverbială;

b) unificarea semantică a elementelor componente se datorește transformării sensului propriu al elementului lexical de bază în unul impropriu, prin abstractizare, adică prin golirea de sens; acest proces este accidental în locuțiuni ca *în față, din nou*, sau definitiv în *de geaba, de iznoavă, fără zăbavă*. Fenomenul abstractizării elementului lexical de bază se răsfrînge și asupra prepoziției care îl precede, căci aceasta încetează, în general, de a mai fi o unealtă de subordonare în propoziție și devine o simplă particulă componentă a locuțiunii;

c) locuţiunea adverbială are o componenţă lexicală unică şi o structură gramaticală împietrită, deci invariabilă — ca şi adverbul — ceea ce înseamnă că elementul lexical de bază nu se poate substitui printr-un sinonim, nici nu se poate flexiona, şi nici nu mai poate să fie urmat de un determinant; ex. locuţiunea adverbială *în timp*, dintr-o sintagmă ca: acţiune limitată *în timp* nu poate fi înlocuită cu *în vreme*, *în timpuri* sau *în timpuri vechi*. Este ceea ce am numit privaţiunea sinonimică şi invariabilitatea gramaticală a componentelor locuţiunii adverbiale, două însuşiri pe care le putem avea în vedere cînd vrem să verificăm locuţiunea adverbială (ca şi atunci, de altfel, cînd vrem să verificăm pe cea prepoziţională sau conjuncţională) [1];

d) un mijloc de verificare a unei locuţiuni adverbiale este şi determinarea însuşirii sale de a servi la formarea locuţiunilor prepoziţionale şi conjuncţionale.

* * *

Formarea celor mai obişnuite locuţiuni adverbiale

Procedeul lexico-sintactic		Exemple
I. *Compunerea simplă* cu 1—3 prepoziţii:		— *în faţă, în adevăr, de ciudă* etc. — *din greu, de asemenea* etc. — *de aceea, pînă una alta* etc. — *într-una, în două* etc. — *de altfel* etc. — *de-a latul, pe de-a-ntregul* etc.
II. *Compunerea* prin *repetiţia*:	*cuvîntului de bază* legat prin *prepoziţie* sau *şi*:	— *zi cu zi, an de an, coţ la coţ* etc. *rînd pe rînd* etc. — *aşa şi aşa, cînd şi cînd* etc.
	cuvîntului accesoriu (prep. sau conj.) exprimînd:	*a*) alternanţa: — *de voie, de nevoie* — *nici una, nici alta* *b*) acumularea: — *cu şosele, cu momele* — *cu una, cu două*
III. *Alte procedee*:	1. *participii feminine* compuse cu prepoziţia: *pe*:	— *pe alese, pe negîndite* etc.
	2. *adverb* precedat de *un adverb relativ*:	— *cînd colo, cît colo, cît pe-aci*
	3. unele *cuvinte rimate*:	— *calea-valea, tîrîş-grăpiş* etc.

[1] Privaţiunea sinonimică a locuţiunii, în privinţa elementului lexical de bază, se poate suspenda în anumite cazuri, cum se întîmplă cu locuţiunea conjuncţională *în timp ce* = *în vreme ce*, deoarece aici prepoziţia *în* poate exprima *relaţia spaţială* în timp.

În limba romînă, unele locuțiuni sînt în curs de cristalizare, iar acest fapt mărește greutățile ce le întîmpinăm la analiza lor. De aceea ele constituie încă o problemă lingvistică a limbii noastre: în clipa cînd vom ajunge să le determinăm cu criterii sigure, vom putea dispune de o listă completă a lor și ele vor alcătui pentru vocabular o simplă problemă de compunere lexicală, iar pentru gramatică, forme perifrastice ale unor părți de vorbire, pe care le va studia ca fiind date, ținînd seama numai de categoria morfologică din care fac parte. În stadiul actual al problemei, putem spune că greșelile de analiză gramaticală care se fac în învățămîntul limbii romîne, de la școala elementară pînă la facultate, se datoresc în bună măsură și necunoașterii locuțiunilor în general, a locuțiunilor părților de vorbire neflexibile în special.

LINGVISTICA ŞI MATEMATICA

de DUMITRU MUSTER

A început să fie obişnuită alăturarea numelor celor două ştiinţe de care va fi vorba în cele ce urmează. Numele „lingvistică" şi „matematică" sînt prezentate împreună, fie arătîndu-le egale (existînd între ele un raport copulativ — ca să vorbim în termeni lingvistici: „lingvistică şi matematică" sau „matematică şi lingvistică"), fie subordonînd pe una alteia (una fiind determinanta celeilalte — în termeni lingvistici) şi creînd, astfel, denumiri noi de ştiinţe („lingvistică matematică" sau „matematică lingvistică").

Prezentarea lor împreună, într-un fel sau altul, este întîlnită în lucrări lingvistice, matematice sau filozofice, în reviste de lingvistică, de matematică şi de filozofie. Li se consacră şedinţe de comunicări, ba chiar consfătuiri de mare amploare (Prima conferinţă unională de lingvistică matematică, Leningrad, aprilie, 1959).

Este cert, astfel, că lingvistica a intrat într-o zonă de influenţă prin care trece orice ştiinţă şi prin care unele au trecut chiar de mult. Matematica o îmbie cu ajutorul ei; lingvistica (cel puţin prin unii dintre cercetătorii ei) se oferă matematicii, spre a fi ridicată la alte trepte în evoluţia ei; filozofia (vezi colecţia „Voprosî filosofii") se interesează de rezultatele apropierii dintre cele două ştiinţe.

* * *

Problema colaborării matematicii cu celelalte ştiinţe este veche şi a şi fost lămurită. Îmi permit să apelez aici la concluziile cunoscutului matematician romîn, G. Ţiţeica, prezentate în partea introductivă a discursului său de recepţie la Academia Romînă [1].

G. Ţiţeica arată că două sînt sprijinele pe care matematica le oferă ştiinţelor fenomenelor naturii.

Unul este că le pune la dispoziţie exprimarea ştiinţifică cea mai perfectă, aceea matematică. „Studiul ştiinţific al fenomenelor naturii caută să ia forma matematică şi acest studiu se socoteşte deplin cînd forma matematică a fost găsită" [2]. Într-adevăr, „noi cunoaştem lumea cu ajutorul simţurilor noastre... vedem, auzim, pipăim, mirosim; astfel facem cunoştinţă cu tot ce se agită

[1] Vezi G. Ţiţeica, *Din viaţa şi activitatea lui Spiru Haret*, Academia Romînă, Discursuri de recepţie, XLII, Bucureşti, 1914.

[2] *Ibidem*, p. 4.

împrejurul nostru. Ştiinţa are ca scop să descrie lumea independent de aceste simţiri, ca o lume exterioară simţurilor noastre. Ea caută să descrie fenomenele ca o legătură între lucrurile dinafară, nu în legătură cu noi" [1]. (Cu vorbele lui Lenin, ştiinţa caută să descrie „...existenţa celor reflectate independent de cei care le reflectă...") [2]. ...„Purificîndu-se de tot ce e omenesc, ştiinţa devine abstractă şi capătă acelaşi caracter ca şi matematica. Dacă se observă acum că legăturile dintre fenomene nu se pot exprima precis decît cantitativ, adică prin relaţii numerice sau care pot deveni numerice cînd vrem, se vede că ştiinţa caută să-şi exprime legile în formule matematice, că ea are prin urmare tendinţa naturală să devină, cel puţin în unele părţi ale ei, matematică... Matematica este un mod de exprimare a legilor naturale, este cel mai simplu şi mai potrivit chip de a înfăţişa o lege generală sau curgerea unui fenomen, este cea mai perfectă limbă în care se poate povesti un fenomen natural" [3].

Dar matematica mai oferă ştiinţelor încă un sprijin: ia „parte activă chiar în căutarea legilor, în cercetarea mai de aproape a fenomenelor naturii, nu numai în topirea rezultatelor în formule. În adevăr, legile ies din observare şi experienţă, dar nu ies singure... Legile se scot... printr-un fel de distilare, prin abstracţie şi generalizare. În această operaţie, rolul ştiinţelor matematice este hotărîtor. Faraday, renumitul fizician englez, studiase experimental electricitatea atît cît se putea studia. Numai după ce alt fizician englez, Maxwell, a pus rezultatele experimentale ale lui Faraday în ecuaţii... un nou progres s-a putut face în electricitate şi din punct de vedere teoretic şi din punct de vedere practic... matematica este astfel nu numai o limbă precisă de exprimare, dar şi o unealtă de cercetare... Calculul matematic... nu înlocuieşte cercetarea naturii şi nu adaugă nimic la rezultatele observării şi experimentării; el e un fel de maşină în care se introduc rezultatele brute ale experienţei şi se scot apoi măcinate gata, rafinate, într-o formă nouă" [4].

Aşadar, după G. Ţiţeica, matematica oferă ştiinţelor o „unealtă de cercetare", dar şi „limba precisă de exprimare simplă a legilor lor" [5]. Este o concluzie justă privind colaborarea dintre ştiinţe şi matematică, concluzie remarcată şi reluată de numeroşi alţi cercetători.

* * *

Dar istoria colaborărilor matematicii cu alte ştiinţe arată că alăturarea care ne interesează ia acest drum, dar poate lua şi un altul.

Fiindcă ne preocupă aci lingvistica — o ştiinţă legată mai ales de viaţa omului şi a societăţii, dar şi o ştiinţă pentru care problema influenţării ei de către matematică se pune acum — vom studia alăturarea care ne preocupă la ştiinţe din acelaşi domeniu şi pentru care alăturarea s-a petrecut, cel puţin la noi, în ultimii 20—30 de ani.

---

[1] G. Ţiţeica, *op. cit.*, p. 4.
[2] V. I. Lenin, *Materialism şi Empiriocriticism*, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 114.
[3] G. Ţiţeica, *op. cit.*, p. 6—7.
[4] G. Ţiţeica, *op. cit.*, p. 7—8.
[5] *Ibidem*, p. 8.

Ne referim, întîi, la psihologie şi pedagogie. La aceste ştiinţe colaborarea matematicii a avut urmarea indicată în analiza lui G. Ţiţeica. Ştiinţele amintite şi-au făurit un număr de metode de cercetare (în general, sprijinindu-se în cele din urmă pe statistica matematică), cu care să poată cerceta exact fenomenul psihologic, respectiv pedagogic, în cadrul unor probleme concrete, la care se urmărea verificarea unor ipoteze, în conformitate cu prevederile metodei experimentale. În acelaşi timp — dar mai puţin, ca la orice început — s-au prezentat în exprimare matematică legi descoperite ale fenomenului psihologic, respectiv pedagogic. Lucrări separate şi articole în revistele de psihologie, de pedagogie şi de filozofie ale vremii prezintă contribuţii la constituirea ca ştiinţă a celor două discipline amintite, metode de cercetare şi rezultatele cercetărilor.

Dar apropierea matematicii de o altă ştiinţă, de logică, a luat un alt drum. Aci, iniţiativa a pornit de la matematică. Matematica a analizat elementele cu care lucrează logica şi procesele în care intră aceste elemente, le-a schematizat, le-a generalizat şi a speculat cu ele. Cu mii de ani în urmă, matematica a observat suprafeţele şi corpurile şi, de la studiul unor variate forme concrete de prezentare, a constituit elementele „punct", „linie", „poligon", „poliedru" — cu toate cazurile posibile, a presupus ipoteze, a stabilit teoreme şi s-a constituit geometria; iar aceasta a început să speculeze chiar asupra ipotezelor sale, îndepărtîndu-se tot mai mult de baza sa concretă — „măsura pămîntului" —, la care se poate totuşi întoarce prin particularizarea unora din ipotezele sale. Cu sute de ani în urmă, matematica a preluat de la aritmetică numărul şi operaţiile aritmetice, le-a generalizat, a speculat asupra lor şi s-a constituit algebra, apoi analiza matematică şi alte discipline matematice. Similar, în ce priveşte logica, matematica s-a oprit, spre exemplu, la valoarea propoziţiilor, apreciate pînă atunci prin diada „adevăr" — „fals"; a generalizat, presupunînd că pot exista şi alte valori ale propoziţiilor (ca, de pildă, „posibil", „necesar" etc.), şi a constituit „logica polivalentă". A generalizat procesele logice şi s-a născut „calculul propoziţional". Generalizările acestea, şi altele, au creat, pornind de la logică, o ştiinţă nouă — logica matematică [1]. Aceasta este o construcţie teoretică interesantă, folosind şi logicii, prin particularizarea situaţiilor unora din ipotezele ştiinţei celei noi; dar ea este o ramură a matematicii, nu mai este logică.

* * *

Aşadar, colaborarea — care, de la o vreme, este indispensabilă — dintre o ştiinţă oarecare şi matematică poate lua fie drumul sprijinirii de către matematică a acelei ştiinţe, spre a-şi forma o unealtă de cercetare precisă şi spre a-şi însuşi un limbaj concis şi exact, fie drumul — care, acesta, interesează mai ales matematica — al furnizării de către acea ştiinţă a elementelor şi proceselor specifice ei, cu care matematica să construiască o ştiinţă nouă, o ramură matematică nouă.

Ce se întîmplă cu lingvistica?

Fapt cert, ea suferă influenţa matematicii, şi o suferă — cum observă acad. T. Vianu, destul de tîrziu. „Tendinţa către exactitatea matematică şi,

[1] Cf. şi V. B. Biriukov, *Cum a apărut şi s-a dezvoltat logica matematică*, în „Probleme de filozofie", nr. 7/1959, p. 146—155.

prin urmare, considerarea fenomenelor din punctul de vedere al cantității lor sînt comune tuturor științelor. Nu numai științele naturii, dar și acelea sociale, într-un anumit punct al dezvoltării lor, manifestă tendințe de a supune faptele studiate de ele aprecierii cantitative și de a da rezultatelor lor gradul mai înaintat al certitudinii matematice. Lingvistica, cu toate ramurile ei, a ajuns printre cele din urmă pe acest drum" [1].

Pe care dintre cele două drumuri arătate merge colaborarea matematicii cu lingvistica? Pe amîndouă!

Iată, sînt — dintre lucrările din sectorul științific de care ne ocupăm — unele care pun probleme de lingvistică și le rezolvă prin procedee matematice. Citățm, astfel, lucrările: D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în „Studii și Cercetări Lingvistice", an V/1954, nr. 1—2, p. 7—16; D. Macrea, *Frecvența fonemelor în limba romînă*, în „Dacoromania", an. X/1941, p. 40—57; Val. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, în „Studii și Cercetări Lingvistice", an. X/1959, nr. 3, p. 419—443; V. Guțu-Romalo, *Stabilirea datei de separație a aromînei de dacoromînă, cu ajutorul glotocronologiei*, în „Studii și Cercetări Lingvistice", an. X/1959, nr. 4, p. 573—585. Și volumul acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne* (București, Editura Academiei, 1954), tratează probleme lingvistice la dezlegarea cărora autorul întrebuințează metoda statistică; însă în problema stabilirii fondului principal lexical al limbii romîne, autorul urmează o cale științifică adoptată de științele sociale și care folosește în prelucrarea finală a datelor metoda statistică (e vorba de metoda anchetelor), dar prezintă un singur răspuns la anchetă, cel personal, astfel că nu se mai ajunge la prelucrarea statistică a unui grup de răspunsuri. (Opinia personală prezentată este confirmată de cercetarea citată, a lui Val. Șuteu, ceea ce dovedește că unicul anchetat în cercetarea acad. Al. Graur este o persoană care a prins în răspunsul său soluția problemei; autorul cercetării face însă rezervele științifice cuvenite, fiindcă s-a oprit la un singur anchetat: „nu consider faptele expuse ca avînd valoare absolută... am prefera să avem liste alcătuite de un colectiv cît mai larg, căci o singură persoană este fatal să se lase condusă de criterii subiective", p. 37).

Ne oprim aci cu citarea lucrărilor de lingvistică în care se folosește sprijinul matematicii la dezlegarea problemelor puse.

Dintre lucrările de matematică lingvistică — cele de pe-al doilea drum croit de contactul matematicii cu lingvistica — citățm doar studiul acad. Gr. O. Moisil, *Preliminariile traducerilor automate* [2]. Studiul prezintă problema traducerilor dintr-o limbă într-alta, cu ajutorul mașinilor electronice de calcul. Este aceasta lingvistică sau matematică? Autorul studiului ne-o spune limpede: textul de tradus „nu trebuie să fie scris cu litere obișnuite, ci trebuie cifrat sau, cum se spune, codificat"... iar „studiul codurilor constituie o ramură nouă a științelor matematice" (p. 4). Sigur, lingviștii sînt și ei inte-

[1] *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în „Limba Romînă", an. VIII/1959, nr. 3, p. 25.

[2] Vezi Gr. O. Moisil, *Preliminariile traducerilor automate*, în „Limba Romînă", nr. 1, an. IX/1960.

resați și solicitați în problemă. E vorba de un „vast plan de cercetare care nu se poate duce la îndeplinire decît printr-o colaborare a lingviștilor cu statisticienii, cu matematicienii și cu tehnicienii“ (p. 10); lingviștii trebuie să furnizeze „frecvența cuvintelor, frecvența unor forme gramaticale și stilistice, frecvența idiotismelor, frecvența literelor, digramelor, trigramelor“ (p. 10). Dar, în definitiv, aci e locul matematicii; e vorba, aci, ca și în alte teme similare — de studii și cercetări de matematică, folosind noțiuni și procese lingvistice.

Așadar, lucrările publicate în ultima vreme la noi arată limpede cele două drumuri: cel al lingvisticii ajutată de științele matematice și cel al matematicii lingvistice.

De altfel și temele în jurul cărora s-a discutat la conferința de la Leningrad asupra lingvisticii matematice [1], sînt de pe un drum („aplicarea metodelor statistice în studierea structurii limbilor“) sau de pe celălalt drum („modelele matematice ale limbii“, „limbile mediatoare în practica traducerii mecanizate, limbi simbolice și limbi de informație“, „elaborarea algoritmilor mașinii de tradus“).

* * *

Ce se va întîmpla cu colaborarea dintre lingvistică și matematică? Întrebarea și-o pune și A. A. Zinoviev, în studiul *Despre lingvistica matematică*, (în „Probleme de filozofie“), an 1959, nr. 9, p. 168—176. „Lingvistica matematică se va constitui ca o disciplină intermediară aparte sau va exercita o atît de puternică influență asupra lingvisticii în genere, încît va deveni posibil să vorbim despre ea ca despre o nouă etapă în dezvoltarea întregii lingvistici“ (p. 169).

Este evident că o disciplină matematică nouă — *matematica lingvistică*, similară logicii matematice — se dezvoltă. În afară de frumusețea problemelor teoretice și nevoi practice stimulează activitatea matematicienilor: problemele construirii de limbi artificiale sînt de mare interes și oferă un cîmp nou de muncă pentru matematicieni; problemele traducerii mecanice sînt de mare importanță practică. Lingviștii vor fi interesați să afle rezultatele muncii matematicienilor, vor colabora cu ei, furnizîndu-le materialele lingvistice de care au nevoie [2]. Dar aici e vorba în fond de munca matematicienilor, de matematică.

Lingvistica va rămîne cu problemele ei și va profita, din colaborarea cu matematica, în ceea ce Gh. Țițeica arăta că trebuie să cîștige o știință. Lingvistica se va „științifiza“. Va folosi, adică, metode de cercetare științifică (metode care implică și procedee matematico-statistice și chiar calcule cu ajutorul mașinilor). Este semnificativă recunoașterea acad. Al. Rosetti că, în problemele de vocabular, „cercetările statistice sînt de fapt singurele care oferă cercetătorului un fundament sigur“ [3]. Și tot pentru „științifizare“,

---

[1] Vezi Gh. Bolocan, *Prima conferință unională de lingvistică matematică*, Leningrad, aprilie, 1959, în „Limba Română“, an. VIII/1959, nr. 3, p. 76.

[2] Cf. Gr. C. Moisil, *op. cit.*

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Științifică, București, 1960, p. 172.

lingvistica va urmări o exprimare matematică, va tinde către stabilirea de legi în forma ştiinţelor exacte.

În această „nouă etapă în dezvoltare" (cf. Zinoviev), la care „lingvistica, cu toate ramurile ei, a ajuns printre cele din urmă" (cf. acad. T. Vianu), lingvistica, „cu toate ramurile ei", va rămîne l i n g v i s t i c ă. Nu are rost să i se spună „lingvistică matematică", cum nu are rost să i se spună nici „lingvistică ştiinţifică" sau „lingvistică experimentală". Se înţelege că, în această „nouă etapă de dezvoltare", lingvistica va trebui să folosească metode ştiinţifice (care se întemeiază, în cele din urmă, pe mijloace matematice) şi exprimare ştiinţifică (năzuind spre expresia matematică). Mai poate exista, în această nouă etapă, o lingvistică „neştiinţifică", în faţa căreia să fie nevoie să se ridice o „lingvistică ştiinţifică", o „lingvistică matematică" ori o „lingvistică experimentală"? O lingvistică ce „studiază fenomenele de limbă cu mijloace matematice" [1] este lingvistică pur şi simplu, în „noua etapă a dezvoltării ei". Matematica, la un loc cu toate auxiliarele de cercetare ştiinţifică, a j u t ă lingvistica, dar nu o schimbă, nu o transformă într-altă ştiinţă.

* * *

În această „nouă etapă a dezvoltării ei", dacă lingvistica are sprijinul matematicii, lingviştii trebuie să-şi însuşească o oarecare cultură matematică (cel puţin, pentru început, să-şi reamintească matematica învăţată în şcoala medie). Este nevoie de aceasta în folosirea instrumentelor de cercetare şi pentru exprimarea corectă; matematica posedă un limbaj precis, a cărui nesocotire se observă imediat [2].

De asemenea, lingviştii trebuie să se ferească de exagerările spre care împinge farmecul raţionamentului şi al calculului matematic. În aceasta au căzut, la începutul colaborării cu matematica, şi alte ştiinţe (psihologii puneau sufletul în ecuaţie, creînd o preocupare matematico-psihologică specială: „analiza factorilor psihici", plină de formule şi ecuaţii). Nepotrivirile dintre teoria avîntată şi verificarea practică la care duc unele exagerări şi imperfecţiuni actuale ale instrumentelor matematice de cercetare [3] pot demobiliza pe unii cercetători şi zdruncina încrederea în limitele colaborării matematicii la progresul ştiinţei lingvistice.

Şi, rămînînd la interesul lingvisticii pentru colaborarea cu matematica, lingviştii trebuie să reflecteze la ceva mai mult decît folosirea unor formule şi cifre: anume, la *metoda ştiinţifică de cercetare* în general, la *metoda experimentală* şi la formele pe care aceasta le poate lua în dezlegarea problemelor lingvisticii. Pînă la urmă, esenţială nu este intervenţia matematicii în lingvistică, ci adaptarea la specificul lingvisticii a metodelor ştiinţifice de cercetare, a metodei experimentale; matematica este implicată în aceasta.

---

[1] Cf. S. M a r c u s, *Unele semnificaţii ale lingvisticii matematice*, în „Limba Romînă", an. IX/1960, nr. 3, p. 3.

[2] În lucrarea citată a lui Val. Şuteu, se spune, greşit, că 4 547 este *cu* 3,2 mai mare decît 1 419 (p. 437). *Cu 3,2* este mai mare 1 422,2 (1 419 + 3,2); 4 547 este *de 3,2* mai mare decît 1 419 (1 419 × 3,2).

[3] Vezi nepotrivirile semnalate de V. Guţu-Romalo în concluziile cercetării citate aci. Rezultatul cercetării, deşi căpătat cu formule matematice (chiar cu fracţii şi logaritmi), nu se verifică.

OBSERVAȚII ASUPRA SISTEMULUI DE DENOMINAȚIE PERSONALĂ ÎN MEDIUL RURAL

de NATALIA CERNĂUȚEANU

Analiza sistemului de denominație personală în mediul rural scoate la iveală o serie de note specifice.

Spre deosebire de oraș, aici cele mai multe nume de familie sînt la origine nume de botez, numele formate cu sufixele -escu, -eanu fiind foarte rare.

De asemenea, faptul că membri ai aceleași familii poartă încă nume de familie diferite ne face să bănuim că aici n-a existat multă vreme un criteriu uniform și definitiv de denominație personală.

În mod curent individualizarea persoanelor se face cu ajutorul unor procedee variate care se încadrează într-un sistem propriu — sistemul popular de denominație — numele de familie nefiind, în general, cunoscute de membrii colectivității. Existența sistemului popular este absolut necesară la sate unde coincidența numelor de botez ca și imperfecta individualizare realizată prin numele de familie provenite din nume de botez favorizează confuziile.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm sistemul popular de denominație ca și pe cel oficial, pe baza materialului din comuna Sîrbeni Raionul Titu, Regiunea București.

Individualizarea persoanelor în sistemul popular se face prin două procedee:

I. Stabilirea corelației cu numele individului de care persoana în discuție depinde din punct de vedere al înrudirii (prin intermediul formelor de genitiv).

II. Folosirea calificativelor și poreclelor acordate cu intenție ironică, în funcție de defectele și năravurile celui vizat sau de împrejurări memorabile din viața acestuia.

Să analizăm, pe baza exemplelor, aceste două modalități de individualizare ale sistemului popular.

I. De cele mai multe ori individualizarea se face prin stabilirea paternității. (1) Numele de botez al individului fiind pus în corelație :

a) cu numele de botez al tatălui,

ex. Ion a lu Costache
Niculaie a lu Lazăr
Lisandru lu Nica

b) cu numele de familie,

ex. Ion a lu Corbeanu
Gheorghe a lu Ciobanu
Gheorghe a lu Ristache

c) sau cu porecla acestuia

ex. Gheorghe a lu Bălan
Ilie a lu Sîrbu
Badea lu Covrig.

Pentru mai multă precizie sînt folosite concomitent:
d) numele de botez și numele de familie al tatălui.

ex. Petre a lu Dragomir Tănase
Voicu a lu Rădoi Dragne
Dragomir a lu Petre Neguț

e) numele de botez și porecla acestuia:

ex. Tudor a lu Ion Golanu
Ion a lu Bratu Timpuriu
Dumitru a lu Gheorghe Brodeală.

Cînd numele tatălui, prin frecvența sa, face posibile confuzii, se recurge la o completare în plus.
f) precizarea ascendenței tatălui.
Vom întîlni deci exemple de felul acestora:

Niculaie a lu Stan a lu Ene
Coman a lu Coman a lu Naie
Vasile a lu Stancu lu Stan.

g) În funcție de necesități, sfera precizărilor se lărgește. În exemplul: Costică a lu Marin al Floarei Mărchidanului se indică, alături de numele tatălui, numele ambilor părinți ai acestuia.
Deși mai puțin frecvente există și cazuri de precizare a filiației materne (2). Sînt recunoscuți în felul acesta indivizii care și-au pierdut de timpuriu tatăl, fiind crescuți de mamă:
a) Numele fiului pus în legătură cu numele de botez al mamei.

Ex. Marin al Cristinii
Costică al Lucriții
Gheorghe al Lisavetei

sau (b) cu porecla acesteia — putîndu-se distinge între porecla aparținînd personal mamei.

Ex. Ionel al Plotoaghii
Mitică al Ciulii
Radu Chiarții

și cea moștenită de la soț adaptată cu ajutorul sufixelor: — easa — ex.:

Ion al Cuiculesii
Gică al Jăiulesii

și — oaia — ex.:

Florea al Mieluțoaiei
Dan al Verdețoaiei
Mirea al Dinoaiei.

Precizări se pot aduce prin:

c) punerea în corelație a numelui mamei cu numele de botez, numele de familie sau porecla soțului — cînd acesta dispărut mai tîrziu este încă cunoscut în sat:

Ex.: Ion al Stanei lu Mielache (Mihalache)
Gheorghe al Floarei Mărchidanului
Marin al Linii Geaicului

d) menționarea ascendenței mamei cu ajutorul numelui de botez sau poreclei părinților acesteia:

Ex.: Ionel al Biții Tinchii
Gheorghe al Miții Tîrîiecii
sau: Mirea al Bălașei lu Neagu
Mitu Stefanei lu Bordei.

Foarte rar individualizarea persoanei se face menționîndu-se numele soacrei (3) (numai în cazurile cînd aceasta are o personalitate mai conturată decît restul familiei — fiind deci mai cunoscută în sat).

Ex.: Ioniță al Mariței Leanei Medințoaiei.

Pentru femei individualizarea se face cu ajutorul:

a) numelui de botez al soțului cu precizarea ascendentei acestuia la rigoare.

Ex.: Bălașa lu Neagu
Stanca lu Naie al Gîdii
Marioara lu Niculaie a lu Bratu Ghinii

sau b) făcîndu-se apel la porecla soțului.

Ex.: Olimpia lu Cotoi
Ilinca lu Gustă
Ioana lu Gîrtej.

II. De o largă răspîndire în scopul individualizării persoanelor se bucură calificativele și poreclele.

Deosebit de bogate în resurse ironice, acestea urmăresc cu ascuțișul lor pe mai toți sătenii.

Numărul lor mare ca și varietatea, fac imposibilă analiza completă într-o lucrare de proporții reduse. Încercînd să aducem în discuție cîteva aspecte ale problemei în scopul evidențierii rolului de distinctiv onomastic al poreclelor și calificativelor, am stabilit în rîndul acestora următoarele categorii:

1. Porecle și calificative transmise în cadrul aceleiași familii de la o generație la alta, care și-au pierdut sensul sau au intrat într-un cadru semantic fals. Acestea prezintă cele mai multe dificultăți în cazul unei încercări de clasificare.

Ex.: Topală, Liontea, Beșcanu, Oleajă, Ciușcanu, Tolfanu, Bălîngă, Chituc.

2. Porecle care se referă la defecte sau întîmplări ale persoanelor în viață. Între acestea distingem:

a) Porecle referitoare la aspectul fizic al indivizilor ex.: Chioru, Spînu Surdu, Șchiopu, Sărăcie (om slab), Buricu pămîntului (mic de statură), Negru (după culoarea pielii).

b) Porecle care se referă la defecte sau năravuri ale indivizilor — ex.: Cîșu, Țoi.

c) Au la bază întîmplări din viața indivizilor — ex.: Tontonel (a recitat cu succes în copilărie poezia cu același nume), Cucu (copil fiind, se juca imitînd cucul).

d) Își au proveniența în felul de a vorbi al oamenilor, vizînd defecte de pronunțare — ex.: Brînjă, Gurguț (Gheorguț — Gheorghe), Cocos, sau cuvinte folosite curent de vorbitori: Dede, Odată.

e) Au la bază locul de origine — acestea îi privesc pe străinii de sat în aprecierea cărora se simte oarecare ostilitate — ex.: Olteanu, Moșteneanca, Otopeanu, Veteanu.

f) Provenite de la nume de funcții sau îndeletniciri

Ex.: Dascălu, Secretaru, Brigadieru, Agentu, Cizmaru, Lemnaru, Căciularu, Pielcaru, Cîrnățaru, Cofetaru, Găzaru.

Unele au la bază obiecte din domeniul de activitate ale indivizilor.

Ex.: Zăbunel (de meserie cîrpaci cojocar)
Pieleanu (ciubotar).

3. O categorie aparte o formează poreclele transmise în cadrul familiei — cu modificări de formă.

a) Porecle derivate cu ajutorul sufixelor variabile după genul purtătorului.

Ex.:	Mieluțoaia	Mieluță
	Dinoaia	Din
	Machidoneasa	Machidon
	Cherțaru	Chearța.

Dacă la acestea baza derivării este clară, există și altele b) a căror proveniență nu mai apare limpede la prima vedere, putînd fi confundate cu poreclele acordate direct persoanei.

Supicanu	Nicolaie al Supichii
Rățoi	Gheorghe al Reații
Pisoi	Stoian a lu Pisea.

Poreclele și calificativele sînt elemente onomastice de mare importanță. Atribuite incidental indivizilor ele au șansa de a fi acceptate ca distinctiv onomastic de către întreaga colectivitate ca și de către indivizii înșiși transformîndu-se astfel în *supranume*. În această situație poreclele și calificativele își pierd coloratura ironică și sensul ocazional, sau intră într-un cadru semantic fals.

Transformarea poreclelor în supranume are loc dintr-o necesitate socială și antroponimică de a identifica mai ușor o persoană.

Supranumele a servit la individualizarea persoanei cu mult înainte de apariția numelor de familie ca factor oficial.

Ele au constituit o bogată sursă pentru alegerea acestora.

Procesul transformării poreclelor și calificativelor în supranume continuă și astăzi supranumele fiind adesea înregistrate oficial alături de numele de familie în scopul realizării unei perfecte individualizări.

* * *

Urmărind frecvența întrebuințării celor două procedee menționate, am constatat că populația satului se grupează în felul următor:

1. Persoane denumite prin indicarea relațiilor de rudenie sau prin menționarea poreclei, vorbitorul avînd libertatea să aleagă între cele două procedee după împrejurări, sau să le folosească pe amîndouă pentru mai multă precizie.

În această categorie se încadrează majoritatea locuitorilor satului.

2. Persoane pentru individualizarea cărora nu sînt folosite formulele de precizare a rudeniei.

Singurele distinctive ale acestora sînt poreclele și calificativele atît de bine fixate, încît orice altă precizare este de prisos.

3. Persoane pentru denumirea cărora se folosește numele oficial fără nici o determinare (foarte puține la număr).

Din această categorie fac parte:

a) cei cu nume unice în sat: Simion, Enache, Năstase.

b) cei veniți din alte regiuni, cărora nu li se cunosc ascendenții.

În general se poate constata că aplicarea acestor procedee este complet lipsită de rigiditate.

În funcție de necesitățile de individualizare, se folosește o formulă sau alta, se folosesc ambele procedee, sau se renunță definitiv la unul în favoarea celuilalt.

SISTEMUL OFICIAL

Numele de familie ale sătenilor din Sîrbeni se încadrează în următoarele categorii:

I. Nume patronimice
   1. fără sufix
   2. formate cu sufixul *-escu*.

II. Nume provenite din supranume.
   1. Nume de origine[1] (formate cu sufixul *eanu* sau fără sufix).
   2. Nume de îndeletniciri.
   3. Nume avînd la bază însușiri și împrejurări al căror sens s-a pierdut.

Urmărind frecvența numelor din fiecare categorie se poate constata că cele mai multe sînt patronimice fără sufix (provenite din numele de botez ale strămoșilor).

Patronimicele formate cu sufixul — *escu* erau puține la număr. Ele aparțin „fruntașilor" satului: preotul, fostul secretar al primăriei, fostul gardist, contabilul etc., care cunoscînd frecvența numelor în — escu la orașe, și-au adăugat acest sufix din dorința de a ieși din comun.

Procesul este evident în exemplele următoare: dintre trei frați, cei doi care au deținut funcțiile de gardist și secretar la primărie, se numesc Popescu pe cînd cel de al treilea, simplu țăran, se numește Popa.

[1] Am citat analizînd sistemul popular, porecle avînd la bază locul de origine. Am considerat numele de familie care indică originea ca provenite din supranume, deoarece spre deosebire de oraș unde individul a avut un cuvînt în alegerea numelui său de familie, în mediul rural individul păstrează în general, numele pe care i l-au atribuit cei în mijlocul cărora trăiește.

În același chip, dintre doi frați numiți Oprea, cel care a lucrat la primărie a devenit Oprescu. Situații de felul acestora se pot încă cita.

Procesul a fost favorizat de neglijența pe care au manifestat-o pînă nu de mult funcționarii, în alcătuirea actelor de stare civilă. Încă în 1949, brigadierul silvic cu numele de familie Radu a putut să-și înregistreze copilul cu numele Rădulescu — pentru că suna mai „orășenește", fără să i se ceară nici una din formalitățile impuse de lege.

Mentalitatea este prezentă și la țăranii care au umblat mai mult prin orașe. Deși înregistrați cu alte nume, neoficial ei folosesc nume în — escu. Exemplu: Boancea D. Stan își zice Constantinescu. Gherghina Gh. Tudor este numit „a lu Gherghinescu". Din categoria a II-a — nume de familie provenite din supranume, cele mai numeroase sînt cele din subcategoria 3, avînd la bază însușiri și împrejurări al căror sens s-a pierdut.

Cele cîteva nume de origine (subcategoria 1):

Gruianu-Grui
Mehedințu-Mehedinți
Băicoianu-Băicoi
Corbeanu-Corbi,

contribuie la justificarea vechii denumiri a comunei „Adunații Sîrbeni". Menționăm că populația celorlalte două sate care fac parte din comună: Moșteni și Udeni, este formată din bulgari ca și din originari din diferite regiuni, dar mai cu seamă din Oltenia. În felul acesta, nume ca Gruianu și Mehedințu frecvente în satul Sîrbeni ca și Veteanu Vața păstrat numai ca poreclă sînt în ton cu infiltrațiile oltenești din graiul locuitorilor. Puține sînt și numele de îndeletniciri (subcategoria 2). Dintre acestea se remarcă din punct de vedere al frecvenței, nume ca: Ciobanu, Pielaru — în concordanță cu profilul economic al satului — ai cărui locuitori s-au ocupat mai ales cu creșterea oilor.

Urmărind numele unor familii cu cîteva generații în urmă, atît cît permit registrele de stare civilă aflate în arhiva Sfatului popular al comunei și amintirile celor în viață, se pot constata o serie de inconsecvențe datorite mai ales atitudinii funcționarilor care nu îngrădeau cu nimic bunul plac al indivizilor la stabilirea numelor noilor născuți.

Numele din categoria a II-a (nume de origină, nume de la îndeletniciri și nume provenite din supranume) prezintă în general stabilitate, transmițîndu-se fără abateri din generație în generație.

Numele din categoria I (patronimice fără sufix), despre care am afirmat că formează majoritatea numelor de familie din sat, prezintă cu generații în urmă o mare instabilitate.

În mare majoritate schimbările survin la interval de 1—2 generații — operate voit sau incidental. Cu toată dezordinea și arbitrariul care domnesc în stabilirea acestor nume, extinderea cercetării la un mare număr de familii din sat permite să se observe o oarecare consecvență în folosirea unui procedeu într-o anumită perioadă de timp.

Excluzînd cazurile speciale, se poate afirma că pe o perioadă de aproximativ 50 ani (1900—1950) a fost înregistrat ca nume de familie numele de botez al bunicului.

Ex.: Tănase Dr. Petre — numele de familie — Tănase a fost stabilit după numele de botez al „bătrînului" — (bunicului), în timp ce tatăl celui în discuție s-a numit Șerban T. Dragomir — numele de familie — Șerban fiind numele de botez al bătrînului acestuia.

Florea C. Gheorghe păstrează ca nume de familie numele de botez al bunicului în timp ce tatăl său s-a numit Ion Fl. Constantin cu nume de familie stabilit după același procedeu.

Exemplele de felul acestora abundă.

Mentalitatea este încă vie și mulți dintre sătenii cu care am discutat au mărturisit regretul pentru faptul că în momentul actual, cînd fiul primește în mod obligatoriu numele de familie al tatălui, amintirea lor nu va mai dăinui în memoria nepoților care le-ar fi purtat numele.

— Înainte de 1900 numele de familie se stabilea după tată. Lipsa de documente pe o perioadă mai întinsă, ca și faptul că în registrele de stare civilă pentru născuți (1870—1875) nu se precizează care dintre cele două nume ale tatălui este numele de familie, nu ne permite să stabilim cu precizie dacă fiul primea ca nume de familie numele de botez al tatălui, sau păstra numele de familie al acestuia. Exemplele confirmă cînd o ipoteză, cînd pe cealaltă. În 1871 registrele notează cele două nume ale tatălui (fără să facă distincția între numele de botez și cel de familie) și numele de botez al fiului.

În exemplul: Ion fiul lui Marin Paraschiv nu se poate preciza dacă Ion — înregistrat mai tîrziu ca Ion Paraschiv — poartă ca nume de familie numele de botez al tatălui său, sau numele de familie al acestuia [1].

Începînd din 1873 pe o perioadă de aproximativ 10 ani, în registre se formează numele complet al fiului prin alăturare de cele 2 nume ale tatălui. Ex.: fiul lui Andrei Vasile se numește Petre Vasile Andrei — situație care nu ne conduce încă la o concluzie sigură, căci dacă din analiza generației următoare a familiei sus-amintite reiese că numele de familie al tatălui este Andrei și fiul l-a purtat pe acesta, în alte cazuri lucrurile nu se mai petrec în același fel.

Exemplele în sprijinul ipotezei că înainte de 1900 numele de familie se forma de la numele de botez al tatălui sînt îndoielnice deoarece se fundează numai pe amintirile bătrînilor din familiile aduse în discuție — documente în legătură cu generațiile dinainte de 1870 neexistînd.

Să urmărim totuși cum s-au schimbat numele membrilor unei familii mergînd în urmă cu 5 generații.

Badea F. Dumitru (1) născut în perioada actuală a reglementării situației numelor de familie, poartă numele de familie al tatălui său Badea M. Florea (2). Acesta din urmă și l-a format însă din numele de botez al bunicului său: Badea. Cu încă o generație în urmă lucrurile se schimbă: tatăl lui Florea, Marin (3) (născut în 1890), are numele de familie Toader păstrat de la tatăl său Badea (4) Toader care și l-a format din numele de botez al tatălui său Toader (5).

Dacă urmărim numele altei ramuri aparținînd aceleiași familii, cu numele de familie actual Bratu, format la generația (2) după numele de botez al bătrî-

[1] Analiza mai multor exemple dovedește că ordinea numelor tatălui nu este un indiciu pentru stabilirea numelui de familie al acestuia. Urmărirea diferitelor exemple duce la concluzii contradictorii.

nului Bratu (4) (frate cu Badea (4) citat mai sus), constatăm că numele de familie ale generațiilor 3—4 sînt Toader după numele de botez al aceluiași strămoș comun.

Grafic situația poate fi reprezentată în felul următor:

Toader (5)
Toader Badea (4) Toader Bratu (4) 1850;
1890 Toader Marin (3) Toader Stan (3) 1880
Badea M. Florea (2) Bratu St. Iordache (2) 1912
Badea F. Dumitru (1) Bratu I. Ion (1) 1935.

Lucrurile se petrec întocmai la majoritatea famiilor din sat. S-ar putea crede deci că ținînd seama de cele două perioade menționate, există totuși ordine în stabilirea numelor de familie.

În realitate, examinarea numelor de familie ale mai multor generații cu strămoș comun scoate la iveală o mare neregularitate. Așa fiind, cele două perioade cu procedee distincte de formare a numelor de familie nu pot fi deosebite la prima vedere.

În cadrul unor familii cu multe ramificații se întîmplă ca membrii unei ramuri să păstreze din generație în generație același nume de familie — acesta fiind numele de botez al ultimului strămoș cu nume posibil de verificat, în timp ce pe altă ramură numele s-au schimbat conform procedeului în vigoare după 1900 — după bunic. Uneori, cîte unul din cei al căror nume s-a schimbat — revine la numele inițial sub influența rudelor care îl păstrează.

Faptul se petrece fie cu intenția individului, fie cu totul incidental — mai ales în cazul declarațiilor de naștere făcute de persoane străine de familie.

O contribuție însemnată la neconcordanța numelui de familie al indivizilor cu numele de familie al ascendenților acestora a adus-o școala.

Chiar în cazul familiilor cu nume de familie rămase neschimbate din generație în generație, învățătorii și-au luat libertatea de a opera schimbări stabilind numele de familie după bunic [1].

Exemplu: Rizea Gheorghe — membru al uneia dintre puținele familii care nu și-au schimbat numele timp de generații, devine la școală Marin Gheorghe — după numele de botez al bunicului său.

În același fel, Oprea Stelian devine Dumitru Stelian — ceea ce determină schimbarea numelui de familie moștenit și la fiul său — înregistrat Dumitru Victor în timp ce alți membri al familiei au păstrat numele de familie Oprea.

Deși la armată a fost păstrat mai întotdeauna numele de familie înscris în registrele primăriei — fapt care contribuia la regularizarea situației numelor de familie, numele căpătat la școală nu s-a pierdut putîndu-se descoperi la fiecare pas indivizi la care cele 2 nume coexistă.

În momentul fixării obligatorii a numelor de familie cu prilejul dispozițiilor stricte privind înregistrarea cetățenilor la starea civilă, cuprinse în instrucțiunile 600/1950, dintre cele două nume n-a fost ales întotdeauna cel care corespundea tradiției familiei, fapt care a sporit dezordinea. Pe baza acestor factori se explică varietatea de nume la membrii aceleiași familii — care uluiește și dezorientează pe oricine aruncă o primă privire asupra ei.

[1] Registrele matricole cercetate nu depășesc anul 1900.

În concluzie, să sintetizăm procedeele de formare a numelor de familie din categoria patronimicelor fără sufix, ignorînd derogările.

Pe baza materialului expus, se conturează clar 2 perioade în care numele de familie se stabilesc după principii deosebite:

1. Între 1900—1950 — numele de familie se stabilea după numele de botez al bunicului, schimbîndu-se deci la fiecare generație.

Fac excepție cîteva familii care au păstrat un singur nume.

2. Înainte de 1900, timp de 2—3 generații, se păstrează numele de familie al părinților, format la ultimul membru al familiei posibil de urmărit, din numele de botez al tatălui acestuia.

Rezultă deci că pe la 1850 numele de familie se stabileau după numele de botez al tatălui. (Exemplele care confirmă supoziția, deși nesigure ca proveniență sînt foarte numeroase).

Se poate bănui că acest procedeu își are originea în sistemul popular de denominație.

Cu încă cîteva generații în urmă, în momentul în care a apărut necesitatea înregistrării sătenilor cu nume de botez și nume de familie, s-a făcut apel la procedeele populare: 1) precizarea ascendenței familiare, 2) supranumele.

În felul acesta, Ion fiul lui Vasile — popular.

Ion a lu Vasile a fost înregistrat ca Ion Vasile — numele de botez al tatălui devenind nume de familie.

Cel căruia i se spunea Ion a lu Spînu (presupunînd că porecla unui strămoș devenise supranume pentru tată), a fost înregistrat ca Ion Spînu — supranumele tatălui fixîndu-se ca nume de familie.

Au putut deveni de asemenea nume de familie supranumele proprii — în special cele care au la bază îndeletnicirea. Deci în cazul unei persoane înregistrate cu numele Ion Cojocaru — nu trebuie să facem întotdeauna apel la factorul ereditar pentru a justifica alegerea numelui de familie.

* * *

Situația cu totul diferită a numelor de familie la orașe dovedește că aici, fixarea acestor nume s-a făcut pe alte baze.

Să cercetăm dispozițiile oficiale referitoare la formarea și fixarea numelor de familie. Primul document care impune legal numele de familie datează din secolul al XVII-lea, 1680 — 29 noiembrie, și provine din cancelaria lui Șerban Cantacuzino.

Redăm în cele ce urmează textul integral al dispoziției lui Șerban Cantacuzino.

„Am chibzuit în a noastră persoană și a noastră gîndire cu mare străduință și în cea mai desăvîrșită frămîntare și amănunțime a dovedi dacă toți romînii care pe lîngă pronome au și nome, lucru de mare folos în cunoașterea și dovedirea unei persoane în felurite întîmplări și pricini, am putut dovedi că la mai toți acest lucru le lipsesc.

La această dovedire ne-am hotărît ca de la Domnia mea înainte, pînă ce Domnul cu bunul părinte ceresc va voi să se înceapă această folositoare chibzuire, făcîndu-se așa cum am judecat a se face: numirea unui romîn să fie făcută din nome și pronome, adecă pe lîngă pronome să se adauge și un

nome. Nomele să se ia: cel ce are moșie sau subt al lui temei moștenit vreun sat, să-și puie numele satului adăugîndu-i scurtimea -eanu sau -escu. Așa pronomele unui romîn este Ioan și are moșia Plop, prin adăogirea la Plop scurtimea -eanu face Plopeanu și cu Ioan, va fi Plopeanu Ioan.

Cel ce nu are nici una din aceste bogății (moșie sau sat) apăi să-și formeze viitoare numire luînd pronomele lui tată-său adăogîndu-i scurtimea -escu sau -eanu și cu pronomele ar ieși: Adam și pe tată-său Ivan prin adăugirea -escu ar fi Ivănescu, pus la al lui ar veni Adam Ivănescu.

Chibzuința noastră fiind vădit socotind-o Noi de mare folos, dacă și Dv. o luați de bună și de mare folos, hotărîm ca de aici încolo orice romîn să aibă pronome și nome, lucru de mare folos după cum am arătat și mai sus în cunoașterea bine stabilită a persoanei fie împricinate, fie reclamate".

Nu putem preciza în ce măsură s-au aplicat normele acestui document.

Frecvența actuală a numelor în *-escu* și *-eanu* la orașe cu specializările care reies din exemplele cuprinse în dispoziția lui Șerban Cantacuzino și anume: sufixul *-eanu* pentru nume de origine, iar *-escu* pentru patronimice, ne fac să credem că normele citate s-au aplicat mai ales în tîrguri și orașe unde contactul cetățenilor cu oficialitatea era direct și aplicarea dispozițiilor putea fi urmărită cu rigurozitate.

Situația actuală a numelor de familie la sate nu favorizează nici măcar presupunerea că prevederile prezentului document ar fi fost cunoscute și aplicate cîndva.

Deși dispoziția lui Șerban Cantacuzino se referă la toți romînii fără deosebire de clasă socială, putem crede că numele de familie ca element ereditar și distinctiv onomastic familiar a fost adoptat în relațiile cu oficialitatea întîi de către boieri și apoi de masele largi. Aceasta se explică prin faptul că păstrarea titlurilor de proprietate din generație în generație favoriza transmiterea ereditară a unui nume de origine cît și pentru că boierii se aflau în raporturi mai strînse cu oficialitatea decît restul populației.

Numele de familie a fost adoptat treptat și de celalalte categorii sociale. Țăranii l-au adoptat cel mai tîrziu.

Următoarele legi asupra numelui: cea din 18 martie 1895 ca și cea din 8 aprilie 1936 confirmă obligativitatea numelui de familie, cuprinzînd formalitățile de îndeplinit în cazurile de schimbare, modificare sau adăugire a numelor de familie. Ambele cuprind cîte un paragraf referitor la „locuitorii romîni săteni care nu au nume patronimic" și „își vor putea forma unul cu numele de botez al tatălui lor, *adăugîndu-i una din terminațiunile care sînt în datina țării*".

Deosebirile între cele 2 legi în această privință constau numai în formele de efectuat pentru înregistrarea numelui sătenilor — acestea fiind foarte simple în 1895 și mult mai complicate în 1936.

Existența acestui paragraf în cele 2 legi dovedește că în 1936 ca și în 1895 situația numelor de familie în mediul rural nu era definitiv reglementată.

Analiza situației numelor de familie în mediul rural dovedește că dispozițiile pentru formarea numelui de familie la săteni cuprinse în cele 2 legi citate, nu au fost aplicate.

În anii următori n-a mai apărut o altă lege a numelui. Instrucțiunile 600 din 1950..... stabilesc cu stricteță normele înregistrării numelui de fami-

lie pe principiul păstrării acestuia din tată în fiu — fără să mai indice procedee de formare a numelui de familie. Aceasta dovedește că în perioada 1936—1950 — situația numelor de familie s-a normalizat în sensul stabilirii numelui de familie pentru toți locuitorii romîni, inclusiv sătenii.

Necunoscîndu-se prevederile legilor în vigoare, locuitorilor săteni li s-au stabilit însă numele de familie cu procedee specifice, avînd la bază sistemul popular de denominație.

Numele de familie la orașe s-au fixat cu mult înaintea celor de la sate, pe baza prevederilor legale.

Astfel se justifică diferența frapantă între numele de familie de la sate și cele din orașe.

PREZENTARE SUCCINTĂ A ISTORIEI LITERATURII ROMÎNE

de EMIL BOLDAN

În comparaţie cu literatura unor popoare din Occident, începuturile literaturii noastre culte sînt relativ de dată recentă. În vremea în care Occidentul, după ce străbătuse timp de veacuri un drum destul de lung şi de bogat în literatură, se ridica pînă la *Divina Comedie* a lui Dante Alighieri, romînii, nu de mult încă hărţuiţi de numeroase popoare migratoare, abia începeau să-şi organizeze viaţa de stat.

Începuturile culturii romîne trebuie puse în strînsă legătură cu pătrunderea elementelor slave în limba noastră, cu lunga convieţuire a poporului romîn. Ea s-a produs cu mult înainte de întemeierea ţărilor romîne, cu mult înainte de organizarea unei vieţi de stat.

Folosind, sub influenţa statelor slave sud-dunărene, limba acestora în cultul divin, probabil încă din secolul al IX-lea, atunci cînd, în secolul al XIV-lea, şi-au făcut apariţia, în lumina istoriei, principatele romîne, limba în care era oficiată slujba bisericească pe teritoriul acestora a fost introdusă şi în cancelariile domneşti. Un secol mai tîrziu, cînd în Occident se încheia faza medievală a marilor literaturi europene şi se anunţau luminile Renaşterii, în ţările romîne călugării sîrbi şi bulgari, siliţi să fugă din calea turcilor, care cuceresc imperiul bizantin şi statele sud-dunărene, clădeau cele dintîi mănăstiri de piatră, în care-şi începeau migăloasa lor muncă de copiere a textelor religioase în limba slavonă.

În epoca aceasta, în care limba de cultură a poporului era o limbă străină, înţeleasă aproape numai de clerul şi scribii din cancelariile domneşti, centrele de cultură erau aproape exclusiv mănăstirile. Acestea adăposteau nu numai adevărate biblioteci de manuscrise slave, aduse de fugarii sud-dunăreni, care au găsit în ţările romîne o generoasă ospitalitate, dar şi primele şcoli în care se putea învăţa limba slavă şi se practica arta caligrafiei, a transcrierii artistice a textelor, împodobite cu viniete şi iniţiale colorate variat.

Primii caligrafi miniaturişti au fost, în Ţara Romînească călugărul sîrb *Nicodim*, ctitorul mănăstirilor Vodiţa şi Tismana, care a lăsat un evangheliar, copiat şi ornamentat pe pergament, în 1405, iar în Moldova, călugărul bulgar *Grigore Ţamblac*, care a scris pentru biserica moldovenească, în medio-bulgară, viaţa sfîntului Ioan cel Nou. Munca de copiere, de legare în piele sau de ferecare în argint şi aur a manuscriselor a fost intensă şi ea a continuat şi în secolele următoare.

Tot în limba slavă sînt scrise şi primele însemnări istoriografice, *pomelnicele* (pomelnicul mănăstirii Cozia, al mănăstirii Probota — scris pe peretele mănăstirii — , al mănăstirii Bistriţa din Moldova), scurte însemnări referitoare la viaţa mănăstirilor respective, a voievozilor şi boierilor ctitori precum şi *analele* sau *letopiseţele*, însemnări mai bogate, care, prezentînd evenimente istorice pe perioade mai mari din trecutul ţărilor, constituie începutul de fapt al istoriografiei romîneşti (mai importante: *Letopiseţul de la Bistriţa* şi *Analele de la Putna*, versiuni ale unei cronici scrise la curtea lui Ştefan cel Mare şi care cuprind expunerea istoriei Moldovei de la întemeiere pînă la cîţiva ani după moartea marelui voievod). În limba slavă sînt scrise de asemenea cronicile, care o continuă pe aceea de la curtea lui Ştefan cel Mare, ale călugărilor *Macarie*, *Eftimie* şi *Azarie* (cronicari de casă ai domnilor moldoveni Petru Rareş, Al. Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul), primul şi ultimul dintre cei trei călugări care, de fapt, se continuă, avînd ca model pentru cronicile lor cronograful bizantin al lui Manasses. Dar cultura în limba slavonă din ţările romîneşti nu trebuie în nici un caz restrînsă numai la mediul călugăresc. Este sigur că slavona era cunoscută şi unor boieri romîni şi dregători domneşti, grămătici şi scribi de cancelarie romîni.

În Ţara Romînească, în slavoneşte sînt scrise şi *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, scriere conţinînd, pe lîngă unele precepte religioase, învăţăminte şi informaţii în legătură cu viaţa de curte şi date cu privire la viaţa social-politică a timpului, şi alcătuită, probabil, de un cărturar din apropierea voievodului (1512—1521) sau de un admirator al acestuia de mult mai tîrziu (secolul al XVII-lea, probabil).

Din aceeaşi vreme, datează cel mai vechi text romînesc care ne-a fost păstrat: *Scrisoarea din 1521 a boierului Neacşu* din Cîmpulung, prin care boierul îl informează pe judele Braşovului despre o eventuală năvală a turcilor din Ţara Romînească. Există şi atestări ale scrisului în romîneşte şi înainte de secolul al XVI-lea, de ex. jurămîntul omagial al lui Ştefan cel Mare făcut (în 1485) lui Cazimir al Poloniei — „*Haec inscriptio ex valahico in latinum versa est...*“ menţionează un document referindu-se la acest jurămînt — , dar el nu ni s-a păstrat. Secolul al XVI-lea, în care, după răscoala de la Bobîlna din 1437, au loc puternice frămîntări sociale, ca răscoala din 1514 de sub conducerea lui Gh. Doja, aceea a iobagilor din 1526, răscoala secuilor din 1562, cele din timpul ocupării Transilvaniei de către Mihai Viteazul etc. înregistrează, pe plan ideologic, manifestarea ideilor religioase ale Reformei, care veneau în conflict cu ideile catolicismului, religie de care se foloseau clasele stăpînitoare din Transilvania pentru asigurarea politicii lor. Deşi propaganda religioasă a Reformei, în ciuda strădaniilor luteranilor şi calvinilor, n-a prins în rîndurile romînilor transilvăneni, lupta dintre catolicism şi Reformă, care cerea, printre altele, ca slujba religioasă să fie făcută în biserică în limba naţională, în limba poporului, a dus însă la crearea unor condiţii culturale noi, la apariţia primelor traduceri în limba romînă şi apoi la editarea celor dintîi cărţi în romîneşte. Într-adevăr, secolul al XVI-lea ne-a lăsat, în afară de scrisori particulare şi de unele acte oficiale, şi cele mai vechi texte literare, traduceri de texte religioase în limba romînă, făcute în Maramureş şi nordul Transilvaniei de un cărturar romîn al timpului, preot sau călugăr, influenţat de ideea sănătoasă a Reformei de a-i da poporului

cărți în limba sa națională (*textele rotacizante*: *Codicele voronețian*, psaltirile scheiană, voronețiană și Hurmuzachi etc.) și care, scrise în limba poporului, constituie o nouă etapă în dezvoltarea culturii romînești.

Dacă începuturile tiparului în țările romîne sînt tot în limba slavă (călugărul sîrb *Macarie*, venit din Cetinie, tipărește, în Țara Romînească, între 1508—1512, 3 cărți religioase: un liturghier, un octoih, un evanghelier), cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea marchează bogata activitate tipografică a diaconului *Coresi* (ucenic al unui alt tipograf sîrb, *Dimitrie Liubavici*, continuator al lui Macarie), care, pe lîngă unele cărți slavonești, tipărește, între 1557—1583, la Tîrgoviște, Brașov și Sas-Sebeș și un număr de cărți religioase în romînește (precedate doar de *Catehismul luteran* — 1544 — socotită a fi prima tipăritură în limba romînă, dar care s-a pierdut). Tipărind vechile manuscrise maramureșene, rotacizante, Coresi înlocuiește formele dialectalo-regionale cu cuvinte de circulație mai largă din Țara Romînească, punînd astfel, la baza limbii literare romîne graiul muntean și contribuind în felul acesta la procesul de formare și unificare a limbii literare romînești.

Activitatea tipografică în limba romînă se intensifică în secolul următor, cînd Matei Basarab și Vasile Lupu, cu sprijinul mitropolitului de la Kiev de origine romînă Petru Movilă, care trimite litere și meșteri tipografi, tipăresc la Govora, Tîrgoviște, Iași etc. un număr important de cărți religioase și juridice, în ale căror prefețe, cele mai multe destul de greoaie, se găsește uneori afirmată ideea necesității luptei pentru o limbă unitară a tuturor romînilor.

În tipografiile moldovenești se tipăresc acum cărțile mitropoliților *Varlaam* (*Carte romînească de învățătură* și *Răspuns la catehismul calvinesc*) și *Dosoftei* (*Viața și petrecerea svinților* etc.), ultimul fiind însă și unul dintre cei dintîi autori de opere în versuri romînești (*Psaltirea*, traducere în versuri, publicată, în 1673, la Uniev, în Polonia, și-n care, pe lîngă modelul poetului polon Jan Kochanowski, se simte și influența binefăcătoare a creațiilor poetice populare romînești atît în ritm cît și-n imaginile colorate și evocatoare).

Un alt mitropolit, ardeleanul *Simion Ștefan*, aduce în discuție, în prefața traducerii sale (*Noul Testament*, apărut la Bălgrad — Alba Iulia, 1648), o dată cu problema luptei pentru unificarea limbii literare, și necesitatea adoptării neologismelor pentru noțiunile care erau lipsite atunci, în limba romînă, de cuvintele corespunzătoare.

Punctul culminant al luptei pentru folosirea unei limbi literare romînești îl constituie, în același secol, traducerea *Bibliei*, apărută la București, în 1688, așa-zisă *Biblie a lui Șerban*, care, deși ieșită din colaborarea mai multor traducători, poate fi socotită ca fiind pentru limba romînă ceea ce este pentru cea germană *Biblia lui Martin Luther*.

În general însă, literatura religioasă a timpului, prezentînd orînduirea socială drept rezultat al unei hotărîri divine, a contribuit la întărirea feudalismului.

În condițiile economice, sociale și politice ale secolului al XVII-lea — de creștere a puterii economice și politice a boierimii, de accentuare a procesului de transformare a țărănimii libere în țărănime iobagă, de înăsprire a vieții iobăgimii și de apăsare tot mai împovărătoare a jugului turcesc, ca și de intensificare a tendinței de eliberare din chingile dependenței de turci — țările

romîne duc o politică de tot mai mare apropiere de țările slave de la Răsărit, de Polonia și mai tîrziu de Rusia, ale căror victorii tot mai dese asupra turcilor dau curaj domnilor romîni, care încep să năzuiască astfel la independența țărilor lor.

În mod firesc, apropierea aceasta a țărilor romîne de țările slave amintite are ca efect și creșterea unei influențe binefăcătoare asupra dezvoltării culturii din Muntenia și Moldova mai ales. Mulți tineri — fii de boieri — sînt trimiși la colegii poloneze îndeosebi — ca cele din Camenița, Lvov, Bar etc. unde studiază, printre altele, în limba latină — însușindu-și o frumoasă cultură umanistă — istoria mai ales.

Secolul al XVII-lea cunoaște astfel și începuturile istoriografiei în limba romînă, marcate de activitatea și opera marilor cronicari moldoveni Gr. Ureche și Miron Costin, cu studii făcute în școlile înalte din Polonia, și a unor cronicari munteni, ca stolnicul Const. Cantacuzino și Radu Popescu.

Grigore Ureche (1590—1647) este autorul cronicii *De domnii Țării Moldovei și viața lor*, transmisă nouă în diverse interpolări, dintre care cea mai însemnată e a lui Simeon Dascălul și care povestește evenimente legate de istoria Moldovei de la întemeierea principatului (1359) pînă la 1595 (domnia lui Aron Tiranul). În această operă, în care se pune pentru întîia oară la noi problema latinității și a originii comune a romînilor de pretutindeni, narrarea faptelor istorice se face cu talentul povestitorului sfătos, într-un stil arhaic, cuminte, cronicarul excelînd în crearea portretelor personajelor istorice, cum e, dintre cele mai realizate, portretul lui Ștefan cel Mare. În cronică este evidentă poziția de clasă a autorului boier, după cum feudală este și concepția lui despre stat și societate. Concepția boierească a lui Ureche este însă depășită de patriotismul luminat prin cultură al cronicarului, denunțător înverșunat al stăpînirii otomane.

Miron Costin (1633—1691), cu studii făcute în Polonia ca și precedentul, dar cu o cultură mai bogată, continuă cronica lui Ureche în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace...* (1595—1661), în care se dovedește nu numai bine informat, dar și înzestrat cu un real talent de scriitor, cronica lui abundînd în descrieri sugestive și în portrete simple, dar lucrate cu multă măiestrie. În opera polemică *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* sau „Carte pentru descălecatul de întîi a Țării Moldovei și a neamului moldovenesc", M. Costin discută problema originii moldovenilor, iar în poemul filozofic în versuri *Viața lumii* cîntă, cu accente biblice, motivul poetic foarte răspîndit în literatura universală, al deșertăciunii lucrurilor omenești. Scrierile lui polone (o cronică a țărilor romînești și transpunerea acesteia în versuri polone) au fost apreciate ca valoroase chiar de istoricii literari poloni. Deși exponent al ideilor și năzuințelor clasei sale și apărător al privilegiilor sociale și politice ale marii boierimi, fondul de idei teologice rămînînd baza gîndirii istorice a cronicarului, Miron Costin manifestă, totuși, ca și predecesorul său, o fierbinte dragoste de țară, care se manifestă mai ales în combaterea denigratorilor poporului său.

Letopisețul lui M. Costin este amplificat de fiul lui, eruditul *Niculai Costin*, iar în secolul următor de *Ioan Neculce* (1672—1745), cel mai talentat cronicar moldovean. În *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Voievod pînă la domnia lui Ion Mavrocordat* (1661—1743), spre deosebire de cronicile pre-

decesorilor, contemporaneitatea cronicarului e amplu reprezentată. Inflăcărat luptător pentru libertatea Moldovei, adoptînd o poziţie antiotomană dintre cele mai înverşunate, Neculce, a cărui atitudine de clasă e pe alocuri vizibilă, îşi dovedeşte marea dragoste de ţară şi prin accentele vehemente faţă de procedeele josnice atît de frecvent folosite de unii domni şi de boierimea ale cărei intrigi, izvor de permanentă dezordine, el le condamnă cu asprime. Neculce se dovedeşte în primul rînd un mare povestitor. O anumită filozofie bătrînească, o aglomerare de zicale şi proverbe de provenienţă populară, dau un farmec deosebit operei cronicarului. În acelaşi timp, Neculce e un mare portretist, creator al unor portrete magistrale (al lui Petru cel Mare al Rusiei, al bătrînului domn Constantin Cantemir, Duca Vodă cel Bătrîn, D. Cantemir, Dumitraşco Cantacuzino etc.), de o deosebită plasticitate, adesea lapidare, uneori însă adevărate schiţe expresive, în care, de obicei, trăsăturile fizice se împletesc cu cele psihice. Cu culegerea sa de legende *O samă de cuvinte*, savuroase tradiţii şi legende asupra vremurilor mai vechi, care preced cronica, Neculce a constituit un inepuizabil izvor de informaţie şi de inspiraţie, un neîntrecut model pentru mulţi poeţi şi prozatori romîni de după el.

Contemporanul lui, domnul Moldovei *Dimitrie Cantemir* (1673—1723) este ultimul mare cronicar moldovean şi, în acelaşi timp, cel dintîi mare istoric al romînilor. Poliglot (cunoştea 11 limbi), personalitate enciclopedică (cu o activitate ştiinţifică foarte variată în domeniul istoriei, geografiei, muzicii, etnografiei, filozofiei, filologiei etc.), cu studii superioare făcute la Constantinopol, Cantemir şi-a scris ultimele opere în Rusia, unde se refugiase, în 1711, după înfrîngerea ruşilor şi moldovenilor de către turci în lupta de la Stănileşti. Primit excelent de aliatul şi prietenul său ţarul Petru cel Mare, Cantemir, ales, în 1714, membru al Academiei de la Berlin, dă la iveală, după primele sale opere scrise în ţară (*Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea...*, în care dialogurile amintesc mult de acelea de mai tîrziu ale lui Leopardi, şi opera de o deosebită valoare literară *Istoria ieroglifică*, adevărat *Roman de Renard* romînesc, cu o temă aproape similară aceleia pe care o vom găsi în *Gli animali parlanti*, opera abatelui Casti), lucrările sale istorice de amploare ca *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, amplă şi multilaterală prezentare a Moldovei, în care întîlnim şi un bogat material folcloric, *Chronicon antiquitatis Romano-Moldo-Vlahiae* (tradus de autor şi în romîneşte), operă polemică, de vastă erudiţie, în care istoricul analizează pe larg problema originii şi unităţii poporului romîn, dînd dovadă de o mare dragoste de ţară şi, mai ales, *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae* (tradusă după moartea autorului în limbile rusă, engleză, germană şi franceză), în care, înaintea contemporanilor săi Vico şi Montesquieu, găsim ideea de „corsi e ricorsi", de „grandeur et decadence", prin opera aceasta D. Cantemir dovedindu-se şi un strălucit orientalist.

Istoriografia munteană cunoaşte şi ea, în secolul al XVIII-lea după cîţiva mărunţi cronicari de casă, din sec. al XVII-lea, ai marilor familii şi partide boiereşti (ca Stoica Ludescu, Radu Greceanu etc.), două figuri interesante şi valoroase prin contribuţia lor istorică-literară: *Radu Popescu* (1650—1729), autor al unei cronici a Ţării Romîneşti, în care, ca membru al familiei Bălenilor, se dovedeşte un adversar de moarte al celeilalte mari familii munteneşti, a Cantacuzinilor, polemist înverşunat şi talent primitiv de o mare forţă carac-

terologică, asemănător aceleia a moldoveanului Neculce — și marele boier *Const. Cantacuzino Stolnicul* (1650—1716), frate și tată de domni, cu studii superioare la Adrianopol, Constantinopol și Padova. Mare erudit, întreținînd corespondență într-o foarte bună limbă italiană cu contele Luigi Marsigli din Bologna, stolnicul Cantacuzino nu ne-a lăsat însă, în afară de ziarul în care și-a însemnat călătoria și petrecerea la Padova, decît o *Istorie a Țării Romînești*, scurtă disertație asupra originilor romînilor, cu caracter polemic, asemănătoare cu aceea a lui Miron Costin, impresionantă mai ales prin bogata documentație.

Personalitate originală în Muntenia secolului al XVIII-lea este mitropolitul *Antim Ivireanu* (1660—1716), originar din Iviria Caucazului (numele grecesc al Gruziei sovietice). Chemat în țară de domnul Const. Brîncoveanu, de la Constantinopol, unde fusese adus ca rob, Antim a desfășurat o intensă activitate tipografică, paralel cu cea de traducător și cu cea politico-religioasă, ajungînd, din simplu călugăr, mitropolit al țării. Editor al unor cărți religioase și profane în limba țării și-n limbile slavonă, grecească, arabă, georgiană etc., Antim a dat literaturii romîne *Didahiile*, predicile sale, care, pornind de la cîte un pretext religios, constituie uneori adevărate diatribe vehemente și suculente împotriva aristocrației romînești a timpului, conținutul *Didahiilor* fiind mult legat de viața societății din vremea autorului. Prin *Didahii*, Antim se impune, de asemenea, în literatura noastră ca inauguratorul stilului oratoric.

Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea marchează apariția în Ardeal, ca expresie a luptei maselor populare romînești de acolo împotriva asupririi naționale și sociale și a iluminismului, a amplei mișcări culturale cunoscute sub denumirea de *Școala ardeleană*. Fruntașii Școlii ardelene — *Samuil Micu* (1745—1806), *Gh. Șincai* (1754—1816), *Petru Maior* (1760—1821) și *Ion Budai-Deleanu* (1760—1820) — cu studii superioare făcute la Viena și Roma, luptă să afirme prin operele lor istorice, filologice sau literare: ideea romanității poporului romîn și a latinității limbii acestuia, a continuității neîntrerupte a elementului roman în Dacia, a unității poporului romîn din toate provinciile romînești, toate tinzînd să susțină drepturile romînilor din Transilvania. Adversari neînduplecați ai orînduirii feudale, ei se străduiesc, în același timp, să ducă o susținută activitate de culturalizare a maselor populare. Din dorința de a dovedi, cu orice chip, că limba romînă e de origine pur latină, ei se căznesc zadarnic să scoată din limbă cuvintele de origine slavonă, care, intrate în țesătura intimă a limbii romîne, constituie, alături de cuvintele latine, elementele de bază ale limbii romînilor. Încercările lor mai mult teoretice, decît de ordin practic, au dus însă la exagerările monstruoase de mai tîrziu ale filologilor care formează așa-zisul *Curent latinist*, latinizanți fanatici care au eșuat lamentabil.

Cel mai valoros dintre corifeii Școlii ardelene din punctul de vedere al meritelor literare este *Ion Budai-Deleanu*, autorul epopeii *Țiganiada sau Tabăra țiganilor* — una dintre primele valoroase lucrări literare, de mari proporții, din literatura romînă — sinteză foarte personală de influențe autohtone și străine ca *Batracomiomahia* lui Homer, *La secchia rapita* a lui Tassoni, *Don Quijote* a lui Cervantes, *Gli animali parlanti* a abatelui Casti, *Orlando furioso* al lui Ariosto. Poem eroico-comic de o mare savoare, construit după modelul

epopeilor clasice, *Ţiganiada* este o amplă satiră socială, în care, prin intermediul ţiganilor din Muntenia domnului Vlad Ţepeş (din secolul al XV-lea), autorul îşi bate joc cu o vervă rabelaisiană de boierimea, clerul şi uneltele funcţionăreşti ale statului feudal, a căror viaţă de desfrîu şi huzur au constituit o permanentă sfidare faţă de mizeria apăsătoare în care au fost ţinute veacuri de-a rîndul masele populare.

În aceeaşi perioadă se plasează începuturile poeziei moderne propriu-zise atît în Muntenia cît şi în Moldova.

În Muntenia, se remarcă, în ordine cronologică, următorii patru membri ai vechii familii boiereşti a Văcăreştilor: *Ienăchiţă Văcărescu* (1740—1797), diplomat, poliglot, cititor pasionat al lui Metastasio şi Voltaire, este autor al unei gramatici şi al unei *Istorii a prea puternicilor împăraţi otomani*, inferioară aceleia a lui D. Cantemir, dar şi poet, autor al unor poezii de dragoste (*Amărîtă turturea*, *Într-o grădină* etc.). Ca autori ai unor poezii erotice mai ales sînt cunoscuţi şi cei doi fii ai lui Ienăchiţă: *Alecu* (1765—1799) şi *Nicolae Văcărescu* (1784—1827). În poezia lor, ca de altfel şi în cea a altor poeţi romîni ai timpului aparţinînd boierimii, se întretaie dubla influenţă a poeziilor poporului, cunoscută lor mai ales prin intermediul lăutarilor şi a poeziei moderne greceşti neoanacreontice, a lui Atanasie Christopulos, senzualistă şi nu arareori direct trivială. Unii dintr-înşii se resimt şi de influenţa poeziei apusene decadente, galantă şi frivolă, a unor poeţi minori ca Dorat, Ecouchard, Lebrun, Al. Piron, Gibert, Parry etc. Dar în poezia Văcăreştilor, şi mai ales a celui mai tînăr şi mai talentat dintre ei, a lui *Iancu Văcărescu* (1792—1863), personalitate politică şi culturală marcantă, găsim şi ecouri ale vieţii maselor populare, ecoul frămîntărilor social-politice din ajunul şi după marea răscoală populară condusă de pandurul Tudor Vladimirescu (1821) şi uneori chiar accente de critică la adresa orînduirii feudale. Astfel, Iancu Văcărescu nu e numai unul dintre ctitorii teatrului muntenesc în limbă naţională (a scris un prolog de mare înflăcărare patriotică pentru acest teatru şi a tradus din Racine, Molière, Kotzebue etc.) şi autor al unor poezii de dragoste (ca *Primăvara amorului*) şi al unora dintre primele poezii filozofice romîneşti (*Adevărul*, *Ceasornicul îndreptat*, sonetul *Pacea*), patriotice (*La Milcof*, *La pravila ţării*) sau de inspiraţie folclorică (*Ielele*, *Piază bună*, *Piază rea*), dar şi al unor puternice poezii sociale (ca *Buna Vestire* şi *Glasul poporului sub despotism*).

La contemporanul Văcăreştilor, marele boier cărturar *Dinicu Golescu* (1777—1830), în lucrarea acestuia *Însemnare a călătoriei mele...*, găsim puternice imagini realiste ale vieţii ţărănimii noastre şi accente surprinzător de vehemente, care amintesc de acelea din *Călătorie de la Petersburg la Moscova* a lui A. N. Radişcev.

În Moldova, trăieşte în aceeaşi vreme marele boier moldovean *C. Conachi* (1777—1849), autor prin excelenţă de poezii erotice, din care senzualismul puternic dispare numai atunci cînd o cîntă, petrarchist, pe viitoarea sa soţie Zulnia. Situîndu-se, în genere, pe poziţii conservatoare, Conachi nu este tributar numai poeziei neoanacreontice greceşti, dar şi poeziei decadente franceze a secolului al XVIII-lea, din care şi traduce.

Personalităţi cu activitate multilaterală, deschizători de drum în multe domenii ale culturii în prima jumătate a secolului al XIX-lea sînt moldoveanul Gh. Asachi şi munteanul I. Eliade Rădulescu. *Gh. Asachi* (1788—1869),

cu studii superioare făcute la Lemberg, Viena și Roma, este nu numai organizatorul și conducătorul celor dintîi școli superioare moldovenești în limbă națională, nu numai editorul primei gazete romînești din Moldova („Albina romînească" — iunie 1829), ctitor al teatrului moldovenesc în romînește (pentru care a tradus piese din Gessner și Florian, din Kotzebue etc. și a compus drame istorice, fără prea mare valoare literară însă), dar și pictor, nuvelist și poet, creația literară a scriitorului fiind însă mult sub nivelul meritelor îndrumătorului cultural. Poeziile de iubire ale lui Asachi, scrise mai întîi în italienește, sub influența poeților italieni și mai ales a lui Francesco Petrarca, sînt închinate Biancăi Milesi, muza italiană inspiratoare care a fost un adevărat imbold pentru poetul moldovean. Oda patriotică *Către Italia*, care este un imn entuziast închinat frumuseților Italiei moderne, făcînd aluzie la ascendenții romani ai romînilor, se termină cu versurile pline de pietate filială dar și pline de expresivitate lapidară:

„Un romîn al Daciei vine la strămoși, ca să sărute
Țerna de pe-a lor mormînturi și să-nvețe-a lor virtute!"

Ion Eliade Rădulescu (1802—1872), participant la mișcarea revoluționară din 1848, pe care însă a trădat-o, este una dintre figurile cele mai cuprinzătoare și mai contradictorii, în același timp, ale secolului al XIX-lea în Muntenia. Profesor și continuator la conducerea școlii Sf. Sava din București al ctitorului școlii superioare muntenești în limbă națională, ardeleanul *Gh. Lazăr* (1779—1823); editor al primelor gazete romînești din Muntenia („Curierul romînesc" — aprilie 1829, „Curierul de ambe sexe", „Gazeta Teatrului Național"); îndrumător al tinerilor poeți ai timpului; filolog cu păreri contradictorii (de la opiniile juste asupra limbii romîne din *Gramatica romînească* la erorile susținute în lucrările *Paralelism între limba romînă și cea italiană* și *Paralelism între dialectele romîn și italian*, în care consideră romîna și italiana două dialecte ale uneia și aceleiași limbi); traducător al lui Lamartine și Christopulos, al lui Voltaire și Molière, al lui Boileau și J. J. Rousseau, al lui Dante, Ariosto și T. Tasso, al lui Byron, Schiller etc. etc., Eliade Rădulescu este, în același timp și autor al unei bogate și inegale literaturi originale, în versuri și proză. Influențat de scriitorii romantici, ca și de clasici, și în special de Dante, el își grupează opera poetică în mod ciclic, în 4 volume, realizînd doar unele poezii și poeme disparate, dintre care cea mai reușită e balada *Sburătorul*, fericită îmbinare a romantismului cu realismul, în care poetul cîntă motivul folcloric al zburătorului, o superstiție populară în legătură cu nașterea sentimentului de dragoste la tinerele fete.

Pornind de la folclor, cu o erudiție în materie de tradiție orală și populară enormă, căpătată mai cu seamă în urma numeroaselor călătorii prin țară, cu care prilej colportează cărți populare și personale, cîntăreț de biserici, autor de cărți muzicale religioase și compozitor de melodii populare, face o figură originală în prima jumătate a secolului al XIX-lea, *Anton Pann* (1794—1854). Împletind graiul popular cu cel cult, uneori într-un mod grotesc, de cele mai multe ori însă cu un efect cromatic uluitor, cu un dar de a versifica extraordinar, Pann este autorul unei culegeri de proverbe comentate epic, *Povestea vorbii*, o adevărată aglomerare, de un umor savuros, plină de proverbe, zicători, maxime, fabule și anecdote și o neîntrecută enciclopedie folclorică de o mare varietate, în care se sintetizează, cu o uimitoare clari-

tate, înțelepciunea poporului romîn. Alte scrieri ale lui, ca *O șezătoare la țară* sau *Călătoria lui Moș Albu*, *Năzdrăveniile lui Nastratin Hogea* și *Fabule și istorioare* sînt expresia experienței de veacuri a poporului și a urii lui contra apăsătorilor, față de care, neputîndu-se manifesta fățiș, folosește gluma și farsa, cu o vervă spumoasă, nesecată.

Temele frecvente în literatura franceză și italiană din secolul al XVIII-lea — poezia pastorală și poezia ruinelor — precum și influența liricii poetului romantic francez Lamartine, alimentează, alături de trecutul glorios de luptă al romînilor, cele cinci poezii ale lui *Vasile Cîrlova* (1809—1831), mort la vîrsta de 22 de ani doar, deplîns de contemporaneitatea și posteritatea critică și literară romînească ca cel dintîi cu adevărat poet modern al romînilor, prin sensibilitatea și expresia literară a versurilor sale.

Poet al ruinelor și nopților (cu influențe directe sau indirecte din Volney, Young, Ossian ori Lamartine (poetul lui preferat) este și *Grigore Alexandrescu* (1810—1885), personalitate poetică remarcabilă, autor de poezii erotice, patriotice, filozofice, ode, epistole, satire, fabule, balade etc. Cu poezia *Anul 1840* — concludentă pentru maturitatea artistică și pentru marea cotitură pe care a marcat-o în orientarea ideologică a poetului — acesta, pornind pe un drum nou, devine, din liricul subiectiv desprins de lume din anii adolescenței, cîntărețul iubirii de patrie și de umanitate. Alexandrescu excelează în poezia satirică (*Satiră duhului meu*, epistolele în versuri: *Epistolă către Voltaire*, *Epistolă către I. Văcărescu* etc., în care influența îndepărtată a epistolelor horațiene sau mai ales a acelora ale lui Boileau nu-l stinghерește în expunerea unor idei puternic originale și nu-i îngreuiază de loc versul) și mai ales în fabule (e cel mai mare fabulist romîn), în care reușește să închege o imagine amplă, complexă a vieții epocii în care a trăit, a forțelor sociale care se înfruntau pe atunci. Fabulele lui *Boul și vițelul*, *Cîinele și cățelul*, *Toporul și pădurea*, *Vulpoiul predicator*, *Vulpea liberală* etc. au căpătat o largă popularitate.

Tot ca fabuliști, mai puțin realizați însă, s-au făcut cunoscuți moldovenii *Alecu Donici* (1806—1866), mult influențat de fabulistul rus Krîlov și *C. Stamati* (1786—1869), poet epic în același timp (a scris ample poeme ca *Eroul Ciubăr Vodă*, amestec fericit de duh popular și poem burlesc, *Păgînul cu fiicele sale*, poem faustian, de formă byroniană, amintind de departe pe *Manfred* al poetului englez) și adaptator și localizator în poezia romînă al unor poezii de Lamartine, Alfred de Vigny, V. Hugo, Chateaubriand și mai ales de-ale poeților ruși Fonvizin, Derjavin, Jukovski, Pușkin, Krîlov ș.a.

Marile transformări economice și social-politice dinspre mijlocul și chiar dincolo de mijlocul secolului al XIX-lea, evenimentele istorice importante ca revoluția de la 1848, Unirea cu reformele sociale inițiate de Al. Ion Cuza și M. Kogălniceanu, mai apoi războiul pentru independență au contribuit și la o accentuată dezvoltare pe plan cultural, tendința de creare a unei literaturi realiste la un înalt nivel artistic dovedindu-se din ce în ce mai mare.

Năzuința scriitorilor timpului spre o reflectare tot mai veridică a realităților romînești, lupta social-politică anti-feudală ca și aceea pentru unitatea și independența națională duc la realizarea unei literaturi ale cărei merite artistice reies în bună parte și din conținutul ei social-politic combativ.

În jurul revistei literare moldovenești „Dacia literară" (1840), redactată de M. Kogălniceanu și al cărei program recomandă, în locul avalanșei de traduceri hibride din alte literaturi, inspirarea din trecutul istoric al poporului, din folclor și din realitățile locale, se grupează unii dintre cei mai importanți scriitori ai timpului. Continuată de revistele „Propășirea" (1844), „Romînia viitoare" (1850) și „Romînia literară" (1855), aceasta din urmă redactată de poetul V. Alecsandri, „Dacia literară" creează un adevărat curent literar, *curentul generației anului revoluționar 1848*. Acestui curent aparțin marii scriitori ai epocii participanți la revoluția de la 1848, ca: moldovenii M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Alecu Russo și Vasile Alecsandri și muntenii N. Bălcescu, Dim. Bolintineanu, Cezar Bolliac, Ion Ghica, C.A. Rosetti etc.

De fapt curentul format în jurul „Daciei literare" și al celorlalte reviste literare care continuă nu e altul decît *romantismul romînesc*, al cărui manifest e însuși programul semnat de M. Kogălniceanu. Avînd ca precursori pe I. Eliade Rădulescu, V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu ș.c., romantismul romînesc, ale cărui începuturi pot fi fixate cam după pacea de la Adrianopol (1829), este un curent literar activ, militant, social, legat mai ales de revoluția pașoptistă, personalitățile cele mai reprezentative ale curentului fiind participanți activi în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 1848 în Principate. Inspirația istorică, folclorică și social-umanitară, care caracterizează literatura scriitorilor pașoptiști, continuă a alimenta și opera unor postpașoptiști ca Al. Odobescu, B. P. Hașdeu și chiar a lui M. Eminescu — ultimul și cel mai mare romantic al literaturii noastre — limitele în timp ale curentului romantic romînesc, care coexistă o vreme cu realismul nostru critic, putînd fi considerate a se prelungi pînă la moartea marelui poet, adică pînă în deceniul al nouălea al veacului trecut.

M. Kogălniceanu (1817—1891), cu studii superioare făcute în Franța și Germania, personalitate culturală de mare inițiativă în multe domenii, istoric cu concepții progresiste, orator strălucit și remarcabil om politic (ministru și prim-ministru în timpul domniei lui Alex. Ion Cuza, primul domn al Principatelor Unite, ale cărui reforme democrate au fost în mare parte inițiate de Kogălniceanu), a fost și un scriitor care s-a exersat nu numai în domeniul schițelor și nuvelelor cu caracter social sau autobiografic (*Un nou chip de a face curte*, *Fiziologia provincialului în Iași*, *Iluzii pierdute*), dar și unul dintre inițiatorii romanului romînesc prin romanul neterminat *Tainele inimii* (1850). Meritele lui Kogălniceanu nu trebuie căutate atît în creațiile beletristice ale scriitorului, cît în bogata lui activitate desfășurată pe plan cultural și politic.

Creatorul nuvelei istorice romînești a fost *C. Negruzzi* (1808—1868), autorul capodoperei în acest gen *Alexandru Lăpușneanu*, operă remarcabilă prin construcția acțiunii, prin dramatismul ei și prin arta magistrală, deși cu mijloace simple, cu care povestește autorul domnia sîngeroasă a eroului care dă titlul nuvelei. Îmbinarea romantismului cu realismul, magistral realizată în nuvela *Alexandru Lăpușneanu* se întîlnește și în nuvelele istorice mai puțin reușite ale lui Negruzzi: *Regele Poloniei și domnul Moldovei*, *Sobieski și romînii* etc., alte nuvele (*Zoe*, *O alergare de cai* etc.) purtînd amprenta exclusiv a romantismului, care, în epoca aceasta, găsește un larg ecou în proza și poezia romînească. Oscilînd între clasa aristocrată căreia îi aparținea și

aceea a burgheziei în ascensiune, ţinîndu-se în rezervă în timpul evenimentelor din 1848, Negruzzi va plăti tribut acestei mentalităţi în unele dintre „scrisorile" sale (*Negru pe alb*), de altfel, cu aceste excepţii, valoroase creaţii realiste de reflectare a contemporaneităţii.

Alecu Russo (1819—1859), autor al unor comedii pierdute (*Băcălia ambiţioasă* şi *Jicniţerul Vadră sau Provincialul la Teatrul naţional*), este mai cu seamă un teoretician, promotor al unor idei interesante, democratice, în domeniul criticii literare (e un precursor al criticii literare combative şi analitice romîneşti), al teatrului, al limbii etc. în studiile sale *Critica criticii*, *Cugetări* etc. Aparent tradiţionalist, condamnînd ruptura totală cu trecutul, Russo, conştient că deplîngerea trecutului numai de dragul trecutului e fără sens, se arată de fapt un înflăcărat adept al civilizaţiei, un adevărat „ostaş al propăşirii" cum îşi spunea singur. Lui Alecu Russo îi aparţine, deşi unii au încercat să-i conteste paternitatea, poemul în proză *Cîntarea Romîniei*, trecere alegorică în revistă a evenimentelor mai importante din istoria poporului său, lirică evocare a peisajelor patriei, dar şi un vibrant mesaj, plin de căldură, pe care, în spiritul revoluţionarilor de la 1848, Russo îl adresa poporului său.

Figura proeminentă, cea mai luminoasă a generaţiei de la 1848, teoreticianul mişcării şi militantul ei de frunte, a fost istoricul *Nicolae Bălcescu* (1819—1852), mort în exil, la Palermo, autor al mai multor lucrări istorice de o valoare considerabilă pentru romîni (*Puterea armată la romîni*, *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, *Question économique des Principautés danubiennes*, publicată la Paris anonim) şi mai cu seamă al *Istoriei romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*, operă neterminată dar fundamentală pentru concepţia istorică, democratică, a autorului: anume aceea că adevărata istorie n-o făuresc personalităţile, ci popoarele ale căror năzuinţe aceste personalităţi, înţelegîndu-le, le sprijină şi devin exponenţii în lupta pentru realizarea lor. Deşi istoricul înalţă un adevărat imn de laudă personalităţii lui Mihai Viteazul, ale cărui greşeli nu se sfieşte, totuşi, să le condamne, el nu uită un moment că are drept personaj central poporul şi înlocuieşte în permanenţă metoda cronologiei seci prin concepţia cuprinzătoare a dezvoltării instituţiilor, cu precumpănirea economicului şi socialului. Stilul fermecător folosit de autor, prezentarea captivantă împărţită parcă în acte şi scene înfăţişînd dezvoltarea dramei eroului, evocarea figurii măreţe, fascinante, a voievodului martir în construcţia operei, a cărei arhitectonică e impecabilă, îl înglobează pe Bălcescu printre marii scriitori ai literaturii romîne.

Cezar Bolliac (1813—1881), fiul doctorului italian Bolliaco originar din Florenţa, a fost un strălucit gazetar, autor al unor tragedii pierdute în timpul percheziţiilor poliţieneşti la care a fost supus scriitorul, revoluţionar înfocat, al unor „meditaţii" în proză influenţat de preromanticul francez Lamennais, dar apreciat mai ales pentru poeziile sale cu caracter social (*Cîcaşul*, *Muncitorul*, *Ţiganul vîndut*, *Fata de boier şi fata de ţigan*, *Ciocoii în revoluţie*, *Carnavalul* etc.), în care, nu întotdeauna însă la un nivel artistic corespunzător, compătimindu-i pe cei asupriţi, denunţă viaţa de huzur şi de desfrîu a boierimii, împotriva căreia uneori preconizează lupta înverşunată.

Unul din aspectele caracteristice liricii şi epicii în versuri a lui *Dim. Bolintineanu* (1819—1872) este evocarea trecutului istoric, admiraţia pentru

figurile mari naționale, făcută într-o formă didactică, sentențioasă și aproape stereotipă, în ciclul de versuri intitulat *Legendele naționale* sau *Legende istorice*. Alte cicluri (*Florile Bosforului*, *Macedonele*) închid în ele, rod al numeroaselor călătorii făcute în Orient, teme și stări sufletești predilecte romanticilor: erotismul, exotismul și melancolia — tendințe evazioniste în contrast cu militantismul în general prezent în opera scriitorului — ori, ca în amplul poem *Conrad*, erou byronian de felul lui Childe Harold, revolta nereținută împotriva oricăror asupriri, redată în versuri reflexive, cu caracter filozofic. Bolintineanu este și autorul a două dintre primele romane — deși modeste ca realizare artistică — cu caracter social din literatura romînă: *Manoil* (1855) și *Elena* (1862), ultimul cu influențe vizibile din romanul lui Balzac *Les lys dans la valée*.

Cel mai complex scriitor al generației de la 1848 este *Vasile Alecsandri* (1819—1890), a cărui variată operă literară — care cuprinde poezii (elegii, pasteluri, ode, balade, legende, poeme etc.), piese de teatru, de la cele mai simple farse și comedii pînă la ample drame istorice în versuri de factură romantică, povestiri, pamflete, proză memorialistică, scrieri politice etc. — impresionează prin bogăția ei. Dominînd literatura romînă a veacului al XIX-lea pînă la marele Eminescu, V. Alecsandri pune la baza operei sale poetice și dramatice trei dintre cele mai puternice și caracteristice surse de inspirație ale literaturii romîne a timpului: folclorul, trecutul istoric și realitățile contemporane. Dînd una dintre cele dintîi culegeri de „poezii populare ale romînilor", pe care-și permite să le cizeleze după gustul său de poet cult, Alecsandri alcătuiește, în spiritul acestora, primul său ciclu de poezii originale, *Doinele*, cărora le urmează ciclurile lirice *Lăcrămioare*, *Mărgăritărele* (conținînd mai ales poezii erotice), *Pasteluri* (admirabile poezii peisagiste de un optimism cuceritor, de altfel specific poetului, a cărui creație se caracterizează prin luminozitate și seninătate), *Ostașii noștri* (în care Alecsandri, adevărat bard național, care a evocat în poezii anterioare toate evenimentele de seamă ale istoriei romînilor, cîntă actele de eroism ale ostașului romîn din popor în timpul războiului pentru independență din 1877), ciclul de poezii epice *Legende* etc. Alecsandri e și primul mare dramaturg al romînilor. A îmbogățit repertoriul teatrului romînesc cu numeroase localizări, prelucrări sau alcătuiri proprii de farse, vodeviluri, monoloage, comedii, feerii (ca: *Farmazonul din Hîrlău*, *Piatra din casă*, *Iorgu de la Sadagura*, tetralogia Chiriței — *Chirița în Iași*, *Chirița în provincie*, *Chirița în voiaj* și *Chirița în balon* —, *Sandu Napoilă*, *ultraretrogradul*, *Clevetici*, *ultrademagogul*, *Rusaliile*, *Sînzeana și Pepelea* etc. etc.), după cum a evocat în drame în versuri figura istorică a aventurierului Despot în *Despot Vodă* și a marilor poeți latini Horațiu (în *Fîntîna Blanduziei*) și Ovidiu (în drama *Ovidiu*), în care romantismul din teatrul lui V. Hugo își găsește mai ales în prima, ca și, de altfel, în nuvelele *Buchetiera de la Florența* și *Mărgărita* un bun discipol în V. Alecsandri. Deși cu unele șovăieli și inconsecvențe politice, care s-au reflectat și în opera lui (*Boieri și ciocoi* etc.), suferind pe alocuri influența nefastă a claselor stăpînitoare (unele alunecări naționaliste etc.), Alecsandri, datorită pasiunii lui pentru clocotul actualității, pentru viața maselor, pentru literatura poporului și tradițiile eroice ale înaintașilor, a reușit să creeze o operă valoroasă, care marchează un moment important în evoluția literaturii noastre.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Scrierile lui constituie, în general, o minunată operă de educaţie patriotică, de stimulare a mîndriei naţionale, de îndemn la luptă eroică pentru apărarea patrimoniului naţional al romînilor, un izvor de profundă dragoste de patrie.

Dintre scriitorii care continuă tradiţiile democratice ale generaţiei de la 1848, fie că aparţin, prin anii naşterii, însăşi generaţiei respective, fie generaţiei imediat următoare, se disting Ion Ghica, N. Filimon, Al. Odobescu şi B.P. Hasdeu.

Ion Ghica (1816—1897), om politic în primul rînd, aparţinînd marii boierimi, participant la revoluţia de la 1848, în anii tinereţii, dar mai tîrziu cîştigat de regimul despotic al regelui Carol I, a fost şi un talentat memorialist al epocii în corespondenţa cu prietenul său poetul V. Alecsandri (*Scrisori către V. Alecsandri*), savuroasă colecţie de schiţe uşoare, de anecdote, de memorii istorice şi de portrete bine colorate, povestite într-un stil familiar, plin de umor, sfătos uneori, moralist din cînd în cînd, prin care, fixînd în pagini de un autentic realism, oameni şi întîmplări din ţările romîneşti de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, creează o operă de un farmec artistic incontestabil.

N. Filimon (1819—1865), admirator al muzicii italiene, pe care a cunoscut-o chiar în ţara ei de origine, este nu numai primul cronicar muzical competent al romînilor şi un talentat nuvelist (*Nenorocirile unui slujnicar* etc.) şi un savuros memorialist (*Escursiuni în Germania meridională*), dar şi cel dintîi romancier realist romîn. Romanul său *Ciocoii vechi şi noi* sau *Ce naşte din pisică...* (1863), o adevărată frescă balzaciană a societăţii bucureştene din perioada de descompunere a feudalismului şi de dezvoltare a capitalismului, se citeşte cu un viu interes. Eroul său Dinu Păturică, un fel de Julien Sorel, este tipul ciocoiului parvenit, laş, linguşitor, tiranic, lipsit de scrupule.

Alex. Odobescu (1834—1895), distins om de ştiinţă, arheolog strălucit (a fost profesor de istoria arheologiei la Universitatea din Bucureşti — lecţiile cuprinzîndu-şi-le în vol. intitulat *Istoria arheologiei* — şi a publicat un valoros studiu, *Le trésor de Pétrosa*, asupra tezaurului, de origine gotică, cunoscut sub numele de *Cloşca cu pui*), îşi oglindeşte ura împotriva feudalismului, disprețul faţă de domnii tirani şi boierii trădători de ţară şi dragostea pentru popor în nuvelele sale de factură romantică *Doamna Cheajna* şi *Mihnea Vodă cel Rău*, care continuă tradiţia începută de C. Negruzzi cu nuvela *Alexandru Lăpuşneanu*. Frumoasa cultură clasică a lui Odobescu se reflectă în amplul său eseu *Pseudo-Kinegetikos*, în care informaţiile bogate asupra muzicii, picturii, sculpturii, literaturii, toate în strînsă legătură cu vînătoarea — tema centrală a acestei simfonii literare unice în literatura romînă — sînt însoţite de pagini de creaţie literară personală, de descrieri, de întîmplări şi basme, aparţinînd nu omului de ştiinţă, ci autenticului scriitor care a fost Odobescu.

Imaginea unui impresionant enciclopedist ne-o oferă *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (1838—1907), unul dintre cei mai temuţi şi caustici gazetari ai epocii, savant de-o erudiţie vastă, dotat cu o fantezie ştiinţifică rar întîlnită, excelent slavist şi romanist (în grandiosul dicţionar neterminat conceput pe dimensiuni vaste *Etymologicum Magnum Romaniae*). Hasdeu este un pasionat folclorist (domeniu în care a lăsat interesante studii şi apreciabila culegere de texte *Cuvente den betrani*); un istoric de o uluitoare informaţie cu o concepţie democratică în monografia despre *Ion Vodă cel Cumplit* şi în *Istoria critică a romînilor*; un poet militînd pentru o literatură inspirată din realită-

73771

țile naționale (*Viersul*, *Muntele și valea*, *Odă la ciocoi* etc.), precum și un nuvelist și romancier, care, totuși, n-a reușit să creeeze în acest domeniu opere durabile. El se dovedește însă un valoros dramaturg în comedia *Orhonerozia sau Trei crai de la răsărit*, în care biciuiește cosmopolitismul, politicianismul oneros și setea de avere a burgheziei și, mai ales, în puternica dramă romantică în versuri *Răzvan și Vidra* (1867) — una dintre cele mai de seamă ale literaturii clasice romînești — în care dezvoltă ideea centrală, devenită apoi laitmotiv pînă în zilele noastre în dramaturgia romînească de inspirație istorică, în care Hasdeu e un precursor: lupta dintre boierimea hrăpăreață, lacomă de averi și de situații sociale, și poporul îngenuncheat, dornic de libertate și dreptate. Scriitor apropiat de popor, partizan al reformelor lui Cuza, adversar înverșunat al junimismului, Hasdeu n-a fost scutit, totuși, de unele influențe dăunătoare ale claselor stăpînitoare ale timpului, unele lucrări ale scriitorului plătind tribut misticismului și naționalismului.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, într-o perioadă de dezvoltare a capitalismului în condițiile existenței unei puternice rămășițe ale orînduirii feudale din Romînia, lupta dintre forțele progresiste care se identificau cu aspirațiile poporului pe de o parte și cele reacționare, pe de altă parte, se adîncește și în domeniul culturii și al literaturii. Pozițiile reacționare sînt evidente mai ales în ideologia societății „Junimea" (1863), al cărui mentor spiritual este *Titu Maiorescu* (1840—1917), cu studiile superioare făcute, ca și alți membri marcanți ai Junimii (Petre Carp, V. Pogor, Iacob Negruzzi), în universitățile Germaniei iuncheriste, unde-și însușiseră filozofia idealistă, reacționară, prusacă. Ideile Junimii sînt răspîndite, mai cu seamă, prin „Convorbiri literare" (1867), revistă care promovează teoria reacționară a „artei pentru artă", a izolării artistului de popor, crearea unei arte „senine", „impersonale", menită să consolideze bazele orînduirii exploatatoare a capitalismului, să adoarmă conștiința de luptă a poporului.

Caracterul reacționar al politicii junimiste, ascuns sub paravanul așazisului apolitism, propovăduit de cercul Junimii în frunte cu Titu Maiorescu (ale cărui studii critice sînt tipice din acest punct de vedere), a fost combătut de toți marii scriitori clasici romîni din perioada respectivă (Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici, Coșbuc etc. pe care Junimea a reușit să-i atragă o vreme, oferindu-le ospitalitate în paginile revistei „Convorbiri literare") și mai ales de scriitorii strînși în jurul revistei „Contemporanul" (1881—1891) și al celorlalte reviste socialiste ale timpului în frunte cu criticul *C. Dobrogeanu-Gherea* (1855—1920). Critic de formație marxistă, Gherea opune formulei „artă pentru artă" a lui T. Maiorescu ideea „artei cu tendință", dovedind, în mod științific, pentru prima dată în istoria esteticii și criticii literare romînești, că arta este un fenomen legat de frămîntările societății, pe care ea le exprimă într-un fel sau altul și că orice operă de artă redă o anumită tendință socială, avansată sau înapoiată, după clasa socială care o exprimă (studiul „Tendenționismul în artă"). Ca o concluzie logică decurgînd din poziția lui materialistă în domeniul esteticii, Gherea susține legătura strînsă dintre estetică și etică, demonstrînd că orice estetică include și o anumită atitudine morală și că nu există o morală abstractă, o morală în sine (studiul *Personalitatea și morala în artă*); proclamă principiul rolului cetățenesc, al rolului patriotic al operei de artă (în *Artiștii cetățeni*), susținînd (și exempli-

ficînd cu nume glorioase din literatura universală, ca: Goethe, Schiller, Heine, Victor Hugo, Byron, Dickens, Dante, Leopardi, Mickiewicz, Puşkin, Lermontov etc.) că toţi marii creatori ai umanităţii au fost în acelaşi timp buni cetăţeni, mari patrioţi. Întemeietor al criticii ştiinţifice în literatura romînă, Gherea a consacrat studii de fină şi minuţioasă analiză personalităţii şi operei unor mari scriitori ca Eminescu, Caragiale, Coşbuc, Vlahuţă etc., punînd în valoare cu multă convingere tot ce este de preţ, element nou, de progres, în scrierile lor. Deşi a avut un rol de seamă în răspîndirea marxismului în Romînia, Gherea a făcut totuşi, mai ales prin lucrările sale ideologice referitoare la aşa-zisa „neoiobăgie" şi la „socialismul în ţările înapoiate", grave erori care, o vreme, au avut consecinţe nefaste asupra mişcării muncitoreşti din Romînia.

În jurul revistei „Contemporanul" şi al celorlalte publicaţii socialiste ale epocii („Revista socială", „Critica socială", „Literatură şi ştiinţă", „Lumea nouă", „Romînia muncitoare" mai tîrziu (1902) etc.) se creează o adevărată direcţie literară, *Direcţia „Contemporanului"*, în care se încadrează, alături de Gherea, critici literari ca Ionescu Raicu-Rion şi Anton Bacalbaşa; poeţi ca Ion Păun-Pincio, Traian Demetrescu, N. Beldiceanu, C. Mille şi, ceva mai tîrziu, cel mai talentat dintre ei, Dumitru Th. Neculuţă, primul poet al proletariatului romînesc provenit din chiar rîndurile acestuia, precum şi o seamă de prozatori ca: Anton Bacalbaşa, C. Mille, Sofia Nădejde, Ştefan Basarabeanu etc. Temele de predilecţie ale poeţilor şi prozatorilor cuprinşi în Direcţia „Contemporanului", a căror operă e străbătută de revoltă împotriva nedreptăţilor sociale, sînt înfăţişarea, uneori cu accente critice puternice, a vieţii pline de greutăţi a satului în primul rînd, cu toate mizeriile şi dramele lui, a vieţii grele a muncitorilor de la oraşe, a femeilor şi copiilor; în sfîrşit demascarea diverselor instituţii ale statului burghezo-moşieresc cu toate racilele lor.

Influenţaţi uneori de ideile cercurilor socialiste, creînd în condiţii de mizerie morală şi materială, în epoca aceasta dau la iveală rezultatul strălucit al strădaniilor lor artistice cîţiva dintre cei mai mari scriitori ai romînilor: Eminescu, cel mai mare poet romîn de pînă astăzi, I. Creangă, prozatorul cel mai tipic al geniului poporului, I. L. Caragiale, dramaturgul neîntrecut încă de nici un alt scriitor romîn în acest gen, I. Slavici, Al. Vlahuţă, G. Coşbuc etc. — toţi reprezentanţi străluciţi ai realismului critic romînesc, care, în condiţiile consolidării coaliţiei dintre burghezie şi moşierime şi ale creşterii contradicţiilor dintre clasele sociale, oglindesc în operele lor aceste contradicţii, critică orînduirea burgheză, iau partea poporului împilat şi dezvoltă credinţa patriotică în forţele poporului.

Reproducere a realităţii în tot adevărul ei, *realismul critic* apare într-o epocă a istoriei mondiale pe care Lenin a caracterizat-o admirabil (art. *În memoria lui Herzen*) ca una „în care spiritul revoluţionar al democraţiei burgheze era pe cale de a dispărea, în timp ce spiritul revoluţionar al proletariatului socialist încă nu ajunsese la maturitate". Condiţiile economice, sociale şi politice create în Europa către mijlocul secolului al XIX-lea, precum şi condiţiile specifice ale luptei maselor populare în Europa în acea perioadă au reclamat o artă (şi o literatură) consecventă, deşi unilateral realistă, şi aceasta e arta realist-critică.

Realismul critic romînesc, care își poate găsi punctul de afirmare inițială în romanul lui N. Filimon *Ciocoii vechi și noi* (1863) — elemente realist critice putînd fi însă aflate și mai înainte: la unii scriitori pașoptiști ca Gr. Alexandrescu — în „epistolele" sale mai ales —, în multe pagini din romanele lui D. Bolintineanu, în unele comedii ale lui V. Alecsandri etc. — ia o dezvoltare impetuoasă și înregistrează o adevărată înflorire a sa în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin literatura cea mai reprezentativă a marilor scriitori clasici M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici, prin culminarea lui în opera lui I. L. Caragiale, ca și la alți scriitori ai epocii ca Al. Vlahuță, G. Coșbuc, B. Ștefănescu-Delavrancea etc., precum și la scriitorii „Contemporanului", în frunte cu însuși Gherea, un poet ca D. Th. Neculuță aducînd prin poezia sa nu numai viguroase accente de demascare necruțătoare, dar și, pe alocuri, perspectiva luminoasă a înfrîngerii asupritorilor și a înlocuirii domniei lor cu triumful celor mulți.

Fără a avea un program enunțat în mod special, fără călăuza unei reviste literare care să-l fi generat și polarizat în mod deosebit (deși existența revistei „Contemporanul" și a celorlalte publicații muncitorești ale timpului acordă un prestigiu incontestabil curentului), realismul critic romînesc devine, în această perioadă, din metodă de creație, un adevărat curent literar, unul dintre cele mai puternice din literatura noastră.

Scriitorii realiști critici, înfățișînd viața socială în mod critic, înlăturau masca de pe chipul burgheziei fățarnice, spulberau orice iluzii cu privire la sinceritatea asupritorilor, zdruncinau — cum spune Engels — „optimismul lumii burgheze", făceau „inevitabilă îndoiala în ceea ce privește valabilitatea veșnică a situației existente, chiar fără a oferi direct o soluție, ba, după împrejurări, uneori chiar fără a lua măcar atitudine în mod net" („Scrisoare către Minna Kauski"[1]. Sarcina estetică fundamentală a realismului critic era, deci, să submineze încrederea în valabilitatea capitalismului, să denunțe racilele acestuia, să-l facă odios în ochii mulțimilor asuprite.

În lupta lui cu curentele diversioniste de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, ca și dintre cele două războaie mondiale, curentul literar al realismului critic romînesc va pierde din acuitatea sa, în noile condiții el trebuind să se afirme într-un cadru de puternică manifestare a unor curente nerealiste sau chiar antirealiste, decadente. Dispărînd ca curent literar, realismul critic va fi folosit ca metodă de creație însă, menținîndu-și, totuși, mereu întîietatea încă multă vreme, în literatura noastră — și anume pînă la impunerea noii metode de creație, cea mai desăvîrșită din cîte au existat, realismul socialist.

Cel dintîi dintre ei, deși, în același timp, cel mai mare scriitor romantic al nostru, „luceafărul" poeziei românești, *Mihail Eminescu* (1850—1889), cu o vastă cultură filozofică și literară căpătată mai ales în timpul studiilor superioare urmate la Viena și Berlin, a dus o viață de continue privațiuni, salahorind prin redacțiile potentaților timpului, suferind imens de condițiile de exploatare la care era expus intelectualul romîn al epocii pînă ce și-a pierdut și luciditatea minții, sfîrșindu-și zilele, la nici 40 de ani, într-un ospiciu

[1] K. Marx - Fr. Engels, *Despre artă și literatură*, E.S.P.L.P., București 1953, p. 133.

de alienaţi. Ceea ce formează o operă de bază a poetului — lăsînd la o parte proza (romanul neterminat *Geniu pustiu*, nuvela filozofică *Sărmanul Dionis* şi altele), numeroase alte proiecte de poeme şi opere dramatice rămase în manuscris — sînt inegalatele lui poezii sociale, filozofice şi de dragoste, în care găsim, în general, atitudinea poetului faţă de viaţă, faţă de societate. Poezia socială, începînd cu cele din tinereţe (*Junii corupţi*, *Ai noştri tineri* etc.) şi culminînd cu amplul poem epico-liric *Împărat şi proletar* şi *Scrisorile*, exteriorizează în versuri de o rară frumuseţe revolta marelui poet împotriva unei societăţi în care valorile muncii intelectuale şi fizice sînt strivite de o mînă de exploatatori. Împotriva acestora, poetul foloseşte satira de cea mai înaltă calitate, tăioasă şi dură, vehementă şi necruţătoare. Preocupat de problema vieţii sociale, a luptelor de clasă, a revoluţiilor sociale, Eminescu pune în *Împărat şi proletar* — compus sub impresia evenimentelor din Franţa de la 1870—1871, a Comunei din Paris — faţă în faţă aprigul dor de fericire al proletarului şi fericirea obosită şi tristă a împăratului, revolta îndreptăţită a primului, care duce la revoluţie, şi seninătatea celuilalt, care-l duce la o filozofie stearpă şi descurajantă. În *Scrisori*, cele cinci ample poeme epico-lirice, predomină satira, poetul biciuind, la adăpostul cîte unui pretext filozofic sau istoric, într-o formă vehementă nemaiîntîlnită încă pînă la el, aspectele monstruoase ale instituţiilor de bază ale orînduirii capitaliste. Magistrală este, de asemenea, poezia de iubire a lui Eminescu, care se caracterizează mai cu seamă printr-o puternică imaginaţie, fie că e vorba de poeme de iubire cu cadru de basm, ca în poemul filozofic de o mare realizare artistică *Luceafărul*, ca în *Călin*, *Făt-Frumos din tei* etc., fie de poezii pur subiective, cu cadru real, ca *Sara pe deal*, *S-a dus amorul*, *Dorinţa*, *Singurătate*, *Floare albastră*, *Pe aceeaşi ulicioară*, *Şi dacă...*, *Dece nu-mi vii?* etc. Izvorul nesecat din care poetul îşi pompează imensa sa dragoste de natură (ca în poeziile de dragoste ori în cele în formă populară ca: *La mijloc de codru des*, *Revedere*, *Ce te legeni, codrule* etc.) e folclorul, poezia populară, în care codrul de exemplu — element esenţial al vastului univers acustic şi vizual al lui Eminescu — a fost privit întotdeauna drept un simbol al vitalităţii şi al forţei, drept un prieten bun în vremuri de urgie. Culme a creaţiei eminesciene — sinteză a concepţiei poetului despre iubire, viaţă şi lume măiestru îngemănate într-un cadru de basm — este poemul *Luceafărul*. Poetizînd magistral ideea de bază a poemului — aspiraţia geniului de a fi alături de oameni şi neputinţa lui de a realiza aceasta, din cauza superficialităţii şi mărginirii lor —, idee pe care o găsim în mai toată literatura romantică a epocii premergătoare lui Eminescu, în poemul *Caïn* al lui Byron, în *Moïse* al lui Alfred de Vigny, *Demonul* lui Lermontov etc., Eminescu îşi mai afirma încă o dată protestul şi dezgustul său faţă de societate în care şi el a avut atîta de suferit.

Expresie strălucită a geniului poporului romîn este şi moldoveanul *Ion Creangă* (1837—1889), originar din satul Humuleşti, pe care l-a descris, în lumina amintirii poznelor şi întîmplărilor trăite în anii copilăriei, în admirabilele *Amintiri din copilărie*, care, pe lîngă valoarea artistică extraordinară, au o mare importanţă documentară, viaţa copilului Creangă fiind strîns legată de aceea a familiei şi a satului şi constituind un centru de cunoaştere a lumii satului romînesc de la mijlocul secolului al XIX-lea. Evocările lumii

copilăriei, făcute în fraze ample, cu vibraţii lirice, prezentarea proprie, sau a altora, împletirea ingenioasă de acţiuni povestite cu o artă de mare maestru sînt făcute cu o bogăţie aproape ameţitoare de expresii folclorice, de vorbe de duh, de zicale şi de plastice caracterizări avîndu-şi modelul în sublimul arsenal al creaţiilor literare ale geniului popular. Bogăţia aluziilor folclorice, a zicalelor cu valoare de imagine, care ajunge la apogeu în *Amintiri*, făcînd din această operă profund originală, un tezaur de înţelepciune populară, caracterizează şi minunatele basme ale lui Creangă: *Harap Alb*, *Dănilă Prepeleac*, *Fata babei şi fata moşneagului*, *Povestea lui Stan Păţitul*, *Capra cu trei iezi*, *Soacra cu trei nurori*, *Ivan Turbincă* etc. Adevărate nuvele din viaţa satului prin puternicul lor realism şi prin firească lor localizare în această lume a unor personaje de basm, ca Feţi-Frumoşi, împăraţi, fete de împărat, Dumnezeu, dracul, sfinţi, moartea sau alte personaje supranaturale, basmele lui Creangă, care, pornind de la folclor, sînt totuşi basme cu totul originale, prin invenţia uluitoare a scriitorului şi prin arta lui de mare povestitor, ocupă incontestabil un loc deosebit nu numai în rîndul creaţiilor similare romîneşti, dar chiar şi în acela ale povestitorilor străini ca Andersen, fraţii Grimm, Ch. Perault etc. Umanist al ştiinţei săteşti, Creangă îşi debitează bogata sa erudiţie în literatura rurală, ca şi Rabelais de exemplu, cu o vervă nesecată într-un stil artistic desăvîrşit, a cărei caracteristică dominantă e oralitatea.

De-o inteligenţă sclipitoare, remarcîndu-se cu deosebire ca dramaturg strălucit, cea mai reprezentativă personalitate romînească în acest domeniu pînă astăzi, a fost *I. L. Caragiale* (1852—1912), dintr-o familie de actori, el însuşi sufleor în tinereţele sale, pentru scurtă vreme apoi director al Teatrului Naţional din Bucureşti. În comediile sale (*O noapte furtunoasă*, *Conu'Leonida faţă cu reacţiunea*, *D'ale carnavalului* şi mai ales capodopera lui *O scrisoare pierdută*), Caragiale a expus batjocurii şi disprețului public atît orînduirea, sistemul politic, partidele şi instituţiile statului burghez, cît şi figurile cele mai reprezentative ale claselor exploatatoare — care formează o galerie întreagă de canalii, de proşti şi de înfumuraţi, venali şi făţarnici, nemernici şi ticăloşi. Comediile lui Caragiale stîrnesc rîsul spectatorilor cu fiecare scenă, cu fiecare replică aproape. Comicul care se desprinde din ele e cuceritor, molipsitor. Dar nu există în toate comediile un singur cuvînt destinat provocării rîsului pentru simpla plăcere de a rîde, nu există nici o glumă gratuită. Esenţa comicului lui Caragiale e profund realistă, decurgînd din dezvăluirea contradicţiei ce există între ceea ce personajele sale vor să pară şi ceea ce sînt în realitate. Comicul e slujit în piesele lui Caragiale de procedee realiste multiple, care, înmănuncheate, dau satirei o ascuţime excepţională: din autodefinirea caracterului fiecărui personaj prin situaţia în care acesta este pus, din limbajul şi gesturile personajelor, din formulele pe care acestea le folosesc, repetîndu-le, din fiecare cuvînt spus care le trădează găunoşenia intelectuală, nemernicia. Replicile din comediile lui Caragiale au devenit celebre, populare, pentru arta deosebită cu care autorul a ştiut să-şi caracterizeze personajele şi situaţiile în care le-a plasat, pentru marea lor forţă caracterologică. Construcţia satirică pe care o ridică întreaga operă comică a lui Caragiale e refăcută în mic, dar nu la un nivel inferior, în *Momente*, scurte schiţe în proză (ca *Telegrame*, *High-Life*, *Five O'clock*, *Ultima oră*, *Un pedagog de şcoală nouă* etc.), în care Caragiale rămîne, totuşi, în continuare dramaturg, scriitorul

reuşind aproape întotdeauna, în aceste adevărate scenete, cu mijloace simple dar magistrale, să contureze rapid un caracter, o situaţie. Mare prozator, de asemenea, Caragiale, schimbînd tonul, folosind în locul umorului, al comicului şi al sarcasmului, povestirea gravă, sobră, creează o serie de capodopere în domeniul nuvelei ample (*În vreme de război*, *O făclie de paşti*, *Păcat* etc.), în care, ca şi-n puternica dramă *Năpasta*, în locul lumii oraşelor, a micii şi a marii burghezii şi a aristocraţiei, ne prezintă pe primul plan viaţa satelor, preocupat de astă dată însă, mai mult, nu atît de aspectele sociale, ci, oarecum pe linia naturalistă, zolistă, de unele cazuri patologice, de psihologia personajelor mai mult decît de mediul social căruia îi aparţin, fără ca accentele critice să lipsească însă din ele cu desăvîrşire. În mod hotărît, direct, denunţă însă Caragiale exploatarea şi asuprirea ţăranului în viguroasa schiţă *Arendaşul romîn*, şi în lucrările prilejuite de marile mişcări ţărăneşti din 1907, scrise la Berlin, unde se autoexilase şi unde a şi murit: în fabule (*Temelie*, *Tunul şi plugul*, *Bietul Ion*, *Boul şi viţelul*, *Mîngîiere* etc.) şi mai ales în amplul studiu *1907 — din primăvară pînă-n toamnă*, aspru rechizitoriu al întregii organizaţii de stat care a dus la sîngeroasele răscoale ţărăneşti. O puternică legătură cu folclorul, atît cu cel autohton, cît şi cu cel oriental din care se inspiră pe alocuri, un folclor care, în transpunerea lui Caragiale, îşi menţine şi forma realistă şi obiectivele satirice, păstrează, în sfîrşit, scriitorul în basmele şi povestirile (ca *Abu Hassan*, reluare din *1001 de nopţi*, *Kir Ianulea*, inspirat de povestirea *Belphegor* a lui Machiavelli, *Calul dracului*, *Poveste*, *Hanul lui Mînjoală* etc.) scrise cele mai multe în ultimii ani ai vieţii sale.

După Eminescu, Creangă şi Caragiale, ca personalitate marcantă şi el a realismului critic din secolul al XIX-lea, se situează ardeleanul *Ioan Slavici* (1848—1925), care, pe lîngă două volume de *Poveşti* pornind din fondul însuşi al basmelor poporului, a lăsat numeroase schiţe, nuvele şi romane. Slavici a prezentat în cele mai multe dintre operele sale, care, ca şi literatura celorlalţi mari scriitori realişti romîni, îşi trag izvoarele din realităţile vieţii romîneşti, lumea burgheziei rurale ardeleneşti, o lume pe care el a cunoscut-o îndeaproape. Unele dintre schiţele şi nuvelele sale (*Pădureanca*, *Scormon*, *Gura satului*, *Vecinii*) alcătuiesc o adevărată monografie a satului din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cu deosebire nuvelele *Moara cu noroc* (nuvelă de mare proporţii şi de solidă construcţie epică), *Popa Tanda* şi *Budulea Taichii* şi interesantul roman realist *Mara* (cel mai realizat din seria de romane: *Din bătrîni*, *Cel din urmă Armaş*, *Din două lumi*, *Din păcat în păcat*) urmăresc cu accentuate note realiste, procesul de formare a burgheziei rurale şi orăşeneşti din Transilvania, Slavici dovedindu-se în ele un mare scriitor realist.

Cunoscut ca unul dintre cei mai realizaţi discipoli ai lui Eminescu, *Alex. Vlahuţă* (1858—1919), ale cărui începuturi literare stau într-adevăr sub semnul dominantei influenţe eminesciene, a fost, totuşi, un poet original. Pendulînd la început între atitudinea decepţionistă, de descurajare în faţa loviturilor unei societăţi în care sensibilitatea poetului era brutalizată şi insultată (ca-n poeziile *În amurg*, *Din prag* etc. şi în unele schiţe şi nuvele din aceeaşi perioadă: *Din durerile lumii*, *Vişan*, *Cassian* etc.) şi dorinţa de a-şi trăi viaţa, de a o cuceri prin luptă (în poezii ca *Dormi în pace*, *Linişte* etc.), poetul îşi dezvăluie întregul fond optimist, de încredere în viaţă, cu

hotărîre, în poezii de o mare energie ca *Delendum*, *Unde ni sînt visătorii?* etc. Denunțînd monarhia ca reprezentantă a regimurilor de asuprire a poporului în viguroasa poezie *1907* (cunoscută mai ales, după primul ei vers, „Minciuna stă cu regele la masă"), Vlahuță critică, în cea mai mare parte a prozei sale (romanul *Dan*, schițele și nuvelele *În vîltoare*, *Mogîldea* etc.), o serie de racile ale societății burgheze, după cum își afirmă simpatia pentru masele asuprite și mai ales pentru țărănimea exploatată în realizatele schițe ca *Socoteala*, *Ion*, *La arie* etc.

Influențată într-o anumită măsură de poezia lui Eminescu și de aceea a lui Coșbuc, creația poetică a lui *D. Th. Neculuță* (1859—1904), primul poet muncitor din țara noastră, folosește metoda de creație a realismului critic la un nivel superior. Poezia fermă, de clasă, apare pentru prima oară în literatura noastră prin versurile lui Neculuță, în poezii ca *Moment de revoltă*, *Cor de robi*, *Spre țărmul dreptății*, *Înainte* etc. Prin glasul poetului-cizmar își cîntă chinurile, revolta și ura împotriva exploatatorilor partea ce mai înaintată a poporului, clasa muncitoare. După Eminescu, Neculuță este cel dintîi poet romîn care a știut să dea glas, uneori cu o forță artistică apreciabilă, cu o profunzime de idei și sentimente remarcabilă, principalului erou al istoriei moderne — proletariatul industrial. Versurile poetului, în care imaginea forțelor sociale aflate în luptă se desprinde cu o deosebită claritate, conțin în critica lor vehementă și unele frumuseți artistice impresionante.

Exponent reprezentativ al vigurosului optimism al poporului de la sate în poezia romînească este *George Coșbuc* (1866—1918), autor al mai multor volume de poezii (*Balade și idile*, *Fire de tort*, *Ziarul unui pierde-vară* etc.) în care poetul cîntă cu un talent natural de rapsod popular natura patriei, trecutul de luptă al poporului, durerile și năzuințele acestuia. Puternica legătură a poetului cu poporul său, exprimată direct în poezia *Poetul* („Sînt suflet din sufletul neamului meu/ Și-i cînt bucuria și-amarul..."), se reflectă într-un important număr de poezii, dar cu deosebire în minunatele balade *Nunta Zamfirei* și *Moartea lui Fulger*, care, înfățișînd momente cardinale ale vieții, nunta și moartea, alcătuiesc o imagine concentrată a vieții spirituale a țăranului romîn. Pastelurile lui Coșbuc, luminoase, exprimă în general dragostea de viață a poporului, bucuria trăirii din plin a acestei vieți (*Vestitorii primăverii*, *Vara*, *Noapte de vară*, *Iarna pe uliță* etc.), iar idilele lui (*La părîu*, *Rea de plată*, *Pe lîngă boi* etc.) căldura și sinceritatea spontană care stau la baza sentimentelor fetelor și flăcăilor din mediul rural. Dezvăluind minunatele trăsături de caracter ale eroilor noștri din trecut și ale oamenilor din popor în poeziile care cîntă lupta pentru libertatea națională (*Decebal către popor*, *Moartea lui Gelu*, *O scrisoare de la Muselim Selo* etc.), poetul, dîndu-și întreaga adeziune aceleiași libertăți pentru care a pierit Decebal și au luptat ostașii din popor pe front (*Pentru libertate*), condamnă în versuri de o forță agitatorică rar întîlnită asuprirea și pe asupritori, chemînd la revoltă poporul împotriva acestora (*In opressores*, *Ex ossibus ultor*, *Doina* și mai ales în *Noi vrem pămînt*, adevărat rechizitoriu al crimelor claselor exploatatoare, puternic tablou dramatic al mizeriei în care se zbătea poporul muncitor de la sate în epoca aceea). Frumoasa sa cultură clasică și arta de maiestru al versificației și le-a fructificat poetul în splendidele traduceri în versuri ale *Sacontalei*, *Eneidei* lui Virgiliu, *Divinei Comedii* a lui Dante Alighieri etc.

O deosebită admirație pentru clasicitate vădește opera, mai ales poezia lui *Duiliu Zamfirescu* (1858—1922), la început romantic, pesimist (poezii ca *Palinodie* etc., romanul *În fața vieții*), parnasian mai apoi, cu unele influențe din poezia italiană (cunoscută bine de poet mai ales din anii șederii lui în Italia ca diplomat), vizibile pînă și-n titluri ca *Imnuri păgîne (Odi barbare)*, *Poezii nouă (Rime nuove)*. Meritele lui Duiliu Zamfirescu sînt însă mai ales de prozator, ca nuvelist (*Furfanțo*, *Alessio*, *Frica* etc.), dar cu deosebire ca romancier (ciclul de romane consacrat familiei boierești a Comăneștenilor: *Viața la țară*, *Tănase Scatiu*, *În război*, *Îndreptări* și *Anna*, care constituie de fapt prima încercare de roman ciclic din literatura romînă). Romanele acestea, îndeosebi primele două — largă frescă de imagini realiste ale decăderii clasei boierești și a ascensiunii burgheziei brutale, dar și a patriotismului oamenilor simpli în lupta pentru independența țării — se impun prin puternica viață a eroilor și prin diversitatea caracterelor lor, prin naturalețea desfășurării acțiunii și prin arta armonioasă cu care sînt construite, în ciuda concepțiilor greșite, retrograde uneori, ale scriitorului.

Între romantism și realism pendulează mai întreaga operă a lui *Barbu Ștefănescu Delavrancea* (1858—1918). Dacă în unele scrieri ale lui (ca *Între vis și viață*, *Trubadurul* etc.) întîlnim un fel de teoretizare a evadării în vis specifică romantismului retrograd, în alte lucrări (ca *Sultănica*, *Odinioară*, schițele *Bunicul*, *Bunica* etc.) se fac simțite accentele generoase ale unui romantism progresist, care va domina mai tîrziu în trilogia dramatică istorică a scriitorului: *Apus de soare*, *Viforul* și *Luceafărul*. Trilogia, și în special *Apus de soare*, care e o apologie a personalității copleșitoare a lui Ștefan cel Mare ca exponent al patriei lui dragi, Moldova, reflectă marele patriotism al scriitorului, dorința lui fierbinte de a opune prezentului, cu numeroase aspecte meschine, pagini de strălucită glorie din trecutul îndepărtat evocată de un suflet visător și tumultuos în același timp. Aspectele respingătoare ale prezentului le prezintă Delavrancea, în multe pagini realiste, în schițe și nuvele ca *Iancu Moroi*, *Paraziții*, *Hagi-Tudose* etc. Din păcate, elementele realiste ale prozei lui Delavrancea sînt subminate uneori (schițele *Zobie*, *Milogul*) de un naturalism brutal, prin redarea, cu amănunte dezgustătoare, a unor cazuri patologice.

Sfîrșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea constituie pentru literatura romînă o perioadă în care se duce o înverșunată luptă între realism și antirealism. În timp ce în opera unor scriitori ca I. L. Caragiale, I. Slavici, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, D. Th. Neculuță etc., care scriu și după 1900, apar în continuare viguroase trăsături realiste reflectînd marile frămîntări populare din această perioadă și răsună nenumărate accente de protest împotriva nedreptăților sociale, burghezia și moșierimea, pentru diversiune, se folosesc de curentele literare antirealiste, sprijinind în interiorul acestora confuzionismul ideologic, încurajînd izolarea scriitorilor de viață, de problemele reale ale contemporaneității lor. Curente literare antirealiste dominante în această epocă sînt: simbolismul, poporanismul și semănătorismul.

Deși curente diversioniste, scriitorii, care în mod obișnuit li se încadrează, prezintă în opera lor și trăsături realiste, înseși etapele de dezvoltare ale fiecăruia dintre aceste curente oferind aspecte mai mult ori mai puțin retrograde.

Astfel, *simbolismul* (care caută să promoveze iraționalul, să utilizeze simbolul ca mijloc de cunoaștere și muzicalitatea ca mijloc de sugerare a

stărilor sufleteşti) conţine în perioada sa de formaţie (a cenaclurilor grupate în jurul revistei fundate de Al. Macedonski, în 1880, „Literatorul", care apare cu întreruperi mai mari sau mai mici pînă în 1919) o atitudine protestatară, de unde aversiunea lui pentru formele vechi, închistate. Această primă fază, de fapt presimbolistă, e dominată de personalitatea lui *Al. Macedonski* (1854—1920), autorul splendidului ciclu al *Nopţilor*, în care, în tablouri vii, fascinante, surprinde mizeria, suferinţa şi nedreptatea proprie societăţii în care trăia, creatorul unor vehemente pamflete antimonarhice (ca *Cetăţeanul şi toboşarul*, *Bal la palat*, *Gîngavul politic* etc.), al unor poeme ca *Stepa*, *În arcane de pădure* etc., în care, cu multă forţă şi sensibilitate, cîntă bucuria vieţii şi frumuseţile naturii, dar şi apologet al simbolismului în Romînia, în volume de versuri ca *Rondeluri*, *Bronzes* etc., în care, rupîndu-se de realitate, se refugiază într-o lume închipuită, de un exotism căutat şi artificială prin caracterul ei convenţional, urmărind simple efecte sonore şi coloristice. Aceleiaşi faze îi aparţin poeţi ca Iuliu Cezar Săvescu, Ştefan Petică, Mircea Demetriade, Bonifaciu Florescu, Alex. Obedenaru, Alex. Petroff etc. În etapa a doua a simbolismului romînesc (cam între 1900—1910, etapa aşa-ziselor bătălii simboliste în cadrul ziarelor şi revistelor, cu centrul la revista „Viaţa nouă" (1905) a lui *Ovid Densusianu*,, teoreticianul şi popularizatorul curentului, filolog, profesor universitar de istoria literaturii romîne, dar şi poet simbolist (semnînd cu pseudonimul Ervin poezii intelectualizate de pretinsă influenţă verhaereniană), pe lîngă poeţi minori, ca Elena Farago, Alex. Theodor Maria Stamatiad, M. Cruceanu, I. M. Raşcu etc. se remarcă personalitatea poetică a lui Dim. Anghel (1872—1914), gingaş poet al universului floral (*În grădină*), cu unele ecouri (prin Samain) ale simbolismului mallarméan, fantezist lucid şi intelectualizat (în *Fantezii*, în care tinde să aclimatizeze simbolismul cu o atmosferă tradiţionalistă, ceea ce explică apartenenţa lui parţială şi la sămănătorism, în cadrul căruia se efectuează colaborarea cu St. O. Iosif: *Legenda funigeilor*, *Caleidoscopul lui A. Mirea* etc.). Ultima fază a simbolismului, care merge pînă după 1920, înregistrează ca figuri reprezentative (alături de poeţi ca Emil Isac, în a cărui activitate poetică, prelungită pînă după 1944, găsim însă şi serioase accente protestatare, Adrian Maniu etc.) pe poeţii *Ion Minulescu* (1881—1944), expresia cea mai vie a decadentismului acestui curent (care se pulverizează într-o sumedenie de şcoli diferite), promovatorul unui erotism macabru, al unui senzualism direct şi al unui exotism evazionist într-o lume a galerelor, a porturilor şi a „mulatrelor" în versuri de-o sonoritate şi muzicalitate mai mult exterioară (*Romanţe pentru mai tîrziu*, *De vorbă cu mine însumi*, *Nu sînt ce par a fi* etc.) şi *G. Bacovia* (1881—1957), care, deşi prezentînd şi el prin opera sa o oglindire deformată, e adevărat parţială, a realităţii, o stăruitoare obsesie a unor motive de deprimare, o lungă lamentaţie poetică, în care ocupă un loc însemnat propria lui personalitate, aminteşte, totuşi, faza presimbolistă, prin refuzul artistului de a se înregimenta în coloana împăcaţilor, prin autentica, profunda vibraţie omenească a operei sale (*Plumb*, *Scîntei galbene*, *Cu voi*, *Comedii în fond*, *Stanţe burgheze*), în care se simte influenţa mişcării muncitoreşti.

Reprezentînd un curent de gîndire mic-burghez (avîndu-şi rădăcinile în narodnicismul rusesc), alimentat de intelectuali proveniţi din această pătură socială, împotrivindu-se atît marilor latifundiari, cît şi marii industrii, şi

căutînd în țărănime un suport al viziunii lor sociale cu totul greșite, *poporanismul*, pe plan cultural apus accentul în primul rînd pe ridicarea țărănimii prin intelectuali care proveneau din rîndurile acesteia; a creat o literatură care vorbește de prăpastia dintre sat și oraș — prăpastia dintre virtute și viciu, dintre puritate și corupție, dintre seninătate și zbucium — și care, identificînd greșit capitalismul cu tehnica, o privește pe aceasta ca pe un corolar al celui dintîi, o privește cu rezervă și neîncredere, ca distrugătoare a frumuseții naturii și omului. Teoreticianul și ideologul curentului este C. Stere, care își începe activitatea poporanistă la revista „Evenimentul literar" (20.XII.1893) și o continuă prin bogate articole și studii în „Viața romînească" (1906), revistă a cărei conducere o va prelua și o va avea apoi ani de zile criticul *G. Ibrăileanu* (1871—1936), personalitate remarcabilă, la care întîlnim și unele influențe reacționare, poporaniste, cu o predilecție exagerată pentru specificul național, înțeles sub aspectul unui strîmt regionalism (vol. „Spiritul critic în cultura romînească" — 1900 etc.), dar mai ales numeroase accente materialiste, vădind o adîncă înțelegere a fenomenului social și a modului de desfășurare a culturii naționale romînești (volumele *Scriitori și curente* — 1909; *Note și impresii* — 1920, *Studii literare* — 1930 etc.). Printre scriitorii mai însemnați ai curentului, în operele cărora pătrund, în pofida unor influențe ideologice reacționare, și numeroase accente realiste, sînt de reținut numele prozatorilor: *Calistrat Hogaș* (1849—1917), valoros mai ales prin proza sa memorialistică de o mare savoare (*Pe drumuri de munte*, *În munții Neamțului* etc.), un mare evocator al naturii primitive, folosind un stil hiperbolic, multe rezonanțe din mitologia greco-romană; *Spiridon Popescu* (1864—1933), cu volumele *Moș Gheorghe la expoziție*, *Rătăcirea din Stoborăni* etc.; *Jean Bart* (1874—1933), pseudonimul comandorului de marină Eugeniu P. Botez, autor al unor volume din viața marinarilor (*Jurnal de bord*, *În deltă*, *Peste ocean*, *Schițe marine din lumea porturilor* etc.), al amplei nuvele tipic poporaniste *Datorii uitate* și al romanului *Europolis*, primul roman din literatura romînă în care se oglindește exotismul și viața cosmopolită a porturilor; *I. Al. Brătescu-Voinești* (1868—1946), duios povestitor care, prin opera sa (*În lumea dreptății*, *Întuneric și lumină* etc.), influențată de conservatorismul junimist, a popularizat în literatură mai ales tipul inadaptabilului, creînd o serie de personaje simpatice, de o caldă umanitate, totuși, și a alunecat în ultimii ani ai vieții, prin publicistica sa, într-un crunt reacționarism; *Ion Agîrbiceanu* (n. 1882), de formație preoțească, nuvelist și romancier, care, prin opera sa (*Fefeleaga*, *Luminița*, *Două iubiri*, *Arhanghelii*, *Legea trupului*, *Legea minții* etc.), înfățișează critic procesul de dezumanizare determinat de relațiile capitaliste; *Gala Galaction* (1879—1961), de formație clericală și el, nuvelist și romancier (*Bisericuța din răzoare*, *Clopotele mănăstirii Neamțului*, *Caligraful Terțiu*, *Roxana*, *Papucii lui Mahmud*, *Doctorul Taifun* etc.), în opera căruia, în ciuda unei teologice înclinații de a înfățișa în permanență lupta dintre virtute și ispită, dintre dragostea și veneratia către cele sfinte și pornirile carnale din om, întîlnim atitudini etice și cetățenești înaintate, publicistica scriitorului îndeosebi, progresistă, fiind puternic orientată în spiritul simpatiei pentru lupta proletariatului; *Gh. Topîrceanu* (1886—1937), poetul sentimental și umoristic, ironic și satiric din *Balade vesele și triste*, *Parodii originale*, *Migdale amare* etc. personalitate originală,

din paginile operei căreia răzbate un optimism dinamic, reconfortant; *M. Codreanu* (1876—1957), cunoscut mai ales ca autor de sonete *(Statui)* și ca traducător al lui Edmond Rostand *(Cyrano de Bergerac* și *Prințesa îndepărtată)*; *Paul Bujor* (cu nuvelele *Mi-a cîntat cucul în față*, *Îndurare* etc.), *I. I. Mironescu* (*Sandu Hurmuzel* etc.) ș.a.

Variantă a poporanismului, *sămănătorismul*, grupat în jurul revistei „Sămănătorul" (1901—1910), condusă în primul an de Al. Vlahuță și G. Coșbuc și apoi de N. Iorga și alții (care imprimă revistei o tendință tot mai naționalistă), va prezenta trăsături reacționare și manifestări antirealiste și mai pronunțate. Critica sămănătorismului susținută de profesorul universitar, istoricul și literatul *N. Iorga* (1871—1940), personalitate de o vastă erudiție, poliglot și orator strălucit, naționalist, exponent al diversiunilor demagogice atît de necesare claselor exploatatoare și de *Ilarie Chendi* (critic polemist de serioasă cultură germană în *Impresii* și *Foiletoane*), recomandă o orientare tradiționalistă, naționalistă. Ea se manifestă la scriitorii curentului prin apologia claselor exploatatoare, prin exaltarea dragostei pentru trecutul național, prin glorificarea faptelor vechii boierimi și evadarea în epoci mai mult sau mai puțin îndepărtate, „patriarhale", pe care le idealizează, prin sublinierea puternică a antagonismului dintre sat și oraș, prin idealizarea vieții rurale, prin blamarea a tot ce este străin, de la obiceiuri pînă la oameni, mergînd pînă la diversiunea șovină și, în sfîrșit, prin zugrăvirea insistentă a dezrădăcinării, a ratării morale sau materiale care pîndește pe cel ce evadează la oraș. Ca și la unii dintre scriitorii poporaniști, și la unii scriitori care colaborează la „Sămănătorul" sau la revistele înrudite („Făt-Frumos", „Luceafărul" „Ramuri" etc.), întîlnim adesea depășirea intențiilor sămănătorismului prin înfățișarea veridică a realității. Dintre scriitorii aceștia se remarcă: *St. O. Iosif* (1875—1913), cu o sensibilă poezie de inspirație folclorică și de evocare istorică (în volumele *Patriarhale*, *Din zile mari*, *Icoane din Carpați*, *Credințe* etc.) și excelent traducător din poezia universală (Verlaine, Heine, Uhland, Bürger etc.); *Panait Cerna* (1881—1913), creator al unor poezii filozofice (a făcut studii de filozofie în Germania) și erotice pline de un viguros optimism diluat adesea în retorism, însă, și poet social în largi poeme ca *Poporul*, *Către pace* sau ciclul de sonete *Din zile de durere*, expresie a unui altruism și umanitarism caracteristice scriitorului; *Emil Gîrleanu* (1878—1914), care-și culege subiectele povestirilor sale în proză din lumea satelor sau a boierilor idealizați (*Nucul lui Odobac*, *Bătrînii*) sau chiar, imitînd pe Jules Renard, *Din lumea celor care nu cuvîntă*, unde, în mici poeme în proză, creează adevărate monografii de vietăți ca: furnica, păianjenul, greierul, gîndăcelul, cărăbușul, scatiul, vulturul, motanul, calul etc.; *O. Goga* (1881—1938), care, în poezii de revoltă națională și socială (*Poezii*, *Ne cheamă pămîntul* etc.), creează o adevărată monografie poetică a satului ardelean, de care, în ultimii ani, poetul s-a îndepărtat însă, rătăcindu-se într-o desperată poezie a dezrădăcinării cu puternice accente naționaliste și într-o publicistică și activitate politică reacționară și profascistă; *Al. Davila* (1862—1929), apreciat om de teatru, autorul piesei istorice *Vlaicu Vodă*, una dintre ultimele capodopere ale dramei istorice romînești în versuri; *C. Sandu-Aldea* (*Două neamuri*), Ion Dragoslav, I. C. Visarion, N. Dunăreanu, Ion Gorun, Ion Adam, Maria Cunțan, G. Tutoveanu, Constanța Hodoș etc.

Transformările revoluționare petrecute în marea țară vecină de la răsărit, Rusia, spre sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, au avut un ecou puternic, ca și în multe alte țări europene, în Romînia. Influența covîrșitoare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie se vădește în Romînia nu numai pe plan politic și social, ci și în domeniul culturii și al literaturii propriu-zise. Apar tot mai multe publicații cu orientare democratică („Socialismul", „Cultura proletară", „Cuvîntul liber", „Adevărul literar", „Facla"), în paginile cărora scriitori aflați sub influența clasei muncitoare caută să răspundă prin scrierile lor preocupărilor maselor. Îndeosebi, *N. D. Cocea* (1880—1948), pamfletarul cel mai talentat al epocii, își publică acum, prin paginile revistei sale „Facla" și ale altor publicații progresiste, strălucitele sale pamflete antidinastice, străbătute de o ironie nimicitoare (*Zece mai — zi de rușine*, *Vițelul de aur*, *Jertfa celor douăsprezecemii*, *1907* etc.), prin care denunță lăcomia, cruzimea și lipsa de patriotism a dinastiei prusace precum și seria de romane (*Fecior de slugă*, *Andrei Vaia*, *Vinul de viață lungă*, *Nea Nae*), vii tablouri ale josniciei și desfrîului care caracterizau viața păturilor conducătoare din epoca respectivă.

În fruntea scriitorilor realiști din această perioadă se află *Mihail Sadoveanu* (1880—1961), cel mai mare prozator romîn din prima jumătate a secolului al XX-lea, care-și începuse activitatea literară încă dinaintea primului război mondial (fiind unul dintre colaboratorii proeminenți ai „Sămănătorului" și „Vieții romînești") cu o serie de volume de nuvele și romane tratînd temele și mediile sociale predilecte scriitorului de-a lungul întregii sale cariere: viața țărănimii și oglindirea frămîntărilor sociale din rîndurile acesteia (*Ion Ursu*, *Dureri înăbușite*, *Bordeienii*, *Păcat boieresc* etc.), viața tîrgurilor de provincie (*Floare ofilită*, *Apa morților*, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*) și trecutul istoric (în romane ca: *Șoimii*, *Neamul Șoimărești lor* etc.). În epoca dintre cele două războaie mondiale, Sadoveanu va crea unele dintre operele sale fundamentale ca *Hanul Ancuței*, *Baltagul*, *În împărăția apelor*, *Țara de dincolo de negură*, *Zodia Cancerului*, *Frații Jderi* etc., iar în ultimii ani, rămînînd mereu fruntaș printre scriitori, o serie de alte strălucite opere, care reprezintă trecerea scriitorului la o nouă concepție, aceea a marxism-leninismului: romanele *Mitrea Cocor*, puternică imagine a drumului țărănimii muncitoare spre totala ei eliberare din asuprirea claselor dominante, *Nicoară Potcoavă*, impresionantă oglindire a luptei poporului pentru dreptate socială și libertate, culme a măiestriei artistice a acestui mare poet al cuvîntului romînesc transpus în proză literară și cîntăreț neîntrecut al naturii patriei sale și cel mai mare povestitor după Creangă. Scriitor-cetățean strălucit, Sadoveanu a jucat, mai ales după 1944, un rol de seamă în viața publică romînească, ocupînd posturi importante, ca acela de vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, ori militînd pentru pace ca membru în Consiliul Mondial al Păcii (a fost laureat al Premiului internațional pentru pace „V. I. Lenin").

În aceeași perioadă se afirmă viguroasa creație realistă a romancierului *Liviu Rebreanu* (1885—1944), ale cărui nuvele (*Golanii*, *Iți c Strul dezertor*, *Catastrofa* etc.) și romane (*Ion*, *Răscoala*, *Pădurea spînzuraților* etc.) înfățișează cu o puternică artă realistă aspecte ale barbariei războiului imperialist precum și diverse imagini ale diferențierii sociale în lumea satelor. Dovedindu-se un maestru în romanul social rural prin *Ion* și mai ales prin *Răscoala*,

în care a atacat cu îndrăzneală tema răscoalelor țărănești din 1907 și în care redă cu o deosebită vigoare și putere de evocare a realității cunoscuta pagină însîngerată din istoria țării sale, Rebreanu prezintă în operele sale din ultimii ani ai vieții alunecări naturaliste (*Adam și Eva*, *Jar* etc.) ori chiar influențe directe ale ideilor reacționare pe care le-a îmbrățișat în epoca de fascizare a țării (*Gorila*, *Amîndoi*).

În cadrul creațiilor scriitorilor care continuă tradițiile realiste ale literaturii romîne, un loc special, prin originalitatea tematică și adîncimea analizei psihologice, îl ocupă opera lui *Camil Petrescu* (1894—1957). Problema centrală pe care o dezbat piesele lui, ca *Suflete tari*, *Act venețian*, *Mioara*, *Jocul ielelor* etc. și romanele *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război*, *Patul lui Procust* etc. o constituie drama intelectualului în societatea burgheză. Camil Petrescu, care va da, după 23 August 1944, opere create de pe poziția ideologiei clasei muncitoare, ca dramele *Bălcescu* și *Caragiale în vremea lui* și amplul și puternicul roman istoric *Un om între oameni*, denunță încă de pe acum ostilitatea lumii burgheze față de cultură și de adevărații ei reprezentanți și creează o frescă vie a intelectualității romînești a timpului său.

Aria romanului romînesc se lărgește în epoca respectivă prin creația lui *Cezar Petrescu* (1892—1961), care are meritul de a fi dat, deși cu unele diluări supărătoare, unul dintre cele mai variate tablouri ale societății romînești de la începutul secolului al XX-lea. Țintind să creeze o adevărată frescă a vieții sociale contemporane, Cezar Petrescu și-a intitulat chiar ciclul romanelor sale, între care există unele legături, *Cronica veacului XX*. În aceste romane, ca *Întunecare*, *Calea Victoriei*, *Ochii strigoiului*, *1907* etc. etc., scriitorul surprinde diferite aspecte ale putreziciunii societății burgheze. Cezar Petrescu oferă imaginea marelui oraș capitalist modern, cu luxul și risipa lumii exploatatorilor la un pol, cu mizeria și suferințele lumii celor exploatați la celălalt. De asemenea, ele zugrăvesc tabloul satelor scufundate în mizerie și în bezna ignoranței, bîntuite de samavolniciile aparatului de stat burghez (așa cum se întîmplă în romanele *Aurul negru*, *Comoara regelui Dromichet*, *Apostol* etc.) sau, ca și în opera lui Sadoveanu, redau atmosfera de lîncezeală și amorțire din orașele de provincie ale epocii (*Oraș patriarhal* etc.).

Tabloul exploatării și mizeriei în care se zbăteau masele populare, al sărăciei și derutei păturilor mijlocii, al descompunerii care domnea în lumea exploatatorilor, e completat de nuvelele și romanele altor prozatori ca: *Hortensia Papadat Bengescu* (1877—1955), în ale cărei romane (ciclul familiei Halipa: *Fecioarele despletite*, *Concert din muzică de Bach*, *Drumul ascuns*, *Rădăcini* etc.), pe lîngă unele puternice influențe naturaliste și proustiene, întîlnim critica societății snobe burgheze; *Matei Ion Caragiale* (1885—1936), fiul marelui dramaturg, cu romanul *Craii de Curtea Veche*; *Ionel Teodoreanu* (1897—1954), evocatorul vîrstei infantile (*Ulița copilăriei*) și al adolescenței (*La Medeleni*), în pagini pline de prospețime, dar diluate într-o locvacitate obositoare și într-un metaforism bombastic, după cum în alte romane (*Turnul Milenei*, *Golia* etc.) alunecă în naturalism și într-un fantastic monstruos, iar în altele (*Fata din Zlataust*, *Lorelei*) în sentimentalism naiv și siropos; Gib Mihăescu (cu romanele *Brațul Andromedei*, *Rusoaica*, *Donna Alba* etc.); Gh. Brăescu, umoristul de talent în genul lui G. Courteline, descriind cu mult umor și ironie viața militarilor (în numeroase schițe sau în romane ca *Moș*

Belea, Vine doamna și domnul general etc.); Carol Ardeleanu, romancier naturalist, zolist (în *Diplomatul, tăbăcarul și actrița, Viermii pămîntului* etc.); I. A. Basarabescu, nuvelist umorist (*Vulturii, Un om în toată firea* etc.); Damian Stănoiu, fost călugăr, povestitor umorist al vieții din mănăstiri (*Călugări și ispite, Necazurile părintelui Ghedeon, Alegere de stariță* etc.); G. M. Zamfirescu, prozator și dramaturg talentat al mahalalei bucureștene (cu romanele *Maidanul cu dragoste, Sfînta mare neruşinare*, comediile *Domnișoara Nastasia, Ion Anapoda* etc.); Victor Ion Popa, romancier (*Velerim și Veler Doamne, Sfîrlează cu fofează, Maistorașul Aurel*), om de teatru și autor de comedii sentimentale (*Ciuta, Muşcata din fereastră* ori, de pe poziții înaintate, demascînd șovinismul, *Take, Ianke și Kadîr* etc.); F. Aderca, poet și prozator autor al unei literaturi mai mult senzualiste (*Femeia cu carnea albă, Omul descompus* etc.) și fantastice (*Orașele înecate* etc.) sau, în sfîrșit, prozatori ca *G. Călinescu*, personalitate de o erudiție impresionantă, cu studii serioase în Italia, de formație universitară, la fel de talentat ca romancier (*Enigma Otiliei* etc.), critic și istoric literar (*Viața lui M. Eminescu, Opera lui Eminescu*, subtilă analiză a operei eminesciene în 5 volume, *Viața lui I. Creangă* etc. sau monumentala *Istorie a literaturii romîne de la origini pînă în prezent*), care-și va continua activitatea de romancier, de critic și de cercetător literar, pe un plan superior, în anii de după cel de al doilea război mondial.

În aceeași perioadă își încep activitatea literară sau și-o continuă un număr important de poeți și dramaturgi. În fruntea poeților se situează *Tudor Arghezi* (n. 1880), care reprezintă pentru poezia romînească din prima jumătate a secolului al XX-lea ceea ce e M. Sadoveanu pentru proza romînească din aceeași epocă. Debutînd încă de la sfîrșitul secolului trecut și începutul veacului acestuia prin reviste ca „Liga ortodoxă", „Linia dreaptă" și apoi, și printr-o activitate publicistică de pamfletar, în „Viața socială" și „Facla" a prietenului său N. D. Cocea, Arghezi se impune ca un mare poet mai ales o dată cu publicarea primului său volum de poezii *Cuvinte potrivite* (1927), de cînd deține primul loc în poezia romînească contemporană. De la *Cuvinte potrivite*, operă de maturitate deplină, fiecare din volumele ulterioare (*Flori de mucigai, Cărticica de seară, Hore* etc.) a reprezentat un alt stadiu, a modificat întrucîtva fizionomia operei, accentuîndu-i uneori contradicțiile, dar contribuind toate la un loc la conturarea personalității de mare poet a lui Arghezi. De la căutarea metafizică a lui Dumnezeu din poeziile de tinerețe (mai ales în mulți din „psalmii" arghezieni), căutare căreia însă nu i-a urmat niciodată o găsire sau o întîlnire, la modul mistic, Arghezi ajunge să recunoască zădărnicia trudei de a căuta. Antimetafizic e Arghezi și în concepția sa bioistorică despre generațiile umane în succesiune (remarcabila poezie *Testament*, în care se afirmă adîncile lui rădăcini cu vatra strămoșească și solidaritatea poetului cu mulțimea luptînd să ajungă la lumină). Universul poetic arghezian e de o colosală bogăție și varietate, fiind străbătut de cele mai diverse afecte omenești, de la durere la bucurie, de la gingășie la ură, de la compasiune la revoltă — toate ducînd la o imensă dragoste de om, la o bucurie de a trăi și un optimism sănătos propriu poetului. Cu *1907* și *Cîntare omului*, largile poeme social-filozofice create în ultimii ani, în lirica arghezian se desfășoară un fenomen nou: predilecția pentru mari cicluri istorice,

menite să ilustreze și să elucideze probleme ale vieții sociale sau ale evoluției omului, conceptul de lirism îmbogățindu-se astfel nemăsurat. Pornind de la Eminescu în poezia filozofică, dar îmbogățit cu concepția despre viață și lume a materialismului dialectic și istoric, Arghezi duce mai departe, reactualizînd-o în mod amplu, meditația eminesciană, cu tulburătoarele ei întrebări și interpretări filozofice. Dacă versurile liricii argheziene sînt frămîntate cele mai multe de mari întrebări filozofice asupra vieții, asupra societății, asupra locului omului în societate și-n univers, fabula argheziană, creată mai ales în ultimul timp, e o fabulă sui-generis, reprezentativă pentru autorul ei. Fabula lui Arghezi — pornită de la o temă clasică sau nu — este, ca și poezia argheziană, în ansamblul și-n esența ei, profund originală și, așa cum definește specia Arghezi însuși în *Fabula fabulelor*, „cînd poezie, cînd surîs, cînd pișcătură". Profund originală este de asemenea proza literară a poetului (schițele din *Icoana de lemn*, *Poarta neagră*, pline de protest social, de ură și dispreț pentru fariseismul puternicilor, romanele *Cimitirul Buna Vestire*, *Ochii Maicii Domnului*) și pamflete argheziene, cele mai virulente și magistrale din literatura romînă. Tableta argheziană — forma condensată a pamfletului la Arghezi (*Tablete din Țara de Kuty*, *Lume veche, lume nouă*) — însoțind de multă vreme versul, face parte integrantă din arta poetului, care nu are egal în acest domeniu, în care cuvîntul izbutește să exprime sensurile cele mai variate. De altfel, lui Tudor Arghezi îi revin mari merite, poate cele mai mari după Eminescu, prin contribuția sa la dezvoltarea limbii romîne, atît în literatură cît și în publicistică. Neobișnuita forță și pricepere a poetului în a mînui cuvîntul, scoțîndu-i la iveală toate fețele și înțelesurile, cîteodată mîncate de timp și îmbinîndu-le apoi într-o țesătură cu totul nouă — țelul muncii poetului fiind de-a scoate la lumină, cu o măiestrie inegalată, un chip mai proaspăt, mai adevărat al realității, prin stabilirea unor relații comparative nemaiîntîlnite — constituie unul dintre titlurile de glorie ale acestui mare creator de poezie.

Poezia romînească a timpului mai înregistrează numele unor poeți ca *Demostene Botez*, cu o poezie sentimentală, a dezrădăcinării, a unui plictis duminical și provincial, romanțios, a unei naturi pustii, monotone, intrate aproape în putrefacție, ca la Bacovia (*Zilele vieții*, *Cuvinte de dincolo*); *Al. Philippide*, poet de o mare sensibilitate pentru situațiile fundamentale din univers, pentru o poezie grandioasă, elegiac, înspăimîntat continuu în fața morții individuale și a stingerii universale (*Aur sterp*, *Stînci fulgerate*, *Visuri în vuietul vremii*), bun traducător al lui Baudelaire; *Ion Barbu*, profesor universitar de matematici, poet hermetic, pornind de la un parnasianism cîntînd aspectele telurice privite într-o veșnică mișcare (*Ființa*, *Lava*, *Munții*, *Banchizele* etc.) și ajungînd la o poezie plină de expresii sintetice, de simboluri tenebroase (*Joc secund* — ciclul *Uvedenrode*), alimentată uneori de un folclor străbătut de un pitoresc cu totul original (*Isarlîk* etc.); *Camil Baltazar*, în versurile căruia se creează un fel de poezie a ftiziei (*Vecernii*) sau, refugiat în lumea Bibliei, o poezie de puternică senzualitate (*Biblice*, *Reculegeri în nemurirea ta*), dar și de simboluri și imagini pline de prețiozitate (*Flaute de mătase* etc.), pe care mai tîrziu pare a le repudia el însuși (*Întoarcerea poetului la uneltele sale*); *B. Fundoianu* (Benjamin Fondane), poetul nostalgiei bucolice, al cărui tradiționalism de un panteism olfactiv și tactil exuberante tur-

nat în imagini de o rară prospețime (*Privelişti*); *Ilarie Voronca*, poet impresionist în opera căruia (*Restrişti*, *Ulise*, *Peter Schlemihl*, *Incantaţii* etc.) imagismul e copleşitor etc. etc.

În dramaturgie se remarcă: *Victor Eftimiu* (n. 1889), creator de feerii pe linia lui V. Alecsandri din „Sînziana şi Pepelea", om de teatru cu o bogată activitate dramatică, în versuri sau în proză, inspirate fie din folclorul romînesc (*Înşir'te, mărgărite*, *Cocoşul negru*), fie din mitologia clasică (*Prometeu*, *Tebaida*), fie din vremurile mai apropiate (*Don Juan*, *Doctorul Faust*, *Parada*), dar şi poet şi romancier; *Mihail Sorbul* (n. 1880), dramaturg apreciat pentru siguranţa şi priceperea scenică, vizibile în drama istorică în cinci acte, în versuri arhaizante, *Letopiseţi* (tablou dramatic al unei Moldove decăzute în care patriotismului domnului — Ion Vodă cel Cumplit — i se opune trădarea boierilor), în „comediile tragice" *Dezertorul* (ascuţită critică a militarismului prusac), *Patima roşie* (dramă pasională cu aspecte secundare de umor), *A doua tinereţe* (cu acţiunea petrecîndu-se la Napoli şi cu o bună influenţă a teatrului modern italian); *Mihail Sebastian* (1907—1945), prozator, critic subtil dar mai ales remarcabil dramaturg în comediile *Jocul de-a vacanţa*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră*, amestec ingenios de vis transfigurat şi fină delicateţe şi de ascuţită observaţie realistă, în care, uneori în stil caragealean, întîlnim o puternică critică a mediocrităţii şi rapacităţii din societatea burgheză; *Tudor Muşatescu*, autor de comedii (*Titanic Vals*, *Escu* etc.), în care, pe linia satirei lui Caragiale, caricaturizează mai ales burghezia provincială; *Mircea Ştefănescu* (*Comedia zorilor*, *Veste bună*, iar în ultimul timp *Matei Millo*, *Cuza-Vodă* etc.); *Al. Kiriţescu* (comediile *Gaiţele*, *Marcel şi Marcel*, dramele *Borgia*, *Florentina* etc.); *G. Ciprian*, actor, cu comediile de succes *Omul cu mîrţoaga*, *Capul de răţoi* etc.

Împotriva acestei literaturi care, în general, prezintă trăsături mai mult sau mai puţin realiste, clasele stăpînitoare ale statului burghez, ajutate de influenţa tot mai simţită a unei anumite literaturi decadente din Occident, încearcă să reacţioneze prin încurajarea din ce în ce mai oficială a numeroaselor grupuleţe şi curente decadente, care, purtînd cele mai fanteziste numiri: dadaism, cubism, futurism, constructivism, suprarealism etc., îşi fac apariţia în această perioadă. Aceste curente decadente, cunoscute sub numele general de „modernism" şi ilustrînd descompunerea artei şi literaturii burgheze, se manifestau pe atunci prin numeroase publicaţii cu viaţă scurtă şi nume stridente, asemănătoare cu cele ale revistelor simboliste pe care adesea le continuau. Printre ele, cele mai gălăgioase se dovedeau *Integral*, *75 H.P.*, *Punct* şi *Contimporanul*. Sub masca răzvrătirii împotriva filistinismului burghez, aceste curente promovau nihilismul cultural, dispreţul pentru tot ce crease mai valoros omenirea în domeniul artei. Modernismul a primit un sprijin serios în acţiunea sa destructivă pe tărîmul literaturii, prin grupul „Sburătorului" şi prin activitatea profesorului şi criticului *Eugen Lovinescu* (1881—1943), conducătorul şi îndrumătorul grupării, discipol al lui Titu Maiorescu, ca şi contemporanul său criticul *Mihail Dragomirescu*, autor al unei bizare teorii asupra „ştiinţei literaturii" şi al unei tot atît de ridicole clasificări a operelor literare, predate ani de zile studenţilor săi de la Universitatea din Bucureşti. Fără a se declara făţiş de partea tuturor extravaganţelor moderniste, dar încurajîndu-le şi sprijinindu-le printr-o critică binevoitoare,

gruparea şi revista „Sburătorul" (apărută în 1919, transformată mai tîrziu în „Sburătorul literar" şi continuîndu-şi apoi multă vreme activitatea în cadrul cenaclului cu acelaşi nume) au urmat de fapt cu sfinţenie linia estetizantă şi cosmopolită a Junimii. De la început, Lovinescu şi-a manifestat în bună parte dispreţul pentru literatura clasică realistă romînească, a denigrat literatura cu orientare realistă contemporană, a promovat în poezie decadentismul, numind creaţia simboliştilor „poezie nouă", iar în proză psihologismul; adversar înverşunat al criticii ştiinţifice, a folosit critica impresionistă, estetizantă în aprecierea lucrărilor literare, făurind, totdeodată, o întreagă teorie a „sincronismului", după care toată abilitatea artistului ca şi a criticului literar constă în a corespunde structural cu sensibilitatea epocii în permanentă schimbare.

Tot în cadrul reacţiunii împotriva orientării realiste a literaturii, cultura burgheză din aceeaşi perioadă promovează şi o literatură mistico-religioasă, obscurantistă şi naţionalist-şovină, răspîndită mai ales prin publicaţia cu caracter fascist „Gîndirea" (apărută în 1923). La „Gîndirea" (al cărei teoretician a fost Nichifor Crainic) s-au format generaţii întregi de ideologi ai barbariei fasciste, de poeţi care glorificau moartea şi desperarea. Gîndirismul sau ortodoxismul, nume sub care toată această ideologie a huliganismului şi crimei se infiltra în literatură, îmbrăcat într-o frazeologie pretenţioasă şi încîlcită, căutînd să dea aparenţa înaltei intelectualităţi, a constituit unul din capitolele cele mai întunecate ale culturii romîne.

Aparenta diversitate şi chiar adversitate reciprocă sub care toate aceste curente se prezentau nu puteau ascunde linia lor comună ideologică, duşmănoasă realismului, diversionistă şi reacţionară, numeroase variante ale modernismului ca şi ortodoxismul „Gîndirii" nefăcînd decît să afirme, sub forme şi mai pronunţate de descompunere, toate trăsăturile reacţionare ale diverselor curente literare burgheze din deceniile anterioare, de la cosmopolitismul, antiumanismul şi formalismul simboliştilor pînă la naţionalismul şovin şi falsul tradiţionalism al semănătoriştilor. Este, de asemenea, semnificativ că ideile mistice şi obscurantiste ale gîndiriştilor le întîlnim în literatura diferiţilor poeţi modernişti de la „Sburătorul" ca Ion Barbu, N. Davidescu etc., după cum numeroşi colaboratori ai „Gîndirii" — ca *Lucian Blaga* (1899—1961), poet panteist mistico-bucolic, în versuri de un imagism delirant (*Poemele luminii*, *Paşii profetului*, *Zamolxe*, *Lauda somnului* etc.), totuşi, expresionist, autor al unor poezii lirice de dragoste sau peisagiste remarcabile, eseist şi ideolog al „Gîndirii", prin *Spaţiul mioritic*, alături de Nichifor Crainic; Adrian Maniu, autor al unei poezii picturale, hieratice, de o naivitate afectată (*Figurile de ceară*, *Lîngă pămînt*, *Drumul spre stele*, *Cîntece de dragoste şi moarte*), dar şi al unei poezii senzualiste de provenienţă biblică (*Salomeea*); Ion Pillat (1891—1944), poet parnasian la început şi simbolist mai mult în direcţia clasicizantă a lui Jean Moréas (*Visări păgîne*, *Eternităţi de-o clipă*, *Amăgiri* etc.), apoi, sub influenţa lui Samain şi Francis Jammes, intimist şi tradiţionalist, cîntînd cadrul familiei proprii, al locurilor natale (*Pe Argeş în sus*, *Biserica de altădată* etc.) sau labilitatea timpului, deşertăciunea în faţa existenţei universale; V. Voiculescu, „poetul" îngerilor, mistic, de un idilism evlavios şi tradiţionalist (*Pîrgă*, *Poeme cu îngeri*, *Din ţara zimbrului* etc.) şi alţii — se dovedeau, în acelaşi timp, partizani zeloşi

ai diferitelor curente decadente de la simbolism la expresionism şi ermetism.

În epoca aceasta şi în anii următori, în care reacţiunea se dedă la atacuri tot mai înverşunate împotriva clasei muncitoare şi a intelectualităţii care se alătură, pe-o cale sau pe alta, luptelor revoluţionare ale acesteia, filonul realist mereu dominant, însă, este menţinut în literatura romînă, alături de poeţi şi prozatori ca M. Sadoveanu, Gala Galaction, N. D. Cocea, Cezar şi Camil Petrescu, G. Călinescu, Tudor Arghezi, Gh. Topîrceanu, Ion Agîrbiceanu, Victor Eftimiu, Mihail Sebastian şi alţii, de cîţiva scriitori ca *A. Toma* (1875—1954), vechi poet militant, avînd legături cu revistele socialiste încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului următor (cu poezii ca: *Trăiască Comuna*, *Nevolnicii*, *Secerişuri sfinte* etc.), cîntăreţ al Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie (*Cîntul vieţii* — 1919) şi mai ales al rezistenţei în timpul celui de al doilea război mondial şi al construirii socialismului (*Acesta e cîntecul pîinii amare*, *Avantgardei*, *Răvaş din Ucraina*, *Marea preluare*, *Flăcări pe culmi* etc.); *Al Sahia* (1908—1937), care editează încă de tînăr, din îndemnul şi cu sprijinul P.C.R. al cărui membru devenise, revistele muncitoreşti „Veac nou" şi „Bluze albastre", nuvelist viguros (*Uzina vie*, *Revoltă în port*, *Ploaie de iunie*, *Întoarcerea tatei din război*, *Pe cîmpia de sînge a Mărăşeştilor*, *Şomaj fără rasă*, *Execuţia din primăvară*, în care, pentru întîia oară în literatura romînă, apar elementele literaturii realist-socialiste); *Ion Călugăru* (1903—1956), evocator al luptelor muncitorilor ceferişti în romanul *De la 5 pînă la 5*, autor al ciclului autobiografic de romane *Copilăria unui netrebnic*, *Lumina primăverii*, *Trustul* etc., tablou dramatic al existenţei oamenilor dintr-un îndepărtat orăşel moldovenesc, înainte şi după primul război mondial şi creatorul primului roman al industrializării socialiste (*Oţel şi pîine*); Geo Bogza, M. Beniuc, Miron Radu Paraschivescu, Magda Isanos, D. Corbea, Virgil Teodorescu etc., care, îndrumaţi şi influenţaţi de partidul clasei muncitoare, de P.C.R., constituie, în literatură, un adevărat front de rezistenţă împotriva războiului fascist. În paginile unor reviste conduse sau influenţate de P.C.R., ca „Veac nou", „Bluze albastre", „Era nouă" „Manifest", „Reporter", „Cuvîntul liber" (seria nouă) ia naştere o adevărată literatură de rezistenţă, literatură în care-şi fac apariţia primele elemente de realism-socialist.

După eliberarea ţării de armatele hitleriste şi după doborîrea dictaturii fasciste, încercările ideologilor şi ale presei partidelor reacţionare de-a împiedica intelectualitatea creatoare de a se alătura forţelor democratice se dovedesc zadarnice. Răspunzînd chemării partidului de a crea opere de artă cu un bogat conţinut ideologic şi de o înaltă valoare socială, tot mai mulţi scriitori dau la iveală, în reviste şi apoi în volume, lucrări care oglindesc aspectele noii vieţi, realitatea care se desfăşura sub ochii lor. În tot mai numeroase opere ale poeţilor, prozatorilor şi dramaturgilor romîni se oglindesc diferite aspecte ale procesului de transformare revoluţionară a societăţii: eroica luptă a clasei muncitoare pentru ridicarea ţării din starea de înapoiere economică, procesul complex de trecerea ţărănimii muncitoare pe căile agriculturii colectiviste, lupta acerbă între vechi şi nou în toate domeniile vieţii sociale, făurirea omului nou, purtător al unei noi concepţii despre viaţă, al unor noi şi superioare norme etice. Participînd cu însufleţire la măreaţa revoluţie cultu-

rală inaugurată și condusă de partidul clasei muncitoare, care se manifestă mai ales prin lupta de lichidare a analfabetismului și prin răspîndirea culturii în largile mase ale poporului; valorificînd critic, potrivit concepției marxist-leniniste, moștenirea literară a trecutului, punînd la baza operelor lor spiritul de partid, orientîndu-se în concepția lor despre lume și viață după ideologia clasei muncitoare, avînd mereu în față marele exemplu al literaturii sovietice, scriitorii de după 23 August 1944 păşesc cu tot mai multă siguranță pe drumul realismului socialist, noua metodă de creație care afirmă, în sectorul artistic, idealul socialist. Ținînd seama de diferențele individuale, de nivelul ideologic mai ridicat sau mai scăzut, de aderența mai mare sau mai mică, toate variabile nu numai de la scriitor la scriitor, dar și în opera aceluiași scriitor de la o lucrare la alta — se pot constata trăsături esențiale comune care definesc opera acestor scriitori, făcînd-o să oglindească în imagini artistice realitatea din R.P.R., în lupta pentru construirea socialismului și pentru apărarea păcii. Aceste trăsături sînt orientarea spre realitatea multilaterală a vieții și modul de exprimare realist, împletirea dragostei de țară, a transformărilor revoluționare pe care le realizează poporul pe drumul spre socialism cu conștiința de luptă împotriva acelora care ar intenționa să distrugă ceea ce poporul construiește.

Scriitorii din vechea generație își însușesc cu tot mai multă siguranță noua metodă de creație — aceea a realismului socialist — și-și aduc contribuția lor importantă, desăvîrșindu-și cu noi lucrări profilul operei lor. *M. Sadoveanu* scrie în anii aceștia opere de mare valoare ca: *Mitrea Cocor*, *Nicoară Potcoavă*, *Nada florilor*, *Aventură în lunca Dunării*; *Tudor Arghezi* creează marile sale poeme *1907* și *Cîntare omului; Camil Petrescu* — dramele istorice *Bălcescu* și *Caragiale în vremea lui* și romanul-frescă *Un om între oameni;* Cezar Petrescu noi romane și nuvele, A. Toma, I. Călugăru, Geo Bogza, M. Beniuc și alții cele mai bune opere ale lor. Lor vin să li se alăture scriitori ca Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu, Cicerone Teodorescu, Radu Boureanu, Dem. Botez, Marcel Breslașu, Maria Banuș, Eusebiu Camilar, Lucia Demetrius, Aurel Baranga, Horia Lovinescu, M. Davidoglu etc., a căror activitate literară a început înainte de al doilea război mondial, sau alții mai tineri ca: poeții Dan Deșliu, Nina Cassian, Veronica Porumbacu, Victor Tulbure, Mihu Dragomir, Eugen Frunză, A. Baconski etc., prozatorii Valeriu Em. Galan, Marin Preda, Eugen Barbu, Titus Popovici, Francisc Munteanu, Al. Ivan Ghilia etc., dramaturgii Laurențiu Fulga (și prozator), N. Tăutu (și poet), Al. Mirodan etc.

Un loc de frunte în poezia romînească actuală îl ocupă, după Tudor Arghezi, care rămîne personalitatea poetică cea mai puternică, *Mihail Beniuc* (n. 1907). Dezvoltînd firul creației sale anterioare, Beniuc se păstrează de la începutul activității sale poetice (*Cîntece de pierzanie* — 1938 etc.) pînă la ultimele volume de poezii (*O samă de poeme*, *Mărul de lîngă drum*, *Trăinicie*, *Azimă*, *Inima bătrînului Vezuv*, *Călător prin constelații*, *Cîntecele inimii*, *Materia și visele* etc.) același poet militant, autor al unei lirici predominant combative. Poezii ca: *Aicea printre ardeleni*, *Ursul romînesc*, *Cîntec de primăvară*, *Melița*, *E slobod să mai cînt?*, *Cu mii de cai putere*, *Toboșarul timpurilor noi*, *Chivără roșie*, *Mărul de lîngă drum*, *Umbra de la Hiroșima*, *Inima bătrînului Vezuv* cuceresc prin intensitatea stărilor sufletești și, nu mai puțin, prin diversi-

tatea lor. În versurile lui M. Beniuc — arzătoare de pasiune civică — vibrează o largă gamă de sentimente: poetul trece de la mînie și indignare la entuziasm și încredere, stilul său fiind cînd exploziv, cînd plin de grație, cînd maiestos, cînd dur, cînd duios. Ridicat din popor, Beniuc aduce în poezia romînească o vigoare țărănească excepțională, comunicată prin mijloace poetice profund originale. Revolta anarhică a primilor ani de creație a poetului s-a transformat în poezia de mai tîrziu a lui Beniuc în acțiune revoluționară conștientă, organizată. Autenticitatea lirică a emoției face ca identificarea poetului cu preocupările poporului său să meargă, în cîntecele cele mai reprezentative, pînă la dispariția oricărei diferențe între vibrațiile sufletești individuale și cele obștești. Poezia de luptă a lui Beniuc realizează cu forță artistică năzuința poetului de a face din versul său fie stea călăuzitoare, fie fulger care să nimicească toate putregaiurile din lume („Dar de e stea, să fie stea polară/ Ce-arată drum spre căutatul port. De-i fulger, să topească-n foc și pară/ Tot ce e putred și uscat și mort!" — *Fulger și stele* din vol. *Mărul de lîngă drum*). *Toboșar al timpurilor noi*, cum i-a plăcut să-și spună și cum a și rămas în conștiința cititorilor săi, Beniuc e un poet-cetățean prin excelență, rapsod al vremii sale.

O poetă care s-a remarcat în configurația poeziei contemporane romînești prin forța impetuoasă cu care s-a apropiat de tema luptei pentru pace, a luptei pentru apărarea vieții fericite, a muncii creatoare e *Maria Banuș* (n. 1914). De la creația mai veche a poetei, inaugurată înainte de-al doilea război mondial, în care stăpînea chemarea fierbinte a dragostei (*Țara fetelor* etc.) pînă la ultimele poeme (*Despre pămînt*, *Ție îți vorbesc*, *Americă*, *La porțile raiului*, *Torentul* etc.), progresele artistice și ideologice ale Mariei Banuș sînt impresionante. Poezia ei se îndreaptă spre aspectele gingașe, delicate ale vieții, copiii, florile (*Chemare*, *Din Maramureș* etc.); duioșia caldă a poetei pentru viața copiilor, pentru inocența și puritatea lor sufletească se îmbină cu accentul pătimaș, impetuos pentru apărarea vieții cu un adînc sentiment patriotic (*Țara mea*). Cîntînd tot mai puternic lupta poporului muncitor pentru noi cuceriri (*Eroilor ceferiști* etc.), Maria Banuș ia parte cu entuziasm la măreața acțiune a dărîmării lumii vechi (*Dărîmare*, *Patronul*, *La masa verde* etc.) și la construirea uneia noi (*Despre pămînt* etc. etc.), care trebuie să ducă la înfrățirea tuturor popoarelor iubitoare de pace (*Ție îți vorbesc*, *Americă*).

Un drum greu, dar plin de succese reale în maturizarea apreciabilă a talentului său a parcurs și *Eugen Jebeleanu* (n. 1911), de la poezia ermetică de dinainte de 1944 (*Inimi sub săbii*) pînă la marile și grelele de semnificație socială și de valoare artistică poeme ca *Lidice*, *În satul lui Sahia*, *Bălcescu*, *Surîsul Hiroshimei*, *Oratoriul Eliberării* etc. Evocator al unor eroi ai poporului său, ca Bălcescu și Sahia, care au înțeles scopul epocii lor și s-au dăruit cu totul luptei pentru realizarea idealurilor celor mai înaintate, Eug. Jebeleanu este mai ales un poet al păcii, care evocă de obicei momente zguduitoare din viața oamenilor de pretutindeni, în vremea războiului (*Lidice*, *Surîsul Hiroshimei*) și vibrează profund la aceste suferințe îngrozitoare, reușind să transmită și cititorilor această vibrație, ura și revolta sa.

Aparținînd aceleiași generații, *Cicerone Theodorescu* (n. 1908) cîntă astăzi Grivița eroică, cu luptătorii ei din trecut și cu locuitorii ei de acum, pe care-i privește ca pe simbolul luptei eroice în vremuri grele și al forței constructive din zilele noastre (*Un cîntec din ulița noastră*), vestejește tarele

unei vechi mentalități care împiedică mersul înainte al societății socialiste în izbutite rondeluri și se arată un gingaș poet al dragostei în diversele ei ipostaze (*Oameni și dragoste*, *De dragoste*); *Radu Boureanu* (n. 1905) își strînge în *Umbra stelelor* o parte din poemele sale mai vechi în care aureolarea mitică, rituală, evocarea unei lumi semiarhaice erau încercări de evaziune (ca în ciclurile *Zbor alb*, *Alean vechi*, *Golful sîngelui*) și creează amplele poeme din ultimii ani (*Sîngele popoarelor*, *Culoarea roșie și neagră*, *Corăbii spre Indonezia*, *Vioara cosmică*), în care, devenit poet-cetățean, face să vibreze, cu acorduri grave, dorința de pace a omenirii sau aduce omului contemporan, cu proiectele sale de cucerire a cosmosului, un înflăcărat omagiu; *Marcel Breslașu* (n. 1903), poet lucid, discursiv, rîvnind să construiască parcă o nouă artă poetică, în pilde, în parabole, în forme aparent sfătoase și amabile, dar în fond necruțătoare, cu umor și tăioasă ironie, în jocuri de cuvinte și calambururi țîșnite dintr-o fantezie intelectuală scînteietoare (*Dialectica poeziei*), închinînd emoționante poeme luptei revoluționare a comuniștilor (*Povestea poveștilor*, *Cîntec de leagăn al Doncăi* etc.), dar rămînînd cu deosebire un valoros fabulist militant (*Niște fabule mici și mari pentru mari și mici*, *La poarta fabulei*, *Mic tratat de zoologie*), caracterizat în primul rînd prin căutarea noului, oroarea de imitație, fără a se rupe însă total de tradiția genului (e inedit mai ales prin aducerea în scenă, concretizîndu-le, a noțiunilor celor mai frecvente ale științei moderne).

Dintre poeții mai tineri formați după 1944, se remarcă: *Nina Casian* (n. 1924), al cărei debut de un ermetism baroc (*La scara 1/1*) e repede depășit de o poezie cetățenească plină de vibrație (*Poetul negru*, *Cancerul lumii* — poemă scrisă în maniera lui Pablo Neruda, în care atitudinea politică îmbracă haina invocației, a imprecației și a apelului patetic), de tendința manifestă spre satiră (fabulele, *Muzeul de antichități* etc.), de interesul pentru lumea celor mici (*Nică fără frică* — admirabilul basm în versuri), dar mai ales de luciditatea cu care-și cîntă cele mai intime și strict personale sentimente (ciclul *Anotimpuri* din vol. *Vîrstele anului*, *Spectacol în aer liber* etc.); *Dan Deșliu* (n. 1927), a cărui poezie se caracterizează printr-o continuă și autentică prezență în vîltoarea evenimentelor, printr-un vibrant patos revoluționar (*În numele vieții*, poemele vieții noi, pline de dinamism: *Minerii din Maramureș*, *Lazăr de la Rusca* ori *Cîntec de ruină* din vol. *Ceva mai greu* — aspru rechizitoriu împotriva imperialismului american și, în același timp, un vibrant omagiu adus poporului muncitor din S.U.A.); *Victor Tulbure* (n. 1925), cu o poezie patriotică străbătută de un cald umanism socialist, în care se încheagă, într-o unitară armonie dialectică, chipurile unor veacuri eroice din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat cu prezentul în care oamenii construiesc o lume nouă (*Vioara roșie*, *Cornul pădurarului*, *Eu nu cînt că știu să cînt*); *Mihu Dragomir* (n. 1919), cu poemele de largă respirație, pline de un romantism revoluționar, *Războiul*, *Întoarcerea armelor*, *Oda pămîntului meu*, patetice imnuri închinate patriei socialiste după zdrobirea fascismului, ori cu *Oda fulgerelor*, în care lirismul filozofic se exprimă prin patosul proslăvirii potențelor spirituale ale omului erei socialiste, cuceritor al cosmosului; *Veronica Porumbacu* (n. 1921), care, folosind din plin autobiografia lirică, își confundă viața cu a generației sale la intensitatea sensibilității ei feminine (*Anii aceștia*, *Mărturii*, *Prietenii mei*, *Generația mea*, *Lirice*); *Eugen Frunză*, poet al izbucnirilor tumultuoase, patetice, a cărui trăsătură majoră o constituie adeziunea înflăcărată

la actualitate („Liberi și stăpîni"); *A. E. Bakonsky*, pasionat de marile cicluri ale timpului și ale creației universale (*Lucrări și anotimpuri sau mișcarea de revoluție*) ori cîntînd viața în formele ei permanente, viața învingătoare dincolo de somn și moarte (*Dincolo de iarnă*); *Ion Bănuță*; *Nicolae Labiș* (mort la vîrsta de 21 de ani, dar poet autentic de o puternică sensibilitate); *Al. Andrițoiu* etc. etc., precum și poeți valoroși ai naționalităților conlocuitoare ca *Horváth Imre*, *A. M. Sperber*,, *Franz Liebhardt*, *Szemler Ferencz*, *Majtenyi Erik*, *Létay Lajos* etc., a căror operă variată aduce o contribuție meritorie la dezvoltarea poeziei noastre realist-socialiste.

Proza contemporană continuă a fi dominată de personalitatea literară remarcabilă a lui Mihail Sadoveanu. Alături de el stau scriitori din generația imediat următoare ca: Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Agîrbiceanu, George Călinescu etc., alții ceva mai tineri ca: *Geo Bogza* (n. 1908), eliberat destul de repede de influențele dăunătoare ale suprarealismului, copleșitoare într-o poezie de început, alambicată, devine reporterul fascinant și impetuos al celei mai fierbinți actualități; a construit în articolele, reportajele și pamfletele sale o vastă frescă a unei societăți zguduită pînă în adîncuri de contradicții monstruoase („Cartea Oltului", „Oameni și cărbuni în Valea Jiului" etc.), oglindind aspectele variate, multilaterale, ale esenței societății capitaliste, pătrunzînd în sutele de reportaje unice în felul lor, strînse recent, parțial, în volumul *Anii împotrivirii*, în inima fenomenelor sociale. Prin scrisul său cotidian, Bogza a reflectat marele adevăr al epocii sale, a militat împotriva fascismului și războiului imperialist, a demascat fără cruțare pe provocatorii de război, a cîntat lupta eroică a Spaniei republicane cu înflăcărarea unui adevărat internaționalist; a scris cu ură, cu sarcasm, cu dispreț despre stăpînii de ieri ai țării, cu dragoste, cu largă înțelegere despre oamenii muncii din minele de cărbuni, din regiunile petrolifere, din satele înfundate în neagră mizerie ale „țării de piatră"; a înălțat, entuziast, imnuri de admirație cuceririlor celor mai noi ale minții omenești, și-a proiectat în viitor imaginația fabuloasă, în adevărate sondaje uluitoare, asemenea retrospectivelor scriitorului în antecedentele civilizației. În proza mai veche și mai nouă (*Porțile măreției*, *Meridiane sovietice*, *Pagini contemporane*) a lui Bogza întîlnim o splendidă comuniune a scriitorului cu natura, cu omul, cu istoria, cu geografia, cu trecutul, cu prezentul, cu viitorul, într-o evocare de proporții colosale (sublimul, grandiosul, redate într-o anumită terminologie gongorică, solemnă, cultivată cu voluptate, sînt sentimente proprii scriitorului), umanismul și patetismul fiind de asemenea două din atributele fundamentale ale prozei bogziene; *Zaharia Stancu* (n. 1902), poet de puternică vibrație lirică, dar mai ales prozator viguros, cu romanele *Desculț* (1949), în care, în pagini de poetică și evocatoare proză literară, scriitorul ne prezintă viața grea a țărănimii în trecut, dorul de libertate al acesteia și uriașa răscoală din 1907, *Dulăii*, în care, descriindu-ne mizeria în care a trăit țărănimea muncitoare în anii premergători răscoalelor, Stancu demască lăcomia feroce a exploatatorilor și odioasa duplicitate a uneltelor acestora; romanul-fluviu *Rădăcinile sînt amare* (proiectat în vreo 15 volume), în care, atît cît a apărut pînă acum, folosind o tehnică foarte variată, autorul, avînd în centrul romanului același erou din celelalte, Darie, care e de fapt povestitorul însuși, uneori actorul și, permanent, conștiința care confruntă evenimentele prezentate, tinde să

facă istoria luptelor forțelor democratice, în frunte cu comuniștii, pentru instaurarea și consolidarea puterii populare în R.P.R.; *Eusebiu Camilar* (n. 1910), cu romanul *Negura*, în care găsim reflectarea veridică a războiului nejust antisovietic și cu *Temelia*, prima încercare de roman al colectivizării agriculturii; *Marin Preda*, (n. 1922) autorul puternicei nuvele *Desfășurarea* cu figura de neuitat a lui Ilie Barbu, personaj prin care se dezvăluie într-un mod remarcabil capacitatea revoluționară a țărănimii sărace, și al romanului *Moromeții*, prăbușirea iluziilor de independență ale micului proprietar agricol, tragedia înstrăinării sale de ai săi; *V. Em. Galan*, (n. 1921) cu romanul *Zorii robilor*, în care descrie un episod din răscoalele țărănești ale anului 1907 insistînd în mod deosebit asupra ajutorului dat țărănimii răsculate de către clasa muncitoare și mai ales cu romanul *Bărăgan*, pasionata istorie a pătrunderii agriculturii socialiste în imensa cîmpie a Bărăganului, dramatica luptă a eroului Anton Filip cu moștenirea jalnică lăsată de vechiul regim, cu mizeria, nepăsarea și ignoranța, ducînd o energică acțiune de cîștigare a țărănimii la noua viață; *Titus Popovici*, (n. 1930) cu romanele *Străinul* (în care tînărul autor transformă tema inadaptabilului social într-un prilej de a prezenta procesul demistificării generației sale, desprinderii ei din ultimele mituri burgheze ale familiei, patriei, războiului etc.) și *Setea* (capitol din aceeași dramă a pămîntului înfățișată după primul război mondial de Rebreanu în romanul *Ion*); *Eugen Barbu*, (n. 1929), cu romanul insurecției armate *Șoseaua Nordului*, în centrul căruia aduce, zugrăvită cu o rară autenticitate, lumea muncitorească a cartierului bucureștean Griviței; și încă mulți alți prozatori, nuveliști și romancieri ca: Ion Pas (cu ciclul de romane social-istorice *Lanțuri*), Naghi Istvan (*La cea mai înaltă tensiune*), Laurențiu Fulga (cu masivul roman *Eroica*), Kovacs Györghy (*Cu ghiarele și cu dinții*), Francisc Munteanu (cu nuvela *Lența* și romanele *În orașul de pe Mureș* și *Statuile nu rîd niciodată*), Al. Ivan Ghilia (cu interesantul roman despre colectivizarea agriculturii *Cuscrii*), Ion Istrati (cu romanele *Grîu înfrățit*, *Trandafir de la Moldova*), Aurel Mihale (*Ogoare noi*), Dumitru Mircea (*Pîine albă*), Asztalos Istvan (*Vîntul nu se stîrnește din senin*), Sütö Andras, Ștefan Luca și alții, în operele cărora tema de predilecție e reflectarea realităților actuale din R.P.R.

Succese remarcabile a înregistrat și noua dramaturgie romînească de după 23 August 1944. Alături de Camil Petrescu (care, după cum am văzut, își continuă pînă la moarte prodigioasa activitate dramatică de mai înainte cu piesele „Bălcescu" și „Caragiale și vremea lui"), de Victor Eftimiu, de Al. Kirițescu și de alți dramaturgi aparținînd generației imediat următoare ca Mircea Ștefănescu, Tudor Mușatescu, Tudor Șoimaru etc., se fac remarcați în dramaturgie scriitori ca *Aurel Baranga* (n.1913), care, după un trecător popas în poezia avangardistă a anilor de dinainte de al doilea război mondial (a condus, alături de alții, revista modernistă „Alge"), devine unul dintre dramaturgii cei mai activi cu piese ca: *Iarbă rea* (dezbătînd tema participării intelectualității la construirea bazelor socialismului în condițiile unei înverșunate lupte de clasă), *Recolta de aur* (cu acțiunea petrecîndu-se în lumea satului nou romînesc în care se ridică o nouă țărănime, conștientă de drepturile ei), *Anii negri*, scrisă în colaborare cu N. Moraru (neuitată imagine a eroismului comunist în anii negri ai terorii regimului fascist din Romînia),

Arcul de triumf (dezvăluirea condițiilor neînchipuit de grele în care comuniștii au trebuit să ducă lupta, împotriva războiului, împotriva unui dușman extrem de rafinat), *Mielul turbat* (admirabila comedie a birocratismului, una din cele mai realizate comedii ale teatrului romînesc de azi), *Rețeta fericirii* (care pune problema fericirii intime în condițiile socialismului) etc.; *Mihail Davidoglu* (n.1910), dramaturgul preocupat în cea mai mare măsură de dezvăluirea atitudinii față de muncă a omului nou, în piese ca: *Cetatea de foc* (în care impresionează cu deosebire figura muncitorului înaintat, maistrul oțelar Pavel Arjoca, dar și a tatălui său, Petre, bătrînul maistru furnalist, care, numai după grele încercări, se convinge că locul său e alături de fiii săi și de tovarășii săi de luptă), *Minerii*, *Schimbul de mîine* etc.; *Lucia Demetrius* (n.1910), veche prozatoare, astăzi consacrată mai mult dramaturgiei, cu piese ca: *Vadul nou*, *Cumpăna* (în care înfățișează aspecte ale bătăliei pentru ridicarea și consolidarea gospodăriilor agricole de stat sau pentru industrializarea socialistă), *Oameni de azi*, (cu chipuri și întîmplări dintr-un sat al zilelor noastre, în care oamenii muncii luptă pentru lichidarea trecutului întunecat), *Arborele genealogic*, *Trei generații* etc.; *Horia Lovinescu* (n. 1917), cu piese ca *Lumina de la Ulmi*, *Citadela sfărîmată*, în care, pe lîngă procesul social al destrămării burgheziei ca clasă, ne prezintă și complexele procese de conștiință trăite de tinerii aparținînd acestei clase sociale, *Surorile Boga* etc.; *Laurențiu Fulga* (cu piesele *Ion Vodă cel Cumplit*, *Ultimul mesaj*), *Al. Mirodan* (*Ziariștii*, *Celebrul 702*), *Süto Andras* și *Hajdu Zoltan* (cu *Mireasa desculță*), *Mihai Beniuc* (*În Valea Cucului*, *Întoarcerea*), *Tiberiu Vornic*, *Paul Everac*, *Dorel Dorian* *Al. Voitin* și alții.

Numele creatorilor de literatură din Romînia de azi e impresionant de mare. Ei se remarcă mai ales în competiția pentru actualitate, orientarea masivă, dominantă a literaturii romîne către problemele concrete ale construcției socialiste fiind un fenomen pe cale de cristalizare definitivă, în ultimii ani. Îndrumați de partid, ajutați printr-o critică principială de numeroși critici și istorici literari ca: *G. Călinescu*, *Tudor Vianu*, *D. Panaitescu-Perpessicius*, *Mihail Ralea*, *Ion Vitner*, *M. Novicov*, *Al. Dima*, *Ov. S. Crohmălniceanu*, *Paul Georgescu*, *Silvian Iosifescu*, *G. Ivașcu*, *N. Tertulian*, *D. Micu*, *Savin Bratu*, *G. C. Nicolescu*, *Al. Piru* ș.a., care, prin articole, studii sau monografii, publicate în paginile unor reviste ca „Lupta de clasă", „Viața romînească" (noua serie), „Contemporanul", „Gazeta literară", „Luceafărul", „Steaua", „Tribuna", „Iașul literar" etc. etc. sau chiar direct în volume, analizează, cu mai multă sau mai puțină competență, tematica operelor literare, forma artistică a acestor opere în corelația ei indisolubilă cu conținutul, se ocupă de problemele măiestriei artistice, critică cu severitate lozincăria deșartă în care mai alunecă unii scriitori, improprietatea și sărăcia limbii unora, neglijențele în versificație etc. etc. — scriitorii din R.P.R. reușesc să dea în ansamblu un tablou bogat și mobilizator. Atacînd temele actualității, în variatele lor aspecte, ei se străduiesc, în același timp, să le îmbrace într-o formă artistică deosebită, care, prin plasticitatea ei, prin dinamismul ei, să exercite un efect salutar, civic și estetic, asupra cititorilor. Păstrîndu-și fiecare stilul său, personalitatea sa, temperamentul său artistic,

grija lor maximă este aceea de-a se exprima cît mai limpede, cît mai artistic, ca mesajul operelor lor să fie cît mai mult înţeles, să aibă un cît mai mare efect pozitiv asupra acelora care-i citesc.

BIBLIOGRAFIE

K. Marx - F. Engels, *Despre artă şi literatură*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1953.
V. I. Lenin, *Despre literatură*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1948.

* * *

G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941.
N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, I, II, III, Bucureşti, 1940—1945.
O. Densusianu, *Literatura romînă modernă*, ediţia a IV-a, 1943.
D. Popovici, *La Littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945.
Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii romîne contemporane*, Bucureşti, 1937.
T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Editura Contemporană, Bucureşti, 1941.
Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1957
Mihai Beniuc : *Despre poezie*, *Studii literare*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1953.
Idem : *Tudor Arghezi : Versuri*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959.
I. Vitner, *Critica criticii*, în colecţia „Contemporanul", Bucureşti, 1949
Idem, *Firul Ariadnei*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1957.
Paul Georgescu, *Încercări critice*, I, II, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1957, 1959.
Ov. S. Crohmălniceanu, *Cronici şi articole „Studii literare"*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1953.
Idem, *Cronici literare*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956.
Idem, *Cîteva observaţii asupra literaturii noastre din ultimii 15 ani*, în „Viaţa romînească", nr. 7, 1959.
Silvian Iosifescu, *În jurul romanului*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959.
Idem, *Probleme privind studierea marxistă a unor curente literare*, în „Lupta de clasă", nr. 12/1960.
M. Novicov, *Realism, realism critic, realism socialist*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1961.
G. C. Nicolescu, *Semănătorismul*, în „Viaţa romînească", nr. 11, 1959.
D. Micu, *Romanul romînesc contemporan*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960.
Idem, *Poporanismul*, în „Mica bibliotecă critică", E.S.P.L.A., Bucureşti, 1961.
Ileana Vrancea, *Influenţa ideologiei partidului în critica literară între anii 1930-1940*, în „Lupta de clasă", nr. 4/1961.

LITERATURA ROMÎNĂ ÎN PERIOADA FEUDALĂ
(1400—1780)

de AL. PIRU

Înainte de apariţia literaturii romîne scrise, în jurul anului 1400, cu patru-şapte decenii după întemeierea statelor romîneşti feudale, se presupune a fi existat la noi ca şi la alte popoare o literatură populară orală a cărei vechime este greu de determinat cu precizie, dar care în mod firesc va fi luat naştere o dată cu încheierea procesului de etnogeneză a poporului romîn în veacul al IX-lea. Fără să mai vorbim de basme, în care se păstrează urme de ritualuri şi credinţe străvechi, din perioada romanizării, un cîntec bătrînesc ca *Miorița*, cunoscut în circa 900 de variante, aduce o mărturie milenară despre una dintre ocupaţiile de căpetenie ale poporului romîn la începuturile sale, păstoritul, după cum oraţia *Pluguşorului* evocă agricultura.

Cele mai vechi monumente scrise de pe teritoriul ţării noastre, datînd din secolul al X-lea, nu sînt însă în limba romînă, ci în limba slavonă, ca urmare a adoptării de către clasa stăpînilor de moşii, aşa numiţii duci şi cneji romîni, a limbii slavone bisericeşti, limbă în care Metodiu şi Chiril tradusese textele sacre, la Constantinopol şi în Moravia, între 863—865. Pînă la începutul secolului al XVI-lea nu avem nici un text întreg redactat în limba romînă, iar pînă la începutul secolului al XV-lea nu avem nici un text original romînesc scris în limba slavonă. Apariţia literaturii romîne în limba slavonă a fost pregătită de o intensă circulaţie a cărţilor religioase bizantine în traducere predominant medio-bulgară.

Majoritatea scrierilor bizantine care în condiţiile feudalismului timpuriu a pregătit începuturile literaturii romîne în limba slavonă se încadrează în curentul isihastic, teoretizat în secolul al XIV-lea de Grigore Palamas (1297—1360). Isihasmul, asemănător iezuitismului catolic de mai tîrziu, era o doctrină mistică, opusă raţionalismului de tip occidental care începuse să cîştige unele spirite ale Bizanţului, predicînd reîntoarcerea la ortodoxie prin practicarea desăvîrşitului ascetism. *Viaţa sfîntului Ioan cel Nou* de Grigore Ţamblac, predicatorul lui Alexandru cel Bun, scrisă la Suceava în 1402, *Viaţa lui Nicodim de la Tismana*, scrisă de ucenicii călugărului şi păstrată numai într-o prelucrare din secolul al XIX-lea, sînt două lucrări hagiografice de caracter pronunţat isihastic, alcătuite după modelul scrierilor similare ale lui Eftimie, patriarhul din Tîrnova, foarte răspîndite la noi în prima jumătate a secolului al XV-lea. Din acelaşi timp datează troparele logofătului

lui Mircea cel Mare, Filotei, intitulate *Pripeale*, compuse în limba slavonă, spre a fi cîntate la sărbătorile Maicii domnului şi ale sfinţilor şi mucenicilor mai însemnaţi cu stihuri alese din psalmii istoricului, geografului, filozofului şi poetului bizantin Nichifor Vlemmidis (1198—1272). Refrenele lui Filotei, tipărite prima oară în *Molitvoslovul* de la Veneţia din 1547 constituie prima contribuţie romînească la poezia imnografică admisă în liturghia ortodoxă a ţărilor slave (Bulgaria, Serbia, Rusia).

Ca urmare a politicii de centralizare a statului feudal, literatura religioasă este orientată în a doua jumătate a secolului al XV-lea către istoriografia de curte, după modelul rodosloviilor bizantine. Astfel apar în limba slavonă, la curtea lui Ştefan cel Mare, în Moldova, *Letopiseţul de cînd cu voia lui Dumnezeu s-a început Ţara Moldovei*, de la 1359 pînă la 1507, *Povestire în scurt despre domnii Moldovei*, variantă continuată la mănăstirea Putna pînă în 1526, o cronică scurtă a domniei lui Ştefan cel Mare, redactată în 1502 în limba germană, o altă *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei*, de la 1359 pînă la 1504, în limba slavonă de redacţie rusă, şi *Descrierea cronicii despre Ţara Moldovei şi despre domnii ei*, scrisă în limba polonă, de la 1352 pînă la 1566. Aceste cronici la baza cărora stă un prototip în limba slavonă avînd în centru domnia lui Ştefan cel Mare, sprijină lupta voevodului creştin împotriva păgînătăţii, înfăţişîndu-l ca pe un sfînt purtător de biruinţă pentru credinţă, „pobedonoseţ" şi reclamînd solidarizarea tuturor creştinilor împotriva păgînilor. Tendinţa de călcare a jurămîntului de vasalitate către monarh este condamnată, cronicarul apărînd autoritatea centrală care nu tolerează vicleniile supuşilor.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, trei călugări, Macarie, Eftimie şi Azarie, duc mai departe letopiseţul Moldovei în limba slavonă, scriind cronica oficială a domniilor lui Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul, de la 1504 pînă la 1574, în stil encomiastic, cu alterarea adevărului istoric, dar cu remarcabile efecte retorice, după modelul cronografului bizantin al lui Constantin Manasses, citit într-o versiune în proză medio-bulgară. Creşterea influenţei marii boierimi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, concomitent cu scăderea autorităţii centrale domneşti, precum şi părăsirea limbii slavone în actele de cancelarie sub Petru Şchiopul în Moldova au făcut ca istoriografia de curte slavonească să apună după aproximativ un secol de dezvoltare, nu fără a lăsa urme în cronicile următoare, redactate în limba romînă.

Curentul isihastic a avut urmări mai importante în literatura Ţării Romîneşti, unde la curtea lui Neagoe Basarab, la începutul secolului al XVI-lea, Gavril, protul Sfîntului Munte, scrie în greceşte *Viaţa sfîntului Nifon*, un panegiric exaltînd atît faptele călugărului athonit, organizator al bisericii romîne sub Radu cel Mare, cît şi activitatea de ctitor a lui Neagoe Basarab, prezentat ca un ucenic al lui Nifon. După toate indiciile, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, scriere parenetică asemănătoare cu *Principele* lui Machiavelli, monumentul cel mai însemnat al literaturii romîne în limba slavonă, reprezintă o sinteză a ideilor isihasmului puse în slujba întăririi autorităţii domneşti. *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* dau sfaturi de guvernare, dar insistă îndeosebi asupra desăvîrşirii interioare a domnitorului, prin respectarea unor norme de conduită din care nu este exclus asce-

tismul, Ioasaf (Buddha din cunoscutul roman popular *Varlaam şi Ioasaf*) devenind la un moment dat modelul demn de imitat de prinţul moştenitor al tronului. În afară de bogăţia detaliilor referitoare la viaţa de curte şi a stării sociale contemporane, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* cuprind maxime şi sentinţe care au făcut ca autorul să fie comparat cu Marc-Aureliu, precum şi pagini de veritabil lirism, cu ecouri din *Umilinţa* lui Simeon cel Nou, *Oglinda* lui Filip Solitarul, cuvintele lui Ioan Crisostomul, Efrem Sirul şi alţii.

În Transilvania, alături de slavonism, a existat, ca o consecinţă a înfiinţării unor episcopii şi mănăstiri catolice după cucerirea maghiară, o cultură în limba latină, căreia i se datoresc lucrarea despre datinele, moravurile, stările şi răutatea turcilor (*Tractatus de ritu, moribus, condicionibus et nequitia turcorum*) semnată Prizonierul transilvan (Captivus Septemcastrensis) cu date despre incursiunile turceşti în Ţara Romînească şi Transilvania în secolul al XV-lea şi adaosul de la *Chronicon Dubnicense* scris pe la 1480 de un curtean al voevodului maramureşan Bartolomeu Dragffy, rudă a lui Ştefan cel Mare, ceea ce explică simpatia cronicarului pentru domnitorul moldovean. Figura lui Vlad Ţepeş a atras curiozitatea saşilor, care încă din 1462 au publicat în limba germană un număr de anecdote referitoare la Dracula voievod, prelucrate la curtea lui Matei Corvin în limba slavonă şi răspîndite mai ales în Rusia (domnitorul muntean este zugrăvit pitoresc cu ciudăţeniile lui şi blestemat pentru că a trecut la catolicism).

Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, în Transilvania şi temporar în Moldova, se poate vorbi de o mişcare umanistă, manifestată sub forma luptei ideologice împotriva clericalismului reacţionar, în parte şi împotriva feudalismului. Dacă „Schola latina" înfiinţată de Despot-vodă în 1562 la Cotnari, cu Gaspar Peucer, Ioachim Rhaeticus şi Ioan Sommer, n-a putut dura, în schimb activitatea lui Nicolae Olahus, descendent din familia domnitoare a Ţării Romîneşti, arhiepiscop de Strigoniu şi regent al Ungariei în 1562, prieten al lui Erasmus de Rotterdam, istoric şi poet în limba latină, a avut un ecou puternic (în Ţara Romînească îl va consulta peste un secol şi jumătate istoricul Constantin Cantacuzino).

Limba slavonă nu a fost înlocuită cu limba romînă în actele de cancelarie şi în biserică decît între 1574—1680 în Moldova şi 1593—1699 în Ţara Romînească, biserica, deţinătoare a „monopolului asupra pregătirii intelectuale" în tot acest timp, situîndu-se pe poziţia cea mai conservatoare de menţinere şi „consfinţire a dominaţiei feudale existente" [1]. Încă de la începutul secolului al XVI-lea însă, în urma luptei nobilimii maramureşene din familia Dragffy pentru autonomie faţă de episcopia ortodoxă slavonă de la Muncacs, se porneşte acţiunea de traducere a textelor biblice în limba romînă, continuată, sub influenţa reformei lutherane la Braşov, începînd din 1561, de diaconul Coresi din Ţara Romînească, meşter care tipărise mai înainte la Tîrgovişte cărţi bisericeşti slavone. Traducerile şi tipăriturile lui Coresi şi ale colaboratorilor lui constituie primele încercări de a supune limba romînă, necodificată gramatical, normelor limbii slavone, o limbă literară moartă

[1] Fr. Engels, *Războiul ţărănesc german*, ed. a III-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 48—49.

ca și latina. În *Evanghelia cu învățătură* din 1581, traducere prin intermediar slavon a omiliilor patriarhului grec Ioan Caleca, eforturile sînt încununate de oarecare succes, fără ca autorii să se poată în întregime elibera de rigiditatea originalului. Dar sforțările în acest sens vor fi continuate cu și mai multă stăruință și cu voința (afirmată!) de a se conforma unei norme supradialectale de mitropolitul Moldovei Varlaam, autorul traducerii *Omiliilor* patriarhului Calist, sub titlul *Carte românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svînți mari*, tipărită la Iași în 1643 și oferită de domnitorul Vasile Lupu ca „dar și milă și pace și spășenie a toată semenția romînească pretutindere ce să află pravoslavnici într-această limbă". Aceeași grijă de a se adresa într-o limbă înțeleasă de romînii din toate provinciile se constată în traducerea din slavonește a *Noului Testament*, datorită mitropolitului Transilvaniei Simion Ștefan, publicată la Bălgrad în 1648.

Traducerile de texte bisericești urcă pînă la nivelul maxim al calității cu *Biblia de la București*, din 1688, prima tălmăcire integrală a Bibliei în limba romînă, care, prin larga ei difuzare și îndelunga întrebuințare în biserică, a jucat un rol important în cristalizarea normelor de exprimare literară, statornicite în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Totuși, ca valoare artistică, traducerea fraților Greceanu de la 1688 era depășită încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de noua tălmăcire a Bibliei publicată la Blaj în 1795 de Samuil Micu, *Biblia de la București* păstrîndu-și firește meritul întîietății în timp.

Interesul literaturii bisericești, cînd este vorba de traduceri, nu depășește limitele filologiei. Dar în cîteva cazuri nu avem a face cu simple tălmăciri, ci cu prelucrări artistice, iar uneori chiar cu creații originale. În parte, acesta este cazul cu *Cazania* lui Varlaam, mai ales în narațiunile hagiografice. Cît despre *Psaltirea pre versuri tocmită* a mitropolitului Moldovei Dosoftei publicată la Uniev (Polonia) în 1673, indiscutabil că este o operă de creație ca și originală, în măsura în care orice traducere în versuri a psalmilor (de exemplu *Psalmii* lui Clément Marot) sînt operă de creație. În stihurile lui Dosoftei care nu s-au cîntat niciodată în biserică, dar au răsunat, sub formă de colinde, multă vreme în popor, se pregătesc să-și ia zborul psalmii de peste 250 de ani din *Cuvinte potrivite* ale lui Tudor Arghezi. Și în *Viața și petrecerea sfinților*, cealaltă prelucrare (în proză de data aceasta) a lui Dosoftei, se întrevede, în linia epicului legendar, Mihail Sadoveanu, nu numai din *Spre Emaus* (1924) și *Sfintele amintiri* (1926), dar și din atîtea alte povestiri de conținut laic (în romanul *Demonul tinereții* din 1928 sînt admirabile versiuni proprii în proză de psalmi).

Literatura romînă religioasă din perioada feudală culminează cu *Didahiile* originale ale mitropolitului Țării Romînești, Antim Ivireanul, scrise și rostite în București între 1709—1716. Deși fiind originar din Iviria, Gruzia de astăzi, Antim a învățat tîrziu romînește, după vîrsta de 30 de ani, el și-a însușit perfect limba, izbutind nu numai s-o vorbească foarte corect, dar și s-o mlădieze artistic pînă la a provoca entuziasmul marilor scriitori de mai tîrziu, a unui Eminescu sau Mihail Sadoveanu. Ca Bossuet, Bourdaloue, Massillon și Ilie Miniat, predicator grec din Veneția pe care nu-i exclus să-l fi auzit la Constantinopole, dar pe care nu l-a imitat, cum greșit s-a crezut, Antim Ivireanul avea o frumoasă cultură teologică, citise măcar în parte

pe filozofii şi poeţii clasici (pomeneşte de Socrate, Anaxagora, Aristot, Democrit, Anaximene, Hesiod) şi, neîndoios, cunoştea regulile unui bun discurs, în stare să ofere auditoriului un „ospăţ al cuvintelor" (am numit chiar termenul folosit de el, desigur după *Banchetul* lui Platon). Şi mai importantă este atenţia pe care o dă Antim Ivireanul în opera sa vieţii reale, problemelor vieţii materiale şi spirituale ale timpului. În această privinţă cazaniile lui depăşesc cu mult sfera eclesiastică, nu mai sînt adică simple cazanii stereotipe, valabile pentru orice timp şi loc, ci învăţături dictate de împrejurări particulare, concret-istorice, de comandamente în mare parte laice. Cu spiritul său de ţinută înalt-etică şi patriotică, Antim Ivireanul condamnă asuprirea, satirizează traiul uşuratic al bogaţilor, cere îndurare pentru săraci — şi se solidarizează cu întreg poporul care gemea sub jugul turcesc nădăjduind o mîntuire prin lupta unită a ţărilor creştine (el însuşi a militat pentru alianţa cu Rusia lui Petru cel Mare) împotriva dominaţiei otomane.

Al doilea sector important al literaturii romîne din perioada feudală este cel istoriografic, al cronicilor în limba naţională. Şi aici, ca şi în literatura religioasă, avem numai elemente de ficţiune şi nu opere în întregime de reflectare artistică a realităţii, dar procentul de originalitate este aici cu mult mai mare, atît în direcţia fondului de idei şi sentimente, cît şi în aceea a exprimării lor.

Istoriografia în limba romînă s-a născut o dată cu ridicarea noii boierimi la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, în urma părăsirii limbii slavone în actele de cancelarie, şi ca o consecinţă a tendinţelor boierimii de a subordona puterea domnească şi a întemeia statul feudal nobiliar. Un rol însemnat în dezvoltarea istoriografiei, mai ales al celei moldovene, a jucat umanismul tîrziu al şcolilor iezuite din Polonia, cunoscut de cronicari direct, ca elevi. Umanismul tîrziu afectează concepţia cronicarilor în ceea ce priveşte rolul educativ al istoriei, rolul personalităţii în istorie (ei sînt partizani ai teoriei că istoria o fac eroii), conceptul de glorie (cronicarii cred că războaiele sînt purtate de monarhi în scopul ilustrării numelui lor). Apariţia ideii romanităţii poporului romîn, şi a latinităţii limbii sale, ca şi aceea a originii comune a tuturor romînilor trebuie puse de asemenea pe seama influenţei umanismului, a studiului limbii latine şi a autorilor clasici. Umanismul a înrîurit nu mai puţin stilul cronicarilor, oferindu-le modele de întocmire şi redactare a cronicelor lor. Alte idei, ca de pildă cea despre originea divină a monarhiei, vin din mentalitatea religioasă feudală, dar lucru demn de subliniat, cronicarii, deşi boieri, se situează adesea pe poziţia maselor, exploatate şi, patrioţi, blestemă dominaţia turcească, visînd scuturarea jugului prin acţiunea unită a popoarelor creştine.

Letopiseţul Ţării Moldovei de cînd s-au descălecat ţara şi de cursul anilor şi de viaţa domnilor care scrie de la Dragoş vodă pînă la Aron vodă (1359—1594) de Grigore Ureche prelucrează cronicile interne slavoneşti completînd în special domnia lui Ştefan cel Mare cu o caracterizare clasică şi utilizează elemente de naraţiune epică mai ales în legătură cu domniile lui Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanul şi Ion vodă Armeanul, furnizînd subiecte scriitorilor de mai tîrziu, lui Constantin Negruzzi pentru nuvela *Alexandru Lăpuşneanul*, lui Alecsandri pentru drama *Despot vodă*, lui Delavrancea pentru trilogia dramatică *Apus de Soare*, *Viforul*, *Luceafărul*, în fine lui Mihail Sadoveanu

pentru *Fraţii Jderi*, *Şoimii* şi *Nicoară Potcoavă*. Cu toate că letopiseţul lui Grigore Ureche nu ni s-a păstrat în forma sa autentică, ci în copii interpolate, putem spune totuşi că stilul său se defineşte prin sobrietate şi preciziune, ca acela al istoricului latin Tacitus.

Miron Costin scrie în continuare *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace de unde este părăsit de Ureche vornicul* pînă la Istrate Dabija vodă (1661) cu ochiul contemporanului aproape de evenimente, deci memorialistic, uneori chiar cu observaţie îndreptată spre umanitatea morală de romancier raportînd în special domnia lui Vasile Lupu, personalitate importantă şi sub raport cultural, creatorul şcolii şi tipografiei moldovene şi ctitorul unui vestit monument al artei arhitecturale romîneşti biserica Trei Ierarhi din Iaşi. Cronica lui Miron Costin deschide o perspectivă mult mai largă asupra vieţii sociale şi ca şi aceea a lui Ureche zugrăveşte oameni şi situaţii dramatice, reluate de scriitorii de mai tîrziu, printre alţii de Mihail Sadoveanu în *Neamul Şoimăreştilor* şi *Nunta domniţei Ruxandra*. Umanist, Miron Costin a scris prima lucrare ştiinţifică documentată asupra originii romînilor (*De neamul moldovenilor*), un poem filozofic pe tema fortunei labile, *Viaţa lumii* şi două lucrări în limba polonă, din care una în versuri, despre ţările romîne. Opera sa principală istorică în limba romînă este pentru istoriografia noastră echivalentă cu aceea a istoricului latin Titus Livius.

Punctul culminant în istoriografia moldoveană şi în evoluţia literaturii romîne din perioada feudală îl atinge cronica lui Ion Neculce, scrisă după 1730, *Letopiseţul Ţării Moldovii de la Dabija vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* (1743). Neculce a trăit momentul de răscruce din 1711, cînd domnitorul Dimitrie Cantemir încheie alianţa cu Petru cel Mare în scopul scuturării robiei turceşti, care eşuează. După această dată în Moldova şi după 1716 în Ţara Romînească, turcii nu mai încredinţează domnia pămîntenilor, numind în locul lor administratori credincioşi ai imperiului, greci din Fanar. Consecinţele sînt grele atît pentru starea socială cît şi pentru cea culturală, dar mai cu seamă pentru starea socială, exploatarea externă şi internă atingînd apogeul ei. Letopiseţul lui Ion Neculce este o mărturie vie, clocotind de revoltă împotriva rapacităţii fanariote şi în acelaşi timp o oglindă realistă a vremii, prezentată sub forma unor memorii autentice cu un mare dar al povestirii, cu talentul de a portretiza caracterologic oamenii cu spirit critic, satiric şi umoristic, cu îndemînare de a picta tablouri de epocă, într-o limbă de bogate resurse populare şi într-un stil personal de o rară savoare comparabil cu acela al marelui povestitor Ion Creangă. Mihail Sadoveanu în excelentul său roman istoric *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-vodă* a pornit de la cronica lui Neculce, iar legendele culese din tradiţia orală de Neculce sub titlul *O samă de cuvinte* şi aşezate în fruntea letopiseţului au constituit izvorul de inspiraţie al poeţilor din prima fază a literaturii romîne moderne: Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu. După Neculce, istoriografia moldoveană, continuată pînă la pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774) nu mai păstrează nivelul literar, interesînd mai mult istoria propriu-zisă.

Istoriografia literară a Ţării Romîneşti se deosebeşte în unele privinţi de cea moldoveană, avînd altă evoluţie şi alt caracter. Mai întîi aici nu au existat anale în limba slavonă sau au existat, dar n-au ajuns pînă la noi în

forma lor primitivă. Prima cronică în limba națională, *Cronica lui Mihai Viteazul* de logofătul Teodosie Rudeanu, este cunoscută numai din prelucrarea latină a lui Baltasar Walther, *Brevis et vera descriptio rerum... Michaele... Walachiae Palatino gestarum*, publicată la Görlitz (Germania) în 1599. *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini*, compilație alcătuită de un anonim la sfîrșitul secolului al XVII-lea și cuprinzînd evenimentele de la întemeiere, 1290, pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino, 1688, reunește alte izvoare, printre care se pot identifica o prescurtare a *Vieții lui Nifon*, o adaptare a poemului grecesc al lui Stavrinos despre Mihai Viteazul și o cronică grecească în versuri pentru începutul secolului al XVII-lea, de mitropolitul Matei al Mirelor. Pentru rest, deși părțile se disting în mod clar, izvoarele au dispărut în forma lor independentă. Dar caracterul cronicei îi dă ultima parte care este un pamflet contemporan, scris de un partizan al facțiunii boierești a Cantacuzinilor împotriva partidei adverse a Bălenilor. Cronicele muntene sînt cronici facționare anonime, violent polemice, foarte părtinitoare sub raportul adevărului, reclamînd utilizarea cu prudență, dar tocmai prin asta de o certă valoare literară, cu nimic mai prejos de aceea a cronicilor moldovene, mai obiective, dar nici ele cu totul lipsite de subiectivitate (ne gîndim în special la Neculce).

Letopisețului Cantacuzinilor îi răspunde un alt anonim, partizan al facțiunii politice a Bălenilor, în același spirit vehement polemic, unde tot ce era dincolo afirmat, e negat și tot ceea ce era negat, e supralicitat. În ceea ce privește partea de la început, autorul se împrumută din compilația anterioară, bineînțeles procedînd la o redactare proprie și, firește, eliminînd tot ce adversarul său construise în scopul preamăririi descendenței ilustre a familiei Cantacuzinilor, care se pretindeau urmași ai întemeietorului țării, oprindu-se cu expunerea evenimentelor în același an, 1688, cînd cele două familii potrivnice s-au împăcat temporar.

Letopisețul Cantacuzinesc se continuă în domnia lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), domnie în care asistăm la o adevărată renaștere culturală sub înrîurirea elenismului cu cronica de curte a lui Radu Greceanu și cu o *Istorie anonimă a Țării Romînești* mergînd pînă în 1717, independentă, din punctul de vedere al micii boierimi, cu vervă și culoare, ca o operă de literatură propriu-zisă, cu narație, descripție, dialog și stil adecvat, volubil. Multă vreme autorul acestei cronici anonime a fost crezut Radu Popescu, presupus și autor al cronicii Bălenilor, dar care n-a scris în mod sigur decît cronica domniilor lui Nicolae Mavrocordat în Țara Romînească (despre domniile lui Nicolae Mavrocordat în Moldova au scris Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin, compilator al unui cronograf de la zidirea lumii pînă la 1601, și Axinte Uricariul). Cronicar oficial, Radu Popescu nu are o atitudine personală consecventă, manifestă rezerve față de Brîncoveanu căruia îi atribuie doar „noroc", blamează și laudă totdeodată pe Cantacuzini și se ferește să aduleze pe Nicolae Mavrocordat, spre a nu fi învinuit de „colachie". Oponenților acestuia, printre care și un Băleanu, le administrează epitetele cele mai negre, într-un stil ce nu ocolește invectivele, cronicarul încadrîndu-se deci în spiritul general polemic al istoriografiei muntene. Aceste pamflete cronicărești sînt continuate la începuturile literaturii moderne în Muntenia de Ion Eliade-Rădulescu, înainte

de primul război mondial de N. D. Cocea și atît înainte cît și după primul război mondial, pînă în zilele noastre, de Tudor Arghezi.

Influența umanismului occidental a înlesnit în Țara Romînească trecerea de la cronică la istoria de tip științific prin stolnicul Constantin Cantacuzino, un erudit care a studiat la Universitatea „Il Bo" din Padova, cu cîteva decenii înainte ca filozoful evoluționist italian Giambattista Vico să-și publice faimoasa lucrare *Principi di una scienza nuova* (ed. I, 1725) cu ale sale *corsi e ricorsi*. Nu-i exclus ca învățatul romîn să fi citit prelegerile anterioare ale lui Vico, precum *De nostri temporis studiorum ratione* (1708) sau *De antiquissima italorum sapientia* (1710), pentru că în a sa *Istorie a Țării Romînești întru care să cuprinde numele ei cel dintîi și cine au fost lăcuitorii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și o au stăpînit pînă și în vremurile de acum cum s-au tras și stă*, rămasă neterminată (merge de la războaiele lui Traian cu dacii pînă la năvălirea hunilor cu Attila în anul 434), Constantin Cantacuzino vorbește de cele trei „stepene" (trepte) ale dezvoltării, „adecăte urcarea, starea și pogorîrea, au cum le zic alții adaogerea, starea și plecarea". În studierea problemei originilor poporului romîn, stolnicul Constantin Cantacuzino, a adus, după Miron și Nicolae Costin, cea mai însemnată contribuție științifică, demonstrînd cu argumente convingătoare originea comună a tuturor romînilor și persistența elementului roman în Dacia, după retragerea trupelor lui Aurelian în sudul Dunării, în anul 271. Ucis de turci la Constantinopol împreună cu fiul său, domnitorul Ștefan Cantacuzino, în 1716, doi ani după moartea tragică în împrejurări similare a lui Constantin Brîncoveanu și a celor patru fii ai săi, stolnicul nu a putut să-și ducă pînă la capăt lucrarea sa, concepută și realizată parțial, independent de aceea a lui Miron Costin, în același spirit patriotic, plin de demnitate, *sine ira et studio*, ca să întrebuințăm expresia lui Tacitus.

Ideea romanității poporului romîn este o idee călăuzitoare a istoriografiei din Transilvania, viu argumentată de învățații de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea din așa-numitul curent al Școlii ardelene, pentru dobîndirea drepturilor politice în condițiile stăpînirii habsburgice. Încă de la mijlocul secolului al XVI-lea, în *Hungaria sive de originibus gentis, regionis, situ, divisione, habitu atque opportuniatibus*, Nicolae Olahus, descriind Transilvania, Moldova și Țara Romînească, arăta că în limba romînă se află „multe cuvinte comune cu limba romanilor". Același lucru îl va susține istoricul sas Laurențiu Toppeltin din Mediaș, un secol mai tîrziu, în lucrarea *Origines et occasus Transsylvanorum*, apărută la Lyon în 1667 și folosită de Miron Costin în *De neamul moldovenilor* (cronicarul moldovean a și tradus partea a doua a cărții lui Toppeltin: *Revolutiones seu occasus Transsylvanorum* sub titlul *Istorie de crăia ungurească*).

O cronică în limba romînă intitulată *Cronica Sloveanilor, Iliricului, Misii cei din sus și cei din jos Misii* a scris la curtea lui Șerban Cantacuzino, ardeleanul Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului ortodox Sava Brancovici. Cronica începe cu facerea lumii și se termină cu anul 1686, după înfrîngerea turcilor la Viena, insistînd cu deosebire asupra originii romane a romînilor:

„În zilele împăratului Traian au venit de la Italia și rumînii, cari după orașul Roma s-au numit rumîni... Așa și vulturul dupre sfîntul botez cu sfînta

cruce în gură luară, ca să le fie sămnul ţării lor, închipuind vulturul cel mare al Romei, pentru ca să să ştie că de la Roma au venit rumînii cu semnul împărăţiei".

Am lăsat de o parte două personalităţi ale literaturii romîne vechi pentru că ele aparţin nu numai culturii noastre, dar şi culturii mondiale. Este vorba de învăţaţii romîni Nicolae Milescu spătarul (1636—1708) şi principele Dimitrie Cantemir (1673—1723). Ambii au învăţat la marea şcoală a patriarhiei ortodoxe din Constantinopole. Nicolae Milescu s-a făcut cunoscut mai întîi printr-o lucrare teologică în limba latină *Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens, id est sensus ecclesiae orientalis scilicet grecae, de transsubstantione corporis domini aliisque controversiis*, publicată la Paris în 1669, prin care intervenea în cearta dintre catolici şi protestanţi, în favoarea janseniştilor de la Port-Royal. Devenit diplomat rus sub ţarul Alexei Mihailovici în 1671, spătarul Nicolae Milescu a fost trimis în China spre a stabili relaţii de prietenie şi comerciale cu Imperiul Rus. Drumul de la Moscova pînă la Pekin şi tratativele care au avut loc acolo au fost consemnate de Nicolae Milescu într-un *Jurnal de călătorie în China*, redactat în limba rusă, cu extrem de interesante observaţii asupra peisajului siberian, asupra popoarelor asiatice şi asupra moravurilor de la curtea hanului chinez. Separat, Nicolae Milescu a mai întocmit şi o *Descriere a Chinei* în limba slavonă, completînd cu observaţii proprii lucrarea din 1655 a lui Martinius Martini *Atlas sinensis*. Amîndouă lucrările au fost tipărite de mai multe ori în Rusia şi au devenit cunoscute în Europa mai ales în urma versiunii engleze a lui J. F. Baddeley, apărută la Londra în două volume în 1919, sub titlul *Russia, Mongolia, China*. La noi, *Jurnalul de călătorie* a fost tradus întîi în 1889 printr-un intermediar grecesc, iar recent s-a publicat o tălmăcire după Baddeley. De asemenea, avem o traducere direct din limba slavonă a *Descrierii Chinei*, apărută în 1958. Sinolog apreciat de oamenii de ştiinţă, Milescu este şi un excelent memorialist, scriitor delectabil asemenea lui Marco Polo.

Opera lui Dimitrie Cantemir, fost domnitor al Moldovei şi ministru al lui Petru cel Mare, este variată şi vastă, refuzîndu-se unei scurte priviri sintetice. În literatura romînă Dimitrie Cantemir a creat eseul filozofic cu *Divanul sau gîlceava Înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul* (Iaşi, 1698), tratat de etică stoică, unde ideea de retragere din viaţă se conciliază cu o atitudine activă de luptă împotriva fatalităţii. A creat romanul social cu *Istoria ieroglifică*, scrisă în 1705, pamflet politic alegoric, soi de *Roman de Renard*, în care se ia apărarea ţărănimii asuprite şi se condamnă exploatarea boierească nemiloasă. A pus bazele ştiinţei istorice moderne scriind *Hronicul vechimii romîno-moldovlahilor* (1723) cea mai întinsă demonstraţie a romanităţii şi continuităţii romanilor în Dacia înainte de lucrările reprezentanţilor Şcolii ardelene. Dar afară de aceste lucrări în limba romînă, umanistul Cantemir a scris în alte limbi multe alte opere literare şi ştiinţifice, de valoare incontestabilă, preţuite de minţi geniale ca Voltaire, Byron sau Bielinski. Printre acestea amintim o metafizică (*Sacrosanctae scientiae indepingibile imago*), o logică (*Compendiolum universae logices institutionis*), un tratat de muzică turcească (*Tarifu ilmi musiki ala veğhi maksus*), o lucrare geografică (*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*), scrisă la cererea Academiei din Berlin; cea mai documentată istorie a imperiului otoman pînă la lucrarea lui Hammer

din 1824 (*Incrementa atque decrementa aulae othomanicae*), tradusă în englezește, franțuzește și nemțește încă din secolul al XVIII-lea, o biografie plutarhiană (*Vita Constantini Cantemyrii cognomento senis, Moldaviae principis*), o lucrare teologică de combatere a lutheranismului în Rusia (*Loca obscura in Catechisi, quae ab anonymo authore slaveno idiomate edita et Pervoe ucenie otrokom intitulata est*), o lucrare de orientalistică (*Kniga sistima ili sostoiania muhamedanskoi religii*), o lucrare de arheologie, rămasă în fișe (*Collectanea Orientalia*) etc.

Ca scriitor în limba romînă, Cantemir a făcut sforțări uriașe, nu numai în direcția abordării unor genuri noi ca romanul (unele pasaje din *Istoria ieroglifică* sînt în versuri), dar și în direcția artei literare, sub influența barocului oriental. Topica lui este latină, creația de cuvinte noi nu s-a impus, dar figurația verbală, adesea ingenioasă, copleșește, sfîrșind prin a uimi ca proza lui Rabelais.

În lucrările publicate în alte limbi (cele mai multe în limba latină), Dimitrie Cantemir promovează cîteva idei care marchează stadiul la care ajunsese cultura romînească în secolul al XVIII-lea înainte de instaurarea regimului fanariot. Sub influența societății rusești din epoca lui Petru cel Mare, după 1711, asistăm la biruința spiritului realist în opera lui Dimitrie Cantemir, ex-domnitorul continuînd să militeze pentru o politică de solidarizare a popoarelor europene (îndeosebi a rușilor și romînilor) împotriva expansiunii turcești. El era convins de căderea inevitabilă a Imperiului Otoman într-un viitor apropiat și năzuia să restaureze în Moldova, eventual și în Țara Romînească, statul domnesc autoritar, sprijinit pe răzeșime, împotriva oligarhiei boierești. Ca mai tîrziu Bălcescu, Cantemir mai credea în plus că romînii au misiunea, dată de providență, de a apăra civilizația europeană de invaziile barbare, păgîne, aceasta fiind o altă latură a umanismului său, bizuită pe interpretarea socratică a ideii de civilizație: nu ești civilizat trăind într-o țară civilizată, ci ești civilizat apărînd moravurile bune și cinstite.

Poezia populară orală, culeasă și înregistrată în scris în secolul al XIX-lea atît cît se poate cronologiza, cînd nu vehiculează mituri precum legenda mănăstirii Argeșului, legată în unele variante de Negru-vodă, întemeietorul Țării Romînești, în altele de Neagu vodă (Neagoe Basarab), cîntă vitejia, „voinicia" eroilor feudali învingători ai dușmanilor păgîni (ciclul Novăceștilor, Gruia) sau antagonismul de clasă dintre bogat și sărac, boier și țăran. Din secolul al XVIII-lea, cînd asuprirea turcească crește din nou sub fanarioți încep să se înmulțească haiducii, justițiari ai poporului, ca acel invulnerabil Pintea, ridicat împotriva nemeșilor în Transilvania, sub Francisc al II-lea Rakoczi, baladele și doinele haiducești. În doine se exprimă mai ales protestul împotriva birurilor grele, sporite în chip cu totul abuziv de unii domnitori hrăpăreți, ca Gheorghe Duca. Multe din evenimentele politice și sociale sînt zugrăvite în cronici și pot fi identificate paralel în folclor, deși acesta n-a fost surprins în momentul ecloziunii lui orale.

În literatura romînă veche care se încheie în țările romîne, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, o dată cu intrarea feudalismului în faza de descompunere și apariția noilor relații de producție, capitaliste, au circulat mai întîi în slavonește și în grecește, apoi și în traducere, o întreagă eflorescență de cărți populare cunoscute tuturor literaturilor, care multă vreme au suplinit

lipsa unei literaturi de imaginație proprii, formînd gustul literar al cititorilor și desigur și al autorilor, cu ecouri mai ales în literatura orală. În basme, de exemplu, se regăsesc elemente din scrierile apocrife, parabiblice, apocaliptice, hagiografice (Legenda sfintei Vineri, legenda sfintei Duminici, legenda sfîntului Sisoe). O extraordinară răspîndire în perioada feudală a literaturii romîne au avut *Alexandria sau istoria lui Alexandru Macedon*, în care traducătorul, un ardelean, a simțit nevoia să intercaleze un pasaj despre originea latină a romînilor, *Varlaam și Ioasaf*, romanul prelucrat în spirit creștin al vieții lui Buddha, romanul pedagogic sirian *Înțeleptul Archir și nepotul său Anadan*, cartea de învățături morale *Fiore di virtù* a lui Tommaso Gozzadini, cărți de prevestire (*Rojdanicul sau Zodiacul*, *Gromovnicul*, *Trepetnicul*), scrieri eretice împotriva canoanelor bisericești, unele de nuanță bogomilică, *Viața și fabulele lui Esop*, istoria persană a lui *Sindipa filosoful*, basmele arabe cunoscute sub numele de *O mie și una de nopți* sau *Halima* (în prima traducere romînească intitulate *Aravicon mithologicon*), *Etiopica sau Theagen și Haricleea* de Eliodor, *Istoria surpării Troadei* de Guido delle Colonna (după *Le Roman de Troie* de Benoit de Sainte-Maure), *Istoria lui Erotocrit* de Vincențiu Cornaros (după romanul cavaleresc provențal *Paris et Vienne*), *Imberie și Margarona* (după romanul cavaleresc și picaresc francez *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*), *Bertoldo* după *Le sottilissime astuzie di Bertoldo* de Giulio Cesare Croce della Lira, *Istoria poamelor* după *Porikologos* de Teodoros Prodromos și multe altele.

Literatura veche, originală și tradusă, desfășurată de-a lungul aproape a patru secole, reprezintă așa cum, cu o fericită imagine, arăta academicianul G. Călinescu, marmura în care dorm încă netocmite statuile de întîia mărime și strălucire ale literaturii romîne: Eminescu în elegiile traghicești ale lui Dimitrie Cantemir, Creangă în paremiologia din Neculce și *Archirie și Anadan*, Caragiale în *Halima*, Mihail Sadoveanu în Ureche, Costin, Neculce, *Alexandria* și *Sindipa* (din care a extras *Divanul persian*), Arghezi în psalmii lui Dosoftei. Fără modelarea îndelungă a limbii, fără experimentarea multilaterală a formelor, fără constituirea unei tradiții marea creație de mai tîrziu n-ar fi de conceput.

PROBLEME ACTUALE CU PRIVIRE LA RECONSIDERAREA CRONICILOR[1]

de DAN SIMONESCU

Studiul cronicilor romîne are, în istoriografia noastră, o vechime de aproape 300 ani. Miron Costin, el însuşi cronicar, a fost cel dintîi studios al cronicilor romîne scrise anterior lui. În operele sale *Cronica polonă* (1677), *Poema polonă* (1684), apoi în opera sa de maturitate *De neamul moldovenilor din ce ţară au ieşit strămoşii lor* (1686—1691), Miron Costin are mai multe aprecieri şi critici juste asupra cronicilor lui Eustratie logofătul, Grigore Ureche şi Simion Dascălul. În conştiinţa lui se formase ideea că o operă istorică, pentru a fi bună, trebuie să fie obiectivă, să spună în mod ştiinţific adevărul: „Şi aşa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mînă, şi din streini"[2]. Mihail Kogălniceanu şi N. Bălcescu sînt cei dintîi cercetători care au valorificat letopiseţul romînesc de pe poziţiile patriotismului revoluţionar. Ambii, dar independent unul de celălalt, aduc laude cronicarului M. Costin, „carele, cu aceeaşi mînă, purta sabia spre apărarea patriei şi condeiul spre scrierea analelor naţionale[3], dînd astfel „un frumos exemplu în acele triste timpuri, pierzîndu-şi viaţa pentru binele omenirei"[4].

Cercetătorii care au urmat au studiat cronicile ca produse ale unor mari personalităţi (un Miron Costin, un Neculce, un Cantemir ş.a.). Au făcut rezumate şi analize din bogatul lor conţinut de fapte şi idei, folosindu-se citatul sau parafrazarea. Ion Bogdan, N. Iorga şi Ilie Minea au confruntat ştirile cronicilor cu alte izvoare contemporane, dovedind valoarea lor documentară. N. Cartojan şi G. Călinescu[5] au arătat măiestria lor artistică, dovedind că cronicarii au multe calităţi de exprimare figurată, chiar poetică. Const. Giu-

---

[1] Articolul de faţă a făcut obiectul unei comunicări publice în sala de conferinţe a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, susţinută la 16 februarie 1961. Voi semnala în cursul articolului opiniile exprimate în discuţiile care au urmat comunicării, cînd ele susţin alte păreri decît ale autorului.

[2] M. Costin în prefaţa la *De neamul moldovenilor* (M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 243).

[3] M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. a II-a îngrijită de Dan Simonescu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, p. 213 (*Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională*, 1843).

[4] N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin istoricul Moldaviei*, în „Magazinul istoric pentru Dacia", I (1845), p. 138.

[5] N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, 3 vol., Bucureşti, 1940—1945, capitolele despre cronicari; vezi şi G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 18—47.

rescu, prin studii de exegeză textologică, a adus un element nou în studiul cronicilor: valoarea variantelor transmise prin pana copiștilor de manuscrise cronicărești, de unde a tras concluzia despre necesitatea edițiilor critice.

Exemplificînd cu cele mai de seamă nume de istorici și istorici literari cei citați mai sus[1], observăm că, înainte de afirmarea revoluției culturale în patria noastră, aceștia au studiat cronicile în afara cauzelor complexe determinante, în afara condițiilor materiale specifice orînduirii feudale, care le-au dat naștere.

În schimb, studiile referitoare la limbă, care „nu este o suprastructură a bazei"[2], fie că au fost scrise înainte de 1944, și cu atît mai mult cele scrise pe temeiurile metodei materialist-dialectice, ele au dat judecăți mai juste asupra particularităților lingvistice ale cronicilor, ca produs al dezvoltării sociale. Numai că aceste studii au fost prea puține: Ov. Densușianu în cursurile sale universitare (dactilografiate), B. Cazacu[3], acad. Al Rosetti[4], acad. I. Iordan[5] și St. Giosu[6] în lucrări tipărite, cu privire la limba cronicilor lui Miron Costin, Dim. Cantemir și Ion Neculce.

Concepția materialist-istorică și metoda dialectică marxist-leninistă ne dau cheia unei profunde și multilaterale înțelegeri a cronicilor noastre. În ce mă privește, am găsit modelul de aplicare științifică a acestei metode în lucrările savanților sovietici, publicate de Academia de Științe U.R.S.S.: K. N. Serbinski,[7], V. Panov și V. Lebedev[8], N. N. Nasonov și acad. M. N. Tihomirov[9] ș.a. În fruntea acestora stă prin vîrsta și experiența sa de cercetător al cronicilor, D. S. Lihacev, editorul mai multor cronici, autorul mai

---

[1] La discuții, prof. Al. Piru a adăugat că la aceste nume trebuia să se insiste mai mult asupra lui N. Iorga, care a scris cele dintîi pagini bune despre valorificarea literară și istorică a cronicilor.

[2] *Materialismul dialectic*, sub redacția acad. G. F. Aleksandrov, București, E.S.P.L.P. 1954, p. 348.

[3] B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare", V (1943), p. 41—64.

[4] Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Miron Costin*, București, Editura Acad. R.P.R., 1950, 22 p.; Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir, în „Istoria ieroglifică"*, în „Buletin științific", Secțiunea de știința limbii, literatură și arte a Acad. R.P.R., I (1951), nr. 1—2, p. 17—38; Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, I, *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, Editura științifică, București, 1961, p. 216—332 (antologie din cronicile muntene și moldovene, textele alese fiind precedate de studii lingvistice asupra cronicarilor respectivi).

[5] Acad. Iorgu Iordan, *Despre limba lui Neculce*, în „Studii și cercetări lingvistice", V (1954), nr. 3—4, p. 337—346; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Text stabilit de acad. Iorgu Iordan. Ediția a II-a revăzută, București, E.S.P.L.A., 1959, p. LX—LXXXIX.

[6] St. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Analele științifice ale Univ. «Al. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă). Științe sociale, IV (1958), p. 109—152.

[7] A îngrijit editarea *Ustiujskie letopisi*, 1958 (Analele din Ustiug, pentru anii 852 — 1584).

[8] Ambii au tradus și comentat *Drevnarusskie letopisi*, 1956 (Vechile cronici ruse: *Povestea anilor trecuți* pentru anii 852—1116; letopisețul Kievean, pentru anii 1112—1200; letopisețul galițean din Volînsk, pentru evenimente dintre 1201—1291).

[9] Editori a două cronici vechi: *Pskovskie letopisi*, 1955 (Letopisețul de la Pskov, pentru anii 854—1659) și *Novgorodskaia pervaia letopisi. Starșego i mladșego izvodu*, 1960 (Prima cronică a orașului Novgorod. Izvodul cel vechi și Izvodul cel nou).

multor studii monografice și al unui temeinic studiu de sinteză *Letopisețele ruse și importanța lor cultural-istorică*[1].

Meritul acestor studii este de a fi determinat cronicile ca gen al narațiunii istorice din perioada orînduirii feudale.

Narațiunile cronicărești înregistrează evenimentele ca acțiuni individuale ale personalităților, ale stăpînilor feudali (domni, boieri, aristocrația clericală). Autorii acestor cronici nu explică științific evenimentele înfățișate, ci numai le leagă între ele cronologic, domnie după domnie. Ei n-au viziunea generalizării istorice pe baza particularităților comune în perioade mai mari de timp. Întocmai ca intelectualii autodidacți, care citesc numai ce vor ei, cronicarii înfățișează faptele pe ales, unilateral, numai ce este pe placul lor, potrivit cu caracterul lor psihologic și cu ideologia lor. Cronicile sînt mijloace ideologice de susținere și întărire a existenței sociale feudale, de aceea ele, în general, laudă regimul feudal și clasa stăpînitoare de atunci, dar trec sub tăcere multe fapte referitoare la situația țăranilor, la rolul maselor populare în făurirea evenimentelor istorice și la lupta de clasă.

Însușirea materialismului istoric și a metodei dialectice a marxism-leninismului de către istoricii noștri, a deschis acestora un cîmp infinit de cercetare științifică în domeniul cronicilor. S-a procedat astfel, la revizuirea și combaterea unor păreri mai vechi. S-au alcătuit noi ediții de cronici: critice, științifice și populare și s-a mărit considerabil numărul problemelor referitoare la explicarea științifică a cronicilor.

Cercetările minuțioase întreprinse în ultimii ani cu privire la dezvoltarea bazei materiale și sociale a feudalismului din patria noastră[2] și oglindirea acesteia în conștiința socială trebuie să stea la baza reconsiderării cronicilor. Cea mai importantă problemă pe care o ridică studiul bazei materiale a feudalismului este evoluția genului cronicăresc în funcție de periodizarea orînduirii feudale: *clasificarea vechilor cronici*. În această privință sînt pre-

---

[1] D. S. Lihacev, *Russkie letopisi i ih kulturno-istoriceskoe znacenie*, Moscova — Leningrad, 1947, 500.

[2] Pentru relațiile de producție: M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie", II (1957), p. 7—47; D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIV-e au XVIII-e siècle*, în „Nouvelles études d'histoire" II. *Publiées à l'occasion du XI-e Congrès des sciences historiques, Stockholm, 1960*, București, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 221—252; D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în „Studii și materiale de istorie medie", II (1957), p. 49—116; D.Mioc, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, în „Studii", XII (1959), nr. 2, p. 53—85.

Barbu T. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, București, Editura Acad. R.P.R., 1950, 37 p. (extras). Idem, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, Editura Acad. R.P.R., 1956, p. 11—111.

Pentru forțele de producție semnalez sumar studiile Aurorei Ilieș și Ioan Șandru (producția de sare), Șt. Olteanu (meșteșugurile, în complexitatea lor), V. Neamțu (producția de piei și pește).

Pentru baza materială, în general: V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București. Editura Științifică, 1957, 559 p.

ţioase indicaţiile date de P. P. Panaitescu[1] şi Eugen Stănescu[2]. Potrivit cu aceste cercetări, fiecare etapă din evoluţia orînduirii feudale îşi are în mod necesar genul ei specific istoriografic.

Astfel, vechea opinie că originea cronicilor stă în pomelnicile din mănăstiri, nu se mai poate susţine. Potrivit criticii ştiinţifice noi, cronicile îşi au originea, cauza determinantă, în nevoia ce a simţit domnia de a-şi susţine şi întări puterea ei monarhică în stat. Locul de redactare nu a fost, cum s-a susţinut, biserica (mănăstirile), ci curtea, cancelaria domnească. Letopiseţul a fost un mijloc de educare politică a boierimei de curte şi în acelaşi timp un document diplomatic de informare, uneori chiar de intimidare a străinilor.

În ce priveşte timpul cînd s-a scris prima cronică, P. Panaitescu susţine că în timpul lui Ştefan cel Mare (1457—1504), deci în perioada statului moldovenesc centralizat, în vreme ce E. Stănescu admite o perioadă anterioară, aceea a fărîmiţării feudale. După cum se ştie, noi avem scrisă în mai multe cronici slave istoria mai veche a Moldovei, de la 1359 pînă la Ştefan cel Mare. Această istorie constă în scurte ştiri cu caracter genealogic, arătînd domnii din tată în fiu, durata domniei lor, precum şi diferite fapte petrecute în acel timp. Aceste ştiri sînt uneori greşite şi Panaitescu explică greşelile admiţînd că letopiseţul evenimentelor dintre 1359—1457 „a fost scris în vremea domniei lui Ştefan cel Mare", dar pe baza vechilor tradiţii istorice orale care de obicei nu sînt tocmai exacte[3]. Plecînd de la insistenţele din cronică asupra luptelor fratricide pentru putere şi proprietate dintre Iliaş şi Ştefan, fiii lui Alexandru cel Bun, Stănescu vede în partea de la început a cronicilor slave însăşi expresia luptelor interne din perioada fărîmiţării feudale. Interpretarea aceasta mută începuturile letopiseţului slavo-romîn cu 2—3 decenii mai înainte, într-o perioadă care, adaug un argument nou, a mai dat şi alte monumente literare, de exemplu, operele lui Grigore Ţamblac. Operele acestuia, deşi religioase, cuprind fapte şi aluzii istorice contemporane, care, ca şi cronicile, oglindesc şi susţin regimul feudal de atunci.

Desigur, sumara istoriografie slavă din perioada anterioară lui Ştefan cel Mare nu poate fi socotită ca operă independentă de cronicile bizantine (traduse în slavoneşte) şi sud-slave, care au circulat la noi şi au fost copiate de copişti romîni. În fondul general de cunoştinţe al cronografelor şi într-o formă stereotipă care fixa raporturile genealogice, copiştii noştri au pus şi ştiri locale din istoria romînă. Această muncă nu ne îndreptăţeşte să socotim aceşti copişti, *cronicari* ai timpului; opera lor nu poate fi socotită *adevărată cronică*. Un corp originar de cronici romîne, scrise în slavoneşte, a putut apărea numai în condiţiile economice, politice şi sociale create de domnia lui Ştefan cel Mare.

Principalele forme ale letopiseţului romînesc, corespunzătoare diferitelor etape ale orînduirii noastre feudale sînt următoarele:

[1] P. P. Panaitescu, *Les chroniques slaves de Moldavie au XV-e siècle*, în „Romano-slavica", I (1958), p. 146—168.

[2] Eugen Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen âge*, în „Nouvelles études d'histoire", II, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 271 — 304. şi *Valoarea istorică şi literară a cronicilor muntene*, Bucureşti, 1961, 126 p. (extras).

[3] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1959, p. X—XI.

1. *Letopiseţul voievodal*, care s-a născut în perioada statului voievodal centralizat. Tipul acesta de cronică s-a scris din îndemnul domnului, de admiratori ai lui; a apărut întîi în vremea lui Ştefan cel Mare, în aşa numita *Cronică moldo-germană* care este o apoteozare a domniei lui, dar numai pentru anii 1457—1499. Noua prezentare a ei[1], stabileşte, că „autorul rămîne un german anonim de la curtea lui Ştefan cel Mare", în opoziţie cu ceea ce se credea pînă acum (de I. C. Chiţimia), despre o eventuală imixtiune polonă în legătură cu alcătuirea ei. *Povestire despre Dracula voievod*, *Cronica lui Macarie* (1504—1551) sînt alte exemple de cronici voievodale.

Genul letopiseţului voievodal s-a practicat de cîte ori un domn a reuşit să-şi asigure autoritatea domnească, distrugînd sau temperînd puterea boierilor pretendenţi la domnie sau numai simpli intriganţi. De aceea, mai pot fi socotite cronici voievodale şi *Cronica domniei lui Nicolae Mavrocordat în Ţara Romînească* scrisă de Radu Popescu[2], *Viaţa lui Costandin vodă Brîncoveanu* scrisă de Radu Grecianu.

Ca variante ale letopiseţului voievodal trebuie socotite şi cronicile oficiale domneşti, care s-au scris nu numai din îndemnul şi pentru lauda domnului, dar de el însuşi, în sensul că el a dictat ce trebuia scris, a revizuit şi aprobat ce a scris altul şi în unele cazuri a scris cu mîna lui. Noi avem în vechea istoriografie două cronici oficiale scrise sub dictarea şi controlul domnului: este cronica domniei lui Mihai Viteazul scrisă de logofătul Teodosie Rudeanu, dar despre care Baltasar Walther ne spune că era (prin iunie-iulie 1597) „un scurt text despre faptele săvîrşite, alcătuit în limba romînă la curtea din Tîrgovişte, de dumnealui logofătul şi aprobat de însuşi voievodul". Deşi cronica lui Teodosie Rudeanu nu s-a descoperit pînă azi, totuşi părţi din ea se regăsesc în cronica latină a lui B. Walther (1599) referitoare la războiul de eliberare de sub jugul otoman, dus eroic de Mihai Viteazul; se mai găsesc într-un raport semnat de Mihai Viteazul la sfîrşitul anului 1600, trimis ducelui Cosimo de Toscana, precum şi în însemnările lui Petru Grigorovici Armeanul scrise între 1597—1600 şi trimise spre folosire cronicarului transilvănean Szamosközy[3].

Cealaltă cronică oficială este *Cronica* lui Axinte Uricariul despre domnia a doua a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (septembrie 1711 — decembrie

---

[1] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI*, p. 24—37 (dar fără textul german, numai traducerea revizuită a lui. Citatul care urmează, se găseşte la p. 26.

[2] Cronica aceasta este numai un fragment dintr-o operă mai mare a lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti*, a cărei ediţie critică, pregătită de Const. Grecescu (mort la 5 iunie 1959), este sub tipar, în Editura Acad. R.P.R. Cronica amintită intitulată *Domnia Mării Sale Nicolae Vodă* (Mavrocordat), a fost publicată pînă acum numai în chirilică de N. Bălcescu în „Magazinul istoric pentru Dacia", IV (1847), p. 39—62, 93—178.

Sînt cercetători (N. Iorga, Eug. Stănescu, M. Berza) care au găsit concepţii istorice deosebite în *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti* (pentru evenimente dintre 1290—1729). Această constatare duce, natural, la concluzia că Radu Popescu nu poate fi singur autorul întregii cronici. Partea din *Istoriile domnilor* pentru anii 1290—1688 este atribuită greşit lui Radu Popescu; partea acestuia este *numai cea indicată de el ca a lui* (o semnează însă cu numele de călugăr: Rafail monahul) şi cuprinde evenimentele dintre anii 1688—1729. În această din urmă parte intră deci şi domnia lui Nic. Mavrocordat din Ţara Romînească.

[3] Pentru reconsiderarea cronicii lui Teodosie Rudeanu, vezi Dan Simonescu, *Cronica lui Baltazar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „Studii şi materiale de istorie medie", III (1959), p. 7—99.

1715). Doi cercetători de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., care au trimis la tipar ediția critică și studiul acestei cronici[1], au dovedit că multe părți din cronică nu fac decît să reproducă știri și chiar expresii întregi din corespondența domnitorului Nicolae Mavrocordat cu diferite persoane ale vremii, mai ales cu clucerul Afenduli, care se afla la Țarigrad. Citate paralele din cronică și scrisori dovedesc că Nicolae Mavrocordat obliga pe Axinte cronicarul să folosească, să reproducă aceste scrisori, ca izvor oficial.

2. *Letopisețul nobiliar* este letopisețul boierimei ca clasă socială în general, iar nu al unei anumite familii boierești. Acest letopiseț s-a făcut necesar pe la jumătatea secolului al XVII-lea, cînd puterea în stat nu o deținea atît domnul, cît sfatul țării, marea boierime. Cronica lui Grigore Ureche (1359—1594) este prototipul acestui gen de cronică. Exemple convingătoare care să ilustreze particularitatea acestui gen de cronică s-ar putea da numeroase.

După cum se știe, Ion Vodă Armeanul neavînd încredere în boieri, a încercat să-și întărească domnia cu sprijinul țăranilor. Ureche n-a putut uita disprețul domnului față de boierime și de aceea îl zugrăvește astfel: „Ion vodă după izbîndă cu noroc ce goni pre vrăjmașii săi din țară, să așează la domnie, carele *dintăi* la toate era pre voia țării, iară *mai apoi pre toți i-au covîrșit cu vrăjmășiia lui și cu morți groaznice ce făcia*. Și vrîndu să ia agonisita tuturora, nu alt meșteșug, ci cu vărsare de sînge, și din zi în zi izvodiia féluri de munci noao". În continuare, Ureche se solidarizează cu cronicarul călugăr Azarie, reproducînd din cronica lui pasajele referitoare la chinurile cu care Ion Vodă pedepsise înalți clerici și călugări mai umili. Spre sfîrșitul pasajului, Ureche adaugă exemple de crime săvîrșite de Ion Vodă și în rîndul boierimei: „Și îngropă de vii pre Véveriță..., iar *din boiari și din cei de cinste sabiia lui nu mai eșiia* și cu toate féluri de morți îi omoriia".

Iată cum același cronicar înfățișează pe Petru Șchiopul. Acest domnitor, în fața aceleiași tentative din partea turcilor de a mări birul țării, nu luptă vitejește, nu-și sacrifică viața ca Ion Vodă, ci fuge din țară, luînd cu el multă avere. Banii cheltuiți în străinătate, ne spune Ureche, domnitorul însuși îi numea, foarte plastic, „lacrămile săracilor". Și totuși acest domnitor este numit „blîndu, ca o matcă fără ac, la judecată dreptu"! De ce? În această subiectivă apreciere este oglindită mentalitatea de clasă care-l domină pe boierul Ureche, ceea ce se constată din propriile lui cuvinte: „Domnind Pătru vodă țara Moldovii ca un domn vrédnic, cum să cade, cu di toate podobiile cîte tribuiesc unui domnu de cinste, că boiarilor le era părinte, pre carei la cinste mare-i ținea și din sfatul lor nu ieșiia"[2].

De asemenea cronica Moldovei (1661—1743) scrisă de Ion Neculce reflectă la fiecare pagină poziția de clasă a marii boierimi din care făcea parte autorul. Cronicile lui Ureche și Neculce sînt valoroase nu numai pentru știrile lor documentare, mai mult sau mai puțin obiective, ci pentru participarea afectivă la evenimente a autorilor, pentru actualizarea unor situații din trecutul Mol-

---

[1] C. Bălan și H. Chircă, *Axinte Uricariul, Cronica domniei a doua a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova.*

[2] Citatele sînt din Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngrijită de P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1955, p. 184—185, 204 și 205. Am preferat însă varianta mai corectă „din boiari și din cei de cinste sabiia lui *nu mai eșiia* (ed. C. Giurescu, 1916, p. 221, r. 13—14), în locul variantei „...*nu mai știia*" (ed. Panaitescu, p. 185).

dovei la practica politică a vremii cînd scriau, în sfîrşit, pentru interpretarea dată de autori de pe poziţia clasei boiereşti unor întîmplări de mult trecute.

Se ştie că Neculce a susţinut prin pana sa de cronicar, cît şi prin alte fapte, pe Cantemireşti. Această simpatie pentru familia domnitoare nu l-a împiedicat însă pe cronicar să condamne pe Cantemir vodă bătrînul, pentru motivul că schimbase la curte raportul de forţe între păturile boiereşti, în defavoarea marii boierimi: „Că era boierii de la o vreme prè supăraţi de Cantemir-vodă, că era la curte boierinaşi, tot ficiori de mojîci codreni şi gălăţeni. Şi dzicè Cantemir-vodă că domnul face neamurile, domnul le stînge. Şi-i era urîţi ficiorii cei de boier, să nu-i vadză într-ochi...". Adesea Neculce este ecoul resentimentelor întregei boierimi autohtone faţă de boierimea levantină, dat fiind că cele două pături ale clasei boiereşti activau, în unele privinţe, de pe poziţii antagoniste. Este prea cunoscută generalizarea, desigur greşită, ce o face Neculce cu privire la caracterul întregului popor grec, pornind de la un caz particular, ce-i era lui cunoscut din viaţa social-politică de atunci: „Ce să ştiţi, fraţilor, că nu numai Iordachi (Ruset), ce toţi greci, mai drepţi şi mai bune slugi nu-i alt neam în lume pănă este stăpînul în cinste şi-n puteri, iar cît să slăbeşte sau să micşureadză cinstea stăpînului, îndată să şi lasă şi aleargă la altul, carei vede că-i mai cu puteri"[1].

Cronica nobiliară exprimînd ideologia clasei aristocrate a marilor feudali, exprimă totodată şi esenţa statului feudal, care, după Engels, „a fost instrumentul cu ajutorul căruia nobilimea a ţinut în jug pe ţăranii iobagi".

3. Mai există şi un alt gen de cronică pe care aş considera-o ca a treia formă: *letopiseţul de partid*, sau *cronica de familie*, pentru că aproape fiecare familie constituie o facţiune în relaţii contradictorii cu alta. Contradicţiile din sînul clasei feudalilor este o altă particularitate a statului feudal şi cronica de familie reflectă, mai mult decît celelalte cronici, tocmai aceste contradicţii. În timp ce *letopiseţul nobiliar* prezintă evenimentele de pe poziţia întregii clase nobiliare, apărînd interesele boierimei ca *clasă socială*, letopiseţul de familie se limitează la evidenţierea faptelor numai ale unei familii. Asemenea opere, mai mici ca întindere, nu s-au numit, de autorii lor anonimi, *cronici*, *istorii* sau *letopiseţ*, ci ei le-au numit *izvoade*. Izvoadele, în mare parte, s-au pierdut, dar fragmente din ele le descoperim adesea în marile letopiseţe nobiliare.

Cred necesare cîteva exemple edificatoare şi pentru genul izvoadelor de familie. Cronicile muntene aduc în atenţia cititorilor trei mari familii boiereşti *Craioveştii*, numiţi în unele variante şi *Pîrvuleştii* (de la numele banului Pîrvu, întemeietorul familiei), *Cantacuzinii* şi *Bălenii*. Craioveştii au avut o veche cronică de familie care s-a păstrat în aşa-numita *Viaţă a lui Nifon*. Concepută hagiografic de Gavril Protul Athosului, opera acestuia a fost prelucrată istoric şi astfel a intrat în compoziţia aşa-numitului *Letopiseţ cantacuzinesc*.

Craioveştii apar pentru prima dată în cadrul domniei lui Mihnea cel Rău (1508). Mihnea taie mulţi boieri, „iar pre un neam care era mai ales" (neamul Craioveştilor) nu l-a putut distruge, pentru că fruntaşii neamului au fugit la Ţarigrad. Cronicarul arată că ceata Pîrvuleştilor, condusă de vătaful

[1] Citatele sînt din Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Text stabilit de acad. Iorgu Iordan, ed. a II-a, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. 109 şi 162.

de vînători Neagoe (viitorul domn), a săvîrşit acte de vitejie împotriva lui Mircea, fiul Mihnii. Autorul are atîta admiraţie pentru Pîrvuleşti, încît îi consideră ca făcînd parte din Basarabi[1], familie cu pretenţii de ereditate la domnia Ţării Romîneşti. Mai mult decît atît: neamul lor este sfătuitorul înţelept al domnilor; atîta timp cît domnii „au ţinut sfatul acelui neam", au avut victorii şi succese, „iar deacă lepădă sfatul acelui neam şi primi al altora", prin aceasta şi-au atras „mînia lui dumnezeu". Exemplificarea o face cu Vlad cel Tînăr (1510—1512), căruia paşa Mehmet îi taie capul, după părerea cronicarului, tocmai pentru că ieşise de sub ascultarea Pîrvuleştilor.

Cantacuzinii au avut cronica lor de familie, este *Istoria Ţării Romîneşti de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini*, cunoscută mai mult sub numele de *Letopiseţul cantacuzinesc*[2]. S-a susţinut de N. Iorga că Stoica Ludescu, un devotat al Cantacuzinilor, — dar nu al lui Şerban voievodul, ci al mamei lui, al fraţilor lui, nedreptăţiţi de Şerban la moştenire — ar fi autorul *Letopiseţului cantacuzinesc*. Profesorul I. Ionaşcu a pus, nu fără temei, la îndoială această paternitate. Însă argumentele prof. Ionaşcu în favoarea diaculul Dumitraşco Dumbravici, ca autor al cronicii, îmi par puţin convingătoare[3].

Oricine va fi descoperit ca autor, acesta a creat tipul cronicii de familie, lăudînd, începînd cu domnia lui Mihnea al III-lea (1658), pe Cantacuzini, împărtăşind bucuriile şi restriştele lor. În schimb, Radu Popescu a scris la începutul *Istoriilor*... lui, o cronică a ţării (1290—1688), în care faptele familiei Băleanu în frunte cu bătrînul vornic Gheorghe Băleanu, duşmanul de moarte al Cantacuzinilor, sînt înfăţişate cu aprobare şi simpatie. Domnia lui Şerban Cantacuzino este înfăţişată în *Letopiseţul cantacuzinesc*, ca o domnie grea, „fiind ţara spartă şi risipită" de domnii anteriori; domnul însă — continuă cronicarul cantacuzinesc — a uşurat nevoile şi greutăţile ţării. Să citim acum şi din cronica lui Radu Popescu un pasaj, tot despre domnia lui Şerban Cantacuzino: „Mare şi întunecat nor şi plin de fulgere şi de trăsnete au căzut pre Ţara Rumînească Şărban vodă, carele... cu răotatia lui au spart şi au dăzrădăcinat nenumărate case de boiari şi de slujitori şi de săraci şi pre mulţi au omorît cu multe feluri de cazne şi i-au sărăcit cu multe feluri de pedepse..."[4]

În afară de aceste mari cronici de familie, mai există şi fragmente de cronici scoţînd în evidenţă fapte limitate în timp ale unor boieri care au jucat

---

[1] Unii istorici socotesc greşită tradiţia cronicărească despre Pîrvuleşti, cum că au fost Basarabi, cf. I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în „Arhivele Olteniei", XI (1932), p. 15—21. Alţii însă îi socotesc de-a dreptul Basarabi. În sprijinul părerii acestora din urmă semnalez documentul din 17 mai 1589 al lui Mihnea Turcitul, referitor la împărţirea averii domneşti fără moştenitori, care confirmă teoria că Craioveştii au fost Basarabi (cf. *Docum. privind Istoria Romîniei*, XVI B. Ţara Romînească, vol. V, p. 405—407).

[2] Că acest epitet este numai *în parte* îndreptăţit, am arătat în *Istoria Ţării Romîneşti 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. V—XI, capitolul *Cum serveşte cronica interesele Cantacuzinilor*. Vezi aici şi deosebirea ce facem între vechii Basarabi şi noii Basarabi (Cantacuzinii).

[3] I. Ionaşcu, *Despre logofătul Stoica Ludescu şi paternitatea cronicii Istoria Ţării Romîneşti*, în „Analele Universităţii «C. I. Parhon»", Seria ştiinţelor sociale. Istorie, nr. 5 din 1956, p. 261—299 (şi extras). Sînt în acest studiu preţioase ştiri noi despre viaţa lui Stoica Ludescu.

[4] *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti*... Publicate de N. Iorga pe numele lui Const. Căpitanul Filipescu, Bucureşti, 1902, p. 196.

rol mai mult sau mai puțin însemnat în viața economică și politică a țării. Cronicile întregi din această categorie s-au pierdut, dar fragmente din ele sînt intercalate în alte cronici, unde sînt citate sub titlul de „izvoade". Astfel, cunoaștem *izvodul buhușenesc* (tratează cu precădere faptele hatmanului Alexandru Buhuși), *izvodul scurt racovițean* și *cronica mai largă racovițeană* (aceasta din urmă atribuită lui N. Muste), *izvodul Costăcheștilor* ș.a. Aceste cronici de familie și izvoade sînt importante pentru că reflectă contradicțiile și luptele interne dintre diferitele partide boierești, într-o vreme cînd fiecare facțiune politică își întărea poziția sa, lăudînd partizanii respectivi și justificînd faptele lor, veștejite sau ignorate de cronica altei facțiuni[1].

Secolul al XVIII-lea a adus în țările romîne, ca și în alte țări, multe schimbări bazei materiale și suprastructurii: este perioada descompunerii feudalismului. „Secolul al XVIII-lea — scrie Engels — a înmănuncheat rezultatele istoriei anterioare, care pînă atunci apăruseră doar izolat și în mod întîmplător și a arătat necesitatea și înlănțuirea lor lăuntrică. Nenumăratele date haotice ale cunoașterii au fost puse în ordine, sortate și puse în legătură cauzală; cunoștința a devenit știință, iar științele s-au apropiat de desăvîrșirea lor, adică au fost legate, pe de o parte, de filozofie, iar pe de altă parte de practică" [2].

Am citat acest pasaj, pentru că el se aplică în bună parte și cronicilor care apar la noi, în sec. al XVIII-lea. Operele stolnicului Const. Cantacuzino, ale lui Dim. Cantemir, pasajele istorice din opera spătarului Milescu, lucrările istorice ale ardelenilor nu mai sînt cronici, nu mai acoperă definiția ce am dat cronicii, ci sînt *primele noastre lucrări istorice*. Constatăm în ele preocuparea înlănțuirii lăuntrice a faptelor istorice, o informare bibliografică bogată, pe care adesea o discută critic, găsim o apropiere a autorilor de filozofia aristotelică, atunci cînd arată valoarea științifică și educativă a istoriei. Substratul practic al operelor lor este afirmarea ideii despre originea latină a limbii și poporului romîn, a continuității romane în nordul Dunării și peste Carpați în Transilvania. Mediile de cultură în care s-au format: Petersburg, Moscova, Padova, Constantinopol, Roma explică în parte, la Const. Cantacuzino, D. Cantemir și N. Milescu depășirea față de celelalte cronici ale vremii.

Ceva mai tîrziu, după ce în țările noastre s-au aplicat, cu întreruperi (1739—1758), reformele lui Const. Mavrocordat, s-au ivit noi condiții pentru

---

[1] Profesorii I. Chițimia, P. Panaitescu și Mitu Grosu, la discuții, aususținut că „cronica de familie" nu constituie un „tip" de letopiseț, ci că este o formă a letopisețului feudal nobiliar.

Descoperiri, analize și studii încă nepublicate ale unor cercetători care au binevoit a-mi comunica rezultatele cercetărilor lor, vin a întări ideea despre existența unor cronici nobiliare limitate la interesele mai mărunte ale unor familii boierești. Astfel, C. A. Stoide susține existența unui izvod al Costăcheștilor (Gavriliteștii) din Moldova și a unui izvod al Duculeștilor (familia Duca). Const. Turcu și I. Gheorghiță din Iași au descoperit o cronică a familiei Sioneștilor. Sînt cunoscute și altele mai vechi, de ex. a Bălăcenilor („cronica bălăcenească").

În legătură cu cronicile familiilor boierești, împărtășesc cititorilor următoarele informații: la Iași, cercetătorii C. Turcu și I. Gheorghiță au descoperit o cronică mai mare a Sioneștilor (cronica scurtă a Sioneștilor este cunoscută mai de mult). C. A. Stoide a terminat un studiu întins asupra cronicii boierilor moldoveni Gavriliteşti (= Costăcheștii).

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. I, 1957, p. 599; F. Engels, *Situația Angliei. I. Secolul al XVIII-lea.*

dezvoltarea unor noi genuri de cronică. Așa de pildă, reforma administrativă și judecătorească, crearea unui corp de funcționari salariați ai statului, regulamentul pentru organizarea boierilor mazili, în mare parte deposedați de moșii, toate aceste reforme au creat o pătură de cărturari la orașe și tîrguri din care s-au ridicat cronicari mărunți, autori semnați și anonimi, de cronici versificate satirice (*cronica pamflet* am putea numi aceste cronici versificate satirice), îndreptate total sau numai parțial împotriva oligarhiei boierești și a orînduirii feudale, anunțînd descompunerea ei.

Astfel privite cronicile romîne, ele apar în adevărata și măreața lor complexitate. Potrivit cu talentul autorilor, ele realizează o îmbinare măiastră a gîndirii istorice cu viața însăși a poporului. Cronicile romîne originale și copiile lor din manuscrisele sec. al XVIII-lea și din primele decenii ale sec. al XIX-lea, pînă la imprimarea lor de către N. Bălcescu și M. Kogălniceanu (1845), ating mai multe sute de forme și redacții. Cred că letopisețul romîn, ca număr de redacții și versiuni, urmează imediat după letopisețul rus, care „nu are egal în toată Europa“ [1]. Numărul mare de manuscrise cronicărești de pe teritoriul Romîniei arată ce rodnică agitație, ce adîncă frămîntare au fost în gîndirea scriitorilor noștri de cronici, precum și cît de puternic a fost stimulentul politic și social care i-a determinat pe cronicari să ia pana în mînă.

II

O altă problemă care se cere rezolvată în legătură cu reconsiderarea cronicilor, se referă la existența celor două culturi în sînul societății divizate în clase sociale antagoniste. Pînă acum s-a putut vedea în ce mare proporție intră în cronici, ca o necesitate ideologică a orînduirii feudale, elementele culturii clasei dominante.

Să analizăm și elementele culturii populare, pentru că, în fond, acestea asigură cronicilor un loc atît de prețios în tezaurul moștenirii literare naționale.

Dacă cronicile *s-au născut* cu tendințe precise de a întări și conserva statul feudal, apoi ele *au trăit și vor continua să trăiască* prin reflectarea unei realități veșnic schimbătoare și înviorătoare. Cînd la anul 1507, între trupele beligerante moldovene și muntene, apare deodată Maxim Brancovici și le adresează mustrarea: nu vă mai bateți, „pentru că sînteți creștini și rude“, aceasta este exprimarea unei idei, care era a întregului popor: ideea că moldovenii sînt frați cu muntenii [2].

În *Viața lui Vlad Țepeș*, scrisă pe la 1486, se povestește cu mîndrie că atunci cînd sultanul a pretins mărirea birului lui Vlad Țepeș, acesta a răspuns printr-un atac victorios asupra împărăției turcești și apoi a trimis vorbă sultanului prin soli: „Mergeți, povestiți împăratului vostru ce ați văzut. Cît am putut, atîta i-am slujit și dacă slujba mea îi va fi plăcută, și eu încă îi voi mai sluji așa, după cum îmi este putința“ (*ibidem*, p. 208). Această povestire reproduce o tradiție populară, după cum aproape întreagă această cronică

[1] D. S. Lihacev, *op. cit.*, p. 10.

[2] Interpretarea aceasta largă o dă Barbu Cîmpina, *Dezvoltarea.*, p. 7—8, dar poate exista și o interpretare mai limitată: cei doi domni care se luptau erau rude, Bogdan III domnul Moldovei, fiind unchiul, după mamă, al lui Radu cel Mare. *Cronicile slavo-romîne*, ed. P. Panaitescu, p. 22—23.

slavă este o înşirare de povestiri ale poporului, menite să glorifice simţul dreptăţii al domnitorului, modul cum el preţuia corectitudinea, munca cinstită, curajul, eroismul, ura faţă de boierimea lacomă şi făţarnică. Legendele istorice despre Vlad Ţepeş culese de Petre Ispirescu din gura poporului, nu se deosebesc mult de cronica slavă consacrată *Vieţii lui Vlad Ţepeş* [1] şi toate laolaltă exprimă năzuinţa poporului de a scăpa de sub jugul şi exploatarea otomană.

Statul feudal, scrie Lenin, a fost mijlocul „de a menţine puterea pe care o avea moşierul asupra ţăranului iobag". De aceea cronicarii, ei înşişi mari moşieri, în general, au ocolit să trateze în operele lor problema ţărănească. Munca ţăranilor era exploatată crunt pe moşiile dăruite „condiţionat" de domn boierilor, pe moşiile „ocine" (moştenite din tată în fiu, de boieri), cît şi pe moşiile marilor feude mănăstireşti. Pe spinarea încovoiată a ţăranilor mai apăsau şi grelele biruri. Ei suportau singuri birurile către feudal, precum şi cele către Poarta otomană. Din cauza acestei multiple şi permanente exploatări, ţăranii s-au răsculat în dese rînduri împotriva regimului feudal. Rezistenţa ţăranilor (pribegia, răscoala, amînări la achitarea birurilor etc.) era o realitate vie în evul mediu şi cronicarii nu s-au putut sustrage complet de sub influenţa acestei realităţi. Dimpotrivă, unii din ei (mai ales cei care prin origine nu aparţineau marei boierimi) au descris realist situaţia mizeră a ţăranilor. Iată descrierea plastică pe care o face cronicarul Dionisie Eclisiarhul unui sat, în momentul cînd slujbaşii ocîrmuirii vin pentru strîngerea birului (sfîrşitul sec. al XVIII-lea): „Deci presfirîndu-se slujbaşii cu bucurie şi cu mumbaşir prin plăşile judeţelor şi mergînd prin sate ca nişte lupi flămînzi şi ca nişte holtei de cîini leşinaţi, să fie văzut cineva nemilostivirea lor...!" Mai departe, cronicarul arată că ţăranii n-aveau nici bani pentru bir, nici bucate pentru dijmă. Atunci „slujbaşii închidea oameni şi mueri prin coşeri şi-i îneca cu fumuri de gunoi şi cu ardei-i afuma şi-i ţinea închişi zioa şi noaptea, flămînzi, să dea bani; pe alţi-i lega cu mîinile îndărăt şi cu spatele de garduri şi-i bătea cu bicele; pre alţii, legaţi-i băga cu picioarele goale în zăpadă geroasă...". Unul dintre ţărani a fost omorît de mumbaşirii turci; pe cel mort „rudele lui l-au dus la Bucureşti şi l-au băgat cu carul în curtea domnească, să-l arate lui vodă şi înştiinţîndu-se vodă, a zis: să dea bani, că nu-i va omorî niminea" [2].

Nu mai puţin realiste sînt pasajele în care cronicarii descriu dezlănţuirea răscoalelor făcute de ţărani împotriva regimului feudal, de tîrgoveţi şi boiernaşi împotriva boierimei levantine şi de ostaşii mercenari împotriva domniei. Ar trebui să depăşesc mult proporţiile unui articol general, dacă aş analiza modul diferit în care cronicarii interpretează răscoalele ţărăneşti. Neculce înfăţişează răscoala „prostimei" din anul 1710, astfel: abia se urcă N. Mavrocordat pe tronul Moldovei că „s-au şi rădicat toată ţărănimea Ţării de Gios, cu jalobă asupra zlotaşilor", acuzîndu-i cum că aceştia au furat banii ţăranilor. „Şi zlotaşii, ca vai de capeteli lor — continuă Neculce cu compasiune pentru agenţii fiscali — îmbla şipurindu-să (= a se strecura) şi rugîndu-să, moji-

[1] Petre Ispirescu, *Poveşti despre Vlad-Vodă Ţepeş*, operă postumă publicată de Leca Morariu, 1935, şapte legende; a opta în „Făt-Frumos", XI (1936), p. 233—234.

[2] *Cronograful Ţării Rumîneşti scris de Dionisie Eclisiarhul*, ed. C. S. Nicolăescu-Plopşor Rîmnicul Vîlcea, 1934, p. 93.

cilor" să-i mai păsuiască cu restituirea banilor furaţi. Ţăranii nu admit păsuiala şi întind revolta pînă în tîrgurile din nordul Moldovii. Iaşii se umplu de ţărani răsculaţi, „de nu putè răzbi pe uleţi de nărod de oameni, după cumu-i rîndul prostimei". Domnitorul, care nu-şi sprijinea puterea pe boieri, pe care-i ştia nesinceri şi intriganţi, închide pe boierii zlotaşi în temniţă, îi bate cu buzduganul şi-i obligă să-şi vîndă averile acumulate, „păn ş-au vîndut ce-u avut tot ş-au plătit ţăranilor pîn' la un ban. Deci mojîcii, văzdind acea voie, aşè s-au dîrjitu şi s-au însămeţit în toată ţara" [1]. Aceste aprecieri şi altele risipite cu discreţie în cronică, arată că Neculce avea dispreţ pentru mişcările de masă şi revendicările juste ale ţăranilor erau considerate drept „sumeţie".

Este necesar să insist în această concluzie parţială că cronicarii nu au comunicat numai aspiraţiile lor personale şi ale clasei dominante, dar ei au exprimat într-o largă măsură şi cultura populară; ei au fost inconştient purtătorii de cuvînt şi ai poporului, au exprimat dorinţa maselor populare de a se elibera de sub cotropirea şi exploatarea otomană, au înfierat în numele lor personal, dar şi al poporului, autocraţia voievodală, au recunoscut mizeria ţărănimii, au exprimat dorinţa şi necesitatea ca cronicile să fie scrise în limba naţională (limba romînă), au afirmat cu mult curaj drepturile la viaţă ale culturii laice descătuşîndu-se treptat de mentalitatea teologică feudală. Este paradoxal, dar adevărat, că unii cronicari, chiar dintre cei neînregimentaţi în vreo facţiune boierească, au demascat necruţător pe marii boieri lacomi şi sistemul lor oligarhic de comportare în viaţa publică. Tendinţele cultural-educative burgheze ne obişnuise să considerăm unele familii boiereşti din trecut, ca patriote şi vrednice de stima posterităţii, dar vin cronicarii şi ne arată că, de pildă, Ştirbeii au fost din tată în fiu nişte prădalnici, fără ruşine, ai ţărănimii, că Brăiloii au fost laşi, egoişti şi reacţionari, că Bălăcenii au fost tîlhari la drumul mare şi trădători [2].

Elementele culturii populare din cronici, deşi mai puţin numeroase decît elementele culturii aristocraţiei feudale, ele totuşi trăiesc mai viu şi mai intens, încît ar merita un studiu monografic exhaustiv, nu numai o fugară sugerare de idei, proprie unui articol general.

III

Pentru mulţi cititori, dar în special pentru profesorii de literatură, pentru scriitori, se ridică imperios şi problema măestriei literare a vechilor cronici. Cred că nu este cazul să dau aici exemple de figuri poetice de care cronicile noastre abundă. Există studii care se ocupă de comparaţiile, metaforele, portretele, imaginile, uneori chiar hiperbolice, ca în basme, ale cronicilor. Cele mai multe însă au defectul general de a izola măestria artistică de conţinutul de idei al cronicarilor. S-a spus, de ex.: cronicarii moldoveni în limba slavă au folosit stilul bombastic, retoric şi artificial al cronografului bizantin Macarie, după ce arată că Petru Rareş a învins toate greutăţile, încheie astfel: „Iar domnul Petru voievod îşi petrecea bătrîneţele cu noroc bun, în băi şi

[1] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei...*, ed. a II-a a acad. I. Iordan, Bucureşti, 1959, p. 194—195.

[2] *Istoria Ţării Romineşti* (1688—1717). Ediţie întocmită de Constantin Grecescu. Prefaţă de Dan Simonescu. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1959, vezi indicele, la numele respective.

băuturi și mîncări și ca o pasere cu pene de aur sau un vultur alb pe acoperiș" [1]. Chiar dacă metafora nu-i aparține lui Macarie, ci, după cum s-a dovedit, modelului bizantin, totuși nu întîmplător cronicarul moldovean și-a însușit redactarea aceasta în spiritul retoricei solemne bizantine: a adoptat acest stil pompos, pentru că el constituie un omagiu pe care îl aducea domnului protector al lui și era în același timp și expresia tendințelor autocrate de la curtea domnească. În exemplul citat, metafora vrea să arate sugestiv că Petru Rareș domina în acel moment întreaga situație politică și militară în Moldova și Transilvania de est.

Cronicile au o artă literară hotărît superioară literaturii religioase. Aceasta din urmă a fost, în cea mai mare parte a ei, o literatură de traduceri și în acest caz îmbogățirea calităților de exprimare literară este mereu frînată de textul din care traduci. Literatura istorică a cronicilor este o literatură originală, împlîntată pe actualitățile reale ale vremurilor respective. Acest contact permanent cu realitatea vie a dat letopisețului vivacitatea exprimării zilnice, simple și orale. Influența graiului oral se poate urmări în letopiseț mai ales în pasajele cu vorbire directă, în dialoguri. Iată cum se adresează Constantin Șerban vodă dorobanților, ostași romîni, răzvrătiți alături de seimeni, ostași străini (sîrbi): „Feții miei,... au dat Dumnezeu de n-am nici un vrăjmaș și m-am împăcat cu toate țările, ca să putem face bine și țăranilor, că sînt săraci și împresurați de bir și de năpăști. Iar cînd vom avea vreun păs de undeva, ne vom apăra cum va fi voia lui Dumnezeu. Și mai bine voi da acéle lefi siimenești voao și feciorilor voștri.

Deci ei, cu un cuvînt, fură bucuroși și ziseră toți: așa să fie!" [2]

Cronicarii scriind opere originale, au trebuit să-și frămînte limba, să epuizeze toate posibilitățile lor de exprimare, pînă să găsească pe cea mai corespunzătoare ideilor ce aveau să comunice.

O sursă neprețuită de îmbunătățire a măestriei artistice a fost pentru cronicari *folclorul*. Formele folclorice istorice (amintirile și legendele, cîntecele vechi), cît și formele populare de exprimare (repetițiile, diminutivele, proverbele, expresiile rustice) au mărit mult valoarea artistică a cronicilor. În studiile referitoare la cronici s-a dat prea puțină atenție elementelor populare din conținutul lor. În afară de legendele lui Neculce din *O samă de cuvinte* și de ale lui D. Cantemir [3], ceilalți cronicari n-au trezit interes pînă acum, din punct de vedere folcloric. De asemenea nu s-a arătat decît de acad. I. Iordan pentru cronica lui Neculce, că forma cronicilor (limba și stilul) are la bază dezvoltata tradiție a limbii populare, tradiția exprimării orale.

Abilitatea politică pusă de Grigore Ureche în interesul marei boierimi a găsit forme stilistice de o rară subtilitate diplomatică [4]. S-a dovedit de ase-

---

[1] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI...*, Ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 103.

[2] *Istoria Țării Romînești 1290—1690. Letopisețul cantacuzinesc.* Ediție critică întocmită de Const. Grecescu și Dan Simonescu, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 120—121.

[3] Al. Bistriteanu, *Creația populară ca preocupare și izvor de inspirație la D. Cantemir și N. Bălcescu* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", II (1953), p. 23—40.

[4] Gr. Scorpan, *Reflectarea poziției de clasă a boierimii în stilul cronicii lui Grigore Ureche*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R.P.R., Filiala Iași, I (1950), fasc. 2, p. 874—912.

menea că „într-o vreme cînd cu greu putem vorbi despre o creaţie într-adevăr literară, (Neculce) a posedat elementele necesare genului nuvelistic realist, putînd fi considerat din acest punct de vedere, ca un adevărat precursor“ [1].

Humorul, ironia uşoară şi fină constituie o calitate aproape generală a cronicarilor. Ei apelează la aceste procedee stilistice numai cînd vor să dea un sens mai adînc fondului. Iată cîteva exemple: în timp ce „stîrvul“ lui Şerban vodă Cantacuzino mort „zăcea pă o masă“, trezind în amintire numai „tirăniile... ce făcuse boierilor şi săracilor ţării“, cronicarul observă că jalea nu era prea mare nici măcar între membrii familiei: „nici muerea lui, nici fetele lui nu şădea lîngă dînsul, că-şi strîngea avuţia şi o ascundea, că-i era frică să nu-i ia avuţia Constandin vodă“ Brîncoveanu. Un alt exemplu: pe semeţul general austriac Heissler trupele romîneşti l-au făcut prizonier „mînios, ca pe un urs împuşcat“ şi tocmai de aceea Brîncoveanu — scrie acelaşi cronicar — se hotărî „încă să-i pogoare nasul cel nalt al mîndrii lui“ [2]. Arta literară a cronicarilor, împreună cu elementele progresiste ale culturii populare pătrunse în cronici, le-au asigurat acestora o lungă existenţă în conştiinţa poporului şi o actualitate mereu crescîndă, pînă în zilele noastre. Scriitorii clasici şi contemporani folosesc mereu cronicile ca izvor de inspiraţie şi imită limba şi procedeele lor de artă literară.

IV

În cadrul revoluţiei culturale a orînduirii noi, socialiste, în patria noastră, cronicile se bucură în planurile de muncă ale instituţiilor, de o atenţie încurajatoare. Între acestea, Academia R.P.R. şi Institutul de istorie al Academiei au realizat cele mai necesare lucrări pentru valorificarea cronicilor. Roadele acestei munci nu se pot vedea încă total, pentru că pînă acum au apărut numai două dintre multele lucrări săvîrşite. Este vorba de un *corpus* al izvoarelor istorice narative, de colecţia intitulată *Cronicile medievale ale Romîniei*, din care au apărut *Cronicile slavo-romîne din secolele XV—XVI* publicate de Ion Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu (XIV + 352 p., 1959) şi *Istoria Ţării Romîneşti 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc.* Ediţie critică de Const. Grecescu şi Dan Simonescu“ (LXIV + 254 p.).

Prima serie a colecţiei, compusă din 10 volume, va cuprinde cronica stolnicului Const. Cantacuzino (editor Damaschin Mioc), a lui Radu Greceanu (ed. Aurora Ilieş), a lui Axinte Uricariul despre domnia a doua a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (ed. C. Bălan şi H. Chircă), Axinte Uricariul, Istoria paralelă a Ţării Romîneşti şi a Moldovii (fragmente ed. de Dan Simonescu), cronicile greco-romîne (ed. Alex. Elian), Istoriile domnilor Ţării Romîneşti (ed. postumă, a lui Const. Grecescu) şi cronicile versificate (26 cronici

[1] Gr. Scorpan, *Ion Neculce*, în „Iaşul nou“, II (decembrie 1950), nr. 8, p. 71. Şerban Cioculescu, *La bicentenarul lui Neculce*, în „Revista Fundaţiilor“, XII (1945), octombrie, p. 331—345. Acad. I. Iordan a reconsiderat sub toate aspectele pe Ion Neculce (vezi *ed. cit.*, p. IX—CXXVIII). La aceste studii trebuie să adăugăm cele două studii mai întinse şi bune ale şcolii filologice de la Iaşi: Şt. Giosu (v. mai sus, p.140 nota 6-a) şi Al. Andriescu, *Contribuţia marilor cronicari moldoveni şi munteni la dezvoltarea limbii literare* în „Analele ştiinţifice ale Univ. «Al. I. Cuza» din Iaşi“ (Serie nouă). Ştiinţe sociale, III (1957), p. 97—141.

[2] *Istoria Ţării Romîneşti* (1688—1717), ed. cit., p. 29.

rimate în aproape 10.000 versuri, ed. de Dan Simonescu). Toate aceste lucrări au fost elaborate și trimise la tipar. Principiile de editare ale colecției sînt de a publica din totalul manuscriselor care au transmis o cronică, pe cel mai bun, ceea ce nu se poate stabili decît numai pe baza unui examen comparativ, minuțios, al tuturor manuscriselor existente. Apoi, într-un aparat critic, în josul paginii, sînt notate variantele celorlalte manuscrise.

O asemenea „ediție critică" are mare însemnătate în cazul cronicilor romîne, ale căror originale — autografe, în majoritatea cazurilor, s-au pierdut, în timp ce transmiterea lor posterității s-a făcut numai prin copii și variate manuscrise, care la unele cronici sînt în număr foarte mare (de ex., la *Letopisețul cantacuzinesc* a trebuit să ținem seamă de 54 manuscrise și versiuni variate) [1].

O lucrare care va ridica multe și noi probleme în legătură cu studiul cronicilor a fost alcătuită tot în cadrul Institutului de istorie al Academiei R.P.R. de Ioachim Crăciun și Aurora Ilieș: „Repertoriul manuscriselor de cronici interne (secolele XV—XVIII) din Arhivele de pe teritoriul R.P.R., (trimisă la tipar) [2].

Criteriile pentru determinarea *cronicilor interne* romîne sînt: 1. nașterea și activitatea în țară (de ex., Gh. Șincai, Șt. Szamosközy, Georg Kraus ș.a.) 2. nașterea în țară, dar activitatea în afară de granițele țării (de ex. D. Cantemir, Mihai Cantacuzino, Nicolae Olahus etc.) 3. mediul cultural al țării unde și-a desfășurat activitatea, indiferent de locul nașterii (ex. Daniil Philippide, Mitrofan Grigoras, George Szerémi etc.) 4. patronajul național romîn, sub care s-a scris opera (ex. Gavril Protul, Mihail Brutus, Isac Basirius etc.). În acest „Repertoriu..." se fixează pentru prima dată în țara noastră, adevărata întindere a *letopisețului romînesc*, adică a cronicilor interne aflate în bibliotecile și arhivele de pe teritoriul actual al patriei noastre: între 1448—1800 s-au scris 509 cronici interne referitoare la romîni și la alte popoare din cuprinsul patriei romîne: unguri, sași, secui. Pentru identificarea celor 509 cronici s-au cercetat 1635 manuscrise romîne, latine, maghiare și germane. Această lucrare bibliografică de orientare în domeniul cronicilor va sugera, desigur, multe studii de istorie generală și locală a romînilor [3].

Editura de stat pentru literatură (E.S.P.L.) a publicat ediții științifice de cronici, sub îngrijirea celor mai competenți specialiști: cronica lui Neculce, editată de acad. Iorgu Iordan, cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin, editate de P. P. Panaitescu, cronicile muntene editate sub îngrijirea prof. M. Gregorian[4], *Viața lui Constantin Cantemir* scrisă de fiul său Dimitrie în limba latină și tradusă de Radu Albala, precum și *Descrierea Moldovei* (trad. Petre

---

[1] *Istoria Țării Romînești 1290—1690*, ed. cit., p. XXXIII—LXII. Dan Simonescu, *Editarea critică a textelor vechi*, în „Limba romînă", X (1961), nr. 1, p. 68—75.

[2] La discuții, profesorii M. Cruceanu și P. V. Haneș au amintit următoarele probleme care merită să fie studiate: baza materială a feudalismului care a generat ideologia cronicarilor, starea istoriografiei feudale la popoarele vecine cu noi și dacă acestea au influențat vechea istoriografie romînă (M. Cruceanu), umanismul cronicarilor, de ex. la stolnicul Const. Cantacuzino (P. Haneș).

[3] I. Crăciun, *Cronicile romînești ale Transilvaniei și Banatului*. Considerații preliminare, în „Anuarul Institutului de istorie" din Cluj, I—II (1958—1959), p. 125—152.

[4] *Cronicari munteni*, Editura pentru literatură, București, 1961. (două volume, cu studiu introductiv de Eugen Stănescu).

Pandrea). Editura Ştiinţifică a publicat Cronica anonimă a Ţării Româneşti (octombrie 1688 — martie 1717) într-o ediţie critică postumă, alcătuită de Const. Grecescu. Cronicile au fost publicate şi în ediţii fragmentare şcolare. Numărul exemplarelor tipărite din cronicile romîne variază după scopul şi caracterul ediţiei: Editura Academiei R.P.R. le-a publicat în cîteva mii, E.S.P.L.A. în mai multe zeci de mii (Neculce: 20 100 ex., Ureche: 20 100, Cantemir: 6 150 ex., M. Costin: 24 150 ex.). Studiul şi editarea cronicilor romîne au găsit un ecou demn de admiraţie şi peste hotarele ţării noastre. Astfel, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Filiala Kişinău, a publicat ediţii ştiinţifice şi şcolare din *Istoriia ieroglifică* a lui Dim. Cantemir (ed. îngrijită, cu un articol introductiv de I. C. Vartician, 1957, XII + 411 p., tiraj 3 000 ex.), *Opere alese* din Miron Costin (ed. îngrijită de V. P. Soloviov, în Editura pedagogică de stat a R.S.S.M. „Şcoala sovietică" 1957, 276 p., tiraj 8 000 ex.), *Descrierea Moldovei* de D. Cantemir (traducerea lui Petre Pandrea, cu o prefaţă de A. Borş, 1957, 216 p., tiraj 15 000 ex.), precum şi studiul *Cronicarul Ioan Neculce* de V. P. Koroban şi E. M. Russev (1956, 184 p., tiraj 5 000 ex.)

Dacă cifrele indicate mai sus pentru ediţiile din R.P.R. cît şi pentru cele din R. S. S. Moldovenească sînt numai ale unei singure ediţii, deşi unele cronici au ajuns la a doua ediţie (în R.P.R.: Neculce, Ureche), această constatare duce la concluzia că lectura cronicilor nu interesează azi numai pe specialişti (istorici, filologi, sociologi, economişti). Cercuri tot mai largi de cititori au găsit şi vor găsi în ele numeroase şi măreţe pagini din trecutul de luptă al poporului nostru.

Din notele adunate cu prilejul recitirii cronicilor în ultimii ani, s-au desprins pentru mine mai multe probleme care ar interesa reconsiderarea lor. Din acestea, am ales numai patru pentru ca să le dezvolt aici: clasificarea lor ştiinţifică, elementele culturii populare din cronici, măestria lor artistică, expresie, şi ea, a conţinutului de idei şi, în sfîrşit, editarea cronicilor în lumina planului de perspectivă al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. şi al altor instituţii cultural-editoriale.

Ştim foarte bine că fiecare din aceste probleme ar merita o dezvoltare mai largă; îmi dau seama că mai există şi alte probleme, cum este de pildă: problema limbilor diferite în care s-au scris cronicile noastre, cronicile rimate şi sistemul lor de versificaţie, baza documentară şi cea folclorică a cronicilor ş.a. Numai vaga semnalare a acestor probleme ar depăşi cu mult proporţiile unui articol în care mi-am propus de a enunţa în lumina ultimelor cercetări şi într-o oarecare măsură, de a rezolva problemele esenţiale cu privire la reconsiderarea cronicilor romîne.

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA LUI I. BUDAI-DELEANU

FAMILIA BUDAI

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

de LUCIA PROTOPOPESCU

Cunoscută azi, în anii puterii populare, prin numeroase și valoroase ediții, reconsiderată și interpretată prin migăloase studii[1], în spiritul materialismului istoric, opera lui I. Budai-Deleanu devine pe zi ce trece un bun al maselor largi de cititori, ocupînd un loc de cinste în puternica revoluție culturală ce se desfășoară sub ochii noștri.

Pe măsură ce se atacă viguros problemele legate de creația artistică și științifică a cărturarului ardelean, se resimte insuficiența informației biografice, cunoașterea vieții constituind condiția esențială a înțelegerii operei.

Cercetătorii anteriori ai vieții și operei lui I. Budai-Deleanu au stăruit asupra necesității cunoașterii mediilor sociale în care s-a format și a trăit scriitorul, în primul rînd, a cadrului familiei de obîrșie [2].

Paginile de față schițează primul capitol al oricărei biografii, aducînd unele date noi, referitoare la familia din care cobora I. Budai-Deleanu.

Reconstituită atît din material inedit, cules din arhivele din Blaj, Sibiu, Oradea și Viena[3], cît și din materiale tipărite în veacul trecut, nefolosite încă de istoria noastră literară, viața familiei Budai reflectă condițiile economico-sociale ale timpului, activitatea membrilor ei, poziția lor în problemele destrămării orînduirii feudale, în care aceștia au trăit.

Studierea atentă și migăloasă a vieții fratelui imediat următor se impune în mod special, atît pentru locul însemnat, deținut de Aron Budai în istoria

---

[1] Exceptînd studiile referitoare la opera sa lingvistică, indic o parte din lucrări:
N. David, *I. Budai-Deleanu*, Colecția „Contemporanul" f.a.
I. Budai-Deleanu, Țiganiada. E.S.P.L.A., 1953. Studiu introductiv de I. Oană.
I. Budai-Deleanu, Țiganiada. Biblioteca pentru toți. Studiu introductiv de I. Manole.
I. Lungu, *Idei iluministe în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu*, în „Din istoria filozofiei în Romînia" II, 1957.
Paul Cornea, *„Țiganiada lui I. Budai-Deleanu"* în „Viața romînească", nr. 2—3, 1958. *Idem* introducere la *Țiganiada*, Biblioteca pentru toți, 1959.vol.I.
I. Pervain, *Versuri inedite din Țiganiada*, în „Tribuna" IV, nr. 32, 1960.
Idem, *Ion Budai-Deleanu și Metastasio*, în „Tribuna", IV nr. 46, 1960.
Pompiliu Teodoru. *Date noi despre Budai-Deleanu*, în „Tribuna", IV, nr.32, 1960.
E. Boldan, *Un mare erudit și un valoros poet: I. Budai-Deleanu*, în „Luceafărul", III, nr. 19/54, 1960.

[2] Gh. Bogdan-Duică, *Despre Țiganiada lui Budai-Deleanu*, în „Convorbiri literare", XXXV, 1901, p. 438, 483.

[3] Actele referitoare la familia Budai, obținute din arhivele maghiare în iunie 1961, nu au putut fi utilizate decît în redusă măsură. Materialul va fi comunicat sub formă de noi contribuții. Studiul complet nu va fi posibil decît după cunoașterea întregului material din arhivele interne, de la Lwow și Karlovitz.

romînilor ardeleni, între 1796—1847, nu îndeajuns de cunoscut, cît și pentru motivul că, prin acesta, sfetnicul din Liov a rămas în legătură cu provincia natală, a cunoscut frămîntările burgheziei și iobăgimii romîne contemporane, față de care a luat atitudine, atît în *Țiganiada*, cît și în scrierile sale istorice.

Orice încercare de a cunoaște viața familiei Budai îndrumă, în chip firesc, cercetările spre lămurirea activității lui Aron Budai; studiul duce la posibilitatea descifrării și interpretării unora dintre alegoriile poemelor postume, *Țiganiada* și *Trei viteji*.

Reconstituirea încearcă să urmărească în primul rînd acele împrejurări ale vieții familiei Budai care și-au găsit ecou în opera cărturarului ardelean, de natură să explice parțial procesul ei de creație.

În cunoașterea mediului familial al autorului *Țiganiadei*, istoria noastră literară utilizează o informație încă restrînsă.

Se știe că I. Budai-Deleanu a pornit dintr-o familie de preot din Cigmău, sat din fostul comitat al Hunedoarei, că unui frate al său, Aron Budai i-a revenit un rol însemnat în conducerea romînilor ardeleni, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor. Papiu Ilarian amintea vag, — în cunoscutul său referat asupra manuscriselor lui I. Budai-Deleanu — despre existența unui al doilea frate al scriitorului.

Studiul prezent își propune să întregească știrile.

* * *

Originară din Cigmău[1] și Homorod, localități apropiate, din comitatul Hunedoarei, familia se găsește stabilită, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la Cigmău, sat învecinat Orăștiei, dependent de Geoagiu.

Pitorescul ținutului a fost relevat în mai multe rînduri.

Așezată în sudul Ardealului, la hotarele Țării Hațegului, pe valea Mureșului, regiunea de obîrșie a scriitorului s-a aflat într-o îndelungată și neîntreruptă legătură cu ținuturile învecinate, Banatul, Oltenia și Țara Romînească. Cigmăul și Homorodul figurează ca proprietăți ale domnilor Țării Romînești, Radu cel Mare, Neagoe Basarab și ale unor boieri munteni[2], la începutul secolului al XVI-lea.

Deși în apropierea unor bogate centre agricole[3] și miniere[4], atît solul, cît și subsolul satului Cigmău nu ofereau, în trecut, localnicilor, însemnate resurse naturale[5].

[1] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, Staatsrat, 6813/1819. Vezi „Studii", nr. 4 XII, 1960 p. 183.

[2] Acest fapt ca și neîntreruptele mișcări de emigrare și imigrare de-a lungul secolului al XVIII-lea, ar putea justifica ipoteza originii muntene a familiei Budai, neconfirmată sau neinfirmată. M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Gröbers, Grundriss der romanischen Philologie, Strassburg, 1896, II [3] p. 352. Despre prezumptiva familie de origine, Deleanu, vezi I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și icoane din Olt*, Craiova, 1934, pp. 96—116.

[3] *„Cîmpul pînii", unul din șesurile mari ale Ardealului*, vezi O. Floca și Dr. V. Șuioaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 209.

[4] Ignatius Born, *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temesvarer Banat*, Siebenbürgen, Ober und Nieder-Hungarn. Frankfurt und Leipzig, 1774. Răspîndita poemă satirică a lui Born, *Monachologia*, a fost cunoscută lui Budai-Deleanu. — Stütz Andreas, *Physikalisch-mineralogische Beschreibung des Gold und Silber Bergwerkes zu Szekerembe bey Nagyag in Siebenbürgen*, Wien, 1803.

[5] K. G. Windisch, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Pressburg 1790, pp. 103—104. „Csikmo, Sicmanum, Tschickenbach, baut Wein und Getreide und viele Salzflösse". — «Homorod» hat ein ziemlich unfruchtbares Ackerland, aber guten Weinbau".

Geografic și statistic, Cigmăul nu a reținut mult atenția cercetătorilor. În schimb, au deșteptat interesul călătorilor și specialiștilor contemporani numeroasele vestigii ale trecutului îndepărtat al satului și comitatului [1], printre care ruinele vechii așezări romane, Germizara [2], din vecinătate.

Urmărind cercetările istoriografilor timpurilor mai apropiate, se poate reface, într-o oarecare măsură, trecutul întunecat al ținutului [3] și al satului [4] din care a pornit scriitorul ardelean. Un nesfîrșit lanț de lupte, invazii, colonizări, emigrări, treceri dintr-o stăpînire, într-alta, rămîn tot atîtea mărturii ale nestatorniciei timpurilor feudale și ale vitregiei vieții maselor.

E un trecut întunecat mai mult prin caracterul pronunțat feudal al ținutului, organizat și administrat în vederea menținerii iobăgimii, care îl popula,

[1] S. I. Hohenhausen, *Die alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen*, Wien, 1775.

[2] Inscripțiile ruinelor la K. Goos. *Chronik der archäologischen Funden Siebenbürgens.* Hermannstadt, 1876, p. 69.

[3] *Csanki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadik Korában*, 1890—1913, V, pp. 17 și urm., 69.

Veress A., *Acta et epistolae*, I, Budapest, 1914, p. 27.

Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj, III, p. 758. Situația generală la Șt. Metes. *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria* I. 1922.

[4] Cercetînd conscripțiile manuscrise sau editate ale Ardealului veacului al XVIII-lea, dezvoltarea satului apare clar.

Registrum universorum in Trannia sacerdotum et incol. Valachorum, p. 161, manuscrisul conscripției lui I. I. Klein, din 1733, aflător în arhiva din Blaj — Cluj, însemnează pentru Cigmău, locuit numai de români, 47 familii de confesiune greco-catolică, trei preoți uniți, „Popa Opre, Popa Iuon, Popa Iuon". — Homorod numără 100 de locuitori și trei preoți uniți: Popa Sandru, Popa Toma și Popa Pavel, cf. și A. Bunea. Episcopul I. I. Kleini Blaj. 1900. — Gh. Bogdan-Duică, *Statistica românilor din Transilvania*, în „Convorbir, literare", 1896, nr. 12, pp. 626 și urm.

Togan N., *Statistica românilor din Transilvania*, în „Transilvania". XXIX. nr. 9—10, 1898, pp. 169 și urm. publică un alt manuscris al conscripției lui Klein, cu mici deosebiri față de primul. Astfel, Cigmăul are ca preoți uniți, la acea dată, pe Popa Oprea, Iosif, Ion și Savul La mijlocul veacului — 1750 — P. P. Aron de Bistra alcătuiește un nou recensămînt al românilor uniți din Transilvania. Acum, Cigmăul este înscris cu o populație de 307 locuitori și trei preoți, iar Homorodul cu 574 locuitori și patru preoți. La aceste date se adaugă și inventarierea averii reduse a bisericilor. Vezi Bunea A., *Statistica Românilor din Transilvania în anul 1750*, făcută de vicarul episcopesc Petru Aron, în „Transilvania", Sibiu, XXXII, 1901, p. 280 și extrase.

Conscripția oficială austriacă, alcătuită între 1760—1762, arată că la această dată locuiau în Cigmău 76 familii romîne, dintre care 13 greco-catolice cu doi preoți uniți și 63 de familii ortodoxe cu doi preoți ortodocși. În Homorod trăiau 11 familii unite și un singur preot unit, 136 familii ortodoxe, lipsite de preot. Fiind alcătuită după răscoala lui Sofronie de la Cioara, conscripția capătă valoare de document deosebit de prețios, din care reiese configurația religioasă a satului ardelean. Vezi Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie* vol. I, pp. 244—255.

A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, pp. 209, 212, —*Idem, Statistica românilor din Transilvania în anul 1762.*„Transilvania", XXXIII, 1902, p. 96.

Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din 1760 — 1762.* „Anuarul Institutului de istorie națională". Cluj III. 1924—1925. — Matei Voileanu, *Să se facă lumină*, Sibiu, 1926.

O conscripție a ortodocșilor din 1805 dezvăluie faptul că în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, preoții ortodocși ai Cigmăului aparțineau unei familii cu nume asemănătoare, *David Buda* și *Petru Buda*. La Homorod oficiau *Nicolae Popovici* și *Alexandru Dobra*. Vezi „Transilvania", Sibiu, 1911. XLII, p. 165.

O parohie alcătuită la 1760—1762, în primii ani de viață ai lui I. Budai-Deleanu, din 13 familii, cu doi preoți (Cigmău) sau 11 familii cu un singur preot (Homorod) însemnează pentru acești preoți condiții de viață similare iobăgimii. Situația se înrăutățește, după 1784, pentru clerul unit.

într-o continuă aservire magnaților, fapt învederat în urbariile secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Geoagiul aparținea „mai multor familii" nobile, printre care se afla însuși comitele Hunedoarei [1].

Atît marea, cît și mica nobilime romînă din Hunedoara, privite cu dușmănie de țărănime, constituiau obiectul unor numeroase atacuri, în versuri satirice populare, foarte răspîndite [2].

În componența socială a satului, numeroasa iobăgime forma elementul în care trăia familia Budai din Cigmău. Aici, în satele copilăriei și ale tinereții, mult înainte de timpul înrîuririlor livrești, aspectul injustiției sociale reprezintă cel mai îndepărtat și cel mai puternic izvor al revoltei scriitorului și cauză a luptei lui Aron Budai.

Mijloacele de producție aflîndu-se în posesia feudalilor regiunii, aceștia impuneau iobagilor sarcini mereu sporite, ajungînd pînă la șapte zile de muncă pe săptămînă [3].

Faptul explică numeroasele răscoale ale țăranilor din Hunedoara, culminînd cu sîngeroasele evenimente din 1784, la care au participat și iobagii din Cigmău.

Istoria familiei se împletește cu istoria satului. Viața strămoșilor anonimi se pierde în viața satului ardelean, frămîntările îndelungate ale provinciei trecînd peste ei, lăsîndu-i în umbră.

Căutînd, în 1819, să strîngă dovezi despre destoinicia familiei, frații Budai ei înșiși amintesc puțini înaintași. Se ridică pentru scurt timp din uitare bunicul și tatăl poetului.

Bunicul, al cărui nume [4] și a cărui stare nu se cunosc, s-a distins prin

---

[1] L. I. Marienburg., *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1813, II, p. 38. — Ioseph Max Freyherr von Lichtenstern, *Handbuch der neuesten Geographie der österr, Kaiserstaates*, Wien, 1818, III, p. 1534. — J. H. Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik u. Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1837, Heft III, p. 45.

[2] A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902, p. 402. — O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, pp. 5—6.

[3] N. Densusianu, *Cercetări istorice în arhivele Ungariei și Transilvaniei*, București, 1880, p. 36. *Din istoria Transilvaniei*, I, 1960, p. 180—183.

[4] Numele familiei, Budoi, Budoiu, denotă o etimologie slavă. Sub forma „Budă", „Budău" la I. Popovici, *Rumaenische Dialekte. Die Dialekte der Munteni und Pădureni in Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 34.

Listei lui Gh. Cardaș, *Țiganiada*, ediția 1928, p. X, i se adaugă:

Cneazul Buda de Vad, într-un document din 1418. — Vezi Vuia, *Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor*, Cluj, 1926, p. 39, nota 3. — Diplome nobilitare ale unei familii Budai, în Arhiva Capitlului din Alba Iulia și a Conventului din Cluj, în „Revista critică și literară" Iași, II, 1894, p. 97.

Despre Petru Budai, diac din Varmeghia Bălgradului, la mijlocul secolului al XVII-lea, vezi N. Iorga, *Studii și documente*, IV, pp. 54—55, 250, p. CCCXI; — Hurmuzachi XV [2] 1913 p. 1322, nota 2. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 285.

De fel din Moldova, Iosif Budai de Pischinți, mitropolit al Ardealului, păstorește între 1680—1682.

Într-o petiție a sălișteni lor, din 28 octombrie 1758, apare numele unui general romîn, Budai. Silviu Dragomir, *Relațiile bisericești ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1914, p. 38.

Idem, Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal, Sibiu, II, 1930, p. 112.—Un Adam von Buday este înregistrat de schematismele militare „General-Major oder Feldwachtmeister", în 1751. Vezi „Militär-Almanach", III, 1792, p. 92.

intervenția sa în timpul unei epidemii puternice de ciumă [1], eroism civic, în slujba celor mulți.

Abia către mijlocul veacului, odată cu înmulțirea știrilor despre dezvoltarea satului, se desprinde din uitare figura părintelui scriitorului.

Din șirul parohilor Cigmăului[2], se presupune că acesta nu poate fi decît „Iosif" [3], fără nume de familie, care e notat pentru anul 1778, sau „Solomon Budai, născut în Cigmău", care ar fi slujit între anii 1780—1800.

Profesorul G. Bogdan-Duică amintea pe un Iosif Budai (1803—1807) și Solomon Budai (1780—1800) ca frați prezumptivi ai scriitorului [4], ceea ce pare exact pentru primul, dar nu și pentru cel de al doilea.

Solomon Budai, care a oficiat la Cigmău, între 1780—1800, nu poate fi confundat cu Solomon, fratele cel mai tînăr al lui Budai-Deleanu [5].

Dacă se admite că Aron Budai s-a născut la 1763 [6], stabilind numai un singur an diferență între cei șapte frați Budai [7], atunci ultimul, Solomon, la 1780 împlinea 12 ani. Este deci exclusă prezența lui ca paroh în Cigmău, între 1780—1800; Solomon Budai nu poate fi socotit fratele scriitorului.

Din acte administrative reiese că părintele său oficia încă din 1759—1761, ca tînăr preot [8].

O cercetare atentă descoperă un paroh Solomon, fără nume de familie, la Homorod, între 1770—1782 [9]. Numele Solomon se întîlnește rar în epocă. Se ridică întrebarea dacă acest paroh din Homorod, între 1770—1782, nu

---

Familii romîne cu același nume se întîlnesc în toate regiunile Ardealului. Un Constantin Budai, de fel din Șinca-Mare este, în 1773, coleg în clasa de retorică cu Gh. Șincai, la Bistrița. Vezi V. Șotropa, *Rominii gimnaziului latino-catolic din Bistrița*, 1729—1779. Transilvania, Sibiu, 1901, p. 10.

Un Johann Budai „postmeister auf der Hermannstadter Post-Route" apare în schematismele oficiale ale statului. Vezi *Hof und Staatsschematismus*, 1793.

Un alt Johann Budai este notat ca asesor la „Kammeral Berggericht" în 1806; St. R. 1805/1775.

În actele oficiale, scriitorul apare cu numele Iohann Budai, Buday, iar în schematisme, „Johann von Buday". Explicarea celui de-al doilea nume, *Deleanu*, a fost încercată de Martin Ion, *Un vizionar al Unirii*, „Cele trei Crișuri", 1941, XXII, p. 114.

[1] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien. St. R. 6813/1819. Este greu de precizat timpul întrucît, în cursul secolului, în răstimpul în care a viețuit, s-au abătut asupra Ardealului numeroase epidemii de ciumă, 1754, 1755—1757, 1762, 1770—1771. — Vezi, *Documentele Hurmuzachi*, XV, București, 1913. N. Iorga, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene*, partea a II-a, 1601—1825, p. 1698—1699. — *Adam Chenot, Tractatus de peste, sive de origine, progressu, fatis, fine pestis in Daciae Transilvaniae quibusdam locis abinitio octo bris 1755 ad finem ianuarii 1757*, Vindobonnae, 1765.

Completă monografie, Dr. Gh. Samarian Pompei *Din epidemiologia trecutului romînesc*, București, 1932, pp. 55—238.

[2] Dr. Demetriu Radu, *Dieceza Lugojului. Șematismstoric*. Lugoj, 1903, p. 367.

[3] Unii membri ai familiei apar cu numele Iosif, purtat de un înaintaș comun. Vezi schema genealogică finală. La Homorod oficia un paroh Iosif, în anul 766. Dr. Demetriu Radu, *op. cit.*, p. 370.

[4] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 6813/1819

[5] *Ibidem.*

[6] G. B., *Secretariulu Aronu Budai alias Budénu*, în „Observatoriulu", Sibiu, 22/4 octobre, 1879. An II, no. 76, pp. 303—304.

[7] Informații despre familia Budai, în biblioteca Academiei R.P.R., manuscrise, no. 981. III.8, material amplificat de G.B. (Gheorghe Barit), vezi nota precedentă.

[8] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 6813/1819.

[9] Dr. Demetriu Radu, *op. cit.*, p. 370.

este una și aceeași persoană cu Solomon Budai, de la Cigmău, între anii 1780-1800 — însuși părintele poetului [1] — fie că a început cariera ecleziastică la Homorod, fie că a oficiat în același timp în ambele sate, ceea ce, dat fiind numărul redus de credincioși greco-catolici, se petrecea adesea. Actele arhivelor din Viena indică de altfel Cigmăul și Homorodul ca sate de obîrșie ale familiei Budai [2].

Tatăl scriitorului ar fi fost „om liber și avut în satul său" [3].

Deși atestată de schematisme [4] și afirmată de familie, originea sa nobilă nu a putut fi dovedită.

Tatăl făcea parte mai probabil din țărănimea liberă hunedoreană [5].

Urmașii amintesc faptul că, în primii ani ai oficiului său, „cu ocazia vestitului impostor (sic) Sofronie, a rămas statornic..." [6]. Mișcarea la care se referă, cea mai puternică și îndelungată luptă a maselor romîne ardelene, pornită împotriva nepopularei Uniri — impusă de Curtea din Viena și de interesele de clasă ale feudalilor provinciei spre a obține supunerea — răscoala lui Sofronie de la Cioara, lua de fapt forma unei *largi mișcări politico-sociale a iobagilor romîni*, care urmăreau „să alunge Unirea și iobăgia din țară", pentru că *„a trecut vremea domnilor, acum noi sîntem domni"* [7].

Printre primele sate neliniștite trebuie socotit Cigmăul, acțiunea pornind violent, la sfîrșitul anului 1759, în Cioara, Bobîlna, Geoagiu, Orăștie, Rapolt, Rapoltel, organizată în această regiune de preotul ortodox din Rapolt [8]. Răscoalele continuă pînă în 1762.

---

[1] Ipoteză confirmată. Vezi Pompiliu Teodoru, *Date noi despre I. Budai-Deleanu*, în „Tribuna", IV, 11 aug. 1960, Cluj, p. 9.

[2] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 6813/1819. Numele Solomon aruncă lumină asupra mediului cărturăresc din care pornește scriitorul.

[3] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R., 6813/1819.

Informațiile despre starea familiei sînt controversate. Singura avere certă figurează vag în acte, locul de casă părintesc, neîmpărțit încă în 1819. Economistul Aron Budai cunoștea dispoziția prin care locurile de casă nu se impuneau; acest „loc de casă părintesc" nu era desigur nici cu totul neglijabil spre a se împărți la nouă urmași — nici nu putea forma o suprafață întinsă.

Un izvor de autenticitate îndoielnică susține că Solomon Budai ar fi stăpînit oarecare avere, vîndută apoi lui Kontz Imre din Sibiu, el nepăstrînd decît o casă. Vezi Dr. Martin Ion, *Un vizionar al Unirii*, în „Cele trei Crișuri", 1941, XXII, p. 114.

La data înscrierii sale în Universitatea din Viena, noiembrie 1777, Budai-Deleanu se află notat „pauper". — Tradiția orală însemnează despre Aron Budai: „...în satul Cicmău, în căsuța unui preot sărac, a văzut el lumina lumii...", el însuși, în tinerețe, fiind „de stare mai săracă". Vezi „Telegraful romîn", Sibiu, 1910, LVIII, pp. 471—472.

Despre starea și dotarea clerului în mijlocul veacului al XVIII-lea, vezi A. Bunea, *Episcopii...* pp. 392—400.

Pe la 1780, în Cigmău, porțiunea canonică se reducea la „3 intravilane, 10 parcele extravilane de 10 cubule și o măsură, 2 care de fîn". Vezi Demetriu Radu, *op. cit.*, p. 367. Pentru Homorod, p. 370.

[4] Dr. Demetriu Radu, *op. cit.*, p. 367.

[5] I. Lungu, *Idei iluministe în „Țiganiada" lui Ion Budai-Deleanu*, în „Din istoria filozofiei în Romînia", II, 1957.

[6] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 6813/1819. Afirmația trebuie privită cu circumspecție, întrucît constituie un argument al actului de înnobilare. După izvoare contemporane, în toamna anului 1761, însuși protopopul unit al Hunedoarei a revenit la vechea lege „împreună cu tot clerul său", vezi Bunea, *op. cit.* 235.

[7] A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902, p. 180; N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 275.

[8] A. Bunea, *op. cit.*, p. 175.—Un „popa Stan, fiul popei Iuon din Țara Romînească" însemnat, spre mijlocul veacului al XVIII-lea pe una din cărțile mănăstirii Cioara. Acte referitoare la Sofronie, în arhiva Consiliului de stat, Viena, 775/1761; 742/1761; 1045/1769; 2428/1770 și altele.

Tînărul paroh Budai din Cigmău nu a fost cruțat [1].

După stingerea tulburărilor, renunță „la o despăgubire ordonată printr-o acțiune fiscală, în scop de a cruța contribuabilii vinovați pentru pagubele pricinuite"[2].

Această renunțare a ușurat situația unor țărani iobagi, sau a unor elemente din mica burghezie rurală, care luptaseră împotriva Unirii.

Majoritatea biografilor fixează data nașterii lui Ion Budai-Deleanu, fiul cel mai vîrstnic al lui Solomon Budai, în anul 1760, dată care coincide cu timpul răscoalei lui Sofronie.

Autorul „Țiganiadei" își începe viața în împrejurări dramatice pentru provincia și familia lui. Îi era dat răzvrătitului poet să trăiască și să cunoască, de departe, răscoala ardeleană condusă de Horia, ca și prima revoluție burghezo-democratică franceză, pentru a se stinge în preajma răscoalelor din 1821, anticipate de el însuși. Între cel dintîi și cel din urmă hotar al ei, viața lui I. Budai-Deleanu se desfășoară între două mișcări de eliberare.

Epoca revoluționară, în care a trăit, a lăsat pecetea asupra întregii opere a scriitorului, dintre cele mai revoluționare creații ale culturii noastre.

Povestirile unora dintre contemporani, amintirile Blajului, care au ajuns pînă la Budai-Deleanu, porneau din surse potrivnice luptei lui Sofronie.

Pe de altă parte, tradiția și poziția maselor largi — care sub aspectul aparent al unei mișcări pornite din cauze religioase purtaseră o viguroasă și dreaptă luptă social-politică antifeudală — îi erau tot atît de bine cunoscute autorului *Țiganiadei*, legat de viața satului său pînă la părăsirea Ardealului și după această dată.

De aici, pe de o parte accente ușor ironice față de Sofronie însuși [3], explicabile în mare măsură și prin întreaga tendință anticlericală a operei, pe de altă parte, o orientare alături de mase, într-una din problemele esențiale ale Unirii, în care vedea, potrivit înțelegerii poporului și întregii sale generații de cărturari, un mijloc de dezbinare a maselor, în ultimă analiză, un mijloc de dominare și exploatare feudală.

---

[1] St. R. 6813/1819. Pentru soarta parohilor uniți, în acea răscoală, vezi „*Instrucțiunea publică*", București, 1861, p. 117. S. Clain, *Historia daco-romanorum*. — P. Maior *Istoria bisericii rominilor*, Buda, 1813, p. 110. — Bunea, *op. cit.* pp. 190, 191, 198, 236-237.

[2] St. R. 6813/1819. Pentru unele cazuri, „cei ce fuseseră păgubiți de Sofronie primiră paguba înapoi și anume fără zăbavă". N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 274.

Generalul Buccow informează despre mersul cercetărilor, la 2 mai 1761:

„Das Gubernium ist nur beschäftiget viele Contestationes und keine Aussrichtung zu geben, wann auch zum Schein, dassjenige wass sie zu billig, nicht entstehen können resolvirt wird, so kommen doch in dessen Aussricht und Übung so viele Incidentien die man geflissentlich entstehen macht, vor, dass alles so lang verzögert wird bis nichts daraus wird oder man es zu Hintertreib Gelegenheit findet, und darzu geben die vielfältige Particulair Absichten den unvermeidlichen Anlass". *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 742/1761, act inedit.

Cei păgubiți s-au plîns la gubernie și la tezaurariat. S-au aflat astfel de plîngeri și în „Protocoalele Magistratului" din Sibiu.

[3] Ed. Cardaș, 1928, p. 39, nota.

Ed. J. Byck, 1953, p. 67. — „Buciumul romîn" p. 21, I^{14}, nota 2 — *Idem*, p. 62, II^{5}.

Formula succintă.

„Propovăduind *sfînta Neunire*“ [1],

parafrazare a lozincii oficiale „propagarea sfintei Uniri“, indică poziția justă a scriitorului față de efectul dăunător al luptelor confesionale.

Poema postumă reflectă realismul robust al scriitorului.

Împrejurări reale de viață, ușor transfigurate, intră în alcătuirea *Țiganiadei*, ficțiunii rezervîndu-i-se un loc cu totul restrîns. Consecvent, scriitorul se află în frămîntarea vieții, luînd atitudine.

Figura și timpurile luptei lui Sofronie se profilează în afara hotarelor epopeii.

Figura lui Solomon Budai, activitatea sa, rămîn încă destul de necunoscute. Totuși, într-unul din fragmentele lirico-didactice ale începuturilor cînturilor „poemationului eroi-comic“, fiul găsește prilejul să amintească unele cuvinte ale părintelui său, de natură să definească personalitatea sa:

„Una și bună !“ era cuvîntul
Tatălui meu (fie iertat) și bine socotea ! [2]

Formula populară, folosită de înaintașul său în scopuri educative, vădește în același timp consecvență și dîrzenie.

Dacă Solomon Budai a folosit însușirile pe care le prețuia și pe care poate le stăpînea, în slujba maselor, se va putea cunoaște abia după aflarea actelor procesului său fiscal și a altor mărturii sigure.

Trăsăturile morale indicate fiilor săi, se reîntîlnesc în structura psihică a lui Aron și I. Budai-Deleanu; dîrzenia și consecvența ultimului mergeau atît de departe, încît contemporanii au păstrat și transmis faima „îndărătniciei“ lui, în fapt, a fermității și tenacității, manifestate de-a lungul întregii sale vieți.

În jurul bisericii, în care oficia tatăl, s-au adunat numeroșii săi copii, să învețe carte.

Mai tîrziu, pentru luminarea fiilor săi, Solomon Budai a înțeles să nu cumpănească jertfele [3], fapt în care se întrevede prețuirea culturii.

Primii doi au urmat institute superioare de învățămînt în Ardeal sau în vechea Austrie; ceilalți au trecut prin școlile Blajului.

---

[1] „Buciumul romîn“, p. 62, II [5].

Țiganiada amintește încă un agitator împotriva Unirii, Golea Căpitan sau Streamță Căpitan, „Buciumul romîn“ p. 62.

Puternicul realism al operei îngăduie întrevederea unuia dintre adversarii lui Solomon Budai, în acest luptător.

[2] Ed „Buciumul romîn“, p. 268, VI [2] și nota — Acordînd versurilor valoare de autenticitate biografică, în timpul redactării cînturilor primei versiuni a Țiganiadei, spre 1800, tatăl poetului nu se mai afla în viață, ceea ce concordă cu datele schematismelor. Întreaga strofă aruncă lumină asupra cronologiei cînturilor și modului de distribuire a fragmentelor, în special asupra legăturii dintre cele două versiuni.

[3] O intuiție, oricît de sumară, confirmă justețea aprecierilor biografului G.B. „...să judecăm cum a trebuit să lupte parohul din Cigmău pentru ca să-și țină șapte feciori pe la școale, așa încît unul să se aleagă consilier gubernial, altul secretar la departamentul finanțelor, unul maior în armată, doi funcționari civili și doi preoți“ în „Observatoriulu“ Sibiu, 22/4 octobre 1879, an. II, no. 76, p. 304. Prezumptiva sa avere ar fi fost înstrăinată spre a susține pe fiii săi în școli. Vezi prezentul articol, p. 160.

Ion Budai, cel mai vîrstnic, după încheierea studiilor teologice în Ardeal, urmează facultatea de filozofie apoi teologia la Viena, după terminarea cărora revine pentru scurt timp, ca profesor și director de studii, la seminarul teologic din Blaj, pentru ca, din 1784, să ia pentru totdeauna calea străinătății, rămînînd totuși, prin valoroasa sa operă, un devotat fiu al Ardealului.

Aron Budai, cel de al doilea fiu, a fost mult mai cunoscut și a însemnat mult mai mult în Ardealul timpului său [1], decît fratele mai vîrstnic.

La moartea sa, în primăvara anului 1847, „era în adînci bătrînețe, peste 80 de ani" [2].

La data morții, ar fi avut 84 de ani [3], precizare care fixează data nașterii între 1762—1763.

Împreună cu fratele său, el studiază la Blaj, 1770—1780, unde, „în zilele episcopului Grigore Maior, a absolvit gimnaziul, sub părinții baziliți" [4].

Condițiile grele ale învățămîntului în feudalism — „băieții învățau să scrie pe nisipul din piață, iar iarna pe nea" [5] — asprimea regimului școlar, nu-l depărtează de carte pe copil care, „pe cît de talentat, întocmai după natură și foarte vioiu, precum însuși zicea, din mînăstire pînă la curtea episcopească, unde se împărțea pîinea studenților [6], făcea numai trei sărituri. Episcopul Grigore Maior, după cum se știe de comun, fiind om voios, de multe ori făcea pe junișorul studente Aron să se întreacă în salt cu călușarii" [7].

„...Științele cele înalte, filozofia și drepturile patriei, în Cluj, cu deschilinită laudă le-au încheiat" [8].

Cele mai vechi matricole ale „Liceului Regiu Academic" din Cluj încep abia în 1794, așa încît verificarea știrii rămîne pentru viitor. Pînă în prezent, nici o altă mărturie sigură nu confirmă informațiile [9].

Studiile universitare ale lui Aron Budai au început în jurul anului 1778, dacă se ține seama de data la care s-a înscris fratele său, Ion Budai, la Universitatea din Viena și de diferența de vîrstă probabilă între cei doi frați.

Cum facultăților juridice li se acorda în Austria Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea o atenție deosebită, urmărind pregătirea viitorilor funcționari de stat luminați, studiile lui Aron Budai, cunoașterea celor cîteva limbi străine uzuale [10], îl indicau pentru o carieră în administrația statului.

---

[1] Activitatea lui Aron Budai s-a urmărit în arhivele vieneze pînă la 1821.

[2] „Organulu Luminarii," Blaj, 5 aprilie 1847.

[3] „Observatoriulu," 1879, p. 304.

[4] „Observatoriulu," Sibiu, 17/29 noiembrie 1879, an. II, no. 92, p. 367.

[5] *Idem*, II, no. 76, p. 304.

[6] St. Manciulea, *Tipării Blajului*, Blaj, 1942, p. 10.

[7] „Observatoriulu," 1879, II, p. 367. Vechea tradiție de cultură populară se transmitea fraților Budai în regiune; satul Turdaș și-a creat mare faimă prin călușarii săi.

[8] „Telegraful romîn", LVIII, 1910, pp. 471—472. — „Observatoriulu", 1879, pp. 367—368.

[9] I. Iózsa-Iózsa, *Piariștii și romînii*, Aiud, 1940. Date prețioase asupra învățămîntului piariștilor în anii următori.

[10] Latina, maghiara, probabil sîrba, pentru motivul că secretarul unui episcop sîrb, în continuă legătură cu forurile din Karlovitz este greu de admis să nu fi cunoscut această limbă. — D. Margini, D. Eustatievici, predecesorii lui Aron Budai, fuseseră menținuți secretari de episcopii sîrbi, care nu stăpîneau limba romînă, ca buni cunoscători ai limbii sîrbe. Vezi P. Maior, *op. cit.* p. 132. — Limba germană nu și-a însușit-o bine niciodată, vezi St. R. 2667/1814.

Acesta însemnează într-o petiție, din 1 octombrie 1819, faptul că începutul activității sale datează „din timpul ultimului război cu turcii, la comitatele atunci unite, Hunedoara și Zarand"[1]. După aceleași relatări oficiale, la 1819, era „în slujbă de treizeci de ani,"[2] deci din anul 1789.

Între data la care a terminat studiile superioare și data la care a început activitatea în cadrul comitatului Hunedoara, pentru un răstimp de 4—6 ani, lipsesc informațiile.

Tradiția orală împlinește lacuna, înfățișînd pe tînărul ardelean, încă din timpul revoluției lui Horia[3], ca secretar al lui Ladislau Pop, vicecomitele Hunedoarei.

Fost vicecomite al Zarandului[4], „vicecomes et praeses interimarius" al celor două județe reunite, Hunedoara și Zarand[5], în 1790, acuzat de complicitate cu „rebelii" în timpul răscoalei lui Horia, Ladislau Pop, urmărit de feudali, a fost aruncat în închisoare, viața sa serios amenințată [6].

În jurul cazului ia naștere o largă mișcare conspirativă a patrioților romîni, care va avea legături cu luptele politice din 1790-1792, concretizate în „Supplex libellus Valahorum Transsylvaniae" [7].

„Lui Budai altă neplăcere nu i s-a întîmplat și pentru că prin purtarea sa cea solidă și-a cîștigat stima publică, Budai apucase a se căsători cu fiica unui oficial (Szolga biró), anume Juhász de Caransebeș, de națiune romîn".

„Contra acestuia nu s-a întins persecuțiunea de moarte, decît a fost scos din funcțiunea de subprefect (sic), în care se afla, și lipsit de salariu" [8]. Retras la Cigmău, a trăit din munca mîinilor lui.

Imprejurările însă hotărăsc legătura tînărului absolvent al „drepturilor" cu cei mai de seamă contemporani [9], care duceau lupta împotriva feudalismului ardelean, experiență capitală pentru întreaga sa dezvoltare.

Aceeași tradiție orală indică pe Ladislau Pop ca sprijinitor al lui Aron Budai, pe care, după eliberarea sa, îl recomandă episcopului ortodox al Ardealului [10]. Acesta, în căutarea unui secretar priceput, în primele luni ale anului 1791, solicita pe însuși fostul secretar al lui Ștefan Stratimirovici, Burian.

---

[1] și [2]. St. R. 6813/1819. În urma decretului imperial din 3 iulie 1784, Ardealul a suferit o reorganizare administrativă, politică și judecătorească. De la această dată, cele două comitate se reunesc, pentru ca, în 1790, Zarandul să ia din nou ființă. Vezi V. M e r u ț i u, *Județele din Ardeal*, Cluj, 1929, pp. 153. 168. Războiul la care se referă s-a desfășurat între 1788—1791.

[3] „Observatoriulu", Sibiu, 17/19 noiembrie 1879, an. II. nr. 92, p. 367. — *C(onstantin) P(appfalvi). Secretariulu Thesauriale Aarone de Budai* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură". nr. 19, 1863 p. 138—139.

[4] D e n s u s i a n u, *op. cit.*, pp. 153, 154. — În 1780—1782 se afla asesor la Tabula Regia Zarandului. Vezi „Calendarium titularae", 1780, 1782.

[5] Hurmuzachi, XV [2], pp. 1752—1753. Vezi și *Tóth Zoltan Imre, Az erdélyi román nacionalizmus elsö százada*, 1697—1797. Budapest, 1946, p. 338—340.

[6] „Observatoriulu", nr. 92, 1879, pp. 367—368.

[7] „Observatoriulu", nr. 92, 1879, p. 367.

[8] *Idem.* Înlocuirea cadrelor la comitatele Hunedoara și Zarand, la D e n s u s i a n u, *op. cit.*, p. 493 — *Un Josephus Juhász de Karansebes, vicejudice în Comit. Hunedoarei*, 1782, în „Calendarium titularae", 1782.

[9] Printre aceștia, Aaron Pop, cancelist la Cancelaria Aulică Maghiară, fratele inculpatului, Iosif Meheși, secretar la Cancelaria Aulică, clericul Cosma din Viena, Samuel Klein, Ion Para, Chiril Țopa, B. Vitéz, Ion Molnar, Ion Halmagy, Petru Maior, ofițerii celor două regimente grănicerești, însuși Ignatie Darabant.

[10] „Observatoriulu", nr. 92, 1879, p. 367—368.

Aron Budai își începe activitatea de secretar și notar al consistoriului în 15 martie 1791 [1], urmînd astfel, după oarecare timp, învățatului Dimitrie Eustatievici.

În același an, cînd Gherasim Adamovici și Ion Bob iau calea Vienei, ca să înfățișeze împăratului *Plîngerile întregului neam românesc din Marele Principat al Transilvaniei*, între 29 decembrie 1791 și iulie 1792, grija conducerii diecezei rămîne cărturarului Sava Popovici din Rășinari și lui Aron Budai.

Ca martor tînăr, acesta se formează la școala luptelor politice de emancipare socială și națională, din anii 1790-1792, lupte de care nu a rămas străin nici fratele său din Liov.

Un fapt, din viața lui I. Budai-Deleanu, între anii 1790-1795, reține cu deosebire atenția. Suprema Autoritate Juridică informează Consiliul de stat, în 10 noiembrie 1791, despre îndelungata lipsă a secretarului Tribunalului din Liov, Ion Budai, din iunie 1790, pînă la 2 februarie 1791.

Cu o singură excepție, la 15 octombrie 1790, cînd, din călătoria sa, a vestit conducerea tribunalului că se află bolnav, nu a mai luat nici o măsură să justifice absența[2].

La întoarcere, aducînd dovezi neîndoielnice, cazul s-a clasat[3].

Din *Epistolia închinătoare* a *Țiganiadei* se deduce faptul că autorul epopeii a revenit în Ardeal, după ce îl părăsise, în anul 1784[4].

Dacă a luat calea spre Viena și ținuturile natale, între iunie 1790 și februarie 1791, atunci scriitorul se afla în Ardeal, în iarna cînd se redacta „Supplex Libellus Valahorum Transsylvaniae", mișcare în care erau implicați mentorul său, Samuel Klein, cel mai apropiat prieten, Petru Maior, și însuși fratele său, Aron.

Cercetări noi vor stabili cauza reală a lipsei sale din Lwow, vor preciza ținuturile în care a zăbovit[5].

După o absență de cinci-șase ani, prezența sa în Ardealul încleștat în războiul cu turcii [6], în preajma dietei, cînd naționalitățile își cereau drepturile, în timp de mare încordare politică, în care, ca jurist, putea aduce contribuții însemnate, rămîne o ipoteză.

Participarea lui I. Budai-Deleanu la actul care se pregătea în 1790-1791, ca istoriograf, se confirmă prin aproape întreaga sa operă istorică manuscrisă [7].

Pe plan literar, luptele politice *pro* și *contra* „Supplex" nu sînt străine de însăși geneza *Țiganiadei* (1792—1795)[8]; ele își vor afla un puternic răsunet în

[1] Arhiva Cancelariei Ardelene. Budapesta. 5062/1800.

[2] *Haus, Hof und Staatsarchiv*. Wien, St. R. 5139/1791; 7941, 1459 și 1477/1792. „Der Landrechtspräsident vermerket hiebey, dass der Mittelsekretär Buday, über die ihm ertheilte Entfernungserlaubniss von 6 Wochen, 5 Monat abwesend gewesen seye...", St. R. 5139/1791.

[3] *Idem*, St. R. 1477/1792.

[4] *Idem*, St. R. 4679/1784, 5 noiembrie. — Actul provenind de la Cancelaria Aulică Ungaro-Ardeleană, ar indica prezența în Viena a lui „*Johann Delian, un valah din Transilvania*".

„Dacă îți vei aduce aminte de toți cunoscuții și de unul care, odată, trecînd prin Sasreghen, unde erai atunci, te-a căutat și au împrumutat o cronică scrisă cu mîna de la tine, îndată vei ști cine sînt". *Țiganiada*, ed. J. Byck, E.S.P.L.A., 1953, p. 67.

[5] La data cercetării, Arhiva Ministerului de Justiție și Interne din Viena, care suferise un puternic incendiu, se afla în refacere, neputîndu-se urmări decît un redus număr de acte.

[6] Scriitorul, în cuprinsul epopeii, amintește participarea lui la războaie. Cunoscîndu-se întreaga sa viață, se observă că aceasta s-a putut petrece în special în iarna anilor 1790—1791, în Ardeal, în timpul războiului împotriva turcilor.

[7] *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj, 1958—1959, I—II, pp. 144—145.

[8] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Ed. Cardaș, București, 1928, p. XXXXII

întreaga epopee, scriitorul referindu-se la situații și personalități ardelene, pe care contemporanii le recunoașteau cu ușurință[1].

De aproape sau de departe, viața poetului se găsește, oricum, la această dată, din nou împletită cu viața Ardealului, a familiei, a generației lui.

* * *

Aron Budai a desfășurat în același timp o rodnică activitate atît în cadrul Tezaurariatului ardelean[2], cît și al consistoriului ortodox din Sibiu.

Practicant din 1791[3], apoi „accessista"[4] și „concipista"[5], cîștigă prețuirea conducătorilor Tezaurariatului pentru „vrednicia și credința zeloasă în domeniul finanțelor, așa încît a fost recomandat în loc înalt de către gubernie, în anii 1800 și 1808, atît pentru recăpătarea salariului oprit, care, fără vina lui, fusese redus la jumătate[6], cît și pentru primirea unei recompense"[7].

În împrejurări speciale, în anul 1808, „a fost invitat de guvernator să-și continue activitatea satisfăcătoare în slujba consistoriului și în serviciul finanțelor"[8].

Potrivit tradiției, Vasile Moga, nou ales în anul 1810, pregătindu-se să se înfățișeze împăratului, în capitala Austriei, găsea necesar să fie însoțit de notarul consistoriului, Aron Budai. La începutul anului următor, din Sebeșul Săsesc, scria îngrijorat lui Samuel Vulcan pentru faptul că „slobozenia dumisale (Aron Budai-*n.n.*) vine de a se mijloci de la curte prin tesaurariatul (sic) Beatlean, carele foarte în silă se îndură de dînsul"[9]. Amănuntul pune în lumină atît utilitatea sa în rîndurile Tezaurariatului, cît și unele frămîntări politice contemporane, în special adversitatea lui Stefan Stratimirovici.

În aceeași vreme, ridicîndu-se în discuție fixarea locului de reședință a lui Vasile Moga, mutarea sa de la Sibiu la Cluj „a fost disuadată pentru ca

---

[1] Revenirea în două sau trei rînduri asupra motivului „Don Quijotte", în cadrul unei singure opere, nu denotă numai urme ale barocului tîrziu în literatura noastră, ci și cazuri reale contemporane. Despre unele „pasquillae", împotriva lui Ion Bob, și nume fictive date de Șincai unora dintre conducătorii Blajului, în „Adevărul literar și artistic", 1922, nr. 63, p. 2.

[2] Pentru organizarea Tezaurariatului ardelean, vezi Marienburg I. L. Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Hermannstadt, 1813, I, p. 197. — Benkö J., Transsilvania, Vindobonnae 1778. II. p. 61—77. — Beningni J. H., Edler von Mildenburg. Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen, Hermannstadt, 1837, II, pp. 179—182. — Sigismund Jakó. Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania, 1575—1891, în „Revista arhivelor", București, 1958, nr. 1, p. 47.

[3] „Observatoriulu", Sibiu, 1879, pp. 367—368; informația reprezintă tradiția orală.

[4] Arhiva de Stat, Sibiu. Fondul Franz Zimmermann, Protocoalele Casieriei Camerale C.C. 97 $\frac{cc\ 2}{b\ 118}$, 1800, p. 194: „Budai Aaron zum letzten Thesaurariats — Accessisten avancirten die Besoldung und Taxen betreffend. Cassa nr. 483 p. 73". La pag. 73 „... und dem zum letzten Thesaurariat Akzessisten avancirten Aaron Budai die mit 175 fl. gebührende Besoldung... gegen Ersatz aus den Kolosmonostorer Herschaftsgefällen vom 1 *sten* May d. J. angefangen hinaus zu zahlen..."—„Calendarium novum", Claudiopoli, 1807, p. 124. „Status personalis Cameralis. Thesaurariatus. Registratura et expeditura accessistae: Aaron Budai. — În 1808 a fost propus spre înaintare — vezi. St. R. 6813/1819.

[5] În statul personal al Tezaurariatului din 1811 apare Aaron Budai, al 4-lea concipist cu salariul nou 600 fl., din fondurile camerale. *Idem*, Sibiu, Fondul Franz Zimmermann, Protocoalele Casieriei camerale.

[6] St. R., 6813/1819. Se referă la salariul său ca notar al consistoriului.

[7] St. R., 2047/1808; St. R., 1555/1813.

[8] *Idem*, St. R. 6813/1819.

[9] Dr. Iacob Radu, *Samuil Vulcan, episcopul romîn unit al Orăzii Mari (1806—1839) și Biserica ortodoxă romînă*, Oradea Mare, 1925, p. 73.

acesta să poată lua sfat"[1] de la Aron Budai, reținut în Sibiu prin munca sa la Tezaurariat, fapt care denotă în mare măsură prețuirea acestuia.

Deși argumentul pare azi factice, soluționarea corespundea intereselor conducătorilor diecezei și poporului romîn din Ardeal.

Munca sa neobosită în conducerea consistoriului din Sibiu, nefiind retribuită mulțumitor, Aron Budai cere Curții ca aceasta să se adauge la timpul servit în cadrul Tezaurariatului[2]. Deși solicitantul a împlinit cele două îndeletniciri cu rîvnă, cercurile conducătoare stabilesc o distincție netă între ele și resping cererea[3].

În 15 septembrie 1814, Camera de Finanțe a Curții, în urma recomandării călduroase a Tezaurariatului ardelean, îl propune ca secretar[4].

Din 13 noiembrie 1814, cînd împăratul încuviințează propunerea[5], Budai devine secretar al Tezaurariatului sibian, limită pe care nu o va depăși în ierarhia administrativă ardeleană[6], „mai mult meritînd" totuși.

Ce însemna noua demnitate indica, la peste 30 de ani de la moartea secretarului, unul dintre primii săi biografi, Gheorghe Bariț: „El a fost în zilele sale, pentru Transilvania, ceea ce este în zilele noastre un secretar de stat în Ministerul Finanțelor..." „Inainte cu 50—100 ani, a înainta la rangul de secretariu în Gubern sau la Tezaurariat, presupunea că a servit cineva cel puțin 25 de ani în funcțiuni inferioare, iar dacă a fost romîn, a avut a suferi persecuțiuni și denunțiari diverse în toate stadiile prin care trecea". ... „Pentru ca să ajungă un romîn la rangul de consilier și cancelar, precum au ajuns un Meheși, un Ștefan Costa, mai apoi un Sam. Pop, un Păcurariu (Iuhász), trebuia să se fi întîmplat ceva extraordinar pe la Cabinet și Cancelaria de Curte din Viena"[7].

Un biograf anonim[8] apreciază în același timp cu Bariț, locul pe care l-a ocupat Aron Budai, ținînd să-i păstreze amintirea „nu întru atît după splendoarea oficiului de stat în care se afla", cît pentru puternica sa dragostea de popor[9].

Menținîndu-se în rîndurile Tezaurariatului timp de peste 40 de ani[10] prin munca și experiența lui, prin introducerea metodelor moderne de lucru în domeniul cameral, Aron Budai trebuie socotit printre primii *economiști romîni*.

Cunoașterea profundă a realităților economice și administrative ardelene, hotărîtoare pentru întreaga sa activitate, legăturile cu cercurile conducătoare vor înlesni acțiunile sale politice.

---

[1] St. R. 6813/1819. — Sava Popovici, *Epistolar*, Sibiu, 1847 — Dedicația indică Decretul Curții nr. 866/1811 și al Guvernului Transilvan nr. 4002/1811.

[2] *Haus, Hof und Staatsarchiv, Wien.* Bittschriften Protokol, 4501/1814.

[3] Grăitoare rămîne apostila consilierului de stat Atzel, 3 mai 1813: „Auf Auszeichnung mit goldenen Medaille kann ich auch nicht antragen, weil der Dienst bei einem nicht unirten oder welchen immer Consistorio, wie immer ausgezeichnet, für einen ausgezeichneten Staatspienst dem ähnliche Belohnung gebührt nicht kann gehalten werden", *idem*, St. R. 1555/1813.

[4] *Idem*, St. R. 2667/1814.

[5] *Idem*, St. R. 3383/1814.

[6] La rangul de consilier, în care l-ar fi „prevenit cumnatu-său, Iosif Juhász", nu a ajuns niciodată. Vezi „Observatoriulu" nr. 92, 1879, p. 367. „Foaie pentru minte, inimă și literatură". 1863 p. 139.

[7] Observatoriulu" nr. 76, 1879, p. 303.

[8] Constantin Pappfalvi în „Observatoriulu", 1879, p. 367. Vezi „Luceafărul", București, 1 octombrie 1860. p. 11.

[9] „Observatoriulu" nr. 92, 1879, p. 367.

[10] In schematismele Ardealului apare, pînă în 1838, secretar al Tezaurariatului.

În alt domeniu, activitatea de notar al consistoriului din Sibiu — puțin cunoscută azi — îi conferă merite însemnate, în special în timpul îndelungatei vacanțe, 1796—1810.

Contemporanii și generațiile următoare nu s-au înșelat însă cînd au văzut în Aron Budai nu un om al bisericii, dar un încercat om politic.

Activitatea sa se desfășoară în răstimpul dintre două mișcări revoluționare, 1784—1848, în timpul frămîntatei epoci a primei revoluții burgheze din Franța, a războaielor austro-franceze, a unei puternice reacțiuni feudale interne.

Răscoala țăranilor iobagi din 1784[1], mișcările de mai redusă amploare din 1790 ale țărănimii ardelene[2], acțiunile burgheziei romîne, 1790 — 1792[3], fiind înfrînte, lupta împotriva feudalismului nu încetează totuși în Ardeal.

În această direcție, între 1792—1848, se înregistrează programe și mișcări de refacere a unității politice romîne, anterioare actului Unirii, lupte parțiale împotriva unor forțe feudale și naționale izolate, mai puțin puternice, căutare de conducători destoinici și o mai accentuată grijă pentru dezvoltarea culturii maselor. Cu redusă intensitate, lupta „Supplexului" nu se părăsește.

După 1792, primul program politic esențial, urmat consecvent de Aron Budai, datează din toamna anului 1797[4].

Intr-o atare configurație, locul lui Aron Budai se cere precizat.

Începînd din martie 1791, pînă aproape de moartea lui Adamovici, deținuse, la Rășinari și Sibiu, oficiul de secretar al episcopului și notar consistorial[5].

În împrejurările „intempestive și tulburi"[6] ale succesiunii lui Adamovici, după 13 aprilie 1796, împotriva opoziției forurilor din Karlovitz și adversităților[7] interne, s-a menținut notar al consistoriului de-a lungul vacanței de 14 ani și sub păstorirea lui Vasile Moga.

I s-au încredințat „afacerile cele mai grele ale diecezei, mai ales cu guvernul, Cancelaria transilvană, cu Cabinetul din Viena, cu dieta și cu cele interconfesionale"; „în afară de agendele cele preoțești, în tot timpul vacanței, a purtat toată administrația"[8].

Concentrînd întreaga activitate, trebuie considerat „sufletul consistoriului"[9].

---

[1] *Din istoria Transilvaniei*, București, 1960, pp. 183—192. S t. P a s c u . *Perioada destrămării feudalismului și începuturile capitalismului.*

[2] *Anuarul Institutului de istorie din Cluj, 1958—1959*, I, II, pp. 163 și urm. I o n S a b ă u, *Problema influenței primei revoluții burgheze din Franța asupra agitațiilor țărănești din anul 1790.*

[3] Semnificația lor, la D. P r o d a n *Supplex Libellus Valahorum*, Cluj, 1948.

[4] S-a citit în toamna anului 1797. Vezi I. L u p a ș, *O încercare de reunire a bisericilor romîne din Ardeal, la anul 1798*, Arad, 1913, pp. 10—11. Studii, conferințe și comunicări istorice, București, 1927, I. p. 553. De acest program nu au fost străini Ignatie Darabant, Samuel Klein și Petru Maior.

[5] Un nou secretar, „adus de curînd din Sklavonia", Petru Milevici, înlocuise pe Aron Budai. Vezi T. C i p a r i u, *Archivu...*, pp. 719—720. În unele acte apare ca „fost notar". Vezi I. M a t e i *Vacanțele mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1922, pp. 44—45. În august 1796, iscălea acte, ca notar, alături de Sava Popovici.

[6] Aprecierea lui Ion Bob însuși. Vezi T. C i p a r i u, *Archivu...*, pp. 717—718.

[7] T. C i p a r i u, Archivu... pp. 719—720. „...vicărășia neuniților ține de rău că ei întrebuințează ca secretar pe *catolicul* Aron Budai".

[8] „Observatoriulu", nr. 76, 1879, *Sibiu* pp. 303—304.

[9] „Telegraful romîn", Sibiu, 1910, LVIII, nr. 113, p. 472, nota. M a t e i V o i l e a n u, *Icoane din viața bisericii, Anul 1804*, Sibiu, 1926, pp. 24—26.

Stînjenit de suzeranitatea mitropoliei din Karlovitz, nu numai „in dogmaticis et spiritualibus", de continua imixtiune catolică, de supravegherea aspră a forurilor administrative, în grele condiții[1], cu o retribuție foarte modestă[2], Aron Budai duce totuși mai departe activitatea sa.

Prin înscăunarea lui Vasile Moga, situația nu se schimbă mult; acesta îl privea ca mentor al său[3].

Mai mult de jumătate de veac — alături de Adamovici, Ion Popovici, N. Hutovici și V. Moga — a rămas la conducerea diecezei[4].

Materialul, deși încă redus, lasă totuși posibilitatea întrezăririi liniilor mari de acțiune ale lui Aron Budai.

S-a situat consecvent în rîndurile acelora care s-au străduit să înfăptuiască unitatea politică romînă ardeleană, prin refacerea unității ei religioase, fie sub formă ortodoxă, fie chiar sub formă greco-catolică.

I se atribuie lui însuși inițiative și proiecte de coeziune politică[5]. Impreună cu Ion Popovici din Hondol, la 1 februarie 1798, înaintează Curții o petiție, în care formulează modalitățile reunirii confesionale romîne din Ardeal, „Reconciliatio cleri". Argumentele dovedesc caracterul laic, economic, social și național al acțiunii[6].

Printre altele, proiectul prevede înlăturarea termenilor „uniți" și „neuniți", înlocuirea lor printr-o nouă denumire, „creștini ai bisericii răsăritene, de ritul grecesc, ortodox, adică catolic."

Se cerea admiterea unui sinod național, așa cum în 1790 se prevedea un mare congres național, alcătuit din deputații aleși de popor. Țiganiada reflectă aceste frămîntări.

De natură să dezorienteze atît masele, cît și factorii de conducere, soluția nu a fost acceptată nici de forurile conducătoare[7], nici de contemporani și nu a găsit nici înțelegerea generațiilor următoare[8].

Contemporanii și urmașii au precizat însă poziția notarului. „Hulitor al împărecherilor (dezbinărilor-*n.n.*) întru neamul nostru în rîndul legii", departe

[1] Arhiva de stat din Sibiu. Actele magistratului din Sibiu, Numerele 1090/1801; 2006/1810; 142/1812; 1623/1816; 1274/1816; 1227/1816; 995/1816; 639/1816; 778/1816; 394/1816; 395/1816; 142/1817, 72 din 1817.

[2] Pentru salariul, redus aproape la jumătate, în aprilie 1796, Aron Budai înaintează nenumărate petiții forurilor administrative ardelene, pînă în 1808, cînd i se aprobă o remunerație de 250 fl. „pro praeterito" și un spor de 100 fl. „pro futuro". Consilierul Bedekovici însemnează: „...als es kaum zu verlangen ist, dass ein brauchbares Individuum um einen Gehalt von 200 fl, bey den dermaligen Zeitumständen, zur Besorgung einer ähnlichen Bedienstung, welche einein arbeitsamen eigenen Beamten fordert, aufzufinden seyn könne"... St.R. 2047/1808. Petiționarul revine cu cererile pînă în anul 1814.

[3] Dr. Iacob Radu. *op. cit.* p. 73.

[4] După Gh. Bariț, pînă la 1843. Vezi *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I., p. 544. Alte mărturii denotă prezența sa pînă la sfîrșitul vieții, în 1847. Vezi Sava Popovici, *op. cit.*, — „Anal. Acad. Rom.", 1870, seria I, vol. III, pp. 115—116. Al. Papiu Ilarian, *Relațiune despre manuscriptele lui Ioan Budai-Deleanu*, București, 1870. „...pînă, la ieșirea-i din viață funcționă ca notar... „*Idem* „Telegraful romîn" LVIII, 1910, pp. 471—472 „pînă la ceasul morții..." I. Bologa l-a înlocuit în oficiul de notar.

[5] Paternitatea lui Aron Budai asupra proiectului „Reconciliatio cleri" se confirmă prin tradiția orală; vezi „Observatoriulu" nr. 92 1879, Sibiu, p. 368.

[6] Dr. Șt. Lupșa, *Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor romînești din Transilvania, la 1798*, București, 1943, în special argumentul 5.

[7] Șt. Lupșa *op. cit.* — H. Klima, *Guvernatorii Ardealului*, Cluj, 1943, pp. 33-34.

[8] „Observatoriulu" nr. 92, Sibiu, 1879, p. 368.

de bigotism sau intenţii de prozelitism, „bărbat înălţat mai presus de toate certele teologice", a fost călăuzit „numai de fierbintea dorinţă a emancipării naţionale"[1].

Ostracizat de înaltul cler unit ardelean, din îndepărtatul Liov, I. Budai-Deleanu, fratele notarului, cunoscător al frămîntărilor provinciei sale, ia atitudine împotriva iniţiativei forurilor preoţeşti ardelene contemporane, fără să cruţe pe nimeni[2].

În cea de-a doua redactare a *Ţiganiadei*, conduce cu dibăcie controversele asupra formei ideale de guvernămînt—capitole esenţiale pentru educaţia politică a contemporanilor şi precizarea poziţiei scriitorului — îndreptîndu-se spre formula finală:

„Adecă puseră să nu fie
Stăpînia lor nici monarhică,
Nici orice feliu de aristocraţie,
Dar nici cu totu democratică,
Ci *demo-aristo-monarhicească*
Să fie şi aşa să se numească". — *Ţiganiada*, *XI*[70].

Lucrînd prin cristalizări vremelnice ori tîrzii — în sens stendhalian — prin „stăpînia... demo, aristo, monarhicească" parodiază profund satiric formula tot atît de confuză a proiectului din 1798, „creştini ai bisericii răsăritene, de rit grecesc, ortodox, adică catolic".

În cadrul programelor politice ale Europei vremii, Ecaterina a II-a alcătuise planul refacerii regatului „Daciei". Spre 1802 se cunoaşte proiectul prin care Moldova ar fi devenit republică „aristo-democraticească"[3].

Faptele denotă o dată în plus realismul operei care, în dependenţă de frămîntările politice ardelene dintre 1780—1812, încadrate în evenimentele şi curentele largi politico-ideologice europene, contemporane, s-a ridicat de la parodie, la creaţie artistică superioară.

Spre consolidarea unităţii politico-religioase romîne care se pregătea şi care a fost încercată în mai multe rînduri, Ion Popovici şi, desigur, în mai mare măsură, juristul şi economistul Aron Budai urmăresc încă din anul 1797 atragerea bogatei companii greceşti ardelene[4], asigurîndu-i astfel o puternică temelie materială.

Acţiunea de organizare se întrevede în strădania de a obţine un conducător luminat pentru dieceza Ardealului. Între 1796—1810, rînd pe rînd apare

---

[1] „Observatoriulu", nr. 76, 1879 Sibiu, p. 304.

[2] „Ce oi să fac dacă am o fire blăstămată, de nu pot ţinea într-ascuns adevărul...", „Buciumul romîn", 1875, p. 547. — Petru Maior concepuse ideea de a căuta „o altă titulă" confesiunilor romîne din Ardeal, pentru care „la capătul sutei trecute, a o pune în lucrare... reprezentanţii cleruiui neunit mult au lucrat". Vezi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" XI, 1846, nr. 43, p. 343.

[3] Emil Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte şi proiectul unei republici aristo-democraticeşti în Moldova, 1802*, în „Viaţa romînească", nr. 6—7, 1946. Vezi şi ediţia a II-a, în broşură. Bogata literatură politică a vremii, de la Montesquieu la Blumauer şi nenumăratele parodii contemporane, reluau necontenit problema formelor superioare de guvernămînt. Peste realităţile vremii se suprapun înrîuririle livreşti.

[4] N. Iorga în *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria*, II, 1915, p. 8, atribuia lui V. Moga meritul atragerii companiei greceşti. Proiectul figura în programul politic alcătuit de I. Popovici şi Aron Budai, în 1797.

în discuții posibilitatea alegerii lui S. Klein[1], Ion Para, Petru Maior[2], apoi Gheorghe Lazăr[3] și alții.

Prin numirea lui Vasile Moga, în 1810 problema conducerii se soluționează, nu însă în mod satisfăcător[4].

Atît contemporanii, cît și generațiile următoare, amintesc în această direcție una dintre cele mai de seamă realizări ale lui Aron Budai: „... mai cu seamă ostenelilor Măriei Tale și înțeleptelor dispusăciuni ... are de a mulțămi clerul neunit al Transilvaniei dobîndirea dreptului de la înaltul tron, de liberă alegere a unui episcop pămîntean, din însuși sînul nației"[5].

Faptul echivala cu o primă eliberare socială și națională, reducînd suzeranitatea forurilor feudale, clericale, sîrbe, din Karlovitz.

În același timp, secretarul sibian a izbutit, ceea ce părea de nerealizat, să menție în Sibiu reședința noului ales, Vasile Moga, fixată de autorități la Cluj[6].

Se stăruie în acte oficiale asupra amănuntului că în timpul vacanței îndelungate, priceperii și zelului lui Aron Budai i se datorește faptul că lucrările clerului neunit, la consistoriu, s-au desfășurat în cea mai mare ordine[7]. Fondul sidoxial, deficitar în 1796, realizase mari excedente, deși împrejurările — războaiele austro-franceze — nu favorizau atari acumulări[8].

„Misiunile politice"[9], încredințate notarului sibian de ocîrmuirea feudală, se cunosc în redusă măsură.

Răspîndindu-se zvonul izbucnirii unei noi răscoale, în Zarand, la 1800, guvernul încredințează lui Ion Popovici din Hondol și lui Aron Budai sarcina de a se îndrepta spre ținuturile răzvrătite, pentru a stabili ordinea în satele de iobagi romîni[10]. Se poate admite că misiunea sa în Zarand nu se deosebește mult de aceea a lui Ștefan Costa[11] sau a lui Molnar[12], în 1784.

Biografii anteriori, contemporani cu Aron Budai, amintesc unele acțiuni politice ale notarului, care reprezentau manifestarea unor lupte antifeudale.

---

[1] T. Cipariu, *Archivu pentru filologia și istoria*, nr. XXXVI, XXXVII. Blaj, 1870, p. 716

[2] Aluzia la prezumptiva alegere a lui Petru Maior, din 1810, în *Epistolie închinătoare* a *Țiganiadei*: „Eu socoteam că voi auzi cît de curînd că pe tine au ridicat ceata voievod..." dovedește cît de bine era informat Budai-Deleanu despre ceea ce se petrecea în Ardeal, în primul rînd de fratele său.

[3] Avram Sădean, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, Anexa IV, p. 18.

[4] Gh. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria bisericii romîne*. vol. II. București 1957, p. 444—449.

[5] Sava Popovici, *Epistolar sau carte de învățătură*, Sibiu, 1847. Se indică actul Presid. Guvern. nr. 35 din 31 ianuarie 1811, vezi și „Observatoriulu", 1879, p. 368.

După alegerea lui V. Moga în Ardeal, începe acțiunea alegerii unui conducător clerical la Arad. Sibiul se afla în legătură cu luptătorii din Arad.

[6] Sava Popovici, *op. cit.*, amintește „Decretul Curții 866/1811 și al Guvernului 4002/1811" — vezi și St. R. 6813/1819. „...und ferner, im Jahre 1811, vom Gubernium die Uibersetzung des neu-ernannten nicht unirten Bischoffs, Basilius Moga, von Hermannstadt nach Klausenburg, aus dem Grunde abgerathen worden, damit derselbe sich bei dem Bittsteller Raths erhohlen könne".

[7] *Haus, Hof und Staatsarchiv*, Wien, St. R. 1555/1813.

[8] *Idem*, St. R. 2047/1808.

[9] St. R. 6813/1819.

[10] I. Boroș *Frica de o răscoală nouă a romînilor din Zarand, la 1800*. Transilvania 1926, LVII, pp. 629—632. H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei* 1774—1867. Cluj, 1943, pp. 28, 33.

[11] N. Densusianu. *Revoluția lui Horea*, p. 131.

[12] *Idem*, p. 268.

„...a participat în mod activ la redactarea tuturor petiţiunilor subscrise de cei doi episcopi, din Blaj şi din Sibiu, ...în anii 1834, 1837 şi 1842", afirmă un bun cunoscător al vieţii sale, Gh. Bariţ [1].

Datele — 1834 [2], 1837 [3], 1842 [4] — se referă la seria de memorii ale burgheziei romîne din Ardeal, prezentate dietei.

Petiţia din 1837, în care se protestează împotriva încercărilor de a introduce limba maghiară în viaţa administrativă şi culturală a Ardealului şi se cer drepturi pentru romînii, locuitori în „Fundus Regius", reţine atenţia în mod deosebit. Ea porneşte de la forurile din Sibiu, spre deosebire de celelalte, rezultate ale colaborării Blaj-Sibiu. Cum notarul „a participat activ la redactarea" petiţiei, se înţelege de ce numele său a fost amintit, în deceniile următoare, în special în momentele cînd se ducea lupta pentru afirmarea drepturilor limbii romîne în Ardeal.

Pe acest teren, Aron Budai se întîlneşte din nou cu fratele mai vîrstnic, din Liov, care a activat stăruitor pentru dezvoltarea limbii poporului său, atît ca traducător, scriitor, cît şi ca lingvist.

Prin îndelungata acţiune de a zmulge pe iobagii şi mica burghezie romînă din „Fundus Regius" [5], rigorilor vechiului „Unio trium nationum", ale constituţiilor Ardealului, în special exploatării „domnilor" de pămînt, se încerca o nouă eliberare socială şi naţională, următoare eliberării de sub dominaţia forurilor din Karlovitz, — acţiuni prevăzute în programul din 1797. Obţinînd drepturi pentru romînii din „pămîntul crăiesc", se crea un precedent spre eliberarea romînilor din Ardeal, obiectivul esenţial al frămîntărilor din 1790—1792.

Calea luptei politice, de multe ori închisă, neducînd la înfăptuiri de seamă, cărturarii ardeleni au luat în acelaşi timp calea luptei culturale, ea însăşi destul de îngrădită.

Numele lui Aron Budai rămîne legat de începuturile ziaristicii ardelene, din anii 1793, 1794 [6], de alcătuirea şi activitatea „Societăţii filosofeşti a neamului romînesc în Marele Principat al Ardealului" (1794—1795) [7], prin care se răspîndea ideologia înaintată a iluminismului, atît în Ardeal, cît şi în provinciile de peste Carpaţi.

---

[1] „Observatoriulu", 1879, p. 304.

[2] Dieta din 1834 în care V. Moga şi Lemeny reînnoiesc memoriul din 1791;

[3] Frămîntări şi conspiraţii revoluţionare în această vreme, vezi *Din Istoria Transilvaniei*, 1960, I, p. 217, Memoriul publicat în Foaie pentru minte, inimă şi literatură, nr. 44, 1840, p. 344. — Pentru introducerea alfabetului latin, în scripte administrative clericale vezi „Telegraful romîn" Sibiu, nr. 67, 68, 1910, LVIII.

[4] — T. Păcăţian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1904, I, p. 148.

[5] Vezi şi Dr. Ilarion Puşcariu, *Contribuţiuni istorice privitoare la trecutul romînilor de pe pămîntul crăiesc*. Sibiu, 1913.

[6] Din bogata bibliografie a începuturilor presei ardelene amintesc numai: Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicei noastre*, 1789—1795, Orăştie, 1900, pp. 32—33.

[7] Al. Papiu-Ilarian, *Viaţa, operele şi ideile lui Gheorghe Şincai din Şinca*, Bucureşti, 1869, p. 83. Ilarie Chendi, *op. cit.* — N. Iorga, *Istoria literaturii romîne, Secolul XVIII*, Bucureşti, 1901, II, p. 334. — Gh. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1924, p. 131.
E. Pop „*Societatea filosofească...*" *din 1795* în „Transilvania". nr. 1—4. 1946, p. 1—15. *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în Romînia*. I. 1954. p. 94.

A activat într-una din societățile secrete sibiene [1], mascate de asociații literare.

Prin prezența lui în rîndurile celor ce se străduiau să tipărească primele ziare romîne din Ardeal, ca și prin aceea a fratelui său mai vîrstnic, la Lwow, frații Budai se întîlnesc din nou, ca înaintași ai presei noastre, instrument de luminare și luptă.

Consistoriului îi revenea grija școlilor. Bun cunoscător al realităților ardelene, Petru Maior însemna, la 1813, începutul activității seminarului din Sibiu, „iar cu școalele de prin sate, întrec neuniții pe uniți" [2].

În înființarea seminarului sibian nu se recunoaște inițiativa lui V. Moga, de cîteva luni abia numit, ci a colaboratorilor săi, în primul rînd Aron Budai, directorul școalelor și Gheorghe Lazăr [3].

Acțiunea de luminare a maselor a fost sprijinită de Aron Budai. Acel care, împreună cu alții, a încercat la sfîrșitul veacului al XVIII-lea să publice ziare romîne, a înțeles să susție începuturile presei ardelene în secolul al XIX-lea. Gheorghe Barit a găsit totdeauna cuvinte de mare prețuire pentru notarul sibian [4].

Atît încercările neizbutite, cît și publicarea unora dintre cărțile romînești, la Sibiu și Brașov, între 1796—1846, au legătură cu consistoriul ortodox din Sibiu. Lui I. Budai-Deleanu i-au fost cunoscute manuscrisele și cărțile care circulau și se publicau în Ardeal.

Prin locul pe care îl deținea, Aron Budai a stabilit numeroase legături cu cele mai de seamă personalități ale culturii vremii.

Samuel Klein — de exemplu — invoca autoritatea notarului, cînd, în 24 mai 1798, în fața capitlului din Blaj, se apăra împotriva învinuirilor lui I. Bob, după care ar fi uneltit să obție succesiunea lui Gherasim Adamovici [5]. „Atestatum" [6], eliberat de Nicolae Hutovici și Aron Budai, rămîne mărturie vie a legăturilor dintre învățatul călugăr și discipolul său [7].

---

[1] Pentru orientare: Eugen v. Friedenfels, *Joseph Bedeus v. Scharberg*, Wien, I, 1876 pp. 213—226. — *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N. F. XII, XIII. Zieglauer, *Geschichte der Freimaurerloge St. Andreas zu den drei Seeblätern, in Hermannstadt 1767—1790*. — Adolf v. Hochmeister, *Leben und Wirken des Martin Edler von Hochmeister*, Hermannstadt. 1873, pp. 44—48. — Aigner (Abafi) Ludwig, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*. I-IV, Budapest, 1890—1899.

[2] P. Maior, apud T. Cipariu, *Acte și fragmente...* Blaj, 1855, p. 158. Afirmația lui P. Maior însemnează un atac indirect împotriva lui I. Bob și a directorului școlilor unite. Mai tîrziu, altă situație. Vezi „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 48, V. 1842 p. 380. Numeroase dispoziții către școlile și învățătorii sătești în protocoalele consistoriale 1811—1845. Vezi „Telegraful romîn", Sibiu, nr. 22—24, 1909, LVII și același ziar, nr. 67, 1910, LVIII.

[3] Necesitatea înființării seminarului apare în 1784—1785. La 1807 și, în special, la 1809 se revine cu stăruință asupra ridicării, organizării și înzestrării lui. Vezi. Dr. Eusebiu Roșca, *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian"*, Sibiu, 1911, pp.3—4.

[4] „Observatoriulu", 1879, pp. 303—304. — *Gh. Barit, Părți alese din istoria Transilvaniei* I. pp. 544, 555.

[5] T. Cipariu, *Archivu...*, pp. 719—720; 736—737.

[6] Cu data: Sibiu, 1798, 22 aprilie. Vezi T. Cipariu, *op. cit.* p. 737.

[7] Se stabilesc numeroase paralelisme între gîndirea și activitatea lui S. Klein și a fraților Budai. În timpul cît studia la Viena, Ion Budai a resimțit puternic înrîurirea profesorului și directorului său de studii.

Petru Maior îl prețuiește în mod deosebit pe „iscusitul“ [1] Aron Budai; acesta, în proiectele sale politice, îi destinase locul de conducător.

Se întrevăd legăturile lui cu Samuel Vulcan, din actele vremii [2].

Cu fratele său, Ion Budai-Deleanu, a ținut legături pînă la sfîrșitul vieții acestuia. „Îmi scrie frate-meu“[3], exemplu însemnat în prefața lexiconului, 1818, nu reprezintă numai material lingvistic, necesar susținerii unei afirmații științifice, dar o certă realitate. Cererea de înnobilare a fraților Budai, înaintată Curții, în 1819, de Gubernia ardeleană, presupune o prealabilă legătură între Sibiu și Lwow. Corespondența stabilită între cei doi frați s-a pierdut desigur după moartea lui Aron Budai. Tot atît de neîndoielnice par relațiile lui Aron Budai cu I. Molnar, I. Barac și Vasile Aaron. Raporturile dintre notarul sibian și Gheorghe Lazăr trezesc însă în mod special atenția.

Pe Gheorghe Lazăr îl cunoaște din anii 1801—1803, dacă nu înainte, cînd acesta frecventa gimnaziul catolic din Sibiu, în aceeași clasă cu Iosif Juhász [4] fratele mai tînăr al soției lui Aron Budai, „pe care ca orfan l-a crescut el însuși“ [5]. Juhász l-a introdus în casa secretarului, oricînd deschisă tinerilor studioși [6].

Cîteva fapte, neînsemnate în aparență, nu pot fi ignorate. Echivocul confesiunii lui Lazăr, faptul că se îndreaptă în primul rînd spre știința dreptului, pe care nu-l termină, trimis fiind la studii superioare teologice, la Viena, pentru *a deveni conducător clerical*; faptul că s-a prezentat la Karlovitz fără iscălitura vicarului, numai cu recomandația notarului; indiferentismul său religios — deși susținătorul său cel mai de seamă a fost consistoriul din Sibiu [7] — îndreaptă spre concluzia că Aron Budai a susținut pregătirea lui Gh. Lazăr [8].

Numirea lui Vasile Moga, în 1810, conflictul cu acesta, manifestările politice de răzvrătire ale lui Lazăr zădărnicesc toate încercările lui de a activa în Ardeal și, mai departe, în Banat.

Același for din Sibiu, din care făcea parte și acum Aron Budai, după trecere de zece ani, în 15 septembrie 1815, exclude pe Lazăr din rîndurile lui, deschizîndu-i calea pribegiei.

Ceva mai tîrziu, Lazăr se îndepărta de provincia natală, așa cum, cu ani în urmă, un obtuz conducător clerical, în împrejurări oarecum asemănătoare, îl îndepărtase din Ardeal pe însuși fratele notarului, pe Ion Budai-Deleanu.

---

[1] P. Maior, *Istoria bisericii romînilor*, Buda, 1813, p. 153.—T. Cipariu, *Archivu..* pp. 518—519. — *Scrisoarea lui Moga*, din 1 noiembrie 1814, referitoare la volumele lui P. Maior Vezi T. Cipariu, *op. cit.*, p. 390.

[2] Dr. Iacob Radu, *Samuil Vulcan...* pp. 33, 73. — Prezența actelor necesare înaintării lui Aron Budai, în arhiva din Oradea, dovedește amestecul lui S. Vulcan în acest caz.

[3] „Limba romînă“, București, an IX, 1960, nr. 2, Elena Stîngaciu, *Prefața la Lexiconul romînesc-nemțesc*, p. 44. — „Hîrtiile familiare“ ale lui Aron Budai s-au aflat în arhiva consistoriului din Sibiu.

[4] Gh. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, pp. 115—116.

[5] „Observatoriulu“, 1879, p. 367.

[6] *Idem*, p. 367.

[7] Gh. Bogdan-Duică și G. Popa Lisseanu, *Viața și opera lui Gh. Lazăr*, București, 1924, p. 229. În această direcție, cercetarea corespondenței contelui Gyulai a adus contribuții noi cu privire la împrejurările anilor de formație ai lui Gh. Lazăr.

[8] Gh. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 13, întrezărește ajutorul unui necunoscut din Sibiu, dat lui Gh. Lazăr, în timpul studiilor sale în acest oraș.

La cîțiva ani după moartea lui Gh. Lazăr, se îndreaptă spre Sibiu, unul dintre cei mai apropiați discipoli ai acestuia, tînărul I. Heliade-Rădulescu, care tipărește aici, în 1828, gramatica.

Lui Heliade îi era cunoscută existența unei gramatici manuscrise a lui I. Budai-Deleanu. Dacă nu obținuse informațiile din țară, de la Gheorghe Lazăr, el le primea la Sibiu[1], în primul rînd de la Aron Budai, ceea ce dovedește legăturile notarului cu cărturarii de peste munți, care publicau în Ardeal.

Tînărul notar consistorial, Simion Bărnuțiu, a ascultat, la Sibiu, în dieta din 1837, petiția înaintată de Moga, experiență hotărîtoare în formația sa [2]. Legăturile lui Bărnuțiu cu cercurile din Sibiu, cu Aron Budai, au putut începe înainte de această dată și au continuat.

În fruntea foii pe care o edita în 1847, Timotei Cipariu tipărește un concentrat necrolog, plin de prețuire pentru cel ce pleca „încoronat de merite imortale"[3].

Generațiile următoare au păstrat vie amintirea sa, pentru motive totdeauna bine precizate.

„Cine oare a asudat mai mult de o jumătate de secul sau 54 de ani, întru îmbunarea stării politice a unei națiii asuprite de injuria veacurilor...? Cine, grăind adevărul, a jertfit mai mult pentru soarta unui popor... vrednic de compătimire, singur din acel punct de vedere ca să-l vezi fericit" [4].

„Aron Budai nu a fost literat și scriptor", însemnează Gheorghe Bariț, „pana sa însă a cumpănit departe pe a multor literați, binefacerile sale s-au manifestat în liniștea unei cancelarii, dar totdeauna în mod practic și durabil"[5].

„Sub vacanța episcopiei, timp de 15 ani și mai încolo, pe venerabilul cler neunit în toate cele și mai delicate și ponderoase obiecte, fără de a aștepta ceva răsplătire, din singura iubire a nației, cu cea mai deplină încredințare a mai marilor și mulțămirea supușilor, pînă la ceasul morții sale, necurmat l-a servit"[6].

Toți cei ce au lăsat însemnări despre viața și activitatea sa, prețuiau gîndirea ageră și înțelepciunea „venerabilului Nestor al timpului său", care, serios preocupat de formarea tinerimii romîne din Ardeal, se numără printre educatorii generației patruzecioptiste.

„Ear ce a fost Aron Budai pentru tinerimea romînească în Sibiu, să spună cîți mai sînt în viață despre consiliul părintesc, de ajutorul material și de recomandările sale[7], afirma un biograf de seriozitatea lui G. Bariț.

Se cunosc într-o oarecare măsură numele cărturarilor ardeleni, sprijiniți de înțeleptul notar, printre care figurează, pe lîngă Iosif Juhász și Gheorghe Lazăr, Sava Popovici-Barcian, C. Pappfalvi [8], I. Popazu, Ilie Măcelariu, crescut în casa sa [9], și alții.

---

[1] Prefața scrisă în Sibiu. Vezi G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii romîne moderne*, Cluj, 1923, p. 72. Gramatica lui Heliade s-a citit și discutat în cadrul unei societăți secrete. Mențione în prefața „Curierului de ambe sexe", vol. V, 1845.

[2] Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 42.

[3] „Organulu luminarii", Blaj, 5 aprilie 1847.

[4] Sava Popovici, *Epistolar*, Sibiu, 1847 — dedicația.

[5] „Observatoriulu", nr. 76, Sibiu, 1879, p. 304.

[6] „Telegraful romîn", 1910 LVIII, nr. 113, p. 472.

[7] „Observatoriulu, nr. 76, 1879, p. 304.

[8] „Luceafărul", București, 1 octombrie 1860. — „Observatoriulu" nr. 92, 1879, p. 368.

[9] Al. Papiu-Ilarian, *Relațiune...* p. 116, nota 4. — Tineretul trimis la studii superioare, în timpul lui V. Moga, la S. Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, Cluj, 1938, p. 70.

În îndrumarea tineretului spre studiile juridice, „pentru că naţiunea romînă va avea nevoie de mulţi jurisconsulţi“[1], se recunoaşte orientarea juristului Aron Budai şi a înaintaşilor săi, Ladislau Pop, Iosif Meheşi şi alţii.

Această latură a personalităţii sale au trecut-o sub tăcere mulţi, în primul rînd el însuşi, faptele „săvîrşindu-le mai mult în secret, decît la vedere, nevoind a fi grămădit de deşarte laude“...[2].

În conferenţa naţională din Sibiu, 1863, în împrejurări asemănătoare celor din 1834, 1837, 1842, era firesc să se reînvie amintirea lui Aron Budai. Deşi se propune ridicarea unui monument, pe mormîntul său, părăginit la acea dată, din cauza dezbaterilor grele ale conferenţei, hotărîrea se amînă. Vicepreşedintele, Ladislau Pop,[5] rosteşte atunci cuvintele semnificative „...noi toţi ştim cine a fost Aron Budai pentru clerul şi naţiunea romînă“[4].

Cu vie părere de rău, Bariţ deplîngea distrugerea arhivei consistoriale din Sibiu, „Dacă insurgenţii unguri nu ar fi dat flăcărilor, în mai 1849, partea cea mai mare din arhivul diecezan... cronicarii noştri ar avea ocaziunea de a cunoaşte ce a făcut Aron Budai pentru poporul greco-răsăritean“[5].

Numele său trecuse hotarele Ardealului, „în mare reverinţă, nu numai la fiii patriei, ci şi la cei mai îndepărtaţi strănepoţi ai lui Romul“,[6] dovadă a legăturilor notarului cu clerul şi boierimea din Ţara Romînească, în timpul lui Iosif de Argeş (1793—1819) şi mai tîrziu.

Impresionantă rămîne concordanţa profilurilor, elogiul aproape general. Cele mai multe mărturii provin din cercurile unite. Nu se cunosc încă suficiente informaţii din cercurile ortodoxe[7].

Excepţii apar rar. G. Şincai, pe care l-a întîlnit în anii cînd acesta era director al şcolilor unite din Ardeal, îl bănuieşte şi învinovăţeşte de oportunism[8]. În 1800, guvernul şi Curtea acuză de oportunism pe cei ce se străduiau să înfăptuiască, la acea dată, coeziunea poporului romîn din Ardeal[9].

Andrei Şaguna, de curînd în fruntea conducerii clericale ardelene, deplînge stările modeste pe care le-a aflat în Sibiu. În memoriile sale, el nu găseşte nici un cuvînt de preţuire pentru antecesori, dintre care Aron Budai trăia încă, la 1846, depăşit însă de vreme[10].

---

[1] „Anticritica broşurii anonime“, Sibiu 1880. Înainte de înfiinţarea Astrei, se afla la Sibiu, un comitet al juriştilor pentru ajutorarea juriştilor tineri fără mijloace.

[2] Sava Popovici, *op. cit.*, — dedicaţia.

[3] Despre acesta, C. Diaconovici, *Enciclopedia romînă*, Sibiu, III, 1904, p. 645.

[4] „Observatoriulu“ nr. 92, 1879, p. 368.

[5] „Observatoriulu“ nr. 76, 1879, p. 304. — Despre distrugerea arhivei, amintirile lui I. Hannia în „Programa institutului pedagogico-teologic al arhidiecezei romîne din Transilvania, în Sibiu“, Sibiu, 1885, pp. 1—2.

[6] Sava Popovici, *op. cit.*

[7] Recentă preţuire a activităţii lui Aron Budai: A. Radu, *Un precursor al reîntregirii bisericeşti*, în „Telegraful romîn“ nr. 5, 6, 1 februarie 1961, Sibiu.

[8] Gh. Şincai, *Hronica romînilor şi a mai multor neamuri*, Bucureşti, 1886, II, p. 339. Cazul i se pare însemnat lui Şincai, aşa încît îşi propune să revie.

[9] St. Lupşa, *op. cit.* — H. Klima, *Guvernatorii Ardealului*, Sibiu, 1943, p. 34.

[10] N. Popeea, *Memorialul arhiepiscopului şi metropolitului Andrei Şaguna sau luptele naţionale politice ale romînilor*, 1846—1873, Sibiu, 1889, I, p. 5.

În acest sens, dedicaţia *Epistolarului* lui Sava Popovici capătă caracter apologetic. Precizia datelor, citarea riguroasă a cotelor documentelor, în subsol, ridică întrebarea dacă nu a fost inspirată de însuşi Aron Budai. Scoţîndu-se în evidenţă realizările pe care acesta,

Contemporanii au menționat devotamentul său pentru familia din care descindea, totuși, deși a supraviețuit cu 27 de ani fratelui din Liov, nu s-au aflat încă mărturii ale încercărilor sale spre a-i păstra amintirea sau salva opera de la pieire. Nu Aron Budai, ci Gheorghe Asachi a redăruit culturii noastre munca de o viață întreagă a lui I. Budai-Deleanu.

Ctitor al bisericii noi din Cigmău[1], ridicată în 1841, în locul umilului lăcaș în care a oficiat cîndva Solomon Budai, nu a ajutat însă editarea *Lexiconului romîn-german și german-romîn*, — acțiune care a tulburat adînc ultimii ani din viața lui I. Budai-Deleanu — deși se afla în legătură cu tipografiile din Ardeal.

După moartea lui, petrecută în 10 aprilie 1847[2], la locuința sa din „Heltauergasse", în Sibiu, în prezența delegaților magistratului și a familiei, se citește testamentul său, scris în limba romînă[3].

A fost înhumat în Sibiu, orașul de jos, „lîngă biserica parohială greco-catolică..."[4].

Cuvîntul funebru, după dorința lui Aron Budai, a fost rostit de prof. B. Kertu, înaintea unei „strălucite adunări"[5].

* * *

Prin statutul juridic de popor tolerat, maselor și burgheziei din Ardeal nu le erau îngăduiți conducători politici. I-a revenit lui Aron Budai menirea să călăuzească din umbră, timp de peste jumătate de veac, cea mai numeroasă populație a provinciei sale.

În fapt, a dus soarta diecezei din mîinile ultimului ierarh sîrb, în mîinile primului ierarh romîn din Sibiu — după 1700 — și, mai departe, a încredințat-o lui Șaguna. Mai mult, generația sa leagă, peste timp, lupta lui Ion Inocențiu Klein de lupta patruzecioptiștilor.

A înțeles „a domni peste romîni"[6], alături de alții, potrivit formării sale vederilor și intereselor păturii sociale din care făcea parte, urmînd consecven

---

la sfîrșitul vieții, le-a socotit esențiale în activitatea sa, se dovedea cum rezultatele greu cîștigate ale predecesorilor au creat condițiile dezvoltării ulterioare.

[1] „Observatoriulu", 1789, p. 304, cf. și Dr. D. Radu, *Dieceza Lugojului Sematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 367. A contribuit bănește și Kontz, Conțiu, din Cigmău. Despre aducerea manuscriselor lui I. Budai-Deleanu din Liov, vezi: *Ilieș Aurora, Gh. Asachi și manuscrisele lui I. Budai-Deleanu*, în „Studii și cercetări de bibliologie", II, 1957.

[2] Arhiva de stat, Sibiu. Actele magistratului din Sibiu, Unterstadt Theilamts Protokoll vom J. 1846—1849. Nr. 341. Pos. 18, p. 149—157. — Despre sfîrșitul său, „Gazeta de Transilvania", nr. 27. 1847, p. 105.

[3] Impărțise averea nepoților, încă din timpul vieții. Carol Budai a fost prezent, ca legatar universal. Succesiunea lui Aron Budai se deschide în 26 aprilie 1847. Din controversele ivite, se cunosc descendenții familiei Budai. Vezi *Protocolul magistratului*, Sibiu 1847.

[4] C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, Sibiu, I, p. 619. Faptul rezultă și din afirmația lui Gh. Barit, în „Observatoriulu", 1879, p. 304. La această dată mormîntul era aproape părăsit. Lucrări edilitare ulterioare au redus suprafața cimitirului; mormîntul nu se mai găsește azi.

„ Protocolul" nr. III al bisericii greco-catolice din Sibiu, „Orașul de jos", a fost distrus în februarie 1849, așa încît nu s-au putut afla nici ziua înhumării, nici însemnările obișnuite, informații biografice în plus. Vezi Arhiva de stat, Sibiu, Biserica romînă greco-catolică (Orașul de jos). „Protocolul morților a Vlădiciei Făgărașului", II, p. 94.

[5] Panegiricul, publicat în „Telegraful romîn", Sibiu, 1910, LVIII, nr. 113, pp. 471—472. E. Cioran. *Cuvînt funebru rostit la înmormîntarea secretarului consistorial, Aron Budai*, nr. 1763—1847.

[6] G. Șincai, *op. cit.*

linia „Supllex"-ului, pe cale reformistă, acțiune progresistă totuși, la acea dată, desfășurată în condiții cu totul potrivnice.

Prin activitatea sa și-a cucerit un loc însemnat în viața poporului romîn între cele două mișcări revoluționare; prin rapoartele lunare, înaintate guvernului, prin numeroasele memorii, prin întreaga corespondență administrativă cu forurile superioare, — volume întregi — a scris el însuși pagini de istorie contemporană, de mare interes pentru reconstituirea epocii. Cu drept cuvînt s-au subliniat situațiile paradoxale în care s-a aflat secretarul sibian. Numit de guvern, a urmărit interesele micii burghezii și ale poporului romîn din Ardeal; jurist și economist, a condus totuși un înalt for bisericesc; unit, a activat în cadrul unui consistoriu ortodox.

Edificatoare rămîn cuvintele lui Gh. Bariț, care justifica strădania sa de a zmulge pe Aron Budai din uitare, pentru motivul că acesta a dus pe umerii săi povară grea „deși nevăzută, pentru multe mii de romîni"[1].

* * *

Fiii lui Solomon Budai se grupau în două generații: Ion, Aron și Anton, frați mai vîrstnici; Nicolae, Iosif și Solomon aparțineau ultimei generații[2].

Cel mai tînăr dintre primii trei frați, Anton Budai, încă din 1792, în serviciul salinelor din Arad, „și-a dovedit cu prisosință zelul patriotic prin aceea că, la sfîrșitul lunii decembrie 1805 și începutul lunii ianuarie 1806, a executat, cu primejdia vieții sale, expedierea pe apă a unui transport de proviziuni pentru armată, în timpurile cele mai grele pentru navigație", în timpurile tot atît de grele ale luptelor napoleoniene, realizînd însemnate economii[3].

În toamna anului 1819 se afla încă ofițer la transporturile de sare[4].

Anton este desigur fratele amintit de Papiu Ilarian[5] și care a ocupat apoi o dregătorie la oficiul salinelor din Arad[6]. Copiii săi, Carol, Iosif și Maria, se aflau în viață, pe la 1870[7]. Carol, fost ofițer la ulani, apoi în slujba magazinelor de sare de la Oradea, legatarul testamentar al lui Aron Budai, prin nimic nu și-a manifestat devotamentul pentru înaintașii săi.

Cel mai puțin cunoscut, Nicolae, primul din cea de a doua generație de frați, era însoțitor la transporturile de sare între 1803—1806[8]. Mai tîrziu i se pierde urma. A. Claudiu Vlad și G. Bariț îl amintesc ca salariat al salinelor de la Uioara[9].

Ultimii doi frați, Iosif și Solomon, primul, în Cigmău, ultimul, în Homorod, figurează printre parohii satelor copilăriei[10]

---

[1] „Observatoriulu", 1879, p. 304.

[2] St. R. 6813/1819.

[3] *Idem.* Un Iosif Budai, amintit în cazul unor transporturi militare, în actele Consiliului de Stat și Consiliului Aulic de Război, în anul 1791, St. R. 2724; H.K.R. Index. 1791.

[4] *Ibidem.* St. R. 6813/1819.

[5] „Anal. Acad. Rom.", Seria I, 1870, vol. III, pp. 115—116. Al. Papiu-Ilarian. *Relațiune despre manuscriptele lui Ion Budai-Deleanu*, aflătoare în Biblioteca Centrală din București.

[6] „Observatoriulu", nr. 76, 1879, pp. 303—304.

[7] Al. Papiu Ilarian — *idem.*

[8] St. R. 6813/1819.

[9] „Luceafărul", București, 1 octombrie 1960. — „Observatoriulu", 1879, pp. 303—304.

[10] Iosif Budai, 1803—1807; Solomon Budai, 1814—1843, La Dr. Demetriu Radu, *op. cit.*, pp. 367, 370, St. R. 6813/1819.

Tradiția orală păstra, spre sfîrșitul veacului trecut, amintirea familiei Budai, mai numeroasă, căreia i se alăturau încă patru copii:

„Petru, fost maior la un batalion de grenadiri[1], picat ca om în toată vîrtutea, în una din bătăliile austro-franceze, nu se știe în care, că nici atîta memoria nu i s-a conservat bravului ostaș", apoi trei surori, „Maria, soția parohului Balomiri, Sofia, soția parohului Ilieș din Orăștie, și Dina, soția băiețului Borca din Hondol".[2]

* * *

Încercarea de a schița mediul familiei lui I. Budai-Deleanu duce la întrevederea unora dintre factorii formației sale.

Primul univers al fiilor lui Solomon Budai, lumea copilăriei, bogat populată, freamătă de viață.

O familie de preot ardelean, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, alcătuită din 10 copii, însemnează grele condiții de viață, economicește apropiate vieții maselor, chiar în cazul unei oarecare stări inițiale.

Aspectele inegalității economico-sociale, manifestările contemporane de răzvrătire ale maselor constituie unele dintre primele experiențe sociale ale fraților Budai.

Mai puțin rigidă în timpul lui Grigore Maior, viața anilor de studii la Blaj nu a întunecat cu totul copilăria și tinerețea fraților Budai, cum umbrise, cu ani în urmă, tinerețea unui S. Klein.

Din relatările aride ale actelor oficiale ca și din amintirile vii ale contemporanilor se întrevede lupta lor grea cu viața, lupta micii burghezii ardelene, puternic îngrădită de feudalism.

În cele cîteva manifestări ale membrilor familiei, cunoscute pînă în prezent, se întîlnesc numeroase tendințe avansate, dar și unele inconsecvențe, limite sau confuzii, explicabile în condițiile trecerii de la o orînduire la alta, cînd noul se forma în cadrul vechiului, în condițiile ascuțirii luptei de clasă.

În continuă dependență de forurile feudale ale provinciei și imperiului austriac, frații Budai au simțit din plin rigorile regimului.

Anton, primejduindu-și viața în timpul unui transport militar, Petru, pierzînd viața pe cîmpul de luptă, deși aparent în slujba intereselor feudale, au activat totuși amîndoi, împotriva unei invazii, care ar fi apăsat și mai mult masele.

Viața lui Nicolae, ca „beiușmeștru" la Uioara, se apropie de viața muncitorilor salinelor, în epoca de sălbatică exploatare a bogățiilor provinciei și muncii oamenilor ei.

Aron ca și Ion Budai văd clar cauzele înapoierii maselor în lipsa lor de libertate, în lipsă de coeziune, insuficientă cultură, adversari coalizați mult mai puternici, condiții încă neprielnice. Tot atît de limpede desprind obiectivele ce au de urmărit.

Aron Budai a luat calea reformismului. Ion Budai-Deleanu indică o altă cale,

„Du-ne... măcar în ce parte,
Ori la slobozie, sau la moarte".

[1] „Observatoriulu" nr. 76, 1879, pp. 303—304. În actele Consiliului Aulic de Război apar încă: un cadet, Petre Budai, care trece de la Academia de inginerie din Viena la regimentul iliric, în 1777, apoi un Budai „Gränzer" în H.K.R. — Printre actele Consiliului de Stat revine un Budai Peter, St. R. 3146; 4009/1804.

[2] „Observatoriulu", nr. 76, 1879, pp. 303—304.

Pornind din același mediu, autorul *Țiganiadei* s-a remarcat prin independență față de el și prin intransigență față de unele din manifestările sale retrograde.

Format în medii clericale, a refuzat să urmeze cariera ecleziastică, s-a situat consecvent pe poziții anticlericale.

A luat atitudine față de dezbinările confesionale, pe care le-a condamnat.

A satirizat aspru duplicitatea formulelor politicii burgheziei ardelene contemporane.

Tot atît de dîrz adversar al feudalismului și al feudalilor apare în întreaga sa viață și operă, pe cît de adînc prețuitor al virtuților poporului, în lupta căruia întrevede posibilitatea cuceririi dreptății sociale și libertății naționale viitoare[1].

---

[1] Comunicare ținută în ședința colectivului de conducere al Societății de științe istorice și filologice din București, la 25 mai 1959, și în sesiunea științifică a societății, la 7 mai 1960.

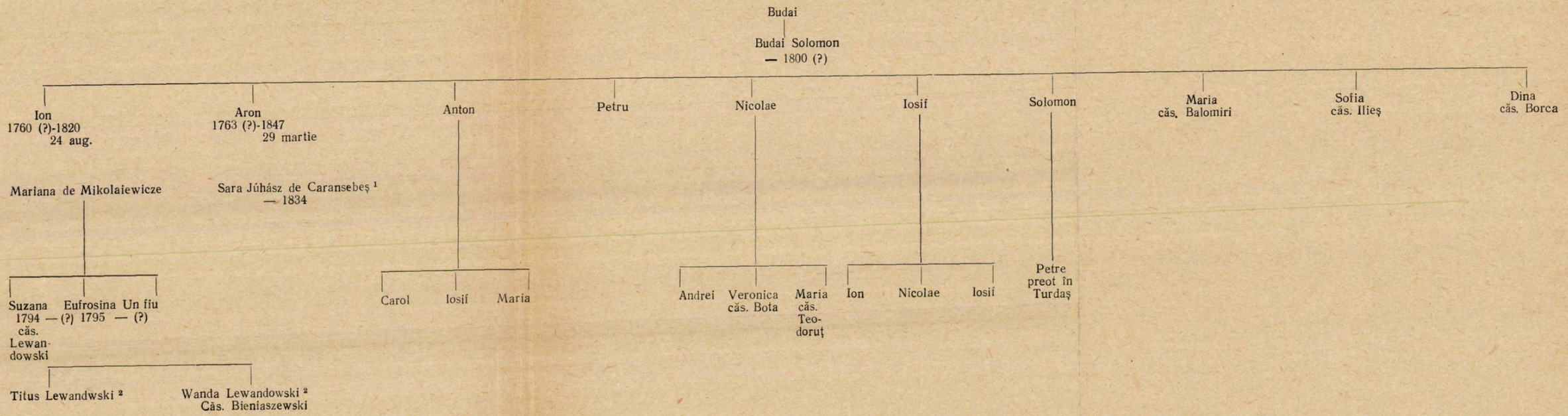

1' Arhiva de stat — Sibiu. Arhiva magistratului din Sibiu. 1846—1849. 1847 Pos. 18.
2' Aurora Ilies. Gh. Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu în Studii și cercetări de bibliologie 1957. II. p.p. 277—284.

ELEMENTE LOCALE ÎN CREAȚIA LUI ION BUDAI-DELEANU

de ION ILIESCU

Acum mai bine de două sute de ani, în casa preotului de țară Budai, din satul Cigmău, de lîngă Orăștie, se năștea primul dintre cei zece copii ai săi [1], acela care avea să devină cel mai de seamă scriitor al Școlii ardelene. Opera sa, în special *Țiganiada* și poemul neterminat *Trei Viteji*, este o amplă frescă a societății timpului, a vieții grele a poporului împilat și nedreptățit. În aceste lucrări se face un aspru rechizitoriu la adresa nobilimii, în același timp fiind atacat clerul, instituțiile retrograde și concepțiile învechite. Învățatul din Cigmău a avut însă o soartă zbuciumată. Din viața lui se știu pînă azi puține lucruri, unele fiind încă discutabile. Contemporanii l-au cunoscut foarte puțin, pentru că cea mai mare parte a vieții a trăit într-o altă patrie, opera sa a văzut parțial lumina tiparului, abia după un secol și mai bine și atunci cu mari greutăți și intervenții [2]. Date precise despre Ion Budai-Deleanu avem doar în legătură cu studiile și, mai ample, cu opera. Născut în Cigmău în 1760 (după unii biografi mai puțin la număr, în 1763) și provenit dintr-o modestă familie de intelectuali (și nu de nobili cum s-a afirmat de unii), și-a însușit primele învățături la școala de pe lîngă biserica din sat, așa cum se obișnuia pe atunci. Continuarea studiilor secundare la Blaj și a celor superioare la Viena este, credem, o dovadă a rîvnei sale pentru știință, a minții eminente și a dragostei pentru adevăr și nicidecum a faptului că ar fi avut origine de viță. Reîntors în țară, pentru foarte puțin timp, la Blaj, Ion Budai Deleanu este nevoit a pleca pentru totdeauna în orașul Liov. Aici, în afara activității cotidiene de secretar și apoi consilier la tribunalul nobililor din Galiția, și-a consacrat o bună parte a vieții pentru studii și activitate creatoare.

Astăzi opera sa literară este un bun al întregului popor iar autorul ei, prețuit la justa valoare.

Sîntem convinși că studierea mai aprofundată a bogatei sale creații literare va contribui într-o mare măsură la cunoașterea mai precisă a personalității sale, după cum înțelegerea mediului social ambianței naturale și familiare în care s-a format I. Budai Deleanu ne va ajuta la aprofundarea valoroasei sale activități creatoare. Aceste considerente ne-au îndemnat ca acum, la

---

[1] P. Teodor, *Date noi despre Budai-Deleanu*, în „Tribuna", nr. 32 din 11 august 1960, p. 9.

[2] A. Iliieș, *Gh. Asachi și manuscrisele lui I. Budai-Deleanu*; în „Studii și cercetări de bibliologie", nr. 2, 1957, p. 277—284.

două veacuri de la data naşterii, să întreprindem cercetarea elementelor locale pe care le conţine opera sa literară. Ne vom referi desigur la cele cuprinse în *Ţiganiada* şi *Trei Viteji*, lucrări care mi-au fost accesibile studiului.

În opera poetică a lui Ion Budai Deleanu sînt oglindite numeroase date şi fapte ale meleagurilor sale natale, iar între acestea va trebui să amintim: reflectarea vieţii reale a satelor ardelene, mediul natural, ocupaţiile oamenilor de aici, traiul greu al ţăranilor iobagi, nedreptăţiţi şi împilaţi, obiceiurile şi tradiţiile populare, limba şi în general atmosfera timpului. Ne vom opri doar asupra cîtorva pe care le considerăm mai semnificative. Deşi lucrările literare ale lui I. Budai Deleanu sînt prin excelenţă creaţii alegorice, ele ne ajută să cunoaştem realităţile şi viaţa oamenilor din acea vreme, deoarece conţin o serie de elemente istorico-geografice şi social-politice. Este meritul lui Ion Budai Deleanu de a fi prezentat în poemele sale eroi-comice, referitoare la ţigani, viaţa reală şi obiceiurile ţăranului ardelean, limba şi mediul sătesc, şi năzuinţele poporului, deşi cele două poeme nu sînt lucrări nici în genul *Descrierii Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir sau a *Hronicii* lui Şincai, nici a *Amintirilor* lui Ion Creangă cu care are totuşi anumite părţi de asemănare.

Să poposim mai întîi asupra numirilor unor localităţi întru totul reale, din părţile Hunedoarei. După cum se ştie, acţiunea din *Ţiganiada* se petrece în Ţara Romînească pe timpul lui Vlad Ţepeş, iar cea din *Trei Viteji* în părţile Transilvaniei. Un interes cu totul special îl prezintă enumerarea şi cercetarea numirilor diferitelor sate din părţile Orăştiei şi ale Hunedoarei subliniind prin aceasta că, deşi plecat pentru cea mai mare parte a vieţii din patria sa, cu toate că şi-a conceput şi realizat opera la Liov, Ion Budai Deleanu a reţinut şi folosit aceste numiri cu multă precizie şi în mod creator, artistic. Astfel, în *Ţiganiada*, în una din notaţiile de subsol, Ion Budai Deleanu ne sugerează ideea că el ca „izvoditor" era „din cetatea Ceugmei, care acum de mult s-au năruit şi să află năruitura ei şi astăzi lîngă ţărmurile Murăşului în Ardeal, unde aproape este un sat ce să chiamă Cigmău, de bună samă nume prefăcut din Cetatea Ceugma" [1]. Relatările sînt în esenţă veridice, deoarece la Cigmău au fost găsite unele relicve de pe timpul romanilor (un castru roman) iar la hotarul satului cu comuna Geoagiu se află urmele aşezării romane Germisara. Este însă demn de reţinut faptul că poetul a găsit în *Ţiganiada* un pretext pentru ca în mod premeditat să menţioneze că el este din acest sat hunedorean. Atmosfera rustică şi romantică a dealului Măgura a Cetăţii Uriaşilor a lăsat urme adînci în memoria poetului îndepărtat de aceste meleaguri iubite. De cînd era încă în anii de şcoală desigur că Ion Budai Deleanu a cunoscut şi a auzit şi de numele altor localităţi învecinate satului său — numiri de care se va folosi în amintitele opere literare. Una dintre aceste numiri e Cioara. Fără îndoială că numele acestui sat din raionul Orăştie l-a găsit autorul foarte potrivit pentru *Ţiganiada* deoarece fiind vorba de ţigani, comuna Cioara putea şi mai bine să exprime intenţiile comico-satirice. Ion Budai Deleanu aminteşte de foarte multe ori de numele acestei localităţi. În *Epistolie închinătoare* autorul arăta că *Ţiganiada* a fost pusă "în stihuri, după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei în Ardeal" (p.67).

[1] Citatele pentru *Ţiganiada* sînt date după ediţia J. Byck E.S.P.L.A., p. 140.

Această relatare este întărită, cu alte ocazii, fie în versuri, fie în notările explicative din *Țiganiada*. In strofa o sută a cîntului I se spune:

Toate ce până acum să cîntară
Într-o vechie foarte pergamină
S-află, în mănăstirea de la Cioara,
Și pot avea credință deplină,
Fiindcă se cetesc și în hîrțoaga
Din mănăstirea de la Zănoaga [1].

Despre *Cronica de la Cioara*, *Izvodul de la Cioara* sau „manuscriptul de la Cioara" cu destulă și uneori comică insistență se fac trimiteri și precizări încă în vreo 10 locuri: cîntul I, p. 90, 97, 98, cîntul III, p. 130, cîntul V, p. 197, cîntul VIII, p. 290 și 293, cîntul IX, p. 306, cîntul X p. 339, cîntul XII p. 408. În cîntul X, strofa 23 și 31 se vorbește de „cărțile cioreștí" și „cărțile ciorene", p. 337 și 339 iar în nota de la p. 339 Ion Budai Deleanu ne face să înțelegem că e vorba de „izvodul cărților din Cioara". De asemenea la cîntul VIII, una din note este semnată de „Egumenu de la Cioara", (p. 269). În cele mai multe părți trimiterile la hîrțoaga de la Cioara, care ar fi chipurile, mai veche „și decît cronica lui Ureche" (p. 162) și care de asemenea „să vede a fi foarte părtășitoare țiganilor" (p. 90) se face cu scopul de a se realiza gluma, humorul dar și satira. Totuși un crîmpei de adevăr cuprinde aceste relatări. O mănăstire veche a existat și există și azi la Cioara, iar biserica din sat deține în adevăr unele cărți vechi de valoare, cum ar fi *Testamentul de Bălgrad* 1648 etc. Este de asemenea această Cioară o localitate cu anumită rezonanță în părțile Transilvaniei, deoarece aici se stabilise călugărul Sofronie[2] care în anii 1759 dar mai ales în 1760 și 1761 a condus o răscoală îndreptată împotriva bisericii catolice și jugului habsburgic. În urma acestei răscoale familia lui Ion Budai Deleanu a fost păgubită materialicește dar a renunțat la compensarea care i se cuvenea „în scopul de a cruța pe contribuabilii vinovați"[3]. De aceea nu întîmplător Ion Budai Deleanu amintește în poemele sale și de acest revoltat Sofronie. În strofa a 3-a, cîntul I, se precizează că el ar fi fost autorul „Cronicii":

Beșcherec era din Ardeal de acasă [4]
Și nemeș, precum ne mărturisește
Hîrțoaga de moli acum toată roasă
Ce Sofronie o scrisă romînește,
Cînd la Cioara el era în mănăstire
Propăvăduind sfînta neunire [5].

Pentru toate acestea înclinăm să credem că Cioara — atît de invocată ca argument al autenticității spuselor sale — trebuie să fie înțeleasă și ca una din

[1] În Retezat există lacul cu numele Zănoaga dar nu și o mănăstire.
[2] L. Protopopescu, *Date noi în literatură cu biografia lui I. Budai Deleanu*, în „Studii" nr. 4, 1960, p. 189.
[3] După unii cercetători, călugărul Sofronie ar fi de loc din părțile Hunedoarei. Rubin Patița, *Țara Topilor*, Orăștie, Tipogr. nouă, 1912: „Sofronie era născut romîn în comuna Cioara (Comitatul Albei inferioare), p. 36. Sau Toth Zoltan, *Mișcările țărănești din munții Apuseni pînă la 1848*, Editura Academiei R.P.R., 1955 „un călugăr originar din comitatul Hunedoara cu numele de Stan Popovici în călugărie, Sofronie", p. 148.
[4] Strofa a fost inițial cuprinsă în *Țiganiada*, în „Buciumul Romîn", anul II, 1877, p. 62.
[5] Citatele din *Trei Viteji* sînt făcute după ediția Byck, Biblioteca pentru toți, 1955, p. 30.

alegoriile care ascund un sîmbure de adevăr. Înclinăm să credem că, într-o anumită măsură Cioara, cu pergamentul ingenios de aici, este simbol pentru realităţile şi faptele locale care i-au oferit poetului un material documentar atît de valoros şi bogat. Cel mai important lucru este însă faptul că Ion Budai Deleanu, folosindu-se de unele numiri de localităţi de pe meleagurile de baştină, a ales pe acelea care, sub raport artistic, i-au convenit mai bine în exprimarea intenţiilor şi ideilor sale satirice şi realiste în acelaşi timp. Desigur că poetul ar fi putut să se folosească şi de numirile altor sate de aiurea, sau a unor numiri născocite. În cazul localităţii Zănoaga, aceasta se face pentru a întări încrederea că cele relatate în documentul de la Cioara sînt „adevărate". Ion Budai Deleanu a preferat să aleagă numirile locale pentru că pe de o parte îi erau cunoscute şi îndrăgite, pe de altă parte, pentru că acestora le-a putut da valoarea cea mai potrivită contextului unei lucrări ca *Ţiganiada*.

Numiri de localităţi care există şi astăzi în părţile Orăştiei mai întîlnim în cele două lucrări. În strofa 18 din cîntul I a poemului *Trei Viteji*, dorind să satirizeze pretenţiile descendente ale nemeşului Iştoc Beşcherec, Ion Budai Deleanu scrie

Acelaş Mişca fost-au apoi tata
Tatălui Iştoc, ce s-au chiemat Mozeş,
Care să însură şi luă pe fata
Unui olătaş pădurean din Bozeş;
Şi cu ea născu pe viteazul nost
După noao luni, într-o zi de post (p. 35)

Subliniem aici satira la adresa unui reprezentant al exploatatorilor, humorul sănătos — nemeşul era născut într-o zi de post — şi de asemenea perfecţiunea rimei. Numele de Mozeş a găsit o foarte bună rimă în localitatea Bozeş, sat care există în Orăştie şi este învecinat cu Cigmău. În strofa 36 a aceluiaşi cînt, arătînd cu de-amănuntul toate peripeţiile unei săbii ruginite cu care faimosul aventurier Iştoc Beşcherec s-a înarmat la drum, Ion Budai Deleanu pomeneşte de două localităţi de asemenea din părţile Orăştiei. Sabia cu pricina provenea tocmai de la un han tătărăsc şi iată cum de a ajuns apoi la viteazul Beşcherec:

Pentru că hanul, zătignit odată
De ardeleni la cea vestită strîmtoare
A Jibetului, pierzînd oastea toată,
El însuş abia scăpă de prinsoare,
Lăsînd această săbioaie de jac
Unui nemeşel de la Vaidei, sărac (p. 41)

După cum observăm, în primele două versuri, localitatea Jibot este menţionată pentru acea luptă vestită din anul 1479 în care, ajutaţi de Paul Chinezu, ardelenii au reuşit să înfrîngă armatele năvălitorilor turci (nu tătari cum s-ar înţelege). În versul ultim este amintit numele satului Vaidei care a fost ales pentru că acesta exprima cel mai bine intenţia de ironie şi satiră. În acest ultim vers observăm că e vorba nu de un nobil ci de un „nemeşel" care era din Vaidei[1], (vai de ei) iar, pe de-asupra, nemeşelul era şi „sărac". Cele trei cuvinte, dau relief comicului şi exprimă plastic intenţia de a arăta de unde

[1] Poetul a văzut în numele acestui sat şi elementul de satiră de care avea nevoie: „Vaidei = vai de ei".

provenise acea sabie, pe mîinile cui încăpuse și, în sfîrșit, la cine, după atîta vreme, a ajuns. Tot pentru motive stilistice, pentru efectul de sonoritate mai ales, din poemul *Trei Viteji* citățm versurile în care se pomenește de localitatea Turdaș:

Eu-s Beșcherec cel din Uram- Hază,
Olătaș de la Turdaș, ... (p. 63).

Ion Budai Deleanu nu-și circumscrie alegerea localităților numai la cele din Orăștie, ci în funcție de cerințele de conținut și de haina literară a acestuia, sfera se lărgește cu o serie întreagă de localități ale fostelor comitate Hunedoara, Alba etc.

Tot despre Beșcherec remarca poetul că atunci cînd a devenit „june":

Se făcu curuț; și de vitejie
Bătu în lobonți, cît să dusă minune.
În urmă luînd, de pe podgorie
O copilă, să întoarsă iară acasă,
Vrînd să-ș o facă dragă jupînească (p. 36).

„Copila" pînă la urmă a fugit cu un „tînăr lobonț". Înclinăm să credem că „podgoria" despre care este vorba aici ar putea fi renumita regiune viticolă de la Alba Iulia. Aici sînt cunoscute localități ca: Șard, Ighiu, Cricău, Bucerdea apoi Galda de jos și de sus, Vințul de jos, Sebeș, Apold, Teiuș etc.

De altfel, Budai Deleanu amintește într-o notă din *Țiganiada* și de localitatea Alba Iulia. Vorbind de Vlad Țepeș despre care se spune că ar fi murit în Ardeal, poetul precizează că după părerile unora „Matieș, craiul unguresc, l-ar fi prins și l-ar fi băgat la închisoare în Bălgradul turcesc, unde au murit", (p. 427). O localitate citată în mai multe rînduri este aceea a Hațegului. În mod deosebit atunci cînd se explică unele din cuvintele, presupus neînțelese de cititor, Ion Budai-Deleanu face notări de felul acesteia: „acestaș dialect să vorbește astezi în Ardeal, în valea Hațegului" [1]. Tot din părțile acestea e și localitatea Săcel. După cum sabia lui Iștoc Beșcherec are o faimă recunoscută prin vechimea și proveniența ei, tot așa și căciula își are istoria ei. Această căciulă purtată de craiul Cardacuba, de Novac și de Mîrza, iar mai apoi de craiul „gugumanilor" a luat-o pentru un viței „un olătaș de la Săcel" și după ce a mai circulat încă mult, „de la Manda la Tanda" a ajuns bortilită la Beșcherec. În raport de funcția artistică pe care o acordă poetul localității, se pomenește și de Retezat care își are tradiția și elementele sale de pitoresc romantic. Masivul Retezatului a oferit pretextul și materialul pe baza căruia poetul a realizat una dintre cele mai frumoase descrieri de natură, între puținele aflate în *Țiganiada*. Întregind ambianța acestei descrieri, în vălul legendelor și poveștilor cu strigoi și cu iele, poetul scrie:

Era vremea tocma întîiaș dată
Cînd cîntă cocoșii de cu sară,
Ș-încălecînd mături sau lopată
La Rătezat strigoiele zboară [2].

Precizarea explicativă de la subsol este deosebit de interesantă pentru că subliniază și lămurește nu numai unele „crezătorii" ale poporului de pe atunci,

[1] Ion B. Deleanu, *Țiganiada*, p. 81.
[2] *Idem*, *Țiganiada*, *Cîntul VI*, strofa a 3-a, p. 215.

ci și faptul că „izvoditoriul cel de întîi acestor stihuri au fost ardelean, căci almintre nu ar fi pomenit de Răteţat", (p. 215). De asemenea, în poemul *Trei Viteji* legendele cu zîne sînt strîns legate de numele Retezatului.

Eu-ţi zic că cea cale desfătată,
Care — pecum văd — pintre munţi apucă,
A zînelor este cale adevărată;
Iară ceaia — de nu mi să nălucă —
Este a strîgelor, pe unde ele zboară
Către Retezat, cînd se face sară[1].

Să adăugăm acestora și alte localităţi ca Hunedoara, menţionarea Mureșului și ne vom convinge că mai bine de jumătate din totalul numelor de localităţi pomenite de scriitor sînt ale meleagurilor sale natale. Aceasta, nu numai pentru că a găsit la ele funcţia poetică pe care a căutat-o autorul, ci și pentru că Ion Budai Deleanu, cunoscîndu-le, a vrut în mod intenţionat să le folosească. Opera literară a lui Ion Budai Deleanu este prima lucrare de seamă a literaturii noastre culte, în care aflăm un număr așa de mare de personaje, localităţi și se înţelege că, într-o operă literară de valoare, nu numai situaţiile, personajele și numele acestora trebuie să fie tipice ci și numirile localităţilor respective se cer a fi reprezentative. Ion Budai Deleanu a găsit că în poemele sale va putea folosi numirile satelor ardelene și chiar cele ale regiunii sale natale și aceasta nu întîmplător. Utilizarea acestor numiri trebuie legată și de intenţia poetului, de a realiza o operă naţională. S-a vorbit mult despre influenţa literaturii latine, italiene, franceze, polone, germane și a altora, asupra operei sale[2].

Lucrul este incontestabil deoarece chiar Ion Budai Deleanu vorbește de faptul acesta, dar poetul ne mai spune că n-a vrut să scrie versuri italienești sau latinești. El a creat o operă pentru poporul romîn, după obiceiurile și limba acestuia, folosind astfel și numirile de localităţi din patria sa. Existenţa acestor nume toponimice, unele locale, vine să confirme caracterul naţional al creaţiei sale.

Cîteva cuvinte și despre numele de persoane. În *Ţiganiada* ca și în *Trei Viteji*, numele personajelor au o funcţie bine precizată [3]. În alegerea numelor proprii, Ion Budai Deleanu dă dovadă de măiestrie deoarece fiecare nume propriu al ţiganilor este potrivit cu eroul respectiv. În opera sa poetică putem distinge totuși două categorii de nume: cele create de scriitor și care au fost cerute de unele momente sau împrejurări: Parnavel, Gogoman, Mozoc, Soșoi, Hîrgău etc. La acestea se adaugă majoritatea numelor tipic ţigănești, existente în parte și azi la ţiganii din părţile locului. Există însă în *Ţiganiada* o serie de nume de persoane care corespund unei realităţi incontestabile: Dan.

[1] Ion B. Deleanu, *Trei Viteji*, *Cîntul I*, strofa 80, p. 54.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, Ed. Fundaţiei, 1941, p. 81 și 85.
O. Densușianu, *Literatura romînă*, modernă Ed. IV. București, p. 97, 100, 101—102.
G. Bogdan Duică, *Despre Ţiganiada lui I. B. Deleanu*. Partea I. Înrîuririle germane, București 1902.
M. Grosu, *Istoria literaturii romîne*, București, 1957 litografia și tipografia învăţămîntului, p. 355 și 357.
L. Galdi, *Încă o dată despre metrul Ţiganiadei*, în „Limba Romînă", nr. 2, 1959, p. 60—62, 64—66.

[3] Ion B. Deleanu, *Ţiganiada*, p. 299.

Novac, Aristotel, Alexandru Macedon, Gingishan etc. În numeroase versuri sau în unele note lămuritoare se vorbește de unii domnitori ai țăranilor romînești: Dan, Vlad Țepeș etc. Așa, la nota de la pag. 299 se precizează că „Dănescul acesta de bună samă era din neamul lui Dan Vodă, căci s-află la scriptorii ungurești de un Dan Vodă, pe care Ioan Huniadi (Hunedoreanul) l-a pus vodă; și acel Dan, să vede că au fost în frățietate cu dînsul Ioan" [1]. Din punct de vedere al cercetării noastre este necesar să precizăm însă, că o serie de nume de persoane din operele lui Ion Budai Deleanu, au o proveniență locală. Iobagul romîn din Ardeal, care însoțește pe Beșcherec, are numele de Crăciun[2], nume simplu și extrem de răspîndit în părțile locului. Dar chiar unele numiri ale țiganilor, cum ar fi: Zăgan, Vlaicu, Barbu, Burlă, Drăghici, Stanciu, Brîndușa, Pleșca, Drăgan, există și azi, nu numai ca nume de familie la țigani ci și la țăranii din satele Hunedoarei. De asemenea numele mic de: Viorel, Mircea, Costea Iencuț, Huțul de o mare circulație în părțile Ardealului și Hunedoarei. De asemenea, lelea Martina, Dafina sau Sînziana, de proveniență sigur locală, au și vor fi avut și pe atunci autenticitatea populară pe care și-o menține și azi în satele Orăștiei. Acestea toate atestă faptul că Ion Budai Deleanu a cunoscut îndeaproape viața poporului sub toate aspectele.

O componentă de seamă a elementelor locale și o trăsătură de valoare a întregii opere poetice a lui Ion Budai Deleanu o constituie folosirea creatoare a folclorului. Sub acest aspect s-a recunoscut de mult că meleagurile de baștină ale lui Ion Budai Deleanu conțin din abundență această bogăție și frumusețe a folclorului. Ion Budai Deleanu va fi avut desigur în repetate rînduri ocazia să asculte din gura țăranilor satului său, multe „ziceri", „proverburi", „cîntări", povestiri și chiar „crezătoriile" mai vechi. Este interesant că și astăzi în părțile locului există un filon bogat al proverbelor, cîntecelor populare, colindelor, zicătorilor etc. Iată cîteva proverbe în care ambianța din *Țiganiada* pare a fi prezentă: „Dacă — ar fi făină precum nu-i slănină ce mai apă de plăcinte" sau și mai vădită în „Dacă nema puterința la ce mai chichirez gîlceava" sau, în sfîrșit, iată o frază cu o circulație mai mare, care spusă cu anumită repeziciune, imită întocmai vorbirea țigănească: „Am aram soc ardeam și-o șea rea încăardeam". Toate acestea le-am auzit la Orăștie. Fără îndoială că producții asemănătoare „luate din gura Mîrzii", adică a poporului, va fi auzit Ion Budai Deleanu multe. Îndrăzneala însă, de a delimita cu precizie ce este local, ce este tipic ardelenesc și ce este general (fraza „am aram..." cunoaște o circulație geografică întinsă), referitor la influența folclorului în opera lui Ion Budai Deleanu ar fi prea mare. Oricum „orbeți" cîntînd la tîrguri de țară a putut auzi poetul și pe aici deoarece tîrgurile acestea de țară săptămînale sau anuale au o tradiție veche în părțile fostului comitat al Hunedoarei. O creație populară cu oarecare răspîndire mai accentuată în satele din Orăștie, o constituie unele colinde care, însă, nu au un conținut religios, ci mai cu seamă unul laic, social și păgîn. În aceste colinde se vorbește de vînători, de păstori, de vînarea leului, a cerbului etc. Iată un fragment din

[1] L. Șerbeleanu, *Nume de persoane în Țiganiada lui I. Budai Deleanu*, în „Limba Romînă", nr. 1, 1956, p. 52—59, cercetează problema măiestriei poetului în alegerea și crearea numelor țigănești.

[2] În ediția lui Virgil Oniț, însoțitorul lui Beșcherec avea numele de Bucur — de asemenea răspîndit în părțile Orăștiei. „Țiganiada sau Alexandria ai țigănească", Brașov, 1900.

Colinda Cerbului, pînă nu de mult destul de răspîndită în satele Turdaș, Geoagiu, Romos, Beriu și care se aseamănă, într-o oarecare măsură, cu *Cîntarea de nuntă* a lui Neanes din *Țiganiada*:

Cînd vîntul bătea
Toți cerbii-i gonea
Și mi-i gorgonea
Ce stai junelaș
Dacă-mi d-auzea
Daleo se punea
La piatră mușchiată
Cu pușca-cordată
Cîți cerbi îi trecea
Toți mi-i săgeta [1].

Elemente comune ale versurilor lui Ion Budai Deleanu cu aceste cîntări de colinde constau nu numai în particularitățile dialectologice și fonetice, ci mai ales în conținut. În versurile din *Țiganiada* e vorba de un „tînăr vînător" adică „junele" din colindă, care aleargă „după un drăgălaș de sobolaș" pentru a-l prinde. În colinda noastră după ce tînărul vînează nouă cerbi, al zecilea îi vorbește junelui, spunîndu-i să nu se grăbească a-l săgeta, pentru că el îl va arunca la livezi verzi unde vin fete de greci și el o să-și aleagă pe cea mai frumoasă dintre ele. Întocmai ca și în *Țiganiada*, unde „cătră sară" o fecioară îl îmbie pe vînător să părăsească gîndul de a prinde sobolul „fără de ajutoriu" ci mai degrabă să-i jure credință ei. Fecioara în schimb îl va ajuta să prindă mai repede sobolul dorit. Care sînt elementele comune ale cîntecelor Țiganiadei cu aceste colinde? În primul rînd faptul că în toate este vorba de vînători și vînătoare. Atît în colinde cît și în cîntecul lui Neanes, vînătoarea se face în pădure. În ambele cazuri un rol important îl va juca fata frumoasă pe care, pînă la urmă, vînătorul o va îndrăgi. În sfîrșit, în ambele categorii creatorul a urmărit ca prin aceste cîntece să pledeze alegoric pentru căsătorie. Cercetînd mai îndeaproape diferitele variante ale colindelor despre cerb și leu am găsit o serie întreagă de asemănări și din punct de vedere al procedeelor artistice. Este evidentă mai întîi folosirea diminutivelor: drăgălaș de sobolaș"[2] „sobol mititel" [3] care corespund în colinda noastră cu diminutive ca: „cerb, cerbuț, murguț" etc. Folosirea repetiției este o altă dovadă și reproducem pentru comparare versurile:

Îi grăi zîmbind
Tînăr vînătoriu, vînezi fără sporiu.
Lasă, lasă-ți gînd de-a prinde oarecînd
Sobol fugătoriu, fără de ajutoriu [4].

și în colindă:

Cerb, cerbuț murguț
Rupse de-a-mi *grăi*
-Cestai junelaș
Nu grăbi *nu, nu*
De-a mă săgeta [5].

[1] Vezi anexa cu variantele acestor colinde.
[2] Ion B. Deleanu, *Țiganiada*, *Cîntul IX*, strofa 32, p. 306
[3] *Ibidem*, *Cîntul IX*, strofa 33, p. 306
[4] *Ibidem*, *Cîntul IX*, strofa 35, p. 306.
[5] Varianta Turdaș, anexă.

Fetele care apar în ambele categorii de creații sînt nu numai frumoase ci și tinere: „copilă", „prunca iubeață", „fecioară" în *Țiganiada*, iar în colindă fata e „micutea și frumușea". Dacă vom lua în considerare și alte variante ale acestor colinde vom găsi și mai multe puncte de contact. Așa o colindă, din colecția lui Marienescu, începe cu versurile:

Ho ho ho nu săgeta [1]

În *Țiganiada* avem aceleași expresii ale vînătorului care urmărea sobolul:

Haida hăi, căpăi Hai la la hăi hăi [2]

Sau prinderea sobolului fără cîini și împușcare:

Fără de hăisaș, fără căpăuaș,
Prinsă-un sobolaș, blînd și drăgălaș [3]

corespunde în colinda „Junelul" cu vînarea leului de către vînător, fără ca acesta să-l săgete, ci de viu:

Căci aduci un leu legat
Leu legat nevătămat
Nici de pușcă împușcat
Nici de sabie tăiat [4]

Cu destulă evidență ne apar asemănările cu aceste colinde dacă vom cerceta versurile exclamative, interogative și în general folosirea dialogului. Iată cîteva exemple din Țiganiada:

Ah, sorioară, dragă fecioară! (p. 307)
„Ah, sobolul mieu!
Ah, fie-ți milă, nu-i face sîlă," (p. 308)
„Dragă fecioară! fii-m lelișoară,
Iară eu, mă jor, ți-oi fi bădișor!" (p. 308)
„Pruncă tînără,
Ce verși lacreme, ce te supără?" (p. 309).

și de asemenea unele versuri din diferitele variante ale colindelor:

Nu mă blăstăma [5]
Hei junel cam tinerel
Nu grăbi pe moartea mea [6]
Cine-n lume s-ar d-afla
Să-mi aducă leu legat
Leu legat nevătămat? [7]

Specifică poeziei populare ca și colindelor cercetate, inversiunea are în cele două cîntece din Țiganiada o pondere cu mult mai mare și aceasta tocmai datorită filonului puternic al poeziei populare:

Jură-te mie fără viclenie (p. 307)
Și eu ducu-mă (p. 309)
La drum scoate-mă (p. 309)
Eu strig chemu-le (p. 309).

---

[1] „Foaie Interesantă", Orăștie, nr. 40, anul 1926, p. 147.
[2] *Țiganiada*, strofa 32, p. 306.
[3] *Ibidem*, strofa 40, p. 308.
[4] „Foaie Interesantă", Orăștie, nr. 32, p. 118.
[5] „Foaie Interesantă", Orăștie, 1926, nr. 40, p. 148.
[6] *Ibidem*, nr. 39, p. 143.
[7] *Ibidem*, nr. 39, p. 144.

Cuvintele comune pe care le găsim în cîntecul lui Neanes şi colindele amintite, sînt o altă dovadă a înrîuririi folclorului local asupra creaţiei lui Ion Budai Deleanu. Ne referim la cuvinte ca: săgeta, grăia, sară, dalb, hăl etc. Un exemplu edificator este folosirea adjectivului demonstrativ „acesta".

Verzile *ceste* cetine (*Ţiganiada*, 310)
Cestai junelaş (*Colinda Cerbului*).

În colindele cercetate găsim şi alte cuvinte cum ar fi: mearsă, tînăr, puşcat, gătat, toţi bine, adurmit, blăstămat, cură, sau june, pe care le vom întîlni pe parcursul întregului poem *Ţiganiada*. Din punct de vedere fonetic semnalăm menţinerea lui *u* final atît la *Ţiganiada* cît şi în numeroase variante ale colindelor. În sfîrşit să adăugăm un ultim element comun destul de grăitor, versificaţia [1]. Forma versurilor din *Ţiganiada* este mult apropiată de cea din colindele noastre:

Ţiganiada:

Tînărul gonea, cu o săgeţea (p. 306)

Varianta Turdaş:

Cîţi cerbi îmi trecea
Toţi îi săgeta.

Atît la cele două cîntece din *Ţiganiada* cît şi la colindele despre cerb şi leu, ritmul este trohaic, versul din *Ţiganiada* este format din 10—11 silabe iar rima încrucişată. Dacă ţinem seama că cele două emistihuri de cîte cinci silabe din Ţiganiada corespund cu cele două versuri ale colindului vom înţelege şi mai mult asemănarea în ceea ce priveşte rima.

Cercetînd mai amănunţit aria de răspîndire a acestor cîntări populare (colinde), în regiunea Hunedoara, am primit informaţii temeinice de la mai multe persoane (bătrîni, profesori şi învăţători) care au arătat că, cu 40—50 ani în urmă, în părţile Abrudului, Bradului, mai precis de exemplu în satul Crişcior, Cîntecul Cerbului circula ca una din oraţiile de nuntă. Versurile alegorice vorbeau de un împărat (mirele) care a plecat la vînătoarea cerbului. Pe drum însă părăseşte cerbul deoarece îi iese în cale căprioara (simbol al miresei). Înclinăm să credem că aceste oraţii de nuntă, cu timpul, în diferite localităţi au devenit colinde, aşa cum se găsesc şi azi în părţile Orăştiei. Oricare ar fi situaţia, ipoteza noastră este că asemenea cîntări, în diferitele lor variante din trecut, au constituit un izvor folcloristic pe care Ion Budai Deleanu l-a folosit în cele două cîntece din *Ţiganiada*.

În legătură cu influenţa folclorului asupra *Ţiganiadei* rămîne să mai răspundem la o ultimă întrebare: care a fost atitudinea poetului faţă de izvoarele sale folclorice. Credem că este cazul aici să luăm poziţie faţă de afirmaţiile lui Cardaş care susţinea că Ion Budai Deleanu a cules şi adaptat producţiile populare, s-a inspirat din literatura populară „inconştient şi fără a-şi da cîtuşi de puţin seama de valoarea ei reală" [2]. Această interpretare tendenţioasă este infirmată de numeroasele referiri apreciative pe care le face

[1] Vezi F. Fugaru, *Influenţa versificaţiei populare asupra poeziei lui I. Budai Deleanu*, în „Limba Romînă", nr. 5, 1950, p. 11—43.
[2] *Ţiganiada*, ed. a II-a, îngrijită de G. Cardaş, Tiparul Oltenia 1928, p. LXXV.

poetul în diferitele note, prin abundența materialului folcloric, pe întreg parcursul poemelor sale, și desigur, chiar, și de prezentele încercări în care am dovedit felul cum Ion Budai Deleanu a folosit creația populară. Desigur poetul n-a transcris pur și simplu creațiile populare ci, așa cum recunoaște, „Aceste două cîntări sînt *făcute*“ [1] adică, este vorba de un nou proces de creație. Subliniem cu această ocazie că versurile lui Ion Budai Deleanu sînt superioare izvoarelor populare discutate. Acest lucru se observă în caracterul unitar al acțiunii care are și un mic conflict, în claritatea conținutului, originalitatea versificației și a metricii în special, în forma poetică aleasă și mai ales în prospețimea imaginilor. Aplecîndu-mă mai atent la una dintre variantele colindei despre leu am putut vedea, cum în mod cu totul arbitrar, se spune că leului nu-i este frică de june deoarece „Are coarne pungătoare,/ Și urechi ascultătoare/ Și picioare fugătoare“ [2]. Observăm apoi că foarte multe versuri de la colinda junelui se potrivesc cu cele ale colindei despre cerb sau despre leu. În colindele amintite limba este uneori foarte greoaie și există o serie de cuvinte care (cel puțin pentru oamenii care cîntau aceste colinde) nu aveau un înțeles precis: daleo, gorgonea, încobilciat [3] etc. În opoziție cu aceste cîntări imaginile cîntecelor din *Țiganiada* sînt pe cît de frumoase pe atît de noi. Fata e ca „amorul blînd“ (p. 306) și a roșit în față „ca vara bujorul“ (p. 307). Tînărul pe care-l iubește fata a zîmbit „ca zorile“ (p. 310) iar fața îi roși „ca rubinul“ (p. 310). Să precizăm apoi un lucru important, și anume, că cele două cîntări din *Țiganiada*, pe lîngă faptul că au fiecare din ele o unitate distinctă (fiecare are un înțeles deplin), ambele se completează reciproc formînd la rîndu-le o unitate. În cîntul I fata îi cere tînărului să-i jure credință iar în cel de al II-lea cînt apare răspunsul: tînărul pretinde același lucru fetei. Acestea sînt doar unele exemple care ilustrează suficient de convingător modul creator în care Ion Budai Deleanu a apreciat și folosit creația populară. Se cuvine ca în legătură cu aceste cîntări de nuntă, „din bătrîni“, cum le-a numit pe drept Ion Budai Deleanu — (și în cazul colindelor noastre cu conținut laic) să amintesc precizarea pe care o face în una din notele de subsol și anume: că unele din aceste cîntece „care s-au părut unor evlavnici călugări de la Cioară cu prepus, au fost cu totul șterse și au trebuit să să împrumute din izvodul Zănoaghei“ [4].

Tot ca o dovadă în sprijinul tezei că Ion Budai Deleanu nu în mod inconștient a folosit creația populară este și faptul că, atît în *Țiganiada* dar, mai ales, în *Trei Viteji* se vorbește de poveștirile despre Arghir și Elena, de romanul popular *Alexandria*, creații populare scrise, care au fost folosite în măsura cerută de conținutul adecvat al episoadelor din cele două poeme eroi-comice. În legătură cu influența folclorului și a creației locale în opera lui Ion Budai Deleanu, trebuie să precizez că deși am circumscris analiza, doar la cele două cîntece din *Țiganiada*, prezența elementului folcloric se face simțită pe întreg parcursul operei sale. În afara cîntărilor de nuntă Ion Budai Deleanu vorbește în multe locuri „de cîntecele obștite“, „proverburile“, obiceiurile la înmor-

[1] *Țiganiada*, nota de subsol, p. 309.
[2] „Foaia Interesantă“ din 1926, nr. 39, p. 143.
[3] În „Foaia Interesantă“ din 1926, nr. 32, p. 117. G. Todica publică o variantă a colindei leului culeasă din Geoagiu, sat vecin Cigmăului.
[4] *Țiganiada*, nota de subsol, p. 306.

mîntare (p. 322), poveștile populare (p. 141), despre stihurile cîntate la ospețe (p. 130), despre descîntecele și practicele babelor, cu diferite buruieni (p. 210) și în *Trei Viteji* (p. 132 și 136); despre orbeții tîrgurilor de țară (*Trei Viteji*, p. 36); bocetele (p. 71) etc.

Ion Budai Deleanu pomenește apoi și de petrecerile populare la nedee. Aceste nedee au, în părțile Hunedoarei, nu numai un renume ci și o tradiție interesantă. Ne gîndim la tîrgul de fete de pe muntele Găina, la nedeile oierilor din părțile de munte, care și astăzi se mențin [1].

Dar, dacă în privința creației folclorice nu se pot face delimitări riguroase în ceea ce privește limba, lucrurile se schimbă într-o mare măsură [2]. Referindu-se la opera lui Ion Budai Deleanu, cercetătorii în majoritate confirmă existența unor regionalisme, element important și semnificativ pentru tema preocupărilor noastre [3].

Într-adevăr tezaurul limbii vorbite și mai precis expresiile și cuvintele specifice regiunii sale au fost valorificate în mod măestrit în creația învățatului de la Cigmău. Să dăm pentru început una din strofele *Țiganiadei* pentru a sesiza și înțelege nu numai cuvintele ci și ambianța acestui grai dialectal:

Dar *într-acea* poruncă le vine
Ca toți cît mai curund să *se gate*;
Cetele să fie pănă mîne
Dimineață *toate bine* armate.
Pe lîngă aceasta, multe încărcate
Sosiră și carră *cu bucate*[4].

Expresii ca: într-acea — toate bine și cuvinte ca: bucate, să se gate sînt și azi întrebuințate chiar în această formă de pronunțare. Aceeași armonioasă limbă populară o găsim și în strofa pe care o citām tot pentru exemplificare:

Pentruce vodă aici ne trimisă?
Pentru ce ne *pusă* armele în spate?
Pentruce *dete mălaiu cu clisă*?...
Aheste nu mi-s lucruri curate!...
Și mă tem ca nu cu bună știre
Să fim trimiși aici la *perire* [5].

[1] Nedeile din părțile Hunedoarei sînt petreceri cîmpenești. Unele se țin la munte. La aceste petreceri populare se leagă prietenii trainice între tineri iar uneori și căsătorii. În cadrul acestor serbări, atît fetele cît și feciorii joacă, strigă și cîntă. Voia bună este întregită și de cîntecele tulnicelor, a ceterilor, despre care vorbește I. B. Deleanu etc. Datorită tradiției străvechi a acestor întruniri cîmpenești, există și se menține o întreagă serie de legende, cîntări fecioresti, de care poate a auzit și autorul Țiganiadei. (Vezi O. F l o c a, *Regiunea Hunedoara*, ghid turistic, 1957, p. 194—200). Din această realitate a nedeilor s-a inspirat și poetul A. A n d r i ț o i u în vol. *În Țara moților se face ziuă* precum și prozatorul *N. Deleanu*, care a realizat un roman în două volume *Nedeea din Poiana Miresei* și-n care acțiunea se petrece în părțile Hunedoarei.

[2] I. G h e ț i e, *I. Budai-Deleanu teoretician al limbii literare*, în „Limba romînă" nr. 2, 1958, p. 23—39.

L u i z a și M i r c e a S e c h e, *Creațiile lexicale personale la Ion Budai Deleanu*, în „Limba romînă", nr. 3, 1958, p. 39—47.

[3] L i d i a S f î r l e a, *Observații asupra limbii și stilului Țiganiadei lui Ion Budai Deleanu*, — în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu* E.S.P.L.A. 1958, p. 142—145 156—158, etc.

I. O a n ă, *Țiganiada*, E.S.P.L.A., p. 45—47.

[4] I o n B. D e l e a n u, *Țiganiada*, Cîntul I, strofa 62, p. 88.

[5] *Ibidem*, Cîntul V, strofa 7, p. 193.

Ion Budai Deleanu și-a luat sarcina să folosească și să explice o serie întreagă de expresii și cuvinte „obicinuite în multe părți pe unde s-află Romînii, mai vîrtos în Ardeal, doară ca să le scape de peire, căci — subliniază poetul — acum puține foarte și numai între țerani le vorbesc[1].

Urme adînci a lăsat vorbirea locală în întreaga operă a lui Ion Budai Deleanu. Și iată cîteva exemple de expresii populare din *Țiganiada*: „Trăbue doar încă" (p. 80, I, 34)[2]; „trage hirea" (81, I, 35); „mie nu mi să pare" (82, I, 42); „de nu vom băga samă de țară" (91, I, 73); „ian cântați" (91, I, 74); „încă mai șezu" (106, II, 16); „eu nice într-un chip nu pociu precepe" (108, II, 24); „împăca cu buna" (109, II, 28); „a ne lua sama bine ca să nu pățim cumva rușine" (111, II, 36); „fără numa" (113, II, 44); „tot feliu de beuturi și bucate" (122, II, 80); „tocma su poalele unii măgure" (127, II, 98); „nu că s-au temut doară de năpastă" (141, III, 48); „să te nărăvești bine" (190, IV, 118); „ca mai rău doară să nu petreacă" (198, V, 31); „mînca cum să cade" (333, X, 9); „de ar pune sîlință" (355, X, 93) etc. Pentru pitorescul și expresivitatea lor adăugăm cîteva exemple și din poemul *Trei Viteji*: „destul că învăța" (35, I, 20); „că măcar ce faur" (42, I, 39); „s-au fost străinat" (43, I, 42); „de bună samă" (44, I, 45); estea nu-s tîndale" (44, I, 46); „cumu-ți pare" (50, I, 63); „fără de sminteală" (52, I, 74); „nu te mesteca" (69, II, 10); „graiul în grumazi tot i să închisese" (76, II, 30); „scoasă ponteriul și pogacea latră" (78, II, 38); „ba că, stăpîne" (79, II, 41); „că aici, pecum văd, îi nedejdea slabă" (94, II, 84); „ce rău într-atît putu să te întarte" (103, II, 113); „că tot cu nebuni mi-am făcut ș-am treabă" (108, III, 6); „gîndeai că creapă de mănie" (141, III, 104) și multe altele. Credem că din aceste exemple în care un rol important îl joacă elementul local se poate înțelege suficient de ce, așa cum s-a afirmat „trăsătura fundamentală a limbii Țiganiadei o constituie caracterul ei popular„[3]. Preferința pentru limba vorbită de popor pentru unele cuvinte „strămoșești" o mărturisește poetul și o dovedește tocmai prin aceea că explică multe din cuvintele sau expresiile care i s-au părut mai puțin înțelese. Astfel, despre unele „voroave" ca „ahaia", „ahasta", „hie", spune că sînt dialectuli care „să vorbește și astezi în Ardeal în valea Hațegului"[4]. Ion Budai Deleanu ne atrage atenția asupra cuvîntului „clisă", cuvînt din graiul ardelenesc și care „să obicinuește și în zioa de astezi și înseamnează ce pe alte locuri slănină"[5].

Explicînd cuvîntul „lela" poetul face legătura cu unele obiceiuri și practici populare mai vechi, pe care ni le face cu această ocazie cunoscute. În legătură cu acest cuvînt „lela" care în expresia „a umbla lela" are înțeles de a nu lucra nimic, „a bate lela" se spune: „În Ardeal spre părțile țării Hațegului au copiii țăranilor, mai vîrtos cei care păstoresc vitele, un feliu de cîntec ce-i zic lela. Îș strîng grumazii și să scutură din tot trupul, ș-așa cîntă izbucnind cuvinte trecsărite și făcînd shime urîte rușinoase și din gură cîn-

[1] *Ion B. Deleanu, op. cit.*, nota de la p. 90.

[2] Cifra arabă indică pagina, cea romană cîntul și ultima cifră strofa din care a fost extras exemplul.

[3] Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, Editura Științifică, București, 1961, p. 403.

[4] Ion B. Deleanu, *Țiganiada*, nota de la p. 81.

[5] *Ibidem*, p. 83.

tînd lucruri de ruşine şi adevărat satiriceşti" [1]. În cele mai multe cuvinte sau expresii folosite şi explicate, Ion Budai Deleanu, în mod intenţionat a ţinut să sublinieze că sînt vechi, că se obişnuiesc şi azi, că au o provenienţă „vulgară" populară, şi mai ales că sînt ardeleneşti. Cîteva exemple: autorul Ţiganiadei mărturiseşte într-una din trimiterile explicative că, de exemplu, a luat cuvintele acestea „june", „junie", „precum să cuvine în noima lor cea adevărată şi strămoşească" [2]. Sau în legătură cu expresia găsită la „original": „Au trecut babele cu colacii", spune că e o „proverbie care şi astăzi este în obiceaiu" [3]. Despre locul provenienţei cuvîntului „şoiman" spune autorul că „nu este pretutindene obicit ca în Ardeal" [4], iar despre expresia „fată în păr" (adică fată cu capul neacoperit) spune că această „zisă este deobşte şi vulgare pe unele locuri, precum în Ardeal, însă este adevărat strămoşască" [5]. Cît de bine cunoştea Ion Budai Deleanu vorbirea vie a poporului reiese şi din limba acestor note explicative. Să nu uităm că Ion Budai Deleanu a avut serioase preocupări filologice, fapt care ne determină să presupunem că el în mod deliberat a folosit cuvintele „obştite de ţărani". Oprindu-ne la aceste exemple comentate de poet putem conchide fără teamă de a greşi că Ion Budai Deleanu şi-a însuşit temeinic limba şi graiul poporului din ţinutul Hunedoarei, a cunoscut îndeaproape viaţa satului şi a ţăranilor care „sînt mai stătornici întru ţinerea obiciaiurilor strămoşeşti" [6]. De altfel, era şi firesc acest lucru din partea unuia care şi-a propus să scrie „pentru oamenii din ţara noastră care trăiesc cu ţiganii şi le cunosc firea" — adică era firesc să scrie într-o limbă a poporului — cu cuvinte „vulgare" sau „umilite" de îndată ce a scris pentru şi pe înţelesul poporului. Se cere totuşi să subliniem faptul că aceste cuvinte dialectale au în opera lui Ion Budai Deleanu pitorescul şi dulceaţa lor, iar vechimea şi raritatea cuvintelor folosite de poet n-au făcut decît să întregească şi să coloreze forma frumoasă în care s-a exprimat un conţinut progresist şi realist. Şi poate nu îndeajuns am insistat tocmai asupra acestor cuvinte care au înviorat prin prospeţimea şi vigoarea lor *Ţiganiada*. De aceea mai amintim cîteva din Ţiganiada: „direpte" (356), „pită" (71), „îmbie" (79), „voroavă (80), „nimărui" (119), „măestru" (130), „tinoasă" (179), „bucate", (192), „muiere" (199), „nimică" (334), „rînduială" (334), „osăbire" (337), sau unele din *Trei Viteji* ca: „tînăr" (37), „durmea" (50), „grăi" (54), „zamă" (69), „vinars" (78), „rătunde" (80), „prepusă" (93) etc.

Analizînd influenţa şi ponderea elementelor locale din opera în versuri a lui Ion Budai Deleanu, am intenţionat să subliniem în mod deosebit caracterul realist al creaţiei sale, deşi în general exprimarea este alegorică. De asemenea merită a fi subliniat, în limita acestei încercări, caracterul popular, naţional, adîncul democratism dar mai ales patriotismul exprimat de poet prin ataşamentul pentru oamenii din popor, respectul pentru creaţiile, limba şi obiceiurile sale, dragostea pentru meleagurile natale de care a murit departe, acum 140 de ani.

---

[1] *Ion B. Deleanu*, op. cit., p. 90.
[2] *Ibidem*, p. 242.
[3] *Ibidem*, p. 234.
[4] *Ibidem*, nota de la p. 214.
[5] *Ibidem*, p. 120.
[6] *Ibidem*, p. 165.

BIBLIOGRAFIE SUPLIMENTARĂ

1. J. Byck, I. Oană, *Țiganiada*, vol. I și II, Biblioteca pentru toți, 1955.
2. J. Byck, *Editarea clasicilor noștri*, în „Gazeta literară" nr. 36, 1960.
3. N. David, *Ion Budai Deleanu*, Colecția „Contemporanul".
4. F. Fugaru, *Despre lectura manuscriselor lui Ion Budai Deleanu*, în „Limba romînă" nr. 4, 1958, p. 11—43.
5. G. Istrate, *O nouă ediție a Țiganiadei*, în „Limba romînă" nr. 2, 1954, p. 83, 92.
6. I. Lungu, *Școala ardeleană și mișcarea ideologică iluministă*, în „Tribuna" nr. 36, 1960.
7. I. Manole, *Țiganiada*, Biblioteca pentru toți.
8. I. Pervain, *Versuri inedite din Țiganiada*, în „Tribuna" nr. 32, 11 august 1960.

ANEXA

Încercarea pe care am făcut-o comparînd colinda cerbului cu cele două cîntece din *Țiganiada* are ca temelie certitudinea că Ion Budai Deleanu, copil fiind, a putut auzi asemenea colinde în satele din jurul Cigmăului, la Cigmău sau chiar la Blaj unde a fost elev. Aceste cîntece au o tradiție istorică, fapt care ne apare clar dacă vom spune că, colinde asemănătoare au publicat: At. Marienescu *Colinde*, (Pesta 1859); Andrei Bîrseanu: *Cinzeci de colinde adunate de la școalele medii din Brașov*, (1890); Al. Ciura *Colinde adunate de Școalele medii din Blaj* (Orăștie, 1908); G. Velcu *Colinde*, (Caransebeș, 1911) sau Alexiu Viciu *Colinde din Ardeal* (București, 1914). Este adevărat că nu în toate aceste colinde e vorba de cerb ci și de alte animale: leu (poate ursul de peșteră) etc. Datorită vechimii lor, în foarte multe asemenea colinde am găsit un conținut confuz, așa că vom reproduce aici numai unele variante din părțile Orăștiei:

COLINDA CERBULUI

D-ai roagă se roagă
Cesta-i junelașu
Hai ler, dai ler, jupîne gazdă.
De acest vînatu-ți linu
De el să mi-ș bată
În toate laturile
În toate vadurile
Cînd vîntul bătea
Toți cerbi-i gonea
Și mi-i gorgonea
Cestai junelaș
Dacă-mi d-auzea
Daleo se punea
La piatră mușchiată
Cu pușca-ncordată
Cîți cerbi îmi trecea
Toți mi-i săgeta.
Pînă la nouă cerbi
Cînd fu hăl de-al zecea
Cerb, cerbuț murguț
Rupse de-a-mi grăi:
— Cestai junelaș
Nu grăbi nu, nu
De-a mă săgeta
C-ai mai săgetat
Nouă frați de-ai mei
Cu mine-ar fi zece
Eu m-oi mînia
Jos m-oi d-apleca
În coarne te-oi lua
Sus te-oi arunca
Peste noă mări
Peste nouă țări
Peste nouă munți
Peste nouă curți
La liveții verzi
Vin fete de greci
Și tu ți-i alege
Fata grecului
Cea mai micutea
Și mai frumușea
Și mai oacheșea
Că la ea la păr
Fir de calapăr
Și la ea la brațe
Fir de iarbă creață
Și la ea la brîu
Are-un spic de grîu
Și la ea-n cositre
Fir de romanițe

Fan Petru, Turdaș, 1957

COLINDA JUNELUI

Junelui, junelui bun
Din toarta inelului
Luai urma leului
Pînă-n vîrful muntelui.
Găsii leul adormit
Sub un spine neînflorit,
Neînflorit şi neîmpupit
Murgul de te-a strănuta
Leu din somn se pomenea
Întreabă leul spre june:
— Că tu ce-ai căutat pe-aici
Ori părinţii ţi-ai urît
Ori copiii ţi-ai părăsit.
— Nici părinţii nu mi-am urît
Nici copiii n-am părăsit
C-am venit să ne luptăm.
Se luară, se luptară
Se luptară pînă-n seară
Şi cînd fu de către sară
Îl trînti leul pe june
Cum aduse jos mi-l puse.
Se luară a doua oară
Zi de vară pînă-n sară
Şi cînd fu de către sară
Îl trînti june pre leu
Cum l-aduse jos îl puse
Zgarda-n cap încă i-o puse
Coborîră jos la ţară
Jos la ţară-i tîrg de vară
Cîţi pe june mi-l vedeau
Toţi pe el mi-l fericeau
Fericeau de maică-sa
Că-i aduce-un leu legat
Legat şi nevătămat
Nici cu sabie nu-i tăiat.

Fan Petru, Turdaş, 1957

COLINDA JUNELUI

La junelui tinerel
Poruncit-a poruncit
Fată dalbă la junele
De să-mi facă-atîta bine
De să-mi vină pîn-la mine
Că eu, zău, i-oi sămănare
O vatră de busuioace
Şi d-alta de semenoace.
Nu ştiu ce s-o dă-nvăţatu
De flori dalbe le-o strîcatu
Le-o strîcat, le-o dripuit
Nu ştiu leu-îi sau îi zmeu
Sau îi cel cerbuţ murguţ.
L-oi prinde şi l-oi lega
Şi l-oi coborî la ţară
Pe d-uliţa grecilor
De faţă părinţilor
Cîţi pe el că mi-l vedea
Toţi bine mi-l fericea
Ferice de maică-sa
Ce băiat a fost băiatu
De-n aduce leu legatu
Leu legat nevătămatu
Nici cu puşca nu-i puşcatu
Nici în sabie nu-i tăiatu
Numa-n curea neagră legatu
Şi jos la ţară lăsatu.

Costescu Ioan, satul Tămăşasa, 1958.

LUPTA JUNELUI CU LEUL

Sus la gardul viilor,
La umbra gutîilor
Potcoveşte-un junel murgu
Cu potcoave de aramă
Cu cuie de sîrmă dalbă
Într-o sfîntă duminică
Pînă-s popii-n biserică
Nime-n lume nu-l vedea
Numa dalba-mpărătească
Pe-o zăbreală de fereastră
Şi din grai aşa grăia:
— Ce rău june avuseşi
De murgul ţi-l potcoveşi
Ori zilele ţi-ai urît
Ori părinţi-ai dojenit
Sau ţi-i gînd de cătănit
Ori dor de căsătorit.
— Nici zilele n-am urît
Nici părinţii n-am dojenit
Ci am cale să mă duc
Cu leul ca să mă lupt.
La tulpină la doi brazi
Găsii leul adurmit
Se luară se luptară
Şi cînd fu în cap de sară
Puse leul pe junel
Se luară-a doua oară
Zi de vară pînă-n sară
Şi cînd fu în cap de sară
Duse leul pe junel
Cum îl duse jos îl puse.
Se luară-a tria oară
Şi cînd fu în cap de sară
Puse junelul pe leu

Scoase arcul să-l săgete
Leul din grai îi grăire:
— June nu mă săgetară
Ci mă leagă cum se leagă
Mă coboară jos la țară
Ca să vadă lumea toată
Că junele-o fost băiat
De ș-aduce leu legat
Leu legat nevătămat
Nici de pușcă nu-i pușcat
Nici de sabie tăiat
Numa-n lupt-a fost luptat.

Rob Maria, Turmș, 1958

COLINDA JUNELUI

Leu la țară coborîre
Pradă mare că-și făcere
Și-a strigat în gura mare
Că frică de junel n-are
June-l dacă-și d-auzere
La alișcă se ducere
De cu sară prin săcară
Miez de noapte-n grîne coapte
De cu zori în cîmp cu flori
Cînd se făcu ziuă bine
Găsi leul subt un spine
Subt un spine înflurit
Găsi leul adurmit
Trase arcul să-l săgete
Trase arcul și nu dete
Pînă june să gîndește
Leul din somn se trezește.

Informatorul Ilie Ion din Cioara își amintește numai de acest fragment.

Colinde despre cerb, leu sau colinda junelui dețin tov. prof. Baciu Petru (Beriu), Ivașcu Maria de la Băcia, Stancu Dorica Căstău ș.a.

Reproducem din volumul *Colinde din Ardeal* al lui A. Viciu colinda *Junelu tinerel.*

De rugat se roagă
Junelu tinerelu
Dai domnului doamne
Ca el să mi-s bată
Toate vîrfurile
Și toate gestrele
Mai vîrtos să-mi bată
La piatră mușată
La vadul cerbilor
Toți cerbi-mi venea
Toți mi-l gorgonia
Mai pe urmă-mi vine
Un cerbuț murguț
Și tu să te-arunci
Din coarnele lui
Leagăn de mătasă
Și tu să te arunci
Că el mi te-aduce
Sus la vîrfuri nalte
La livezi mai verzi
La izvoare reci
Vin fete de greci
Și tu să-ți alegi
Fata grecului
Cea mai micuțică
Cea mai frumușică
Dinaint în chică
Fir de ruminică
Dinapoi în brîu
Spiculeț de grîu
Dinainte-n față
Fir de iarbă creață
Și te veselește
Junelu tinerelu
Că noi ți-o-nchinăm
Dalbăi sănătate.

T. Hațeg, p. 113.

CURENTUL LITERAR PATRUZECIOPTIST

de G. C. NICOLESCU

Dezvoltarea cercetărilor din domeniul istoriei noastre literare în anii din urmă a determinat un interes sporit și pentru complexa problemă a curentelor literare. Studii și articole apărute în diverse reviste privitoare la semănătorism, poporanism, simbolism, gîndirism au reprezentat contribuții pozitive în acest domeniu. Cercetarea curentelor literare este de altfel în genere deosebit de rodnică. Prin discernarea rădăcinilor lor de clasă, a cauzelor reale care le determină deci, devine mai precisă conturarea tendințelor și obiectivelor lor, mai clară orientarea mișcării literare în ansamblul ei din momente însemnate, mai evident amplul proces de dezvoltare în continuă desfășurare al literaturii, mai sesizabile anumite trăsături dominante comune care înrudesc și grupează o sumă de scriitori laolaltă, deosebindu-i, în același timp, de alții în mod mai pregnant decît în orice alt chip. Prin cercetarea curentelor literare devin mai lămurite, în sfîrșit, sensurile operelor ce se integrează în fiecare curent ca și a celor ce nu se integrează, după cum devin mai lămurite, în raport cu vremea lor și cu a noastră, și pozițiile scriitorilor înșiși.

Fără îndoială, sîntem încă departe de a fi rezolvat toate problemele în acest domeniu al curentelor literare. Mai sînt suficiente lucruri de spus, fie pentru a completa, fie pentru a nuanța, în ceea ce privește curentele deja abordate, după cum sînt încă numeroase curentele sau grupările din literatura noastră care n-au fost încă examinate în mod științific cu toată atenția ce li se cuvine. Între curentele literare care încă n-au făcut obiectul unei cercetări mai ample și mai adîncite de pe pozițiile marxism-leninismului este și cel cunoscut îndeobște sub numele de „curentul de la «Dacia literară»" — curent cu atît mai necesar să fie lămurit în cauzele și sensurile lui adevărate cu cît creațiile ce se integrează în el constituie la drept vorbind cea mai mare parte din temelia literaturii romîne moderne.

Nu e ușor de fixat hotarele perioadei din literatura noastră în care dominant este acest curent. Dar este evident pentru oricine urmărește cu oarecare atenție fenomenele că, oricîtă continuitate firească ar exista în procesul neîntrerupt de viață al literaturii, spre sfîrșitul primului sfert din secolul al nouăsprezecelea, apar în literatura noastră o serie de manifestări noi, iar unele din cele vechi îmbracă aspecte sau măcar nuanțe noi. Astfel, de pildă, în literatura noastră de la sfîrșitul secolului al optsprezecelea și începutul celui următor, elementele folclorice erau prezente, dar îndeosebi în domeniul liricii erotice, în ce privește conținutul; iar în ce privește forma, fără întreaga

lor puritate şi uneori fără întreaga lor autenticitate, întrucît proveneau nu dintr-un contact direct cu ansamblul creaţiei poporane, ci în genere dintr-unul fragmentar şi alterat, prin intermediul lăutarilor, fără o limpede conştiinţă faţă de această creaţie. Cu totul altfel stau lucrurile în această privinţă ceva mai tîrziu, cînd *Doinele* lui Alecsandri izvorăsc dintr-o profundă cutremurare creatoare a scriitorului, comunicată tuturor contemporanilor săi, în faţa descoperirii directe, pe plaiurile munţilor sau în fundul satelor celor mai mărunte, a valoroasei literaturi poporane, aducînd mult mai mult decît cele cîteva *note* pe care le cuprindea lirica Văcăreştilor, aducînd nu numai elementele de erotică ţărănească sau tiparele formale ale literaturii poporane, dar însăşi mentalitatea ţăranului aşa cum o exprima el în poezia poporană, cu suferinţele fiinţei sale individuale şi sociale, cu ura sa faţă de exploatatori, cu dorul său de libertate, de dreptate şi de luptă pentru a cuceri libertatea şi dreptatea (cum o dovedeşte apoteozarea figurii haiducului), chiar cu ceva din lexicul său caracteristic, aducînd totodată o conştiinţă foarte precisă faţă de folclor şi faţă de necesităţile din care izvora atenţia pentru acesta.

De asemenea, dacă ne-am referi la o altă trăsătură ce reprezintă o anumită constantă în întreaga noastră literatură, la militantismul ei pe tărîm naţional sau social, e izbitor cîte deosebiri apar în manifestarea şi conţinutul ei pe măsură ce înaintăm în al doilea sfert al secolului al nouăsprezecelea: militantismul naţional al scriitorilor din Şcoala ardeleană urmărea nu egalitatea în drepturi cu celelalte naţiuni conlocuitoare, ca cei de la 1848, ci recunoaşterea dreptului la privilegii de esenţă feudală pentru poporul romîn din Transilvania. În militantismul lor, pe acelaşi tărîm naţional, scriitorii din perioada ulterioară urmăreau în opere ca *Eu sînt romîn* de Negruzzi, *Un nou chip de a face curte* de Kogălniceanu, *Balta Albă* de Alecsandri, *Poezia populară* de Russo şi multe altele, afirmarea individualităţii naţionale proprii a poporului romîn, iar nu revendicarea vreunui privilegiu, considerat acum de mult perimat. Militantismul acesta oferă deosebiri substanţiale şi atunci cînd se aplică la viaţa socială. În perioada de la sfîrşitul secolului al optsprezecelea şi începutul celui de-al nouăsprezecelea, militantismul din acest sector se manifestă printr-o critică socială lipsită de mare ascuţime, pentru că avea un caracter mai mult teoretic, fiind înrîurit într-o bună măsură, evident în condiţiile istorice concrete, de raţionalismul şi spiritul de toleranţă al luminismului. Simpatia pentru masele populare exploatate, reduse la mizerie pe de altă parte sub înrîurirea aceloraşi idei, raţionaliste, pornind de la elementele „luminate" aparţinînd claselor „de sus" din ierarhia socială, către clasele apăsate „de jos" — se manifestă deci în această vreme de sus în jos şi fără să cuprindă chemarea la luptă pentru răsturnarea feudalismului. În perioada ce urmează, militantismul acesta este infinit mai radical şi o poezie de intensă revoltă cum este *Clăcaşul* lui Bolliac pune puternic în lumină noile caracteristici ale criticii sociale pe care o cuprinde literatura: o mare ascuţime, o mare violenţă, ameninţarea plină de sfidare, pe care numai cel puternic şi-o îngăduie, în acţiunea de cucerire a drepturilor ce se cuvin maselor muncitoare prin luptă. Deosebit de semnificativ este că Bolliac, ca şi Alecsandri în *Doina*, vorbeşte aici nu de sus în jos, ca un intelectual raţionalist care înţelege iraţionalitatea unei lumi nedrepte, ci, substituindu-se unui erou ţăran, ca un ţăran, în numele ţăranilor, de pe poziţiile intereselor de clasă ale ţăranilor. Toate

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

acestea ilustrează cum nu se poate mai evident transformări și evoluții ce se petreceau în dezvoltarea literaturii române.

Nu este greu nimănui să-și dea seama că, de la o dată care este greu de fixat cu mare precizie, dar care în nici un caz nu coincide cu apariția „Daciei literare", ci se așază mult mai devreme — după părerea mea, către sfîrșitul primului sfert din secolul al nouăsprezecelea[1] — încep să apară scriitori, opere și publicații periodice care au trăsături deosebite de cele de pînă atunci.

Poate fi amintit, că între scriitorii noi, în spiritul acesta nou care se simte tot mai limpede se încadrează chiar scriitorii mai vîrstnici, ca Iancu Văcărescu, Asachi, sau chiar Heliade Rădulescu, care, deși rămîn niște figuri de tranziție, intrînd în această nouă perioadă, marchează trăsături noi în creațiile lor. Urmează apoi, într-o înșirare grăbită, cei ce constituie, fără îndoială, una dintre cele mai strălucite și mai constructive generații de scriitori din literatura română: Kogălniceanu (cu încercările sale literare, cu programul „Daciei literare", cu prefața *Letopisețelor*, cu studiile sale literare, sociale și istorice, cu *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* etc.), Bălcescu (cu studiile sale istorice dintre care mai cu seamă *Question économique de Principautès danubiennes* și *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, cu activitatea sa politică revoluționară și inima sa înflăcărată), Gr. Alexandrescu (cu fabulele, epistolele, satirele sale atît de cunoscute), C. Negruzzi (cu nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, cu piesele sale de teatru și cu schițele sale din *Negru pe alb*), D. Bolintineanu (cu legendele sale istorice și atîtea alte poezii legate de evenimentele politice ale epocii, cu romanele sale), Cezar Bolliac (cu atîtea poezii de vehementă critică socială și de chemare la luptă, cu studiul despre menirea socială, democratică a poeziei, cel mai avansat manifest literar al acestei epoci, publicat în fruntea volumului său din 1847), A. Russo (cu remarcabilele sale studii: *Soveja*, *Cugetări*, *Poezia populară* și altele), A. Mureșianu (cu poezii în care răsună chemarea la luptă pentru libertate națională și socială), în sfîrșit, pentru a nu lungi la infinit această enumerare, cel mai strălucit reprezentant literar al acestei generații: Vasile Alecsandri (cu *Doine*, *Suvenire* și *Mărgăritărele*, cu studii despre poezia populară și cu publicarea poeziei populare, cu *Iorgu de la Sadagura*, *Iașii în carnaval*, *Nunta țărănească*, *Chirița în Iași*, *Chirița în provincie*, *Cetatea Neamțului*, în teatru cu *Iașii în 1844*, *O primblare la munți*, *Istoria unui galbîn* și altele, în proză). Dacă mai amintim orientarea generală a principalelor periodice mai cu seamă de după „Dacia literară" din această epocă: „Arhiva românească", „Magazin istoric pentru Dacia", „Propășirea", „Pruncul român", „Poporul suveran", „Bucovina" „Expatriatul", „România viitoare", „Republica română", „Junimea română", „România literară", „Steaua Dunării" etc., militînd toate pentru reforme sociale, democratice, pentru libertate națională și Unire, pentru o literatură străbătută de aceste năzuințe, apare limpede dezvoltarea rapidă, tumultuoasă din literatura română a unei generații noi, deosebită substanțial de cea anterioară, o generație de scriitori puternic legați de frămîntările populare ce au pregătit anul revoluționar 1848 și i-au urmat. Se cuvine însă subliniat că nu vîrsta acestor scriitori, mai toți, este adevărat, tineri, uneori chiar mult

[1] Vezi, în legătură cu aceasta, discuția din studiul meu: *Contribuții la o periodizare a literaturii române moderne*, în volumul „Limbă și literatură", IV, București, 1960, p. 199 și urm.

mai tineri decît cei din perioada anterioară, e cea care face din ei cu adevărat o nouă „generație". Trăsăturile noi ale creației lor, formele noi, specifice pe care le îmbracă trăsăturile caracteristice mai vechi și mai generale ale literaturii noastre sînt cele care ne îngăduie și ne obligă să considerăm că ne aflăm de fapt în fața reprezentanților unui nou curent, care domină o nouă perioadă din literatura romînă. Sînt reprezentanții curentului așa-numit de la „Dacia literară". Ne aflăm de fapt nu în fața curentului *de la Dacia literară* din Moldova, ci în a celuia mult mai larg al patruzecioptismului din întreaga literatură romînă. Trăsăturile majore ale acestui curent, formulate în bună parte, deși nu cu toată precizia, de către „introducția" „Daciei literare", sînt ușor de distins: în primul rînd, militantismul scriitorilor, un militantism infinit mai viu și mai deliberat decît cel prezent vreodată pînă acum în literatura noastră, în al doilea rînd, lupta activă contra feudalismului și, în sfîrșit, în al treilea rînd, manifestarea insistentă a aspirației spre libertatea socială și națională, care a implicat adîncirea caracterului popular și a realismului literaturii noastre.

Pentru cercetătorul care vrea să discearnă sensul profund și real al creațiilor ce se încadrează în acest curent, într-o perioadă din cele mai însemnate din literatura noastră cum este cea de la 1848, problema cea mai importantă este să-și lămurească de unde provin aceste trăsături dominante ale ei. Foarte multă vreme, în trecut, istoricii noștri literari se mărgineau să caute și să stabilească influențele străine care ar fi determinat cutare sau cutare idee dintr-o operă, cutare sau cutare trăsătură dominantă dintr-un curent întreg, uneori chiar anumite curente întregi dintr-o literatură ca a noastră. Fără îndoială, literaturile ca și popoarele, mai cu seamă în epoca modernă, nu trăiesc izolate și ideile circulă de la unele la altele. Nu se poate contesta că există deci relații între diversele literaturi naționale pe care nimeni nu trebuie și nu poate să le ignoreze. Consfătuirea de la Moscova din ianuarie 1960 în legătură cu problemele relațiilor dintre literaturile naționale este de altfel o mărturie a interesului deosebit ce se cuvine cercetărilor din acest domeniu. Ceea ce vor însă istoricii literari de formație marxist-leninistă este considerarea influențelor reciproce într-un spirit științific care duce mai departe, mai în adîncimea fenomenelor de relații dintre diversele literaturi naționale, căutînd a lămuri cum împrejurările istorice specifice dintr-o țară fac ca la un moment dat anumite înrîuriri să fie acceptate, iar altele nu, și cum fac ca o serie de idei literare să îmbrace în literatura în care pătrund forme noi, uneori cu totul deosebite de ale originalelor.

Evident că literatura romînă a avut încă de foarte multă vreme relații cu alte literaturi și în cuprinsul ei se pot identifica o serie de influențe străine. Romînia era numită de unii cercetători în trecut adeseori: răspîntia influențelor, făcîndu-se din această uneori reală aglomerare de influențe străine ce se întîlneau în țara noastră un titlu de exagerată mîndrie. Noi astăzi considerăm că mîndria noastră constă, în afară de faptul că am creat valori artistice ce-și au puternice rădăcini numai în inima poporului romîn, în aceea de a nu fi primit — ca orice popor de altfel — influențele străine la întîmplare, oricum și oricare, ci de a le fi selecționat cu mult spirit critic (Ibrăileanu a scris chiar o carte în legătură cu aceasta despre *Spiritul critic în cultura romînească*, ale cărei concluzii, în stadiul în care se află astăzi istoria noastră

literară, pot fi adîncite și amplificate), de a fi respins ceea ce nu ni se potrivea și de a fi acceptat, îmbrăcînd în formele noastre specifice, ceea ce putea fi de folos dezvoltării noastre ca popor, dezvoltării noastre culturale și literare. E suficient însă să ne amintim — ceea ce observa undeva și acad. T. Vianu — formele specifice, cîteodată imens depărtate de originalul străin, pe care le îmbrăcau în literatura noastră unele reflexe din preromantismul apusean (poezia ruinelor și a mormintelor, de pildă, devenită, în contact cu împrejurările istorice de aici și cu aspirațiile poporului romîn din acel moment, dintr-un prilej de disperare în fața fragilității efemere a celor omenești, un apel la virtuțile patriotice ale strămoșilor în lupta lor socială și națională), pentru a recunoaște că influențele străine singure nu pot determina curente și trăsături dominante ale unei literaturi naționale. Întrucît, chiar ideile dintr-o literatură străină care sînt acceptate capătă sensuri noi și îmbracă forme noi în literatura în care pătrund, după cum cer împrejurările istorice ale acelui moment care determină conștiința socială, deci și conștiința scriitorilor epocii, esențială pentru cel ce vrea să-și explice trăsăturile caracteristice ale curentului de la 1848, de fapt ale literaturii dominante în perioada din jurul anului 1848 — ca din oricare perioadă de altfel — rămîne cunoașterea acestor împrejurări și chipul în care ele dau naștere unor noi orientări în literatură.

Dominanta condițiilor istorice din primele decenii ale secolului al 19-lea în țările romînești este o teribilă asuprire socială și națională, o asuprire dinăuntru și dinafară, din partea boierilor țării și din partea puterii suzerane, imperiul otoman (iar pentru Transilvania cel habsburgic), asuprire a cărei povară o poartă aproape în exclusivitate masele populare muncitoare. Această dublă și grea asuprire determină în această vreme împotriva ei o din ce în ce mai hotărîtă și mai amplă luptă din partea maselor populare, a tuturor forțelor și elementelor progresiste dornice de libertate.

Sînt cîțiva factori care favorizează, în această perioadă, dezvoltarea acestei lupte și o serie de succese în cadrul ei. Unul din acești factori este constituit de ideile de libertate ale revoluției franceze care s-au răspîndit în Europa cu suficientă iuțeală și au ajuns curînd și în țările romînești. Un al doilea factor a fost atmosfera de luptă împotriva cotropirii și înrobirii naționale care domnea în Europa mai cu seamă în perioada cuceririlor napoleoniene (Spania, Germania, Italia, Rusia în 1812). Îndemnul pe care-l putea reprezenta această atmosferă a fost sporit prin condițiile favorabile pe care le oferea poporului romîn pentru pregătirea și dezvoltarea luptei sale de eliberare națională rivalitatea ruso-turcă, cu războaiele care duceau mereu la slăbirea suzeranului nostru, Imperiul Otoman, faptul că Eteria, mișcarea națională de eliberare a Greciei din jurul anului 1821, avea puternice ramificații în țările romîne desfășurîndu-și aici o parte din acțiunile ei, în sfîrșit, răscoala cu caracter național și social a lui Tudor Vladimirescu de la 1821, care a constituit, cu tot epilogul ei tragic, fiind pînă la urmă înăbușită, o puternică zguduire a conștiințelor. Un al treilea factor a fost constituit de ideile mișcării decembriste rusești, cu care unii romîni îndeosebi din Moldova au avut chiar oarecare legături, idei care au cunoscut, după cum au arătat studiile din ultimii ani, o anumită răspîndire în țările romîne.

Fără îndoială însă că factorul cel mai însemnat, care a îngăduit manifestarea acțiunii și a celor amintiți pînă acum, este cel economic și anume dez-

voltarea capitalismului pe teritoriul Romîniei de astăzi în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Dezvoltarea comerțului, a industriei, valorificarea bogățiilor țării ca și intensificarea schimburilor internaționale, importanța aceasta din ce în ce mai mare pe care o capătă banul în noile relații ce se stabilesc între oameni fac cadrele și relațiile feudale ca și dominația turcească absolut incomode. Dezvoltarea comerțului și a industriei în cadrul capitalismului presupune concurență, deci libertate economică. Aceasta implică însă lupta contra privilegiilor feudale, contra boierimii asupritoare și exploatatoare dinăuntru, și lupta contra Turciei asupritoare și exploatatoare dinafară, căci libertatea economică nu este cu putință în cadrul relațiilor din regimul feudal și cu monopolurile asupra bogățiilor țării pe care le dețineau turcii. Pentru cucerirea acestei libertăți economice deci, burghezia romînească începe lupta sa pentru ceea ce o asigură, adică pentru libertatea socială, politică și națională. Lupta aceasta însemna lupta pentru abolirea orînduirii feudale — pe plan social, iar pe plan național — lupta pentru autonomia reală și independența țării. Masele populare — principala forță economică și socială a țării — exasperate încă demult de dubla asuprire de care am vorbit, își manifestaseră și ele în această vreme din nou și cu hotărîre dorința lor de a lupta pentru libertatea socială și națională prin repetate răscoale ce culminează cu marea mișcare deja amintită de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, și continuă, paralel și uneori chiar conjugat cu a celorlalți, lupta contra boierimii și a jugului turcesc.

În aceste împrejurări se apropie mai temeinic de masele populare reprezentanții mai înaintați ai categoriilor sociale nemulțumite de feudalism și-și însușesc unele din pozițiile și revendicările poporului — pe care le vom întîlni adeseori și în literatura ce constituie curentul de la 1848. În aceste împrejurări, de asemenea, lîngă vechiul simțămînt de ură al maselor populare împotriva boierimii, se naște o conștiință nouă, inexistentă în forma aceasta pînă atunci, mai largă, în sînul maselor ca și al categoriilor sociale nemulțumite și îndeosebi al burgheziei, o conștiință națională, care devine motorul luptei împotriva jugului otoman, pentru libertatea patriei și chiar pentru libertatea socială. Conștiința aceasta națională, care constituie una din temeliile unor trăsături esențiale ale literaturii romîne din perioada 1848, ale curentului literar dominant în această perioadă, este altceva decît cea de la cronicari sau de la corifeii Școlii ardelene. Mîndria originii romane pe care o aflăm la cronicari trece pe un plan sentimental, secundar, iar problema obținerii de privilegii pe baza acestei origini a celor din Școala ardeleană este cu totul abandonată. Ceea ce era pe primul plan pînă acum era afirmarea individualității noastre naționale ca popor, pentru a legitima astfel revendicarea de a avea o țară liberă, de sine stătătoare, și afirmarea comunității de origine a romînilor din principalele trei țări romînești (Valahia, Moldova, Transilvania), pentru a justifica năzuințele spre unitate națională, aceasta din urmă impusă, în condițiile istorice specifice, de necesitatea lărgirii pieții naționale interne pe măsură ce capitalismul se dezvolta. În lucrarea sa *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, Lenin spune în această privință: „În lumea întreagă, epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de

mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piaţa internă, este necesar ca teritoriile cu populaţii vorbind aceeaşi limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totdeodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi şi în calea încetăţenirii ei în literatură. Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni; unitatea limbii şi dezvoltarea ei nestînjenită este una din condiţiile cele mai importante ale unui comerţ cu adevărat liber şi pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere şi largi grupări a populaţiei în clase diferite, în sfîrşit o condiţie a legăturii strînse dintre piaţă şi orice patron sau patronaş, vînzător şi cumpărător. De aceea orice mişcare naţională tinde (năzuieşte) spre formarea unui *stat naţional*, care să satisfacă în cea mai mare măsură aceste cerinţe ale capitalismului contemporan. La aceasta împing factorii economici cei mai profunzi, iar pentru întreaga Europă apuseană, mai mult: pentru întreaga lume civilizată, statul naţional este *tipic*, normal pentru perioada capitalistă" [1]. În aceeaşi lucrare, pentru a înlătura orice posibilitate de confuzii, Lenin atrage atenţia că mişcările naţionale nu pot fi caracterizate just decît ţinînd seama, în primul rînd, de cadrul istoric concret în care ele apar, urmărind în care din cele două epoci ale capitalismului se aşază ele, în condiţiile specifice ale ţării respective. „...trebuie să deosebim în mod riguros — spune Lenin — două epoci ale capitalismului, fundamental diferite din punctul de vedere al mişcărilor naţionale. Avem, pe de o parte, epoca prăbuşirii feudalismului şi absolutismului, epoca de formare a societăţii burghezo-democratice şi a statului burghezo-democratic, cînd pentru prima dată mişcările naţionale devin mişcări de masă, atrăgînd în arena politică, într-un fel sau altul, *toate* clasele populaţiei, prin presă, prin participarea în instituţiile reprezentative etc. Avem, pe de altă parte, epoca statelor capitaliste pe deplin constituite, cu un regim constituţional demult statornicit, cu un antagonism foarte dezvoltat între proletariat şi burghezie, epocă ce poate fi denumită ajunul prăbuşirii capitalismului. Pentru prima epocă este caracteristică deşteptarea mişcărilor naţionale, antrenarea ţărănimii la aceste mişcări, ca fiind pătura cea mai numeroasă a populaţiei şi care «se pune cu greu în mişcare» cînd e vorba de libertăţile politice în general şi pentru drepturile naţionale în special. Pentru a doua epocă este caracteristic faptul că nu există mişcări burghezo-democratice de masă; în această epocă capitalismul dezvoltat, apropiind şi amestecînd tot mai mult naţiunile complet atrase în orbita comerţului, aduce pe primul plan antagonismul dintre capitalismul fuzionat pe scară internaţională şi mişcarea muncitorească internaţională" [2]. Iar mai departe, punînd problema care este în mod practic atitudinea proletariatului faţă de mişcările naţionale, Lenin arată: „*Întrucît* burghezia naţiunii asuprite luptă contra celei asupritoare, sîntem totdeauna, sîntem, în orice caz, şi mai hotărît decît oricine, *pentru*, căci noi sîntem cei mai curajoşi şi cei mai consecvenţi duşmani ai asupririi. Întrucît burghezia naţiunii asuprite este pentru naţionalismul *ei* burghez, noi sîntem contra. Deci, lupta împotriva privilegiilor şi împotriva violenţelor naţiunii asupritoare şi nici o tolerare a vreunei tendinţe spre privilegii din partea naţiunii asuprite" [3].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, E.P.L.P., 1956, p. 398—399.
[2] *Ibidem*, p. 403—404.
[3] *Ibidem*, p. 412.

Pe baza tezelor leniniste ilustrate prin citatele date, reiese cu deosebită limpezime, pe de o parte, așa cum se va vedea și mai departe, caracterul progresist al mișcării naționale romînești care a precedat revoluția de la 1848 și a dus apoi la Unire, iar pe de alta, de ce în ciuda susținerilor unor cercetători [1] nu se poate stabili nici o înrudire între „curentul de la *Dacia literară*" și sămănătorism, întrucît pe cînd cel dintîi se așază în prima din cele două epoci ale capitalismului de care vorbește Lenin și are un caracter pozitiv, cel din urmă se așază în cea de a doua epocă și are în consecință un caracter substanțial reacționar.

Ținînd seama de condițiile istorice specifice, se înțelege cum în această perioadă, din necesitatea istorică de a se da lovituri feudalismului pentru a se ajunge la biruința capitalismului, conștiința antifeudală, simțămîntul nevoii de a lupta contra boierimii și a orînduirii feudale capătă o ascuțime pe care n-o mai cunoscuse în dezvoltarea societății romînești și îmbracă forme de violență fără egal pînă atunci. În aceleași împrejurări înfățișate mai înainte, se înțelege de asemenea de ce, paralel cu ascuțirea acestei conștiințe antifeudale, ia naștere și o conștiință națională, nouă în formele și conținutul ei, care determină nevoia unei lupte naționale. Obiectivele principale—în viața economică, în viața politică, apoi în cea spirituală, în cea literară — ale maselor populare și ale tuturor forțelor sociale progresiste de la începutul secolului al nouăsprezecelea în țările romînești erau, în consecință, două: lupta socială contra anacronicelor privilegii boierești și a întregii orînduiri feudale pe de o parte; iar pe de alta, lupta națională, pentru Unire și cucerirea independenței — ambele constituind de fapt esența programului revoluției de la 1848 și al Unirii de la 1859.

De aici decurg două fapte. În primul rînd, că anul 1821 fiind, prin răscoala lui Tudor Vladimirescu, începutul plin de răsunet al acestei duble lupte sociale și naționale, e firesc primele ecouri literare ale urmăririi acestor obiective, care constituie esența curentului de care ne ocupăm, să se afle în mod direct nu de la apariția revistei „Dacia literară" înainte, ci mult mai înainte, după părerea mea chiar de la 1821. În al doilea rînd, se observă că firele care duc către cele două importante obiective ale acestei perioade și pe care le aflăm dominante în literatura patruzecioptistă: lupta antifeudală și lupta națională, se împletesc adesea. Această împletire este de altfel cum nu se poate mai naturală. Forțele sociale progresiste, care aveau nevoie de noi relații în sînul societății, de libertate economică, socială și națională, de înlăturarea oricăror monopoluri și privilegii erau interesate atît la înlăturarea vechei orînduiri feudale cît și a jugului otoman, deci luptau cu aceeași ardoare pentru reforme sociale avansate, pentru o autonomie reală, pentru Unire, pentru independență — acestea toate nu numai necontrazicîndu-se între ele, dar condiționîndu-se reciproc. În schimb forțele sociale cele mai retrograde sînt ostile atît reformelor sociale democratice cît și frontului pentru cucerirea libertății naționale, această dublă opoziție armonizîndu-se de asemenea perfect, căci boierimea conservatoare romînă era mai sigură de menținerea privilegiilor ei dacă țara rămînea sub stăpînirea unui imperiu feudal ca cel otoman.

[2] În acest sens este caracteristică eroarea pe care o face Mircea Zaciu în articolele sale despre sămănătorism din „Tribuna", 1960.

Împletirea aceasta a principalelor două linii de luptă din perioada 1848, pe care o aflăm în atîtea creații literare, de la *Cîntarea Romîniei* și *Doinele* lui Alecsandri sau poeziile patriotice ale lui Grigore Alexandrescu pînă la studiile istorice și sociale ale lui Bălcescu și Kogălniceanu sau romanele lui Bolintineanu și chiar *Însemnarea călătoriei mele...* a lui Dinicu Golescu, mai are și o altă explicație. Pe de o parte, prin lupta contra boierimii și pentru emanciparea maselor populare, în sînul acestora din urmă creștea interesul și avîntul de luptă pentru libertatea națională. În această perspectivă trebuie văzută chemarea lui Bălcescu de a se da libertate, drepturi, pămînt țăranilor sub cuvînt că în felul acesta li se va da „o patrie de apărat", cu alte cuvinte, interese de apărat în această patrie. Pe de altă parte, se înțelegea că Unirea și independența națională vor face mai ușor posibile realizarea și adîncirea reformelor democratice, pe care pînă atunci imperiile feudale vecine ce-și exercitau influența în țările romîne aveau tot interesul să le frîneze.

Înainte de a trece la cercetarea chipului cum s-au manifestat în literatura care constituie în această perioadă curentul patruzecioptist atît lupta împotriva feudalismului cît și cea națională, e locul să observăm și o altă trăsătură care, fără să aparțină exclusiv acestei perioade și acestui curent, este totuși caracteristică în mod deosebit creațiilor literare patruzecioptiste.

Amploarea răscoalei de la 1821, care fusese o răscoală a maselor populare, ca și a altor răscoale țărănești din primele decenii ale secolului al 19-lea în țările romînești, mai apoi insuccesul unor simple comploturi — ca cel al „cărbunarilor" moldoveni, al lui Cîmpineanu, al lui Leonte Radu, al lui D. Filipescu și Bălcescu — fără nici un suport în masele largi populare, oricît de avansate ar fi fost programele lor, fac pe cei mai lucizi și mai înaintați în gîndire să surprindă din ce în ce mai limpede ceva din însemnătatea rolului maselor în societate, poate chiar în istorie. O spun răspicat cei mai avansați din fruntașii acestei generații, Kogălniceanu și Bălcescu; o spune mai indirect Negruzzi prin gura eroului său Lăpușneanu: „proști, dar mulți"; o spun sub diverse forme și mulți alții. De aici, în cadrul acestei lupte democratice, revoluționare, naționale, în care greutatea principală o aveau masele, accentuarea trecerii pe poziția maselor populare, cel puțin în anumite momente, în anumite creații, a celor mai mulți din scriitorii perioadei de la 1848, trecere de care am mai amintit. Această trecere este plină de consecințe pe toate planurile, inclusiv cel al literaturii. Ea îi face să vadă mai limpede păcatele, esența nedreaptă și dezavantajele orînduirii sociale feudale pe atunci în ființă și a asupririi jugului otoman, în consecință face pe reprezentanții mișcării politice și literare de la 1848 să înțeleagă mai bine sarcina lor de a lupta contra asupririi sociale și naționale, pentru libertate. De aici, de asemenea, acel militantism așa de accentuat al scriitorilor din această perioadă, manifestat atît prin participarea lor directă la acțiuni politice revoluționare cît și prin punerea scrisului lor în slujba luptei sociale și naționale, în slujba poporului din care făceau parte. Militantismul scriitorilor din perioada 1848 este cu atît mai viguros cu cît este conștient și devine o credință de temelie a creației lor în așa măsură că adesea e resimțită nevoia ca această credință să fie — sub o formă sau alta, mai limpede sau mai indirect, în opere literare sau în articole teoretice și mărturisiri personale — exprimată programatic. Așa fac Iancu Văcărescu în *Cununa lui Cîrlova* (1830), Heliade în nenu-

mărate pagini, de la *Pentru poezie* (1832) pînă la *Oda la Schiller* (1859), Bolliac în poezia *La muza mea* (1843) și în studiul deja amintit *Poezia* (1846), Gr. Alexandrescu în prefața volumului său de poezii de la 1847 sau în fabula *Oglindele*, scriitori mai mărunți ca C. Aricescu în *Rugăciunea poetului* (1850) și G. Crețeanu în *Oda la patrie* (1854) și multe altele încă, toate culminînd nu atît cu poeziile lui Alecsandri pe aceeași temă: *Cîntice și sărutări* și *La poeții romîni* (1860), cît prin splendida mărturisire ce o făcea acest mare scriitor atît de reprezentativ pentru literatura de la 1848 într-o scrisoare adresată unui prieten, parafrazînd faimosul „noblesse oblige" prin impresionanta mărturisire de credință: „talent oblige" — sinteză a crezului acestei generații de scriitori care simțeau că darul lor artistic le creează îndatoriri mai mari încă decît ale celorlalți semeni ai lor față de poporul din care făceau parte.

Cu această conștiință militantă, amestecați intim în toate frămîntările vieții politice și sociale ale epocii, identificați profund, cu atît mai mult cu cît se apropiaseră foarte mult de popor și adeseori se situau pe pozițiile acestuia în lupta pentru atingerea principalelor obiective ale epocii, scriitorii patruzecioptiști sînt niște democrați, unii dintre ei chiar niște democrați revoluționari, în orice caz în anumite perioade ale activității lor, cu conștiințe foarte avansate, care în opera lor literară, în mod firesc, alături de cîntarea iubirii, de cîntarea naturii, adeseori chiar împletite cu acestea (de exemplu în *Cîntice și sărutări*, în unele *Doine* ale lui Alecsandri și în alte creații ale altor scriitori), fac loc luptei împotriva feudalismului și a jugului străin, pentru libertatea socială și națională.

Să examinăm acum mai îndeaproape cum se manifestă în creațiile lor literare caracteristice pentru curentul patruzecioptist cele două dominante ale acestei perioade: lupta împotriva feudalismului și lupta pentru eliberarea națională. Cea dintîi dintre acestea, lupta contra feudalismului, în această perioadă o luptă deschisă și violentă, presupunea, mai cu seamă în condițiile apropierii scriitorilor de masele populare și identificării lor cu pozițiile acestora, o mai atentă și mai adîncă observare a vieții, a vieții sociale îndeosebi, și în consecință o mai puternică nemulțumire de societatea dominată de către boierime în care trăiau, o mai vie năzuință spre schimbarea orînduirii ei. De aici, prezența din ce în ce mai accentuată în literatura epocii de la 1848 a elementelor de realism critic. Cu aceste elemente care îmbogățeau în mod substanțial posibilitățile literaturii romînești de a consemna realitatea și care fac din literatura acestei perioade, pe această linie, una deosebit de însemnată în dezvoltarea întregului proces literar din Romînia, lupta împotriva feudalismului se manifesta în creațiile literare sub două forme principale.

În primul rînd, această luptă se concretiza prin demascarea proastei, nedreptei stări de lucruri, dezvăluind pe de o parte cutremurătoarele condiții mizere de viață ale țărănimii, lipsa ei de libertate, de drepturi, munca ei supraomenească a cărui rod i se răpea aproape în întregime; iar pe de alta, în contrast, ticăloșia morală, corupția, descompunerea boierimii, incapacitatea, obtuzitatea, egoismul și rapacitatea ei, absurditatea ideii de nobilitate — și cu atît mai mult al uneia ce se moștenește — într-o societate în care ideea egalității oamenilor cucerea cercuri din ce în ce mai largi. Încă din vremea mișcărilor de la 1821 din Valahia și Moldova, asemenea tendințe își fac apariția în operele tinerilor scriitori, în operele scriitorilor ce aparțineau

cu întreaga lor ființă socială și cu gîndirea lor epocii acesteia de pregătire a mișcării de la 1848. Critica din ce în ce mai acerbă la adresa unei boierimi neomenoase și așezată pe temeiuri sociale depășite istoric și inacceptabile rațiunii umane, apare astfel în nenumărate creații, de pildă în manifestul politic de o reală frumusețe literară *Strigarea norodului Moldovii*, atribuit lui Vartolomei Măzăreanu, în poezii ale lui Barbu Paris Momuleanu (1823) în *Însemnare a călătoriei mele* (1827) a lui Dinicu Golescu, în fabulele, epistolele, satirele lui Gr. Alexandrescu (1832, 1837, 1838, 1840, 1842), în ampla poemă filozofico-socială *Adevărul* (1835) a lui Iancu Văcărescu, în *Elegiile pe țintirimul unui sat* (înainte de 1836) a lui Asachi, în *Cutremurul* (1838) lui Heliade, în *Melancolia* (1838) lui Negruzzi, în *Pedeapsa cu moartea*, *Țiganul vîndut*, *Muncitorul*, *Ocna*, *Sila* (1843) ale lui Cezar Bolliac, în *Doinele* (1842), în *Istoria unui galbîn* (1844), în *Iașii în Carnaval* (1845) ale lui Vasile Alecsandri, — ca să nu mergem mai departe, cînd asemenea exemple se îndesesc și mai mult, și pentru a ne mărgini la cîteva dintre cele mai cunoscute și mai reprezentative mărturii ale acestei tendințe de a dezvălui cu un realism tot mai violent racilele congenitale ale insuportabilului și perimatului regim social feudal.

Cea de a doua formă în care se manifestă această luptă împotriva boierimii în această literatură patruzecioptistă reprezintă un pas mai departe încă, întrucît exprimă nu simpla dezvăluire, cît de convingătoare prin veridicitatea ei, dar mai cu seamă indignarea în fața acestei stări de lucruri, revolta, îndemnul la revoltă și chemarea directă la luptă violentă pentru răsturnarea monstruoasei rînduiri feudale. Sînt numeroase creațiile literare în această vreme care, într-o formă uneori învăluită (sub metafore sau sub alegoria fabulelor), alteori însă foarte directă („Să tremure, să tremure cumplita tiranie/ Sdrobită azi în pulbere, pe loc să nu mai fie" — spune de pildă Iancu Văcărescu încă la 1821; iar Bolliac, la 1843: „Dar ce faci cînd ai un demon care vine a-ți striga/ Că prin rău se scoate răul.../... cum că pentru un boier/ Nu e altă îndreptare decît un Robespier?"). Astfel, fără să mai vorbim de lucrările lui Bălcescu care legitimau direct, fățiș, revoluția, cum sînt *Mersul revoluției în istoria românilor* (1850) și multe altele, amintim *Glasul poporului sub despotism* (1821) și unele pasaje din *Adevărul* (partea a VI-a) ale lui I.Văcărescu, *Epistola către Văcărescu* (1833), fabula *Elefantul* (1842) ale lui Alexandrescu, *Sonet la anul 1839*, *Epistola* (1843), *Clăcașul* (1851) ale lui Bolliac, unele doine și în genere apoteozarea figurii haiducului — un răzvrătit, un luptător și un justițiar popular — ale lui Alecsandri, apoteozare pe care o întreprind de altfel cam în aceeași vreme și Negri, Negruzzi, Russo, Baronzi etc., *Deșteptarea Românieî* (1848) a aceluiași Alecsandri, *Marșul libertății* (1848) al munteanului revoluționar I. Catina și nenumărate altele.

Trebuie semnalat pentru a marca dominanța acestui obiectiv al luptei contra unor forme de viață socială depășită, pentru afirmarea unor principii raționaliste, „luminate", uneori chiar mai avansate decît atît, în conștiința scriitorilor de la 1848, că la începutul acestei perioade, operele literare românești nu izbuteau să facă față îndeajuns necesităților uriașe ale momentului. Atunci, îndeosebi în domeniul teatrului, dar nu numai al teatrului, se recurge la traduceri, iar textele sînt traduse — nu întîmplător — mai cu seamă din Molière, Voltaire, Goldoni, Alfieri, Schiller, Pope, Antioh Cantemir, Pușkin, englezul

Gray, parvenit probabil printr-o versiune oarecum radicalizată a rusului Jukovski, Volney etc. Ele sînt astfel alese ca să slujească de asemenea luptei naţionale şi sociale ce se purta. Traducerile din scriitorii străini prezentau publicului romînesc, ca şi literatura romînească a epocii — ceea ce ne arată în ce măsură împrejurările istorico-sociale concrete determină nu numai caracterele dominante ale creaţiei artistice originale, dar în genere şi criteriile de selectare ale traducerilor ce se fac sau ale înrîuririlor ce se primesc dintr-o altă literatură — opere literare străbătute de critica feudalismului, a intoleranţei, a nedreptăţii, dar pe de altă parte de patosul patriotic, care corespundea celuilalt mare obiectiv al luptei din acea perioadă: afirmarea individualităţii naţionale şi cucerirea autonomiei, a independenţei politice ca popor.

Alături de lupta împotriva feudalismului, aspiraţia spre libertatea naţională este celălalt ţel major al maselor populare şi al tuturor forţelor progresiste din această vreme cu care se identifică în cea mai mare parte a lor scriitorii romîni de la 1848. Pentru a duce la izbîndă această aspiraţie se foloseau două căi pe care scriitorii le-au urmat în mod firesc în creaţiile lor literare, conştiinţa lor integrîndu-se în conştiinţa maselor, decurgînd oarecum din această conştiinţă a poporului. Cea dintîi din aceste căi consta în afirmarea individualităţii naţionale a poporului nostru; cea de a doua în exaltarea luptei pentru libertate naţională şi pentru Unire.

Prima dintre aceste căi poate că are nevoie de unele lămuriri suplimentare. În scrisoarea sa către V. Alecsandri despre *Generalul Coletti la 1835*, Ion Ghica îşi amintea, la 1881, despre chipul cum ne cunoşteau străinii în vremea studiilor sale la Paris, cînd cunoscuse pe eroul acestei epistole: „Cîte lucruri s-au petrecut atunci pe lume şi mai ales într-acest colţişor de pămînt care poartă astăzi numele de Romînia, pe care pe atunci nimeni nu-l cunoştea în străinătate nici de nume măcar! Puteam să strigăm cît ne-ar fi luat gura că sîntem romîni, strănepoţi de-ai lui Traian, că nimeni nu ne credea, nu ne asculta, nu ne înţelegea; surda le ziceam că noi eram valahi şi că voi eraţi moldoveni; ni se răspundea: Va să zică sînteţi muscali? sînteţi turci? şi prin urmare hotărau că eram greci...". Într-adevăr, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Valahia şi Moldova se aflau încă sub jugul turcesc, Transilvania sub al Imperiului habsburgic, hărţile geografice ale epocii însemnau aceste ţări ca parte integrantă din Imperiul Otoman sau habsburgic, în genere Europa ignora prezenţa în aceste regiuni a unui popor numeros, cu totul deosebit de cel al stăpînilor dinafară, un popor — poporul romîn — cu individualitatea sa naţională, cu limba sa, cu istoria sa, cu tradiţiile, cu obiceiurile, cu pitorescul, cu caracterul său propriu, cu însuşirile sale care-i dădeau dreptul, mai cu seamă în acea epocă de „deşteptare a naţionalităţilor" din Europa, să fie de sine stătător. În lumina acestor sumare explicaţii va apărea oricum mai clar sensul acestei căi de luptă pentru afirmarea în primul rînd a individualităţii naţionale, sensul unei bucăţi în proză ca *Balta Albă* a lui Alecsandri, publicată de altfel nu întîmplător în traducere şi în revista „Illustration" de la Paris, sau al unei poezii ca *Eu sînt romîn*, în care, fără urmă de ură împotriva altor popoare, Negruzzi afirmă cu hotărîre, cu mîndrie, cu stăruinţă individualitatea proprie naţională a poporului său. Va apărea de asemenea mai clară şi mai semnificativă în lumina acestor explicaţii şi mărturisirea lui Alecsandri din 1862, cînd, trimis la Londra pentru a aranja participarea Principa-

telor Unite la Expoziția Universală, declara că va căuta un loc pentru pavilionul țării sale „cît mai departe de acela al Turciei". E de prisos să insist că, în condițiile istorice speciale ale poporului romîn din acel moment, problema aceasta a afirmării individualității naționale era de cea mai mare importanță, uneori dominînd, cel puțin în conștiința scriitorilor acestei perioade, chiar a celor mai radicali, cum era Bălcescu, pe toate celelalte, în sensul că era considerată prima treaptă în lupta pentru cucerirea libertății naționale și sociale a poporului romîn. Și se înțelege ușor în felul acesta de ce năzuința pentru afirmarea individualității naționale își face un loc precumpănitor, sub cele mai variate forme, în literatura epocii.

Sub ce forme se întrupează această năzuință în literatura scriitorilor patruzecioptiști?

Sub trei principale forme. În primul rînd, sub forma năzuinței spre folosirea limbii românești — oricît de paradoxală ar părea, în condițiile specifice ea era justificată — îndeosebi în literatură; în al doilea rînd, prin combaterea tendințelor de înstrăinare, de îndepărtare de matca națională, de xenomanie și imitare pe orice plan, mergînd pînă la combaterea unor prea numeroase traduceri. În sfîrșit, în al treilea rînd, prin crearea unei cît mai puternice literaturi profund naționale în conținutul și forma ei, care să fie astfel oglinda individualității naționale a poporului nostru.

Cea dintîi din aceste forme: lupta pentru folosirea limbii românești în administrație, în școală, în presă, în teatru, în literatură era de mare însemnătate într-o țară în care limba poporului fusese nesocotită din cauza unor împrejurări obiective, dar nu mai puțin și din cauza tendințelor de înstrăinare, de dispreț pentru popor și pentru limba lui a boierimii românești. Versurile:

În un timp de ovelire, pe cînd limba cea romînă
Din palaturi întărită, se vorbea numai la stînă,

cu care Asachi începea poezia de salut la adresa primului spectacol în limba română la Iași, în 1816, cu *Mirtil și Hloe*, sînt din acest punct de vedere revelatoare. Rezultatele pozitive ale acestei lupte sînt: întemeierea primelor școli în limba română (1813—1817), apariția unor ziare și reviste în limba română („Curierul românesc", „Albina românească", 1829; „Curier de ambe sexe", 1836; „Alăuta românească", 1837; „Gazeta de Transilvania", „Foaia pentru minte, inimă și literatură", 1838 etc.), reprezentații de teatru nu numai în limba greacă, franceză, rusă, germană, dar din ce în ce mai mult în limba română, la început cu traduceri, apoi cu imitații și prelucrări, în cele din urmă cu piese originale, în sfîrșit, o adevărată ofensivă pentru îmbogățirea literaturii în limba română într-o vreme cînd unii scriitori de origine boierească urmau să scrie în limba greacă. E semnificativă din acest punct de vedere mărturisirea îndurerată a lui Dinicu Golescu că în cursul călătoriilor sale, neobișnuit suficient cu folosirea limbii românești, n-a putut face inițial însemnările în limba patriei, ci în grecește, abia la sfîrșit transcriindu-le în românește. În această lumină se înțelege mai bine bucuria sărbătorească cu care fiecare manifestare de afirmare a limbii românești: în școală, în presă, în teatru, în literatură era salutată prin poezii ocazionale, cum fac Iancu Văcărescu, în *Tipografia* și în *Prolog* (la deschiderea teatrului în limba română), sau G. Asachi, în *La introducerea limbei naționale în publica învățătură*

tură (1828), *Albina și trîntorul* (1829), *Restaurarea școalelor naționale* (1828), *Pentru compunerile poetice în limba națională*, *Prolog* la inaugurarea spectacolelor elevilor Conservatorului filarmonic (1837) etc. În cadrul acestei ofensive pentru folosirea limbii romînești se înscrie ca foarte reprezentativă între numeroase altele, o cunoscută poezie a lui G. Sion, intitulată *Limba romînească*, adevărată chemare pe linia acestei cerințe patriotice, în care fiecare din cele șase strofe se încheie cu refrenul: „O, vorbiți, scriți romînește,/ Pentru Dumnezeu!"

Cea de a doua formă pe care, paralel, o îmbracă lupta pentru afirmarea individualității naționale cu ecouri numeroase și puternice în literatura epocii de la 1848 o constituie, cum am spus, combaterea tendințelor de înstrăinare de la rădăcina romînească a poporului, de realitatea națională, combaterea tendințelor de imitare a străinilor fără nici un motiv serios, în lucruri de suprafață și cu nesocotirea temeiurilor și tradițiilor naționale. Piese ca *Franțuzitele* (1833) a lui Facca; *Iorgu de la Sadagura* (1844) a lui Alecsandri, în care conflictul se stinge în final în jocul general al horei țărănești, dansul cel mai caracteristic național; *O repetiție moldovenească* a lui C. Caragiale, *O bună educație* (1845) a lui Bălăcescu, *Muza de la Burdujeni* (1849) a lui C. Negruzzi și multe altele sînt caracteristice pe această linie, cum caracteristice sînt o sumă de articole literare ale lui Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Bolliac, Gr. Alexandrescu etc. și mai cu seamă faimosul program al „Daciei literare" de la 1840, care consemna nu prima manifestare pe această linie cum în genere se consideră, ci organizarea unui front în jurul acestei idei, înscrierea ei pe un steag sub fluturările căruia se angajează aproape fără excepție toți scriitorii epocii, care împreună constituie curentul patruzecioptist. Lupta aceasta contra tendințelor divergente față de afirmarea individualității naționale, care a determinat de altfel și unele alunecări regretabile ale scriitorilor în xenofobie, a avut însă un efect pozitiv deosebit de însemnat și pe alt plan decît cel strict urmărit. Blamînd în genere ce era străin fără o deplină justificare, ea impunea scriitorilor o mai atentă observare a realităților romînești și astfel, tendința aceasta a însemnat o contribuție în plus la respectarea „culorii locale" și a notei timpului, la adîncirea realismului, la fortificarea temeliilor pentru dezvoltarea sănătoasă a literaturii romînești în perioadele următoare și la crearea unor opere de tot mai mare valoare artistică.

Cea de a treia formă sub care se manifesta în literatura noastră lupta pentru afirmarea individualității naționale — formă menită a avea o însemnătate cu totul deosebită și un caracter precumpănitor în literatura acestei epoci — este aceea a străduinței pentru crearea unei literaturi cît mai naționale în conținutul ei, în spiritul ei, și în forma ei. O cronică dramatică la piesa *Ieșii în carnaval* (1845) exprima la un moment dat cu mare pregnanță și această năzuință generală a epocii respective ca literatura romînilor să înfățișeze lucruri, locuri, oameni și probleme romînești, iar nu întîmplări străine, neactuale și indiferente. „Privitorii cei de toate zilele a teatrului național" — scria cronicarul „Albinei romînești", bucuros de a fi văzut în sfîrșit în această piesă apărînd imagini și probleme autohtone pe scenă — „transportați prin reprezentațiile de mai înainte în deosebite țări, au însuflat cu mulțămire, ca un călător obosit prin: Lauda Domnului! iată-ne acasă!..." Era un aspect din lupta organizată pe care o deschisese Kogălniceanu la 1840, cînd se ridica împotriva traducerilor și prelucrărilor, cerînd scriitorilor, după

ce se dusese lupta pentru o literatură în limba romînească, să creeze o literatură romînească în conținutul și expresia ei, străbătută de un puternic specific național, putînd fi mărturie a acestei atît de scumpe în această vreme individualități naționale și pîrghie în lupta națională și socială a momentului. „Traducțiile... nu fac o literatură" — scria redactorul „Daciei literare" — „Noi vom prigoni cît vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitorești și poetice pentru ca să putem găsi și la noi sujeturi de scris". Sumar, după cum se vede, Kogălniceanu schița temele esențiale, și totdeodată izvoarele de inspirație principale ale unei literaturi cu adevărat naționale: frumoasele și insuficient cunoscutele, insuficient iubitele meleaguri ale patriei, faptele eroice, vrednice a fi pildă, ale strămoșilor din istoria patriei, în sfîrșit, obiceiurile, tradițiile naționale, care nicăieri ca în folclor nu puteau fi mai intacte și mai bogat reprezentate. Trebuie să spunem că redactorul „Daciei literare" nu inventa nimic cu acest program; el nu făcea decît să dea expresie programatică unor tendințe care-și aflaseră deja întruparea, încă înainte de 1840, în Valahia sau în Moldova, sub pana a numeroși scriitori cum erau Iancu Văcărescu, Heliade, Asachi, C. Negruzzi și alții.

Tendința de a exprima individualitatea națională a poporului romîn prin evocarea frumuseților și specificului pămîntului pe care-l locuiește el se manifestă astfel tot mai frecvent în literatura acestei perioade. Gr. Alexandrescu scrie *Memorial de călătorie* (1844), Alecsandri: *O plimbare la munți* (1844). De altfel chiar tendința aceasta a scriitorilor de a colinda meleagurile patriei, munții, văile și satele ei, de a o descoperi, de a descoperi și de a cunoaște oamenii din popor, este puternică și are ea singură o incontestabilă semnificație pe linia căutării rădăcinilor mai adînci și mai autentice ale unei literaturi cu adevărat naționale spre care se năzuia. La acestea, se adaugă pagini ale lui A. Russo *(Soveja, Piatra Corbului)* sau *Intinerarul* lui Cezar Bolliac. De altfel, tendința aceasta de a înfățișa în literatură cît mai mult aspecte specifice romînești în curînd nu se mai manifestă numai în înfățișarea privelиștilor de natură pline de pitoresc, ci se extinde la zugrăvirea în genere a realității caracteristice romînești, (instituții naționale, domnii pămîntene etc., ajungînd apoi la omul caracteristic al acestei realități: țăranul), punînd din ce în ce mai mult accentul pe latura socială, ajungînd astfel această tendință să se întîlnească și să se împletească cu zugrăvirea realistă, critică a moravurilor sociale și cu tendința de luptă împotriva feudalismului, cum este de pildă în *Iașii în 1844* a lui V. Alecsandri, în faimosul poem *Cîntarea Romîniei* (1850) și în numeroase altele.

Cum am mai spus, una dintre cele mai însemnate și mai folosite căi pentru afirmarea individualității naționale în această epocă a fost de asemenea atenția pentru istoria patriei și apoi transformarea ei într-un nesecat izvor de inspirație pentru scriitori — ca și pentru pictori, graficieni sau muzicieni, de altfel. Pentru a dovedi individualitatea noastră națională ca popor, trecutul nostru istoric putea fi de un netăgăduit folos. În el se găseau, de-a lungul secolelor, recunoașteri istorice străine ale existenței poporului nostru cu ființa sa de sine stătătoare, cu individualitatea sa proprie, în el se găseau de asemenea pilde strălucite de vitejie, eroism și jertfă pentru patrie ce

puteau fi oferite spre stimularea energiei de luptă a contemporanilor. Un singur citat va ilustra elocvent tendința conștientă a scriitorilor în această privință. „Deschid sfînta carte unde se află înscrisă gloria Romîniei, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei cîteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională... Fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi sentimentul datoriței ce avem de a păstra și de a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire!" — scria de pildă N. Bălcescu în primele rînduri ale celei mai de seamă din lucrările sale: *Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul* (1847—1852). În acest trecut istoric se găseau foarte adesea, nu mai puțin, justificări și legitimări ale revendicărilor naționale și sociale. „Trebuința istoriei patriei" — scria încă de la 1843 în acest sens Kogălniceanu — „ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine". În studiul *Despre starea socială a muncitorilor plugari* (1846), de pildă Bălcescu legitima pe temeiuri istorice riguroase dreptul țăranilor la pămînt; iar în *Drepturile noastre către Înalta Poartă*, tot el justifică istoric și juridic dreptul nostru la libertate națională.

Interesul pentru istoria patriei se manifestă mai întîi prin publicări de documente istorice și de studii. În acest cadru trebuie privită apariția periodicelor „Arhiva romînească" (1841) și „Magazin istoric pentru Dacia" (1845), apoi publicarea cronicilor vechilor cronicari, pentru prima oară de către Kogălniceanu (1845 — 1852). Dovedind prin documente, prin cronici, prin vechi tratate politice sau alte acțiuni din trecut prezența romînilor pe aceste meleaguri încă din vechime ca un popor bine individualizat, stăpîn în țara sa, se constituia un temei mai mult pentru recunoașterea de către popoarele vecine și de către toate popoarele Europei a individualității poporului romîn și, în consecință, a dreptului său de a avea propria sa țară, liberă de orice stăpînire străină — așa cum istoria arată că fusese și în trecut. E de altfel semnificativ în acest sens și subliniază acest obiectiv al investigațiilor în istoria patriei faptul că Mihail Kogălniceanu publică încă de la 1837, la Berlin, în limba franceză, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, căutînd să arate că poporul țării sale nu e „un peuple sauvage, abruti, *indigne de liberté*", iar în 1845 publică în limba franceză două volume de extrase din cronicile romînești, în același scop politic și național în primul rînd. Și asemenea acțiuni sînt foarte numeroase în această perioadă.

Dar figurile și faptele din trecutul istoric al patriei pot contribui la trezirea patriotismului contemporanilor, la legitimarea revendicărilor naționale și sociale, chiar la o fructuoasă agitare a spiritelor pentru a le angaja în lupta larg desfășurată pentru libertate națională și socială — și-au dat seama foarte curînd scriitorii — mai cu seamă dacă sînt folosite nu numai în opere istorice accesibile unui număr limitat de specialiști sau unor cercuri restrînse de cititori, ci în opere literare, accesibile unui public foarte larg. În această atmosferă, în fața unor asemenea necesități impuse de condițiile istorice specifice ale țării noastre din acel moment și nicidecum neapărat ca o acțiune deliberată, poeți ca Grigore Alexandrescu, Heliade, Cîrlova printre cei dintîi, primind înrîurirea poeziei preromantice, transformă — așa cum am mai amintit — tema mormintelor, a nopții și a ruinelor, dintr-o temă sumbră

a disperării, cum era în genere în lirica europeană, în lirica românească într-una a evocării trecutului istoric plină de îndemnuri pentru prezent. În faţa ruinelor Tîrgovişteі (vechea cetate de scaun a Valahiei), Heliade declara (1836):

Orice romîn în preajmă-i sub steaguri se adună
Şi-şi apără pămîntul cu braţ, duh românesc.

O serie întreagă de opere literare în această epocă din jurul lui 1848, în împrejurările concrete istorice de care am vorbit, se inspiră nu numai din trecutul istoric, dar şi din acest chip de a privi trecutul istoric, făcînd de fapt din fiecare poezie, nuvelă sau piesă de teatru de evocare istorică românească o creaţie al cărei sens militant social şi naţional e limpede şi constituind astfel pentru contemporani un îndemn mai mult de a participa la lupta pentru cucerirea libertăţii naţionale şi sociale. Căci în episoadele istorice evocate, eroii îşi spuneau cuvinte pline de înţeles actual în epoca din jurul anului 1848 ca cele din legendele lui Bolintineanu de pildă:

Pace, omenie nu vor fi, nu sînt
Între robi şi tirani, jos p-acest pămînt...

★

Cei ce rabdă jugul şi-a trăi mai vor
Merită să-l poarte spre ruşinea lor...

★

Capul ce se pleacă sabia nu-l taie,
Dar cu umilinţă lanţu-îl încovoaie...

★

Viitor de aur ţara noastră are
Şi prevăd prin secoli a ei înălţare...

cuvinte care e foarte îndoielnic că se vor fi pronunţat cîndva în trecut, dar pe care acum de fapt poetul le adresa, exprimînd năzuinţele sociale şi naţionale ale poporului romîn din momentul istoric 1848, sub un străveziu pretext, ca un îndemn la luptă, contemporanilor săi.

Heliade *(Mihaida)*, Cîrlova, Gr. Alexandrescu *(Umbra lui Mircea la Cozia, Răsăritul lunii la Tismana)*, Negruzzi *(Vandalism, Aprodul Purice, Riga Poloniei şi domnul Moldaviei, Alexandru Lăpuşneanu)*, Alecsandri, C. Negri, Asachi, Bolintineanu, Hrisoverghi, mai tîrziu Odobescu şi Hasdeu şi încă mulţi alţii au dat la lumină în cursul acestei perioade, şi în cadrul acestui curent a cărei desfăşurare aş fixa-o pînă pe la 1860—1863, o sumă de opere pe tema aceasta a evocării trecutului istoric, însă cu o puternică semnificaţie actuală ce nu scăpa nici unui contemporan al lor şi nu poate, nu trebuie să scape nici cercetătorului de astăzi.

Dar, alături de istoria patriei, literatura românească din perioada 1848, în lupta sa pentru a deveni cît mai naţională în conţinutul şi expresia ei, în lupta sa pentru a deveni cît mai eficace în afirmarea individualităţii naţionale proprii a poporului romîn, în lupta sa pentru a deveni o mărturie cît mai autentică a acestei individualităţi naţionale, îşi află una dintre cele mai preţioase temelii, unul din cele mai bogate izvoare de inspiraţie în creaţia populară, în folclor. Fără îndoială că Mihail Kogălniceanu cunoscuse atenţia

pentru folclor și sensul ei profund încă din vremea studiilor în Germania, unde se dezvoltase sub îndemnul lui Herder, preluat mai apoi de Arnim, Brentano și alții. Indiscutabil, de asemenea, că în vremea studiilor sale în Franța, Alecsandri cunoscuse culegerea de mare răsunet *Chants populaires de la Grèce moderne* a lui Fauriel, cunoscuse de asemenea traducerea celei a sîrbului Vuk Karagici și încă alte manifestări de acest fel în legătură cu Franța însăși, cum ar fi publicarea integrală a lui *Chanson de Roland*; iar pe de altă parte, pasionat pentru muzică cum era Alecsandri, nu se poate să nu fi fost izbit de contribuția folclorului în creația atît de încununată de succes în Franța îndeosebi, dar și în întreaga Europă, a lui Chopin și de importanța acestei contribuții pentru a-i face muzica mai caracteristic poloneză și a atrage mai multe simpatii pentru poporul polonez atunci oprimat. Și alți romîni de altfel mai avuseră în aceeași vreme diverse contacte cu diferite forme ale interesului european pentru folclor, din Rusia sau din Grecia, din Ungaria sau din Anglia. Din Rusia îndeosebi, contactul lui Negruzzi cu „descoperitorul" folclorului și valorificatorul lui care fusese Pușkin sau tradiția de familie a lui Hasdeu putuseră aduce prețioase sugestii. Dar nu aceste contacte — firește nu lipsite de importanță — au determinat în mod concret marea atenție ce începe să se acorde în perioada 1848 folclorului în țara noastră.

Într-adevăr, în condițiile istorice pe care le-am înfățișat, căutînd mereu noi temeiuri pentru demonstrarea individualității naționale a poporului romîn, experiențele, amintirile acestea din trecut revin în amintirea unor scriitori. Kogălniceanu, Alecsandri, Bălcescu, Negruzzi, Russo, Bolliac, Bolintineanu etc. își dau seama pe bună dreptate, în împrejurările concrete în care se aflau și cu nevoile și aspirațiile ce-i presau, că nimic ca folclorul nu relevă cel mai profund, cel mai vechi și mai nealterat caracter național al unui popor, în stare, în felul acesta, să-i definească specificul ființei sale colective. Ei își dau seama totdeodată că punerea în lumină și în valoare a folclorului ca produsul spiritual artistic cel mai autentic, cel mai propriu al unui popor înseamnă totdeodată revelarea marilor și străvechilor însușiri ale poporului, respectiv ale poporului romîn atît de ignorat. Căci folclorul se dovedea a avea nu numai o mare însemnătate ca document național și social, dar și una de creație artistică de o uriașă originalitate și de mare frumusețe. De aceea, în această vreme folclorul începe a fi cules și publicat. Ba mai mult, dovedind în felul acesta cu atît mai clar cauzele și obiectivele reale ale interesului pentru folclor, aceste culegeri sînt traduse în principalele limbi europene tot în această perioadă. De altfel, Alecsandri mărturisește direct, în unul din înflăcăratele sale articole prin care releva marelui public nebănuitele frumuseți ale folclorului, că prin scoaterea la iveală a acestor creații valoroase, specific naționale ale poporului, scriitorii perioadei de la 1848 urmăreau un obiectiv practic, politic și național, precis. „Într-o epocă ca aceasta" — scria Alecsandri — „unde țările noastre au a se lupta cu dușmani puternici care cearcă a întuneca nu numai drepturile politice, dar chiar naționalitatea romînilor, poezia poporală ne va fi de mare agiutor spre apărarea aceștia", căci, adăuga el, oricîte intrigi diplomatice se vor face „romînii tot romîni vor rămînea și vor dovedi că sînt romîni prin limba lor, prin tradițiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cîntecele lor și chiar prin giocurile lor".

Paralel cu aceasta atenţia pentru folclor, punerea lui în valoare avea şi o necontestată funcţie democratică, dezvăluind în acelaşi timp marile suferinţe şi marile însuşiri ale poporului pe care creaţia populară le relevă. Ce semnificativ este din acest punct de vedere faptul că, ascultînd o sumă de poezii populare scrise de un ţăran pe care li-l adusese Iraclie Porumbescu la Cernăuţi, în 1848, Alecsandri şi Costache Negri, cutremuraţi deopotrivă de profunda durere de veacuri, dar şi de marea artă, moştenite amîndouă din străbuni, ce răsunau în molcuma lor melopee, nu putură zice, cu ochii în lacrimi, decît: „Bieţii, bieţii oameni!...". Şi de asemenea ce semnificativă este mărturia pe care o făcea Alecsandri tot atunci aceluiaşi Iraclie Porumbescu, arătînd marea stimă ce o acorda el — ca toţi contemporanii săi orientaţi pe aceeaşi linie — oamenilor din popor care creaseră atîtea capodopere folclorice: „Poporul de jos — noi îl numim de jos, sărmanul popor, şi cu cît îi mai sus el decît noi...".

Din aceste necesităţi istorice mai mult ca din orice înrîurire, care numai în momentul acesta precis a putut germina, în cultura şi literatura romînească s-a născut interesul pentru folclor în Romînia, s-au făcut primele culegeri însemnate de folclor, s-au publicat primele studii menite să atragă atenţia asupra marii lui importanţe naţionale şi artistice şi s-a produs acea primă masivă şi conştientă infuzare a suflului folcloric în literatura cultă, în *doinele* lui Alecsandri, moment pe care multă vreme mai tîrziu, poetul Bolintineanu îl consideră aşa de însemnat pentru dezvoltarea unei literaturi, îndeosebi a unei lirici cu adevărat romîneşti, încît afirmă: „De atunci poezia se romîni", cu alte cuvinte deveni cu adevărat romînească, naţională în conţinutul şi expresia ei. De altfel, în toate aceste compartimente ale valorificării poeziei populare, fără să minimalizăm întru nimic contribuţia însemnată a tuturor scriitorilor acestei perioade, pătrunşi de importanţa ei ca factor naţional şi artistic, trebuie să arătăm că meritele lui Alecsandri sînt cu totul remarcabile nu numai ca pionier, dar şi ca culegător şi exeget cu simţ fin şi sigur şi cu un profund respect pentru întreaga creaţie artistică anonimă a poporului.

Lupta se dădea, dacă ne amintim, în această perioadă, pentru libertatea socială şi pentru cea naţională. Pentru cucerirea acesteia din urmă, se urmărea, în primul rînd, pe trei căi principale pe care le-am examinat pînă acum, afirmarea individualităţii naţionale; iar în al doilea rînd chemarea directă la lupta pentru eliberare naţională şi pentru Unirea romînilor din cele trei provincii separate, pentru autonomie reală şi pentru independenţă naţională. Poeziile legate îndeosebi de momentele istorice hotărîtoare în această direcţie se încadrează în această din urmă categorie. Sînt poeziile manifest de la 1848: *Deşteptarea Romîniei*, *Hora Ardealului*, ale lui V. Alecsandri, *Răsunet*.... a lui Mureşanu, apoi cele legate de pregătirea şi realizarea Unirii de la 1859, cele ale lui Bolintineanu, Boliac, Gr. Alexandrescu, G. Creţeanu, G. Sion, Pelimon, Aricescu etc., în fruntea cărora se aşază *Hora Unirii* şi *Moldova în 1857* ale aceluiaşi Alecsandri — acestea din urmă la fel de larg cunoscute astăzi ca şi în vremea cînd au fost scrise pentru a sluji cauzei naţionale, scumpă poporului.

Fără îndoială nu numai acestea sînt caracterele generale ale literaturii militante prin excelenţă care constituie curentul dominat de ideile anului 1848. A existat în această epocă şi o poezie a naturii sau o poezie de dragoste, dar

este semnificativ că și temele acestea, cum am mai arătat, se împletesc cu aceea a luptei pentru libertatea socială și națională, adeseori coloratura ce le-o conferă aceasta din urmă devenind dominantă. De altfel, chiar aceste trăsături dominante apar foarte frecvent, cum uneori am avut ocazia să semnalez, împletite unele cu altele, ceea ce dă în fond, alături de o splendidă unitate de idei și solidaritate în idealuri, o concentrare structurală așa de intensă frontului marilor scriitori grupați în acest curent în ofensiva lor către obiectivele pe care istoria poporului romîn li le impunea în acel moment. Chiar dacă unele trăsături ale literaturii romîne din această perioadă, ilustrate de acest curent patruzecioptist au rămas nepuse în lumină în expunerea noastră, acestea sînt de secundară importanță sau decurg din cele esențiale înfățișate. Acestea însă asupra cărora am insistat: militantismul foarte hotărît al scriitorilor, lupta contra feudalismului și pentru libertate socială, lupta pentru afirmarea individualității naționale și lupta pentru libertatea națională și pentru Unire, care au fost înfățișate cu împrejurările istorice ce le-au determinat, sînt cele dominante în opera fiecăruia dintre scriitorii acestui curent în parte ca și în procesul de dezvoltare al literaturii romîne în ansamblul ei. Fără discernerea lor și a cauzelor reale din cadrul frămîntărilor sociale ce le-au determinat, nimic esențial din sensul profund al creației scriitorilor generației de la 1848: Bălcescu, Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi, Russo, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Bolintineanu și ceilalți nu poate fi cu adevărat sesizat, fără discernerea lor rămînînd ignorate atît contribuția reală a scriitorilor respectivi la dezvoltarea literaturii și la întemeierea statului național romîn cît și resorturile intime care au determinat scrisul lor, funcțiunea lui și marile culmi artistice pe care în unele puncte ei le-au atins.

* * *

Către 1860—1863, în societatea romînească se produc unele schimbări însemnate. Pe planul național, individualitatea poporului romîn fusese recunoscută, Unirea Valahiei și Moldaviei, realizată, autonomia de stat, cucerită. Pe plan social, mai ales în contact cu capitalismul apusean, relațiile capitaliste înlocuiau din ce în ce mai masiv pe cele feudale, în consecință boierimea, fără să fie răsturnată sau zdrobită, începe a ceda locul prim în viața economică, socială și politică burgheziei, cu care se aliază în exploatarea maselor din Romînia. Situația grea a maselor populare nu se îndreaptă în felul acesta întru nimica; dimpotrivă. De aceea, împreună cu elementele progresiste aparținînd altor categorii sociale, acum însă profund decepționate de trădarea idealurilor revoluționare de la 1848 de către burghezie, masele populare continuă lupta lor, de data aceasta în primul rînd împotriva burgheziei, care din acest moment înainte avea cuvîntul hotărîtor.

În literatură, aceste schimbări își au în mod firesc ecoul. Aspectele luptei pentru afirmarea individualității naționale, pentru autonomie și unire — țeluri care fuseseră atinse — dispar după 1860—1863 din ce în ce mai mult din literatură. Critica socială din literatura romînă ce viza în epoca 1848 păcatele boierimii se îndreaptă acum din ce în ce mai mult și mai vehement spre păcatele noii clase exploatatoare: burghezia romînească. Apariția romanului *Ciocoii vechi și noi* (1863) al lui Filimon ca și unele piese ale lui Alecsandri (1860—1864) marchează de altfel puternic această schimbare de

direcţie — aşa de explicabilă — a criticii sociale în literatura romînă. Aceste creaţii sînt curînd urmate de numeroase altele, străbătute de tot mai puternice tendinţe demascatoare la adresa burgheziei romîneşti, culminînd în fulminanta *Scrisoarea a III-a* a lui Eminescu şi *O scrisoare pierdută* a lui Caragiale, dar străbătute totdeodată şi de un sentiment de decepţie a cărui explicaţie am arătat-o, sentiment de decepţie care va deveni, într-o măsură, şi el caracteristic noii perioade literare şi a cărui genială întrupare ne-o vor oferi de asemenea unele creaţii ale marelui Eminescu. Paralel cu acest fenomen, masele populare, care se revelaseră îndeosebi în epoca de la 1848 ca autor al strălucitelor creaţii anonime folclorice, oferă pentru prima oară scriitori ce se ridică din sînul lor, pentru început pe Slavici şi Creangă, remarcabili reprezentanţi ai geniului artistic şi ai mentalităţii maselor largi ţărăneşti, în a căror operă iese la lumină, într-o expresie de mare autenticitate poporană şi naţională, cu mai mare pregnanţă ca pînă acum, realităţile vieţii satului şi aceeaşi critică la adresa formelor de viaţă capitalistă ce pătrund, tulbură, murdăresc şi uneori însîngerează această lume.

În felul acesta, dezvoltarea societăţii romîneşti, cu schimbările ce se produc în ea, determină şi în literatură, cum am spus, pe măsură ce depăşim epoca 1848, dispariţia trăsăturilor dominante pe care le-am înfăţişat ca specifice perioadei acesteia şi curentului literar ce o domină, creînd condiţiile în care iau naştere alte trăsături noi: pe de o parte demascarea burgheziei romîneşti exploatatoare, politicianistă, demagogă şi rapace; iar pe de alta, dezamăgirea produsă în conştiinţa unor cercuri relativ largi de trădarea de către burghezie a idealurilor revoluţionare de la 1848. Aceste trăsături noi le vom afla ilustrate în opera scriitorilor ce urmează celor din perioada de la 1848 şi îndeosebi în a celor mai mari dintre ei: Mihail Eminescu, Ion Creangă şi I. L. Caragiale. Factori sociali noi care se vor ivi de altfel între timp, cum este apariţia şi organizarea proletariatului în Romînia, cu ecoul lor literar: revista „Contemporanul" (1881) şi curentul nou a cărui expresie este ea, vor aduce elemente noi, îndeosebi o nouă adîncire a realismului, de natură să îmbogăţească şi să dea noi şi largi perspective literaturii romîne.

NICOLAE BĂLCESCU ŞI RĂSPUNDEREA ISTORICĂ A INTELECTUALULUI

de FĂNICĂ N. GHEORGHE

„Murind în Italia, sărac şi părăsit — scria marele nostru Eminescu în ziarul Timpul, în ziua de 24 noiembrie 1877, la apariţia *Istoriei romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*, cînd se împlinea un sfert de veac de la moartea lui Nicolae Bălcescu — rămăşiţele lui dorm în pămîntul din care a pornit începătura neamului nostru, cenuşa sa n-a sfinţit pămîntul patriei, ci e pe veci amestecată cu aceea a sărăcimii din Palermo. Cu limbă de moarte, însă, şi-a lăsat manuscrisele sale d-lui Ion Ghica, şi astăzi, după un pătrar de veac din ziua morţii lui, Societatea Academică a însărcinat pe dl. Al. Odobescu cu revizuirea şi editarea scrierii care va vedea lumina la vreme...

Facă-se din această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru — libertatea ce se cîştigă prin muncă! Cînd panglicarii politici, care joacă pe funii împreună cu confraţii lor din Vavilonul de la Seine, se vor stinge, pe rudă, pe sămînţă, de pe faţa pămîntului nostru, cînd pătura de cenuşeri, leneşă şi fără ştiinţă, va fi împinsă de acest popor în întunericul ce cu drept i se cuvine, atunci abia poporul romînesc îşi va veni în fire şi va răsufla de greutatea ce apasă asupra lui, atunci va suna ceasul adevăratei Libertăţi..." [1]

Şi se întreba Eminescu, atunci, cu credinţa întunecată de apăsătoarele nemernicii ale rînduielii vremii sale, ale celor ce înşelau nevoile şi aspiraţiile mulţimilor cu fraze sunătoare: „oare, suna-va, odată, acest ceas?"...

Nu e nimic întîmplător în toate aceste identităţi de simţire şi de revoltă ale lui Eminescu şi Bălcescu. Este vorba aici de acelaşi aluat intelectual, de aceeaşi revoltă dreaptă împotriva nedreptăţilor pe care le îndura poporul — *iobagii* în preajma lui 1848, *flămînzii* spre 1877, care cădeau, ca şi atunci, în genunchi pe brazdă, vărsînd sudori de sînge sub biciul vechililor sau arendaşilor.

Pînă într-atît îl apăsau pe Eminescu aceste privelişti ale netrebniciei îmbuibaţilor vremii sale, continuatorii fideli — mai zeloşi, însă — ai trădătorilor de la 1848, încît iată-l gata a se împăca cu ideea morţii care s-a îndurat să-l smulgă din viaţă pe Bălcescu la vreme, pentru a-l cruţa de desperarea de a nu mai putea fi de folos celor ce-i aşteptau ajutorul!...

---

[1] M. Eminescu, *Bălcescu şi urmaşii lui*, în „Timpul", 24 noiembrie 1877 (reprodus fragmentat în N. Bălcesu, *Opere*, vol. II, Editura Academiei R.P.R.

Nicolae Bălcescu s-a depășit, însă, la vremea lui.

Trăind adînc problemele veacului său și scuturînd atîtea documente istorice din colbul uitărilor, el se înarmează cu învățămintele lor, intră în vîltoarea vremii sale cu inima plină de focul marilor înaripări, demască tot ce ascundeau ori își închipuiau că pot ascunde stăpînitorii de pămînturi, și, ca o adevărată întruchipare a intelectualului vizionar, el ține a aminti contemporanilor săi și urmașilor lor neînduplecatele avertismente ale istoriei: „Vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor! Ele pier!...[1].

Cărturar luminat, om de înaltă gîndire, cercetător pasionat — el este cel dintîi istoric al nostru, care nu s-a mulțumit numai cu glosarea științifică a materialului cules din documentele studiate, așteptînd pasiv desfășurarea evenimentelor ci, înarmat cu o adîncă simțire, cu o dragoste nețărmurită față de poporul său, el participă la pregătirea acestor evenimente istorice, luptă, își ajută poporul cu gîndul și fapta, cu prețul libertății, cu prețul vieții lui întregi!

Adversarii lui și dușmanii poporului, l-au prigonit însă, iar atunci cînd nu l-au mai avut în față, au socotit că pot să răsufle ușurați. Îl credeau dărîmat, răpus pentru totdeauna și pentru totdeauna îngropat acolo, departe de țara sa, în cimitirul Mănăstirii Capucinilor din Palermo.

Iată, însă, că, după un veac, Bălcescu este iarăși prezent printre noi — viu, puternic, convingător, tot așa de arzător și de luminos ca o văpaie, cum a fost și în vremea lui, în viața lui atît de scurtă, de tristă, de amară, dar neasemuit de pură, de limpede și de rodnică.

* * *

Al doilea fecior al pitarului Barbu Petrescu și al serdăresei Zinca Bălcescu — părinți stăpîniți de pasiunea studiului, a cărții — fenomen cu totul întîmplător în vremea aceea — Nicolae Bălcescu s-a născut în anul 1819 la București. Bucureștiul era pe-atunci doar un orășel cu o îngrămădire întîmplătoare de hanuri, de cocioabe și bordeie, alături de mănăstiri și conace boierești, cu străzi mocirloase ce împroșcau cu noroi clisos roțile rădvanelor boierești cu patru telegari și prin care-și purtau mizeria cămășii de pe moșiile boierilor sau arendașilor, veniți pe drumurile tîrgului să ceară îndurare stăpînilor.

Aceleași sfîșietoare contraste îi vor întuneca privirile copilului Bălcescu, atent la tot ce se întîmpla în jurul lui, și în satul Bălcești, de pe Valea Topologului, din județul Argeș, unde-și va petrece copilăria. Era momentul cînd frămîntările norodului asuprit își încercaseră ogoirea în răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, în 1821, care dăduse pas în vreme, pentru scurt timp însă, suferințelor țărănești, ce mocneau de mult și aveau să mai mocnească încă.

Înzestrat cu o inteligență scînteietoare, cu o memorie rară și o deosebită sensibilitate — după ce mai întîi învață în casa părinților cu niște dascăli greci, Nicolae Bălcescu intră la școala lui Gheorghe Lazăr de la „Sf. Sava" din București, unde este coleg cu Ion Ghica, Grigore Alexandrescu și Nicolae Filimon, avînd profesori pe Eliade Rădulescu, Petrache Poenaru, Florian

[1] N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, în *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 144.

Aaron, Eftimie Murgu şi alţii. El depăşeşte cu mult nivelul şcolăresc al colegilor de clasă, iar uneori lecţiile profesorilor săi nu-i mai împăcau nevoile intelectuale.

Incepe să fie atras, în mod deosebit, de studiul istoriei. Citeşte cărţi despre revoluţiile franceze. Îi preferă pe Mirabeau, pe Robespierre, pe Marat, cercetează tratate de filozofie şi istorie, însuşindu-şi astfel din cărţi, cu o sete tot mai nepotolită, noi şi noi elemente de orientare în înţelegerea sensului vieţii.

Dar ochii lui căprui şi blînzi, interiorizaţi, păraseau adeseori paginile cărţilor şi plini de adevărul cules dintr-însele, de învăţătura lor, priveau în jur spre toate cele patru zări ale pămîntului romînesc, priveau în depărtările lumii şi ale istoriei şi lucrurile îi pătrundeau în inimă ca o vîlvătaie. I se umezeau, cîteodată, în faţa spectacolului greu, amar, al străzilor Bucureştiului, sau al întinselor şesuri ale ţării sale semănate cu bordeie în care se adăposteau sărăcia crîncenă, foametea, pelagra ţăranilor, chinuiţi de trudă pe pămînturile stăpînilor, însă Nicu Bălcescu îşi depăşea mereu, cu înţelegerea, anii — creştea şi se contura tot mai mult firea aprinsă şi neînfricată a viitorului revoluţionar.

În vîrstă de 17 ani, după ce-şi termină studiile la Sf. Sava, stăruie să fie trimis la Paris, pentru desăvîrşirea lor. Imprejurările, însă, nu-i îngăduiau. Iată-l aşadar, colindînd ţara, ca să vadă, cu ochii lui, întinderile ei bogate dar prefăcute în pustiu de lăcomia boierilor şi de jaful Înaltei Porţi turceşti. Şi inima i se înfioară la vaietul în continuă creştere al mîniei poporului împotriva asupritorilor. Din suferinţele acestor obidiţi, care căzneau sub bici ca să poată trăi doar de azi pe mîine, descifrează tînărul patriot vizionar sensul istoriei.

La vîrsta de 19 ani, Nicolae Bălcescu, mînat de credinţa că fapta cea mai vrednică pentru un om luminat este să-şi pună toate puterile în slujba celor mulţi şi chinuiţi, îmbracă haina ostăşească, obţinînd gradul de iuncher de cavalerie în miliţia naţională, înfiinţată de curînd, care, după cum socotea Bălcescu, trebuia să pună temelia armatei romîneşti, ce urma să elibereze ţara de sub jugul turcesc. Spre deosebire, însă, de ceilalţi ofiţeri, cu fumuri de castă nobilă, spilcuiţi, vanitoşi, tînărul ofiţer Nicu Bălcescu se-apropie cu mare dragoste de flăcăii veniţi la oaste din lumea satelor şi începe să-i înveţe să scrie şi să citească. Organizează cu ei, mai apoi, un fel de cursuri de geografie şi istorie naţională, pentru pregătirea lor morală în vederea luptelor ce aveau să ducă pentru eliberarea ţării.

Dar cursurile acestea nu sînt pe placul superiorilor săi — considerate subversive, i-au fost interzise. Bălcescu nu se resemnează, însă, şi-l vom vedea curînd luînd parte, cu toată energia şi înflăcărarea, la mişcarea pusă la cale de Cîmpineanu şi de Mitiţă Filipescu, cu scopul de a răscula poporul împotriva boierilor şi a dobîndi independenţa ţării. Planurile lor conspirative sînt descoperite, iar Bălcescu este dat afară din armată, judecat şi condamnat.

Între 1841 şi 1843, stă închis la mănăstirea Mărgineni şi la Gorgani. Ion Ghica, întorcîndu-se de la studii de la Paris, îşi regăseşte aici prietenul cu plămînii loviţi de cele dintîi accese de tuse.

Aceşti ani de singurătate i-au ajutat, însă, să se cunoască mai bine pe el însuşi şi să vadă mai limpede viitorul, către care privea avîntat, visător şi plin de încredere în forţele lui creatoare.

Abia eliberat dintre ziduri şi zăbrele, îl găsim printre întemeietorii „Asociaţiei literare", pentru ca apoi în 1843, să pună bazele organizaţiei politice secrete

„Frăţia", împreună cu Ion Ghica şi Cristian Tell — organizaţie care avea să joace un rol de seamă în pregătirea revoluţiei de la 1848.

Luptătorul Bălcescu va întregi astfel pe cărturarul Bălcescu — se vor ajuta unul pe altul, se vor contopi, se vor desăvîrşi.

* * *

Cercetările istorice tipărite în revista „Propăşirea" de la Iaşi şi în „Magazinul istoric" îl pun dintr-o dată pe Bălcescu în fruntea generaţiei sale. El publică o serie de lucrări istorice şi sociale, printre care *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în 1844, apoi *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei romînilor*, în 1845, şi studiul *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, în 1846 — în care, în afară de elementele istorice, găsim şi elemente care servesc la stabilirea evoluţiei sufleteşti a scriitorului şi revoluţionarului Bălcescu.

Cuvîntul său înfraripat însufleţeşte fiecare pagină. Evocînd măreţele figuri ale trecutului şi, îndeosebi, luptele de veacuri ale poporului, el ţine să trezească forţele naţiunii, nu pentru aceleaşi suspine de patriotarzi din vremea sa, care capitulau înainte de a fi încercat să lupte, ci pentru o adevărată luptă pentru dobîndirea unităţii, dreptăţii sociale, libertăţii şi independenţei naţionale. În fruntea studiului său, a incursiunilor sale de istoric şi de patriot, nici nu putea găsi cu cale să aşeze cuvinte mai potrivite pentru un sever avertisment dat vremelnicilor beneficiari ai privilegiilor, decît profeţiile lui Mirabeau: „privilegiile se vor sfîrşi, dar poporul rămîne veşnic"[1].

Urmărit de exponenţii inchizitoriali ai vremii, Bălcescu se refugiază în vara anului 1846 la Paris. Aici îşi va adînci studiile. Asistă la cursurile lui Michelet, Edgar Quinet, Adam Mickiewicz şi strînge cu pasiune material istoric romînesc pentru lucrarea sa capitală *Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*.

...Revoluţia izbucneşte la Paris la 24 februarie 1848. Evenimentele îl interesează, firesc, în chip deosebit pe Bălcescu şi-l vom vedea luînd parte cu însufleţire la luptele de baricadă de pe străzile marelui oraş.

Vine apoi în ţară, împreună cu Alecu Golescu, în martie 1848, şi, plin de entuziasm, organizează revoluţia la Bucureşti. Istoria îl aştepta, de data asta, să contribuie cu înflăcărarea lui la înfăptuirile ei. Revoluţia trebuia să însemne mărturisirea supremă a rostului vieţii lui, raţiunea lui de existenţă, justificarea sa intelectuală întreagă şi profundă.

Iată-l, aşadar, dăruindu-se revoluţiei. Avînd de luptat şi cu o parte dintre tovarăşii săi, fruntaşi ai revoluţiei, Bălcescu îi stigmatizează şi atinge, în conducerea revoluţiei, culmea încordării lui active.

El spulberă afirmaţiile celor care susţineau că revoluţia ar fi „o importaţie străină" şi văzînd clar că rădăcinile ei stăteau în condiţiile istorice ale dezvoltării ţărilor romîne, în luptele seculare duse de popor pentru libertatea socială şi independenţa naţională,[2] Bălcescu devine adevăratul ideolog al revoluţiei, redactîndu-i manifestul, cunoscut în istorie sub numele de *Proclamaţia de la Islaz*.

---

[1] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 135.

[2] N. Bălcescu, *Mersul Revoluţiei în Istoria romînilor*, în *op. cit.*, v. I, p. 305.

În guvernul revoluţionar Bălcescu este ministru de externe, apoi secretar. Cea mai luminoasă figură dintre conducătorii acestei revoluţii, cel mai învăţat şi cel mai hotărît dintre ei, Bălcescu considera că revoluţia trebuie să-şi impună ca sarcină principală sfărîmarea rînduielilor iobăgiste, împroprietărirea maselor ţărăneşti şi formarea unei Adunări Constituante.

* * *

E lesne de înţeles, dar, cît a sîngerat inima lui Bălcescu, cînd revoluţia din 1848 a fost înăbuşită. Stă mărturie zbuciumul sufletului său credincios revoluţiei, a cărei cauză a apărat-o pînă la moarte, mărturisit în mai toate scrisorile sale către Ion Ghica [1].

În urma amarei experienţe a prăbuşirii revoluţiei, scrierile lui Bălcescu ce urmează sînt şi mai adîncite şi mai convingătoare — de pildă *Mersul revoluţiei în Istoria romînilor* (1850), *Question economique des Principautés Danubiennes* (1850), *Mişcarea romînilor din Ardeal* (1851), şi mai ales opera sa capitală *Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*, rămasă neterminată.

Exilul, însă, îl copleşeşte. Din ce în ce mai bolnav, departe de patrie, socotit un proscris, cu prietenii împuţinaţi, pribeag, din ce în ce mai sărac şi mai singur, e greu să-şi închipuie cineva cît de amară, cît de cumplită i-a fost viaţa în cele din urmă încercări ale ei de a mai îndepărta spectrul morţii... Într-o scrisoare către Vasile Alecsandri, din decembrie 1851, pe cînd se afla în sudul Franţei, la Hyères, în urma loviturii de stat a lui Napoleon al III-lea, Bălcescu scrie aceste cuvinte profetice: „Minutele în care scriu sînt pline de amar şi întristare... Fiii fărădelegii triumfează în toate părţile şi întemeiază spurcata lor tiranie... Însumi eu lupt cu boala crudă şi neîmblînzită, caut a cîştiga timp asupra-i şi a o întrece în iuţeală, ca să pot lăsa fraţilor mei aceste pagini din viaţa părinţilor noştri şi cad sleit de puteri, mistuit de silinţele ce fac... Cred că va veni ziua fericită, ziua izbăvirii, cînd omenirea întreagă se va scula... Atunci nu va mai fi nici rob, nici naţie roabă, nici om stăpîn pe altul, ci domnia Dreptăţii şi Frăţiei! Aceste cuvinte ce am dat de deviză naţiei mele, va domni lumea; atunci, toţi romînii vor fi una liberi şi fraţi. Vai! Nu voi avea noroc a vedea această zi, deşi eu asemeni am muncit şi am pătimit pentru dreptate şi cel din urmă al meu cuvînt va fi încă un imn ţie, *ţara mea mult dragă!*“ [2].

Totuşi, în primăvara anului 1852, în sufletul bolnavului se strecoară unele adieri de nădejde, dar care, pînă la urmă, n-aveau să însemne decît izvorul unor şi mai amare deziluzii... Dorea, cu tot focul inimii, să-şi mai vadă înc-o dată pămîntul scumpei sale patrii, pentru care suferise atît, şi, de asemenea, pe biata lui mamă, bătrînă, bolnavă şi chinuită la rîndu-i de dorul feciorului înstrăinat şi suferind. O sacrificase cu totul în ultimii săi ani de luptă revoluţionară... Astfel că, pe la sfîrşitul lui aprilie 1852, se îmbarcă pe un vapor la Marsilia, pentru a porni, prin Constantinopol, spre ţară. Drum presărat cu atîtea nădejdi... Dar, după o lungă călătorie pe apele albastre ale Mediteranei şi ale Dunării, la capătul drumului cîte îl aşteptau!... Acest moment tragic

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Bucureşti, 1889.
[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 366.

avea să ni-l înfăţişeze, mai tîrziu, Vasile Alecsandri, întorcîndu-şi cu amărăciune gîndurile — cum ne-o spune — pe cărările uitate ale trecutului:

„În spre toamna anului 1852, aflîndu-mă la Galaţi, directorul carantinei mă înştiinţă că un amic al meu sosise cu vaporul de la Constantinopol şi că dorea să mă vadă. Alergai la carantină şi găsii într-o cămăruţă pe Nicu Bălcescu. Sărmanul, în ce stare ajunsese! Palid, slab, gîrbov, obosit de friguri şi de opintirile tusei, el părea un schelet ce-şi căuta mormîntul.

Ne aruncarăm unul în braţele altuia, cu lacrimile în ochi, şi, amicul meu, după ce-şi mai potoli emoţiunea, îmi zise: — Vezi în ce hal am ajuns? Nu-mi rămîne viaţă decît numai ca să mă apropii de vatra părintească şi să mor în sînul familiei mele. Ah! mult am pătimit de cînd ne-am despărţit!... Multe zile amare am petrecut departe de ţara mea!... Multe deziluzii am întîmpinat în calea mea!... dar, în sfîrşit, vin să răsuflu încă o dată aerul patriei mele şi, murind, vin să am mîngîierea de a fi înmormîntat în pămîntul strămoşesc...

Nenorocitul! Nu ştia că soarta avea să-i refuze şi această ultimă mîngîiere. Ordinele lui vodă Ştirbey îi deteră lovirea de moarte, chiar pe pragul ţării lui. Căci nu-i învoiră nici măcar a se coborî din vapor şi a pune piciorul pe ţărmul romînesc.

Şi, cu moartea în suflet, Bălcescu reluă drumul exilului..." [1]

Se reîntoarce la Hyères, pleacă de aici din nou în Italia, îndeaproape vegheat de moarte şi, după un scurt popas la Neapole, se stabileşte la Palermo, în Sicilia...

Inchipuiască-şi cine poate imaginea unui asemenea mare om, a unui asemenea om adevărat, cu buzele strînse asupra suferinţelor sale, dîndu-şi sfîrşitul, fără cea mai mică agonie, într-o odaie igrasioasă a unei ospătării din Palermo, la Trinacria!...

Era în cea de a douăzeci şi noua zi a lui noiembrie 1852...

Actul de moarte i-a fost semnat de un hamal şi un măturător. În jur, nici un zgomot, nici o frămîntare, nici o lacrimă... Doar o lădiţă cu manuscrise străjuia lîngă trupu-i îngheţat. Iar bani nu s-au găsit asupra-i nici măcar pentru cumpărarea unui sicriu. Aşa încît, iată-l aruncat în cimitirul Mănăstirii Capucinilor...

Aşa s-a stins din viaţă, departe, pe pămînt străin, prigonit de ticăloşia venalilor conducători de atunci, „oameni ai sîngiuirilor", una dintre cele mai luminoase figuri de intelectuali şi luptători din istoria Patriei noastre! El moare în singurătate, dar conştient şi dîrz, simţind pe fruntea-i înfierbîntată de febră suflarea poporului său, pe care l-a iubit şi l-a apărat cu dăruiri de foc şi de mîndrie.

Bălcescu a rămas viu şi după moarte, prin acea „minunată mare frumuseţe morală" despre care vorbea, cu prilejul centenarului naşterii sale, şi marele istoric sovietic, academicianul Evghenii Tarlé, în omagiul adus marelui romîn, în faţa membrilor Academiei de Ştiinţe din Moscova.

El a rămas printre noi prin drama lui omenească, prin frămîntarea lui intelectuală, prin acţiunea lui, în care a adus, în expresia vremii, tumultul continental al vieţii pe care începeau s-o trăiască milioane de oameni...

---

[1] V. Alecsandri, *N. Bălcescu*, în „Convorbiri literare", X, 1876, p. 142.

* * *

Opera lui Bălcescu nu este prea bogată în volume. Ea înseamnă, însă, un uriaş izvor de orientare în dezvoltarea conştiinţei noastre naţionale, un neasemuit izvor de sugestie şi de îndemn în lupta poporului nostru pentru dreptate şi libertate.

Nici unul dintre contemporanii lui Bălcescu nu s-a apropiat de înălţimea ideilor pe care acesta le apăra în toate lucrările sale şi în toată activitatea lui revoluţionară.

Bălcescu este o expresie strălucită a intelectualului vizionar. Unitatea de simţire, de gîndire şi de acţiune din viaţa lui întreagă ne arată care este drumul intelectualului adevărat în veacul său, care este răspunderea lui istorică!

Vorbind despre Nicolae Bălcescu, vorbim despre intelectualul autentic, creator, pus în slujba vieţii poporului său, a progresului, a luptei pentru dreptatea şi fericirea patriei sale, vorbim despre răspunderea istorică a intelectualului! Vorbind despre Nicolae Bălcescu, despre viaţa şi activitatea lui, vorbim despre un om întreg şi adevărat.

Pornind de la ideea de a înfăţişa, într-o mare operă, epoca de glorie militară din istoria Tării Romîneşti sub Mihai Viteazul, care a rămas preocuparea lui de căpetenie, cît de uşor ne este să ni-l închipuim aşternîndu-se la lucru, pentru a redacta această operă de seamă! În această operă capitală — *Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul* — toate răspundeau speranţelor şi viziunilor sale istorice. Cu această operă despre trecut, despre o epocă puţin întinsă din trecut, dar atît de bogată în fapte — epoca lui Mihai Viteazul — Nicolae Bălcescu asigura viitorului perspectiva lui luminoasă, iar trecutului îi recunoştea forţa de a galvaniza viitorul.

Cînd se afla în Italia, încă de pe la 1847, resimţind primele simptome ale bolii, Nicolae Bălcescu e nevoit să întîrzie cîteva săptămîni la Palermo, în tovărăşia lui V. Alecsandri şi a Elenei Negri, pe care amîndoi o cunoscuseră la Mînjina lui C. Negri şi care, fiind acum bolnavă, era însoţită, în căutarea sănătăţii, de V. Alecsandri. Cîteva luni mai tîrziu, în mai 1847, cînd Elena Negri moare la Constantinopol, fapt care copleşeşte de durere sufletul poetului, N. Bălcescu caută să-l abată de la durerea aceasta şi să-i îndrepte dragostea „asupra unui obiect mare şi nepieritor". Bălcescu îi spune că el nu va renunţa la amintirea prietenei sale, că-i va respecta amintirea, însă va căuta să prefacă durerea pentru pierderea ei în dragoste către ţară. „Mă voi apuca, dar, de lucru cu temei — scria el poetului la 1 octombrie 1847 — ... voi să lucrez o scriere întinsă, o poemă istorică asupra lui Mihai Vodă Viteazul. Cînd voi sfîrşi adunarea ce fac, mă voi duce la Viena, prin Ungaria şi Transilvania, ca să completez colecţia mea şi apoi mă întorc în ţară ca să mă pui pe lucru"[1].

Într-altă scrisoare, de la 29 noiembrie 1847, la răspunsul lui Alecsandri că, îndemnat de Bălcescu, a căpătat iarăşi „acea fierbinţeală de lucru", Bălcescu îi trimite din nou acele cuvinte calde de încurajare, care impresionează puternic prin frumuseţea lor morală şi prin caldul lor patriotism: „Este mare şi frumoasă ideea ta de a căuta a-ţi încălzi inima trudită şi îngheţată de suferinţele intime, la vatra naţională. Nenorociţi sînt acei ce concentrează toată puterea lor de a iubi într-o dragoste intimă, asupra unui obiect rar de găsit, iute trecător şi pieritor cînd îl găsim. Pentru ce să nu întoarcem dragostea

[1] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 364.

noastră toată asupra unui obiect mare și nepieritor? Și ce e mai mare pentru om decît țara sa? Să nu ne trudim dar, iubite Basile, a alerga după fericirea intimă, o nălucire ce tu nu vei mai putea găsi, ce eu n-am găsit niciodată și pe care e multă vreme de cînd n-o mai caut. Să întoarcem ceea ce ne-a mai rămas din dragostea noastră, s-o întoarcem către țara noastră. *Romînia* va fi dar iubita noastră. Într-însa și printr-însa să reînnoim și să întărim frăția noastră" [1].

Astfel, reînsuflețiți pentru înălțarea patriei lor, poetul va lupta, prin poeziile sale, pentru biruința ideilor democratice, iar Bălcescu, cărturarul, va strînge de zor material pentru poemul său istoric asupra lui Mihai Vodă Viteazul, care, în concepția lui, trebuia să însemne o armă de luptă pentru a trezi în contemporanii săi și în viitorime, mîndria națională, dragostea de țară și de popor.

Asupra încordării și pasiunii cu care lucra în acest timp la terminarea operei sale, luptînd cu boala care se agravase, mai avem mărturia unui document contemporan și anume într-o scrisoare a prietenei și admiratoarei lui Bălcescu, Maria Cantacuzino, către Vasile Alecsandri, în care aceasta spunea: „Iubite prietene, în luna noiembrie 1851, am primit o scrisoare de la Bălcescu, în care mă ruga să viu la el la Hyères. Asemenea firilor într-adevăr mari, el nu se sfia să primească devotamentul prietenilor săi, recunoștința nefiindu-i o povară. Încrederea ce-o avea în el era atît de mare, încît erai îndemnat să faci sacrificii pentru el în chip cu totul natural. Starea sănătății în care l-am găsit nu lăsa nici o nădejde de însănătoșire; dar fie că nu voia să întunece bucuria revederii, fie că avea credința că va învinge boala, părea plin de curaj și îmi vorbi de proiectele sale de viitor, lucra cu o pasiune care trăda oarecum temerile sale. Deseori se scula noaptea pentru a scrie Istoria lui Mihai Viteazul. Aceste eforturi îl extenuau; i-am propus să-mi dicteze... Una din cele mai prețioase amintiri pe care am păstrat-o din legătura noastră frățească au fost acele ceasuri de lucru împletite cu discuții. Spiritul său drept și pătrunzător, imaginația sa înflăcărată, sufletul său entuziast și a toate iubitor dădeau un interes deosebit oricărui subiect și, fie că erai sau nu de părerea lui, îți ținea atenția încordată și niciodată nu puteai rămîne indiferent..." [2].

Astfel, anii trec, truda și suferințele vizionarului sporesc, încrîncenările lui cu viața, cu adversitățile ei de tot soiul, îl obosesc și-l îmbolnăvesc din ce în ce mai grav și cu toată nevoia lui de a se vedea realizat în această mare, unică și nepieritoare operă, lucrarea se oprește la începutul celei de a cincea cărți.

Această operă trebuia să însemne o apoteoză a unui moment esențial, grandios, din trecutul patriei noastre, căruia autorul i se dăruise. Bălcescu își mărturisește în paginile ei concepția sa înaintată despre istorie și societate, despre raportul dintre mase și eroi, despre rolul personalității în istorie. În concepția sa creatoare, personalitățile nu-și servesc veacul decît atunci cînd se sprijină în acțiunile lor pe popor și luptă pentru îndeplinirea năzuințelor poporului — Bălcescu ridicîndu-se, astfel, pînă aproape de generalizările unei filozofii a istoriei.

* * *

[1] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 364.
[2] *Ibidem*, p. 365.

Aşadar, Bălcescu intelectualul, *istoricul*, Bălcescu *patriotul*, Bălcescu *revoluţionarul* nu s-a mulţumit să scrie numai o lucrare de minuţioasă documentare istorică, de *exaltare* a trecutului, sau de apologie a eroului ales. El le-a contopit pe toate într-o operă unică, de incomparabilă valoare, din care nu lipseşte nici istoria, nici ştiinţa, nici filozofia, nici literatura — şi care ar fi atins, fără îndoială, desăvîrşirea, dacă ar fi avut îndurarea timpului s-o ducă pînă la capăt şi să revadă, cu destulă migală, capitolele scrise.

Concepţiile înaintate ale lui Bălcescu, care au la bază puternice elemente de gîndire materialistă, se vădesc în mod strălucit mai ales în felul în care priveşte ştiinţa istoriei şi înţelege să o dezvolte. Pentru Bălcescu istoria nu este numai o juxtapunere de fapte şi întîmplări — ea e un proces de dezvoltare în care fenomenele se petrec şi se determină într-o ordine cauzală, se condiţionează unele pe altele, iar sensul procesului de dezvoltare istorică nu este decît progresul, progresul continuu[1].

Analiza oricărui fenomen istoric, a societăţii într-o anumită epocă, se întemeiază la Bălcescu pe studiul condiţiilor de viaţă a poporului. Poporul este creatorul istoriei, iar istoria nu poate fi decît istoria poporului.

Ideea de bază a concepţiei istorico-sociale a lui Bălcescu este ideea de progres. „Să deschidem istoria, cartea de mărturie a veacurilor — spune Nicolae Bălcescu în *Mersul revoluţiei în Istoria romînilor* şi, luminaţi de filozofia ei, vom vedea că de 18 veacuri naţia romînă n-a vegetat, n-a stat pe loc, ci a mers înainte, transformîndu-se şi luptîndu-se neîncetat"...[2] Mişcarea şi dezvoltarea neîncetată este o lege care stăpîneşte „atît în lumea morală, cît şi în cea materială" — spune Bălcescu.

Înarmat cu asemenea concluzii, Bălcescu ia parte activă la lupta poporului său pentru dărîmarea orînduirii feudale, pentru ieşirea din acea stare de „infamă iobăgie". Bălcescu a luptat pentru eliberarea poporului, pentru dreptul acestuia la viaţă, pentru democraţie şi independenţă naţională. Pentru el revoluţia de la 1848 era manifestarea superioară a luptelor de veacuri pe care poporul le-a dus pentru libertate şi ale căror rădăcini se pierdeau în negura vremurilor, iar burghezia era un fel de profitor al revoluţiei şi nicidecum uneltitorul ei. Cercetînd temeiurile istoriei în virtutea cărora regimul feudal trebuia doborît, Bălcescu găseşte că nu este drept „ca un popor întreg să geamă în decădere şi mizerie, aservit intereselor egoiste ale cîtorva indivizi, ce conduc o societate în care unii posedă, înghit totul, în timp ce masele n-au nici strictul necesar"[3]. Şi Bălcescu este convins că starea aceasta de lucruri nu poate fi schimbată decît prin luptă, prin revoluţie.

În problema luptei de eliberare naţională, Bălcescu se află, de asemenea, pe o poziţie înaintată.

El este străin de orice mărginire naţionalistă. Patriotismul lui are la bază dragostea şi devotamentul faţă de cei ce trudeau în condiţii grele de viaţă şi se împleteşte, astfel, firesc, cu ideea înfrăţirii dintre popoarele oprimate. Bălcescu respectă şi iubeşte celelalte popoare luptătoare pentru libertate şi le apreciază, în acelaşi timp, cu destulă justificare, cultura.

---

[1] N. Bălcescu, *Trecutul şi Prezentul*, în *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 323.

[2] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 305 şi urm.

[3] *Idem*, *Mersul Revoluţiei în Istoria Romînilor*, în *op. cit.*, p. 305 şi urm.

Acestea sînt dimensiunile mari ale vieții și operei lui Nicolae Bălcescu. Acestea sînt formele esențiale de expresie ale personalității sale creatoare! Acestea sînt pozițiile de luptă ale strălucitului intelectual, conștient de răspunderea lui istorică!

* * *

Nicolae Bălcescu este unul dintre marii intelectuali vizionari ai popoarelor. El face parte din șirul marilor frămîntați de problemele de viață ale lumii.

Pătruns de adevărul fenomenelor sociale din realitatea vremii sale, el caută să le descopere rădăcinile în trecut, cercetînd și adîncind explicațiile pe care i le dă istoria patriei sale, ca și istoria întregii societăți omenești, ca să ajungă, astfel, la concluzii pentru prezent și la soluții pentru viitor.

Răsplata strădaniilor sale trebuia să fie constatarea că poporul este adevăratul făuritor al istoriei — forțele lui latente, energia lui creatoare, truda și lupta lui sînt, deodată, și explicația progresului la care am ajuns și forța propulsivă a viitorului către care tindem. Masele populare, poporul ocupă locul cel mai însemnat în concepția istorică, și în activitatea revoluționară a lui Nicolae Bălcescu. El atinge, astfel, cea mai înaltă expresie a gîndirii istorice romînești de pînă în vremea sa.

Strîns legat de soarta celor oropsiți, Bălcescu militează pentru ridicarea lor la putere. Ce soartă, dar, putea să-i fie rezervată acestui luptător pentru marea cauză a poporului său într-un regim exploatator ca cel din vremea sa?

Cu același cinism, cu aceeași premeditată pornire au căutat să rezolve acest capitol „supărător" al intelectualilor vizionari de mai tîrziu și urmașii trădătorilor de la 1848. Ce altă soartă urma să fie rezervată marelui nostru Eminescu, lui Creangă, sau Caragiale, lui Ion Păun-Pincio, sau lui Sahia și atîtor altor glasuri ale durerilor și aspirațiilor muncitorești și țărănești din țara noastră, pretimpuriu înăbușite!

Le-a fost rezervată în viață o sălbatică sărăcie și o tot atît de cumplită constrîngere în chingile regimului politic inchizitorial al vremii — dar operele și faptele lor au pătruns adînc în conștiința poporului și rămîn să facă parte din patrimoniul nostru național.

* * *

Moartea tragică a lui Bălcescu i-a adus în timp și aureola martirului. El a fost și rămîne un adevărat erou al poporului nostru, căruia i-a pus în valoare însușirile lui specifice, identificîndu-se întru-totul cu nevoile și aspirațiile lui. Vestitor al altor vremi ce-aveau să vină — urmașii i-au păstrat în inimă amintirea vieții și luptei lui, asigurîndu-i, astfel, cea mai adevărată și binemeritată nemurire!

Figura lui, luminată de această flacără sfîntă a credinței în popor și în viitorul lui, a continuat să lucreze și în conștiința generațiilor de scriitori ce i-au urmat, ca un simbol scump al iubirii de patrie — influența lui Bălcescu asupra dezvoltării literaturii noastre de-atunci încoace constituind, astfel, o foarte interesantă și cuprinzătoare problemă literară.

Începînd cu Vasile Alecsandri, cel mai apropiat prieten al lui Bălcescu, trecînd la Eliade Rădulescu, cu care viaţa l-a pus de atîtea ori în conflict de atitudine şi de opinie, apoi la Cezar Bolliac, frate bun de idei cu luptătorul expatriat, la Alecu Russo, autorul *Cîntării Romîniei*, trecînd apoi la Ion Ghica, de care se simte legat încă din anii de şcoală şi pe care îl va face mai tîrziu confidentul planurilor sale revoluţionare, iar de la acesta la alţi scriitori de seamă ai epocii, vom constata că toţi şi-au împletit firul vieţii şi activităţii lor literare cu firul tragic al vieţii cărturarului romantic Nicolae Bălcescu, cu activitatea lui culturală şi politică.

Înţelegînd forţa politico-socială a literaturii şi artei, Nicolae Bălcescu arată contemporanilor săi că literatura şi arta trebuie să fie purtătoarea ideilor înaintate ale vremii şi că acestea trebuie să facă din mediul cultural un admirabil teren pentru închegarea asociaţiilor revoluţionare cu caracter social şi naţional. De aceea, influenţa lui este atît de puternică, în acest sens, încît mişcarea revoluţionară de la 1848 devine şi o puternică mişcare culturală. Literatura şi arta intră nemijlocit în serviciul revoluţiei, în serviciul progresului, în serviciul intereselor de viaţă ale celor mulţi. Acest fapt apare limpede în legăturile lui Bălcescu cu literaţii din Moldova şi Ardeal şi în colaborările lui la diverse reviste, în participările lui la atîtea asociaţii literare, din toate ţinuturile locuite de romîni — aflîndu-se, astfel, în centrul vieţii literare, într-o permanentă şi strînsă legătură cu scriitorii vremii sale, ca şi cu cercurile de emigranţi de mai tîrziu, de la Paris, grupaţi în jurul „Romîniei viitoare".

În orientarea hotărîtă a scriitorilor epocii sale către literatura populară, Nicolae Bălcescu îndeplineşte, de asemenea, un rol însemnat. Poezia lui V. Alecsandri, doinele lui, orientarea tematică spre viaţa şi tradiţiile poporului, atît de evidentă în operele lui Negruzzi, Bolintineanu, Alecu Russo, Cezar Bolliac şi alte altora, sînt legate de activitatea ideologică desfăşurată de Bălcescu, împreună cu Kogălniceanu, în paginile „Daciei literare" şi „Propăşirii", în sprijinul ideii naţionale.

Bălcescu respectă cultura fiecărui popor şi luptă — totodată, împotriva cosmopolitismului boierimii grecizate, ca şi împotriva şovinismului unor exponenţi ai burgheziei lacome de putere. Astfel, după vibrarea sensibilităţii lirice a lui Cezar Bolliac, care capătă o puternică valoare socială în *Clăcaşul* sau în *Se naşte sau se face omul*, după poemul dramatic al lui B. P. Haşdeu *„Răzvan şi Vidra"*, care-şi găseşte izvorul de inspiraţie ideologică, după afirmaţia chiar a autorului, într-un articol al lui Bălcescu apărut în „Romînia literară", nuvelele istorice ale lui *Al. Odobescu*, care condamnă abuzurile boiereşti şi luptele lor sălbatice pentru putere în dispreţul intereselor ţării, *Mihai Eminescu*, *George Coşbuc*, *Delavrancea*, *Sadoveanu* şi alţi scriitori, duc, laolaltă, mai departe tradiţia de cercetare critică a trecutului şi de inspiraţie din marele tezaur de simţire şi de cugetare a poporului, — tradiţie trasată de Nicolae Bălcescu, înaintaşul lor iubit şi admirat.

* * *

Astăzi, figura lui Bălcescu, opera lui, activitatea lui revoluţionară, patriotică, constituie pentru o serie întreagă de scriitori şi poeţi contemporani izvoare de inspiraţie, în drumurile lor de luptă şi de creaţie. Viaţa lui zbuciumată,

masivitatea caracterului lui, credința lui nestrămutată în revoluție au depășit cu mult limitele unui model de conștiință cetățenească, mînată de nevoia de a influența transformarea relațiilor dintre oameni, și a trecut cu faimă în cîmpul de inspirație a scriitorilor realismului socialist, ca și eroii populari, cerîndu-se reînviat istoricește și redat lumii așa cum a fost, cum a simțit, cum a gîndit, cum a luptat.

Astfel, după evocarea artistică a poetului Dumitru Corbea în *Bălcești* și nuvela lui George Călinescu *Iubita lui Bălcescu*, sau reconstituirile evocatoare ale lui Cezar Petrescu din *Ajun de revoluție 1848*, poemul de mari proporții *Bălcescu* al lui Eugen Jebeleanu dă viață eroului, care trăiește cu intensitate aici, ca și în vremea lui, în permanentă legătură cu poporul asuprit și în permanentă luptă cu adversarii revoluției, reliefîndu-l, de la începutul pînă la sfîrșitul poemului, ca pe o imagine a purității și consecvenței patriotice. Răspîndind lumina arderii sale lăuntrice pe spații largi și grele de întuneric, pînă dincolo de orice limită în timp, eroul este înălțat în poemul lui Jebeleanu pe culmi de apoteoză.

Dacă ne oprim, însă, la drama *Bălcescu* și la romanul *Un om între oameni* ale lui Camil Petrescu, vom vedea și mai limpede că Bălcescu s-a găsit tot timpul în viața lui într-o puternică comuniune de interese cu năzuințele poporului, înțelepciunea lui politică izvorînd din contactul viu, neîntrerupt, cu viața poporului asuprit, cu sentimentele și aspirațiile lui.

Măreția eroului Bălcescu stă aici nu în înălțarea lui într-o superioritate detașată de masele populare, nu într-o desprindere de viața lor, în numele cine știe cărui sentiment obsedant al valorii lui individuale, ci în credința, în conștiința eroului că victoria revoluției nu poate fi asigurată decît de capacitățile virtuale, latente, ale poporului, ale maselor, de energia lor revoluționară inepuizabilă, care este mai presus de individualitatea personalităților conducătoare pe care le determină și-și fac dintr-însele expresia cea mai înaltă a voinței lor. Eroul Bălcescu este o reflectare amplă și vibrantă a suferințelor poporului, din care-și face, la rîndu-i, un mit și o călăuză. El are încredere nelimitată în popor. Atunci cînd Eliade, Cristian Tell, Voinescu și Nicolae Golescu manifestau scepticism și îngrijorare că revoluția nu va mai avea pe cine să se sprijine, dacă proprietarii și puterile protectoare i se declară ostile, Bălcescu izbucnește „ca un pachet de nervi" cu un glas hotărît și zguduitor: „Pe poporul romîn... pe acest popor căruia îi dăruim libertatea și rodul muncii lui... Pe un neam care-și ia soarta în propriile lui mîini!..."[1]

Eroul Bălcescu nu este un titan care domină, nu este copleșit de sentimentul propriei sale personalități; eroul apare aici, așa cum a și fost, un intelectual revoluționar legat de interesele poporului, de suferințele, de aspirațiile lui, cu care se pune de acord, învățînd de la mase de ce să lupte și cum să lupte pentru victoria revoluției.

Scriitorul își elogiază eroul nu pentru individualitatea lui care covîrșește, ci pentru faptul că el este legat, prin toate fibrele ființei lui, de nevoile maselor, de iobagii chinuiți și exploatați și pentru că devine exponentul desăvîrșit al spiritului lor revoluționar, al nevoii lor de acțiune, de luptă pentru o viață mai bună. Nu mai avem aici de-a face cu acea detașare aristocratică a con-

[1] Camil Petrescu, *Teatru*, vol. IV, E.S.P.L.A., București, 1959, p. 71.

ducătorului de mase, pe care o întîlnisem în *Danton* — eroul se dăruiește aici cu totul intereselor de viață ale celor mulți, ale iobagilor, supuși, la vremea lui, atîtor samavolnicii și servituți cumplite. Eroul nu mai privește trist, copleșit și sceptic poporul, ca Danton, iar poporul nu mai este rătăcit și neștiutor — erou și popor devin una, se contopesc într-o acțiune comună, consecventă și salvatoare. Fără să-l fi ridicat la complexitatea psihică a lui Danton, dramaturgul ne-a redat un Bălcescu viu, prin faptul că a știut să scoată în relief umanitatea lui.

În lupta cu armata comandată de colonelul contrarevoluționar, pentru eliberarea guvernului arestat, șase tabaci cad uciși. În fața acestui trist spectacol, Bălcescu îngenunchează lîngă unul din eroii căzuți și-i vorbește din adîncul ființei lui: „Frate Tabacule, ai murit pentru ca poporul romîn să fie liber... pentru ca istoria acestei țări să fie alta... (Ii mîngîie fruntea). Ai murit, dăruindu-te tot... dintr-o singură dată... Așa cum o singură dată a murit oricare dintre eroii de pînă azi... Mai mult decît tine n-a dat nici un om pînă acum în toată istoria"[1].

Cît de simple, de omenești și fără nici o umbră de afectare sînt aceste cuvinte ale lui Bălcescu, față de cuvintele solemne, teatrale, rostite cu același prilej de Eliade, care se apropie de erou în mantia lui albă și decretează: „Se vor face funeralii naționale acestor martiri sublimi ai libertății"![2].

Patosul dăruirii neprecupețite îl duce pe Bălcescu la un sfîrșit tragic.

Eroul lui Camil Petrescu își trăiește cu intensitate fiecare moment al existenței, dar nu se mai mărginește, ca în dramaturgia trecutului, să-și judece epoca și să-i condamne, fără limpezime, alcătuirea. Romantismul său este lucid, revoluționar. El este un participant activ și hotărît la lupta poporului, este în primele rînduri ale maselor, de care se simte indisolubil legat prin viața lui, prin destinul lui.

Privind în depărtare, în viitor, el nu se consideră nici înfrînt, nici dezolat, și nici fără conștiința valorii activității lui revoluționare alături de popor. El este stăpînit de o încredere nelimitată în sensul superior al vieții și nu ignorează nici adversitățile ce-i stau în cale, nici greutățile construirii unui edificiu social ideal, nici necesitatea unei jertfe personale.

În cuprinsul celor două mii de pagini ale romanului *Un om între oameni*,[3] tulburătoare pentru un căutător avid de adevăruri revelatoare, Bălcescu este altceva decît un erou de roman; el apare ca un om viu, covîrșitor, pe care îl simțim aproape de simțirea noastră, a celor de azi, într-un chip de necrezut; eroul este adus alături de noi nu prin documentarea științifică riguroasă, sau printr-un procedeu stilistic special, ci prin acea uimitoare calitate artistică proprie lui Camil Petrescu, de a aduce istoria trecutului în contemporaneitate.

Un om între oameni nu este numai o obișnuită frescă de epocă, iar încadrarea, pur și simplu, a romanului în rîndul operelor de evocare istorică presupune o apreciere incompletă. *Un om între oameni* este un roman cu un circuit dramatic complex, romanul destinului unei revoluții, la fel de

[1] Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 66.
[2] *Ibidem.*
[3] Camil Petrescu, *Un om între oameni*, Editura Tineretului, București, V. I, II, III, 1954—1957.

captivant din punct de vedere literar, ca oricare destin individual. Figura vizionarului Bălcescu este însoțită de o extraordinară intuiție politică, menită să reliefeze realitatea concretă a revoluției și starea de spirit precisă a maselor în diversele ei faze.

Astfel, acțiunea din primul volum se întinde de la revoluția lui Tudor Vladimirescu pînă în pragul celei din 1848, iar acțiunea celui de al doilea volum înfățișează momentul revoluției din 1848, moment de răscruce în istoria Țării Romînești, redus în desfășurarea acțiunii volumului la cele treizeci de zile ale lui iunie din acest an revoluționar.

În această admirabilă transfigurare a momentului istoric de la 1848, figura lui Bălcescu rămîne în atenția continuă a scriitorului și semnele mari ale personalității sale îl pasionează, îl angajează cu totul pe scriitor. Toată configurația sufletească a eroului, încrederea lui în popor, revoluționarismul, comportarea lui romantică, toate intervențiile sale sînt expresia liniilor mari ale formației sale intelectuale — așa cum ni-l înfățișează Camil Petrescu: totdeauna gata să se oprească la ceea ce este esențial și să grupeze fenomenele lumii înconjurătoare pe categorii logice...

Luptătorul Nicolae Bălcescu, care capătă în poemul lui Eugen Jebeleanu aureolă de apoteoză, trăiește în romanul lui Camil Petrescu ca și în viață — el apare aici ca un intelectual de superioară structură, dublat de un om de o mare puritate morală, de un democrat revoluționar, care se desăvîrșește sub semnele mari ale vremii sale. Se desprinde, cu repeziciune și hotărîre, de preocupările vieții sale personale, de vraja tulburătoare a Eufrosinei Băl-Ceaurescu, de dragostea Luxiței Florescu, ca și de atașamentul duios al sorei sale Tița, sau de iubirea grijulie a mamei sale și, tot așa, de toate prieteniile lui personale, ca să se consacre revoluției, să devină animatorul ei, creierul și inima ei! El ajunge să nu-și mai îngăduie nici un fel de contingență intimă cu lumea — un singur gînd, o singură cauză îi mai încălzește inima: cauza țării, a poporului său, cauza suferinței celor mulți, a căror viață îl chinuie, îl doare cumplit și pe care îi vrea salvați. Nu pentru că marele Bălcescu n-ar fi avut o viață afectivă, sentimentală, puternică. Nu. Dimpotrivă, se știe, de pildă, cu cîtă duioșie și jenă citește el prietenului său Arăpilă scrisoarea pe care o trimisese lui V. Alecsandri, cu prilejul morții Elenei Negri, subliniind el însuși tonul ei exagerat, declamator „... Romînia va fi iubita noastră!"... — Probabil, însă, că sentimentul morții apropiate îl va fi îndemnat pe Bălcescu să o facă... Am fi, însă, gata să afirmăm că și în cazul cînd Bălcescu ar fi împăcat cele două sentimente, puritatea adîncă a sufletului său n-ar fi suferit nici cît!

Ultimul volum al acestei trilogii cuprinde epilogul revoluției, ca și sfîrșitul eroului. Intuiția concretă a istoricului vizionar arată colaboratorilor săi că acum cînd revoluția este în declin, abia acum ea are sorți să învingă, pentru că masele fuseseră trezite la ideea că o răsturnare a regimului feudal este, practic, posibilă. Chiar gîndul morții, care exasperase mai înainte sufletul eroului, stimulîndu-i mereu pornirile creatoare, dispare din cîmpul conștiinței sale intime, ca să-l lase liber să se concentreze asupra vieții exterioare, obiective, asupra vieții poporului și viitorului revoluției.

* * *

Apropierea romancierului de înțelegerea materialistă a istoriei, eliberarea sa de cultul personalității sub semnul căruia îl va fi transfigurat pe Danton, l-a făcut să ajungă la determinarea precisă a figurii lui Bălcescu în drama *Bălcescu* și în romanul *Un om între oameni* — l-a prins în ambianța lui istorică și socială și-l reliefează așa cum a trăit, cum a gîndit, cum a luptat, cu acea nesfîrșită mîndrie, care nu e orgoliu individual, ca la Danton, ci sentiment de demnitate istorică și loialitate față de cei mulți și nedreptățiți.

* * *

Exponenții intelectualității burgheze încă mai afirmă că anumite vîrfuri ale societății, ca și anumite mărimi ale literaturii — fie ea națională sau universală — ar apare spontan, ca un fel de dealuri pe un șes neted, sau poate, atunci cînd sînt și mai mari, ca un fel de aștri — dacă vrem — lăsați să cadă pe pămînt de o mînă aspră, zgîrcită, a destinului, ca să lumineze calea oamenilor către o formă superioară de viață.

Această credință confirmă părerea neștiințifică pe care o aveau romanticii despre forța personalității și despre rolul acesteia în istorie.

Dar dacă ținem seamă, însă, că intelectualii, creatorii, ca și oamenii obișnuiți, sînt un rezultat al societății din care fac parte, sînt produsul ambianței lor sociale — vom vedea că mărimile, că vîrfurile acestea pe care le ating personalitățile, eroii, nu sînt decît chipurile de intelectuali cele mai sensibile și mai active ale lumii contemporane lor, chiar dacă ei generalizează cele ce le-au fost date de predecesorii lor. Ei sînt, însă, cu atît mai puternici și mai ampli, cu cît nu se izolează de mase, cu cît trăiesc interesele și nevoile acestora, cu conștiința că sînt chemați să le înțeleagă și să le sprijine. Calea către această interpretare a lumii este pe deplin arătată de istorie.

Nicolae Bălcescu este, așadar, o creație a poporului său, un produs al istoriei poporului și ilustrează, în chip desăvîrșit, necesitatea răspunderii istorice a intelectualului adevărat, a personalității creatoare.

Pentru un asemenea intelectual, pentru o asemenea personalitate, a *trăi* înseamnă, înainte de toate, a frămînta adevărul vieții, a te pune în slujba intereselor celor mulți, a lupta pentru eliberarea omului din lanțurile oricărei servituți samavolnice, înseamnă a milita pentru biruința lui, cu toate armele pe care ți le-a încredințat talentul sau viața!...

Așa a trăit și a luptat Nicolae Bălcescu!

Înarmat cu învățătura trecutului, judecînd viața de la înălțimea nevoilor prezentului său și în lumina țelurilor mărețe ale viitorului, din dragostea lui nețărmurită față de oamenii simpli, față de exploatații vremii și cu un sentiment de unire în fața energiei lor creatoare, cu un respect adînc față de forța lor colectivă de muncă, nelimitată în timp și spațiu, Nicolae Bălcescu — intelectualul, istoricul, revoluționarul — a participat, la vremea lui, la afirmarea și la victoria unei forme superioare de viață socială. De aceea, generații în șir de intelectuali adevărați, de creatori, și-au căutat în Bălcescu mitul chemării lor istorice și au găsit în el un strălucit îndreptar de aspirații și de acțiune.

EMINESCU: AMICIȚII ȘI ADVERSITAȚI CONTEMPORANE

de G. G. URSU

Marile prietenii ale lui Eminescu sînt în general cunoscute, deși dezvăluirea sensurilor lor profunde ar necesita încă interpretări noi și adăugiri. Cu Creangă, Caragiale și Slavici a rămas legat printr-o amiciție constantă. Generația imediat următoare, de care-l despărțea un deceniu, în frunte cu Vlahuță, l-a înconjurat pe marele poet cu o admirație mergînd pînă la idolatrie.

Au rămas aproape necunoscute legăturile cu oamenii simpli și cu intelectualii modești, actori, gazetari, publiciști, unii dintre ei neputînd ieși din anonimat.

Profundul caracter popular al unei creații excepționale izvorăște și din contactul permanent al omului și poetului cu masele largi ale poporului, împărtășindu-i durerile și aspirațiile și lăsîndu-se pătruns de cîntecele și poezia lui.

Din amintirile lui Iacob Negruzzi, desprindem această mărturie semnificativă: „Eminescu era bun, blînd, modest, simpatic. Pentru poporul de jos avea o dragoste și o milă nemărginită. *Cu oamenii din popor se înțelegea mai bine decît cu toată lumea noastră cultă și semicultă: o vară întreagă o petrecu la o stînă în tovărășia cîtorva ciobani*“ [1].

Cel mai mare poet al poporului romîn și-a trăit destinul lui dramatic printre oameni ai muncii, fiind exploatat în asemenea măsură încît nu putem deosebi simțitor condiția lui socială de aceea a maselor populare. El însuși, cu intuiția lui genială, și-a definit mizera lui condiție în societatea vremii, încă din toamna anului 1874, cînd după studiile universitare de la Viena și Berlin, s-a aruncat în valurile vieții practice (după propria-i expresie).

Devenise director al Bibliotecii Centrale din Iași și la 4 noiembrie 1874 îi scria lui I. A. Samurcaș secretar al Agenției diplomatice romîne la Berlin, explicîndu-i de ce nu poate trimite bani pentru întreținerea, la spital, a fratelui său Șerban: „Eu însumi am un salariu de 53 de taleri (200 l.n.) și altfel nici o avere, pe baza căreia aș putea face împrumut. *Aicea trebuie să fii sau în rîndul proletariatului orășenesc sau în rînd cu oamenii care au avere privată*“ [2].

Atît de matur gîndea Eminescu la 24 de ani, delimitînd poziția sa în rîndurile proletariatului orășenesc, total diferențiată față de oamenii cu avere particulară, față de moșierii de la Junimea!

---

[1] *Amintiri de la Junimea*, 1939, p. 260,

[2] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV. p. 120—124.

Iată de ce, un an mai tîrziu, în vara anului 1875, cînd Eminescu l-a cunoscut pe Creangă, s-a putut închega între cei doi mari scriitori o prietenie unică, atît de frumoasă încît a intrat în legendă, prietenie ce nu avea nimic comun cu ciocoimea de la Junimea şi împotriva ei. Cînd Eminescu a părăsit Iaşul în toamna anului 1877 şi a început, la Bucureşti, viaţa de rob la gazeta conservatoare „Timpul", Creangă i-a scris cîteva rînduri din care spiritul anticiocoiesc reiese clar: „Bădie Mihai, eu te credeam mort şi mă luam de dor cu amintirile, cînd eraţi în jurul meu, tu, Agură cel blestemat, Conta şi alţii *care acum vă fuduliţi prin capitală cu ciocoii, mînca-i-ar cînii că sînt fiii lui Scaraoski*" [1].

Tot Creangă îi adresează şi lui Slavici, pe care-l numeşte „frate", la 21 octombrie 1878, din Iaşi, asemenea cuvinte ostile mai marilor zilei: „Dar oamenii noştri de stat? Ochi au şi nu văd; urechi au şi nu aud, căci totdeauna au luat cărbunele cu mîna sărmanului ţăran, care la urma urmelor tot el a plătit gloaba" [2].

Aversiunea adîncă a lui Eminescu faţă de lăcomia parveniţilor, faţă de întunecata epocă în care a trăit, dominată de exploatarea burghezo-moşierească a arătat-o pregnant Ion Slavici în amintirile sale: „Urîtă afară din cale şi nesuferită i se părea numai faza trecătoare din viaţa poporului romîn, în care i-a fost rînduit să trăiască. Toate i se păreau spoială şi minciună şi mişelie şi nemernicie şi întreaga fiinţă i se răzvrătea cînd vedea furioasa goană după averi şi după poziţiuni în care cei mai obraznici dădeau la o parte pe cei mai vrednici" [3].

Eminescu se întreţinuse singur de la 14 la 20 de ani şi nu putea suferi parazitismul vlăstarelor claselor posedante. „Deja de la al 14-lea an şi pînă la al 20-lea eu mi-am cîştigat pînea singur într-o viaţă aventuroasă şi plină de nemulţumiri şi am făcut-o aceasta în deplina conştiinţă a sacrificiului" [4].

A făcut acest sacrificiu în mod conştient pentru că a putut înţelege mai bine decît cei de-o vîrstă cu el greutăţile mari cu care lupta familia sa. Tatăl sărac şi împovărat de şapte copii, avea ambiţia zadarnică de a face din fiecare dintre ei „om mare", lăsîndu-i cu studii neisprăvite, risipiţi prin străinătate, în voia sorţii.

În tot cursul vieţii, marele poet a fost apropiat de oamenii simpli, încă din epoca gimnaziului de la Cernăuţi cînd era prieten cu Onufri, servitorul şcolii, de la care împrumuta bani ca să-şi cumpere covrigi sau mere, ori ca student la Viena cînd chelnerul Jean de la cafeneaua Troidl îi dădea bucuros masa pe credit [5]. Crescuse sănătos, ţărăneşte, în sărăcăciosul sat Ipoteşti, se scăldase în bălţile copilăriei cu fraţii săi, cu colegii de la Blaj în Tîrnave şi cu Ion Creangă în Prut.

Colegii lui de universitate mărturisesc că avea virtutea prieteniei sincere şi statornice. Cultiva cu voioşie prietenia şi, ca student la Viena, stătea în aceeaşi cameră cu mai mulţi tovarăşi la gazde sărmane şi nu prefera să rămînă singur decît atunci cînd simţea nevoia fierbinte a creaţiei sau a unor lecturi rare.

---

[1] N. Ţimiraş, *Ioan Creangă*, Bucureşti, 1932, p. 235.
[2] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 119—121.
[3] Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, 1924, p. 21.
[4] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 141.
[5] Teodor V. Ştefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, Bucureşti, 1914, p. 29—63.

Ecouri clare în creația poetică eminesciană au lăsat două amiciții din prima tinerețe: Filimon Ilia și Ioan Neamțu.

Poezia *Amicului F.I.* (1869) evocă prietenia cu Filimon Ilia, elev la Blaj, fiu de țăran ardelean. Eminescu avea 16 ani și-și împletea cu Filimon Ilia speranțele luminoase ale vieții tinere, într-o epocă optimistă cînd credea în adevăr și dreptate:

Tîrnava prinsă-n galbene maluri
Murmura-n aburi gîndirea sa,
Pe cînd primblarea ne rătăcea
Visări, speranțe pe frunți de valuri

Dar credeam ambii în adevăr,
Sorbeam din aer ca din dreptate,
Priveam în soare ca-n libertate,
A fi credeam că-i un drept de fier.

Aceste două strofe rămase în manuscris au o certă valoare autobiografică întocmai ca și poezia *La moartea lui Neamțu* (1870) închinată unui prieten, studentul Ioan Neamțu, originar din Năsăud, care s-a stins la Viena la 12 aprilie 1870 în vîrstă de 23 ani. Elegia aceasta nu mai are nimic din lumina celor două strofe de mai sus, poetul nu mai poate da răspunsuri satisfăcătoare întrebărilor ce și le pune.

Din epoca studenției vieneze datează amiciții care s-au menținut toată viața. Trecuseră ani de zile cînd foștii colegi de la Viena, Vasile Morariu, Theodor Ștefanelli și Alexandru Chibici-Rîvneanul, în 1878, l-au vizitat pe Eminescu la București, în redacția ziarului „Timpul". Cu obișnuita lui putere de-a sesiza esența lucrurilor, poetul a caracterizat lapidar, situația în care se afla: „Mizerie, băieți, veșnică mizerie, am ajuns jurnalist, adică calic" [1].

Eminescu și-a profetizat încă din tinerețe, în august 1872, soarta ce-l aștepta în viitor, într-o societate în care poeții erau siliți să trăiască din gazetărie: „Societatea în care sîntem nevoiți a trăi, rezultat al unor antecedente pe care ea n-a fost desigur stăpînă, nu este de natură de-a încuraja talente și poate mai puțin decît orice talente muzicale. Astfel dezvoltarea negativă ajunge cea de ordine, un talent muzical ajunge de a ilustra grădinile și berăriile, un pictor ajunge portretist, *un poet jurnalist*, ceea ce veți concede că-i lucrul cel mai prost din lume" [2].

Săritor la nevoie, Eminescu intervine pe lîngă Maiorescu prin asemenea rînduri pentru ca acesta să sprijine pe un tînăr muzician evreu, Toma Micheru, să poată concerta la Iași.

Eminescu iubea oamenii și era iubit și căutat de oamenii cu care venea în contact. „Cine-i făcea cunoștință ținea la dînsul ca la un vechi prieten", declară Ștefanelli[3], iar Slavici mărturisește, mai mult, că prietenii îl căutau pentru influența morală binefăcătoare pe care poetul o exercita asupra lor: „Avea inima deschisă, era luminos, sugestiv și plin de vervă, încît te simțeai mai bun, mai deștept și mai vrednic după ce ai stat timp de cîteva ceasuri sub înrîurirea lui" [4].

[1] Teodor V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 156.
[2] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. V, 1934, p. 117—118.
[3] *Ibidem*, p. 66.
[4] Ioan Slavici, *Amintiri*, p. 104.

Este explicabil atunci de ce a avut, în afară de marile amiciții cu scriitori de seama lui Creangă, Caragiale și Slavici — deveniți în perspectiva timpului marii clasici ai literaturii noastre — numeroși prieteni printre alți intelectuali legați de popor.

Împărțindu-i în diferite categorii, fără a putea stabili hotare riguros exacte, am putea așeza în primul rînd grupul scriitorilor legați de mișcarea muncitorească, apoi grupul gazetarilor, mai ales al acelora de la „Fîntîna Blanduziei" și în sfîrșit grupul profesorilor.

Nu se cunoaște îndeajuns simpatia cu care l-au înconjurat pe Eminescu scriitorii din cercurile socialiste, mai ales cei de la „Contemporanul", importanta tribună de luptă a mișcării muncitorești la începuturile ei.

N. Beldiceanu, poet al „Contemporanului", a venerat pe Mihail Eminescu care la rîndul lui îl stima pe Beldiceanu și adesea îl vizita în casa acestuia de la Iași. În vara anului 1901, au petrecut la Rădășeni trei scriitori tineri: Mihail Sadoveanu, N. N. Beldiceanu și N. Dunăreanu. Sadoveanu a recitat *Sara pe deal*, înfiorînd pe amicii săi cu muzica vrăjită a versurilor lui Eminescu.

„Pe drum, N. N. Beldiceanu prinse a ne evoca aduceri aminte din copilăria lui și ca prin vis icoana marelui poet ne apăru în față din anii îndepărtați. În casă la dînșii, la Iași, marele poet venea adesea să se sfătuiască și să discute cu tatăl lui Beldiceanu. Și Nicușor Beldiceanu, fiind mărișor, își aducea destul de bine aminte cum Eminescu îl lua pe genunchi și-l mîngîia"[1].

Beldiceanu îl cunoștea pe Eminescu încă de la Junimea, făcînd parte amîndoi din disprețuita „caracudă" a simandicoasei societăți.

N. Beldiceanu a urmărit cu durere viața marelui poet, copleșit de boală și, în 1887, a publicat în *„Contemporanul"* [2] poezia sa *Geniu și nefericire* în care elogiul față de poet se îmbină cu compasiunea profundă față de om.

Ibrăileanu a republicat în *„Viața Romînească"* [3] această poezie cu prilejul comemorării a patruzeci de ani de la moartea lui Eminescu. „Dacă nu ne înșelăm, scrie Ibrăileanu într-un comentar, afară de *M. Eminescu* a lui Vlahuță, e singura închinată marelui poet în timpul vieții lui".

Primele două versuri:

Lucefere, cînd vine al zilei răsărit,
De ce umbrit de jale tu mergi la asfințit?

sînt comentate astfel de marele critic: „autorul era socialist. Răsăritul pentru el era societatea socialistă viitoare".

Eminescu, în viziunea lui Beldiceanu din acest poem, e poetul iubirii și al naturii, dar și al evadării într-un trecut iluzoriu, scîrbit de îngustimea, corupția și minciuna timpului său. Este poetul durerii celor mulți, dar și al satirei îndreptate împotriva tiranilor:

Dar cînd vedeai sărmanul aproape să se stingă
L-ai plîns cum nime poate în lume ca să-l plîngă,
Cu strașnice cuvinte ce duc la răsculare
Ai răscolit durerea vieții proletare
Și-ai spulberat tiranii ce poftelor se-nchină
Și firea lor murdară și-a inimii lor tină.

[1] N. Dunăreanu, *La Rădășeni* (Amintiri), p. 41—46 în „Omagiu lui Mihail Sadoveanu", București, 1956.
[2] „Contemporanul", nr. 12, p. 539.
[3] „Viața Romînească", nr. 5 și 6 (mai-iunie 1929).

N. Beldiceanu, tributar expresiei și armoniei eminesciene, își încheie poemul îndemnîndu-l pe marele poet prăbușit înainte de vreme să se îndrepte spre viitor, să creadă în victoria iminentă a socialismului și, cîntînd-o în versuri, să-i grăbească înfăptuirea.

Un alt scriitor al „Contemporanului", admirator constant al lui Eminescu, sprijinindu-l în epoca bolii, a fost Constantin Mille (1861—1927). Mille i-a fost elev lui Eminescu la Institutul Academiei din Iași în anii 1874—1875. Poetul a predat scurt timp logica și apoi limba germană la acest liceu frecventat de vlăstarele boierimii moldovene. Conștiinciozitatea și exigența lui provoacă nemulțumirea unor elevi leneși. Pentru a nu supăra familiile acestora, direcția școlii îl îndepărtează pe Eminescu din rîndul cadrelor profesorale ale liceului, la 1 septembrie 1875.

Constantin Mille povestește întîmplarea în romanul său *Dinu Millian* [1] și în *Letopiseți* [2].

La greva împotriva lui Eminescu numai Mille nu a luat parte. El era singurul bursier dintre fiii de bogătași și de aceea era expus de a fi eliminat din școală.

Fecior de boiernași săraciți, Mille făcea o figură singulară printre copiii privilegiaților, se simțea umilit și visa o societate nouă.

În acea ocazie a fost lăsat singur în clasă și cînd a intrat Eminescu, un dialog scurt cu ochii a avut loc între profesor și elev. Profesorul l-a întrebat cu mirare ce s-a întîmplat, iar Mille i-a arătat ferestrele deschise peste care săriseră toți băieții în curte. Pe elevul Mille îl frapau poeziile lui Eminescu pentru că aveau o formă cu totul nouă față de ceea ce citise el pînă atunci. În poezia *Egipetul*, în afară de imaginea frumoasă a florilor, giuvaere în aer, era vorba și de tufe de mături. Era posibil să faci versuri cu măturile prozaice ce îți aduceau aminte de bucătărie? Așa gîndea Mille la 14 ani, nepriceput în ale poeziei, dar n-a persistat mult în această greșită apreciere. În clipa cînd s-a îmbolnăvit poetul, devenise un eminescian fervent. A inserat o notă elogioasă în „Dacia Viitoare" care apărea la Bruxelles, sub îngrijirea sa și a lui V. Morțun. Eminescu a avut o părere favorabilă despre Mille ca poet. Se cunoaște momentul istorisit de Vlahuță. Eminescu ședea împreună cu el la o masă în cafeneaua de la „Imperial" din București. Vlahuță a ales o garoafă roșie de la o florăreasă și i-a dăruit-o lui Eminescu. Acesta, admirînd petalele roșii și asociindu-și *Caietul roșu* al lui Constantin Mille, a vorbit cu entuziasm despre drumul neîncercat de nimeni al tînărului poet. Entuziasmul ni se pare excesiv față de arta poetică a lui Mille, dar arată predilecția marelui poet față de o poezie de revoltă socială, bogată în idei noi.

Făcea însă rezerva, că nu muncește suficient de migălos. Mille n-a ajuns un mare poet, ci un gazetar de seamă și în această calitate, a apărat puritatea amintirii lui Eminescu împotriva oricărei denigrări, în „Săptămîna literară", „Adevărul" și „Adevărul literar".

Se știe că Dobrogeanu-Gherea, întemeietorul criticii literare științifice, a consacrat lui Eminescu în „Contemporanul" primul studiu monografic, recunoscîndu-i valoarea covîrșitoare.

---

[1] Eminescu este Minescu.
[2] „Adevărul", 16 iunie 1909.

Este semnificativ faptul că timp de un an, de la articolul despre *Decepționismul în literatură* din februarie 1887 pînă la *Direcțiunea Contemporanului* din ianuarie 1888, Gherea se ocupă cu pasiune de opera lui Eminescu în paginile celei mai de seamă publicații muncitorești contemporane.

Plină de sens este activitatea de critic literar a lui Gherea care pe de o parte a combătut ideologia reacționară a junimismului, denunțînd teoria maioresciană a apolitismului în artă, iar pe de altă parte, a pus în lumină conținutul profund popular și democratic al operei eminesciene. Se sublinia în acest fel ceea ce astăzi este limpede, că Eminescu ca și Creangă erau la Junimea izolați și că la revista „Contemporanul" au găsit o apreciere cinstită și adîncă.

Scrise în vremea cînd marele poet se lupta cu boala lui cumplită, articolele lui Gherea exprimau nu numai admirația, ci și simpatia deosebită a criticului. „Cînd am scris articolele mele despre acest poet înaintea mea plutea poetul așa cum îl cunoaștem cu toții, cel puțin în parte. Un om nervos, impresionabil, sărac, cinstit, muncitor, un om care și-a căpătat cultura prin muncă" [1].

Un alt admirator al lui Eminescu din cercul „Contemporanului" a fost Toni Bacalbașa. El și-a atras ura lui Macedonski, pentru că în 1883 înfierase epigrama denigratoare. Avea pe atunci 18 ani [2] de aceea Macedonski îl numește ironic „băiețaș de profesiune socialist" în Literatorul, IV—V, 1887.

Într-un articol *Arta încurajată* [3], Toni Bacalbașa arată că sfîrșitul tragic al lui Eminescu a făcut ca lumea să se intereseze de literatură, deși regimul burghez nu face nimic pentru încurajarea literaturii adevărate, subvenționînd numai pe scriitorii care-i servesc interesele. O literatură populară, națională, nici nu poate fi promovată de așa-zisa „elită socială". „Pun rămășag că nici unul din miniștri n-a citit măcar pe Eminescu".

Admirația lui Toni Bacalbașa a rămas întreagă pînă la sfîrșitul scurtei sale vieți, cînd a fost răpus de vechea lui ftizie la vîrsta de 34 de ani.

După 1890, Caragiale se apropie de mișcarea socialistă datorită legăturilor sale de prietenie cu fruntași ai mișcării ca Gherea și Anton Bacalbașa. Caragiale scoate împreună cu Toni Bacalbașa, în anii 1893—1894, revista „Moftul Romîn", tribună de luptă împotriva demagogiei politicienilor burghezi și a curentelor literare decadente.

Caragiale și Toni Bacalbașa se întîlneau adesea și făceau ședințe lungi de lectură din poeziile lui Eminescu. Erau așa de impresionați încît cei doi satirici ajungeau să plîngă de-a binelea. Bacalbașa, poate, numai din cauza răsunetului emotiv al versurilor, dar Caragiale și pentru că i se trezeau puternice amintiri despre omul pe care-l iubise și îl prețuise [4].

Din suita de tineri scriitori admiratori ai lui Eminescu nu poate lipsi poetul socialist Ion Păun-Pincio, academician post-mortem al Academiei Republicii noastre Populare.

Venerația față de opera lui Eminescu o avea încă de pe băncile școlii și se împletea cu năzuințele socialiste:

---

[1] *Direcțiunea Contemporanului*, în „Contemporanul", 1 ianuarie 1888.

[2] Născut la 11 februarie 1865—1 octombrie 1899.

[3] „Adevărul" nr. 1684 din 1 noiembrie 1893.

[4] Toni Bacalbașa a fost prezent, la Botoșani la 5 mai 1899 la inaugurarea bustului lui Eminescu.

„La școală stăteam în aceeași bancă, alături. Și de obicei nu prea eram atenți la explicații. Ne vedeam de alte nevoi... „Contemporanul", *poeziile lui Eminescu*, acel care a scris:

Să plutim cuprinși de farmec
Sub lumina blîndei lune,
Vîntu-n trestii lin foșnească,
Unduioasa apă sune.

erau mai presus de toate" [1].

Ion Păun Pincio s-a născut la 17 august 1868 în tîrgul Mihăileni din fostul județ Dorohoi, în aceeași regiune cu Eminescu. Într-o scrisoare către un prieten [2], Pincio istorisește cu multă delicateță cum l-a văzut pe Eminescu la Botoșani. Impresiile sînt interesante. Poetul se întorsese de la sanatoriul mănăstirii Neamțului și era îmbrăcat în haine de „om nevoiaș", în straie groase de șiac pe care obișnuise să le poarte încă de la Iași, sub influența lui Creangă. S-a întîlnit cu un vechi prieten, cu gazetarul Scipione Bădescu, strîngîndu-i mîna cu căldură. Era vioi, rîdea, recăpătîndu-și veselia ca totdeauna cînd se întîlnea cu oameni, cu prieteni. Pincio l-a urmărit cînd, rămas singur, copleșit de melancolie, Eminescu se plimba pe aleile solitare ale grădinii Vîrnav din Botoșani, dar și aici se oprea în loc ca să asculte cîntecul păsărelelor, culegea cărăbuși și stătea cu mîna întinsă pînă ce își luau zborul. Dar aceasta era o imagine luminoasă din primăvara acelui an 1887. În toamnă, într-o zi ploioasă, Eminescu i s-a arătat tînărului poet, „într-un palton terfelit", învîrtindu-se foarte agitat în jurul casei de economie. Nu se putea decide ca să intre pentru a primi o sumă de bani. Poetul socialist Ion Păun Pincio a asistat mai tîrziu și la altă scenă, de astă dată tragică: scoaterea în vînzare, după moartea lui Eminescu, a mobilierului sărac, o canapea și o sofa, amîndouă de culoare roșie. Culoarea roșie îl obsedează și-i amintește că Eminescu cîntase sofaua roșie încă din tinerețe, în poezia *Noaptea*.

Henrieta Eminescu a sesizat că din cercul de la Iași, prin 1888, mai ales socialiștii aveau compasiune pentru soarta lui Eminescu.

La 20 noiembrie 1888 îi scria Corneliei Emilian: „Complimente la toți și la toate ce mă cunosc și mai cu seamă societății socialiste". Biata femeie ce-și îngrijea fratele c-un devotament eroic, într-o scrisoare din 7 martie 1889, are accente de indignare față de egoismul boierimii din Botoșani, care nu numai că privea cu nepăsare drama marelui poet ci împiedica și pe alții să-l ajute. Ei au interzis doamnei Jecu să dea un concert pentru Eminescu sub cuvînt că e socialistă. „Ce — îmi ziceau ei — ai înnebunit și dumneata ca Eminescu de voiești să susții o socialistă dintre cele mai încarnate" [3]?

Scrisorile Henrietei Eminescu arată trista ei singurătate într-un oraș ca Botoșanii în care „oamenii mari, toți bogați și cu fumuri de boieri mari" pălmuiau cu aroganța lor sărăcia poetului.

Un alt grup de amici ai lui Eminescu a fost acela de la revista „Fîntîna Blanduziei" din ultimii doi ani de viață ai poetului, una dintre rarele raze de soare ce i-au încălzit epoca de amurg.

---

[1] Ion Păun Pincio, *Poezii, .proză, scrisori*, E.S.P.L.A., București, 1950, p. 124.
[2] *Ibidem*, p. 121—122.
[3] Din ordinul boierilor fusese arestat la Botoșani un socialist Argente.

Acest grup de gazetari aparţinea acelei boeme pe care Titu Maiorescu o privea cu superioritate. Este clar că epitetul de „boema romînă" aplicat de Maiorescu nu numai lui Eminescu şi Caragiale ci şi lui Slavici, nu exprimă numai un uşor dispreţ de om chibzuit, cum crede Lovinescu. Se ştie că om chibzuit era şi Slavici, aşa că atitudinea lui Maiorescu reprezenta o distanţă cu conţinut social.

Acelaşi dispreţ l-a afişat şi Anghel Demetriescu calificîndu-l pe Eminescu „un boem de o speţă puţin amabilă".

Unul dintre modeştii amici ai lui Eminescu din boema în care el se simţea totdeauna bine, colaborator la revista „Fîntîna Blanduziei" cu articole despre muzică, a fost cîntăreţul Costache Bărcănescu [1].

Ceremonialul înmormîntării marelui poet a fost încununat cu melodia pe versurile poeziei *Mai am un singur dor* cîntată de corul condus de Costache Bărcănescu.

Prietenia marelui poet cu cîntăreţul Bărcănescu evocă unele din ultimele bucurii ale poetului. Costache Bărcănescu şi-l aminteşte pe poet cînd răspunzînd insistenţelor prietenilor de la „Fîntîna Blanduziei", a primit cu bunăvoinţă să petreacă împreună cu ei crăciunul anului 1888. Erau acasă la Bărcănescu cînd poetul le-a cîntat *O ierum, ierum*, fragment dintr-o operetă, o melodie foarte plăcută. Eminescu avea o voce mică, de cameră, dar dulce şi mlădioasă, cuvintele le spunea „ cu o expresie şi cu un accent de care ar fi fost gelos cel mai mare cîntăreţ".

Bărcănescu apreciază astfel vocea lui Eminescu: „În acea zi, Eminescu era adorat nu numai ca cel mai celebru poet, ca un prieten mare şi iubitor, dar şi ca un cîntăreţ care putea fermeca şi cu vocea pe auditor. Au urmat tunete de aplauze şi aprobări. Fu silit să-l repete în nenumărate rînduri".

Eminescu a cîntat numai după ce „fratele Costache" (aşa-l numea poetul) a promis că va cînta şi el.

Costache Bărcănescu avea „o voce generoasă de tenor, cu o întindere rar întîlnită, cu note acute strălucitoare". Această caracterizare i-o face George Niculescu Basu [2] care ne comunică din cele ce spuneau bătrînii că voce de tenor ca aceea a lui Costache Bărcănescu, în ţara romînească nu s-a mai auzit, dar nu s-a putut realiza din cauza tracului şi a emoţiei; el a rămas simplu dirijor al corului de la Domniţa Bălaşa.

ın cerc intim, de dragul lui Eminescu, îşi înfrîngea emotivitatea şi cînta.

Se cunosc şi alte momente ale amiciţiei dintre Eminescu şi Bărcănescu. Se duceau împreună la opera italiană ce cînta la Teatrul Naţional [3].

ıntr-o seară de iarnă se cînta *Traviata*, iar poetul asculta cu interes comentariile „fratelui Costache" asupra vocii primadonei. După spectacol, au plecat în strada Academiei la birtul lui Enache. La un pahar de vin, pornind de la povestea tragică a Traviatei, şi-au împărtăşit păreri despre dragostea lor. Eminescu le-a spus cum de multe ori s-a înşelat pe sine însuşi, luînd drept dragoste, dorinţa de dragoste, aspiraţia de-a îngenunchea în faţa frumu-

---

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu şi contemporanii lui*, p. 208.

[2] George Niculescu-Basu, *Amintirile unui artist de operă*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1957, p. 70—71.

[3] Zamfir Arbore, *Amintiri despre Eminescu*, în „Facla", 8 octombrie 1911.

seții feminine. Adevărata iubire — le spunea poetul amicilor săi — e mai mult, copleșește întreaga noastră viață.

Din asemenea ideal de dragoste profundă și statornică, mărturisit în clipe de intimitate prietenilor apropiați, a izvorît poemul de bogate culori *Călin* și poemul de largi acorduri simfonice al *Luceafărului*.

Aceluiași grup de tineri gazetari de la revista „Fîntîna Blanduziei" îi aparține un alt prieten, Ion Popescu [1], uimit și el de pasiunea poetului în special pentru melodiile populare:

„În toate părțile locuite de neamul nostru, nu se găsește un al doilea om care să fi cunoscut mai adînc cîntarea populară. Cei care l-au știut deaproape erau minunați de mulțimea poeziilor populare pe care le cunoștea Eminescu, cele mai multe cu melodiile lor. Și se vedea din chipul cu care le spunea sau le cînta că le studiase adînc".

Tinerii gazetari de la „Fîntîna Blanduziei" l-au înconjurat cu dragoste pe Eminescu în ultimele lui săptămîni de boală și suferință. Același Ion Popescu descrie ultima vizită făcută poetului la sanatoriul Suțu. Eminescu l-a recunoscut repede și a venit vesel la el. L-a luat în brațe pe tînărul îmbrăcat militar și era foarte emoționat. Poetul i-a cerut cărți și a doua zi i-a fost adusă *Corespondența lui Jules de Goncourt* și toate gazetele. I-a arătat poetului o scrisoare pe care copiii unui artist i-au trimis-o lui Jules de Goncourt, „o capodoperă de gingășie". Eminescu o reciti de mai multe ori, așa de mult i-a plăcut.

În articolul său *Poezie și muzică* din revista „Fîntîna Blanduziei", din 10 dec. 1889, Ion Popescu afirmă că mediul groaznic din sanatoriu l-a distrus pe poet: „Să-l fi dus cineva pe Eminescu la țară, în liniște, în singurătate, să fi umblat pe poteci cu cotituri, să fi ascultat el glasul vechilor păduri și șoapta pîraielor, să mai fi admirat luna oglindindu-se în ape, în loc să fi fost ținut între morți-vii în casa din strada Plantelor, Meșterul ar fi fost și astăzi între noi, Meșterul cu paltonul cel larg, cu galoșii enormi, cu fața senină, care te muia cu zîmbetul și cu versul lui cel nesfîrșit de dulce".

Un alt tînăr gazetar Leon Gh. Nicoleanu, originar din Botoșani, din același grup, aduce unele amănunte despre rolul marelui poet la conducerea publicației „Fîntîna Blanduziei".

Cînd a acceptat, la insistențele tinerilor săi prieteni, să le gireze lucrarea, recomandîndu-i publicului, le-a pus condiția ca el să aprobe sau să respingă materialul de publicat.

„La 3 decembrie 1888, noaptea pe la 12, marele nostru prieten, scrie Nicoleanu, apoi noi cei mititei pe urmă, învîrteam la roata mașinii mari tipografice pentru imprimarea numărului dintîi al ziarului acestuia". Eminescu, deși bolnav, era încă robust și a fost greu de înduplecat să lase „funcțiunea de rotar". L-au luat aproape cu sila numindu-l „poet și rotar". I-au adus aminte în glumă că un scriitor oarecare se numea, pe atunci, pe el însuși „poet și ofițer", deși în realitate, acela nu era decît ofițer.

Mult mai important e că Eminescu îi sfătuia mereu pe tinerii săi amici de la „Fîntîna Blanduziei" să facă o gazetărie cinstită, să spună adevărul: „Să ne luăm la trîntă dreaptă cu toată lumea"! Pe frontispiciul ziarului, erau scrise versurile lui: „Unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?".

---

[1] Articolul *Poezie și muzică*, în „Fîntîna Blanduziei", 10 decembrie 1889.

Eminescu era așa de revoltat împotriva minciunii, ușurinței și corupției ce dominau în clasele dominante, încît le cerea să nu menajeze pe nimeni, le spunea răspicat: „*Să vă luați meseria de a da cu toporul în tot ce e putred căci putregiunea face ca nimic să nu poată sta sănătos, alături*".

Această frază memorabilă a lui Eminescu ne demonstrează că el a avut pînă la sfîrșitul vieții aceeași atitudine radicală de împotrivire, de satiră violentă la adresa claselor exploatatoare.

Aceluiași grup de la „Fîntîna Blanduziei" îi aparține Dionisie Miron, prieten al lui Eminescu „în adevăratul înțeles al cuvîntului", așa îl prezintă Slavici [1]. Era (scrie tot Slavici) „un tînăr foarte simpatic, bănățean, care știa sîrbește și tradusese într-o romînească plăcută mai multe din baladele sîrbești".

La baza acestei prietenii era fără îndoială interesul deosebit pentru folclor al lui Eminescu. Dionisie Miron a publicat în foiletoanele revistei „Fîntîna Blanduziei" o seamă de balade populare sîrbești traduse în limba romînă în versuri albe. Interesul marelui poet pentru creația artistică orală a unui popor vecin era sporit și de faptul că mai toate baladele populare sîrbești au legături precise cu baladele romînești. În balada sîrbă *Nunta lui George Smenderaveț și Marcu Crăișorul*, tradusă de Dionisie Miron [2], eroii noștri populari Baba Novac și fiul său Gruia sînt personaje principale. Pe acest erou popular al baladelor sîrbești Marcu Crăișorul l-a învățat carte un popa Nedelcu [3]. Semnificativ, de asemenea, este că în același număr din 4 ianuarie 1889 se publică „poezii populare inedite din colecția lui M. Eminescu" și o baladă sîrbă despre Marcu Crăișorul, tradusă de același Dionisie Miron.

La București, prin 1888, Eminescu era disputat de două grupuri de gazetari, cel de la „Fîntîna Blanduziei" și cel de la „Romînia liberă".

De la „Romînia liberă", un apropiat confrate de presă al poetului a fost Dimitrie Teleor. Amintirile acestuia [4] întregesc imaginea bucuriilor puține ale vieții boeme și aduc amănunte cu privire la existența precară a poetului, apropiată de aceea a poporului exploatat.

Poetul mergea cu Teleor și alți gazetari de la „Romînia liberă" la birtul lui Șerbănescu din hanul lui Kiriazi. Eminescu punea capul între mîini și începea să cînte doine din Transilvania, așa cum le cîntau mocanii și cînta cîte o oră întreagă [5]. Ardelenii aflați la masă plîngeau cu lacrimi.

Era iarnă grea cînd Eminescu l-a luat în paltonul său larg pe prietenul Leon Nicoleanu de la „Fîntîna Blanduziei", conducîndu-l, mic și slab cum era acesta, pînă în Dealul Spirei, unde stătea.

Teleor deținea amănunte din prima tinerețe a poetului. Prin 1867 Eminescu a fost hamal în portul Giurgiu; era îmbrăcat în pantaloni de dril, fără cămașă, fără ciorapi. Sta cu răzătoarea de fier în mînă și rădea baniței pline ca să fie toate egale. Acolo l-a găsit Iorgu Caragiale și l-a făcut sufler.

---

[1] Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1924, p. 131.

[2] „Fîntîna Blanduziei", 11 decembrie, 1888.

[3] *Marcu Crăișorul și părintele său*, în „Fîntîna Blanduziei", 25 decembrie 1888.

[4] D. Teleor, *Eminescu intim*, București, 1909.

[5] Preferința pentru doinele din Ardeal o avea din tinerețe, o atestă Ștefanelli, în *op. cit.* p. 66: „Ținea foarte mult la medicinistul Ioan Hosanu, care ne încînta cu cîntecele sale dulci și mai cu seamă cu minunatele doine din Ardeal".

Amintirea poetului l-a obsedat pe Teleor. În „Semănătorul“ [1] el publică un sonet inspirat de-o scenă ieșeană din epoca grozavei boli cînd Eminescu, descoperind într-o librărie volumul lui de poezii, publicat fără voie, l-a rupt filă cu filă.

Poet fantezist [2] D. Teleor a parodiat cu humor *Luceafărul* lui Eminescu, în poezia *Idila*, transpunînd basmul eminescian în lumea pisicilor, ultimul vers fiind o onomatopee izbutită:

Te las să vii aciiea sus,
Pe scări imaginare,
Ca să cîntăm, precum ai zis
Și-ncetinel și tare.

Dar ca la nimeni n-o să spui
Că voie--acum îți dau
Să te apropii pîn-aici,
Angajament ți-iei?...
— mi-au!

Director al gazetei „Romînia liberă“ era Dimitrie A. Laurian, fiul filologului ardelean August Treboniu Laurian, profesor de filozofie. Acesta face parte dintre acei intelectuali care l-au denigrat pe Eminescu la începutul carierei, iar mai tîrziu, în epoca poetului de la București, i-au devenit admiratori și prieteni [3].

În 1873 [4], D. A. Laurian făcea ironii scriind despre *Egipetul genialului d. Eminescu* sau punîndu-l pe același plan cu poeți minori ca Bodnărescu și Naum. Dar Laurian n-a rămas la aprecierile lipsite de gust din tinerețe, alimentate de spiritul care domnea în cercul „Revista Contemporană“ împotriva ieșenilor, mai ales în anii din urmă ai poetului l-a avut colaborator la gazeta sa „Romînia liberă“ și apropiat prieten. Laurian a vorbit la înmormîntarea poetului, în fața Universității, pe scările palatului, în prezența unui mare număr de studenți: „Nu numai un confrate de talent în presă, un prieten statornic în zile grele, un rod genial al țării... Era franc în ură ca și în iubire. Cît despre țărănime, Eminescu era un entuziast, iar față cu nedreptățile ce le vedea prin unele localități el devenea socialist. Simțirea lui de poet se impresiona repede și din graiul lui ieșeau accente de revoltă“.

Printre amicii lui Eminescu, dintre cei mai intimi și mai apropiați, grupul profesorilor secundari și al învățătorilor ocupă un loc important. Vasile Burlă, Petre Novleanu, Samson Bodnărescu, Miron Pompiliu, profesori la școlile medii ale Iașului, precum și institutorii în frunte cu Creangă arată că grupul didactic al amiciților lui Eminescu era mai ales ieșean. Cei mai mulți făceau parte din ceea ce s-a numit cu umor și plasticitate „caracuda Junimii“, gruparea celor umili care stăteau la ședințe prin colțurile saloanelor, mulțumindu-se să rîdă de glumele celorlalți și să aștepte cu nerăbdare ceaiul,

---

[1] „Semănătorul“, 27 mai 1907.

[2] 10 mai 1858—4 aprilie 1920. Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, București, 1941, p. 527.

[3] Printre aceștia P. Grădișteanu, N. Ținc și alții.

[4] „Revista Contemporană“, 1 iulie 1873, octombrie 1873.

cafeaua şi cozonacul. Cei doi memorialişti ai Junimii, Iacob Negruzzi şi George Panu, numesc caracudă acea grupare junimistă a celor lipsiţi de valoare literară şi chiar de personalitate, dar faptul că Eminescu, Bodnărescu şi Pompiliu alcătuiau „treimea slăvitei caracude" e un indiciu că şi aici trebuie să căutăm o solidaritate a boemei literare împotriva „elitei" de la Junimea. Miron Pompiliu, preşedintele caracudei, scrie despre „pretinsa elită a Junimii" şi „mult ocărîta caracudă", considerată ultima instanţă în societatea Junimii, care decidea valoarea unei opere [1]. Tot Miron Pompiliu scrie că s-a adresat în calitate de îngrijitor în vacanţele de vară al Convorbirilor cetei caracudei şi în primul rînd lui Creangă, socotit că face parte din acelaşi grup dispreţuit [2], „şleahta hămesită şi sărăcăcioasă", cum o numeşte el.

În 1895 cînd putea să judece valoarea scriitorilor din societatea Junimii, după trei decenii de activitate, Miron Pompiliu îşi mărturiseşte admiraţia faţă de „maestrul Eminachi şi inimitabilul Creangă", adică faţă de creaţia excepţională a celor doi foşti membri ai „caracudei".

În timp ce „elita" Junimii, în frunte cu Petre Carp şi Vasile Pogor, contesta orice valoare artistică poeziei populare, printre membrii dispreţuitei caracude în frunte cu Miron Pompiliu se găseau pasionaţi colectori şi admiratori ai creaţiei poetice populare.

Profesorul Miron Pompiliu s-a bucurat de simpatia lui Eminescu în primul rînd pentru preocupările lui de folclorist şi povestitor popular.

Eminescu era sufleor la Teatrul Naţional din Bucureşti iar Miron Pompiliu student la Facultatea de litere [3] cînd au participat amîndoi în 1878 la lucrările cenaclului literar „Orientul" al lui Gr. Grandea, Eminescu asumîndu-şi sarcina de-a culege folclor moldovenesc, iar Miron Pompiliu folclor din Transilvania. În toamna anului 1869, continuîndu-şi studiile la Iaşi, Miron Pompiliu făcu să apară volumul *Balade populare romîne* în 1870 [4], care începe cu poezia *Bradul*:

Bradule, brăduţ, de jale
Ce te legeni aşa tare,
Fără boare, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?

Miron Pompiliu culesese *Bradul* din locurile lui natale. Patria colecţiei este valea Crişului Negru, situată la poalele Munţilor Apuseni [5].

Plecînd de la culegerile folclorice proprii (în manuscrisele lui găsim *Ce te legeni plopule*), cunoscînd de bună seamă şi colecţia prietenului său Miron Pompiliu, Eminescu a creat poezia, aşa de originală, *Ce te legeni*, de elevată viziune cosmică.

Tristeţea bradului, provocată de vestea că va fi tăiat ca să devină lemn cioplit pentru o uşă, a căpătat la Eminescu larga perspectivă a destinului uman.

---

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 151, Scrisoare către Iacob C. Negruzzi.
[2] *Ibidem*, vol. IX, p. 379, scrisoare către Maiorescu.
[3] Între 1867—1869.
[4] *Balade populare romîne*, Tipografia soc. „Junimea", Iaşi, 1870.
[5] Născut la 20 iunie 1848, în Stei, Crişana.

Colecția lui Miron Pompiliu a furnizat marii poezii eminesciene și alte ecouri:

Nime-n lume nu aude
Strigătele sale crude *(Giurgiu)*
Să le bată vînturi grele,
Vremurile, vînturile,
Ca pe mine gîndurile. *(Jelui-m-aș)*

Eminescu publicase *Făt-Frumos din lacrimă* încă din 1870 [1] și era încîntat că Miron Pompiliu a dat *Codreana Simziana*[2], publicată cu două luni înainte de *Soacra cu trei nurori* a lui Ion Creangă, precum și alte basme. Din august 1874 pînă în 1 mai 1876, atît Eminescu cît și Miron Pompiliu erau găzduiți de Samson Bodnărescu în locuința sa de lîngă Școala normală de la Trei Ierarhi. Anii aceștia de boemă caracudească i-au inspirat lui Eminescu mai multe poezii ocazionale: *Felicitare lui Samson Bodnărescu*, *Cîntec caracudesc* și *Caracuda în război*. Se spune că a doua poezie este scrisă în colaborare cu Miron Pompiliu. Celebrînd prietenia marelui poet cu profesorii Bodnărescu și Pompiliu și atmosfera de haz a boemei ieșene, versurile luminează, cu un umor senin, evocarea necazurilor celor trei prieteni cînd au rămas fără locuință, o dată cu îndepărtarea lui Samson Bodnărescu de la direcția Școlii normale din Iași, prigonit de Gh. Chițu, ministrul liberal al Instrucției Publice:

Sărmana Caracudă-acum
Cu traista calicește-n drum.

Miron Pompiliu l-a găzduit pe Eminescu în 1884 la Iași, după relativa însănătoșire la Viena, dar în curînd îmbolnăvindu-se și el de aceeași infecție a fost îngrijit la Botoșani de Henrieta Eminescu, între 19 noiembrie 1888 și 29 ianuarie 1889. „Pentru mine boala lui Mihai și a prietenului său a fost un adevărat studiu", scria nobila soră a lui Eminescu [3]. Un sfîrșit tragic îl aștepta și pe Miron Pompiliu ca și pe marele său prieten, numai că agonia lui s-a prelungit mai mult [4]. S-ar mai putea adăuga și alte grupe de amici ai poetului, de exemplu actorii care nu puteau uita pe fostul sufleor, pe cel ce-și începuse dramatica existență atras de mirajele scenei, de pildă Fani Tardini și frații Vlădicescu.

Poetul ieșean George Lesnea, depozitar al suvenirelor literare ale Iașului, povestește [5] cum el a învățat meșteșugul tipografiei de la Dumitru Mălăescu, bătrîn maistru care lucrase la tipografia Junimii. Acesta își amintea bine cum Eminescu sosea febril la tipografie cînd se culegeau literele pentru „Convorbirile literare" și-l ruga insistent să-i schimbe un cuvînt sau să-i adauge o virgulă. Uneori problema era mai grea pentru că poezia ajunsese în stadiul paginației. Prețul acestei intervenții era „un pahar de vin roșu" la care Eminescu îmbia pe meșterul tipograf. „Eminescu nu era prea înalt și era smead", erau cuvintele lui Dumitru Mălăescu.

Dacă aceștia i-au fost și i-au putut fi prietenii, alții i-au fost adversarii. Începem cu baronul Dimitrie Petrino, versificator, fiu de moșier, căsătorit

[1] „Convorbiri", 1 noiembrie 1870.
[2] *Ibidem*, august 1875.
[3] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 264, scrisoare către Cornelia Emilian.
[4] S-a sinucis la 19 noiembrie 1897.
[5] Cu prilejul sesiunii științifico-metodice organizate la Iași de Soc. de științe istorice și filologice în zilele de 28—30 mai 1961.

cu Victoria, fiica baronului Buchental. Trăind o viaţă uşuratică s-a încurcat în datorii, risipind moştenirea primită de la un unchi dinspre tată, contele Petrovici de Armis.

Baronul Dimitrie Petrino se întorsese din străinătate ruinat, sărac şi tuberculos. Succesor al lui Eminescu la Biblioteca Universităţii din Iaşi, Petrino care ajunsese la acest post prin intervenţii ale protipendadei ieşene, compătimitoare faţă de un *dandy* scăpătat, sesizează Ministerul de Instrucţie printr-un raport injurios la adresa marelui poet, la 22 iunie 1876. Eminescu era acuzat că ar fi sustras mobilier şi cărţi din bibliotecă. Deşi poetul a dovedit totala netemeinicie a acuzaţiilor, totuşi acest proces odios a însemnat pentru el o mare zdruncinare morală. Aşa se explică sarcasmele şi violenţa din sonetele lui postume intitulate *Petri-Notae*. Într-unul din sonete, Eminescu îi face un acid portret poetului baron care pozează în martir cînd a fost încolţit de creditori.

Eminescu ţinteşte mai ales în blazonul de baron al lui Dimitrie Petrino. Încă din prima tinereţe, într-un articol din Pesta, studentul Eminescu scria cu drept cuvînt că baronia nu aduce ca moştenire nici geniu, nici ştiinţa şi că nu e destul ca cineva să aibă un privilegiu, chiar cu pajură împărătească, pentru ca să aibă la dispoziţia sa vastul imperiu al ştiinţei filozofice. Remarcabil e sonetul postum. *Le baron de trois etoiles:*

Vestite Armis! faci în lume larmă
Căci Armis eşti născut, cu spada-n mînă
L-al tău blazon gîndesc de-o săptămînă
Ca să-l compun gîndirea mi se farmă.
Inspiră-mi, Clio, a istoriei zînă,
Un semn măreţ ce orice umbră darmă,
De-al meu erou să fie demnă armă
Să amintească vremea cea bătrînă.
În mijloc de blazon un praz să punem,
Jur împrejur masline şi migdale,
Ca pe-o tejghea frumos să le dispunem.
Un mitic semn al descendenţei tale
Şi ce-nsemnează nu trebui s-o spunem:
Demetrios Baron de Trei Sarmale.

Din materialele acestea publicate de Perpessicius [1], sonete, catrene şi stihuri răzleţe, Eminescu a folosit versuri şi expresii topite definitiv în *Scrisoarea a II-a*, în special e sigur că portretul bardului care-şi închină versurile cucoanelor şi puternicilor zilei are ca model real pe Dimitrie Petrino.

Şi totuşi la moartea lui Petrino [2] Eminescu a scris în „Timpul" o notă care mărturiseşte nobleţea lui sufletească. Uitînd totul, poetul care a şi participat la 1 mai 1878, la înmormîntarea lui Petrino la Bellu, îi consacră rînduri emoţionante: „Talent a avut, poet era! Cît despre celelalte calităţi ale caracterului, nu ale inteligenţei, ele astăzi nu mai sînt".

O poziţie violent duşmănoasă a avut-o Nicolae Xenopol, avocat, om politic, autor al romanului *Brazi şi putregai*; născut la 1858, a murit la 5 decembrie 1917 la Tokio, unde era ministru plenipotenţiar.

[1] M. Eminescu, *Opere*, vol. V, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, p. 330—341.
[2] Mormîntul lui D. Petrino nu se mai cunoaşte la Bellu. A rămas numai în registrele cimitirului, din 1878.

Într-o scrisoare către Iacob Negruzzi trimisă de la Paris în 1878, el afirmă cu îndrăzneală: „*Strigoii* lui Eminescu dovedesc o imaginație bolnavă". Atacul cel mai vehement împotriva poetului este din anul 1881. Analizînd în „Telegraful" lui I. C. Fundescu un articol al poetului, N. Xenopol schițează un portret grotesc: „Acest individ poartă pantaloni vineți, un gheroc negru de împrumut și o pălărie mare neagră, întocmai ca aceea a nemților care umblă cu flașnetele în spate; e pururea plin de noroi și fața și mîinile poartă nenumărate urme de negreală violetă".

N. Xenopol nu știa că portretul ce intenționa să fie satiric cinstește pe marele poet care era condamnat să facă salahorie gazetărească pentru a putea trăi, cu mîinile pătate de cerneală violetă, aceleași trudnice mîni cu care a scris în această epocă febrilă *Scrisorile* și *Luceafărul*.

Impresia de flașnetar ce se vrea denigratoare este iarăși un elogiu în perspectiva noastră de azi; ea confirmă identificarea socială a celui mai mare poet al țării cu ființa celor mai umili artiști.

Celebrele versuri din *Scrisoarea a II-a* care exprimă calmul lui Eminescu față de ura injurioasă a contemporanilor dar și dezgustul față de o eventuală laudă din partea unor asemenea oameni, sînt inspirate și de polemica sa cu N. Xenopol. Un articol al lui Eminescu din „Timpul" e doveditor: „d. N. Xenopol se va fi convins cît de puțin mă poate atinge ori supăra ceea ce spune despre mine. Domnia-sa îmi face onoarea de a-mi batjocuri scrierile. Îi pot spune că singura insultă gravă ce mi-ar aduce ar fi de-a mă lăuda..."

Ceea ce este demn de remarcat e că în același articol Eminescu îl înfierează pe N. Xenopol în calitatea lui de colaborator la acele gazete „în care au fost lăudați și cei ce și-au înfrînt pînă și jurămîntul și onoarea militară la 11 februarie". Atitudinea marelui poet este hotărît împotriva complotului de la 11 februarie 1866, prin care a fost detronat Cuza, de monstruoasa coaliție.

Un capitol trist al biografiei lui Eminescu cuprinde numele a două femei, Mite Kremnitz și Cleopatra Lecca-Poenaru. Deși amiciția cu ele, atîta cît a existat, a avut unele ecouri în creația poetică, amîndouă au manifestat față de omul Eminescu un dispreț social care a indignat chiar pe unii contemporani.

Amintiri fugare despre Eminescu scrise în limba germană de Mite Kremnitz[1], cumnata lui Maiorescu [2], au jignit pe drept cuvînt pe N. Petrașcu [3], unul dintre biografii poetului, ca și pe noi toți cînd le recitim astăzi, prin tonul de superioritate socială pe care și-l arogă uneori. Mite Kremnitz scrie despre Eminescu ca de „un om de rînd, ținînd de o clasă socială, pentru care nu puteam avea nici un interes". Ea l-a rugat, o dată, pe Eminescu să nu mai zugrăvească în poeziile sale tablouri așa de posomorîte, întocmai ca Maiorescu mai tîrziu cînd îi dădea același sfat tînărului scriitor Mihail Sadoveanu. Eminescu a dojenit-o ca pe un copil spunîndu-i că ea nu cunoaște laturile întunecate ale vieții și are cunoștințe foarte superficiale despre realitate. Eminescu îi dădea

---

[1] M. Kremnitz, *Fluchtige Erinnerungen a. M. Eminescu*, Bukarest, 1893, la I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 1—19.

[2] Amîndoi, Mite și Maiorescu aveau aceeași atitudine căci iată ce scrie Mite la pag. 35: „Maiorescu începuse să-și rîdă de Eminescu în fața mea și mă întreba dacă nu care cumva uitasem să-l fac să simtă distanța socială care ne separa, spunînd că acești boemi uită adesea cuviința".

[3] N. Petrașcu, *Icoane de lumină*, III, p. 100.

lecţii de limba romînă şi a fost profund ofensat de gestul ei nechibzuit de a-i plăti meditaţiile: i-a rupt biletul de o sută de franci pe care i l-a întins.

Resortul social al contradicţiilor dintre Eminescu şi Mite Kremnitz îl dibuim mai bine din poezia *Noi amîndoi avem acelaşi dascăl* scrisă în 1879. Amîndoi criticau decăderea patriei, dar între ei era o mare deosebire.

Căci din adîncul gîndurilor tale
Răsare ură, din al meu amor.
Tu ai vrea tot să meargă pe-a sa cale,
Eu celui slab îi sînt un ajutor...
Pe mine răul, deşi rîd, mă doare,
Mă ţine liniştea vieţii-ntregi;
Iar tu uiţi tot la raza de splendoare
Ce-o varsă-asupra ta a lumii regi...

Ce prietenie putea fi între femeia vanitoasă ce se complăcea în atmosfera palatului (soţul ei fiind medic al curţii regale), refractară oricărei schimbări şi poetul cu sufletul profund, ataşat de cei obijduiţi, împărtăşind tragedia poporului său? Ea însăşi o spune în *Amintiri fugare*: „Eminescu aştepta tot binele de la popor căci cei zece mii din clasa superioară nu aveau nici o valoare în ochii lui".

Foarte rezervată cu poetul, deşi îi admira poeziile, a fost Cleopatra Lecca-Poenaru, Dalila lui Eminescu.

Contemporanii îşi amintesc că ea era foarte atentă la aşa-zişii oameni de lume, foşti şi viitori miniştri şi foarte rece cu poetul pe care-l trata ca pe un simplu gazetar. N. Petraşcu e sigur că Eminescu i-a scris splendida poezie de reproş amar şi profund *Pe lîngă plopii fără soţ*. Perpessicius crede că e o legendă, dar mărturiile lui Maiorescu, Iacob Negruzzi [1] şi Mite Kremnitz sînt concludente. Cu acelaşi dispreţ Mite îi scria lui Nicu Gane la 2 oct. 1880: „Sărmanul băiat! Cred că ea a răspuns la declaraţiile sale printr-un hohot de rîs şi el, se spune, spera să fie acceptat ca soţ" [2].

Intuiţia lui Ibrăileanu a fost cea justă cînd, analizînd cu fineţe [3] poezia *Pe lîngă plopii fără soţ*, vedea povestea tînărului însingurat şi sărac, povestea proletarului intelectual, plecat din popor, îndrăgostit zadarnic de o fată din clasele de sus.

Numai că Eminescu era nu numai un tînăr sărac, ci un poet de geniu. L-a salvat conştiinţa superiorităţii lui, consolîndu-l de toate suferinţele. Dacă femeia cu mila dispreţuitoare a claselor de sus l-a respins, ea a pierdut prilejul de a trăi în versurile lui „în veci de veci şi rînduri de vieţi".

Profund regretabil în poziţia altor denigratori ai lui Eminescu, de astă dată scriitori, fie că e vorba de un poet mare ca Alexandru Macedonski sau de un poet minor ca Mihail Zamfirescu este că ei au putut comite erori dureroase faţă de cel mai mare poet romîn într-o orînduire nedreaptă care i-a zdrobit pe rînd.

În perspectiva vremurilor de azi, luminate de triumful socialismului în patria noastră, putem vedea limpede cît de înrudit era Macedonski cu Eminescu

---

[1] *Amintiri de la Junimea*, 1939, p. 267—68.
[2] Muzeul raional Fălticeni.
[3] *Studii literare*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957, p. 110.

și că *Nopțile* lui continuă poezia de revoltă socială din *Scrisorile* lui Eminescu. Ca și capodopera lui Eminescu, *Luceafărul*, *Noapte de decembrie* a lui Macedonski dezvăluie condiția tragică a artistului în lumea capitalistă. De aici, solidaritatea lui cu toți oropsiții acelei orînduiri.

Abia acum ne dăm seama bine de ce unii contemporani i-au fost prieteni lui Eminescu, alții dușmani. Primul cîntăreț al eroicei Comune din Paris a avut în viață prietenia scriitorilor legați de mișcarea muncitorească, a unor oameni din popor și a unor intelectuali modești din boema gazetăriei și a literaturii.

Nu e o întîmplare, de asemenea, că denigrările obtuze au venit din partea unor intelectuali legați de burghezie, cu sentimente antipopulare.

Bucuriile i-au venit de la oamenii atașați de inima poporului, așa cum a fost și inima lui.

Anexă. O scrisoare inedită a Henrietei Eminescu.

O scrisoare inedită către Cornelia Emilian [1], datată Botoșani 1889 aprilie 20/2 mai, prin urmare cu mai puțin de două luni înainte de moartea poetului, exprimă zbuciumul unei femei strivite de sărăcie, dar cu suflet atît de nobil:

„Scumpă mamă! fel de fel de gînduri bine înțeles tot triste îmi trec prin cap, văzînd că nu primesc nici un răspuns de la mata pe scrisoarea de la 8 april mi-ați scris că v-ați sfătuit cu d-nu Sava. Aduce pe Mihai cineva sau nu? Că eu stau cu totul în neștiință. Doctorul s-a sfătuit cu iștelanți medici și mi-a zis că va cerca o ultimă idee a sa pe timp de 3 luni și dacă nu va reuși a-l aduce în starea normală, apoi îl va așeza el singur la institutul Suțului, zicîndu-mi să vă scriu. Vă rog din inimă pe toți să aveți bunătatea a mi-l aduce pe Mihai sau scrie-mi din doi voi și vin eu la mata și ne sfătuim cum și prin cine să-l aduc?!

În caz de se va putea apoi eu am vorbit și am casă cu luna de a-l ține pe bietul Mihai, în fine m-am preparat cu orice greutate mi s-ar întîmpla și am înlesnire! Domnu Bădescu mi-a zis că are să fie zilele acestea la mata și că vor vorbi. De a fost iarăși nu știu. Sunt într-o stare de nu știu ce să fac, numai trei zile pînă la Sfîntu Gheorghe și eu nu știu unde să-mi plec capu. De mi-o aduce pe Mihai apoi cum zic mai sus am unde mă duce dar și acolo cu luna, vă sărut mînile rugîndu-vă din inimă să-mi dați răspuns ce s-a întîmplat de nu-mi scrie nimic? Contez pe bunătatea matale care ai avut-o totdeauna față de mine că mi-i da răspuns și știu drumul ce trebuie să-l apuc cu șiderea mea. Cum v-am scris că de m-ei fi dat răspuns apoi eram deja azi în Iassi, în fiecare zi tot sperez că voi căpăta răspuns de la mata și m-am lăsat în voia sorții, însă văzu că nu merge că ieri chiaru a început a se muta 4 persoane peste mine. Vă sărut mînile repetînd rugămintea a-mi da răspuns.

A matale supusă ca o fiică
H. Eminescu"

Scrisoarea conține greșeli de punctuație și ortografie firești pentru Henrieta care învățase să scrie numai ca să facă plăcere fratelui Mihai, enervat de analfabetismul ei. Eminescu o aprecia în mod deosebit într-o scrisoare, numind-o „un geniu în felul ei cu o memorie ca a lui Napoleon și c-o înțelepciune cum rar se află" [2].

Cornelia Emilian căreia i se adresează trista scrisoare este una dintre femeile ce l-au ajutat pe marele poet bolnav, soție a lui Ștefan Emilian, profesor la Universitatea din Iași. Ea a lansat lista de subscripție și a strîns suma necesară pentru ca poetul să fie trimis două veri consecutive la băile de la Hall. Doctorul de care pomenește scrisoarea că s-a angajat a aplica

[1] Pusă la dispoziție de D. St. Emilian, unul dintre puținii oameni în viață care l-au cunoscut pe Eminescu.

[2] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, p. 140.

poetului bolnav un tratament de trei luni este Francisc Isac „doctor fără arginți" care l-a îngrijit dezinteresat pe Eminescu la Botoșani în 1887 și 1888. Polonez de origine, născut la 16 oct. 1827 la Lemberg, luase parte în tinerețe la revoluția de la 1848 a polonezilor împotriva Austriei și din cauza persecuțiilor politice s-a refugiat în Romînia. „Spune Isac că de cînd e el doctor n-a gîndit la un pacient așa de mult ca la Mihai" (scrie Henrieta la 1 oct. 1887) ceea ce îi face cinste acestui medic care a murit sărac în Botoșani la 6 februarie 1907.

Cererea stăruitoare a Henrietei ca Eminescu să fie adus din nou la Botoșani să-l îngrijească numai ea, a fost zadarnică. La 22 iunie 1889 îi scrie Corneliei Emilian, de la Lacul Sărat ultima deznădăjduită scrisoare, țintind însă pe adevărații vinovați de tragedia marelui poet: „Moartea lui Mihai și ologirea mea provine numai din sărăcie. Ce nedreptate este în lume, unii se răsfață în lux și eu n-am cu ce mă căuta".

La 14 octombrie 1889[1] se stingea și ea în Botoșanii ce n-au fost în stare să-i păstreze mormîntul, oraș dominat de o boierime cosmopolită, incapabilă să aprecieze opera unui geniu al poporului romîn. Însăși Henrieta o spune într-o scrisoare: „În Botoșani sînt mai de-a rîndul bogați, egoiști la culme, însă cu totul lipsiți de inimă și de bogăție intelectuală".

---

[1] Actul publicat de G. Călinescu în „Studii și cercetări", 1954, p. 143.

SLAVICI DESPRE OPTIMISMUL LUI M. EMINESCU

de AUREL VASILIU

O lungă dispută are loc în jurul problemei pesimismului și optimismului lui Eminescu, mai ales după ce Maiorescu emisese părerea greșită că mediul social nu a influențat întru nimic temperamentul poetului care, prin naștere, avea înclinarea de a vedea viața în culori sumbre.

Gherea, combătînd această părere, va arăta că optimismul era esențial temperamentului lui Eminescu, dar că, din cauza mediului social, poetul a devenit un decepționist, un sceptic. Hasdeu, Caragiale, Slavici, Vlahuță etc., au discutat problema, înclinînd de partea lui Gherea.

În lumina cîtorva scrisori nepublicate, vom arăta acum care erau părerile lui Slavici în problema optimismului poetului Eminescu.

* * *

Scrisorile sînt adresate de Slavici lui Ioan Scurtu care și-a închinat întreaga viață cercetărilor asupra vieții și operei lui Mihail Eminescu și a fost printre primii care au studiat cu minuțiozitate manuscrisele intrate în posesia Academiei Romîne în 1901. Scurtu, începînd de la această dată, își pregătește teza de doctorat la Leipzig, cu tema *Viața și scrierile în proză ale lui Mihail Eminescu* [1].

Pentru această lucrare, Scurtu se adresează, între alții, și lui Maiorescu. Acesta, într-o scrisoare inedită, din București 22 dec. 1901 — 4 ian. 1902 îl sfătuiește: „... atunci Dv., pentru a scrie ceva *complet și temeinic* asupra lui Eminescu, ați trebui să fiți cîtăva vreme în contact personal cu cei ce l-au cunoscut de aproape aici în țară, I. Negruzzi, Caragiale, eu etc. Din Lipsca nu se poate. Unele publicațiuni din țară asupra lui, de ex. de D-na Corn, Emilian etc., sînt caricaturi literare, nu izvoare" etc. Prin I. A. Rădulescu îi trimite Maiorescu lui Scurtu și o culegere de articole publicate de Eminescu în „Timpul" [2].

I. Scurtu s-a adresat, pentru a se informa asupra vieții lui Eminescu și lui Ioan Slavici, pe care poetul îl cunoscuse încă din vremea studenției la Viena (1869).

---

[1] *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften. Inaugural-Dissertation...* Leipzig, 1903.

[2] Scrisoarea lui Maiorescu se află în Biblioteca Centrală din Sibiu, unde se găsește și o scrisoare a lui I. Scurtu către Virginia Micle-Gruber, fiica Veronicăi Micle, relativ la scrisorile dintre cei doi poeți, care au ajuns în posesia lui Oct. Minar.

Voi arăta mai întîi cîteva din legăturile dintre cei doi prieteni, așa cum reies din corespondența lor. Cînd Slavici este desperat din cauza morții iubitei lui, el se gîndește la Eminescu, „la acest spirit atît de puternic, la acest suflet atît de fericit, p'in firea sa nenorocită.—Îmi aduc aminte, că erau momente în care trăiam singuri, uitînd lumea, cuprinși numai de gîndirile noastre. Eu aveam sistemul meu și el avea al său, sistem în modul de a pricepe lumea, lucrurile și viața. Îl combăteam atunci cu asprime, iar azi aflu cu înspăimîntare, că îl susțin“ [1]. Iar mai departe, Slavici fiind bolnav și desperat de moartea iubitei sale și a părinților, citează din *Mortua est* a prietenului său: „Da! — Cine nu este, nu simte dureri, — și multe dureri sînt, puține plăceri“ [2]. Iată-l deci pe optimistul Slavici ca un adept — *de altfel numai incidental* — al lui Eminescu, cînd îi citează versurile în scrisoarea din Viena, 1/3 faurariu 1874. Este, deci, alături de Veronica Micle, printre primii „eminescieni“.

Un mare adevăr constituie afirmația lui Slavici din aceeași scrisoare că „mizeria este pentru fiștecare om mura răutății. Deosebirea este numai de grad: unul are mai multă, altul mai puțină putere de rezistență. Desăvîrșită putere nimeni nu are. Într-un anumit grad de mizerie, cel mai mîndru om devine cerșetor supus“... etc. [3]

Ideea aceasta despre influența stării materiale asupra sufletului omenesc, și cu atît mai mult asupra hipersensibilului Eminescu, o va repeta Slavici și într-o scrisoare către Ioan Scurtu și în alte lucrări ale sale, după cum vom vedea. Întreaga scrisoare din 1874, ca și altele din această epocă, ne arată cît de puternică poate fi influența mediului chiar și asupra unui temperament atît de echilibrat ca al nuvelistului ardelean.

Totuși, în aceeași scrisoare către Negruzzi, Slavici spune, ca un stoic: „Îmi suport mizeria cu resignațiune, îmi suport și boala, îmi suport și pierderile...“ etc. [4]

O caracterizare a lui Eminescu o face Slavici în altă scrisoare, către același I. Negruzzi (16—18 sept. 1874), în care află că Eminescu este la Iași: „Au trecut doi ani de zile de cînd i-am pierdut urma. Pe semne a fost și el dus cu expediția polară. Îți mărturisesc apoi că eu țin foarte tare la Eminescu nu numai pentru că el m-a introdus în lumea în care petrec acuma, făcîndu-mă cunoscut cu D-voastră, dar și pentru altele. Felul gîndirii sale mă seduce și nu mai puțin mă seduce forma, în care se manifestă acest fel. Între altele, sînt foarte preocupat de măestrul meu, — a nimănui limbă nu-mi place ca și a lui Eminescu“. Slavici își dă seama de superioritatea talentului și culturii prietenului său.

El analizează caracterul poetului „tocmai pentru comorile, ce ni se desfășură în sufletul său. El este o literatură vie, galerie în care tot momentul

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, 1932, p. 227.
[2] *Ibidem*, p. 229.
[3] *Ibidem*, p. 233.
[4] *Ibidem*, p. 233. Despre moartea iubitei lui Slavici și despre alte nenorociri care cad asupra scriitorului una după alta, I. Negruzzi scrie în *Amintiri din Junimea*, p. 285... „Luisa (iubita lui Slavici) se îmbolnăvi și muri. Judecînd după scrierile sale desperate, această pierdree a fost pentru dînsul foarte dureroasă. Însă alte încercări mari îl așteptau; întîi muri mama lui, apoi cîteva săptămîni mai tîrziu tatăl său, și în mijlocul durerii sale el căzu foarte greu bolnav și se află prăpădit într-o desăvîrșită lipsă și cu nimeni lîngă dînsul care l-ar fi putut căuta“.
Aceste nenorociri repetate explică desperarea și „eminescianismul“ din scrisoarea sa către Negruzzi.

se produc noue întrupări a gîndirei frumoase". De aceea, adaugă Slavici: „eu priveam bucuros această viaţă internă" a lui Eminescu. Slavici este analistul psiholog care era menit să ne dea una dintre cele mai autentice oglindiri ale sufletului complex care a fost Eminescu. În oarecare măsură însă acest portret sufletesc al poetului, trecînd prin prisma unui caracter atît de diferit ca cel al lui Slavici, a putut fi uneori redat într-o lumină exagerat optimistă.

La Bucureşti, în 1877, se continuă prietenia dintre Eminescu şi Slavici, ambii fiind redactori la gazeta „Timpul". Slavici îi citeşte poetului nuvela *Gura satului* (scrisoarea către I. Negruzzi din 14 dec. 1877;[1] şi comunică despre prietenul său că „el lucrează cu zel, şi cu mai multă bunăcredinţă decît mine (la „Timpul"). Nu îl strică decît lipsa de lemne de foc"[2] Şi în alte scrisori, Slavici îl informează pe I. Negruzzi despre poeziile citite de Eminescu la Bucureşti, „care au făcut mult efect" şi i-au plăcut, fiindcă au „simţire adîncă"[3].

În „Tribuna" din Sibiu (1886, 9/21 oct., nr. 232, pp. 925—6), în foiletonul *Un nou adept*, Slavici mărturiseşte că prin 1870 scrisese numai în ungureşte şi „nu eram în stare, spune el, să scriu o frază corectă în romîneşte (...) Mă căsniam dar să refac în romîneşte ceea ce făcusem în ungureşte şi mă simţiam foarte nenorocit că nu pot să-mi exprim cugetările în limba cea „dulcea şi frumoasă"... etc. Eminescu îl îndeamnă să nu mai citească şi să nu mai scrie în ungureşte un an, ci numai în limba lui şirienească, „fiindcă bine e scris aşa cum *pretutindenea* se zice şi precum au mai scris şi alţi autori de oarecare valoare". Eminescu îi promite să-i spuie lui Slavici: „ce e bun şi ce este rău, ce este şi ce nu este literariceşte admisibil în limba voastră şirienească", fiindcă poetul cunoştea limba tuturor dialectelor şi a scriitorilor.

Slavici ne mai informează despre legăturile sale cu Eminescu, în epoca Vienei, într-o serie de foiletoane cu caracter autobiografic, apărute în „Tribuna" din Sibiu, sub titlul *Fapta omenească*. Scrisori adresate unui „om tiner" (1888, n-rele 243—289).

Despre superioritatea intelectuală a poetului, Slavici spune: „deşi era mai mic de ani, era cu mult mai mare ca ştiinţă, strivitor ca superioritate intelectuală şi mai presus de toate om cu inimă deschisă şi totdeauna plină de căldura sfîntă a celor aleşi, — cum trebuia să fie Eminescu, cînd scria pe *Mortua est* şi *Venere şi Madonna* (sic!)".

Chiar şi în discuţiile juridice ale lui Slavici cu Eminescu, poetul rămînea învingător, căci „el *înţelege* mai bine şi *judecă* şi în materie de drept mai sigur şi mai bine ca mine". Discutau şi despre filozofie: Platon, Aristotel, Kant şi Schopenhauer. „Era un farmec nespus — mărturiseşte Slavici — în toate cele ce aflam de la amicul meu, dar inima omului, deşi primeşte impulsiunile din lume, le primeşte aşa cum este ea: pe mine nu mă încîntau ideile lui Kant" (nr. 276, p. 1102). Este o mărturie categorică a diferenţelor de caracter şi de concepţii între cei doi prieteni, care i-au limitat uneori justa apreciere a lui Slavici faţă de opera lui Eminescu.

Tot despre Eminescu în epoca Vienei, Slavici spune admirativ: „Soţul şi mentorul meu nu era numai poet, ci totodată şi un om care s-a adîncit încetul cu încetul, — ceea ce eu n-am făcut, — în toate ştiinţele omeneşti

[1] *Ibidem*, p. 285.
[2] *Ibidem*, p. 286.
[3] *Ibidem*, p. 287.

și a ajuns în cele din urmă cel mai știutor dintre oamenii cu care eu am avut în viața mea mulțumirea de a sta de vorbă" (nr. 283).

După moartea poetului, cu ocazia apariției cărții lui W. Rudow: *Geschichte des Rumänischen Schrifftums bis zum Gegenwart* (1892), care este aspru criticată în „Revista Nouă" de Lazăr Șăineanu, G. I. Ionescu-Gion și de B. P. Hasdeu, pentru greșelile ei și pentru lauda excesivă a Junimii, Slavici scrie în „Tribuna" articolul *Pro amico. Un răspuns d-lui B. P. Hasdeu*[1]. Articolul are ca moto „Cu adevărat deșertăciune sînt toate și viața e numai umbră și vis", comparație pe care o găsim adesea la Eminescu. Cu multă duioșie își aduce aminte Slavici de prietenul său Eminescu: „... era peste putință să-l cunoști și să nu-l iubești pe acel om frumos și totdeauna rîzîtor, care n-avea în el iubire de sine, nu cerea de la nimeni nimic, nu i se punea nimănui în cale, nu rîvnea nici la bunuri, nici la onoruri lumești, visa în toate clipele vieții lui fericirea neamului și te fura cu vorba, ca să te poarte prin lumi mai frumoase decît cea văzută în aevea. Era chiar în glasul lui un timbru atît de duios, încît nu se putea să-l fi auzit fără ca să dorești a ți-l mai reaminti și din gura lui nici o ocară nu putea să te mîhnească. De aceea, și mai ales de aceea, viața lui tristă și încă mai trista lui moarte a produs în societatea noastră o jale adîncă și persistentă".

Ioan Slavici nu se întreabă de ce au fost viața și moartea lui Eminescu atît de triste și se lasă influențat de Maiorescu atunci cînd afirmă că poetul „nu rîvnea nici la bunuri, nici la onoruri lumești".

La Viena, Slavici ni-l evocă pe Eminescu peregrinînd prin librării și anticariate, și apoi continuă: „Noi, care am trăit cu dînsul, nu putem să ni-l aducem aminte fără ca să-l vedem stînd de azi pînă poimîine nemîncat și nedurmit, bînd mereu cafele". Mai departe, Slavici se contrazice atunci cînd generalizează maiorescian: „Eminescu a fost unul din oamenii cărora le e dat să vază toate în lumină mare, toate în dimensiuni mari, și binele și răul, și nici el, nici altcineva nu este vinovat, dacă el a văzut mai mult rău decît bine. Dacă i-ai fi dat toate bogățiile lumii și ai fi pus la capul lui toate cununile de mărire omenească, el tot ar fi rîs cum felul îi era să rîză și tot ar fi zis: «Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei!»". Totuși Slavici vede just că revolta lui Eminescu se datorește nedreptăților sociale pe care spiritul său critic excepțional nu putea să nu le vază și să nu le satirizeze.

O imagine mai completă a sufletului și a vieții lui Eminescu o dă Slavici într-o serie de articole, apărute în diferite reviste și apoi adunate în volumul *Amintiri* („Cultura Națională", 1924). Aici, Slavici insistă asupra firii comunicative a lui Eminescu, care „stătea de vorbă cu orișicine" (p. 38), mai ales pentru a urmări limba vie. Sau, în alt loc: „Una din marile mulțumiri ale vieții lui era să stea de vorbă, să-și dee pe față gîndurile și să ispitească pe alții (...), avea inimă deschisă, era luminos, sugestiv și plin de vervă încît te simțeai mai bun, mai deștept și mai vrednic după ce ai stat timp de cîteva ceasuri sub înrîurirea lui" (p. 104). Totuși și la Slavici găsim afirmația antitetică: „Eminescu era om al singurătății: îi plăcea deci să stea acasă..." (p. 122).

[1] „Tribuna", 1892, p. 268—269.

Despre activitatea practică a poetului, Slavici spune: „Eminescu era om de o neistovită energie intelectuală. Căzut o dată sub stăpînirea unui gînd, el nu mai dormia şi nu mai mînca zile întregi de-a rîndul şi ştia să transmită şi asupra altora neastîmpărul din sufletul său“ (*Amintiri*, p. 50). Ceea ce se întîmpla pe tărîmul poetico-ideologic, se întîmpla şi în domeniul practic: era aceeaşi voinţă de a duce la îndeplinire o operă poetică ori socială, aşa cum constată acelaşi Slavici: „deci nu numai poet şi cugetător cu vederi bine lămurite, ci totodată şi om de acţiune înzestrat cu bun simţ practic, care ştie să-şi aleagă mijloacele şi e totdeauna gata să înfrunte greutăţile de orişice fel“ (p. 100). Toate acestea sînt departe de concepţia unui visător închis în turnul de fildeş, fără nici un contact cu realităţile imediate. Reiese şi de aici un dublu aspect: omul practic şi poetul contemplativ, care a fost complexul Eminescu: ziarist, poet, bibliotecar, revizor şcolar etc.

Slavici ajunge la concluzia că „Eminescu n-a fost pesimist, ci idealist scîrbit de cele ce se petreceau împrejurul lui“ şi că scepticismul nu i l-a comunicat Schopenhauer ci această viaţă (p. 106). Căci Eminescu era „pornit din fire spre seninătate şi veselie“ (p. 107).

Această părere a lui Slavici despre Eminescu optimist o găsim pe larg dezbătută în două scrisori inedite, adresate lui I. Scurtu, păstrate în Biblioteca Centrală din Sibiu şi necunoscute pînă acum.

Slavici, ca şi Dobrogeanu-Gherea, constată în scrisoarea din 19 martie 1902 către I. Scurtu, că Eminescu nu a avut o concepţie pesimistă asupra vieţii şi că nemulţumirile lui se datorau slăbiciunilor şi patimilor cauzate de stricăciunea omenească, dar el era convins că a fost fericire în lume şi că „iar o să vie timpuri fericite“. Cauzele nefericirii în societatea contemporană sînt, după Slavici, de natură variată: corupţiunea, patimile, părăsirea bunelor obiceiuri etc. El face constatarea că „lumea în mijlocul căreia a trăit (Eminescu) era cu mult mai urîtă de cum o prezentă el“. Deci această societate capitalistă l-a făcut pe Eminescu un revoltat uneori, alte ori un deprimat, iar opera lui zugrăveşte o realitate dureroasă. Slavici subliniază realismul critic al operei lui Eminescu: toţi acei pe care poetul îi critică vor fi cunoscuţi de posteritate numai din opera sa. Slavici citează aici, în traducere germană, versurile poetului persan Firdusi către sultanul Mahmud, versuri care-l vor inspira şi pe Coşbuc, atunci cînd va satiriza monarhia în *Scrisoarea lui Firdusi către şahul Mahmud*. Şi Eminescu citează pe Firdusi în manuscrisele sale[1]. Slavici subliniază faptul că Eminescu „n-a scris niciodată întru preamărirea marelui Căpitan, ci multe articole sarcastice la adresa lui Carol *îngăduitorul*“.

Slavici îl îndeamnă pe I. Scurtu să cerceteze dacă Eminescu „avea ori nu credinţă în viitorul neamului romînesc, dacă spera ori nu, că lucrurile se vor îndrepta, dacă a fost ori nu pesimist“. Eminescu „nu are să fie judecat după cele zise de el în clipe de amărăciune“, aşa cum nu trebuie să-l judecăm nici pe Slavici care, după cum am văzut, a avut şi el momente de desperare, fără ca să-l putem socoti pesimist.

Iată scrisoarea lui Slavici către Ioan Scurtu:

---

[1] Vezi terţinele din ms. 2278, f. 42; G. Călinescu, *Opera lui M. Eminescu* vol. I, p. 79—80.

Academia Romînă
Institutul Ioan Oteteleşanu

Măgurele 19 martie st. v. 1902

Iubite Amice,

Pesimism e a crede, că omul e rău din fire, născut anume ca să sufere şi să spăşească, şi că a trăi în lumea aceasta nu poate fi o mulţumire, ci este în toate împregiurările un chin. Aşa ved brahmanii lucrurile, aşa le vede Schopenhauer, aşa le ved toţi pesimiştii. Eminescu nu a fost pesimist, fiindcă el nu le-a vezut aşa.

Se plînge şi el, că e multă mizerie în lume, dar el nicăiri în scrierile lui nu prezenta această mizerie drept un lucru firesc şi necesar, ci ca consequenţă a stricăciunii omeneşti.

Nu vorbesc de el ca om, ci ca scrietor. Nu-mi aduc aminte ca el să fi zis vreodată în vreuna din scrierile lui, că omul trebuie neapărat să fie rău, şi să se simtă nenorocit în lumea aceasta. El zice, din contra, că e fericit cel ce e cum trebuie să fie, şi că nenorocit îl face pe om numai slăbiciunile şi patimile, care-l dezbracă de firea omenească. Se plînge dar de neputinţele morale ale omului şi plînge pe cei ce nu sînt în stare să se stăpînească pe sine înşi-şi (sic!). Se plînge, dar şi pe sine însuşi, căci nu era nici el stăpîn pe sine. Aceasta însă nu e pesimism. — Pe oamenii nestricaţi, deci pe adevăraţii oameni el îi fericeşte — cum fericea pe contemporanii lui Mircea şi cum fericea pe muntenii noştri, la care n-a petruns încă stricăciunea.

Pesimistul e convins, că niciodată n-a fost bine şi niciodată nu are să fie mai bine de cum este (.) Eminescu e de părere că a fost o dată multă fericire în lume şi nu se îndoia, că iar o să vie timpuri fericite. Ceea ce azi ne face să fim nefericiţi e demoralizarea şi corupţiunea, (...) lepădarea de obiceiuri, trebuinţele exagerate, lipsa de cultură adevărată, desfreul, îndrăzneala fără seamen a celor stricaţi şi lipsa de bărbăţie a celor bine porniţi. El combate dar cu toată mînia corupţiunea şi pe cei ce o propagă, îşi bate joc de cei ce o tolerează, şi e lucru foarte firesc că aceştia se apără strigînd: Nu puneţi temeiu pe cele zise de dînsul, căci el exagerează, e pesimist şi vede reul mai mare de cum este.

De aceea ţi-am zis (sic) să bagi bine seama mai înainte de a te pronunţa. Cercetează, dacă e sau nu exagerat ceea ce zice el. Eu te încredinţez, că dînsul nu exprimă întregul adever: Lumea în mijlocul căreia a trăit, era cu mult mai urîtă de cum o prezentă el. Nu-l ierta însă firea s-o prezente cum o vedea.

Nu ştiu dac'ai citit ori nu satira pe care Firdusi a adresat-o sultanului Mahmud. El zice într-un loc:

O Schah! ein Werk liese ich dir zum Vermächtniss,
Das nie vergeht; als einzigen Gedachtniss
Wird es vom dir auf Erden hinterbleiben,
Wenn man dich selbst vergass und all dein Treiben,
Durch Sonnenbrand und Regenguss zerfallen
Die Königslösser und die Tempelhallen,
Doch den gewaltigen Tron, den ich erhoben
Versehrt nicht Regen, noch der Stürme Toben;
So lang die Welt besteht, die Jahre Kreisen
Wird, wer Verstand hat, meine Dichtung preisen.

(O Şah, ţi-am lăsat ca moştenire o operă ce nu dispare niciodată; ca singură amintire va rămînea ea după tine pe pămînt, atunci cînd tu vei fi uitat şi toate faptele tale. Prin arşiţă şi ploi se dărîmă palatele regale şi templele, dar tronul puternic pe care eu l-am ridicat nu-l năruie nici ploile, nici furia furtunii; atît timp cît exista lumea şi anii se succed, cine are judecată, va preamări opera mea!)

Tot astfel mulţi dintre aceia, pe care i-a certat Eminescu, vor fi uitaţi de lume şi în curînd vor ajunge să trăiască numai în scrierile lui. E lucru firesc dar, ca să-şi dea silinţă, ca lumea să-l uite pe el cu scrierile lui". (...) Iar în încheierea scrisorii Slavici conchide: „Cum voieşti atunci, ca lumea să nu-şi dee silinţă de a-l îngropa"?

D-ta însă nu ai, aşa cred, de gînd să-l îngropi *durch totdschweigen* [1]: cercetează dar, dacă omul avea ori nu dreptate, dacă avea ori nu credinţă în viitorul neamului romînesc, dacă speră ori nu, că lucrurile se vor îndrepta, dacă a fost sau nu pesimist.

---

[1] Tăcere mormîntală.

Dacă vei găsi note în adevăr pesimiste, — am zis eu, — nu te pronunța mai înainte de a fi cerut lămuriri de la mine.

Cel mai cuminte și cel mai puțin pesimist dintre oamenii, care au trăit în lumea aceasta, Confuciu, a avut și el clipe de amărăciune și a exprimat vederi, care ar putea să fie luate drept pesimism. Nici un om cu minte nu are însă să-l pună în rîndul pesimiștilor pe omul, care a stabilit principiul, că prin educațiune ființa cea mai pocită se poate corecta și că pentru omul corect viața este o mulțumire. Tot astfel și Eminescu, omul plin de neputințe, nu are să fie judecat după cele zise de el în clipe de amărăciune, ci în întregul lui.

Salutări,
Slavici.

(Scrisoarea e adresată lui I. Scurtu, acesta va fi scris cu creionul pe scrisoare: „Răspuns la 5 apr. n. 902").

Fără îndoială că Slavici dădea o îngustă explicație psihologică asupra nefericirii oamenilor, cînd susținea „că nenorocit îl face pe om numai slăbiciunile și patimile" și că singura remediere a răului ar fi numai deprinderea omului „a se mulțumi cu puțin, a-și reduce trebuințele și a-și căuta fericirea vieții în plăceri impersonale"[1] .

Slavici nu a căutat o explicare mai adîncă a nemulțumirii sociale, care se datora contradicțiilor din societatea burghezo-capitalistă și exploatării maselor, așa cum a arătat Dobrogeanu-Gherea în studiile sale critice.

Slavici nu arată că Eminescu a satirizat cu vehemență politicianismul și corupția întregii societăți burghezo-moșierești.

E destul să ne gîndim la *Împărat și proletar* cu revoluționarele versuri:

Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă,
Ce lumea o împarte în mizeri și bogați ! etc.

pentru a ne da seama cît de nefundată este părerea lui Slavici.

Desigur că ar fi o greșeală să atribuim toate ideile eronate din scrisoarea de mai sus lui I. Slavici, care nu făcea decît să expună unele păreri socotite de dînsul că ar fi aparținut poetului dar, în fond, aparțineau „junimismului" reacționar.

Meritul mare al scrisorii lui Slavici, cu toate limitele și devierile ei ideologice, este de a fi pus în discuție problema optimismului temperamental al lui Eminescu. Problema aceasta a fost dezbătută și de Dobrogeanu-Gherea, care insistă mai ales asupra aspectului ei social-politic. Dar felul cum se oglindește acest optimism al poetului în opera sa, rămîne încă o problemă deschisă.

În orice caz, Eminescu a văzut mai just și mai adînc problema cauzelor nemulțumirilor în viață: „orînduiala cea crudă și nedreaptă" a societății burghezo-moșierești, de cît Slavici, care o mărginea aproape numai la motive de ordin individual, morale sau fiziologice.

* * *

La scrisoarea lui Slavici din 19 martie 1902, îi răspunde I. Scurtu la 5 aprilie 1902, căutînd să dovedească pesimismul lui Eminescu, bazîndu-se pe citate din opera poetului[2] . La aceste argumente Slavici răspunde printr-o

[1] Ioan Slavici, *Educațiunea rațională*, Bibl. „Minerva", nr. 45, 1909, p. 35.

[2] Scrisoarea lui I. Scurtu nu ni s-a păstrat, dar argumentele lui reies din răspunsul lui Slavici din 19 aprilie 1902, care se păstrează la Biblioteca Centrală din Sibiu.

altă scrisoare din 19 aprilie 1902, în care vorbește despre pesimism și optimism, reluînd mai pe larg argumentele din prima scrisoare, pentru a demonstra că Eminescu nu era pesimist și că nemulțumirile lui se datorau numai mediului stricat. Demnă de subliniat este și revolta lui Slavici în contra acestei societăți, cînd vorbește cu durere și indignare „despre răutatea unora și despre prostia altora", care huzuresc, pe cînd el, „om cu familie grea", trăiește de azi pe mîine, fără să-și fi putut „asigura tigna bătrîneților" și fără să poată să-și crească copiii, „iar alții, oameni mai slugarnici, trec înaintea mea și-și crează situațiuni". Aceasta era nu numai revolta lui Slavici, dar și a lui Eminescu, și a lui Caragiale, și a altor scriitori de talent, care au avut de suferit de pe urma vitregiei unei societăți bazată pe exploatare, unde, cum spune Slavici, „nu e nimic cum trebuie să fie, toate sînt pline de neajunsuri, fie diforme, fie defectuoase". Fiecare din noi, desigur că își are defectele lui, spune nuvelistul ardelean, dar datoria fiecăruia este să-și înăbușe relele apucături, căci omul este educabil. Această părere a lui Slavici ni-l arată încă o dată și ca pe un moralist și ca pe un pedagog, ceea ce, de altfel, e în concordanță cu întreaga lui activitate de prozator. Dar și de aici reiese că Slavici îl privește pe Eminescu prin prisma sufletului său. Aprecierile lui Slavici asupra prietenului său trebuie primite cu precauție, ținînd seamă de ceea ce a adăugat din propriul său temperament, ca făcînd parte din sufletul poetului.

Pentru a ne da seama mai bine de oglinda în care s-a reflectat personalitatea lui Eminescu, dăm și un fragment dintr-o scrisoare a lui Slavici adresată lui Nicolae Cristea, fost redactor la „Telegraful romîn" din Sibiu. Scrisoarea aceasta, datată: 13/25 martie 1881, pe lîngă un aspru rechizitoriu făcut politicienilor liberali, este și un autoportret, care ne arată că, înainte de a observa și a analiza pe alții, Slavici și-a aplicat lui însuși talentul de autoanalist. Scrisoarea aceasta este importantă ca document autobiografic, arătîndu-ne starea sufletească a nuvelistului înainte de a veni în 1884 pentru a întemeia „Tribuna "din Sibiu.

Ion Slavici, în scrisoarea către N. Cristea, păstrată în Biblioteca Centrală din Sibiu, își arată dorul după Transilvania și dorința de a se reîntoarce de unde plecase: „Cînd am venit acum șapte ani în țară, nu am renunțat la dorința de a mă mai întoarce și de aceea nici pînă acum nu m-am împămentenit".

Slavici îl întreabă pe N. Cristea dacă nu s-ar putea întoarce în Transilvania, căci „dorul de casă m-a cuprins ca o adevărată boală sufletească". Își face apoi un autoportret amănunțit, iar unele păreri de aici le găsim și în scrisorile adresate lui I. Scurtu. Mai dăm un scurt fragment din acest autoportret, deși întreaga scrisoare este de un deosebit interes din punct de vedere autobiografic: „Sînt un om, care a pierdut mult în viața sa, care nu-și mai face iluzii de fericire privată și trăiește mai mult pentru alții, decît pentru el însuși: simt că am în mine puteri și cunoștințe, care pot să fie de folos pentru oamenii ce mă încungiură, și nu mă mai pot mîngîie pentru cele ce am pierdut eu însumi decît prin o lucrare din care poate să rezulte pentru dînșii acest folos. Astfel momentele de adevărată mulțumire, pe care le am acu, sînt acele, pe care le petrec în fața elevilor, văzînd cum prinde învățătura, pe care eu o cred bună, ori cînd aflu, că cineva a fost mulțumit de ceea ce am scris. Și cred că dincolo ași lucra nu numai cu mai multă cunoștință de cauză, ci tot-

odată cu mai multă iubire... Pecate, nu-i vorbă, am și eu, dar' aceste sînt așa de mari, încît sperez, că vor rămîne toată viața mea ascunsă, fiindcă mi-e rușine de ele și dacă nu-mi voi perde energia, le voi stăpîni mai lesne decît pînă acum". Vom vedea că unele păreri asupra puterii educației se găsesc și în scrisoarea către I. Scurtu și în alte lucrări pedagogice ale lui Slavici din acest timp.

Justețea acestui autoportret ne îndreptățește încă o dată să ne încredințăm de spiritul de autocritică și de spiritul de observație al lui Slavici pe care le-a avut și atunci cînd a vorbit despre Eminescu.

Mărturia lui Eminescu despre prietenul său vine să întărească cele de mai sus. Părerea lui despre Slavici și-o arată cu francheță către I. Negruzzi, cînd acesta îl caută să-l cunoască, în trecere prin Viena, în 1870:

— „Îmi pare rău, — îi spune Eminescu lui I. Negruzzi, — că Slavici a plecat din Viena în vacanțe (...), aș fi dorit foarte mult să-i faceți cunoștința lui. Eu cred că Slavici este un scriitor cu viitor, el cugetă drept, are idei originale și va scrie foarte bine cînd va mînui mai ușor limba romînă de care s-a cam dezvățat în școlile ungurești"[1].

De altfel, cea mai pătrunzătoare caracterizare a primului volum de Slavici, *Novele din popor* (ed. Socec, 1881), o face tot Eminescu într-un articol apărut în ziarul „Timpul" (an. VII, nr. 69, din 28 martie 1882). După mărturia poetului, Slavici este „un autor pe deplin sănătos în concepție: problemele psihologice pe care le pune sînt desemnate cu toată finețea unui cunoscător al naturii omenești" etc.

Cu toată diferența dintre cele două temperamente: ponderată și meticuloasă — a lui Slavici — furtunoasă și avîntată, a lui Eminescu, nu putem să nu ținem seamă de părerile nuvelistului ardelean despre prietenul pe care l-a cunoscut de-a lungul a douăzeci de ani, cu care a discutat zi de zi, fie la Viena, fie la Iași, fie în redacția „Timpului", fie în locuința comună din București.

Asta nu înseamnă însă că nu trebuie să ținem seama și de diferențele de caracter dintre cei doi prieteni și să nu admitem că ceva din temperamentul lui Slavici să nu se fi proiectat și-n relatările lui despre poet. Așa se explică și multele fluctuații ale părerilor despre Eminescu din „Amintirile" sale din 1924.

Să revenim la scrisoarea lui Slavici despre Eminescu.

Ion Scurtu, în teza sa de doctorat *Viața și scrierile în proză ale lui Mihai Eminescu* (Lipsca, 1903, p. 9 și passim), se referă adesea la scrisorile trimise lui de I. Slavici în 1902[2]. Dar, totodată, aceste scrisori ale lui Slavici sînt punctul inițial al unei serii întregi de articole scrise de prozatorul ardelean, despre marele său prieten, începînd cu amintirile din 1903, despre *Serbarea de la Putna* și pînă la înmănunchierea lor în volumul *Amintiri* (ed. Cultura Națională, 1924). În diferite rînduri Slavici a revenit asupra ideii sale despre optimismul lui Eminescu, dar numai în treacăt... Atît de amplu nu a insistat el asupra acestei probleme decît în aceste două scrisori din 1902, care au rămas

---

[1] I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, p. 256.

[2] Scurtu mai citează și corespondența sa avută cu T. Maiorescu, Iosif Vulcan, Vasile Bumbac, I. Rădulescu-Pogoneanu, Kirileanu etc.

nepublicate. Iată cea de-a doua scrisoare, în care se vede dragostea de viață a nuvelistului ardelean și condamnarea acelora care, în mod intenționat, exagerau „pesimismul" lui Eminescu.

ACADEMIA ROMÎNĂ
Institutul Ioan Oteteleșanu

Măgurele 19 aprilie v. 1902

Iubite Amice,

Nici unul din citatele cuprinse în scrisoarea Dtale nu e dovadă că Eminescu era pesimist.

Pesimiști sînt cei ce pornesc din principiul, că lumea, în care trăim, e cea mai rea din lumile, care sînt cu putință, că omul e rău și nu poate să fie bun și că viața e un canon de suferințe. Îndeosebi Schopenhauer zice, că lumea e un mare penitenciar și că noi oamenii avem să dăm silința de a ne face unii altora pedeapsa vieții mai suportabilă. E deci lucru firesc, că pesimistul nu poate să se mire, nici mai ales să se indigneze cînd vede reutatea omenească, căci reu are să fie omul după părerea lui.

Optimistul pornește, din contra, din convingerea, că lumea e bună, că omul e bun și că viața e un dar și viețuirea e un șir de mulțumiri. O mulțumire e să vezi lumina dătătoare de viață, să respiri aierul, să-ți stemperi setea, să-ți potolești foamea, mulțumire e funcționarea normală și firească a orișicărui organ. Suferință e lipsa de viață, și durere simțim cînd vreunul din organe e împedecat în funcțiunea noastră firească. Viața neîmpedecată e un șir de mulțumiri, și ne-am născut, ca să ne bucurăm de o asemenea viață. Omul, care e cum trebuie să fie, adeveratul om, e bun și mulțumit de a fi. Reu și de a pururea nemulțumit cu sine însuși și cu lumea, în care trăiește, e numai omul stricat, deci omul, care nu e cum trebuie să fie. Ceea ce-l face pe om reu și nenorocit sînt neputințele fizice și morale, lipsa purtării de grijă pentru sine însuși, trebuințele exagerate, pornirile, pe care nu e în stare să le stăpînească. Nu putea dar să fie pesimist Eminescu, care se plîngea de propriile lui neputințe și combătea cu toată asprimea stricăciunea. Cei rei și stricați, pe care el îi combătea, erau nevoiți să-l presente ca pe un pesimist, căci numai astfel se puteau apăra. Nu puneți temei pe spusele lui, — ne zic ei, — căci el e un pesimist, care vede numai reul în lume și în oameni, un om pornit spre exagerări, care cere ceea ce e peste putință.

Adeverul e, că lumea, în care a trăit el, era cu mult stricată decum ni-o presentă el, și sînt multe relele despre care simțămîntul de dignitate omenească nu l-a iertat să vorbească.

„We/l/tschmertz ist kein Pessimismus", — a zis un neamț citind poeziile lui, căci el se plînge, că oamenii sufer cînd n-ar ave' decît să se stăpînească fiecare pe sine pentru ca cu toții să se simtă fericiți. Numai pornind din nemărginita lui iubire de oameni putem să înțelegem scrierile lui.

Cu Alecsandri nu vrem să-l comparăm pe Eminescu. Alexandrescu ar semena mai mult cu el. Alecsandri /.../ trece cu o ușurătate admirabilă peste pecatele omenești și le ia toate în zeflemea. Eminescu le ia toate în serios, fiindcă vrea să ridice nivelul moral al societății, prin care trece. Cu Alecsandri putem să-l comparăm pe Coșbuc, care are o formă admirabilă, dar nu are avîntul lui Eminescu fiindcă nu ia parte la durerile obștești.

Citezi un pasagiu din o scrisoare, în care Eminescu se socotește însuși pe sine pesimist. Aceasta nu are să determine judecata noastră. Are fiecare dintre noi momente de amărăciune, în care e în stare să se pună în contrazicere cu sine însuși [1].

Nu, fără îndoială, că nu sînt pesimist, și Eminescu văzînd stăruința mea optimistă, adeseori îmi zicea că a fi bun va să zică a fi slab, deci că reu trebuie să fie omul, dacă e vorbă să resbească prin lumea aceasta. Același lucru mi-l zic adeseori și eu cînd îmi reamintesc decepțiunile, pe care le-am avut în viața mea, îmi dau seamă despre reutatea unora și despre prostia altora și ved starea, în care me aflu astăzi. Om cu familie grea trăiesc de azi pe mîne și muncesc întins fără ca să-mi fi putut asigura tigna bătrîneților și fără ca să am mijloace pentru creșterea copiilor mei, iar alții, oameni mai slugarnici, trec înaintea mea și-și crează situațiuni. Se impune dar gîndul, că e greșit felul meu de a viețui și că nu așa ca mine, ci așa ca acei alții trebuie să fie omul în lumea aceasta. Ași intra înse în contrazicere cu mine însumi dacă într-un moment de amărăciune ași zice lucrul acesta. Tot astfel

[1] Vezi, de exemplu, scrisorile trimise de Slavici lui I. Negruzzi în care se plîngea de propria sa viață, în 1874 (vezi mai sus).

şi Eminescu numai într-un moment de amărăciune a putut să zică vorba acea, dar felul de a gîndi şi de a vieţui nu şi l-a schimbat.

Deoarece în lumea aceasta toate se desfăşură potrivit cu mediul, în care se află' nu e nimic cum trebuie să fie, toate sînt pline de neajunsuri, fie diforme, fie defectuoase. O pocitură de om e şi fiecare din noi, şi în nici unul nu iese întreg omul adeverat la iveală. Purtînd înse grijă fiecare de sine însuşi stepînindu-ne firea individuală, corectîndu-ne mereu, ajungem încetul cu încetul să ne apropiem unii mai mult, alţii mai puţin de ceea ce trebuie să fim: această tendenţă spre desăvîrşire o representă Eminescu în viaţa noastră naţională, şi durerea lui izbucneşte de cîteori îl cuprinde simţemîntul, că în zadar îi sînt silinţele şi că mult mai uşor e să-i strici decît să-i dregi pe oameni.

Salutare!
Ioan Slavici

Şi în scrisoarea aceasta găsim unele idei eronate sau discutabile, ca acele exagerări despre Alecsandri sau despre Coşbuc, care, spune Slavici, „nu ia parte la durerile obşteşti". Prin 1902, critica burgheză trecea cu vederea, generalizînd cu multă superficialitate asupra „zeflemelei" uşoare a lui Alecsandri sau asupra puternicei critici sociale a lui Coşbuc din *Noi vrem pămînt*, *Doina*, *Scrisoarea lui Firdusi către şahul Mahmud* etc.

Din cele două scrisori ale lui Slavici către I. Scurtu cum şi din celelalte citate în care prozatorul ardelean vorbeşte despre Eminescu, putem sublinia faptul că el explică problema pesimismului şi optimismului marelui său prieten mai mult printr-o interpretare etico-psihologică: nemulţumirile poetului se datoresc, îndeosebi, răutăţii omeneşti, deficienţelor morale ale semenilor săi şi nu insistă asupra nedreptăţilor sociale aşa cum face Dobrogeanu-Gherea, atunci cînd arată cauzele decepţionismului la Eminescu.

Numai în treacăt, aminteşte şi Slavici, destul de vag, despre corupţiunea mediului, unde „toate sînt pline de neajunsuri, fie diforme, fie defectuoase". În alte lucrări, insistă Slavici şi asupra nemulţumirilor cauzate de mizeria materială[1].

Scrisorile lui Slavici, în care se văd permanentele sale preocupări pedagogice trebuie puse în legătură cu caracterul didactic şi moralizator al nuvelelor şi al tuturor operelor sale, dar mai ales cu unele încercări teoretice în domeniul educaţiei. Aşa, de exemplu, este lucrarea sa despre *Educaţiunea raţională*, unde arată că educaţia are „înainte de toate un rost social; de ea atîrnă viaţa societăţii"[2]. Aici găsim ideea, formulată şi în scrisorile sale că: „Ceea ce-l înrăieşte pe om în lupta vieţii sînt trebuinţele de tot felul. Cu cît mai multe, mai mari şi mai înteţitoare sînt ele, cu atît mai rîvnitor, mai chinuit de nemulţumiri, mai nevoiaş, mai necăjit şi mai rău e omul. Dacă e dar vorba să-l îndrumăm spre bine, avem să-l deprindem a se mulţumi cu puţin, a-şi reduce trebuinţele şi a-şi căuta fericirea vieţii în plăceri impersonale" (p. 35). Ideea aceasta o găsim şi în scrisorile lui Slavici către I. Scurtu. De asemenea şi în scrisori şi în broşură, Slavici face apel adesea la părerile lui Confucius (p. 21 şi passim).

Şi mai tîrziu problema optimismului şi pesimismului îl mai preocupă pe Slavici, ca de exemplu, în foiletonul *Un optimism şubred* din ziarul „Tribuna"

[1] Vezi, de exemplu, articolul prea puţin cunoscut al lui Slavici *Este fericire*, în „Almanahul jubiliar", Cernăuţi, 1909, unde găsim idei asemănătoare cu cele din scrisorile adresate lui I. Scurtu în 1902.

[2] Ioan Slavici, *op. cit.*, p. 32.

din Arad (an XI (1907), nr. 191), unde spune: „Optimist e cel ce, crezînd în biruința binelui, se avîntă cu toată virtutea în luptă, ca să omoare răutatea". Și mai departe: „Pesimiști sînt numai cei ce zac ori o scaldă în trei ape fiindcă se tem de urgia răutății, pe care optimiștii o înfruntă".

* * *

Fost-a Eminescu un pesimist înnăscut, așa cum voia să-l arate Maiorescu și așa cum, după el, au afirmat majoritatea cercetătorilor „eminescologi" din epoca burghezo-moșierească?

E meritul lui Slavici de a fi arătat, chiar în cele două scrisori pe care le-am prezentat mai sus, că această afirmație este o intenționată exagerare care urmărea să acopere păcatele unei epoci de exploatare, punîndu-le în socoteala „pesimismului" lui Eminescu. De fapt, după cum a subliniat cu multă dreptate Slavici, societatea aceasta era mai decăzută chiar decît ne-a prezentat-o poetul.

A fost însă un optimist Eminescu, așa cum afirmă în repetate rînduri Slavici? A fost, mai sigur, un decepționat, așa cum a arătat Dobrogeanu-Gherea.

În orice caz, opera lui Eminescu a țîșnit dintr-un suflet zbuciumat de o complexitate infinită de stări sufletești și de gînduri, pentru exprimarea cărora poetul exclamă desperat:

Ah! atuncea ți se pare
Că pe cap îți cade cerul:
Unde vei găsi cuvîntul
Ce exprimă adevărul?

Conturarea mai precisă a optimismului așa cum e oglindit în întreaga activitate a lui Eminescu își așteaptă cercetătorul.

Lira sufletului genial a poetului nostru a vibrat profund și complex: o coardă plină de gingășie a vibrat pentru frumusețile naturii și pentru femeia iubită; altă coardă mai gravă a răsunat pentru eroismul trecutului național; alte coarde pline de mîhnire, de revoltă și de ură au biciuit nedreptățile sociale, îndemnînd poporul la răsturnarea „orînduirii cea crudă și nedreaptă". Un suflet complex a dat naștere unei opere tot atît de complexe, care oglindește varietatea infinită a lumii. Nu-i de mirare dar că vom găsi în opera lui Eminescu și bucuria optimistului dar și durerea, revolta și decepția care merge pînă la deprimare.

ION NEGOESCU

(8.9—1960)

În decembrie 1960, s-a stins în București profesorul Ion Negoescu, cunoscut cercetător al istoriei noastre literare, pasionat bibliofil, fost secretar științific al Societății de științe istorice și filozofice și membru în Consiliul de conducere al acesteia.

Născut în anul 1899, la Breaza, profesorul Ion Negoescu a funcționat la Școala medie „Ienăchiță Văcărescu" din Târgoviște și la Școala medie „Gheorghe Șincai" din București, insuflînd unor numeroase generații de elevi dragoste entuziastă față de limba și literatura română. În afară de activitatea didactică, la care trebuie să adăugăm aportul său la elaborarea primelor manuale de literatură română pentru școlile medii și a primei metodici de predare a literaturii române de după 23 August 1944, profesorul Negoescu a fost un temeinic cercetător literar, aducînd contribuții serioase la studierea unor scriitori ca Vasile Cîrlova, Emil Gîrleanu și mai ales George Coșbuc. În calitate de coautor al Gramaticii limbii române, *1954, întocmită sub auspiciile Academiei R.P.R. a obținut titlul de laureat al Premiului de Stat.*

De la prof. Negoescu a rămas un material foarte bogat cu privire la ediția științifică a operei lui Coșbuc, care trebuie să fie valorificat în preajma centenarului nașterii marelui poet.

GEORGE COȘBUC, AUTOR DE MANUALE DIDACTICE

de ION NEGOESCU

Vorbind despre cărțile de citire, într-unul din articolele sale politice, M. Eminescu afirma, cu pătrunderea cunoscută, că ele „ar trebui să fie un obiect de îngrijire națională"[1].

De o astfel de idee a fost călăuzit și George Coșbuc, care, nu numai că a gîndit asupra însemnătății cărților de citire care stau la baza culturii unui popor, dar a și trudit, în mai multe rînduri, la elaborarea unor astfel de lucrări, singur sau în colective de specialiști.

Poetul ridicat din rîndurile maselor populare a socotit de datoria lui să-și pună talentul în slujba luminării și a celor mai mărunți cititori, să se apropie, prin unele scrieri, de înțelegerea lor primară, să le călăuzească și să le încălzească sufletul, să-i facă să le tresară inima de gînduri frumoase și folositoare în viață.

Asemenea lui Creangă, Odobescu, Slavici și Sadoveanu, autorul *Baladelor și idilelor* s-a preocupat cu stăruință de cărțile de citire ale școlarilor și a scris, anume pentru ei, versuri, mici descrieri și narațiuni, cu un conținut instructiv-educativ, ori a ales din opera sa literară curentă, din volumele publicate, unele lucrări potrivite cu vîrsta, mentalitatea și puterea de înțelegere a copiilor.

[1] M. Eminescu, *Articole politice*, București, 1910, p. 56.

Interesul pentru manualele didactice i-a fost stimulat pentru întîia oară, de un cerc de profesori valoroşi, în frunte cu Dr. Barbu Constantinescu, directorul Şcolii Normale a Societăţii pentru învăţătura poporului romîn, şi s-a manifestat chiar din primul an al aşezării poetului ardelean la Bucureşti.

Barbu Constantinescu (1837—1891) era doctor în filozofie şi pedagogie de la Lipsca, unde a făcut studii temeinice sub conducerea lui Ziller, un adept al lui Herbart; a fost profesor la liceul Matei Basarab şi la Facultatea de teologie din Bucureşti şi fondatorul primei şcoli fröbeliene la noi. Despre el, P. Gîrboviceanu, directorul de mai tîrziu al aceleiaşi şcoli normale, spune: „Casa lui Barbu Constantinescu era foarte ospitalieră şi aici am cunoscut eu pe Haşdeu, Mihail Eminescu, Slavici şi alţii“ [1].

Probabil că Slavici l-a recomandat pe tînărul poet ardelean atenţiei lui B. Constantinescu şi astfel se explică faptul că-l aflăm, chiar din 1890, în intimitatea casei acestuia.

De altfel, cunoaştem împrejurările în care s-a desfăşurat activitatea cu caracter didactic a poetului, din acest moment, şi din corespondenţa lui cu familia. Astfel, la 16.9.1890 scria tatălui său la Hordou că se află în Bucureşti şi că, în afară de o slujbă la Ministerul Cultelor, lucrul lui de căpetenie este scrierea unor cărţi de şcoală: „Este o societate de profesori, între care sînt şi eu; scopul societăţii este să facă pentru şcoli cărţi nouă şi bune“ [2].

Asociaţia profesorilor izbuteşte să elaboreze trei cărţi şcolare: o *Carte de citire*, o *Istorie antică în biografii* şi un *Abecedar* nou, pe care le-a tipărit la Ploieşti, în 1890.

Se pare că şi poetul a avut unele sarcini în supravegherea tipăririi manualelor, deoarece la 3 septembrie 1890, îl găsim la Ploieşti.

Coşbuc se afla în acea vreme într-o adîncă deprimare morală, descrisă de D-rul B. Constantinescu, în scrisoarea din 17.11.1890, către Titu Maiorescu:

„Starea sufletească a poetului m-a pus în grijă... Alaltăieri l-am găsit foarte trist şi hotărît să plece la părinţi...

Precum v-am scris, nu a voit să se înscrie la Universitate şi spunîndu-i că doriţi să citiţi *Sacuntala*, mi-a răspuns supărat, dar serios, că mai bine să-i dea foc...“

Şi corespondenţa sfîrşea alarmant: „Nu cumva i se pare că societatea nu-l preţuieşte destul?... În tot cazul, sînt de părere să se ia măsuri să nu-l pierdem“ [3].

De la o vreme, neliniştea poetului dezrădăcinat din mediul ţărănesc al Transilvaniei natale şi transferat în capitala cosmopolită şi agitată a Romîniei burghezo-moşiereşti, se temperează, cuprins fiind de o activitate literară tot mai intensă.

---

[1] „Ideea“, VII, 3—4, iulie-august, 1927.

[2] „Tribuna Ardealului“, I, 172, 19 aprilie 1941.

[2] „Convorbiri literare“, LXII, 1930, p. 1055.

Manualul tipărit la Ploiești, la care Coșbuc a avut o parte însemnată de contribuție, este o carte de lectură și cuprinde, pe coperta din față, următorul titlu:

Carte românească de citire
de
Dr. Barbu Constantinescu

Din inițiativa și ajutorarea profesorilor asociați: Dr. B. Constantinescu, Th. D. Speranția, George Coșbuc, G. Constantinescu și Arhiereul Calistrat Orleanu.

Această carte este destinată pentru școalele primare rurale și urbane de amîndouă sexurile.

Ploiești 1890, Editura Progresului

* * *

Despre principiile după care s-au călăuzit autorii *Cărții românești de citire*, vorbește B. Constantinescu, în introducere. Dintre rînduri însă se desprind și unele idei scumpe tînărului poet, mai cu seamă despre limba literară, asupra căreia făcuse bună școală la „Tribuna" din Sibiu.

În primul rînd, autorii se ridică împotriva manualelor introduse pînă atunci în școală, care nu erau decît imitații servile ale unor lucrări străine, scrise într-o limbă greoaie și abstractă, oglindind viața din alte părți de lume, străine de realitățile de la noi, astfel că prin ele, între școală și popor se crea un adevărat „abis". Apoi, „partea practică a vieții era uitată cu desăvîrșire, așa încît copilul, lucrînd fără interes, cu terminarea învățăturii de carte uita și cartea". La această înstrăinare a cărții de popor au mai contribuit și deosebitele sisteme ortografice care de care mai încîlcite".

„Cartea de citire — susțin cu convingere autorii — trebuie să ne înfățișeze graiul viu al poporului, cu ideile, sentimentele, cu datinele, obiceiurile și cu trebuințele lui, atît materiale cît și intelectuale... Cînd o asemenea carte nu ne oglindește poporul în întregimea sa, atunci nu-și ajunge scopul".

După ce autorii arată principiile călăuzitoare în alcătuirea manualului, continuă:

„Din cuprinsul acestei cărți se poate vedea că noi, după ce-i introducem pe copii să cunoască natura și viața practică, și cu scopul acesta am dat o parte largă îndeletnicirilor poporului, precum plugăritului, creșterii vitelor și altora de felul acesta, am căutat, prin poezii și mici istorioare, să dezvoltăm în copil sentimente frumoase, patriotice și morale și, prin exemplele aduse în fața lui din viața de toate zilele, să-i întărim voința spre fapte bune și spre muncă!"

Cartea se adresează deopotrivă copiilor de la sate și de la orașe, dar accentul este pus pe materialul intuitiv din viața de la țară. Manualul este destinat însă prin natura sa deprinderii limbii vorbite și scrise de către școlari, iar autorii au ținut să-și precizeze și mai mult poziția față de problemele limbii literare, chestiune foarte dezbătută și pe atunci, cînd se ciocneau păreri foarte divergente. Din rîndurile acestea se desprind ideile care l-au călăuzit pe Coșbuc de-a lungul întregii sale activități literare de după această dată:

„Limba cărții este cea populară și aceea a literaturii noastre bisericești, precum și a celor mai buni scriitori români. Ne-am ferit de arhaisme neînțelese

și de expresiuni moderne netrebuincioase, și cuvinte noi s-au întrebuințat cînd preciziunea ideii au cerut-o, sau în cazul cînd s-au trasat idei științifice, care s-au popularizat într-o formă sau alta".

Sînt de subliniat, în această prefață, o seamă de idei valabile și astăzi, de care au fost călăuziți autorii *Cărții romînești de citire* cum sînt: legătura școlii cu realitatea vieții, cu trebuințele „materiale și intelectuale" ale poporului; necesitatea unei limbi unitare și comune și găsirea metodelor de predare celor mai potrivite cu vîrsta și cu puterea de înțelegere a copiilor.

La elaborarea manualului, Coșbuc contribuie cu vreo patruzeci și cinci de poezioare, toate nesemnate, cum se întîmplă de altfel cu tot materialul antologic al cărții. Unele din ele se pot identifica datorită faptului că au fost reproduse mai tîrziu sub semnătură, iar altele, prin factura lor și tematica asemănătoare. Poetul a creat ad-hoc versuri corespunzătoare celor 11 capitole din volum și ele alternează cu lucrările în proză, micile descrieri și narațiuni, scrise de ceilalți colaboratori.

Reproducem titlurile în ordinea din manual: *Povață*; *Tîmplarul*; *Mama și copilul*; *Păianjenul și musca*; *Grădinarul*; *Iedera*; *Bătrînul și copiii*; *Fierarul*; *Dogarul*; *Vrabia și ciocîrlia*; *Doctorul*; *Zidarul*; *Cizmarul*; *Plugarul*; *Vierul*; *Cîntec de primăvară*; *Cîntecul lui mai*; *În pădure*; *Vînătorul*; *Păsărica, valea, floarea*; *Pescarul*; *Peștișorul*; *Rîușorul*; *Apa*; *Ploaia*; *Cîntecul lunei*; *Timpurile anului*; *Zile de toamnă*; *Flori de gheață*; *Soarele și animalele* etc.

Poezioarele urmăresc — după cum am spus — instruirea și educarea copiilor în spiritul dragostei și respectului față de familie, de patrie, de natură și viețuitoarele din sînul ei, de oameni și de muncă, și se disting printr-o claritate cristalină, prin cursivitate sprintenă, prin naturalețe și gingășie, dar mai ales, printr-un vers plin de muzicalitate, ușor de memorat, de nu se mai șterge din minte cu toată scurgerea anilor.

Spre a ilustra însușirile de care a dat dovadă Coșbuc, în compunerea versurilor pentru copiii de școală, reproducem cîteva dintre ele. Iată, de pildă, poezia *Doctorul*:

Cînd te simți că nu ți-e bine,
Doctorul îndată vine.
Ajutorul lui îl ceri.
El te pipăie de grabă
Pe tot locul, și te-ntreabă
Unde simți că ai dureri?
Leacurile sînt amare
Și te ard pe gît, de-ți pare
Că bei foc, dar tot le bei!
Sînt mai dulci cînd bei cu grabă!
Nu vă-npotriviți degeabă;
Să beți leacuri, dragii mei!

Boala după ce ți-o știe,
Leacuri doctorul îți scrie.
Cu scrisoarea cineva
La spițer atunci grăbește,
Iar spițerul pregătește
Leacuri pentru boala ta.
De nu bei, boala sporește
Poți muri, deci te gîndește:
Cine-i om fără dureri?

Cumpătul și munca face
Să trăiești cinstit, în pace,
Fără doctori și spițeri!

* * *

Poetul cunoștea mentalitatea copiilor, exagerarea durerilor la boală, rezistența lor la tratamentul medical, grija părinților cînd au un copil bolnav în casă. Cu cîtă delicatețe descrie intervenția salvatoare a medicului, cu

ce înțelepciune îndeamnă pe copii să ia medicamentele și-i sfătuiește să se apere de boală, prin cumpătare și muncă!

Și acum, niște versuri în care cîntă însuflețit natura renăscută în primăvară, în exclamări de voioșie, ca în *Vestitorii primăverii*, pe măsura și înțelegerea celor mici:

Cîntecul lui mai

Bolta cît e de senină!
Cîmpu-noată în lumină,
Văi și dealuri înfloresc;
Printre frunze înverzite
Păsărele fericite
Cîntă, zboară, ciripesc.

De plăcere, totul saltă
Corbul sus pe culmea naltă,
Mielul colo-n vale jos.
Fluturii prin cîmp, la soare,
Peștii-n apa curgătoare,
Tot pămîntul e voios.

Hai, copii, toți împreună,
Hai la cîmp, cu voie bună,
Printre flori să alergăm!
Și pe iarbă-n desfătare,
Întinzînd o horă mare,
Să jucăm și să cîntăm!

* * *

Să se observe că, deși e vorba de versuri pentru copii, totuși poetul are o grijă deosebită să-și varieze tehnica poetică, prin folosirea de ritmuri și rime noi. El fuge de monotonie și șablon și oferă elevilor toată bogăția dexterității sale poetice.

Numeroase sînt poeziile în care înfățișează îndeletnicirile și munca oamenilor de la sate și orașe, în acțiuni pline de mișcare și de plasticitate, care atrag pe copii și-i instruiesc, ca în: *Tîmplarul*, *Fierarul*, *Dogarul*, *Pescarul*, *Grădinarul*, *Plugarul* etc. Iată

Cizmarul

Iarna-n ger și pe zăpadă,
Poți umbla desculț pe stradă?
Și, pe unde sînt spini mulți,
Poți să umbli tu desculț?

Vezi, cizmarul e cuminte,
El ne face-încălțăminte,
Face cizme noi și tari
Largi și strimte, mici și mari.

Și din ce-s făcute ele?
Știm cu toții că din piele.
Cînd ești încălțat, tu, bine,
Nici nu simți că iarna vine.

* * *

Versuri care înfățișează colorat și viu realitatea vieții și a lumii, mediul familiar școlarilor, natura și făpturile care-l atrag și-l încîntă și pretutindeni oamenii cu munca lor productivă, peste toate plutind o atmosferă de voioșie, și zîmbet senin. Poezioarele acestea sînt cel dintîi și cel mai bogat fond de lucrări de asemenea natură și au fost create de poet din dragoste pentru copii și limba românească, din entuziasmul său tineresc pentru crearea unei opere folositoare societății. Coșbuc, care peste cîțiva ani va scrie poemul de clocotitoare forță revoluționară *Noi vrem pămînt*, în care demască mizeria materială și nedreptățile crunte suferite de țărănimea săracă, în regimul de exploa-

tare neomenească al burghezo-moşierimii, de astă dată zugrăveşte idilic, pentru copii, traiul oamenilor de prin sate, care apar astfel lipsiţi de griji sau de nevoi.

Despre lucrările acestea, autorul va face preţioase şi interesante mărturisiri, *în curînd*:

„Am încercat şi eu o dată să fac versuri pentru copiii de şcoală. Am scris multe şi le-am îndesuit pe toate într-o carte de citire. Ştiu deci, din experienţă, cît de anevoioasă este munca să cauţi subiecte uşoare, să le tratezi uşor, scoborîndu-te la nivelul intelectual al copilului şi încadrîndu-te să-i imitezi noima gîndirii şi gustul exprimării...

Ca să poţi povesti copiilor trebuie să-i iubeşti, trebuie să cauţi a le cunoaşte firea şi lumea aceasta în care trăiesc, — să ştii să te cobori pînă la nivelul personalităţii lor, considerîndu-i ca şi pe oamenii în vîrstă. Trebuie să iei parte împreună cu dînşii la toate manifestările lor sufleteşti, într-un cuvînt, — rămînînd om mare, să fii cît se poate de copil".

În concluzie, Coşbuc subliniază caracterul instructiv-educativ al literaturii destinate manualelor de şcoală, ca şi al cărţilor de poveşti pentru copii, de astă dată susţinînd însă că trebuie să arătăm copilului viaţa aşa cum e — cu bucuriile şi prăpăstiile sale —, „nu cumva intrînd în lume, dezarmonia dintre lumea reală şi cea din mintea sa să-l ducă la decepţiune, la pesimism, la lipsă de voinţă — rele de care lumea noastră e aşa de bolnavă! [1]"

Tot în această vreme, Dr. B. Constantinescu, observînd talentul excepţional al lui Coşbuc în compunerea versurilor pentru copii, cărora le imită „noima gîndirii şi gustul exprimării", se hotărăşte să refacă şi abecedarul său, care ajunsese la ediţia a XXXIX-a, şi, solicitîndu-i colaborarea, publică *Noul Abecedar romînesc* (cu poezii noi) în 1891, tot la Ploieşti, în două ediţii: una simplă, alta cu ilustraţii, sub auspiciile profesorilor asociaţi, în editura „Progresul".

Pe cînd în ediţia precedentă, abecedarul cuprindea puţine bucăţi versificate, cele mai multe stîngace şi greoaie, traduse sau prelucrate de I. Maxim, I. Popescu, L. Bociu şi I. Droghi, pentru abecedarele lor, de unde B. Constantinescu le-a reprodus, în ediţia Societăţii profesorilor asociaţi versurile abundă. Deşi nesemnate, din titlul cărţii, după conţinutul şi factura lor, cu versul sprinten şi cu nota veselă, poezioarele sînt scrise cu toate siguranţa de Coşbuc. Se pot identifica şi aici cu înlesnire vreo douăzeci şi patru de poezii coşbuciene, printre care cunoscutele: *Cîntecul soldatului*, *Căţeluşul*, *Pisicuţa*, *Cîntecul fluturaşului*, *Mieluşelul*, *Copilul neastîmpărat*, *Ploaia*, *Pe cîmpia* (verde). Dintre ele, *Ploaia* (Vine ploaia) şi *Pe cîmpia verde* au fost reproduse de autor, după aceea, sub numele său.

Orînduirea materialului, radical înnoit, s-a făcut după aceleaşi criterii ca la *Cartea de citire*.

Aceste două manuale, la care a colaborat şi Coşbuc, apărute sub cele mai favorabile auspicii, n-au mai cunoscut şi alte ediţii, deoarece, în noiembrie 1891, Dr. Barbu Constantinescu, principalul membru al Asociaţiei, a încetat din viaţă, iar colectivul s-a destrămat. Versurile lui Coşbuc însă au fost folosite şi în alte cărţi didactice sau în antologii pentru copii, fără numele auto-

[1] Prefaţa la vol. Sergiu Cujbă, *Povestiri din copilărie*, Bucureşti, 1896.

rului desigur, cum se vede din numeroasele manuale apărute după această dată. În acest fel, poeziile abia apărute, intrau în anonimat și deveneau un bun colectiv, suferind și unele schimbări, în bine sau în rău.

* * *

După o trecere de aproape zece ani și după ce publicase antologia literară, *Fapte și vorbe romînești, carte de citire pentru toți romînii*, din 1899, Coșbuc încearcă să elaboreze un nou manual școlar, de astă dată fără să ducă lucrarea la bun sfîrșit. Între manuscrisele rămase de la poet și păstrate în Biblioteca Academiei R.P.R., se află și o serie de spalturi tipografice care cuprind o coală dintr-o *Poetică romînă*, un manual de teorie literară pentru școlile secundare, redactat de Coșbuc în colaborare cu profesorul I. Manliu, vechi autor de manuale didactice. Spalturile au fost folosite de poet spre a transcrie pe contrapagina liberă — cum avea obiceiul — versuri din traducerea *Odiseii*, cîntul VII, la care lucra în aceeași vreme. Ele poartă parafa Institutului de arte grafice Carol Göbl, Corectura a III-a și data de 21 septembrie 1900. Sînt paginile 33—47 și cuprind partea despre ritm, rimă, strofă.

Nu cunoaștem împrejurările care au împiedicat pe autori să desăvîrșească lucrarea, care ajunsese într-un stadiu de elaborare destul de înaintat, dar, cunoscînd însușirile deosebite ale lui Coșbuc în mînuirea tehnicii poetice, sîntem stăpîniți de un sentiment de regret că n-a fost definitivat.

Deși *Poetica* este scrisă într-o vreme cînd inovațiile moderne operau și în versificație, căutînd să impună versul liber, Coșbuc susține respectarea cu strictețe a normelor clasice de versificație și consolidarea lor, lăsînd libertate poeților de a-și valorifica însușirile proprii înăuntrul acestor reguli.

„Poezia ca lucru de artă — scrie dînsul — trebuie să impună prin regularitatea formelor, prin ritmul proporțiilor singuratecelor părți; de aici urmează că strofele au să fie construite întru totul la fel, precum la fel au să fie coloanele într-un templu. Același număr de versuri, același fel de rime și la fel așezate. Poetul întrucît nu e silit de felul poeziei, de materialul care-l tratează, face strofele după placul său, însă toate identice" (mss. nr. 2925, Coșbuc).

Este demn de subliniat aici respectul pe care-l cere poeților față de principiul unității dintre conținutul poeziei și forma ei de expresie.

* * *

Despre activitatea la Casa Școalelor, Coșbuc scrie:

„Lucrez tot ce mi se dă; mai mult fac servicii și pentru alții care într-adevăr nu fac nimic. A fi referendar înseamnă a citi toate manuscrisele ce urmează a fi publicate de Casa Școalelor și a te pronunța dacă pot fi tipărite. Mai sînt și alte obligații mai mărunte de cancelarie, de care sînt scutit. Plăcerea cea mare o am cînd mă întîlnesc la birou cu Vlahuță și amîndoi discutăm literatură" [1].

Din această lucrare împreună, s-a stabilit și o comunitate de idei și de năzuințe și astfel îi vedem colaborînd la alcătuirea unei *Cărți de cetire*, pentru școalele secundare și profesionale, care apare în 1902.

[1] G. Coșbuc, *Poezii*, 1951. Prefață, p. XVIII.

Prin acest manual, o istorie a literaturii romîne moderne şi contemporane, cei doi autori, A. Vlahuţă şi G. Coşbuc, scriitorii cei mai reprezentativi ai vremii, îşi propun să dezvolte în sufletul tinerimii „înţelegerea din ce în ce mai lămurită a vieţii noastre naţionale, cunoaşterea din ce în ce mai adîncă a ţării, a poporului, a celor mai încălzitoare pagini din istoria aşa de zbuciumată a neamului nostru... să dezvolte în inimile fragede ale tinerimii sfînta iubire de patrie" aşa cum atît de fierbinte mărturisesc autorii înşişi, în prefaţă. Şi mai departe, adaugă:

„Călăuziţi de această idee, ei au căutat să aleagă din frumoasa şi bogata noastră literatură bucăţi de acelea în care, nu numai prin limba în care sînt scrise, ci prin cuprinsul lor mai ales, prin duhul patriotic de care sînt însufleţite, să se vadă că sînt izvorîte din simţirea şi din viaţa poporului nostru, bucăţi în care graiul, gîndirea şi sentimentele romîneşti să fie înfăţişate prin tot ce au mai ales, mai sănătos şi mai înălţător în ele".

Manualul întocmit de cei doi poeţi, cunoscători profunzi „ai frumoasei şi bogatei noastre literaturi", reprezintă un întreg şi variat tablou al istoriei literaturii romîne de la Grigore Alexandrescu pînă la Şt. O. Iosif, în operele ei cele mai reprezentative. Autorii şi-au repartizat după preferinţe pe scriitorii aleşi să intre în culegere şi la fiecare din ei dau şi unele lămuriri, adică unele date biografice şi caracterizări.

Fiind una dintre cele dintîi cărţi didactice de literatură modernă şi contemporană, este interesant de relevat cum văd poeţii configuraţia ei, care sînt scriitorii şi operele demne de a fi cunoscute şi studiate de tineretul şcolar, după concepţia lor.

Iată cuprinsul *Cărţii de citire:*

Alecu Russo: Deşteaptă-te, patria mea! Din „Cîntarea Romîniei".

N. Bălcescu: Bătălia de la Călugăreni. Din „Istoria Romînilor sub Mihai-Vodă Viteazul".

V. Alecsandri: Hora Unirii; Rodica; Plugurile; Romînul; Dumbrava Roşie; Peneş Curcanul; Oda ostaşilor romîni; Altarul mănăstirii Putna.

Al. Odobescu: Fuga lui Mihnea cel Rău în Ardeal.

C. Negruzzi: Sobieski şi romînii; Aprodul Purice = fragment; Cîntec vechi.

Gr. Alexandrescu: Anul 1840; Umbra lui Mircea la Cozia; Cîinele şi căţelul; Toporul şi pădurea; Porcul liberat; Cîinele izgonit; Cozia.

Ion Creangă: Amintiri din copilărie = fragment; Ioan Roată şi Unirea; Ioan Roată şi Cuza-Vodă; Capra cu trei iezi; Dănilă Prepeleac.

D. Bolintineanu: Daniil Sihastru; Mircea la bătaie.

M. Eminescu: Doine; Revederea; Basmul lui Arghir; Ce te legini, codrule; Muşatin şi codrul; Mai am un singur dor.

G. Coşbuc: Paşa Hassan; Nunta Zamfirei; Patria şi drapelul meu; Mama; Rugămintea din urmă.

A. Vlahuţă: Semănătorul, Izlazul — din „Romînia pitorească"; La vatra rece; Doctorul Rareş.

Ion Gorun: Numai cu o moarte, Trei zîne.

Şt. O. Iosif: Tulnicul lui Pintea; Pastel (Trece-n sus...) Cronicarii; Boierii; Tata sărmanilor.

I. Neniţescu: Ţara mea; *N. Gane:* Stejarul din Borzeşti; *C. Asachi:* Cele două spice; *V. A. Urechie:* Popa care ştie carte.

B. Delavrancea: Bunica; *Al. Lambrior:* Jocurile copiilor.

Poezii populare: Mioriţa; Meşterul Manole; Cicoarea, din colecţia G. Dem. Teodorescu; Dolca; Mihul Copilul şi Pluguşorul, din colecţia V. Alecsandri.

Manualul lui Vlahuță și Coșbuc cuprinde, după cum se vede, un conspect al literaturii romîne moderne. În afară de unele mici excepții, se respectă ordinea cronologică a scriitorilor. De mirare e puținul loc acordat lui Delavrancea și foarte ciudată ne apare lipsa lui Hasdeu și Slavici și mai ales a lui Caragiale, care nu poate fi întîmplătoare, cu atît mai mult cu cît era prietenul apreciat al autorilor. Absența lui Caragiale s-ar putea datori caracterului culegerii, în care se urmărea o anumită tendință, sau opoziției celor care patronau lucrarea.

Prețioase sînt caracterizările ce însoțesc pe scriitorii cuprinși în manual, *lămuririle* cum le numesc dînșii.

Coșbuc dă lămuriri asupra lui Alecu Russo, N. Bălcescu, C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu, reproducînd la Const. Negruzzi din prefața lui V. Alecsandri la *Opere*, ca și la el însuși, unde reproduce un pasaj din Gherea: *Poetul țărănimii.*

A. Vlahuță face caracterizările lui Alecsandri, Creangă, Eminescu. Caracterizările lui Coșbuc sînt mai sobre, mai cuprinzătoare de date istorico-literare, cu citate din aprecierile critice ale înaintașilor; ale lui Vlahuță sînt mai lirice, mai personale, mai avîntate.

Dăm cîteva exemple de astfel de lămuriri și caracterizări.

După reproducerea cîtorva versete din *Cîntarea Romîniei* de Al. Russo, Coșbuc dă următoarele note literare, interesante și actuale, asupra paternității operei, cu care nu poți să nu fii de acord:

„Aceste rînduri calde și pline de însuflețire — scrie poetul — sînt luate din *Cîntarea Romîniei* — un poem în proză, care multă vreme a fost atribuit lui Nicolae Bălcescu. Visătorul Al. Russo își făcuse studiile în străinătate și căpătase de copil înlesnirea și deprinderea de a-și așterne gîndurile în limba franceză. *Cîntarea Romîniei*, scrisă de el în această limbă, a fost tradusă în romînește de marele prozator Bălcescu, și, cum manuscrisul nu poartă nici un nume de autor, frumusețea limbii, avîntul patriotic și mai ales asemănarea de stil cu scrierile lui Bălcescu, au făcut pe mulți să creadă ca și aceste pagini aparțin aceluiași autor, care ne-a dat minunata operă: *Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul.*

Cîntarea Romîniei a apărut întîi la Iași, într-o broșură romînească publicată la Paris cu titlul: *Romînia viitoare.* Acolo ea era precedată de o precuvîntare subscrisă de N. Bălcescu, în care el pretinde că ar fi găsit această scriere într-o mănăstire veche din țară, pe care n-o numește. V. Alecsandri o retipări în Iași, la 1855, în revista sa „Romînia literară" (anul 1863 p. 361). Vorbind despre Alecu Russo, un alt tînăr romîn din Moldova, plin de talent și răposat în floarea vîrstei, Alecsandri zice cele ce urmează: „A. Russo avea obicei pentru înlesnirea compunerii, a scrie în limba franceză și apoi a traduce scrierile sale în romînește". El mi-a fost bun prieten; avea un spirit ager, cultivat și, cît pentru talentul său, cît pentru frumoasa și poetica lui închipuire, voi descoperi o mare taină literară: *Cîntarea Romîniei* publicată în jurnalul meu, a fost compusă în limba franceză de Al. Russo și tradusă în romînește de N. Bălcescu. Am la mine manuscrisul său original.

Așadar frumoasa poemă națională căreia nu-i lipsește decît versificația spre a putea fi prenumărată printre capetele de operă epice, a născut în ima-

ginațiunea vie și patriotică a lui A. Russo și a luat forma ei curat romînească și expresivă sub pana lui Bălcescu.

Gloria nemuritorului istoric al lui Mihai-Viteazul nu scade din această încuscrire, ci din contră frumoasa *Cîntare a Romîniei* devine pentru noi un scump și prețios odor, în care se unesc amintirile a doi tineri romîni cu inimi înalte și talente puternice, pierduți amîndoi prea de timpuriu, departe de patria lor, pe care ei, în exil și suferințe, au cîntat-o, au strălucit-o, și a cărei unire ei încă de mult au dorit-o și au plămădit-o prin cîntările lor".

Altă dată, lămuririle lui Coșbuc se mărginesc, cum este cazul lui Bălcescu sau Odobescu, la sumare date biografice.

Aceste caracterizări formulate de cei doi poeți, într-o vreme cînd studiile de istorie literară romînă erau la începuturile lor și foarte sărace, sînt de cea mai mare importanță și ele ne arată ce se poate realiza cînd marii scriitori își asumă întocmirea unui manual, menit să descopere tinerimii școlare comoara literaturii naționale, cu bogăția ei de forme și delicatețea de simțiri.

Spre a ne da seama de saltul uriaș făcut cu acest manual în predarea istoriei literaturii romîne în școală, e de ajuns să aruncăm o privire cît de fugară asupra cărților ce au stat pînă atunci la îndemîna tineretului, cum erau apreciați scriitorii și operele lor în aceste manuale, care era nivelul critic și pedagogic al acestor caracterizări.

Iată, de pildă, la întîmplare, cum este prezentat Grigore Alexandrescu, în *Istoria limbii și literaturii romîne, pentru cursul superior liceal*, de I. Nădejde, din 1887:

„S-a născut în 1812 și a murit mai an. S-a făcut cunoscut prin poezia *Anul 1840*; a scris și fabule, dar foarte necorecte ca formă, ba chiar și ca fond, de vreme ce intriga fabulei adeseori nu se potrivește. (Astfel e *Măgarul răsfățat*). Multe fabule sînt îndreptate împotriva tendințelor egalitare ale teoreticienilor de la 1848. Astfel e *Porcul liberat*. Mai reușite sînt satirile, iar din poeziile epice ne place *Osînditul pe nedrept*: cuprinde descrierea unui omor făcut sub înrîurirea unei halucinații de natură epileptică. Prin asta tinde sau cel puțin demonstrează că pedepsele date de juriști sînt foarte adesea nedrepte, căci mulți oameni bolnavi sînt osîndiți ca vinovați".

Nimic caracteristic pentru înțelegerea poeziei lui Alexandrescu. O înșiruire de date seci, de aprecieri simpliste sau inexacte, și fără ilustrare cu texte concludente. Cu aceeași măsură sînt văzuți toți scriitorii din manual.

Dar să ascultăm cu inima strînsă de revoltă, cum vorbește Aron Densusianu, profesor universitar, studenților, în așa-zisa *Istoria limbii și literaturii romîne*, ediția 1894, despre cel mai de frunte poet al nostru:

„Mihai Eminescu (1849—1889) este cel dintîi poet bolnav și dezechilibrat în literatura romînă. Mamă-sa bolnavă își transmisese boala la toți copiii, din care doi deja mai înainte înnebunise. El, după o viață foarte dezordonată, înnebunește la 1883 și moare la 1889. Boala din moștenire s-a potențat prin alegerea scriitorilor de care s-a ocupat, anume filozoful pesimist dar epicurean Schopenhauer și așa-numitul „poet bolnav al germanilor" Heine, de asemenea epicurean. La acestea se adaugă și legăturile sale sociale de aceeași natură...

El lumea romînească n-o cunoaște și-afară de două-trei reminiscențe, poeziile sale nu posedă altceva etnic romînesc, nici ca natură înconjurătoare,

țară și popor; nici ca viață etică, idei și datini, dureri și bucurii, aspirațiuni și lupte... Afară de acestea, constatăm la Eminescu o sărăcie de subiecte și învîrtirea acelorași idei în toate poeziile; alcătuirea anevoioasă și migăloasă a versului, cîrpăcirea cu cuvinte căutate și repetițe, cu fraze leneșe și umpluturi. Avînd apoi o limbă foarte săracă, a alergat după neologismi neadmiși nici în proză, necum în poezie..."

În fața unor atari inepții, să vedem cum vibrează cuvîntul sub condeiul lui Vlahuță, cînd vorbește de marele său înaintaș, în manualul de față:

„Eminescu taie un drum cu totul nou în literatura noastră. În structura puternică a versului acestui maestru e o necunoscută vibrare de gîndire și de sentiment. Limba romînească renaște sub condeiul lui; la el vorbele au suflet, mișcare, trăiesc, — fiecare epitet e o explozie de lumină neașteptată, tresare la fiecare vers de o frumusețe nouă".

Iată de ce spuneam că socotim *Cartea de citire*, pentru școalele secundare de Vlahuță și Coșbuc, o contribuție din cele mai valoroase la predarea literaturii romîne în școală.

* * *

În anul 1901, Spiru Haret hotărîse ca o parte din cărțile didactice de curs primar să fie scoase la concurs, fie pentru uniformizarea materialului de învățămînt, fie pentru evitarea concurenței exagerate dintre diferiții autori de manuale, iar lucrările alese să fie editate pe seama Ministerului. Proiectul acesta nu s-a putut realiza decît în 1908, cînd s-a publicat concurs pentru cărțile de citire și abecedar, instituindu-se cîte trei premii pentru fiecare manual.

S-au prezentat la concurs 27 manuscrise de abecedar, 8 manuscrise cărți de citire pentru clasa a II-a și cîte șase manuscrise pentru clasele a III-a și a IV-a.

Coșbuc a fost atras și el în această întrecere de a da școlii „cărți nouă și bune" și în fruntea unui colectiv, compus din G. A. Dima, profesor de științe naturale, G. N. Costescu și G. Stoinescu, institutori în București, a prezentat la concurs cărțile de citire de clasa a II-a, a III-a și a IV-a.

Comisia de corectare a manuscriselor, formată din G. Bogdan-Duică, președinte, G. P. Salvin, învățător, Sava Atanasiu și C. Giurescu, profesori, C. C. Vîlceanu, institutor, și St. O. Iosif, literat, membri, a decernat patru premii pentru abecedar, cîte două pentru cărțile de citire de clasa a II-a și a III-a și trei premii pentru clasa a IV-a.

Colectivul în fruntea căruia se afla Coșbuc a primit premiul I pentru toate cărțile de citire, fiind apreciate de comisie în chip elogios, mai ales partea de științe naturale, fizico-chimice, istoria patriei.

Manualele care au obținut premiul I rămîneau proprietatea Casei Școalelor, care le-a editat pe seama sa, iar autorii pe lîngă premii primeau și un beneficiu anual. Valabilitatea manualelor a fost de trei ani, începînd din 1909. (Din *Activitatea Casei Școalelor pe anul 1908—1909, p. 63—65*).

Și de astă dată, Coșbuc a înțeles să contribuie efectiv la redactarea cărților de citire și, pe lîngă versuri, a scris și unele bucăți în proză: mici descrieri cu caracter științific și scurte narațiuni cu caracter moral și patriotic.

Întîlnim în paginile acestor cărți noi peste 30 poezii dintre care zece sînt reproduse din volumele de versuri publicate pînă atunci: *Iarna pe uliță* (14 strofe), *De Paști* (șase strofe), *Noapte de vară*, *Dorobanțul*; *Drapelul*; *Spada și credința*; *Cîntec*: (Romînește-așa a fost); *Cîntec ostășesc*; *Cîntec de primăvară*; *Sus inima!* Cîteva sînt luate din *Cartea romînească de citire*, din 1890 de astă dată semnate; *Bătrînul și copiii*; *Zile de toamnă*; *Tîmplarul*; *Plugarul*; *Vînătorul*; *Peștișorul*; iar unele sînt scrise cu acest prilej: *Înainte*; *Cîntecul bradului*; *Jucăriile celui cuminte*; *Păianjenul și melcul*; *Iarna*; *Trenul*; *Soarta florilor*; Vara.

Manualele au un caracter enciclopedic, iar bucățile de lectură literară, versuri și proză, alternează și se întrețes cu celelalte materiale. Lecțiile sînt grupate pe lunile anului școlar, septembrie—iulie, iar la începutul fiecărui capitol se află o mică compunere descriptivă, scrisă de Coșbuc, în care se înfățișează aspectele naturii, munca oamenilor de la sate, viața plantelor și animalelor în luna respectivă, compuneri care pînă la urmă alcătuiesc un interesant calendar al școlarilor.

Grija lui Coșbuc pentru educația multilaterală a copiilor care în cea mai mare parte erau fii de țărani săraci și rămîneau numai cu atîta știință de carte cîtă se căpăta în școlile sătești și se cuprindea în cărțile de citire, l-a făcut să introducă în manuale și lecții care să dezbată unele probleme specifice satului, credințe deșarte și superstiții, lipsuri de ordin moral și social, de care știa că suferă poporul, probleme pe care le rezolvă în chip științific și progresist. Pentru realizarea acestui deziderat, poetul de la Hordou este înarmat cu o largă experiență a vieții materiale și spirituale a poporului nostru, din contactul nemijlocit cu masele, cu o cunoaștere profundă a credințelor și creațiilor populare, o familiarizare intimă cu istoria patriei și cu literatura orientală, din care a împrumutat povestiri și parabole cu tîlc moral, dar mai cu seamă, este înzestrat cu un talent excepțional de scriitor, care mînuiește cu măiestrie o limbă de mare simplitate, claritate și plasticitate. Astfel sînt: *Sărbătorile băbești*; *Babele descîntătoare*; *Zile rele de lucru*; *Patima proceselor*; *Muncă, economie și prevedere*; *Muncă chibzuită și muncă proastă*; *Împlinirea datoriei*; *Nedreptatea și pofta de hrănire* etc.

Între poeziile reproduse în manuale din volumul *Cîntece de viteje*, s-au strecurat și cîteva în care străbat unele note mistico-religioase sau filomonarhice, sub influența ideologiei burgheze.

În momentul elaborării acestor manuale, Coșbuc se afla în plină maturitate a talentului, se bucura de un prestigiu și de o reputație unanim recunoscute, ca poet de întîia mărime era înconjurat de colaboratori cu o experiență didactică necontestată, așa încît cărțile de citire premiate în 1908 au rămas un moment de succes în istoria învățămîntului romînesc. După cum făcuse și cu două decenii mai înainte la Ploiești, poetul ardelean a înțeles și de astă dată, ca o datorie cetățenească imperioasă de a contribui să dea școlii cărți cît mai bune. Însușirea de căpetenie a acestor manuale stă în grija autorilor de a lega permanent lecțiile de viața și îndeletnicirile practice ale țărănimii mai ales și de a folosi o limbă literară de o mare limpezime și simplitate. Coșbuc se dovedește și cu acest prilej un spirit înaintat și progresist, adept al unui învățămînt realist pus în slujba poporului.

După împlinirea termenului de trei ani, valabilitatea manualelor alese la concurs a încetat și Ministerul Instrucțiunii a lăsat iarăși liberă apariția cărților de citire și a abecedarului. A fost mai puternică presiunea politicienilor interesați decît experiența ce s-a făcut, cu bune rezultate, a manualelor unice, redactate îngrijit și competent.

Desfăcîndu-se de vechea tovărășie, Coșbuc și Dima au format un alt colectiv mai larg, din profesori specialiști și învățători cu experiență, format din: G. Coșbuc, literat, G. A. Dima, profesor de științe, D. D. Pătrășcanu, profesor de istorie, literat, Spiridon Popescu, profesor și literat, V. Stroescu și Ilie Lupa, învățători și, împreună, au lucrat cărți de citire noi, pentru clasele II-IV, pe care le-au publicat în editura Institutului de arte grafice „Flacăra", în anul 1913.

Ca și manualele din 1908 și acestea au un caracter enciclopedic, și cu materialul distribuit pe lunile anului școlar. Coșbuc și-a transferat aici versurile și proza din cărțile de citire premiate. Numai două poezii sînt scrise cu acest prilej: *Oșteanul și drapelul* și *Frații răzleți*.

Manualele acestea au atras de la început atenția corpului didactic și cronicarilor literari, care au văzut în asocierea celor trei scriitori — Coșbuc, Pătrășcanu și Spiridon Popescu — într-o acțiune neînsemnată în aparență, dar cu rezultate profunde în cultura poporului, un eveniment de mare însemnătate, consemnîndu-l ca atare.

„Literatura didactică se îmbogățește în acest an cu o serie de cărți pentru cursul primar, menite să însemne o treaptă nouă în evoluția acestei literaturi.

Dacă scriitorii își înțeleg chemarea ca un îndemn spre înălțarea sufletească a neamului în mijlocul căruia apar, ei pot începe această operă de înălțare chiar din anii copilăriei, în care sufletul ostașilor și muncitorilor de mîine e o materie necioplită, neformată încă. De aceea scriitorii mari, cu preocupări nobile, nu s-au simțit înjosiți, aplecîndu-se asupra inteligențelor ce abia se luminaseră. Cărți pentru copii se găsesc în literatura germană sau franceză semnate de cele mai ilustre nume literare.

Ca să dea un impuls literaturii didactice, marele poet Coșbuc, prozatorul Pătrășcanu și vigurosul Spiridon Popescu, împreună cu cîțiva din cei mai prețuiți autori de cărți didactice de pînă acum, au alcătuit o serie de cărți didactice pentru cursul primar, realizînd astfel un gînd de educație națională cu modestele instrumente ale învățămîntului elementar" [1].

Cronicarul revistei „Flacăra" se afla pe linia indicată de Caragiale încă din 1897: „O carte de citire bună, în vîrstă fragedă, este poate una din împrejurările cele mai hotărîtoare ale vieții unui om".

* * *

Un sfert de veac de muncă închinată școlii și culturii populare, elaborînd manuale didactice și întocmind antologii literare, scriind mii de versuri pentru copii, sute de articole de știință popularizată, de studii despre limbă și folclor, nu l-a împiedicat totuși pe Coșbuc de a transmite concomitent mesajul său poetic în opere ce-i înscriu numele în paginile durabile ale istoriei literaturii române.

[1] „Flacăra", II, 48, 14 septembrie 1913.

Activitatea aceasta modestă, închinată culturii populare i-a umbrit oarecum prestigiul poetic în ochii esteților rafinați dintre cele două războaie mondiale, care văd poezia coșbuciană perimată, dar i-a cîștigat, cu trecerea vremii, inimile și prețuirea oamenilor simpli, care și-au însușit versurile lui, datorită sincerității, limpezimii și robustului lor optimism.

Unul dintre cei mai pătrunzători și ponderați critici ai vremii înregistrează și explică fenomenul acesta ciudat pentru destinul unui creator de valori poetice de măsura baladelor, idilelor și pastelurilor coșbucine.

„La douăzeci de ani după moarte, — scrie G. Călinescu — G. Coșbuc e complet discreditat de cercurile literare, dar cu îndărătnicie venerat de intelectualitatea rurală, îndeosebi de învățători, care întîlnesc poeziile coșbuciene în manualele didactice și le folosesc cu precădere la serbările școlare" [1].

Ca și altă dată, în astfel de împrejurări, în apărarea poetului a spus un cuvînt greu tot un scriitor, Liviu Rebreanu, cuvînt rostit într-o conferință publică:

„Aș vrea să fac numai elogiul unui poet — spune romancierul — care de cîțiva ani a început să fie mai puțin prețuit, dacă nu desconsiderat, deși e poate cel mai reprezentativ cîntăreț al sufletului romînesc. E vorba de Coșbuc. Noua generație de critici și esteți romîni se uită cam de sus la „badea Gheorghe", îl găsește prea transparent, prea simplu... Se poate! Ar fi încă una din ciudățeniile epocii noastre frămîntate. Dar mai cu seamă, o mare nedreptate. Că esteții noștri de azi, unii dintre ei, nu gustă pe Coșbuc, n-ar fi de mirare. Azi e la modă o poezie așa-zisă ermetică, o înșirare de cuvinte sonore sau prețioase care nu spun nimic, avînd aerul că spun tot, în sfîrșit care fără rimă, fără ritm, fără sens și cu toate pretențiile. Natural, cui îi place poezia asta nu poate să-i placă poezia lui Coșbuc.

Din fericire Coșbuc e atît de pătruns în conștiința romînească, încît nici o modă nu-i poate întuneca efectiv gloria. Snobismele estetice și critice, atît de șubrede și de trecătoare, pot să creeze și să trîmbițeze idoli mărunți pentru uzul cafenelelor și al cenaclelor, dar nu reușesc niciodată, prin gălăgia lor, să smulgă din inima mulțimii romînești icoana unui poet mare și autentic, cum este și rămîne Coșbuc" [2].

Și într-adevăr, astăzi poezia lui Coșbuc a reintrat în drepturile ei uzurpate și-și trăiește apoteoza. Se tipărește și se împrăștie în volume de zeci de mii de exemplare, e recitată în școli, cămine culturale, în fabrici, la festivități și e cerută la examene. I se consacră studii, volume, ediții, e dezbătută în seminarii și conferințe. Acum de-abia va fi descoperită, în toată bogăția și amploarea ei, opera coșbuciană.

---

[1] „Jurnalul literar", I, 38, 7 septembrie 1939.
[2] „Adevărul literar și artistic", 14 noiembrie 1937.

EMIL ISAC — ÎNCEPUTURILE ACTIVITĂȚII LITERARE

de LEONTIN GHERGARIU

În cei cinci ani, care au trecut de la moartea lui Emil Isac, s-au publicat mai multe volume din poeziile lui, cu studii introductive care au arătat valoarea literară a creației scriitorului. Nu avem însă pînă în prezent o monografie a poetului care să ne arate printre altele și cele peste 87 de publicații românești la care a colaborat. Pentru că Emil Isac a fost printre puținii scriitori români care și-au împrăștiat creația literară cu multă dărnicie în publicațiile vremii. Fără să urmărească popularitatea ieftină, a răspuns solicitărilor de a colabora chiar și la gazete și reviste modeste și de tiraj mai redus. Mai ales în tinerețe a publicat aproape în toate gazetele și revistele din Transilvania, urmărind un singur scop: să trezească în masele de cititori români gustul pentru frumos și dragostea pentru scrisul românesc. Cine cunoaște realitățile culturale de pe la începutul veacului nostru — în special din Transilvania de nord — își va da seama de rolul important pe care l-a avut Emil Isac prin scrisul său, ca propagator al culturii și literaturii și ca semănător de idei.

Cel dintîi volum al poetului — *Poezii — impresii și senzații moderne* — a apărut în anul 1908, cînd avea 22 de ani. Pînă la apariția acestui volum, el publicase însă în diferite ziare și reviste ale vremii o serie întreagă de creații literare în versuri și proză, precum și un număr considerabil de recenzii, mențiuni critice și traduceri din literatura universală. „Cu literatura am început să mă ocup așa zicînd din „copilărie" — spune poetul în autobiografie... Colaborarea mea la reviste am început-o la 16 ani..."

Cele ce urmează sînt o contribuție la lămurirea colaborărilor lui Emil Isac și prin aceasta o contribuție la o monografie a poetului clujean, înfățișînd activitatea lui literară pînă la apariția primului său volum. Ne vom ocupa deci de problema : de ce și unde a publicat Emil Isac pînă în anul 1908.

În afară însă de a fi o simplă lămurire a începuturilor activității literare a lui Emil Isac, studiul nostru urmărește și altceva „Nu cred să fi existat pe vremuri un scriitor tînăr mai hulit ca mine" spune poetul în autobiografia amintită. Ajuns aproape de apusul vieții, el privește cu nostalgie, dar și cu justificată indignare spre anii tinereții, care i-au dat uneori satisfacții umbrite însă de nedreptatea pe care i-au făcut-o o parte dintre criticii literari ai regimului nedrept de atunci, care începuseră a huli pe tînărul poet, declarîndu-l dușman al credinței, al tradiției și chiar al neamului. Noutatea tematicii creației lui Emil Isac, care începea să se orienteze tot mai mult spre

probleme sociale, ideile de înfrățire între naționalitățile conlocuitoare pe care începuse a le preconiza prin scrisul său, nu puteau fi pe placul oficialității de atunci, care asmuțea popoarele unul împotriva celuilalt, pentru ca în dosul zîzaniilor dintre ele să-și poată face interesele de clasă. Din acest motiv s-a încercat și nimicirea lui Emil Isac. Dacă n-au putut nimici omul, au încercat să-i denigreze opera.

Azi cînd lucrurile pot fi privite de pe poziții juste și obiective, e cazul să se reconsidere, de pe aceste poziții, și opera lui Emil Isac. Ne-o cere aceasta însuși poetul, care a lăsat ca o sarcină testamentară următoarele: „Este de datoria presei noastre de azi să restabilească adevărul și în cazul meu care, atît în presa noastră de progres, cît și în cea străină, n-am servit decît cauza poporului romîn, niciodată în viață nefiind inconsecvent cu ceea ce scriam și publicam". Studiul nostru satisface în parte și dorința poetului, restabilind adevărul în ceea ce privește cazul lui Emil Isac.

II

Emil Isac a fost, încă din tinerețe, un luptător convins pentru apropierea prin cultură a naționalităților conlocuitoare. Adept al principiului că numai cunoscîndu-ne unii pe alții ne vom înțelege și ne vom apropia, a rămas consecvent acestui principiu pînă în ultima clipă a vieții sale. Trăind în Clujul de odinioară, focarul tuturor intoleranțelor și vrăjmășiilor naționaliste, și auzind în casa tatălui său, avocatul Aurel Isac — casă care era locul de întîlnire al fruntașilor vieții politice romîne din Transilvania — multe lucruri în legătură cu asuprirea națională și cu întunericul în care zace poporul nostru, tînărul Isac rămîne pe gînduri și după meditații multe ajunge la convingerea că nu poate fi pace și înțelegere între cei ce locuiesc pe același pămînt, decît atunci, cînd ne vom cunoaște. Iar pentru că oligarhia maghiară, necunoscîndu-ne, ne disprețuia, Emil Isac își propune să facă cunoscute bunurile spirituale ale poporului nostru între cei ce aveau puterea politică în mînă. Din acest motiv întîlnim pe tînărul Emil Isac scriind mai întîi în limba maghiară mici studii despre scriitorii mai de seamă ai literaturii noastre și traducînd din romînește în limba maghiară. Așa îl găsim colaborînd la publicația clujeană „Ellenzék", în care publică în 1902 un mic studiu sub titlul: *Alecsandri Vazul — A legnagyobb roman költo églete és munkái — (Vasile Alecsandri — Viața și operele celui mai mare poet romîn —)*. Fără a aduce vreo contribuție în legătură cu viața și activitatea „bardului de la Mircești", studiul este semnificativ pentru concepția lui Emil Isac: „Noi am vrut să fie pace între popoare, iubire între frații străini de limbă și de neam". Acestui ideal i-a rămas credincios poetul, care a întins o mînă frățească, peste barierele șovine ridicate de asupritori, reprezentanților de seamă ai spiritualității maghiare: Ady Endre, Kosztolányi Dezsö, Babits Mihály etc. cu care împreună a luptat pentru pace și frăție.

În anul 1903, Emil Isac publică în ziarul clujean „Koloszvári Friss Ujság" două cîntece, pe care le-a scris în romînește și le-a tradus apoi în limba maghiară, sub titlul *Dalok* (Cîntece) și le semnează: Emisac. Tot în ziarul acesta publică în același an două reportaje literare: *A roulette* (Ruleta) și *Aktualis apróságok* (Mărunțișuri actuale) avînd subtitlul: Demonstrații împotriva legii de recru-

tare. Primul reportaj îl trimite din Monte Carlo și îl semnează: I-cu E-l, iar cel de-al doilea e semnat: Kemil.

Spre sfîrșitul anului 1903, găsim în publicațiile vremii cele dintîi creații ale lui Emil Isac, în limba romînă.

Cu toate că în una dintre autobiografiile sale, păstrată între manuscrisele din „Muzeul memorial Emil Isac", poetul afirmă că a tradus, ca o încercare tinerească, la etatea de 14 ani, poezia *Corbul* lui Edgar Allan Poe, tălmăcire care ar fi apărut în „Gazeta Transilvaniei" și deci ar fi trebuit să începem prezentarea colaborăriilor cu poezia aceasta, investigațiile noastre, pentru a găsi poezia publicată, n-au dus la nici un rezultat. Am răsfoit colecția gazetei pe anii 1901—1904 și primele urme de colaborare ale poetului la această publicație sînt din a doua jumătate a anului 1904, cînd, în numărul 134 al gazetei, am întîlnit cele dintîi cîntece semnate de Emil Isac. Probabil e o scăpare a poetului, trecută în autobiografie. A apărut în gazetă un articol despre Edgar Allan Poe, în numărul 77 din 1901, însă e scris de dr. Aurel Sulițiu din Ploiești și nu cuprinde traducerea poeziei *Corbul*. De poetul Poe se va ocupa și Emil Isac însă numai în 1904. Poate să fi tradus mai înainte poezia de care a fost vorba, însă ea n-a apărut în gazetă și n-am găsit-o nici între manuscrisele poetului.

Din acest motiv, cred că publicația la care și-a făcut Emil Isac debutul de scriitor în limba romînă nu este „Gazeta Transilvaniei", ci importanta revistă transilvăneană „Familia" a lui Iosif Vulcan. În revista aceasta a început să scrie încă de la vîrsta de 16 ani, publicînd cea dintîi poezie, intitulată *La umbra plopilor*, în nr. 42 din anul 1903. În anul următor colaborarea lui la „Familia" e dintre cele mai bogate. Între 1904 și 1906 aproape nu este număr al revistei în care să nu fi publicat ceva și Emil Isac. În afară de poezia amintită, a publicat în „Familia" 33 de poezii originale, apoi în proză 8 schițe, 29 note scurte de critică literară (cronici literare), 2 note de impresii și articolul intitulat *Finis*, ultimul articol care încheie revista „Familia" atunci cînd, la sfîrșitul anului 1906, Iosif Vulcan anunță încetarea ei.

Tot în coloanele revistei acesteia publică în traducere o poezie a poetului maghiar Francisc Döszei, apoi 3 poeme în proză și piesa în patru acte *Evantaiul doamnei Windermere*, a cunoscutului scriitor englez Oscar Wilde.

Și numai o înșirare cifrică a bucăților publicate de Emil Isac în ultimii ani ai apariției revistei orădene, e o dovadă a activității literare multilaterale, a preocupărilor multiple și a culturii vaste pe care și-o cîștigase poetul încă de tînăr. „Contrar scriitorilor tineri de pe atunci — scrie Emil Isac în autobiografie — eu mi-am făcut ucenicia literară citind pe clasicii francezi, ceea ce n-a însemnat că m-aș fi lepădat de clasicii germani și foarte tînăr am citit pe clasicii ruși, păstrînd o admirație față de opera lui Pușkin, Gogol, Turgheniev. Fiind „cronicar" literar am scris despre Gorki suportînd chiar și calomniile reacționarilor, care, de la începutul carierei mele literare, m-au atacat cu înverșunare". După cum se vede însă din traducerile și cronicile literare publicate, Emil Isac a citit mult și din alte literaturi decît cele amintite în autobiografie.

În afară de lectura bogată din literatura universală au contribuit mult la lărgirea orizontului cultural al poetului și călătoriile dese, făcute în străinătate, pentru a-și căuta de sănătatea cam șubredă și legăturile pe care le-a

avut încă de tînăr cu diferiţi scriitori de diferite neamuri. Poezia *Întrebare* o trimite revistei „Familia" din localitatea Zell am See, poezia *Bolnav* din Bad Reichentall, cîteva traduceri din Oscar Wilde le trimite din Palermo, reportajul literar *Voevodul Ştefan* de la serbările de comemorare din Bucureşti etc. Diferite poezii sînt dedicate unor poeţi romîni şi străini. Emil Isac arată în acest timp o afecţiune plină de gingăşie poetei Maria Magdalena Lydia, decedată foarte tînără, pe care probabil a cunoscut-o în drumurile făcute prin Elveţia sau Italia. Acesteia îi închină mai multe creaţii.

La „Gazeta Transilvaniei" — cum am mai amintit — Emil Isac începe colaborarea în 1904. În publicaţia aceasta au apărut, din creaţia lui 11 poezii şi un mic studiu asupra poeziei *The Raven* (Corbul), a lui Edgar Allan Poe.

Într-o notă în subsolul acestui studiu, Emil Isac spune: „Din o lucrare mai lungă, care o să apară în curînd (Edgar Allan Poe de Emil Isac)". Se vede că avea de gînd să scoată o lucrare mai mare despre opera celebrului scriitor. Lucrarea n-a apărut însă şi nu se găseşte nici între manuscrisele poetului. Din ea a apărut fragmentul de care ne ocupăm şi un alt fragment în gazeta „Drapelul", despre care va fi vorba mai tîrziu.

Studiul din „Gazeta Transilvaniei" e o dare de seamă despre geneza poemului despre care Emil Isac susţine că e necunoscut publicului nostru, în schimb e tradus în limbile străine. Dă în notă numele traducătorilor în limba germană, franceză şi maghiară. Arată că în romîneşte a citit o traducere a poemului, făcută în proză de Victor Anestin şi publicat în ziarul „Vremea" din 5 oct. 1904. Susţine că traducerea lui Anestin e necorectă şi e o transcriere din Baudelaire.

În jurul studiului lui Emil Isac, mai ales în jurul afirmaţiei că poezia n-a fost tradusă în limba romînă, s-a pornit o discuţie literară destul de aprinsă. În numărul 251 al Gazetei apare o traducere a poeziei *Corbul (The Raven)* făcută de un oarecare Gripan. Redacţia însoţeşte traducerea de următoarea notă: „Un amic al ziarului nostru citind foiletonul publicat în numărul 249 al «G.T.» ne împărtăşeşte că poezia *Corbul* a fost tradusă şi în limba romînă şi a apărut în nr. 18 al «Romînului literar» (Bucureşti, 20 mai v. 1891). D-sa pune la dispoziţia redacţiei numărul revistei, pentru care redacţia îi mulţumeşte".

Dîrz cum era, Emil Isac nu se dă bătut. Într-o notă din „Familia" răspunde următoarele: „În «G. Tr.» s-a publicat un mic studiu despre *Corbul* lui E. A. Poe cînd s-a făcut amintire despre traducerile lui. Autorul acelui studiu (identic cu subscrisul) a cutezat să susţină că în limbile străine e tradus «The Raven», iar în limba noastră nu". Această aserţiune a sa o susţine şi acum, citind o comică ticluire poetică... şi publicată în gazetă acum. Dacă la noi şi astfel de naivităţi se primesc ca traduceri bune a operelor geniale străine, atunci lucrarea subscrisului despre E. A. Poe e zădărnicită. Pînă la publicarea unei noi traduceri din «The Raven», acest pasagiu rămîne necontinuat".

Într-adevăr studiul despre Edgar Allan Poe n-a mai fost continuat în „Gazeta Transilvaniei". Probabil autorul s-a supărat şi pe redacţia gazetei pentru că nu-l mai găsim printre colaboratorii ei.

N-am putut verifica în ce măsură traducerea din „Gazeta Transilvaniei" a poeziei *Corbul* e o ticluire. În ceea ce privește însă traducerea apărută, nu sînt de acord cu Emil Isac, că ar fi naivă. E o traducere destul de bună. Probabil tînărul poet s-a simțit lovit în mîndria sa și dînd frîu patimii, aceasta i-a înnegurat rațiunea. Am zăbovit nițel asupra acestei probleme pentru că ea ne arată preocupările și cunoștințele din literatura universală pe care le avea Emil Isac, încă la vîrsta de 16—17 ani. Cultura literară pe care și-o acumulase încă de tînăr, l-a ajutat să lărgească tematica creației sale literare de mai tîrziu și să-l așeze între poeții noștri însetați „pentru înfăptuirea idealurilor socialiste și prezenți la chemarea timpului nostru".

Supărat pe „Gazeta Transilvaniei", Emil Isac continuă studiul despre Edgar Allan Poe în gazeta *Drapelul* de la Lugoj, unde publică în 1904 un mic studiu despre *The Rells* (Clopoțelele) al celebrului scriitor. La subsol dă nota: „Din lucrarea E. A. Poe de Emil Isac". În studiul acesta autorul se ocupă de geneza poeziei și dă și o traducere liberă a acesteia.

În foiletonul gazetei „Drapelul" Emil Isac a mai publicat în anul 1905 o poezie: *Către liră* și două poeme în proză: *Ostașul regelui* și *Din carnetul unui pesimist* (5. Iubirea).

Publicația la care a colaborat Emil Isac mai intens — pe lîngă revista „Familia" — e ziarul arădean „Tribuna Poporului". Între 1904 și 1906 a publicat în ziarul acesta 15 poezii, 2 epigrame și 8 bucăți în proză (poeme în proză, aforisme, schițe).

O altă publicație la care a colaborat în tinerețe Emil Isac este „Gazeta de Duminecă" din Șimleul Silvaniei, care apărea săptămînal, începînd din anul 1904, avînd în primul an al apariției ca redactor responsabil pe cunoscutul folclorist Ion Pop-Reteganul.

După dispariția „Tribunei" de la Sibiu, „Gazeta de Duminică" trebuia să suplinească în nordul Transilvaniei, în parte, rolul pe care l-a avut publicația sibiană în viața politică și culturală a românilor transilvăneni. Fără să ajungă la importanța „Tribunei", Gazeta din Șimleu a îndeplinit totuși un rol cultural de seamă.

Între colaboratorii „Gazetei de Duminecă", încă din anul apariției, întîlnim, alături de Ion Pop-Reteganul, G. Coșbuc, P. Dulfu, Th. D. Speranția și alții și pe poetul Emil Isac, care rămîne între colaboratori trei ani în șir (1904—1906) timp în care au apărut poeziile: *Curcubeul*, *Din cartea dorului* (în două numere), *Cîntec*, *Pe lac*, *Poveste*, *Poetul*, *Cîntece nouă* (în două numere) și două traduceri din literatura maghiară: *Vifor* de Döszei Ferenc și *Un copil* de Farkas Imre. Tot aici publică și două povestiri: *Norocul lui Moș Gligor* și *Ilie revoluționarul*. Considerînd că e vorba de o publicație săptămînală, colaborarea tînărului poet e destul de consistentă, ceea ce dovedește că scrisul lui a fost bine apreciat atît de redactorii gazetei cît și de publicul cititor.

Urmărind colaborările lui Emil Isac, i-am găsit și în revista „Sămănătorul" (nr. 2 din 1904) o poezie, *La nuntă*, singura lui poezie pe care am întîlnit-o în paginile acestei reviste.

La fel l-am găsit cu o singură bucată în revista „Luceafărul", în care publică, în anul 1907 (nr. 3,4), schița *Pastel de iarnă*.

Între manuscrisele lui Emil Isac există și două decupări din ziar sau revistă: *Pesimism sau optimism*, semnat I. Cassu și *Gligor Robă*, semnat I.C.

Pe ambele e trecut cu cerneală anul 1904, fără a se arăta unde au fost publicate. Pseudonimul e fără îndoială a lui E. Isac sau Isacu cum semna pe atunci. N-am reuşit să lămuresc unde au apărut.

Pentru completarea acestui capitol bibliografic, cred că e necesar să facem cîteva observaţii:

Majoritatea scrierilor publicate de poet în epoca de care ne ocupăm nu sînt trecute în volumele de poezii şi proză pe care le-a publicat autorul mai tîrziu. Dovadă că şi-a dat seama el însuşi că sînt creaţii de început.

III

Considerînd că abia cîteva din bucăţile publicate de Emil Isac în periodice pînă în anul 1908 au fost trecute în volume, un scurt popas de analiză a acestor creaţii cred că nu va fi o zăbavă fără de folos.

Cum e firesc pentru vîrsta de adolescent, majoritatea poeziilor de început ale lui Emil Isac au ca temă iubirea. Poetul cîntă durerea pentru dragostea neîmpărtăşită, iubirea fără de noroc, tinereţea nesenină. Chiar cea dintîi poezie pe care o publică: *La umbra plopilor*, exprimă sentimente de melancolie, trezite în sufletul poetului de o iubire neîmpărtăşită:

La umbra plopilor din vale
Mormîntul meu să mi-l săpaţi,
Acei ce pribegesc pe cale
Să-mi zică: ceruri, îl iertaţi!

Şi păsările în frunzişuri
Sburînd mereu din loc în loc,
Să-mi cînte tremurînd povestea
Iubirii fără de noroc...

Cuprins de acel „mal de siècle", din pragul veacului în care trăim, şi Emil Isac se lasă dus de curentul vremii şi nu găseşte nici un rost vieţii:

Visări, himeri sînt toate-n lume
Nu sînt iubiri şi scopuri nu-s
În alte lumi de mult s-au dus.
E singur sînt — măreţ — un nume:
Durerea — care-i mai presus!
(Durere)

În poezia *Scrisoare din spital* poetul e nemulţumit că trebuie să poarte povara vieţii acesteia pe care o simte ca o greutate, negăsindu-i nici un rost:

Iubito,
Gîndeşte la acel, care suferă în taină,
Gîndeşte la acel, care ziua şi noaptea,
Fără de tihnă, fără de somn,
Simţesc povara vieţii mele.

Deziluzionat de viaţă, nemulţumit de soartă, poetul nu mai are nici un ideal, nu mai găseşte nici un rost vieţii:

E mort acel feeric lumen
Ce era odată-n mine,
E mistuit de-al vieţii flacări
Rămase în ruine.
(Către lira)

Emil Isac nu rămîne însă exclusiv la exprimarea sentimentelor sale intime și la jeluirea pentru o dragoste neîmpărtășită, poetul va încerca să cînte în versuri și alte teme. Ivindu-se într-o vreme cînd înflorea în literatura noastră sămănătorismul, Emil Isac se scaldă la început și în apele acestuia. Influențat de ideologia sămănătoristă, poetul va cînta apusul vitejiei străbune, ca în poezia *Grănicerul* sau frumusețile naturii, ca în *Pastel*:

În purpură se-mbracă ziua,
E aproape de seară
Și-amurgul cu aripi vinete vine,
Se scaldă în apele line,
Se lasă pe pajiștea rară.

Urmărind atent începuturile literare ale lui Emil Isac și numai în cele cîteva exemple citate, ne vom da seama că poezia lui de început are multe rezonanțe eminesciene, dar mai ales se resimte de influența poeziei lui Coșbuc, nu numai în tematica unor creații, ci și în forma lor.

Dintre poeziile din tinerețe fac parte și cele cuprinse în ciclurile *Din cartea dorului* și *Cîntece*. Fără să exprime sentimente adînci, din poezii se degajează totuși o pasiune. Nota lor de bază e tristețea, melancolia. Atunci cînd e vorba de frumusețile naturii, Emil Isac utilizează culorile șterse de liliachiu și albastru cenușiu, iar cînd e vorba de sentimente personale, tonalitatea e cea minoră a unor sunete adînci de contralt, parcă e melodia plîngătoare a unui violoncel. Rareori atinge în poeziile sale și corzile mai sonore, atunci cînd — așa cum îi șade bine unui tînăr — încearcă să dea expresie unor sentimente de bucurie, de expansiune. Sînt mici luminișuri acestea, ca razele unui soare evadat din mijlocul norilor, care, după ce zîmbește o clipă, intră din nou în ceață:

Sus pocalul plin cu vin,
Sus.
Toată viața suferim,
Astăzi veseli toți să fim,
Sus pocalul, sus!

Și să tragem noi un cînt
Plin de-avînt,
Să răsune dealurile,
Să se spargă valurile,
Iar păgînul să tremure
Pe acest pămînt.

Sus pocalul! sus!
Soarele-i apus.
E destul în suflet soare:
Dorul o să ne omoare;
Să golim paharul plin,
Plin cu vin!

Fără îndoială poeziile din tinerețe ale lui Emil Isac — cum e și firesc de altfel — au o serie de lipsuri, de stîngăcii. Apreciate însă în contextul vremii, ele stau la loc de cinste între creațiile poetice ale literaturii transilvănene de la începutul veacului nostru.

Pe măsură ce trec anii și se conturează tot mai mult personalitatea literară a poetului, tematica poeziei lui capătă din ce în ce o notă specifică, care va da caracteristica noutății creației lui Emil Isac.

În pragul secolului nostru începe iar să precumpănească în literatura noastră influența franceză. Cu toată reacțiunea puternică a celor de la „Sămănătorul" și rezistența surdă pe care o opuneau junimiștii în descompunere, influența aceasta cîștigă tot mai mult teren. Creația lui Emil Isac se resimte și ea de influența aceasta. Simbolul care începe să orchestreze în jurul lui, își va lăsa amprentele și pe creația tînărului poet, în special pe forma acestei creații. Emil Isac va începe să cultive tot mai mult poezia scrisă în versuri libere și albe (*Pe mare*, *Scrisoare din spital* etc.), dar va începe să cultive și o literatură cu motive moderniste, simboliste.

Ciclul *Din carnetul unui pesimist* e o dovadă grăitoare pentru aceasta. Noutatea creației lui Emil Isac nu o dă însă orientarea spre simbolism, ci mai ales nota ei socială care începe să cîștige tot mai mult teren în opera lui. Ataşîndu-se încă de tînăr mișcării socialiste, poetul evadează din tiparele poeziei scrise în manieră și cu tematică sămănătoristă și simbolistă. El își va da tot mai mult seama de rolul social al literaturii, în care va vedea un mijloc de luptă pentru o lume mai dreaptă, mai bună și mai frumoasă. Poezia lui va ocoli tot mai mult temele intime personale și va deveni o armă de luptă pentru dreptate socială și împotriva întunericului robirii spirituale. Dau numai cîteva titluri din opera publicată de Emil Isac în anul 1906: *Măria Sa*, *Ilie revoluționarul*, *Rugăciunea robilor*, *Așteptare* ș.a. care vestesc orientarea de viitor a creației lui. Și numai titlurile înșirate arată nota nouă pe care Emil Isac o aduce în lirica ardeleană. Apropiindu-se tot mai mult de cei asupriți, își dă seama de falsitatea tezei care domină literatura noastră de la începutul secolului al XX-lea și care preconiza o creație „pe rîndurile inspirate ale căreia să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogate doamne și a sătencei" (Iorga) și înțelege că lozinca aceasta este folosită de burghezie pentru promovarea ideii reacționare a armoniei dintre clasele antagoniste, dintre exploatatori și exploatați. În special își dă seama de falsitatea acestei teze în urma mișcărilor muncitorești și țărănești din nordul Transilvaniei, din anul 1904. Greva ceferiștilor din Cluj și în special mișcările țărănești din Bihor (Aleșd etc.), care au fost oprimate cu multă cruzime de oficialitatea burghezo-moșierească, i-au arătat lui Emil Isac țelul spre care trebuie să-și orienteze creația. Tabloul impresionant din poezia *Așteptare* (Familia, nr. 17 din 1906) e un exemplar care ne arată drumul de viitor al poetului:

În bordei s-a stins lumina,
S-a sfîrșit pîinea pe masă—
Și flămînzi bocesc copiii,
Tatăl nu vine acasă!
Viscol geme la fereastră...
Și e frig... Și rece-i soba...
. . . . . .
Sună-n curtea pușcăriei
Sub spînzurătoare, toba...

Tabloul pe care îl zugrăvește în poezia citată, prin cele cîteva linii de contur, ne trezește în minte imaginea dureroasă a suferințelor și revoltei seculare a țărănimii și arată măiestria autorului ei. Și să nu uităm că Emil Isac publică poezia aceasta la vîrsta de abia 20 de ani.

Amplificarea tematicii poeziei sale, atitudinea luată împotriva claselor exploatatoare, evadarea din chingile poeziei tradiționaliste, care idiliza

viața țărănimii, cultivarea pe scară tot mai largă a poeziei cu versuri albe, iată cîteva din notele noi care apar în creația lui Emil Isac în ceea ce publică în preajma apariției primului său volum de poezii. E de la sine înțeles că toate acestea au trezit reacțiune într-o vreme de didacticism literar, care cultiva o poezie patriotardă, îngrădită în forme consacrate. Din acest motiv Emil Isac a fost hulit de criticii literari ai burghezo-moșierimii, cum n-a mai fost hulit nici un alt scriitor tînăr. În ciuda tuturor uneltirilor acestor critici, vremea i-a dat însă dreptate lui Emil Isac, iar opera sa literară a rezistat la apăsarea timpului.

Pentru a contura, în linii mari, profilul literar al tînărului Emil Isac, cred că e necesar să ne oprim puțin și asupra prozei lui de început. Ca și în poezie, el încearcă să înfățișeze și în proza sa anumite aspecte ale realității sociale a vremii. Schițele: *Măria Sa*, *Norocul lui moș Gligor*, *Emigranți*, *Ilie revoluționarul*, *Ruina* etc. desprind cîte un crîmpei din realitatea aceasta, față de care autorul ia atitudine critică. Nu vom insista mai pe larg asupra prozei literare a scriitorului, aceasta urmînd să formeze subiectul altei lucrări. Vom zăbovi asupra cronicilor literare ale poetului, care îi completează profilul literar. Cronicile acestea, care cuprind o serie de idei valabile și astăzi, ne arată preocupările și concepțiile de la începutul activității literare a poetului. Nu ne vom ocupa mai pe larg de cele vreo 35 de titluri de cronică literară publicate în periodicele despre care a fost vorba mai sus. Constatăm doar că aceste cronici îmbrățișează opere și scriitori atît din literatura romînă, cît și din cea universală. Vom analiza numai cîteva din problemele puse de Emil Isac în notele literare publicate, acelea care ni se par mai caracteristice.

Amintim, ca o preocupare esențială a scriitorului, pe cea a limbii în care sînt scrise diferite publicații. Ocupîndu-se de „Calendarul Unirii" de la Blaj, Emil Isac se ridică cu hotărîre împotriva limbii întrebuințate în acest calendar. Susține cu drept cuvînt că limba latinizantă a autorilor lucrării este o piedică pentru rolul cultural al cărții tipărite și o frînă a luptei care se dă la noi pentru crearea unei limbi literare unitare.

O altă problemă ce face parte dintre preocupările lui Emil Isac, care ni se pare importantă, este cea legată de rolul și importanța criticii literare. Vom aminti în legătură cu aceasta în primul rînd dragostea pentru adevăr a poetului. Dintr-o notă a poetului se desprinde concepția lui despre critica literară care trebuie să fie obiectivă, justă și făcută de persoane chemate și pricepute.

Aceeași concepție se desprinde și din altă mențiune critică a lui. Scriind despre poeziile lui Radu D. Rosetti din volumul intitulat *Din toate*, Emil Isac spune, între altele: „În țară se fac multe critici, care tind a populariza numele criticului. Aceste „critici" sînt mai totdeauna subiective, scrise în semn de iubire pentru autor și nu pentru poeziile ce le făcu autorul. — Astfel reies ciudate „păreri" din „criticile" eseiștilor din libera Romînie, pretinsă Țară a poeziei romîne"[1].

Cronica din *Familia* a trezit o serie de discuții în jurul ei. Între alții, s-a ocupat de afirmațiile lui Emil Isac și Nicolae Iorga, scriind următoarele:

[1] „Familia", 1904, p. 560.

„Cronica pe care o iscăleşte un tînăr, Emil Isac, e vioaie: redactorul ei arată cunoştinţă de literaturi streine şi agerime, însuşiri care nu trebuie umbrite de la început prin lovituri nedrepte ca acelea împotriva cercului de la Blaj ori prin luarea în batjocură a „liberei *Romînii*", pretinsă Ţară a poeziei romîne"[1]

La obiecţiile ce i s-au făcut, Emil Isac răspunde cu mult curaj: „Notiţele" mele fură comentate de cîteva organe ale presei romîne. Unele ziare obscure atacară vehement *persoana* mea, iar unii binevoitori încearcă a-mi apăra *personalitatea* literară.

Între aceşti binevoitori ai mei socotesc pe domnul Neculai Iorga (un Brandes în ediţie romînească), care nu s-a sfiit să comenteze just articolele mele.

Domnul Iorga află însă cu cale să publice totodată şi o mică întrebare, adresată mie, în care îmi cere lămurire despre o aserţiune, susţinută în critica copilăriilor rossetiene, adecă, mă întreabă, cum vin să numesc Romînia *pretinsă* Ţară, nu „Ţară *recunoscută*" a poeziei romîne?

Răspunsul e uşor:

1. Sînt idealist! (Nu în sensul filozofic, ci etic *n.n.*).

Eu nu văz acelea hotare topografice, care despărţesc sufletul Ardealului de inima Romîniei. Vorbind despre literatură.

2. Sînt idealist!

Aş dori să văz unitatea literară, unitatea limbii şi unirea sufletelor romîneşti.

3. Sînt idealist!

Eu cunosc o singură Ţară a poeziei romîneşti: însăşi poezia romînă, care răsună în nemărginite depărtări şi care nu se leagă de pămînt.

După teoria mea există o singură Ţară a poeziei noastre care contopeşte în sine lira Ardealului, cu harfa Romîniei[2].

Dorinţa lui Emil Isac de a vedea „o singură Ţară a poeziei romîneşti", de a fi martor la „unitatea literară, la unitatea limbii şi la unirea desăvîrşită a sufletelor romîneşti" s-a realizat. O dată cu dispariţia definitivă a graniţelor politice şi a celor dintre clasele sociale, au dispărut şi coteriile literare şi acel „separaţionism" împotriva căruia poetul a protestat cu atîta înverşunare. Azi, aşa cum a dorit-o, pe lîngă mulţi alţii, şi Emil Isac, avem o singură literatură, cea pusă în slujba oamenilor muncii şi care, îndrumată de partid, „răsună în nemărginite depărtări". La pregătirea ei şi-a dat obolul şi Emil Isac.

Lucrarea prezentă urmărind şi un scop bibliografic, credem că e util să dăm aci şi o *Bibliografie a scrierilor lui Emil Isac pînă în anul 1908*. Această bibliografie va servi drept documentar pentru istoricii literari şi pentru cei care se interesează de activitatea poetului. Ţin să precizez că nefiind complete colecţiile publicaţiilor pe care le-am despoiat, bibliografia pe care o prezint are, fără îndoială, unele lipsuri. Totuşi ea poate servi ca un îndreptar pentru cercetători.

Iată, ce şi unde a publicat Emil Isac, pînă la apariţia primului său volum de poezii:

1902

Proză

Alecsandri Vazul, în „Ellenzek", Cluj, nr. 203.

---

[1] „Sămănătorul," 1904, nr. 48, p. 767.
[2] „Familia", 1904, nr. 50, p. 598

1903

Poezii

Szamos partjan, în „Kolozsvàri Friss Ujság", Cluj, nr. 21, *Madar madarîn*; „Kolozsvári Friss Ujság", Cluj, nr. 21, *La umbra plopilor*, în „Familia", Oradea, nr. 42.

Proză

A roulette, în „Kolozsvari Friss Ujság", Cluj, nr. 92—93, *Aktualis apróságok*, în „Kolozsvari Friss Ujság", Cluj, nr. 101.

1904

Poezii

Despărțire, în „Fam.", Oradea, nr. 4; *Noaptea*, în „Fam.", Oradea, nr. 9; *Durerea*, în „Fam.", Oradea, nr. 16; *Grănițerul*, în „Fam.", Oradea, nr. 25—26; *Din cartea dorului* (1, 2, 3, 4) în „Fam.", Oradea, nr. 28; *Cîntec*, în „Fam.", Oradea, nr. 32; *Bacantă*, în „Fam.", Oradea, nr. 32; *Cîntec vechi*, în „Fam.", Oradea, nr. 32; *Cîntecul lăutarului*, în „Familia" Oradea, nr. 42; *Intrebare* în „Fam.", Oradea nr. 45; *Iluziei tale*, în „Fam.", Oradea, nr. 50, *Apune soarele*, în „Fam.", Oradea, nr. 50; *Cîntec*, în „Fam.", Oradea, nr. 50; *Din cartea dorului* (13, 14, 15), în „Gaz. Trans.", Brașov, nr. 134; *Din cartea dorului* (26,27) în „Gaz. Trans". nr. 156; *Din cartea dorului* (30, 31, 32) în „Gaz. Trans.", nr. 161; *Cîntece* (1, 2, 3) în „Gaz. Trans.", Brașov nr. 239; *Unui poet*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 36; *Fata lui Borun*, în „Trib. Pop.", nr. 39; *Psalmul întîi*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 43; *Curcubeu*, în „Trib. Pop.", Arad nr. 63; *Amurg* în „Trib. Pop.", Arad, nr. 83; *Pastel* în „Trib. Pop.", Arad, nr. 129; *Bacchaniadă*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 136; *Spre toamnă* în „Trib. Pop.", Arad, nr. 174; *Cîntec*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 214; *Curcubei*, în „Gaz. de Dum.", Șimleu, nr. 17; *Din cartea dorului* (16, 17) în „Gaz. de Dum.", Șimleu, nr. 20; *Din cartea dorului* (14, 25) în „Gaz. de Dum.", nr. 34; *Cîntec* în „Gaz. de Dum.", Șimleu, nr. 36; *La nuntă*, în „Sămănătorul", București, nr. 2;

Proză (schițe, cronici, note lit. etc.)

Întîiul vers, în „Fam.", Oradea, nr. 19; *Voevodul Ștefan* în „Fam.", Oradea, nr. 29; *Un poet vagabond* în „Fam.", Oradea, nr. 30; *Contesa Mathieu de Nouilles*, în „Fam.", Oradea, nr. 33; *Conan Doyle*: *Duell*, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 44; *Popescu Polyclet*: *Versuri*, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 44; *Jack London*, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 44; *Calendarul Unirei* Blaj, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Calendarul Amicul Poporului*, trad. de V. Onișor în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Hall Caine: Fiul risipitor*, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Rozsa Miklos: Bibliotecă de 10 vol.* trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Revoltă împotriva acuzării lui Eminescu ca plagiator*, trad. de V. Onișor, în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Radu D. Rosetti: Din toate* în „Fam.", Oradea, nr. 47; *V. Podeanu: Cîntece*, în „Fam.", Oradea, nr. 47; *Cpt. E. Părăianu: Cartea săteanului*, în „Fam.", Oradea, nr. 47; *N. Străjan: Bucolicele și Georgicele lui Virgil*, în „Fam.", Oradea, nr. 47; *Artemie Anderco*, în „Fam.", Oradea nr. 47; *Das Litterarische Echo* (nr. 4) în „Fam.", Oradea nr. 47; *„Calendarul Poporului Romîn"* în „Fam.", Oradea nr. 47; *Despre „Corbul" lui E. A. Poe*, în „Fam.", Oradea, nr. 47; *Serată literară la Cluj*, în „Fam.", Oradea, nr. 47; *Răspuns lui N. Iorga*, în „Fam.", Oradea, nr. 50; *Editura Librăriei Ciurcu* în „Fam.", Oradea, nr. 50; *The Raven* de *E. A. Poe*, în „Gaz. Trans.", Brașov, nr. 249; *The Bells* de *E. A. Poe*, în „Drapelul", Lugoj, nr. 125; *Foi risipite*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 39; *Efemeride* în „Trib. Pop.", nr. 39; *Ruina* în „Trib. Pop.", nr. 39; *Pesimism sau optimism*, *Gligor Robă*.

1905

Poezii

Pe mare, în „Fam.", Oradea, nr. 1; *Scrisoare din spital*, în „Fam.", Oradea, nr. 6; *Către liră*, în „Fam.", Oradea, nr. 10; *Pe lac*, în „Fam.", Oradea, nr. 20; *Poveste*, în „Fam.", Oradea, nr. 26; *Pastel*, în „Fam.", Oradea, nr. 27; *Din copilărie* în „Fam.", Oradea, nr. 45; *Către*

liră în „Drapelul", Lugoj, nr. 60; *Pe lac*, în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 22; *Poveste*, în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 27.

Proză (schiţe, cronici, note lit. etc.)

Privighetoarea şi trandafirul, după *O. Wilde* în „Fam.", Oradea, nr. 8; *Trei graţii*, în „Fam.", Oradea, nr. 11; *Jules Verne (necrolog)* în „Fam.", Oradea, nr. 13; *Şedinţă festivă în memoria lui Gozsdu* în „Fam.", Oradea, nr. 13; *Ervin Cătinean*, în „Fam.", Oradea, nr. 13; *Măria-Sa*, în „Fam.", Oradea, nr. 15; *De la Băile Herculane*, în „Fam.", Oradea, nr. 25; *Din carnetul unui pesimist: Singurătate*, în „Fam.", Oradea, nr. 29; *Din carnetul unui pesimist: Invidia*, în „Fam.", Oradea, nr. 40; *Din carnetul unui pesimist: Iubirea*, în „Drapelul", Lugoj, nr. 101; *Rîndunica*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 62; *Norocul lui Moş Gligor*, în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 3.

Teatru

Evantaliul doamnei Windermere, trad. din *O. Wilde*, în „Fam.", Oradea, nr. 30—39.

1906

Poezii

Moartă, în „Fam.", Oradea, nr. 3; *Din cartea dorului: Cîntec*, în „Fam.", Oradea, nr. 4; *Poetul*, în „Fam.", Oradea, nr. 7; *Vifor*, după *Fr. Dőzsei*, în „Fam.", Oradea, nr. 7; *Primăvara* în „Fam.", Oradea, nr. 13; *Aşteptare* în „Fam.", Oradea, nr. 17; *E noapte* în „Fam.", Oradea nr. 26; *Bolnav*, în „Fam.", Oradea, nr. 29; *Pe înălnatul dimineţii*, în „Fam.", Oradea, nr. 35; *Rugăciunea robilor* în „Fam.", Oradea, nr. 37; *Imn către soare* în „Trib. Pop.", Arad, nr. 12; *Cu floare*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 24; *Spune-mi*, în „Trib. Pop.", nr. 24; *Cîntec* în Trib. Pop.", nr. 24; *Iubitei* în „Trib. Pop.", nr. 52; *Primăvara* în „Trib. Pop.", nr. 63; *Mama şi fata* în „Trib. Pop.", nr. 80; *Poetul* în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 11; *Vifor*, după *Fr. Dőzsei*, în „Gaz. de Dum.", nr. 11; *Un copil*, după E. Farkas, în „Gaz. de Dum.", Şimleu nr. 18; *Cîntece nouă*, în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 42; *Cîntece nouă* în „Gaz. de Dum.", nr. 45;

Proză (schiţe, cronici, note lit.)

Artistul, după O. Wilde, în „Fam.", Oradea, nr. 1; *Mijlocitorul*, după O. Wilde, în „Fam.", Oradea, nr. 1; *Ilie revoluţionarul*, în „Fam.", Oradea, nr. 2; *Poveste misterioasă*, în „Fam.", Oradea, nr. 15; *Crăciun*, în „Fam.", Oradea, nr. 40; *Finis*, în „Fam.", Oradea, nr. 41; *Emigranţi*, în „Trib. Pop.", Arad, Nr. 52; *Aurul*, în „Trib. Pop.", Arad, nr. 157; *Femeie*, în „Trib. Pop.". Arad nr. 157; *Ilie Revoluţionarul* în „Gaz. de Dum.", Şimleu, nr. 3

1907

Proză

Pastel de iarnă, în „Luceafărul", Sibiu nr. 4—5.

*

* *

Am încercat să evocăm, prin opera sa din tinereţe, figura poetului Emil Isac şi să-i facem un act de dreptate, aşa cum a dorit şi cum, pe drept cuvînt, merită.

Dacă ar fi cazul să ierarhizăm pe creatorii noştri de literatură frumoasă, fără îndoială, Emil Isac n-ar fi catalogat între scriitorii de prima mărime. Considerînd însă că cei ce bătătoresc drumul pentru o creaţie literară nouă, pe care cei mari să poată merge mai fără trudă, sînt scriitorii mai mărunţi, opera lui Emil Isac va putea fi apreciată la justa ei valoare. Prin ea, el a scris o pagină valoroasă în tradiţia progresistă a literaturii noastre.

PUBLICAȚII PROGRESISTE

sub îndrumarea și influența P.C.R. înainte de 1944* (contribuții cu privire la conținutul lor literar)

de GEORGE SANDA

Un rol important în dezvoltarea culturii realiste din țara noastră în anii de după primul război mondial l-au avut publicațiile progresiste sub îndrumarea și influența P.C.R., în care s-au dezbătut pe larg probleme de sociologie, economie politică, evenimente interne sau externe etc. Deși nu se ocupau îndeosebi de probleme „literare" sau „artistice", aceste publicații nu au rămas în afara interesului manifestat de intelectualitatea înaintată, dornică de înoiri, de schimbări.

Rămînînd fidel indicației leniniste care arată că una din sarcinile imediate ale partidului de tip nou este și aceea de a transforma presa „dintr-un organ de știri senzaționale, dintr-un simplu aparat de relatare a noutăților politice, într-un organ de luptă împotriva minciunii burgheze, într-un instrument de informare a masei asupra felului cum trebuie să fie organizată munca într-un chip nou"[1], P.C.R. a îndrumat și influentat activitatea unui număr important de publicații care au contribuit la dezvoltarea conștiinței clasei muncitoare din țara noastră, aducînd în același timp și o contribuție substanțială în lupta culturii realiste contra artei și literaturii decadente, care reprezintă manifestarea decadentismului societății burgheze.

Cunoscînd activitatea publicistică a lui Lenin, putem spune că el nu a fost numai creatorul primului partid comunist care a organizat și condus cea mai mare revoluție socialistă a proletariatului, ci și creatorul, conducătorul și organizatorul presei de tip nou, presa comunistă. Lenin arăta în 1913 că „există două culturi naționale în fiecare cultură națională".[2] Pornind de la acest principiu leninist vedem că, o dată cu intensificarea avîntului revoluționar, o dată cu accentuarea luptei de clasă în țara

---

* Comunicare ținută în cadrul Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. — filiala București (secția de istorie literară) la 13 iunie 1960.

[1] V. I. Lenin, *Despre presă*, Editura Politică, București, 1960, p. 639.

[2] V. I. Lenin, *Note critice cu privire la chestiunea națională*, 1913, în vol. *Lenin despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 192.

noastră, devine tot mai evidentă delimitarea celor două culturi în cadrul culturii naționale: una servind interesele claselor conducătoare, iar cealaltă interesele exploataților. In discutarea problemelor literar-artistice, vom avea în vedere și alt principiu leninist după care arta și literatura sînt „Ideologie, ideologie exprimată prin imagini".

In momentul de mare importanță istorică, cînd clasele exploatatoare își arată tot mai mult caracterul reacționar, iar proletariatul începe să se organizeze cu mai multă tărie pentru revoluție, Lenin dezvăluie caracterul de clasă al oricărei literaturi, demascînd mincinoasa teză a așa-zisei libertăți și independențe a scritorului înrolat sub steagul burgheziei, afirmînd totodată și necesitatea literaturii și artei de tip nou, pusă conștient în slujba celor ce muncesc.[1]

Dintre publicațiile progresiste, care au dus o rodnică activitate împotriva claselor conducătoare care păstrau cu strășnicie monopolul științei și al culturii, citățm: ziarul „Steagul Roșu"[2] și revista „111 Internacional"[3], editate de comuniștii romîni la Samara; ziarul „Foaea Tînărului" (1918—1924), organul mișcării tineretului muncitoresc din Romînia (în 1919 capătă numele de „Tineretul Socialist"); ziarele „Chemarea", „Facla", „Clopotul" scoase de N. D. Cocea în 1919, revista „Lupta de clasă" — important factor de răspîndire a învățăturii leniniste în țara noastră — ziarul „Pravda" (1920—1924), organul secțiunilor socialiste din Cadrilater; ziarul „Socialismul"[4], care la 8 oct. 1922 își schimbă subtitlul în „Organul Partidului Comunist"; ziarul „Scînteia"[5] organ pentru apărarea intereselor intelectualilor etc.

În Romînia „grupurile comuniste activează mai organizat și pe o rază mult mai mare în capitală și provincie editînd ziare, răspîndind manifeste"[6] prin care clasa muncitoare era chemată la luptă contra societății burgheze, contra elementelor trădătoare social-democrate. Cercetînd arhiva de documente a P.C.R. vedem că de la început grupurile comuniste au ridicat problema luptei pentru luminarea poporului. „Pe lîngă aceste toate, vom mai cere: școli și lumină. Vrem să învățăm, să ne luminăm... Decît să se cheltuiască sute de milioane pentru armată și poliție mai bine pentru școli și cultură, ca să putem trăi ca oamenii, bucurîndu-ne de toate bogățiile științei și culturii"[7].

---

[1] Ideile enunțate de Lenin în articolul *Organizația de partid și literatura de partid*, apărut în 1905, încep să fie cunoscute la noi încă din 1908. În nr. 9 (24 august), N. D. Cocea publică în revista „Pagini libere" din Galați articolul *Spre arta viitoare*, care exprimă idei asemănătoare cu ale lui Lenin (cf. T. V î r g o l i c i, *Ideile leniniste despre literatură și artă în presa romînească dinainte de eliberare*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" nr. I, 1960, p. 36.

[2] „Steagul Roșu", ziar editat de comuniștii romîni în mai 1919 la Samara.

[3] „111 Internacional", revistă editată de secția politică a R.V.S. a armatei a IV a de pe frontul de răsărit, care se afla la Samara. La apariția acestei reviste au contribuit pe lîngă comuniștii romîni și comuniști de alte naționalități. Primul nr. a apărut la 22 decembrie 1918. Ambele publicații se găsesc consemnate și în revista „Presa Noastră" nr. 6/1959, p. 6—8 în art. *Presa comuniștilor romîni din reg. de mijloc a Volgăi*, semnat de I. N. Șcerbakov.

[4] Apare în iulie 1920 sub îngrijirea secțiunii București a Partidului Socialist.

[5] Apare în 1923 la Iași.

[6] Arhiva Centrală a Institut de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42321, fila 310, p. 1.

[7] *Documente din istoria P.C.R.* (1917—1923), Doc. 62, an. 1920, p. 213.

Intrarea P.C.R. în ilegalitate, condițiile tot mai vitrege în care este nevoit să activeze, au constituit o grea lovitură pentru poporul romîn. Dar și în ilegalitate P.C.R. a luptat pentru transformarea culturii și artei dintr-o armă în mîna claselor exploatatoare, într-o armă de luptă a poporului. Ridicîndu-se contra liderilor social-democrați care arătau că trebuie întreruptă pentru o perioadă lupta pentru a face educație culturală maselor, P.C.R. în *Rezoluția ședinței plenare a C.C. și a Comisiei Centrale de control din iulie 1925*, arăta:

„Atît țărănimea înapoiată cît și masele proletare și ale naționalităților oprimate, pot fi politizate și organizate numai în vederea și în cursul acestor lupte, iar nici decum (după cum pretind social-democrații) printr-o educație „pur" culturală, adică prin întreruperea sau amînarea luptelor pentru a face în prealabil educație culturală maselor. Educație pentru luptă și prin luptă — ată școala bolșevică"[1].

A face educație culturală maselor în condițiile societății capitaliste cînd libertatea poporului era pusă la stîlpul infamiei, cînd intelectualii care nu aderaseră la concepțiile reacționare ale claselor dominante, dar nu aderaseră nici la lupta poporului, își pierduseră încrederea în triumful revoluției din țara noastră, era fără îndoială o problemă grea. Cu toate acestea P.C.R. a reușit să editeze o serie de publicații literar-artistice, să organizeze teatre proletare, să activeze în mijlocul poporului pentru luminarea lui.

Prima publicație care a militat sub îndrumarea P.C.R. pentru apropierea artei de popor a fost „Cultura proletară". Apariția acestei „reviste de literatură proletară" cum se subintitulează, constituie un eveniment deosebit de important în dezvoltarea artei și literaturii realiste din țara noastră, în lupta P.C.R. pentru a transforma arta și literatura într-o armă de luptă a poporului. De un format apropiat cu cel al „Vieții romînești" (22×15 cm). „Cultura proletară" apare la 15 sept. 1926 — în București avînd redacția pe strada Șelari nr. 10 etaj II. Cu toate că este anunțată lunară, apariția ei este neregulată. Primul număr apare la 15 sept. 1926, al doilea la 15 oct. 1926, al treilea la 15 nov. 1926, al patrulea la 15 ian. 1927, al cincilea în martie 1927 iar al șaselea și ultimul în august 1927. Cele șase numere însumează 388 pagini de studii de economie politică și socială; istoria partidelor și a mișcărilor muncitorești din țară și străinătate; istoria societății omenești; științe fizico-naturale; statistică și geografie economică; portretele și biografia oamenilor mari; cronici politice, sindicale, artistice; recenzii asupra cărților apărute; informații statistice, politice, economice.

Pentru a vedea care era menirea publicației ne vom opri asupra „prospectului"[2] apărut o dată cu primul număr. Citim acolo:

„În lupta pe care o duce pentru emanciparea de sub jugul clasei capitaliste, clasa muncitoare, în afară de crearea organizațiilor politice și sindicale, trebuie să-și însușească o cultură potrivită intereselor și idealurilor ei de clasă. Cultura dă temei optimismului și încrederii pe care clasa muncitoare o are în țelul ei de dezrobire... Lipsa revistelor de cultură muncitorească ca și lipsa unei literaturi sociale împing pe muncitori în dorința de a citi, să puie mîna pe reviste fără directive politice și de clasă sau cu directive opuse intereselor lor, ori să citească romane stupide în fascicole. Pe lîngă faptul că această revistă va pune la îndemîna muncitorului primele elemente necesare pentru formarea unei culturi proletare cît și pentru înțelegerea problemelor sociale cari frămîntă și răscolesc vremea de azi

[1] *Documente din istoria P.C.R.* (1923—1928), Doc. 76, an. 1925, p. 298.
[2] Se găsește la Institutul de Istorie al P.M.R.

și prevestesc și pregătesc vremea de mîine, va mai da, pe terenul cultural și artistic, îndrumări și posibilitate tinerelor elemente proletare talentate să se releve și să se dezvolte... Străduința noastră de căpetenie va fi să familiarizăm pe muncitori atît cu cercetarea fenomenelor sociale cu ajutorul metodei marxiste de cercetare cît și cu justa interpretare a concepției marxiste însăși care, de la comiterea ei a suferit alterările oportuniste și devierile reformiste".

După cum vedem, revista nu intenționa să facă culturalizarea maselor prin renunțarea la luptă așa cum cereau liderii social-democrați.... Scopul ei era să promoveze pe de o parte ideea necesității unei culturi proletare, la formarea căreia urmau să contribuie intelectualii cinstiți sau artiștii care se ridicaseră din mijlocul poporului, iar pe de altă parte să înarmeze clasa muncitoare cu învățătura marxist-leninistă, singura capabilă să-i ajute la înțelegerea fenomenelor sociale. Pentru realizarea acestor obiective, trebuia dusă o luptă organizată și continuă contra claselor conducătoare, contra burgheziei care „deținînd bogățiile societății are în același timp și monopolul științei și al culturii pe care-l păstrează cu gelozie. Ea nu acordă muncitorimii decît fîrîmituri, exact atîta cît se cere pentru ridicarea profiturilor capitaliste. Astfel, proletariatului însuși îi revine sarcina să-și apere ideologia, arma spirituală indispensabilă în lupta de emancipare a clasei muncitoare" [1].

După cum am arătat, „Cultura proletară" ca și celelalte publicații literare sub îndrumarea P.C.R. deși de cele mai multe ori se subintitulează „Revistă de literatură proletară" nu publică numai materiale literar-artistice; putem spune chiar că acestea ocupă un loc mult mai mic în comparație cu studiile de sociologie, de economie politică, informații sau studii științifice.

Pentru a vedea felul în care se interpreta o operă literară în cadrul revistei „Cultura proletară", vom cita o notă la o poezie apărută în revistă[2].

„Adevărata artă, odată cu frumosul exprimă anomaliile adînci ale societății, grăbește desființarea lor. Azi, cînd momentul social copleșește și lasă în umbră pe toate celelalte, burghezia, pe lîngă arta care s-o distreze, și-a creat o artă care să adoarmă și să înșele muncitorimea. Dar și proletariatul, mai ales cel din Rusia și din Apusul Europei, își are arta sa de clasă, care odată cu frumosul exprimă adevărul și contribuie la emanciparea sa și a întregii omeniri. Din acest punct de vedere, mărturisim că poezia de mai sus prezintă însemnate lipsuri. O prea slabă cunoaștere a mediului sătesc, în care țăranul își comunică durerile sale cercului solidar al familiei și rudelor; o greșală în redarea mediului natural țărănesc; ce însemnătate atît de adîncă are castanul în viața sufletească a țăranului?... Dar greșala cea mare stă în faptul că s-a ales ca subiect un țăran lipsit de lucru... și mai cu seamă deprimarea, lipsa completă a elementului înviorător, a elementului energic și salvator al luptei de clasă".

În această notă s-au conturat cerințele „Culturii proletare" față de opera literară. Se arată că arta adevărată trebuie să influențeze la rîndul ei societatea, că proletariatul începe să-și formeze o artă de clasă, că arta adevărată este veridică și progresistă.

Dar nu întotdeauna „Cultura proletară" s-a situat pe o poziție justă, progresistă în promovara unei literaturi noi, proletare. Nefiind înarmată suficient cu principiile materialismului dialectic și istoric, revista nu s-a ridicat întotdeauna la o interpretare științifică, marxistă a situației interne și externe; influențată de unele concepții dăunătoare care se făcuseră simțite și în U.R.S.S., publicația alunecă uneori spre promovarea unor tendințe

[1] „Cultura proletară", „Cuvînt înainte", an. I, nr. 1, p. 1.
[2] „Cultura proletară", nr. 1, 1926, p. 25.

proletcultiste, de rupere completă cu tot ce se crease pînă atunci. Acest lucru se vede și din nota citată cînd autorul cere „o artă a sa" proletariatului, dar se vede și mai clar în articolul „Teatrul proletar" semnat L. B. care a apărut în primul număr al revistei.

Considerînd că opera dramatică proletară trebuie să fie cu totul nouă și diferită față de tot ce se crease pînă atunci, autorul arată că: „Dacă opera dramatică a unui burghez revoltat poate fi gustată într-o oarecare măsură de un proletar, apoi între restul literaturii și acesta de pe urmă este un abis de netrecut"[1]. Combătînd proletcultul, Lenin arăta că „Marxismul și-a cucerit însemnătatea universală ca ideologie a proletariatului revoluționar, prin aceea că el, marxismul, nu a înlăturat cîtuși de puțin cele mai prețioase cuceriri ale epocii burgheze, ci dimpotrivă, și le-a însușit și a prelucrat tot ce era mai de preț în dezvoltarea de mai bine de două mii de ani a gîndirii și culturii umane".

Concepții asemănătoare se găsesc și în *Cronica literară*-apărută în nr. 2—3 (anul II febr-martie 1927) în care autorul B. Lebli, analizînd „romanul social", se oprește pe larg asupra romanului *Ion* de L. Rebreanu, arătînd că acesta a reușit să realizeze numai un „roman senzațional", că Ion, eroul romanului, a fost „creiat de propria sa imaginație, un țăran Ion cu alte calități și defecte decît a celorlalți ion-i săraci, cari abundă în satele noastre"[2].

Unele observații ale autorului sînt juste, ca acelea în care arată că „Ion trebuia să moară și moare în fiecare zi și în fiecare sat", dar „nu dintr-o aventură amoroasă, nu din „glasul iubirii" ci din cauza mizeriei negre ce domnește în satele noastre, din cauza prejudecăților ce inundă satele, din cauza ignoranței în care este lăsat să se zvîrcolească, din cauza lipsei de pămînt și de multe ce-l robesc din față pînă la mormînt"[3]; nu putem fi însă de acord cu negarea veridicității și importanței romanului sub aspectul contribuției sale la dezvoltarea romanului realist așa cum face autorul.

Cu toate lacunele sale, putem spune că în general, „Cultura proletară" propagă idei înaintate, menite să ducă la dezvoltarea literaturii și artei realiste din țara noastră.

Pe lîngă numeroase materiale originale, „Cultura proletară" a mai publicat și traduceri sau prezentări ale personalităților literare sau artistice din străinătate. Așa de exemplu M. Ciobanu publică în nr. 3 (15 nov. — 1 dec. 1926) prezentarea poetului Al. Blok, oprindu-se mai mult asupra poemelor *Cei doisprezece* și *Sciții*. Despre poemul *Cei doisprezece* se arată că „este poema cea mai genială din întreaga operă poetică a lui Blok, după părerea atît a criticilor cît și a autorului însuși care spunea despre dînsa: „Dacă nu trăiești viața vremii tale, nu trebuie să scrii. *Cei doisprezece*, oricare ar fi valoarea ei, este partea cea mai bună din opera mea. Pentru că atunci eu am trăit cu adevărat viața vremii mele"[4].

În nr. 2 (15 oct. 1926) Seb. Leonard traduce un capitol din *Insula pinguinilor* de Anatole France sub tilul *Hotărnicirea țarinelor și obîrșia proprietății*,

---

[1] L. B. *Teatrul proletar*, în „Cultura proletară", an. I, nr. 1, p. 42.
[2] B. Lebli, *Romanul social*, în „Cultura proletară", nr. 2—3, anul II, p. 124.
[3] *Idem*, p. 126.
[4] M. Ciobanu, *Al. Blok*, „Cultura proletară", nr. 3, anul I, p. 157.

arătînd, într-o formă ironică, cum s-a născocit proprietatea, iar în nr. 3 (p. 113—115) sînt publicate sub titlul *Revolta sclavilor* cîteva răspunsuri date de M. Gorki acelora care-l întrebau „Ce-a ajuns poporul rus? De ce s-a răzvrătit el şi i-a alungat pe aceia care l-au batjocorit toată viaţa?" Pentru frumuseţea acestor răspunsuri să citäm şi noi, cel puţin primul dintre ele.

„Doamnă, vreţi să ştiţi ce i s-a întîmplat poporului? Şi-a pierdut răbdarea. A tăcut multă vreme; timp îndelungat, fără să crîcnească, s-a supus violenţei; timp nesfîrşit spatele său plecat a cărat toată greutatea vieţii celor puternici. Dar astăzi nu mai poate... Ce-aţi făcut pentru ei? V-aţi ocupat de a-i îmbunătăţi inima? Nu, l-aţi făcut să devie crud. Aţi dorit ca să fie mai deştept? Nu, nici nu v-aţi gîndit măcar. Mujicul era pentru voi vită de muncă; vi se întîmpla să vorbiţi cu el ca cu un sălbatec, dar niciodată nu aţi văzut în el o fiinţă omenească. De ce vă miraţi atunci că este pentru voi un animal feroce?" [1].

Revista popularizează nu numai arta şi literatura sovietică ci şi arta şi literatura progresistă din celelalte ţări. Aşa, de exemplu, în nr. 4 (15 ian. 1927 p. 9—11) se găseşte un interesant material despre pictorul progresist german Georg Grosz, iar în nr. 23 feb-martie 1927 este prezentat linogravorul Frans Maserell.

Un loc important în publicaţie îl ocupă informaţiile despre situaţia politică, economică şi socială a U.R.S.S. Găsim numeroase materiale despre *Situaţia intelectualilor în Rusia*[2], despre *Învăţămîntul în Rusia Sovietică*[3] etc.

Mihail Ciobanu publică în nr. 2 un interesant material despre „Şcoala în societatea capitalistă", în care răspunzînd la întrebarea „Ce cere societatea capitalistă de la şcoală?" răspunde:

„Împlinirea unei întreite misiuni: 1) să dea tinerelor generaţii de muncitori şi ţărani cultură în acea cantitate care-i face fricoşi, supuşi şi respectuoşi faţă de statul capitalist şi elementele care stau la baza lui; 2) să creeze acea masă de elemente cu cultură mai dezvoltată din care se recrutează marea armată a elementelor active, profitoare şi interesate la menţinerea statului capitalist, de la viitorii conducători ai şcoalelor rurale şi urbane, pînă la toată mulţimea de avocaţi, ofiţeri, popi şi funcţionari superiori, într-un cuvînt, să pregătească odraslele burgheze pentru; a deveni o trupă serioasă de conducători „îmblînzitori" şi profitori ai maselor exploatate; 3) să pregătească acele elemente în masă desigur mai restrînsă care să ocupe în stat posturile cele mai importante şi bine-înţeles cele mai grase: marii ingineri, tehnicienii şi personalităţi cari duc mai departe ştiinţa spre mărirea profitului capitalist"[4].

„Cultura proletară" a fost printre primele publicaţii sub îndrumarea P.C.R. care a făcut cunoscută cititorilor romîni personalitatea lui Lenin; Nr. 2—3 anul II, publică un amplu material despre viaţa şi opera lui *Lenin*[5] reuşind să arate aportul pe care l-a adus Lenin nu numai la „restabilirea doctrinei şi tacticii marxiste denaturate de către teoreticienii celei de a II-a Internaţionale" ci şi la „completarea şi dezvoltarea doctrinei şi tacticii marxiste conform cu constatările şi cu experienţele pe care le-au impus condiţiunile din perioada imperialismului, necunoscută fondatorilor marxismului".

---

[1] M. Gorki, *Revolta sclavilor*, în „Cultura proletară", anul I, nr. 3, p. 113.
[2] *Situaţia intelectualilor în Rusia*, în „Cultura proletară", anul I, nr. 3, p. 128—130.
[3] *Învăţămîntul în Rusia Sovietică*, „Cultura proletară", anul I, nr. 2, p. 94.
[4] M. Ciobanu, *Şcoala în societatea capitalistă*, în „Cultura proletară", anul I, nr. 2, p. 73—74.
[5] M. Leonin, *Viaţa şi opera lui Lenin*, în „Cultura proletară", anul II, nr. 2—3, p. 80—90.

Un alt material important pentru problema de care ne ocupăm este articolul *Lenin despre artă și cultură* de Clara Zetkin, publicat în nr. 2—3, anul II, p. 116—120. În acest articol[1] este arătată importanța lui Lenin în dezvoltarea literaturii și artei realist-socialiste, rolul uriaș pe care l-a jucat în clarificarea problemelor culturale.

Pe lîngă cele arătate mai sus, un merit deosebit revine „Culturii proletare" prin aceea că a fost printre primele publicații care au arătat importanța profesorului Babeș în dezvoltarea științei romînești. Articolul *Profesorul Babeș*, semnat de dr. Tr. I., a apărut în nr. 3 anul I, cu ocazia morții savantului romîn. Unul dintre meritele importante ale lui Babeș, arătat în acest articol, este acela că „a fost cel dintîi, care a scos strigătul revoluționar: pelagra înseamnă foamete cronică. Prin condițiile muncii lui, prin concluziile sociale ale observațiilor lui științifice și prin tragicul lui sfîrșit, el poate fi socotit ca aparținînd proletariatului romîn conștient".

Într-o notă publicată în subsolul paginii și semnată „Cultura proletară" se arată:

„Moartea acestui mare savant — om de modestă obîrșie — a trecut aproape neobservată în mijlocul frămîntărilor meschine politice, și a fost înregistrată de cotidianele noastre ca un simplu fapt divers, între două reclame de cinematograf... Înmormîntarea acestui genial cercetător n-a avut parte nici de atîta asistență, cît ar fi avut un obscur șef politic de suburbie... Soarta savantului Babeș este soarta tuturor adevăraților proletari conștienți, oricît de geniali ar fi, dacă nu devin codița politicienilor cu vază ai zilei.

Foarte importantă este și o notiță informativă publicată în nr. 2—3, anul II, despre *Teatrul proletar*[2] — în care se arată pentru prima dată existența teatrului proletar în țara noastră. Pentru importanța deosebită a acestei notițe vom cita fragmente: „Pe o mică scenă improvizată în sala sindicatelor unitare din București, un grup de muncitori artiști reușesc să realizeze mici spectacole de teatru proletar... Debutul teatrului proletar s-a făcut cu actul al IV-lea din „Azilul de noapte" de Gorki care ca sentiment, înțelegere și caracterizare a tipurilor de lumpen proletariat a fost cu totul satisfăcător".

---

[1] Articolul este reprodus și în revista în limba maghiară „Front" din Alba-Iulia nr. 1, 1932, p. 16—17, sub titlul: *Beszèlgetès a nèpnevelèsröles a müvèszetröl Vladimir Iljcs Ulianoval* (De vorbă cu Vladimir Ilici Ulianov despre educarea poporului și despre artă).

[2] Despre teatrul proletar mai vezi articolele: *Rolul activ al proletariatului în crearea adevăratei arte*, în „Pagini libere", 1926. *Teatrul pentru popor*, în „Umanitatea", 1934; *Înființarea unui teatru muncitoresc*, în „Șantier", 1936; și capitolul *Activitatea teatrală a cercurilor muncitorești*, din lucrarea *Teatrul național I. L. Caragiale — monografie*, 1852—1952, de Simion Alterescu și Florin Tornea, Ed. Acad. R.P.R., 1955, din care citäm această prețioasă informație: „...în răstimpuri, fără pregătire artistică, fără cadrul cuvenit unui spectacol teatral, muncitorimea noastră asista la spectacole înscenate și jucate de muncitori înșiși... Pomenim printre altele spectacole cu „Azilul de noapte" date fragmentar în 1922 de membrii cercului „D. Marinescu" și mai tîrziu de cei ai cercului „Prietenii artei"; de asemenea spectacolul din 1929, dat într-o sală periferică în care opera lui Gorki poate fi văzută în întregime, interpretată de actori amatori, activiști în mișcarea muncitorească (I. Popescu-Puțuri, Elena Popescu-Doreanu) — Cînd în 1931 se încearcă iarăși cu concursul cîtorva actori profesioniști a se reprezenta în altă sală — Roxi — *Azilul de noapte*, Ministerul Artelor interzice spectacolul, iar siguranța arestează, în preajma reprezentației, pe cîțiva din actorii distribuiți să joace. Este ultimul spectacol public dat de muncitori sub regimul burghezo-moșieresc. Spectacolele în cerc închis continuă însă necurmate, cu toată primejdia arestărilor" (lucrarea citată, p. 223).

O altă publicație, care fără să fie literară, s-a ocupat și cu probleme literar-artistice este ziarul „Înainte" — organ al blocului muncitoresc și țărănesc. Ziarul a apărut la 5 iunie 1926, în București, cu scopul principal de a uni elementele înaintate în jurul Blocului muncitoresc-țărănesc, înființat în 1925, după intrarea în ilegalitate a P.C.R. În această publicație C.C. al P.C.R. publică numeroase manifeste prin care cheamă forțele progresiste din cele mai diverse categorii sociale să meargă „Înainte — ... pentru înfăptuirea Frontului unic al muncii, singura forță care va putea lupta cu succes împotriva regimului oligarhic și pentru cucerirea revendicărilor imediate ale tuturor celor ce muncesc cu brațele și cu mintea"[1] Publicația se ocupa de probleme interne, externe, ducea luptă contra fascismului și războiului.

Dintre materialele literare publicate în ziarul „Inainte" semnalăm articolul *Sărbătorirea centenarului lui Tolstoi* apărut în nr. 3 din 7 oct. 1928 p. 2, *Centenarul lui Tolstoi, Tolstoi și timpul său* apărute în nr. 5 din 21 oct. 1928 p. 4 cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Lev Tolstoi și articolul comemorativ *Poetul D. Th. Neculuță* semnat de Puțuri, apărut în nr. 1 din 1928, cu ocazia împlinirii a 24 ani de la moartea lui Neculuță.

„Înainte" publică numeroase articole despre U.R.S.S. și China iar în nr. 3 din 20 ian. 1929 este prezentată viața și activitatea lui Lenin.

Integrarea ziarului în problemele contemporane este atît de evidentă încît cu ocazia luptelor fracționiste fără principii din P.C.R., apare în ultimul număr din 25 oct. 1930 un articol prin care este precizată conduita politică a ziarului față de cele două „fracții".

„Redacția ziarului „Înainte" a făcut de la început greșala de a se alătura uneia din fracții și a pune gazeta la dispoziția poziției Luximin, care se declară a fi partidul și a reprezenta I. C. În mod neprincipial redacția ziarului „Înainte" s-a solidarizat cu toate articolele tov. Luximin... Asta nu trebuie însă să ne împiedice pe noi de a vedea greșelile, de a dezvălui lipsurile, de a pune activitatea noastră sub controlul și critica maselor proletare, singure în drept de a ne judeca".

De o importanță istorică în dezvoltarea mișcării muncitorești din Romînia, în viața P.C.R., a fost ținerea la sfîrșitul anului 1931 a celui de al V-lea Congres al P.C.R. Congresul a aplicat în mod creator la condițiile țării noastre principiile ideologice, orpanizatorice, strategice și tactice ale învățăturii marxist-leniniste, experiența P.C.U.S. și a mișcării comuniste internaționale. Congresul a dat răspuns problemelor fundamentale ale mișcării muncitorești din Romînia, marcînd astfel un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a mișcării muncitorești din țara noastră.

Problemele discutate la acest congres au afectat și dezvoltarea artei și literaturii. Sub impulsul mișcării muncitorești care ia o mai mare amploare în perioada crizei economice din 1929—1933, culminînd cu lupta ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, sub impulsul mișcărilor cu caracter antifascist și antirăzboinic, care se fac simțite atît în interiorul cît și în afara granițelor Romîniei, are loc o apropiere mai mare a scriitorilor față de clasa muncitoare care se maturizase, devenind capabilă să ia conducerea revoluției care se pregătea.

[1] „Înainte", anul II, nr. 1, din 12 iunie 1927, p. 1.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Astfel se impun o serie de scriitori ieșiți din rîndul poporului care primesc îndrumarea P.C.R. Printre aceștia citățm pe Al. Sahia, membru al P.C.R., A. Toma, membru al P.C.R. din 1923, Geo Bogza, N. D. Cocea, I. Călugăru, M. R. Paraschivescu, M. Beniuc etc. Mulți dintre acești scriitori își începuseră activitatea literară mai înainte dar creația lor începe să se maturizeze în focul luptelor sociale care au loc, lupte conduse de P.C.R.

Sub îndrumarea directă a P.C.R., apare în București, la 3 aprilie 1932, ziarul „Veac Nou", iar la 5 iunie 1932 revista „Bluze albastre", conduse amîndouă de Al. Sahia.

Subintitulat „politic, muncitoresc, social" ziarul „Veac Nou" a trebuit să lupte cu perseverență contra siguranței, care căuta să suprime această publicație pentru caracterul său militant, îndreptat împotriva exploatării, împotriva fascismului și războiului.

La Institutul de istorie al P.M.R. unde l-am găsit, s-au păstrat numai două numere pe care le-am citit în microfilm [1]. În interiorul numerelor parcurse se găsesc două materiale semnate de Al. Sahia, primul intitulat *Inundațiile* apărut în nr. 3, p. 1, în care se arată că „peste mizeria în care se zbate populația săracă de la orașe și sate a venit să cresteze adînc o altă pacoste — blestemul apelor — contra căruia guvernul n-a luat măsuri decît după „îndelungate calcule" iar al doilea, intitulat *Încă 15 000 000*, în care se demască caracterul noului împrumut făcut de guvern. Un material interesant *Ajun de 1 Mai* este semnat de Radu Popescu iar altul *Rusia Sovietică și principiile dezarmării* nu e semnat. În cele două numere am găsit traducerea poeziei *Piatra* de Johannes A. Becher și articolul *Goethe și revoluția*. La rubrica „Revista presei" am găsit în nr. 3 o notă în care se arăta că „la 23 aprilie va apare primul număr din „Bluze albastre", iar în nr. 4 din articolul *Apariția Bluzelor albastre* am putut desciîra cu multă greutate următorul text:

„Din motive independente de voința noastră — printre care și deosebita atenție pe care ne-o arată poliția, atenție care a culminat în furtul ultimului nostru număr — ne vedem siliți să amînăm apariția revistei de literatură proletară „Bluze albastre" după 1 Mai. Ceea ce am promis cititorilor noștri, se va realiza. E vorba de o simplă amînare pe care cei dintîi o regretăm".

În realitate primul număr din „Bluze albastre" apare la 5 iunie 1932. Ziarul „Veac Nou" demască în numeroase articole exploatarea capitalistă sau viața neomenoasă pe care o duceau deținuții în „bezna închisorilor"[2] burgheze.

Am arătat de la început că acest ziar a fost nevoit să apară în condiții foarte grele. În pag. 4 din numărul 4 se află un text care arată lupta redactorilor pentru editarea ziarului:

---

[1] Numărul 3, anul I, apărut la 17 aprilie 1932 și nr. 4, anul I, apărut la 24 aprilie 1932. Ziarul este anunțat săptămînal și urma să apară în 4 pagini. În total au apărut 4 numere — primul la 3 aprilie, al doilea la 10 aprilie, al treilea la 17 aprilie, iar ultimul la 24 aprilie 1932.

[2] *Din bezna închisorilor* în „Veac Nou", anul I, nr. 4, p. 3.

„Ultimul număr al «Veacului Nou» a fost în parte confiscat. Agenţii siguranţei au furat pur şi simplu foile noastre din tipografie. Protestul nostru energic nu-l adresăm nici organelor administrative nici celor judiciare. Noi ne adresăm cititorilor noştri, celor ce ne urmăresc scrisul şi ne înţeleg atitudinea. Ni s-a confiscat numărul numai pentru că înţelegem ca în ceea ce scrim, să scrim interesele şi nevoile celor mulţi.

Organele de represiune încearcă să ne închidă gura. Cititori, sprijinul vostru material şi moral este mai necesar decît ori şi cînd. Grupaţi în jurul gazetei noastre şi a voastre, să apărăm dreptul cuvîntului scris, împreună, împotriva duşmanului nostru comun".

După suprimarea ziarului „Veac Nou" apare revista „Bluze albastre", subintitulată „Revistă de literatură proletară"[1]. Primul număr a apărut la 5 iunie, nr. 2 la 19 iunie, nr. 3 la 10 iulie, nr. 4 la 31 iulie 1932. Ca şi ziarul „Veac Nou", revista „Bluze albastre" este suprimată după al patrulea număr.

Prin ideile promovate, prin materialele importante inserate în paginile care se bucurau de multă dragoste în rîndul proletariatului romîn, revista „Bluze albastre" a jucat un rol important în literatura romînă. Continuînd drumul început de „Cultura proletară", „Veac Nou" şi celelalte publicaţii progresiste, care apăruseră pînă la această dată, revista „Bluze albastre" înscrie noi succese în promovarea unei literaturi care să slujească năzuinţele revoluţionare ale poporului, reprezintă o nouă treaptă în activitatea desfăşurată de P.C.R. pentru promovarea unei literaturi cu conţinut revoluţionar, pusă în slujba acţiunii de eliberare a clasei muncitoare, reprezintă începutul unei noi etape în procesul de dezvoltare a conştiinţei scriitorilor progresişti care opuneau cu mai multă tărie literaturii decadente antirealiste, stilul de muncă proletar, „stilul de muncă a lui Lenin".

Un alt merit important al revistei este acela că a pus pentru prima dată în mod concret problema însuşirii metodei realismului socialist de către scriitorii noştri[2]. Pentru a ne da seama de felul în care interpreta revista arta şi literatura, vom cita din articolul-program, apărut în primul număr:

„Ca orişice element realmente vital, arta nu-şi poate avea rădăcinile decît în viaţă, să întrupeze viaţa, să se adreseze vieţii. Atîta vreme cît viaţa este o luptă, atîta vreme cît omenirea întreagă este vrăjmăşită în două tabere fundamental averse, cînd conflictul dintre ele a atins punctul culminant — nu se poate vorbi despre o artă «pură», fără preocupări sociale, fără atitudini. În asemenea condiţiuni, cei care vor să trişeze, spunînd că fac literatură pură, fără interes actual, cu preocupări «eterne» şi «abstracte», nu sînt decît reprezentanţii în artă ai acelor care sînt mulţumiţi de actuala situaţie, ai profitorilor. Fixaţi de cealaltă parte a baricadei, înţelegem să facem adevărata artă, literatură a realităţii groaznice, marcată prin multiplele legende şi teoriile care au dăinuit prea mult.

---

[1] În articolul *Bluze albastre* publicat în „Facla" (nr. 442—15 februarie 1932, p. 4) Al.Sahia anunţa apariţia unei biblioteci de literatură proletară, intitulată „Bluze albastre". Această bibliotecă, arăta Sahia, îl va ajuta pe cititor „să înţeleagă mai bine că societatea burgheză se scutură din temelie pentru alta nouă şi definitivă". În urma desolidarizării „Faclei" de scriitori care militau pentru literatura timpului nou, ideia lui Sahia de a scoate o bibliotecă de literatură proletară se transformă în aceea de a scoate revista „Bluze albastre".

[2] Germenii realismului socialist încep să apară în arta şi literatura romînă în lucrările celor mai reprezentativi poeţi şi prozatori de la sfîrşitul veacului trecut, ataşaţi luptei clasei muncitoare, care au dat glas năzuinţelor celor oprimaţi (cf. Teodor Vîrgolici, Apariţia şi dezvoltarea realismului socialist, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor" nr, 3—4 1959, p. 531 şi M. Novicov, „Geneza realismului socialist", „Luceafărul nr. 7 (15 oct.) 1958.)

Literatura activistă, literatura critică, literatura proletară își face la noi, prin «Bluze albastre» primii pași. Al. Sahia — căci se pare că el este semnatarul acestor rînduri — reia ideile de mai sus în articolul *O generație falsă*, apărut în p. 2, nr. 2 din 19 iunie 1932. Ridicîndu-se împotriva acelei părți din tineret care constituia „o generație lașă, o generație oportunistă, individualistă", Sahia arată încă o dată cele afirmate în articolul-program. Noi negăm arta pură și înțelegem că facem o literatură proletară, literatură revoluționară, o literatură menită să dezgolească realitățile groaznice, îmbrobodite și mutilate de esteții inconștienți sau voiți în slujba burgheziei. Vorbind în numele tineretului conștient Sahia arăta: „Cu totul alta este atitudinea noastră, a tineretului conștient de realitatea vieții. Noi credem în stilul unei munci noi, în stilul de muncă al lui Lenin. Spiritul revoluționar este forța învietoare care trezește gîndirea, împinge înainte, rupe cu trecutul, deschide perspective întinse și fără de care nici o progresare nu este posibilă. Așa dar, cine vrea muncă adevărată... înfrățirea cu viața care palpită pe cîmpuri, în porturi și fabrici, să se lepede de trecutul umilitor și alăturea nouă, să respecte stilul muncii lui Lenin". După cum vedem, ideile leniniste despre artă și literatura erau destul de bine cunoscute de cei care colaborau la „Bluze albastre". Literatura pe care Alex. Sahia o preconiza în mod teoretic n-a rămas un deziderat abstract, scriitorul însuși realizînd-o prin creația sa. Astfel în nr. 1 p. 5 (continuat în p. 8), scriitorul publică nuvela *Uzina vie*, în care arată pentru prima dată în literatura noastră că adevărata uzină nu sînt mașinile, ci oamenii. În nr. 4 p. 5, publică nuvela *Revoltă în port*, în care arată maselor exploatate că în curînd se va porni furtuna revoltei. În aceste nuvele, Alex. Sahia depășește caracterul protestatar, întîlnit în proza scriitorilor noștri progresiști, făcînd să pătrundă pentru prima oară în literatura noastră realismul socialist.

Deși se subintitulează ca și „Cultura proletară" —„Revista de literatură proletară" — „Bluze albastre" nu publică numai materiale literar-artistice, cu toate că numărul acestora este destul de mare.

În nr. 1 p. 3, se publică „apelul pentru un congres antirăzboinic", semnat de Romain Rolland, Henri Barbusse, D-na Sun Yat-Sen, Sen Katayama, Theodor Dreiser, Maxim Gorki, H. Mann, Albert Einstein etc. Acest apel se ridică împotriva războiului antisovietic care se pregătea: „Sîntem hotărîți să încercăm orice pentru a împiedeca această crimă internațională și credem că nimeni nu trebuie să stea astăzi la o parte cînd interesele omenești sînt în joc". În același număr, Alex. Sahia publică articolul despre *Congresul antirăzboinic* al intelectualilor, ținut la Geneva în 28 iulie 1932, iar Ilie Cristea, unul dintre cei mai talentați ziariști progresiști dintre cele două războaie mondiale, publică un „Apel" antirăzboinic adresat poporului romîn: „Apelăm la toate conștiințele oneste — scrie el — cari nu vor să trădeze acest popor, să-și exprime adeziunea". Printre cei dintîi care au răspuns acestui apel au fost Alex. Sahia și Barbu Lăzăreanu.

Revista publică numeroase materiale despre situația internă și externă (situația din China, U.R.S.S. etc.) oglindind și aspecte din exploatarea neomenoasă la care erau supuși muncitorii. Așa de exemplu Solo Pașkela, în cadrul rubricii „Corespondența proletară" arăta că: „... muncitorii lucrează 10 ore zilnic sub biciul foamei și al nervilor ascuțiți ai maiștrilor... dar au

început să-şi dea seama că fără ei totul e mort, au început să capete „conştiinţă de clasă". Numărul lor e mic astăzi dar e în continuă creştere". Corespondenţa se termină cu îndemnul unirii muncitorilor în lupta lor contra exploatării. Revista ia atitudine contra numeroaselor accidente de muncă provocate din cauza lipsei totale de protecţie a muncii în fabricile şi uzinele burgheze[1].

Dorind să ofere muncitorilor o literatură care să corespundă năzuinţelor lor, revista „Bluze albastre" publică, pe lîngă literatură originală, şi numeroase traduceri din literatura sovietică şi progresistă din celelalte ţări. Astfel în nr. 1 p. 3, întîlnim articolul *Paraziţii* de M. Gorki, în care este satirizat tipul micului burghez în contrast cu omul nou ridicat din popor; în acelaşi număr, p. 6, este publicat articolul *America tragică* de Theodor Dreiser, în care se arată crunta exploatare a maselor muncitoare din S.U.A.[2]; în nr. 2 p. 4, este publicată, în traducerea lui Zaharia Stancu, poezia *Noi generaţia* de Serghei Esenin, care conţine un îndemn adresat scriitorilor de a se inspira, în creaţia lor, din viaţa poporului; p. 5, din acelaşi număr cuprinde un fragment din romanul *Pămînt nou*[3] de Feodor Gladkov, sub titlul *Cucerirea cîmpurilor*, iar în p. 7, întîlnim articolul *Atenţie! vorbeşte Paul Valéry. Fascism literar* în care se arată: „Dumnealor numesc aceasta — artă pentru artă şi poezie pură (!!) Noi îi zicem fascism literar" deoarece, — arată autorul — „ca fascismul din toate domeniile (şi arta pentru artă n.n.) este ultima convulsiune într-o agonie care durează de prea mult".

În nr. 3 p. 5, este publicat reportajul *O zi într-un colhoz Kuban* de Serghei Tretiakov, iar în nr. 4, p. 4, un fragment din poemul *„150 000 000"* de V. Maiacovski, cu o notă bibliografică despre acest mare scriitor sovietic (p. 8).

Oglindind problemele şi frămîntările majore ale epocii, publicînd materiale care se inspirau direct din viaţa muncitorilor, revista „Bluze Albastre" s-a bucurat de o caldă preţuire din partea maselor exploatate din ţara noastră. În nr. 4 p. 6, sînt publicate fragmente din scrisorile trimise de cititori din diferite colţuri ale ţării redacţiei „Bluze albastre". Un cizmar din Brăila scria:

„Sînt lucrător cizmar, într-un atelier mărginaş al Brăilei, laolaltă cu 14 muncitori. Bluzele albastre ne aduc cea mai mare mulţumire. Se citeşte cu viu interes şi circulă din atelier în atelier. Un lucru însă: dorim probleme muncitoreşti cît mai viu dezbătute, bucăţi de literatură cu subiect din lumea noastră. Cerem apoi să se înfiinţeze o rubrică unde să se vorbească despre viaţa muncitorilor din U.R.S.S.

Un lucrător metalurgist din Timişoara cere redacţiei să vorbească despre viaţa lui Lenin şi a altor conducători ai clasei muncitoare:

„Vă rugăm să scrieţi cît de scurt, dar să scrieţi". Un muncitor din Tg. Ocna cere redacţiei printre altele: „Întrucît imnul muncitorilor „Internaţionala" nu se găseşte nicăieri tipărit şi vechea broşură intitulată „Cîntece muncitoreşti" este complect epuizată, propun să se tipărească în revista noastră „Bluze albastre" cîntecul „Internaţionala" pe o jumătate de pagină, iar pe alta notele din prima strofă. O altă propunere, cere ca prin

---

[1] Vezi articolele *Pete neînsemnate* de Solo Paşkela în „Bluze albastre" nr. 3, p. 6 şi articolul *Accident de muncă* în nr. 4, p. 3.

[2] „Dacă observăm regimul economic american, constatăm că 350 de familii controlează exclusiv 95% din bogăţiile ţării". Vezi articolul citat.

[3] Romanul este inspirat din lupta pentru transformarea socialistă a agriculturii din U.R.S.S.

„Bluze albastre" să se rezerve o pagină specială pentru publicarea pe cît mai larg posibilă, a realizărilor primului plan cincinal, precum și scopul celui de al II-lea plan cincinal". Pentru importanța sa mai citäm din scrisoarea semnată de un grup de lucrători din Constanța: „Am dori ca prietenii redactori de la „Bluze albastre" să nu mai piardă timpul în discuție cu scriitorii simbriași ai burgheziei. Vă înjură? Încredeți-vă în noi și acestea poate să acopere milioanele de înjurături cari vor mai curge de acum înainte din partea dușmanilor. Noi dorim altceva, nu ceartă cu ei. Dorim să ne explicați planul de cinci ani care s-a realizat în Rusia de azi". O altă dorință a cititorilor era aceea de a publica revista în formatul anunțat inițial, pe mărimea buzunarelor de la „Bluzele albastre" ale muncitorilor.

Prin caracterul ei revoluționar, prin ideile pe care le-a promovat și materialele pe care le-a publicat, revista „Bluze albastre" a deschis drum literaturii noastre realist-socialiste. Literatura și arta noastră contemporană continuă drumul început în condiții vitrege de scriitorii și artiștii atașați poporului care au colaborat la publicațiile literare sub directa sau indirecta îndrumare a P.C.R.

După suprimarea revistei „Bluze albastre", apare la București „Era nouă", „Revistă lunară de filozofie, literatură, știință" pe care o conduce N. D. Cocea. De un format asemănător cu cel al „Culturii proletare" (23—16 cm), revista „Era nouă" a apărut la 1 februarie 1936. Deși n-au apărut decît 3 numere, nr. 2, în martie iar nr. 3 în aprilie însumînd aproape 400 de pagini, „Era nouă" s-a bucurat de mult prestigiu în rîndul maselor lipsite de un organ ideologic legal care să ia atitudine contra publicațiilor obscurantiste și a curentelor decadente. Revista conține rubrici în care se dezbat probleme de: „filozofie, literatură, economie, sociologie, știință, cronici, recenzii etc. Cu toate că N. D. Cocea arăta în *Cuvînt înainte*, publicat în primul număr, că „noi nu înțelegem prin revista noastră să creem un nou organ de luptă politică, ci o publicație de analiză și sinteză științifică, în domeniul economic, filozofic, social și cultural al realității romînești, din mijlocul căreia s-au născut și se dezvoltă forțele care duc spre o eră nouă", revista a luptat pentru propagarea ideologiei marxist-leniniste contra tendințelor de îndepărtare a literaturii și artei de popor. Revista înțelegea că trebuie să lupte pentru promovarea unei culturi și ideologii noi, revoluționare, căci „criza aceasta generală a sistemului capitalist este însoțită fără doar și poate de o criză tot atît de generală și de acută a culturii și ideologiei acestui sistem".

Oprindu-ne asupra primului număr, întîlnim la capitolul *Filozofie* dezbaterea pe larg a metodei dialectice, arătîndu-se superioritatea ei în cercetarea fenomenelor sociale. în cadrul rubricii „Literatură" întîlnim articolul *Reîntoarcerea la Epic* în care se arată: „Evident pentru orice cercetător, că actuala literatură apuseană e într-o fază de îngrijorătoare stagnare. Prin mai toate scrierile ce apar în țările burgheze străbat filoane de oboseală, extenuare". După ce analizează cauzele decăderii artei și literaturii în țările burgheze, autorul arată elementele caracteristice ale literaturii sovietice. „Consecința unei revoluții ce a modificat toate formele activității umane, literatura sovietică de azi prezintă numeroase caracteristici de totală reîmprospătare a temelor și a procedeelor. Ea prezintă o viață tumultoasă, plină, întreagă, laturile unei lumi cu totul transformate".

În cadrul aceleiași rubrici, Al. Sahia publică nuvela *Șomaj fără rasă* în care demască caracterul reacționar al șovinismului. „Dar cum aș putea eu să te urăsc pentru că ești evreu", — îi spune Haralambie, unul din eroii principali, lui Goldenberg — șomerul evreu. „N-aș mai avea nici timpul pentru răutatea asta... Nu suferi și tu cît mine? Nu ne bălăcim în aceeași apă murdară a mizeriei? Ura asta, Leib, este o născocire a bogaților!"

În cadrul rubricii de „sociologie, știință" se întîlnesc articole importante. Unul dintre articole, intitulat „Expoziție de lucru a echipelor studențești", arată în mod just situația dezastroasă în care trăia poporul romîn sub regimul capitalist. Alt articol, continuat și în celelalte două numere, intitulat *Criza științei*, de H. Rosenberg, analizează cauzele crizei științei în societatea capitalistă: „o primă cauză — arată autorul — este criza sistemului capitalist".

„Era nouă" nu publică articole de speculație generală, ci îndeosebi materiale în care sînt analizate aspecte economice și sociale concrete [1]. Am văzut că revista „Era nouă" declarase la apariție că nu va fi un nou „organ de luptă politică", ci „o publicație de analiză și sinteză științifică, în domeniul economic, filozofic, social și cultural...". Dar tocmai „fiindcă se rezema pe un aparat temeinic de fapte, adevărul luptei de clasă se rostea aici mai răspicat, mai convingător. Țîșnea cîte o dată din certitudinile analizei științifice cu impetuozitatea unor formule de manifest" [2].

„Era nouă" a militat și pentru popularizarea literaturii și artei sovietice, pentru popularizarea celor mai reprezentative opere din literatura și arta progresistă din celelalte țări. În nr. 2 p. 80—81 este prezentat poetul bulgar Geo Milev, care „a murit odată cu miile de luptători ai dezrobirii populare, a căror revoltă a scris-o chiar în toiul ei". Geo Milev a fost membru al P.C.B. și redactor la ziarele „Facla" și „Flacăra". În traducere este publicat poemul *Septembrie* de Geo Milev, închinat luptei poporului pentru eliberarea sa. La p. 82—84 este prezentat Heinrich Heine. În traducere sînt publicate poeziile *Imn* și *Enfant perdu*. Despre importanța poeziei *Enfant perdu*, recenzentul arată printre altele: „Conștiința că lupta pentru libertate continuă independent de soarta proprie, că pe barricadele războiului pentru dreptatea socială moartea luptătorului izolat nu oprește lupta, ni-l face pe Heine deosebit de apropiat". În cadrul rubricii „Recenzii", S. Iosifescu publică sub titlul *Ilya Ehrenburg și sensul literaturii ruse* cîteva note importante referitoare la articolul despre Maiakovski publicat de Ilya Ehrenburg în „Journal de Moscou". La rubrica „Cronică" este publicat articolul intitulat *Cinematograful — 40 de ani de la inventarea lui, 15 de cinematograf sovietic*, în care se arată succesele înregistrate de cinematografia sovietică. În nr. 3 M. R. Paraschivescu publică articolul *Literatura vecinilor*, în care ridică problema filiației culturii și necesității cunoașterii culturii popoarelor vecine, pentru înțelegerea culturii naționale. În acest articol M. R. Paraschivescu scrie: „Ignorînd masa mare

---

[1] Vezi art. *Rentabilitatea în agricultură*, *Situația economică a Germaniei la începutul anului 1960*, *Aspecte din agricultura romînească* etc.

[2] Dan Hăulică: *Era nouă* în „Luceafărul", an. II nr. 9 (1 Mai) 1959, p. 11.

a poporului și aspirațiile lui către lumea spiritului, recrutîndu-și publicul cititor dintr-o minoritate socială, burghezia noastră a ignorat în același timp legătura istorică profundă și implicit culturală între masele romînești și ale țărilor vecine de care sîntem totuși legați, prin condiții geografice, prin tinerețea națiunilor și prin acest principal și viu motor istoric care e proletariatul... Fiindcă în aceeași măsură în care literatura noastră de pînă azi a ignorat un popor de 17 milioane de muncitori, ea a ignorat și celelalte milioane ale popoarelor de lîngă noi". La p. 46—47 este prezentat poetul ceh Petre Bezruci „care numai prin dragoste pentru neamul lui exploatat a ajuns la vîna autentică a poeziei". Din opera lui Petre Bezruci este publicată, în traducere, poezia *Miner din Ostrava*. În p. 48—55 Ion Călugăru publică nuvela *Pane, dă-mi fata!*... pătrunsă de un cald umanism, dragoste și înțelegere față de cei obidiți.

Deși a avut o existență scurtă, revista „Era nouă" a dus mai departe lupta începută cu atîta vigoare de Al. Sahia în ziarul „Veac Nou" și revista „Bluze albastre".

După suprimarea revistei „Era nouă" condițiile de editare a unei publicații legale care să militeze pentru idealurile poporului devin din ce în ce mai grele. Așa cum arată acad. P. Constantinescu-Iași greutățile „din ce în ce mai mari puse de regimul fascizant" fac ca partidul să recurgă în cursul anului 1937 la publicații împrumutate[1]. Cu deosebită atenție a fost folosită publicația „Reporter"[2].

După venirea lui N. D. Cocea în 1937 la conducerea revistei „Reporter", conduita ideologică a acesteia devine consecventă.

Instaurarea dictaturii regale și legionare fasciste a intensificat lupta contra scriitorilor progresiști ale căror opere sînt arse în piețe publice. Prin însuși numele ei revista „Reporter" publică reportaje despre situația imediată a vieții sociale. Începînd din 1936 sînt publicate numeroase reportaje despre situația din Spania. N. D. Cocea care în „Facla" din 16 martie 1931 afirma că „Numai triumful revoluției sociale va pune arta și frumusețea la îndemîna tuturor", a dus o luptă energică pentru menținerea revistei. Chiar în nr. din 7 noiembrie 1937, cînd vine la conducerea revistei, N. D. Cocea adresează cititorilor îndemnul „Să facem odată dovada că un ziar care nu se vinde celor de sus, poate să trăiască cu sprijinul și simpatia celor de jos", făgăduind că va reuși să strecoare printre foarfecele cenzurii „severe aschii de adevăr, scăpărări vii de lumină". Ridicîndu-se contra pretențiilor de patriotism pe care și le arogau fasciștii de la noi, Ion Călugăru a scris în nr. 33 anul V: patria n-are nevoie de maimuțe ci de conștiințe; n-are nevoie de automate, ci de oameni vii. Patria era, pe vremuri, o zonă abstractă; astăzi sînt toți acei ce muncesc și desprind din găoacea minciunilor adevărul vieții

---

[1] Acad. P. Constantinescu-Iași: *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din Romînia în anii 1932—1938*. Ed. Acad. R.P.R. 1952, p. 152. Această lucrare a prezentat pentru prima dată după eliberare cîteva publicații îndrumate de P.C.R. în anii regimului burghezo-moșieresc.

[2] Prezentată și de Dan Hăulică în „Luceafărul" an. II, nr. 23 (1 decembrie) 1959 și an. II nr. 24 (15 decembrie) 1959, p. 6.

libere". Sub pana aceluiași scriitor, citățm din nr. 21 al aceluiași an o chemare generoasă către scriitori: „Cînd unii vor să dea cuvîntul armelor, muzele nu tac, nu trebuie să tacă, nici procuriștii lor scriitorii și artiștii. Lumea e a noastră dacă vrem să fie...". Contra scriitorilor care „convinși că imprimînd operei lor un caracter de luptă o coboară și o dezbracă de tîlcul ei înalt artistic..." a luat atitudine și M. R. Paraschivescu care arăta că „devreme ce istoria pe lîngă radio, avion și televiziune, a pus la îndemîna omului un vers cristalizat, șlefuit și încercat prin veacuri de trudă și migală artistică, de aceea ne trebuie unealta cea mai ascuțită și mai perfecționată, împerecherea cea mai nouă și mai neașteptată a cuvintelor, a culorii, a liniei". Dintre artiștii progresiști sînt prezenți pictorul Picasso, căruia i se închină o pagină în nr. din 23 ianuarie 1938; Courbet, realistul și comunardul, prezentat în centrul paginii I a nr. din 9 ian. 1938.

Printre semnatarii articolelor și reportajelor întîlnite în ultimele luni de apariție ale revistei „Reporter" întîlnim și militanți de frunte din rîndul clasei muncitoare, conducători prețuiți ai P.C.R. ca Ilie Pintilie; sub un material privind problemele politicii externe *Excelența sa hatmanul Bylii* (din 23 ianuarie 1938) am întîlnit numele lui Grigore Preoteasa.

Dacă încercăm să sintetizăm în cîteva rînduri impresia globală pe care ne-o face revista „Reporter", trebuie să arătăm că sub conducerea P.C.R. revista a reușit să-și precizeze o conduită politică, să ocupe un loc de frunte în afirmarea ideilor estetice înaintate, în mișcarea antifascistă și antirăzboinică de la noi.

Am arătat care sînt principalele publicații progresiste sub îndrumarea și influența P.C.R. înainte de 1944. În afara acestora, au mai apărut și alte publicații[1], dintre care unele îndrumate de partid:

Revista „Spre stînga", revistă politică și socială, apărută în 1931. Întîlnim numeroase articole semnate de Ilie Cristea, unul dintre proeminenții ziariști progresiști dintre cele două războaie mondiale.

Revista „Caravana", apărută în București. În colecția Academiei R.P.R. se găsește numai nr. 3 an. I (iunie 1931). Revista apare în 12 pagini. Prima pagină cuprinde articolul *Procesul lui Sam* în care este înfierată acțiunea oficialității de respingere ca „revoluționară" a piesei *Sam* de G. M. Zamfirescu. În cadrul rubricii „Curier" este publicată o notă despre Heinrich Heine (cu ocazia împlinirii a 60 de ani de viață), o altă notă tradusă din „Pravda" dă cititorilor informații despre viața și opera lui V. Maiakovski etc.

Revista „Stînga", cu subtitlul „Linia generală a vremii", a apărut la 13 noiembrie 1932. Încă de la apariție revista și-a precizat poziția, arătînd în nr. 1, p. 1: „Stînga" grupează în jurul ei elementele orientate ideologic, social și politic în spiritul nou al timpului... Animată de spiritul progresist „Stînga" va fi un obstacol înverșunat oricăror tendințe reacționare". În cele 19 numere apărute între 13 noiembrie 1932 și 19 martie 1933 se găsesc materiale care poartă titluri semnificative ca: *Romînia capitalistă și politica externă* (nr. 1. p. 5), *Polonia, Rusia și noi nu mai vrem război* (nr. 2, p. 2), *Antisemitismul — erezie socială* (nr. 2, p. 6), *Introducere la pedagogia marxistă* (nr. 3, p. 7 și nr. 4 p. 4), *13 Decembrie 1918* (acestui eveniment îi este dedicată în întregime p. 7 din nr. 6—18 decembrie 1932), *Criza sistemului capitalist*

[1] Unele consemnate și de acad. P. Constantinescu-Iași în lucrarea „Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din Romînia în anii 1932—1938 Ed. Acad. R.P.R. 1952.

(nr. 11, p. 7), *Gospodăriile socialiste de stat ale Rusiei-sovhozurile* (nr. 13, p. 6), *Originea familiei, proprietății și statului* (nr. 14, p. 7), care cuprinde prezentarea lucrării cu același titlu de F. Engels etc.

Pe lîngă aceste articole, în care sînt dezbătute, la un nivel de înțelegere superior, cele mai diverse aspecte interne și externe, revista publică în nr. 18 și 19 an. II, p. 4 și 5 un amplu material despre *Viața și munca lui Karl Marx — 50 de ani de la moartea lui*, în nr. 2, p. 4 o pagină intitulată *Viața lui Ion Păun Pincio*, în p. 5 a aceluiași număr articolul: *„Arta și revendicările sociale"*, prin care era popularizată opera pictorului german Georg Grosz, în nr. 7, p. 7 articolul *Viziunea lui Shaw* și *Literatura maghiară*, în nr. 9 ,p. 5 articolul *O artă de masă*, în nr. 12, p. 1 articolul *Ehrenburg și tinerimea rusă*, în p. 3 a aceluiași număr articolul *Carmen Robelle sau poezia lui Andrei Ady* iar în p. 1 a nr. 16 articolul *Rasă și cultură*, semnat de M. Ralea.

După cum vedem revista avea un conținut variat, ocupîndu-se de aspecte contemporane, așa cum dovedește și articolul *„Greva de la C.F.R. Griviția"*, publicat în nr. 16 (26 febr. 1933) p. 1.

Revista „Frontul evenimentelor culturale și sociale", apărută la 11 dec. 1932. Se anunță săptămînală apărînd în 16 pagini. Găsim ample prezentări referitoare la opera lui Maserell Diego Rivera, Ilya Ehrenburg etc.

Ziarul „Acțiunea studențească", apare la București în timpul mișcărilor studențești din anul universitar 1932—33. Se cunoaște numai un număr din 4 dec. 1932. Foaia are și o pagină literară, unde sînt traduși și analizați scriitorii progresiști.

Ziarul „Viața universitară" [1] scos de grupul studenților democrați din Iași. La Biblioteca Academiei R.P.R. se găsesc trei numere. Primul, din 22 oct. 1932, și al doilea din 14 febr. din care avem fragmente, au fost tipărite la Iași. Ultimul, din 18 dec. 1932, a fost tipărit la Huși. În interiorul fiecărui număr întîlnim o pagină consacrată „literaturii, științei, artei". Într-una din aceste pagini apare biografia lui Maxim Gorki.

Gazeta „Crainicul Maramureșului" — gazetă culturală și de critică socială. La Biblioteca Academiei R.P.R. se găsesc numai 8 numere, apărute între 19 iunie și 12 decembrie 1932. Gazeta inserează materiale privind aspecte ale situației sociale interne și externe, sub titluri ca: *„Balada aurului"*, *Intelectualii și lupta de clasă*, *Frontul unitar*, articole de popularizare a marxismului. „Marxismul și terorismul" etc. Sînt publicate traduceri de Al. Petőfi și A. Ady. În nr. 7 (24 nov. 1932) se găsește un amplu articol închinat vieții și activității scriitorului Maxim Gorki intitulat *Scriitorul proletariatului*.

Ziarul „Nu" apare la Iași (primul număr la 2 oct. 1932). În cadrul acestui ziar apar și materiale literare. Menționăm schițele *Conferința păcii* și *Criza financiară* precum și *Încă nu e prea tîrziu* de V. Kataev. După 8 numere (ultimul din 11 dec. 1932) ziarul este nevoit de oficialitate să-și înceteze apariția.

Revista „Pax", intitulată „Revistă săptămînală editată de cenaclul PAX", a apărut la Iași, în nov. 1932. Se cunosc numai două numere. De format modest, pusă în „slujba păcii", cum se anunță în editorial, revista publică și literatură progresistă, poezii originale și traduceri din Maxim Gorki.

Ziarul „Păreri", subintitulat „ziar de informații comerciale, culturale-literare", apare în anii 1932—1933 la Bîrlad. Modest ca format, ziarul era scris în spirit progresist.

Revista „Momentul", cu subtitlul „Momentul social, economic, literar", intitulată „revista tinerei generații". Au apărut două numere, ultimul la 30 dec. 1933. Întîlnim articole cu

---

Despre presa studențească editată sub îndrumarea P.C.R. înainte de eliberare vezi I. Babici: *Ziare studențești editate de Partidul Comunist din Romînia*. („Studentul revoluționar — Cluj și Studentul leninist" — București) în „Presa noastră" nr. 1 1961, p. 24—28. Referindu-se la aceste ziare autorul arată: „Din inițiativa și sub directa îndrumare a Partidului Comunist din Romînia, la Cluj s-a editat în anii 1933—34 ziarul „Studentul revoluționar" cu subtitlul de „Organ al celulei centrale comuniste a Universității din Cluj". Ziarul era condus și controlat îndeaproape de către Comitetul Regional de partid. (S-au păstrat numai 3 numere la Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.) „Tot în anul 1934 organizația comunistă studențească din București a editat ziarul „Studentul leninist". Gazeta, care prin numele său își mărturisea dintru început dragostea și fidelitatea față de leninism, purta ca subtitlu: „Organ local al organizației comuniste studențești din București" (Singurul exemplar an. I, nr. 1 din martie 1934 se păstrează la Arhiva Centrală a Instit. de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

titluri ca *Literatura Tineretului*, *Tineretul în Rusia Sovietică* etc. Printre semnatari este şi Ilya Ehrenburg.

Revista „Şantier", subintitulată „social-literară", apare între 1933-1937 sub conducerea lui Ion Pas. Printre colaboratori îl întîlnim pe şi N. Deleanu. Revista publică reportaje despre situaţia din Spania, ia atitudine contra fascismului şi războiului. Dintre scriitorii ruşi şi sovietici sînt popularizaţi Cehov, Tolstoi, Gorki.

Ziarul „Clopotul" apare la Botoşani în 1933. Din 1934 apare cu subtitlul „Gazetă săptămînală independentă anti-fascistă".

Ziarul „Raza". În urma suspendării ziarului „Clopotul" conducerea ziarului, după indicaţiile partidului, editeaza un nou ziar la Botoşani: „Raza", din care au apărut numai 4 numere, de la 28 iulie pînă la 8 august 1935, cînd a fost suspendat. Literatura era prezentată prin traduceri din operele scriitorilor sovietici (I. Ehrenburg).

Revista „Caradaşca" — politică, socială, literară. Apare la Iaşi în 1934. La Biblioteca Academiei R.P.R. se găsesc nr. 9—10; 12—24; 30—33; 35—78; an. II—III, 1935—1936. Deşi nu a reuşit să interpreteze întotdeauna în mod just diferitele aspecte ale situaţiei interne şi internaţionale, revista a dus o „luptă continuă contra fascismului, contra antisemitismului şi a războiului, contra mizeriei maselor muncitoare şi a demagogiei politice a reprezentanţilor guvernelor burghezo-moşiereşti". În „coarnele caradaştei" — cum se intitulează o rubrică — au fost ridiculizate multe racile ale societăţii capitaliste. Revista popularizează marxismul şi realizările obţinute de U.R.S.S. pe drumul construirii socialismului. Este recenzată cartea lui Al. Sahia *URSS-azi* iar în articolul *Reluarea raporturilor culturale cu Uniunea Sovietică* se propune înfiinţarea unei „Societăţi pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre Romînia şi Uniunea Sovietică". Printre susţinătorii acestei propuneri semnalăm pe Tr. Săvulescu, Al. Rosetti, V. Eftimiu, Al. Sahia etc. Cu ocazia morţii lui G. Ibrăileanu este reprodus articolul *Misiunea generaţiei tinere* [1], iar redacţia semnează cîteva rînduri pline de căldură, în care este reliefată personalitatea criticului de la „Viaţa Romînească". Printre colaboratori semnalăm pe Al. Voitin, Gh. Vidraşcu etc. În paginile revistei este larg popularizată literatura idiş.

Revista „Slova" apare în vara anului 1935. După cum arată P. Constantinescu-Iaşi, la apariţia revistei a contribuit un grup de studenţi şi intelectuali democraţi din Botoşani în directă legătură cu organizaţia locală a Partidului Comunist. Au apărut numai două numere la 21 iulie şi 11 august. Revista publică studii şi traduceri din operele scriitorilor romîni şi străini progresişti.

Revista „Gazeta tineretului", subintitulată „pentru ştiinţă, artă şi literatură", scoasă de un comitet local antifascist din Piteşti, care făcea parte din conducerea Blocului Democrat. Se cunoaşte numai numărul 3 din august 1935, după cît se pare singurul. Primul articol intitulat *Imperialismul colonial* este o traducere din Romain Rolland. Ziarul conţine o bogată rubrică despre „Cărţi şi reviste" progresiste.

Revista „Manifest", subintitulată „literar, social, artistic". Apare în Iaşi în 5 oct. 1934, sub conducerea lui George Ivaşcu. Deşi este anunţată lunară, revista apare neregulat cuprinzînd fiecare număr cîte 20 pagini. La Institutul de Istorie al P.M.R. am putut lectura în microfilm numerele care s-au păstrat — nr. 4 anul II — (15 aprilie 1935), nr. 10 anul II (30 nov. 1925), nr. 10—12 anul II (15 dec. 1935). Dintre materialele publicate, semnalăm în nr. 4 poeziile *Drumul fură gîndurile serii* şi *Pisoiul* de Serghei Esenin în traducerea lui George Lesnea; din literatura bulgară *Unei proştituate* de Konstantin Konstantinof, în traducerea lui Bojidar Handjev; poezia *Invitaţie* de Ion Manolescu care se impune prin poziţia înaintată a autorului spre deosebire de celelalte poezii tipărite în aceeaşi pagină.

Un articol interesant semnat de acad. prof. Iorgu Iordan a fost publicat în nr. 5 anul II (10 iulie 1935) sub titlul *Gînduri despre antisemitism*. Din cele expuse de Iorgu Iordan reţinem: „Antisemitismul este cea mai puţin simpatică manifestare a şovinismului, fiindcă se prezintă ca o formă morbidă a acestuia". În nr. 5, p. 4 George Lesnea mai traduce din Serghei Esenin poezia *Ne ducem toţi*, iar în p. 7 sub titlul *Apărarea culturii* se reproduc fragmente din cuvîntările scriitorilor ţinute la Congresul internaţional al scriitorilor pentru apărarea culturii, Paris 21—25 iunie 1935.

Vorbind despre situaţia intelectualilor în societatea burgheză, George Ivaşcu în articolul *Politica de intimidare a intelectualilor* arată modalităţile folosite de guvernele burghezo-moşi-

[1] Publicat de G. Ibrăileanu în „Viaţa romînească" nr. 1—2 1933 sub titlul *După 27 ani*.

ereşti pentru „intimidarea" acelora care doreau să lupte pentru realizarea unor scopuri progresiste.

În nr. 10 unde am întîlnit articolul lui George Ivaşcu, Ion Manolescu publică poezia *Asfalt*.

Pe aceeaşi pagină George Lesnea traduce poezia *Tot aşa de simplă* de S. Esenin.

Vorbind despre însemnătatea operei lui Ilya Ehrenburg, în articolul *Ilya Ehrenburg şi noul suflet omenesc* publicat în nr. 10, anul II p. 5, se arată „Rus, el nu s-a mărginit la Rusia. Proletar, el nu s-a mărginit la proletariat. Sufletul lui s-a întins şi a cuprins atît cît i-a îngăduit planeta şi înţelegerea omenească. De aceea opera lui e cea mai vie istorie a prezentului".

În nr. 11—12 anul II (15 decembrie 1935) revista face cunoscut cititorilor că din iniţiativa unui grup de studenţi şi intelectuali progresişti din Iaşi a luat fiinţă asociaţia culturală „Anatole France". Un alt grup de intelectuali împreună cu muncitori şi funcţionari au trecut la organizarea unei asociaţii libere sub denumirea „Pentru pace şi cultură". Autorul acestei note face cunoscut că „revista „Manifest" arată simpatie faţa de aceste iniţiative oferindu-şi coloanele sale". După cum vedem fără să fie sub îndrumarea directă a Partidului Comunist Romîn, revista „Manifest" a militat în general pentru aceleaşi idealuri progresiste, neridicîndu-se însă la înţelegerea fenomenelor sociale şi artistice aşa cum s-au ridicat „Bluze albastre" şi „Veac Nou".

Ziarul „Lumina". Se intitulează „ziar de cultură, informaţiuni şi îndrumări". Apare la Huşi sub conducerea unui comitet, reuşind să se menţină pînă la al patrulea număr, de la 15 iulie pînă la 20 septembrie 1935. Întîlnim în subsol articolul *Pentru apărarea culturii*, un alt articol despre Henri Barbusse şi o traducere din Romain Rolland. Aceste materiale dovedesc preocupările mai largi ale *ziarului*.

Revista „Atlas" subintitulată „săptămînal independent" apare la Bucureşti. Au apărut şapte numere, primul la 18 ianuarie iar ultimul la 19 aprilie 1935. În „cronica literară" se analizează operele scriitorului german Iacob Wasserman. Apare un articol despre *Opera Română şi Filarmonica*, altul despre *Expoziţia Perahim* etc. Sînt recenzate cîteva din cărţile autorilor progresişti francezi. Apare şi un studiu despre R. Rolland.

Ziarul „Horia". Apare la Botoşani cu subtitlul „Foaie săptămînală pentru sociologie, istorie şi literatură. Au reuşit să apară 7 numere de la 27 iulie la 7 sept. 1936.

Ziarul „Poporul" apare sub conducerea regionalei de partid pentru Ardeal. Anunţat bilunar din cauza piedicilor puse de cenzură au apărut numai 17 numere (2 numere în dec. 1936 şi 15 în perioada ianuarie 13 dec. 1937) cînd este suspendat de guvernul Goga-Cuza. Redactat la început de un grup de U.T.C.-işti, poartă subtitluri „Ediţie literară"; „ediţie socială-culturală" devenind apoi organul Frontului Plugarilor. Ziarul a avut trei redacţii: la Dej, la Runcul Solvei din fostul judeţ Năsăud, apoi la Cluj, cînd apare „sub conducerea unui comitet". În pagina literară sub rubrica „Prometeii omenirii" este publicată biografia lui Puşkin. Ziarul mai publică şi numeroase poezii scrise de ţărani, cu un viu conţinut realist—fapt deosebit de important deoarece se dovedeşte interesul ziarului pentru creaţia oamenilor din popor.

Revista „Cuvîntul liber" (săptămînală). Primul număr apare la 11 nov. 1933, iar ultimul la 26 iulie 1936. În primul număr întîlnim poezia *Războiul* de Victor Hugo în traducerea lui A. Toma şi articolul lui D. Botez, *Hara-Kiri* în care se ridică contra acelor intelectuali care admiţînd rolul de trompetişti ai burgheziei, „o iau în capul coloanei, pentru ca bestia din urmă să aibă un spate pe care să aplice talpa de gorilă cu insigna respectivă." În acelaşi număr, p. 67 — Al. Sahia publică nuvela *Execuţia din primăvară*, iar în nr. 4, p. 10, nuvela *Moartea tînărului cu termen redus*. Tot Al. Sahia publică în nr. 26 p. 5 (mai 1934) nuvela *Moartea înghiţitorului de săbii* iar în nr. 38 p. 8—9 (28 iulie 1934) nuvela „Întoarcerea tatei din război".

Printre colaboratori se numără T. Arghezi, G. Bacovia, Iorgu Iordan, N. D. Cocea, Radu Popescu, Şerban Cioculescu, Victor Eftimiu, E. Jebeleanu, Barbu Lăzăreanu; Geo Bogza publică cîteva reportaje importante din viaţa tăbăcarilor şi a petroliştilor, iar A. Joja semnează articolul *Fascismul — expresia capitalismului monopolist*.

Alături de revistele analizate, „Cuvîntul liber" duce o rodnică activitate pentru promovarea unei literaturi realiste. Referindu-se la activitatea acestei reviste, ziaristul Ilie Zaharia arăta: „În imobilul «Adevărului» îşi avea sediul «Cuvîntul liber» revistă căreia, fără să fie a partidului, publiciştii comunişti care colaborau la ea îi imprimaseră un caracter de

stînga... Spre deosebire de agitația superficială, de gălăgie și de foiala neîncetată din culoarele și camerele „marii prese" la „Reporter", la „Cuvîntul liber" sau la celelalte publicații de atitudine antifascistă era cu totul altă atmosferă..." [1].

Dintre publicațiile minorităților naționale care au fost îndrumate direct sau indirect de P.C.R. citäm:

Revista „Korùnk" subintitulată „Revistă de concepții despre lume, social-științifică și de cultură". Apare în 1926 sub conducerea lui Dienes László, avînd pînă în 1929 o orientare general democratică. Din 1929 trecînd sub conducerea redactorului șef Gáal Gabor, militant de frunte al Partidului Comunist, revista devine un mijloc de răspîndire a concepțiilor celor mai înaintate. Revista și-a oferit paginile nu numai oamenilor de cultură de limbă maghiară din Romînia, ci și celor din Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Austria, Australia, America etc. Referindu-se la programul vechii reviste și la aportul deosebit pe care l-a avut Gáal Gabor, profesorul Kohn Hillel arată succint, într-o cronică publicată în nr. 1 (16) 1957 în „Korùnk": „Gáal Gabor nu s-a depărtat niciodată de la linia generală a partidului. Korùnk dădea glas adevărului comunist și din tot ceea ce trebuia scris, aici vedea lumina zilei maximul din tot ceea ce putea să apară [2]. Revista încetează să mai apară odată cu aplicarea dictatului de la Viena.

Revista „Tömegkultura" („Cultura de masă"), care apare la Oradea în 1932 în limba maghiară, publică numeroase materiale ideologice ca: *Marxismul respinge anarhismul. Ce este imperialismul* etc. O mare parte a revistei este închinată literaturii. În singurul număr care se află la Biblioteca Academiei R.P.R. se întîlnesc fragmente din opera lui H. Barbusse, un articol despre teatrul lui Piscator etc.

Ziarul „Vilagossàg" („Lumina") cu subtitlul „foaie politică" apare la Cluj, în limba maghiară. A apărut în mai 1932. Au fost tipărite numai două sau trei numere, dintre care numai unul se găsește la Biblioteca Academiei R.P.R. Scopul revistei era de a lămuri masele largi din Transilvania asupra situației politice interne și internaționale, în legătură cu criza și consecințele ei. O pagină este închinată Frontului Muncii, iar alta literaturii.

Ziarul „Falvak Nepe" („Poporul satelor") apare la Cluj, după dispariția ziarului „Vilagossàg", cu scopul de a lămuri masele muncitoare de la sate. A apărut neregulat, deși era anunțat ca ziar săptămînal. Se păstrează din anul I—14 numere (primul la 30 septembrie 1932) din anul II—11 numere (ultimul la 19 martie 1933). În ziar se găsesc și materiale literare: versuri, semnate de Ady Endre și alți poeți cunoscuți.

Revista „Front", scoasă de un grup de intelectuali maghiari din Transilvania, în vara anului 1932 la Alba-Iulia. În cele 32 de pagini sînt publicate numeroase articole și studii de literatură progresistă, printre care *La voi strigăm!* de Romain Rolland; *Pînă nu-i tîrziu* de Valentin Kataev; *Soldatul american*, fragment din romanul *Trenul blindat* de Vsevolod Ivanov. Revista publică studiul Clarei Zetkin *De vorbă cu Vladimir Ilici Ulianov despre educarea poporului și artei*. Revista a dispărut repede.

Ziarul „Igazsàg" („Adevărul") subintitulat „ziar unguresc social, politic și cultural". A apărut în limba maghiară la Zalău. Se cunosc două numere (din 10 și 17 februarie 1935). Pe lîngă articole de ideologie antifascistă, ziarul publică și literatură.

Ziarul „Die Woche" („Săptămîna") scris în limba idiș apare cu regularitate în anii 1934—1935. Primul număr apare la 4 ianuarie 1934. Ziarul avea menirea să popularizeze ideile și acțiunile antifasciste în rîndurile populației evreiești din Romînia. Sînt publicate numeroase poezii, alături de studii literare. Întîlnim prezentări critice ale *Colibei lui Moș Toma*, *Poetului proletariatului idiș*, articole ca: *Ce înseamnă proletar în literatură*, *Noua literatură idiș*, *Spre un nou realism*. Și literatura străină este prezentă prin traducerea *Scrisorii către un prieten francez* de Romain Rolland și articolului *Oameni sovietici* de Ilya Ehrenburg. Într-unul din numere sînt publicate interesantele *Scrisori necunoscute ale lui Șalom Alehem către un evreu romîn*.

Revista „Clasove" („Spicuri") apare la Bazargic sub conducerea organizației revoluționare D.R.O. Apar 4 numere în septembrie, octombrie, decembrie 1934 și martie 1935 după care a fost suspendată. Avea subtitlul *Publicație bilunară pentru literatură, artă, știință și*

---

[1] Ilie Zaharia *București, centru al presei comuniste și antifasciste* în „Presa noastră" nr. 9/959 p. 15—16.

[2] Text reprodus din Clara Dan: *Reapariția unei reviste a marxismului militant*, „Korùnk" în „Cercetări filozofice" nr. 3, an. IV, 1957, p. 180.

viață socială. Primele din cele 19 pagini ale fiecărui număr, erau consacrate literaturii. Sînt publicate poezii originale ale autorilor bulgari dobrogeni sau traduceri din scriitorii romîni. Printre traducerile realizate din limba romînă întîlnim poemul *Împărat și proletar* de M. Eminescu. Apar numeroase schițe biografice asupra scriitorilor străini progresiști și articole de critică literară, insistînd asupra legăturii scriitorilor cu viața. Unul dintre articole se ocupă de *Literatura romînă în 1934* iar alt articol sub titlul *Societățile culturale bulgare și acțiunea lor* arată că „Numai o societate culturală care exprimă viața și aspirațiile întregii populații bulgare de aici (Dobrogea) în strînsă legătură cu această populație, poate să fie cu adevărat valabilă". Revista face cunoscut cititorilor aspecte din viața și cultura U.R.S.S., cuprinde rubrici care privesc teatrul, sportul, societățile culturale.

OMUL ÎN LIRICA LUI DEMOSTENE BOTEZ

de AL. HUSAR

Debutînd în literatura romînă cu aproape cinci decenii în urmă, Demostene Botez aduce în peisajul liricii noastre de după primul război mondial, bătută de vîntul decadentismului, o poezie a introspecției și a căutării înfrigurate a omului, menită să ocupe un loc aparte în lirica vremii, prin analiza eului liric, subiectiv, pe de o parte, și urmărirea omului obiectiv, pe plan social, pe de altă parte.

Aceste două coordonate, în care se înscrie evoluția liricii lui Demostene Botez, definesc trăsăturile fundamentale ale creației sale. Alternînd succesiv, sau concomitent, pe direcții opuse, în afară, spre oameni, spre realitatea lor socială, sau — introspectiv — spre poezia recluziunii și disoluției eului neangajat în dialectica vieții obiective, poezia lui Demostene Botez asimilează, prin izvoarele ei, cele două linii de dezvoltare ale poeziei romîne din jurul primului război mondial, linia decadentă și linia progresistă, a poeziei sociale, care avea să devină predominantă după 23 August 1944 și în creația sa.

Refractar curentelor decadente sau avangardiste, cu toate variantele lor, și ostil totodată gîndirismului, Demostene Botez intră în literatură ca poet citadin cu vagi nostalgii sămănătoriste, cîntînd sentimentul dezrădăcinării din mediul rural, ca, de exemplu în *Nostalgie*:

> De ce nu m-ați lăsat la mine-n sat,
> Printre livezi cu meri și nuci bătrîni,
> Prin țarini răcorite de fîntîni?...
> De ce nu m-ați lăsat?...

Manifestîndu-și un deschis dezacord față de aspectul dezolant al vieții, amenințate de dezastrul războiului, în volumul său *Floarea pămîntului* (1920), poetul redă, în poezia *De Paști*, sau *De la țară*, sentimentul regretului distanțării de o lume privită idilic, ale cărei morminte le poartă mișcat în sufletul său.

Evocînd de asemenea, morții uitați... „fără cruci și pietre de morminte, pe cîmpuri largi, la marginea șoselei", manifestîndu-și compasiunea pentru invalizi „tîrînd o neputință de omizi"... în numele acestei umanități încercate de un tragic măcel, el își cîntă revolta și nostalgia eliberării din carcera unei vieți deprimante, lipsită de sens:

> Să scap de viața asta de calic,
> În care locuiesc ca-ntr-un cavou.

Poet al tristeţilor provinciale, al strivitoarelor tîrguri obscure din ţara de ieri, amintind *Însemnările lui Nicolae Manea*, sau *Floare ofilită* din proza lui Mihail Sadoveanu, Demostene Botez redă, în *Tristeţi atavice*, psihologia înfrîngerii omului, victimă a mediului social sufocant:

Tristeţi haine şi adînci
De-aquili cu lanţuri la picioare,
Visînd seninătăţi de stînci
La uşa cuştilor murdare
Tristeţi bolnave de flaşnete
Cu valsuri vechi şi anodine, —
Tristeţi şi moaşte de regrete
Ce veac v-a îngropat în mine?

Elanul poetului se frînge în conflict cu singurătatea lui sfîşiat de apăsătoare tristeţi. În poezia *Destin* el cîntă ecoul unor imbolduri paralizante, fără suport:

Vreau singur să pornesc în larg, şi parcă
Să-mi desfăşor tot sufletul în vînt,
Dar simt cumplit că trupul meu e-o barcă
Cu ancori grele prinsă de pămînt.

Aceluiaşi moment de recul îi aflăm o vie expresie în *Singurătate* şi *In memoriam*, unde poetul analizează cu luciditate golul, pustiul ce-l înconjoară, sentimentul separării de sine, ce culminează în poemul *Somnul* din acelaşi volum:

Îmi pastişez, aşa, propria-mi moarte,
Şi noaptea a trecut fără să ştiu,
Visez tăcut şi-adînc, şi-ntr-un tîrziu
De mine însumi viaţa mă desparte,

pentru a ajunge în poezia *Din adăpost*, o emoţionantă condamnare a războiului, la nivelul unei sumbre privelişti, a vieţii dezumanizate:

Nici sufletul nu mai încape în mine!
Port ochii trişti, privirile tăiate...
Trăiesc fiindcă inima mai bate
Şi viaţa dăinuieşte de la sine.

În *Zilele vieţii (Povestea omului*, vol. II) de pe poziţiile idealismului subiectiv, poetul îşi cîntă în poezia *Înserare* disoluţia eului, în cadrul perspectivei onirice a lumii:

Sîntem cu toţii vis.
De-nchid deodată ochii şi cobor
Cu gîndu-adînc în mine ca-n abis
În întunericul ce par neştiutor,
Mă simt deodată pulbere şi fum
Şi nu mai sînt nimic din tot ce sînt,
Şi mă desfac ca praful de pămînt
Învălmăşit de un vîrtej pe drum

Aceeași viziune a trecerii *dincolo* de pragul sensibil al realității, într-o lume a strivirii, a disoluției omului, a eului liric, ne oferă volumul *Cuvinte de dincolo*, în care poetul își contemplă pasiv agonia morală:

Iată, Doamne, sufletul meu e mort.
Singur nu știu unde să-l arunc.
Nu mai pot de acuma să-l mai port
Cum aș duce în brațe un prunc
Mort.

În poezia *Tristeți fără motiv* poetul duce pînă la capăt analiza dezastrului descompunerii omului, a disoluției eului său:

Dintr-un trecut obscur ce glas mă cheamă
Fantome de amintiri fără mormînt,
Dorinți care au murit fără cuvînt,
Strigoi ce-n noaptea mea se tot destramă.

Din vremi de care nu-mi aduc aminte,
Din tot ce-n mine singur nu mai știu
Se urcă șoapta voastră de cuvinte
Cu glasul unui îngropat de viu

De asemenea în poezia *Trecut*, evocînd peisajul psihologic, surprins în *Melancolie* de Eminescu, poetul dă glas sentimentului înstrăinării de sine, al propriei destrămări:

Din viața mea îmi amintesc
Ca de un roman cîndva foiletat
Pe care nu-l mai am ca să-l citesc,
Pe care l-am uitat...

Reflex al aceluiași moment psihologic, poezia *Simbol de iarnă* redă gravitatea izolării poetului, dezorientarea sa, în perioada în care lirica lui Demostene Botez devine expresia destinului omului strivit de viață în societatea burgheză.

Trecătorule,
Eu nu-ți pot spune unde să mă duci,
N-am casă, n-am prieteni, sînt ateu.
De la-nceput stau singur la răscruci
Și nu-mi știu drumul meu...

Dar starea poetului generalizîndu-se, în această etapă a creației sale, la nivelul unei întunecate viziuni a vieții, mai exact a epocii, în *Univers*, reflectă conștiința tragică a vremii, revers al unor stări sociale exasperante:

Ce e cu mine, ce-i cu voi,
Halucinați contemporani!
Să strige peste mii de ani
Acel ce știe ce-i cu noi.

Comparîndu-se cu o „inscripție veche de cine știe cînd", în poezia *Inscripție*, din același volum, poetul se întreabă dezorientat:

Cine-a incrustat aceste slove neînțelese.
Ce spune semnul lor?
Nu-nțeleg nimic, nu pot descifra nimic.
Port în mine taina fără s-o pricep
N-am cheia nici unui cuvînt,

iar în *Amiaza de vară*, punînd de asemenea sub un semn de întrebare propria-i viaţă, surprinde spectacolul sterilizării şi mecanizării spirituale a omului dezintegrat, într-o lume care nu-l promovează pe sine ca om:

Trece soarele prin mine ca prin geam
Ce mai sînt? Ce mai am?
Ce-am rămas?
Inima-mi bate, mecanic, ca un ceas...

Cînd în poezia *Domnule Eu* (scrisă în 1937), poetul transpune într-un viu dialog cu eul pierdut „autoasasinat, incinerat"... (ce-i apare în ipostaza de „strigoi" sau „fantomă"), problematica eului liric, în această etapă a creaţiei sale, ia forme grave, proporţii dramatice, spectaculoase:

Domnule Eu,
De unde-ai răsărit în astă seară,
Chip de estampă veche şi documentară,
Fotografie de album cu-ncuietori,
Cu autografe şi cu flori
Presate,
Cu clorotice petale de mult decolorate,
Cu aripile unor fluturi de muzeu, —
Domnule Eu?...

Volumul *Cuvinte de dincolo* — axat pe ideea dedublării, surprinde un aspect în fond esenţial al dezintegrării dramatice a omului în societatea burgheză.

Sentimentul izolării, al „solitudinii fără sfîrşit" îşi face loc astfel în lirica sa, ca o consecinţă a concepţiei sale despre lume şi viaţă, idealistă în esenţă, în această etapă a creaţiei sale, dar şi ca un efect al nonaderenţei poetului la realitatea zilelor lui.

Pe această linie a izolării, a dezintegrării din viaţă a poetului, drumul duce spre moarte, spre suicid. Ne-o ilustrează poezia *O scrisoare pentru Serghei Esenin* şi *Sinucidere*, cea dintîi încheindu-se cu amarele versuri:

Învaţă-mă să mor, Serghei Esenin,
— Tu care-ai avut înţelepciunea şi delirul vieţii.

Volumul se încheie cu poezia *Urlet*, oglindind marea dramă interioară a poetului, care nu mai poate fi exprimată decît printr-un urlet:

În ceasul acesta cînd totul mă doare,
Cel mai frumos vers, cel mai frumos
Singurul vers al omului singur
.....
Urletul meu
Fără... nici...o...aş...tep...tare...

Urmărind pînă aici un filon al lirismului lui Demostene Botez, filonul intimist, care atrage mesajul său liric într-un impas, anunţat în volumul *Floarea pămîntului* prin *Putrezim* (unde viziunea disoluţiei omului în societatea burgheză atinge nivelul unei viziuni a putrefacţiei lumii), subliniem faptul că Demostene Botez ne transmite în acelaşi timp un mesaj pozitiv, realist,

umanist, chiar în volumele debutului său. Cu mult înainte de 23 August, lira poetului se-ndreaptă spre oameni, devine ecoul durerilor lor, într-un veac sfîșiat de adînci contradicții, pe care poetul le cunoaște de mic. (Vezi poezia *Partidul* din *Versuri noi* 1953—55 etc.)

În *Zilele vieții*, în poezia *Religie*, el preconizează o religie a dragostei, a iubirii de oameni, a atenției față de omul simplu, zidarul constructor, „gol și flămînd":

Omule, ce urci pe scheli mereu,
Cărămizi, de dimineață pînă seara,
Cum aș vrea să-ți port și eu povara,
S-o-mpărțim, să nu-ți mai fie greu!...

Fără a vedea soluția justă, radicală, a răului social, fără a avea perspectiva de clasă, în această etapă a creației sale, poetul pleacă de la ideea iubirii de oameni în accepția ei cea mai generală, ca un panaceu social:

Să te întorci la cei de primprejur
Cu tălpile-n țărînă și azur
Să dai căldura-mbrățișării tale
Întîiului, ce-ți va ieși în cale

mergînd pe linia unui tolstoism care predică neîmpotrivirea la rău, nonviolența, pe fondul suferinței universale a unei umanități necăjite, lipsite de sprijin și perspectivă:

Vei ști că sufăr toți și-i vei iubi,
Și la un loc cu toți vom suferi, —

ignorînd jocul forțelor sociale antagonice, originea răului social și perspectivele de îndreptare a racilelor societății.

Solidar cu „durerea întregii lumi" („Prin suflet simt durerea lumii toată"), prin dorința sa de a da glas suferinței obștești, Demostene Botez formulează în același timp, în poezii ca *Moartea șomerului* (scrisă de 1 mai 1932), *În mină* (apărută în revista „Cuvîntul liber" din 1934), sau *Fabrica* (apărută în „Torța", din 1935), o vehementă filipică îndreptată în contra societății burgheze, luînd apărarea omului simplu, strivit sub povara injustiției sociale, care ajunge treptat la conștiința de clasă:

Să ne grăbim, strigoi ai omenirei,
Să nu ne ajungă oamenii din urmă,
Să nu ne prinză-ntîrziind pe sus,
Să nu ne vadă negri ca pămîntul,
Să nu ne simtă ochii ca oțelul,
Să nu ne aducă scrîșnetul de cari al beznei,
Să nu ne înspăimînte cînd vor descoperi că sîntem oameni
Și noi, scafandrierii pămîntului...

Pe linia poeziei lui Eminescu, din *Viața*, Ion Păun Pincio, D. Th. Neculuță, A. Toma, Demostene Botez denunță tăios, de pe pozițiile proletariatului, caracterul nefast al societății burgheze, imoralitatea claselor dominante,

falsa lor strălucire, exploatarea de clasă, care duce la stoarcerea celor ce-şi mistuie viaţa în mină:

Trebuie aur pentru amante,
Pe cercei cu diamante,
Şi pe broşe cu safir,
Pe odăjdii, pe potir
Pe coroane, pe inele,
Şi pe nasturi de livrele,
Aur!

De pe aceleaşi poziţii, Demostene Botez cîntă în *Fiul omului* (1932) suferinţa şi truda omului muncii din ateliere şi fabrici, surprinde procesul dezumanizării lui în contact cu maşina, în societatea burgheză.

Acelaşi proces îl denunţă în poemul *Cîntecul Crăciunului*, scris în 1932, iar poezia *Apostrofa săracului*, scrisă în 1943, relevă fondul uman al săracului, pe linia umanismului proletar al lui Gorki:

Şi totuşi sub aspectul de tip de panoramă,
Eu port cu demnitate spăimîntătoarea dramă.
Aceea anonimă, fără subiect şi nume.
A celui pentru care nu este loc în lume...

* * *

După 23 August lirica lui Demostene Botez devine conştient, consecvent umanistă. Răsturnînd perspectiva egotică, drama eului se lichidează şi poetul se-ntoarce cu faţa spre oameni, spre oamenii vii ai epocii sale, spre problemele lor. Volumul său *Floarea soarelui*, apărut în 1953, se deschide cu o strofă ilustrativă în acest sens. Apelînd la simbolica analogie a eului liric cu floarea soarelui:

Mă întorc acum spre viitor cu faţa,
Lumina lui îmi trece-adînc prin pleoape
Şi oamenii îmi sînt şi mai aproape
Şi parcă m-a luat de mînă viaţa.

Avînd totodată revelaţia maselor ce construiesc prin truda lor o viaţă mai bună, poetul scrie:

Eu secolului meu i-aud povaţa,
Spre el vin milioane să se-adape
Cînd soare răsare dimineaţa...

Axat pe o filozofie opusă idealismului subiectiv, pe care în *Filozoful idealist* poetul îl contestă, în noua etapă a liricii sale, lărgindu-şi orizontul poetic şi adîncind mesajul său umanist, la o vîrstă de peste 60 de ani, Demostene Botez descifrează „povaţa" veacului său, dîndu-ne o cronică a acestor ani, care opune imaginii dezolante a vieţii din *Cuvinte de dincolo*, faptul regăsirii luminoase a omului în *Descoperire*:

Prin galerii cu-nalte bolţi de dom,
Acum, tîrziu de tot, am dat de-un om
Ce m-a învăţat că steaua mea polară
D-abia acum începe să răsară,

Dar să n-o caut în ce a fost și-n mister,
Ci să mă uit încrezător spre cer,
Și înainte să tot merg mereu...
Iar omu-acela, ce-am găsit, sînt eu.

În același timp, poezia lui Demostene Botez ne descoperă omul, omul nou, al epocii, în realitatea lui obiectivă de pe pozițiile clasei muncitoare:

Pe tine vreau acuma să te cînt
Pe tine, muncitor necunoscut,
Cel care ai luptat și ai căzut
Cu fruntea în zăpadă, la pămînt.

Într-o suită de imagini desprinse din viață, din realitate, chiar în volumul său *Floarea soarelui* (1953), poetul ne oferă aspecte din viața nouă a țării, din ambianța social-economică și spirituală a omului nou în plină apariție în procesul construcției vieții noi a poporului nostru. În poezii ca *Metamorfoză*, *La grădinărie*, sau *Cules de vii la colectivă*, își fac apariția figuri pozitive, oameni de tip nou, implicați în viața economică a țării.

Volumul *Oameni în lumină* (București 1956) aduce în acest sens o contribuție esențială la configurarea noii viziuni despre om a poetului. Apar aici, în poezii ca *Octombrie*, *Patria*, *Oastea populară* și altele, exponenții mulțimilor descătușate, oamenii noi, care alcătuiesc peisajul moral al patriei noastre, care definesc, într-un sens, însăși patria:

Și oameni, vezi, cum n-ai văzut nici cînd
Cu fruntea sus, cu ochii plini de viață,
Muncind cu toții în același gînd,
Cu hotărîre aprigă pe față.
Toți acești oameni, lumea asta-ntreagă,
Aceasta este Patria ta dragă!

În alte poezii ca *Aviatorul*, *Studii* sau *Tovarășul comandant*, *Scrisoarea soldatului Moruzan*, sau *Santinela* și *Noapte*, apare, în contrast cu imaginea omului din *Floarea pămîntului*, chipul luptătorului optimist, avîntat, tresărind de viață și animat de idei generoase, demn și devotat patriei sale, umanizat prin încrederea în om, în măreția morală a omului. Iar în poezii ca *Tovarăși de front*, *În viscol*, *Pe linia Bumbești-Livezeni*, *La tunel* etc. se oglindește chipul omului nou, combatant reintegrat în peisajul moral al familiei, al patriotismului socialist, al dragostei omului față de om.

Poetul găsește în poezia *Întîlnire* din volumul *Prin ani* o justificare teoretică înaltă a iubirii de oameni, a afecțiunii pentru omul simplu, „zeu bun și uman", în ideea muncii, care unește într-un vast sistem de relații de colaborare, pe creatorul de artă, poet, scriitor de producătorii bunurilor materiale:

Și mă gîndesc:
El poate
Mi-o fi țesut și haina mea din spate,
Sau a făcut, cu trudă și sudoare,
Sandalele acestea din picioare,
Sau,
Nu știu bine,
Chiar și cămașa asta de pe mine.
El, poate,
Sau altul, ca și el, la fel,
Mi-a dat chiar astăzi blidul cu bucate.

Aceeaşi idee o dezvoltă poetul în poezia *Noapte*, un impresionant salut adresat unui muncitor anonim, unui mecanic de locomotivă de care poetul se simte legat printr-un fluier de tren. E ora două noaptea. La masa de lucru, şlefuind versuri, poetul notează:

E liniştе şi totu-i neclintit,
De parcă aş fi trecut în altă lume,
Şi parcă aceste versuri sînt postume,
Şi timpul însuşi parcă s-a oprit,
Dar liniştea aceasta dintr-o dată
Parcă a ţipat neomenesc de tare,
Că a fost, pe neaşteptate sfîşiată,
De un fluierat de tren din depărtare.

Un fluid de nobilă umanitate însufleţind pe poet la auzul acestui fluier de tren, el dă glas emoţiei, comuniunii intime cu omul simplu, căruia-i răspunde scriind:

Şi fluieratul trenului fugar,
În ceasu-acel tîrziu, mi s-a părut
Ca un semnal de frate, un salut,
Ce mi-a trimis mecanicul în dar.

Orientînd inspiraţia sa în direcţia expresiei fraternizării cu omul simplu, necunoscut, poetul încheie:

De aceea potrivesc aici, pe ascuns,
Cuvinte dăltuite, pîn-tîrziu,
Să le trimit, spre uzină, drept răspuns,
Acelui om pe care nici nu-l ştiu.

Aici găsim noua optică prin care în poemul *Artă poetică*, din fruntea ciclului *Versuri noi*, publicat în volumul *Versuri alese* (1955), Demostene Botez privea poezia. Preconizînd „versul nou", în care să încapă.... şi noile imagini

A tot ce-acum creează omul nou,
Să sune-n el al timpului ecou...
Şi-n orice vers volume-ntregi de pagini

poetul înclină spre o poezie clocotitoare, „ca! viaţa însăşi", inspirată din viaţă, din realitate, inundată de dragostea faţă de om, în pas cu vremea, dînd glas aspiraţiilor omului simplu, de la nivelul unei înalte perspective istorice revoluţionare, ea însăşi expresia unor noi relaţii între poet şi om. De aici noua imagine a omului „obidit, de rînd" în poezii ca *Turnătorul*, *Pămîntul către om*, sau mai ales *Omul*, adevărat imn al omului simplu, în care relevarea valorii estetice transfigurînd frumuseţea morală, acordă figurii omului nou o perspectivă de apoteoză:

Iată-l sus, privind în zări,
Peste întinderi de cîmpii
Unde case-jucării
Stau pierdute-n depărtări.
.....

Pînă-n munții, cetățuie...
Roș în soarele de apus,
Omul neclintit de sus
Pare-n bronz turnat, statuie.
Și pe cerul clar, senin,
Avîntat ca într-un zbor
Omu-acesta muncitor
E cu soarele vecin.

Răsturnînd astfel perspectiva egotică a vechii sale poezii intimiste, introspective, Demostene Botez realizează, după 23 August 1944, un progres în direcția incorporării omului în lirica sa, pe dimensiunea socială a vieții, a existenței lui obiective. Aceasta acordă liricii sale un nou conținut și un profil exemplar în evoluția liricii noastre.

Umanismul poetului se realizează în raport cu realitatea epocii. Poetul se cristalizează în contact cu oamenii simpli, cu viața lor nouă, pe linia unei poezii luminoase, deschise, avîntate și optimiste. Experiența morală a poetului ilustrează acest fapt. Lirica sa, limpezită prin sursa iubirii de oameni, în noua-i concepție, se întoarce, îmbogățită, spre ei. Forța ei stă în umanitatea pe care o propagă, în lărgirea mesajului ei umanist.

Într-o poezie cu titlul *Inimii mele* poetul cîntă, regăsit, acest fapt. Atmosfera morală, de înseninare, de împăcare a poetului cu sine însuși, se opune aici atmosferei de prăbușire lăuntrică, de înstrăinare, îndepărtare de sine din poezia *Domnule Eu*. Ceea ce îngăduie aici sentimentul de plenitudine a eului, opus sentimentului de gol și pustiu din poezia de odinioară, e însăși ideea iubirii de oameni în noua-i accepție, ideea regăsirii morale a omului istoric, real, care înstrunează lira poetului în noua etapă a creației sale, înviorînd, amplificînd inspirația sa, alimentînd izvoarele ei. Adresîndu-se inimii sale, poetul o consiliază:

Știu bine că ai dreptul la hodină,
Atîția ani ai suferit nespus,
De vis și dragoste de oameni plină.
Dar uită tot trecutul ce s-a dus.
Să-mi bați pînă la ultima terțină;
Mai am atîtea de cîntat, de spus.

Pe aceeași linie, recenta plachetă de versuri *Carnet* (București 1961) reluînd pe de o parte ideea „comuniunii" poetului cu „cei ce sufăr pentru libertate", cu „cei ce mor cu mîinile legate" în societatea capitalistă, dă glas în același timp fraternizării poetului cu omul simplu, eliberat, stăpîn pe viață și pe destinele sale. Poetul înalță o adevărată odă omului muncii în poezia *Zidarului* sau *Tractoristul de noapte*, ca și-n *„Unui pionier"* și *„Unui utemist"*. După cum, în același timp, el adresează un însuflețit *Imn femeii*, privită ca mamă și „tovarăș de viață", iar prin iubirea ei, factor la înălțare a omului:

„Femeie,
tu ești cea dintîi ce-o clipă
Spre lumi de basme ochii mi-ai deschis.
Și fiecărui gînd ai dat aripă
Și fiecărei vieți i-ai dat un vis".

Iubirea de oameni străbate și noua plachetă de versuri a lui Demostene Botez ca o idee centrală, înnobilînd mesajul poetului. În poezii ca *Vulcanul*, sau *Noi am trăit* poetul invocă deschis „o dragoste nouă de om", sau — adevărată distincție a vremii — „emblema dragostei de om", cultivînd în același timp prietenia cu omul sovietic *(Frate al meu mai mare)*, bazată pe comunitatea de jertfă *(Sub un stejar)*, sau pe ideea suferinței comune îndurate de veacuri pînă în ceasul eliberării (poezia *De veacuri*), pe linia unui cald și fecund internaționalism proletar.

Privit în esență, mesajul volumului, considerabil lărgit, în raport cu volumele anterioare, acordă creației lui Demostene Botez un sens umanist, cîntînd biruința omului nou. Astfel poezia *La Muzeul de artă*:

Pe unde au fost portretele regești
Și a complotat în umbră o camarilă,
Lumina zilei intră pe ferești
Iluminînd țăranul lui Băncilă,

ca și *Basorelief de 23 August*, cîntînd succesele clasei muncitoare din țara noastră, cuceririle ei, — exprimă omagiul simpatiei poetului pentru omul nou. În *Basorelief de 23 August*, poetul sugerează ideea unei opere monumentale, „ca un gigantic, milenar panou", menit a cuprinde „în uriașele-i dimensiuni", imaginea omului nou „și fresca lui întreagă de minuni"...

Pe crestele Carpaților, în stînci,
În piatra lor cu aşchii de sidef,
Aș vrea să sap în dăltuiri adînci
Suita unui basorelief".

E poate aici apogeul elanului liric al poetului nostru, chintesența artistică a mesajului său. Umanismul poetului atinge nivelul umanismului socialist, în expresia cea mai înaltă a conținutului său revoluționar.

Observînd că „zi de zi se ridică omul nou, care reflectă în conștiința sa, în năzuințele sale, în structura sa morală, în țelurile sale de viață, noile raporturi tovărășești și de ajutor reciproc, slujirea cu abnegație a intereselor colective, a cauzei socialismului"... poetul scria de curînd, că „Scriitorul este chemat să-și îndrepte atenția către această latură vie și emoționantă — a construcției socialiste, să reliefeze eroii muncii pentru socialism, oamenii noi, plămădiți în procesul construcției și desăvîrșirii construcției socialiste" [1].

Mergînd deci pe linia directivelor P.M.R. în reflectarea veridică a realității prin „contactul viu, permanent al artistului cu oamenii muncii, viitori eroi ai operelor sale", Demostene Botez devine un interpret al omului nou din țara noastră, convins el însuși că „structura morală a acestui om nou, superior, este un izvor proaspăt de inspirație pentru scriitor" [2]. Substituind astfel *eului* obsedant din creația sa anterioară, conștiința mulțimii, poetul cunoaște o eliberare morală ca artist și ca om. În poezia *Eliberare* (Mogoșoaia, 1957), din același volum, el cîntă cu vie sinceritate acest sentiment:

Sînt liberat acuma de cea mai grea povară,
De *Eul* meu tiranic, de dușmanul cel mare...

---

[1] În placheta sa *Scriitor, carte, cititor*, București, 1961, p. 29.
[2] Demostene Botez, *op. cit.*, p. 29.

Această evoluție a eului liric e într-un sens tipică în poezia romînă după 23 August 1944: Etapele ei pot fi urmărite și în lirica lui Tudor Arghezi, Mihai Beniuc, însuși, ca să nu mai vorbim de Eugen Jebeleanu, de Cicerone Theodorescu ori Maria Banuș. Asupra lor plutea, de asemenea, amenințarea izolării infructuoase, sterilizante, în condiții istorice care afectau, în egală măsură, creația lor. În contact cu viața nouă a poporului, izvoarele liricii lor primenindu-se, poezia lor a deschis porți largi omului și devenind mai umană, s-a îmbogățit. Lichidarea eului obsesiv și anarhic, lipsit de viață, prin transgresiunea morală a poetului spre omul nou obiectiv, al epocii, purtător al unui steag umanist, — a dus, în concluzie, la înnobilarea mesajului liric, la simplificarea umană a poetului, la limpezirea lui ca artist. Cazul lui Demostene Botez e, în acest sens, ilustrativ.

Din perspectiva egotică, drumul inspirației sale ducea în impasul izolării de oameni, al solipsismului, al dedublării. Din perspectiva nouă a vieții, drumul creator al liricii sale duce spre oameni, spre viețile lor, lichidînd izolarea și complicațiile dedublării, curmînd sentimentul grav al „solitudinii fără sfîrșit"...

Cînd, adresîndu-se poetului tînăr, Demostene Botez îi recomandă, în *Scrisoare unui tînăr poet ieșean*, orientarea în direcția regăsirii mulțimilor, a vieții reale a oamenilor din jurul său, de natură să-i fecundeze creația, el arată desigur, o experiență, din consecințele căreia poeții tineri ai țării n-au decît de învățat.

În *Ștafeta generațiilor* poetul semnează adevărate sentințe, în care dezvoltînd aceeași idee, opune sterilității viziunii narcisiste, bogăția lirismului derivînd din viața nouă a mulțimilor, din profunzimea conținutului ei:

Să nu scrii fără dragostea de om,
Că-ți va fi stearpă orice încercare,
Cînd nu rodește-n lume nici un pom,
Cînd n-are nici căldură și nici soare.

Să scrii cu gîndu-ntreg la omenire,
Iar nu trăgînd cu ochii în oglindă.
Că cel ce-aleargă după nemurire,
Cum nu-ți prinzi umbra, n-are s-o mai prindă.

Studiind astfel omul în lirica lui Demostene Botez, problemă cheie a conținutului operei sale poetice, definim mai precis contribuția sa în lirica noastră, dar, în același timp, ridicăm o problemă de fond, de natură să arunce — prin analogie — punți de înțelegere a unor aspecte esențiale ale evoluției liricii noastre.

REPORTAJUL LITERAR

de prof. MARIA GEORGESCU

Întrucît ne-am propus să vorbim despre reportajul literar, trebuie să facem, de la început, o precizare și anume: deosebirea dintre reportajul jurnalistic și cel literar.

Reportajul jurnalistic sau reportajul articol de ziar, cum i se mai spune, face parte din marea familie a publicisticii împreună cu editorialul, foiletonul, nota informativă, recenziile, cronicile.

Reportajul literar are ca punct de plecare tot publicistica, însă prin folosirea mijloacelor artistice în redarea conținutului, depășește hotarele acesteia, rămînînd cîtva timp la granița dintre studiu și povestire, cum a spus Maxim Gorki, pentru ca mai tîrziu, cam în jurul anilor 1946—1948, în țara noastră, să devină un gen de sine stătător, cu drepturi egale pe lîngă celelalte genuri ale literaturii beletristice.

Reportajul jurnalistic, din motive de spațiu, e constrîns să se rezume numai la o prezentare faptică, fără argumentare amplă, fără comentarii asupra celor relatate din care să se desprindă idei și sentimente. Acest fel de reportaj se limitează numai la informarea cititorului.

Folosind caracteristicile generale ale tehnicii jurnalistice, îmbinate cu unele particularități ale literaturii, reportajul literar îmbrățișează faptele în mod complex, arătînd punctul de vedere al autorului, comentînd și scoțînd în evidență semnificativul, reliefînd profilul moral.

La Consfătuirea de la Moscova a reporterilor, din 1934, la care a participat și Alex. Sahia, Gorki a cerut scriitorilor să-și formuleze un punct de vedere față de cele relatate. Respectarea acestei cerințe face și mai vizibilă diferența dintre reportajul articol de ziar și cel literar.

Așadar, reportajul literar constă în relatarea imediată și exactă a celor văzute personal de autor sau asupra cărora s-au cules informații la fața locului și față de care autorul își arată punctul său de vedere căutînd să ne convingă printr-o argumentare amplă și să ne deștepte idei și sentimente prin comentariu liric și realizarea artistică.

Analizînd cu atenție această definiție, observăm că punctele ei de sprijin coincid cu cerințele reportajului literar și sînt următoarele: relatare faptică exactă, argumentare susținută, formularea punctului de vedere, comentariu liric și realizarea artistică.

În ceea ce privește formularea definiției, aceasta poate fi făcută în chip variat, cu singura condiție ca să fie, neapărat, incluse coordonatele menționate.

nate mai sus. Linia de hotar între reportajul jurnalistic și cel literar este trasată tocmai de ultimele 3 cerințe: arătarea punctului de vedere, comentariu liric și realizarea artistică.

Detractorii reportajului nu-l recunosc ca aparținînd beletristicii, mai ales pentru motivul că cere o riguroasă respectare a adevărului, ceea ce contravine specificului literaturii beletristice, nesocotind însă faptul că adevărul este prezentat într-o desăvîrșită formă artistică și că în această ambianță e capabil să deștepte idei și sentimente ca orice creație artistică.

Articolul de ziar zugrăvește aspecte din realitate și, în scopul de a convinge, folosește demonstrații logice, apelînd la raționamentul cititorului pe cînd reportajul literar, deși redă tot realitatea, trezește idei și sentimente prin imagini artistice, procedeu caracteristic artei literare. Deci: și articolul de ziar și reportajul literar relatează aspecte din viață și urmăresc să convingă, însă prin mijloace diferite. Articolul de ziar prin demonstrații logice, reportajul literar prin imagini artistice. *Folosirea imaginii artistice ca mijloc de redare a realității, încadrează reportajul literar — indiscutabil — în beletristică.*

Și acum se pune întrebarea: ce este reportajul literar, o specie a unuia dintre genurile literare cunoscute sau un gen nou, apărut datorită condițiilor istorice ale epocii noastre de frămîntări revoluționare și de făurire a unei vieți noi?

Dacă ne situăm pe poziția că este o specie, sîntem constrînși să precizăm cărui gen literar aparține, lucru imposibil, deoarece specificul reportajului nu permite aceasta și iată de ce: prin relatarea faptică sub formă de povestire, s-ar apropia de genul epic; prin comentariul liric, care exprimă punctul de vedere al autorului, s-ar încadra în genul liric.

Nu este vorba, în reportaj, de firească împletire de elemente lirice și epice, așa cum apare în operele literare, ci de o fuziune totală între genul epic și liric, deseori și dramatic, cum e cazul în multe dintre reportajele actuale, în care semnificativul reiese din dialogul reporterului cu eroii prezentați. Reporterul nu face o expunere seacă de întîmplări, ci participă direct și activ, își spune părerea, interpretează, generalizează, scoate în evidență valoarea socială și morală a faptului cotidian, atît de neînsemnat în aparență.

Toate acestea duc la concluzia că reportajul e un gen literar nou, un gen revoluționar născut și călit în focul frămîntărilor și al înfăptuirilor epopeice ale erei noastre socialiste. Reportajul este genul cel mai operativ, cel mai eficace mijloc de stimulare a energiilor creatoare, de mobilizare a forțelor, de popularizare a biruințelor clasei muncitoare.

Afirmînd că în reportaj se produce o fuziune totală între liric și epic, nu trebuie să cădem în greșeala de a reduce reportajul la un hibrid literar. Reportajul literar e un gen cu un specific bine determinat, cu o originalitate vădită, așa cum însăși definiția o reliefează. Ceea ce îl caracterizează — individualitatea sa ca gen — constă în felul cum este realizată imaginea artistică și în felul cum sînt redate personajele și situațiile tipice.

Analizînd imaginea artistică din reportaj, observăm deosebiri esențiale față de imaginea artistică din nuvelă, roman. Romancierul realizează imagini veridice care nu au decît rar corespondent în realitate, pe cînd reporterul ne dă imaginea realității însăși. Scriitorul poate să dea curs liber fanteziei,

imaginînd situaţii, creînd personaje, cu singura condiţie ca să realizeze o imagine veridică a realităţii. Reporterul însă trebuie să selecţioneze tipicul, esenţa fenomenului, şi să-l prezinte exact ca în realitate, folosind fantezia, nu pentru a crea situaţii şi caractere, ci pentru a scoate în evidenţă ceea ce ar putea scăpa la prima vedere, dar care este esenţial.

Reporterului i se impune să prezinte fapte reale, controlabile şi semnificative. În această privinţă, P. A. Pavlenko, vorbind despre experienţa sa reportericească, spunea: „Cele mai izbutite lucruri le scriu aflîndu-mă alături de ceea ce vreau să povestesc... simt nevoia să văd măcar cu un ochi sau să simt cu mîna căldura întîmplării descrise".

Dar „faptele nu pot vorbi de la sine" spune criticul sovietic Kardin, dezbătînd problema realitate şi ficţiune în reportaj [1].

Pentru a face dintr-un fapt obişnuit, dar tipic, un fapt care să stîrnească interesul, să impresioneze, e nevoie de o deosebită măiestrie artistică. De aceea, poate interveni şi trebuie să intervină ficţiunea, dar cu măsură. După părerea lui Kardin: „nu se poate stabili un etalon în privinţa necesităţii şi dozajului ficţiunii în reportaj, aceasta depinzînd, în ultima analiză, de cerinţele plasticizării care sînt diferite de la caz la caz" *(Ibidem)*.

Respectînd precizia factologică în dezvăluirea esenţei lucrurilor şi fenomenelor, folosim ficţiunea numai în măsura în care contribuie la reliefarea, cu mai multă expresivitate, a realităţii. Unii reporteri, negăsind suficiente mijloace de convingere, alunecă pe panta fanteziei, plăsmuind fapte şi oameni, ceea ce denotă superficialitate în munca reportericească, lipsă de nivel ideologic şi de orientare artistică şi profesională. Cultivîndu-se în mod exagerat plăsmuirea, se denaturează genul.

Mai există deosebiri între reportajul literar şi celelalte opere beletristice şi în ce priveşte prezentarea omului, precum şi în privinţa tipizării. „În literatură, eroul este un aliaj" după acum afirmă Ilya Ehrenburg, pe cînd în reportaj este redat un om existent în realitate, aşa cum a fost văzut de autor la un moment dat. Romancierul plăsmuieşte un personaj tipic — de exemplu Anton Filip din *Bărăgan* sau Ilie Barbu din *Desfăşurarea*, pe cînd reporterul trebuie să descopere în realitate omul care întruneşte însuşirile tipice ale categoriei sociale respective. În această privinţă, se pot da nenumărate exemple. Ne oprim la unul cunoscut din munca noastră la catedră — maistrul de cultură Buhu Fritz din reportajul *Codlea* de Traian Coşovei.

Anton Filip şi Ilie Barbu, deşi sînt personaje tipice, sînt în totul plăsmuite de autor, în timp ce Buhu Fritz este o realitate umană care poate fi identificată.

Din cele spuse, se desprinde concluzia că imaginea artistică a reportajului literar este o imagine specifică, deosebită de a celorlalte creaţii literare, fiindcă în realizarea ei nu intervine ficţiunea decît în scopul şi în măsura de care am amintit. Şi atunci ne însuşim în totul definiţia dată de G. Macovescu imaginii artistice a reportajului literar: „Un tablou concret şi totodată generalizat, avînd o valoare estetică, dar desprins din realitate şi adus în faţa cititorului" [2].

---

[1] Kardin — Eroul zilelor noastre în „Voprosî literaturî" nr. 6/1959.
[2] G. Macovescu — *Unele probleme ale reportajului*. p. 38 E. S. P. L. A. 1956

Folosirea exagerată a ficțiunii duce la crearea de poeme în proză, schițe, nuvele, contribuind în felul acesta la denaturarea genului sau chiar la dizolvarea lui.

Critica burgheză consideră că domeniul reportajului este perisabil, că el nu poate înfrunta vremea ca celelalte genuri, deoarece obiectul său dispărînd în timp, nu mai prezintă interes.

Reportajul nu este perisabil atunci cînd se pun probleme deosebite care pot interesa generațiile următoare și dacă este realizat într-o formă artistică. Referindu-ne la reportajele lui Geo Bogza, în special la cele care relatează momente din lumea petrolului, din mine, din munca groaznică a tăbăcarilor, observăm că acestea reprezintă un document istoric, o bogată sursă de informare pentru generațiile următoare prin zugrăvirea acelor sumbre aspecte din Romînia capitalistă.

Următorul citat extras din *Peisaje petrolifere*, (vol. I, p. 19) este concludent:

„Dar în Runcu, celebra schelă petroliferă unde mii de becuri electrice creează un decor fantastic, sondorii locuiesc în bordeie de cîte 2 m, săpate în pămînt. Bordeiele sînt umede, pline de șoareci și de funingine, scufundate în întuneric. Oamenii cînd se întorc de la lucru, bîjbîie orbește pînă dau de zimbilul metalic agățat de o grindină, în care au bucata de mămăligă. Și încep s-o mănînce în ușa bordeiului, la lumina rece a lunii".

Valoare documentară, și educativă în același timp, au și reportajele scrise după 23 August 1944, în care se arată eforturile titanice ale omului nou — Prometeul timpurilor noastre — în lupta pentru înfăptuirea comunismului. Generațiile următoare vor descifra, în aceste scrieri, trecutul, vor prețui munca și jertfele înaintașilor, ceea ce va constitui pentru ei un impuls în lupta pentru progres, pentru înțelegere și fericire între oameni.

Căutînd să identificăm drumul istoric parcurs de reportaj, trebuie să menționăm că apariția sa este în strînsă legătură cu dezvoltarea presei și cu nevoia de a lămuri opinia publică, de a o atrage în marile acțiuni.

Noțiunea de reportaj este de dată recentă, dar rădăcinile sale sînt împlîntate în antichitate la Herodot, Tacit, Cezar, Cicero.

Marele reporter ceh — Egon Erwin Kisch — întocmind o antologie a reportajului, a pornit de la Pliniu cel Bătrîn. Caius Pliniu Maior, manifestînd o veritabilă curiozitate de reporter, a vrut să vadă, cu proprii ochi, erupția Vezuviului din 79 e.n., cînd au fost îngropate orașele Herculanum, Stabia, Resina și Pompei și, apropiindu-se prea mult de vulcan, a murit asfixiat de gaze.

Făcînd o succintă trecere în revistă, mă voi opri asupra acelor scriitori la care se pot descifra unele elemente ale reportajului. *Repet*: nu e vorba de reportaj în sensul actual al cuvîntului, ci de elemente disparate dar caracteristice reportajului de mai tîrziu, elemente care de-a lungul secolelor se vor grupa, cristalizîndu-se într-un gen literar aparte.

Vorbind de Herodot (484—425 î.e.n.) reamintesc că acesta a călătorit foarte mult și a adunat date istorice și etnografice despre diferite popoare, a vizitat orașele grecești de pe țărmul Mării Negre și s-a informat din cele văzute și auzite asupra împrejurimilor și ținuturilor locuite de traci și sciți. Știrile căpătate în mod indirect, le preia în mod critic, căutînd să stabilească sîmbu-

rele de adevăr între diferitele ştiri transmise prin tradiţie. De exemplu ştirile cu privire la Zamolxis.

În citatul de mai jos, identificăm ca elemente anterioare reportajului relatarea faptică exactă şi comentariul autorului.

„În ţara Sciţilor creşte cînepa, o plantă care seamănă mult cu inul, afară numai că este mai tare şi mai înaltă; căci cînepa, în privinţa acestor două calităţi, are avantajul asupra inului; ea creşte şi semănată şi de la sine; cu dînsa tracii îşi fac îmbrăcăminte, care are mare asemănare cu cele de in...

Sciţii iau această sămînţă de in şi o aruncă pe pietrele cele mai fierbinţi scoase din foc; îndată ce a atins pietrele, răspîndeşte un fum şi nişte aburi atît de deşi, încît întrece cu mult efectele unei căldări elineşti; sciţii excitaţi prin această baie, strigă de bucurie; aceasta le ţine loc de baie, căci ei niciodată nu se spală cu apă peste tot corpul; femeile lor iau o piatră aspră şi freacă pe dînsa (ca să le reducă la praf) bucăţi de lemn de chiparos sau de cedru, pe urmă udă acest praf cu apă; după aceea ele întind această preparaţiune, care devine o pastă groasă, peste tot corpul şi peste tot obrazul lor; aplicaţiunea aceasta produce îndată un miros plăcut şi a doua zi, cînd ele şterg aceasta de pe dînsele, se fac curate şi frumoase“ *(Herodot — despre sciţi)*.

Ce este *De bello gallico* sau *De bello civili* decît relatarea şi interpretarea celor văzute şi trăite personal de Caius Iulius Cezar? De asemenea, Cicero, prin epistolele sale, ne transmite un bogat material informativ cu privire la faptele, oamenii şi moravurile epocii în care a trăit.

Făcînd un salt peste secole, ne oprim la Thomas Morus care, în opera sa *De optimo reipublice statu* — cu titlu prescurtat *Utopia* — arată procesul de deposedare a ţărănimii din Anglia de pămînt, în scopul extinderii creşterii oilor, în condiţiile dezvoltării relaţiilor capitaliste în secolul XVI. Autorul care a trăit în acest secol şi a deţinut demnităţi importante în Anglia a avut nenumărate posibilităţi de informare asupra realităţilor politice, sociale şi economice ale epocii prezentate şi, în cea mai mare măsură, povesteşte fapte văzute personal, comentîndu-le în acelaşi timp. Exactitatea celor relatate cît şi atitudinea scriitorului — punctul său de vedere — fac din *Utopia* o lucrare demnă de luat în consideraţie în cercetarea noastră. Citatul următor sprijină această afirmaţie.

„Într-adevăr, în orice colţ al regatului unde se face lîna cea mai subţire şi, ca atare, mai de preţ, dau buzna nobilii, bogătaşii şi chiar şi unii dintre cei ce stau în fruntea mînăstirilor — altminteri oameni cucernici — neîndestulaţi cu veniturile şi cu dijmele fiecărui an, pe care moşiile lor le dau, după obicei, ca pe vremea bunicilor, şi nemulţumiţi că trăiesc în trîndăvie şi strălucire, fără să fie de nici un folos ţării, ci mai degrabă păgubind-o, nu lasă nici un petic de pămînt pentru arături; pe toate le împrejmuiesc, prefăcîndu-le în păşuni, dărîmă case, distrug oraşe şi nu lasă în picioare decît biserica, spre a face din ea staul pentru oile lor“ [1].

Reportajul, ca mijloc de documentare asupra evenimentelor, a apărut în Germania — secolul XIX — o dată cu primele acţiuni de clasă ale proleta-

[1] Thomas Morus — *Utopia*, Cartea I, p. 55, Ed. Ştiinţifică 1958

riatului și ca armă a acestuia. Din acest moment, reportajul se cristalizează ca o creație care se situează — deocamdată — la hotarul dintre ziaristică și beletristică.

Din anul 1844, cînd a avut loc mișcarea țesătorilor din Silezia, există reportajul semnat de Wilhelm Wolffs, *Răscoala țesătorilor din Silezia*. A fost scris sub impresia evenimentelor și publicat imediat. El îndeplinește, în mod deosebit, cerința formulată mai tîrziu de Karl Marx și anume, folosirea metodei dialectice în ilustrarea evenimentelor istorice. Articolul — reportaj al lui Wolffs impresionează prin realism, prin exactitate, prin bogata documentare — dă o mulțime de date concrete — și prin analiza social — istorică a situației. Autorul arată cum s-a desfășurat răscoala, trage concluzii de perspectivă, în vederea schimbării orînduirii sociale, cu cîțiva ani înainte de revoluția din 1848, subliniind că această răscoală este prima acțiune conștientă a proletariatului german și că presa o trece sub tăcere sau falsifică adevărul.

În 1934, la Moscova, din inițiativa lui *Gorki*, s-a ținut o consfătuire a reporterilor la care s-a arătat că legătura permanentă și nemijlocită cu viața este o sursă nesecată de inspirație, că reportajul este mijloc de cunoaștere a vieții, de documentare, că oferă posibilitatea de a desprinde esențialul, tipicul, că *reportajul este un gen literar combatant, ale cărui limite se lărgesc continuu*.

Gorki și Maiakovski au subliniat permanent importanța reportajului ca puternică și eficace armă de luptă a partidului clasei muncitoare și au dat ei înșiși exemplu, cultivîndu-l cu pasiune. De la Gorki ne-au rămas reportaje valoroase ca: *Orașul Diavolului Galben*, *Prin Rusia*, *Despre America*, *Prin Uniunea Sovietică* ș.a.

Pasiunea și seriozitatea cu care privea munca de reporter, reiese din următorul citat extras dintr-o scrisoare a sa către Editura de Stat: „Aș dori să scriu o carte despre noua Rusie. Am strîns pentru ea mult material, extrem de interesant. Am nevoie să vizitez — incognito — fabricile, cluburile, satele, șantierele de construcție, tineretul comunist, studenții, școlile, coloniile pentru copiii primejdioși din punct de vedere social, corespondenții muncitorilor și satelor, am nevoie să mă uit la femeile delegate, la femeile musulmane etc. etc. E un lucru cît se poate de serios. Cînd mă gîndesc la acestea, mi se zburlește părul în cap din cauza emoției" [1].

În *Cum am descoperit America*, Maiakovski ne dă imaginea realităților americane pe care le-a văzut cu proprii săi ochi.

Pe drumul deschis de acești titani ai literaturii sovietice și universale, domeniul reportajului s-a îmbogățit prin noi contribuții. Ilya Ehrenburg, Konstantin Simonov, Mihail Șolohov, Nikolai Tihonov, Valentin Kataev, Aleksandru Fadeev, Boris Polevoi, Nikolai Assanov, Boris Gorbatov sînt nume care fac cinste reportajului sovietic.

Începînd cu deceniul 3 al secolului XX, reportajul cunoaște o continuă și fructuoasă dezvoltare, nu numai în Europa dar și peste ocean, în America, prin contribuția unor reporteri ca John Reed (*Zece zile care au zguduit lumea*), Larissa Reissner, Tretiakov, Kalțov (corespondent al Pravdei care a relatat despre ororile războiului din 1936 în Spania), germanul Hollitscher, ameri-

[1] Vintilă Petru, *La școala reportajului sovietic* în „Veac nou" din 29.IV.55,p.3.

canul Spiwak care au probat prin scrierile lor că realitatea poate fi redată în mod autentic și artistic, în același timp.

Creatorul reportajului modern este Egon Erwin Kisch a cărui artă reportericească l-a impus ca gen.

Egon Erwin Kisch s-a născut la Praga, la 29 aprilie 1885, dintr-o familie de negustori. La Praga și-a petrecut copilăria și ultimele zile ale vieții. S-a afirmat ca scriitor încă din timpul monarhiei austro-ungare, prin foiletonul duminical *Hoinăreală prin Praga* care apărea regulat într-o gazetă. În 1904 a debutat cu un volum de versuri *De pe ramul înflorit al tinereții*, dar renunță curînd la poezie dedicîndu-se prozei. Publică în 1911 *Copiii Pragăi*, o culegere de nuvele, iar în 1914, romanul *Pastorul fecioarelor* care, deși a avut un succes remarcabil, nu l-a determinat să se dedice speciei. Kisch se consacră, în întregime și definitiv, reportajului. În timpul primului război mondial colaborează la ziarele „Prager Tageblatt" și „Bohemia" — acesta din urmă fiind organ al Partidului progresist german. Luptă pe frontul sîrbesc și în Carpați și consemnează „pe viu" cele văzute, publicîndu-le mai întîi sub forma unui jurnal de front intitulat în 1920 *Ostaș în corpul Praga* iar mai tîrziu *Scrie asta, Kisch*! Acest jurnal îl impune ca reporter de valoare mondială. În urma victoriei Revoluției Socialiste din Octombrie, organizează la Viena, Garda Roșie și scoate ziarul „Neue Freie Presse". Pentru activitatea sa revoluționară este arestat, condamnat la 3 luni închisoare și expulzat în Cehoslovacia, pe care o părăsește numai după 3 ani, plecînd la Berlin unde publică *Reporterul frenetic* (1924), care cuprinde reportaje din călătoriile sale prin Franța și Anglia și *Note de drum criminalistice* (1925) în care relatează aspecte fioroase din închisorile vizitate în Europa.

Reporterul frenetic este considerat ca actul de naștere al reportajului modern. În această carte, autorul a dat la iveală toată puterea talentului său îmbogățind literatura cu un nou gen în forma sa cea mai desăvîrșită.

Reporterul frenetic inaugurează în creația lui Kisch seria reportajelor cu caracter social, amplu documentate și realizate cu deosebită măiestrie artistică. Temele sînt luate deopotrivă din viața cartierelor sărace, a mizeriei, a suferinței, cît și din lumea celor bogați, a speculanților, a jefuitorilor poporului. Între 1925 și 1931 călătorește prin patru continente. Vizitează Uniunea Sovietică și scrie 2 cărți: *Despre țari, popi și bolșevici* (1926) și *Asia se schimbă din rădăcini* (1931). În 1926 vizitează Africa, în 1928, călătorind prin Atlantic, cutreieră America, iar în 1931 — China. În 1933 revine în Europa, iar în noaptea incendierii Reichstagului e arestat și deținut 2 săptămîni. După un scurt popas în Cehoslovacia, pleacă din nou într-o lungă călătorie prin Franța, Spania, Belgia, Olanda, Anglia și Australia. Participă la Congresul Mondial Antifascist de la Paris din 1935. Luptă în 1936 în Brigăzile internaționale roșii, în Spania. În timpul celui de-al doilea război mondial se stabilește în America deoarece era urmărit pentru a fi exterminat.

Plecînd de la ideea că reportajul leagă trecutul cu prezentul și cu viitorul, după fiecare călătorie Kisch scrie o carte de reportaje consemnînd cu exactitate cele observate și redîndu-le într-o deosebită formă artistică. Kisch a atacat cu curaj teme și fapte de viață considerate de critica burgheză ca „antiliterare". Scriitorul trebuie să fie conștient de misiunea sa artistică și socială, dar aceasta nu înseamnă că trebuie să redea realitatea seacă, reali-

tatea crudă. Oricît de groaznică ar fi aceasta, trebuie să i se imprime coloritul şi perspectiva creaţiei artistice. Şi aceasta a făcut în mod desăvîrşit Egon Erwin Kisch.

Cercetînd publicaţiile din presa cotidiană, constată cu nemulţumire că apar articole de foarte mică însemnătate, rupte de realitate, al căror conţinut interesa numai pe cei bogaţi, de ex. furtul unei tabachere de aur de la un baron, pe cînd problemele mari erau trecute cu vederea sau reduse la simple note informative şi acestea falsificate. Astfel, despre un atac în care fusese măcelărit jumătate din efectivul soldaţilor şi la care participase şi Kisch, presa nu amintise nimic. Concluzia la care ajunge este că reportajul burghez ascunde în mod vădit adevărul şi, de aceea, Kisch devine un „reporter dezlănţuit într-o lume înlănţuită" necunoscînd piedici în calea sa, cutreierînd lumea în lung şi în lat şi oglindind în celebrele sale reportaje: *Razna prin cinci continente*, *Descoperiri în Mexic*, *Paradis american*, *China în secret*, *Bîlciul senzaţiilor*, *Am debarcat în Australia*, oglindind prima jumătate a secolului XX. El nu se limitează la o simplă relatare de fapte, ci îmbină gazetăria cu poezia „realizînd, cum spune Mircea Brătucu, adevărate arhitecturi de imagini, ingenios construite, în care părţile, lucrate cu migală de artizan, se supun întregului sprijinindu-se reciproc şi alcătuind laolaltă acel rotund estetic care trezeşte în noi emoţia artei".[1]

Arta reportericească a lui Egon Erwin Kisch a determinat un stil „kisch" şi o şcoală cu influenţă creatoare asupra multor reporteri.

„Reportaj cu ştreangul de gît" de Iulius Fucik este considerat printre primele creaţii ale realismului socialist din Cehoslovacia. Ca şi Egon Erwin Kisch, Iulius Fucik a afirmat că opera literară trebuie să aibă mesaj revoluţionar şi bogăţie de idei, transmise cititorului printr-o desăvîrşită formă artistică şi consecvent acestui crez estetic ne-a lăsat preţioase reportaje.

Iulius Fucik a trăit între 1903 şi 1943, desfăşurînd, în scurta sa viaţă, o vie activitate de luptător şi ziarist. A fost membru al Comitetului Central al P.C. din Cehoslovacia şi a fost executat în 1943 pentru activitatea sa revoluţionară. S-a îndreptat spre locul execuţiei cîntînd „Internaţionala" şi primind moartea ca un adevărat comunist. Pentru eroismul de care a dat dovadă, e considerat Erou Naţional al Cehoslovaciei. Într-un articol publicat în 1936, Fucik arată ce înţelege prin erou. „Erou este acel om care în clipa hotărîtoare face ceea ce este necesar să realizezi în interesul societăţii omeneşti". Şi nu s-a dezminţit.

Iulius Fucik este originar din Praga, născut dintr-o familie săracă. Face liceul la Praga şi chiar de pe băncile şcolii se manifestă ca revoluţionar. Se înrolează curînd în rîndurile P.C. din Cehoslovacia şi îşi pune talentul şi priceperea în slujba cauzei proletariatului. Face ziaristică, considerînd că prin aceasta poate servi mai bine cauza partidului. Prin articole şi scrisori deschise, mobilizează forţele la luptă. Scrisoarea adresată în 1931 profesorilor Universităţii din Praga exprimă protestul şi chemarea la luptă a intelectualilor cu ocazia sentinţei de moarte pronunţată de Horthy împotriva comuniştilor Sallay şi Fürst. În 1930, vizitează Uniunea Sovietică în fruntea unei delegaţii de muncitori şi scrie un volum de reportaje intitulat

[1] M. Brătucu, „Luceafărul", Anul III, nr. 14 (49) din 15 iulie 1960, p. 11.

În țara unde ziua noastră de mîine a devenit ziua noastră de ieri. Permanent, în scrierile sale, cheamă la luptă împotriva hitlerismului și-și exprimă convingerea că forțele Uniunii Sovietice vor învinge fascismul. Desfășoară și activitate de critic literar, cronicar dramatic, punînd în Cehoslovacia bazele școlii critice marxiste. La 24 aprilie 1942 e arestat, internat la Pancrat și schingiuit în mod sălbatic de Gestapou.

În groaznica cameră de la Pancrat, de la etajul IV al sediului Gestapoului — camera 267 — Fucik a scris *Reportaj cu șireangul de gît*, puternic act de acuzare împotriva fascismului. Iată cum ne descrie însuși autorul celula în care și-a petrecut ultimele zile ale vieții:

„Șapte pași de la ușă pînă la fereastră, șapte pași de la fereastră pînă la ușă. Asta o știu bine.

De cîte ori n-am măsurat distanța pe dușumeaua de scînduri a celulei din închisoarea Pancrat! O cunoșteam că doar mai stătusem o dată aici, pentru că văzusem prea limpede cît de funestă era pentru popor politica industriașilor și a negustorilor cehi. Poporul meu este astăzi crucificat; pe sală, dincolo de ușă, se plimbă temnicerii nemți, iar undeva dincolo de zidurile închisorii, trăgătorii de sfori anonimi împletesc iarăși firul trădării. Cîte secole îi vor trebui omului ca să poată înțelege ce se petrece în jurul lui? Prin cîte mii de celule de închisoare a trecut omenirea în drumul ei spre progres? Și prin cîte va mai trece? Sfinte dumnezeule, sfîrșitul drumului spre izbăvirea omenirii nu se zărește încă. Și totuși, lumea nu mai e cufundată în letargie, nu mai doarme!"[1]

Primejduindu-și viața, un gardian ceh procura hîrtia și-apoi scotea foile scrise din închisoare și le înmîna tovarășilor de luptă ai autorului. După executarea lui Fucik, soția sa, eliberată din lagărul de la Auschwitz, a adunat foile și le-a tipărit în volum în 1945 sub titlul cunoscut de *Reportaj cu șireangul de gît*. Această ultimă lucrare a lui Fucik constituie un mesaj puternic adresat maselor ca să nu depună armele pînă la zdrobirea definitivă a dușmanilor libertății, progresului și păcii. Dominante în această operă sînt: profundul umanism, ura nestăvilită împotriva dușmanului de clasă și încrederea nezdruncinată în viitorul luminos al proletariatului, făuritorul unei noi orînduiri, mai drepte, mai bune.

Prin bogata activitate de reporter, cît și prin concepția sa înaintată despre artă și cultură, Fucik ocupă un loc de frunte în istoria literaturii universale realist-socialistă.

În țara noastră, reportajul cunoaște o dezvoltare însemnată abia în anii puterii populare. În trecut, unii comiși voiajori au scris reportaje despre țara noastră în care Romînia era prezentată cam în felul următor: „Romînia este o țară frumoasă, locuită de oameni leneși care nu știu să folosească bogățiile, că Bucureștiul este un oraș vesel, cu multe baruri de noapte și cu mulți șobolani, plutind morți pe Dîmbovița; că țăranii sînt sănătoși și frumos îmbrăcați și că în Romînia se mănîncă icre negre și se bea țuică"[2].

Ca elemente anterioare reportajului romînesc, voi aminti unele lucrări de memorialistică, însemnări de călătorie, scrisori literare, pamflete... cum

---

[1] Iulius Fucik — *Reportaj cu șireangul de gît* — cap. III, Celula 267.
[2] G. Macovescu — *Unele probleme ale reportajului literar* — p. 44

sînt: *Jurnal de călătorie în Siberia* și *Descrierea Chinei* de N. Milescu, *Însemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826* de Dinicu Golescu, *Memorial de călătorie* de Gr. Alexandrescu, cele 5 volume *Călătorii* ale lui D. Bolintineanu, I. Ghica și Costache Negruzzi în *Scrisorile literare*.

Dinicu Golescu reproduce cu fidelitate cele văzute, comentează, face comparație cu situația de la noi din țară, arătîndu-și punctul de vedere. V. Alecsandri în *Balta Albă* și Al. Vlahuță în *Romînia pitorească* contribuie în mod evident la netezirea drumului spre reportajul literar din vremurile noastre.

O deosebită atenție merită însemnările lui Al. Russo, intitulate *Iașii și locuitorii lui în 1840* care prezintă trăsături caracteristice reportajului literar prin precizia cu care este realizată imaginea Iașului, sub variatele lui aspecte, prin reliefarea tipicului și prin limba artistică în care sînt scrise.

Cu timpul, reportajul începe să se cristalizeze, diferențiindu-se tot mai mult de simplele consemnări jurnalistice și memorialistice.

Prin activitatea sa de publicist și memorialist, George Topîrceanu ne-a lăsat însemnate pagini de reportaj literar. Însemnările din jurnalul său de campanie și captivitate, adunate în volumele *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, *În gheara lor* și mai tîrziu *Pirin Planina* ne dau un tablou zguduitor al războiului în toată cruzimea lui, autorul mărturisind că „va arăta lucrurile așa cum le-a văzut". Citatul de mai jos îmbină exactitatea relatării cu măiestria artistică.

„Nenorociții noștri țărani nu aveau nimic omenesc în ei; îmbrăcați în niște zdrențe de culoare mohorîtă, fără nume, pe care vîntul umed sau crivățul tăios le hîrțuia în toate părțile, purtînd în picioare cîrpe învălătucite, legate cu sfoară — slabi, murdari, cu fața pămîntie, cu ochii sticloși, cu mintea rătăcită de atîta mizerie, păreau niște cadavre care s-au sculat cu pămîntul în cap și-au ieșit la lumina zilei în hainele lor putrede, îmbibate cu țărînă".

Scriitorii reprezentativi ai literaturii dintre-cele două războaie, ca: N. D. Cocea, Gala Galaction, Panait Istrati, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi ș.a. și-au făcut ucenicia în publicistică, cultivînd, cu bune rezultate, pamfletul și reportajul.

Scriitor și reporter, Al. Sahia reprezintă în evoluția reportajului romînesc un moment de seamă. Gazetar cu fin spirit de observație, capabil să sesizeze esențialul, să tragă concluzii juste, Sahia dă reportajului contururi tot mai precise, făcînd trecerea de la reportajul pur jurnalistic la cel literar.

Martor ocular la procesul de la Craiova intentat conducătorilor grevei de la Grivița, reporterul Sahia a știut să atragă atenția opiniei publice asupra înscenării pusă la cale de uneltele servile ale puterii de stat burgheze, împotriva celor mai buni fii ai poporului. Și-a spus deschis părerea în momentele cele mai critice ale luptei clasei muncitoare și a denunțat, fără teamă, pe dușmanii poporului.

În urma călătoriei făcută în U.R.S.S. în 1934, scrie ciclul **U.R.S.S. — azi** în care ne dă o imagine reală asupra Țării socialismului într-un moment în care dușmanii emiteau cele mai fanteziste versiuni. Autorul pune la dispoziția cititorului un bogat material informativ, cu multe date și cifre, ușor controlabile spre a spulbera neadevărul.

Reportajele lui Sahia se caracterizează printr-o mare concizie atît în privința conținutului, cît și a mijloacelor de exprimare.

„Sahia avea darul ca în cîteva rînduri să expună datele problemei, pentru ca apoi, pe marginea acestor date să-şi demonstreze punctul de vedere cît mai concis, ceea ce impune exprimare clară, fără ocoluri, raţionamente precise, curajoase“ [1].

În reportajul *Şcoala* din ciclul *U.R.S.S. — azi*, printr-o excepţională economie de cuvinte, reliefează specificul şcolii sovietice: „*Şcoala proletariatului*, cum o numesc astăzi, este mijlocul puternic de a clădi societatea socialistă, fără clase. Misiunea istorică a şcolii sovietice este adîncă, progresivă şi umană“ [2].

Arătînd că ideile lui Marx, Engels, Lenin au fost realizate şi prin şcoală, încheie astfel reportajul:

„Această realizare constă tocmai în legătura adîncă între şcoala sovietică cu munca productivă care se face în uzine, în sovhoz şi colhoz, în legătura cu activitatea organizaţiilor şi a instituţiilor sociale, guvernamentale, în legătura cu masele muncitoare care se interesează şi doresc şcoala“ (*Ibidem*, p. 237).

Al. Sahia reprezintă un moment important în dezvoltarea reportajului romînesc, însă adevăratul creator al reportajului literar este Geo Bogza. La Al. Sahia balanţa înclină spre aspectul documentar al problemei, scopul fiind, în primul rînd, informarea. Geo Bogza însă, îmbină în mod măiestru documentarul cu poeticul, ceea ce ne face să ne punem întrebarea: Geo Bogza e un poet sau un reporter? Fuziunea dintre poet şi reporter e atît de desăvîrşită, încît cele două componente ale impunătoarei sale personalităţi, nu pot fi delimitate sau valorificate una fără cealaltă.

Geo Bogza s-a născut în 1908, la Ploieşti. Începuturile sale literare datează din anul 1927 şi constau din poezii de esenţă modernistă publicate în periodice provinciale. În această perioadă, a colaborat şi la „Bilete de papagal“, ceea ce a facut să se resimtă în scrisul său oarecare influenţă argheziană. Anul 1933 marchează momentul în care scriitorul se înrolează în lupta pentru o artă realistă şi revoluţionară. Acum se face limpezirea sa ideologică, acum creaţia sa devine o artă mesaj, făcînd să se scurgă din peniţa sa „trăsnete care să incendieze minţile“. În dubla sa calitate de comunist şi scriitor, Bogza devine un propagandist temerar al ideilor înnoitoare, luîndu-şi cu preferinţă temele din viaţa muncitorilor. Încă din anii adolescenţei, se conturează una dintre cele mai caracteristice trăsături ale artei sale, anume: interesul pentru viaţa cotidiană, preocuparea de a descoperi semnificativul în ceea ce pare banal la prima vedere.

Opera sa este publicată în 5 volume, *Scrieri în proză*, E.S.P.L.A., cuprinzînd, primele trei volume, lucrări apărute între 1934 şi 1954; volumul IV, lucrări între 1934 şi 1957; iar volumul V, lucrări apărute între 1945 şi 1960; Sub semnătura sa a mai apărut volumul *Anii împotrivirii* — Reportaje, Pamflete, articole — publicate între 1934 şi 1939, un fel de cronică a ororilor dictaturii burgheze şi moşiereşti din ţara noastră. Reportajele din acest volum sînt cuprinse şi în unele din cele cinci volume de *Scrieri în proză*.

Pagini contemporane — volum publicat în 1957, Ed. Tineretului — este o culegere de lucrări apărute şi în *Scrieri în proză* cu excepţia următoarelor:

---

[1] G. Macovescu — *Cuvînt înainte* la *Scrieri alese* de Al. Sahia.
[2] Al. Sahia. — *Scrieri alese*, p. 236.

În Jugoslavia 1948, *China adorată* și *Pagini de poezie* (6 poezii din anii 1945—56).

Unele dintre lucrările sale cum sînt: *Țara de piatră*, *Porțile măreției*, *Tablou geografic*, *Anii împotrivirii*, au cunoscut o largă circulație fiind traduse în limba cehă, maghiară, germană, franceză, engleză.

Activitatea literară a lui Geo Bogza, înainte de 23 August 1944, se situează pe o poziție înaintată, democratică și progresistă. Scriitorul demască fără cruțare exploatarea sălbatică a muncitorilor petroliști, a tăbăcarilor, ne dă o imagine zguduitoare a periferiei Bucureștiului, denunță politicianismul burghez, protestînd cu curaj împotriva modului de viață capitalist. Scriitorul se ocupă și de războiul civil din Spania provocat de reacțiunea internă și alimentat de fasciștii germani și italieni. Activitatea sa dinainte de 23 August 1944 are un pronunțat caracter protestatar, iar din punct de vedere artistic, reprezintă un aspect important și original al creației sale.

Maturizarea politică a scriitorului a influențat și concepția sa artistică. Deosebita-i capacitate de observare își îndreaptă obiectivul spre acele colțuri ale realității inaccesibile realismului critic sau neglijate de scriitorii burghezi. După o serie de căutări, reușește să depășească realismul critic și să dea la iveală în reportajele, pamfletele și poemele scrise în preajma celui de-al doilea război mondial, germenii unei arte militante, profund revoluționare, în care se întrezăresc trăsături esențiale ale realismului socialist.

După 23 August 1944, Bogza s-a înrolat în primele rînduri ale luptei pentru democrație și socialism, a devenit activist pe tărîm obștesc și și-a pus condeiul în slujba celor mai de seamă probleme ale actualității, constituind un puternic exemplu și stimulent pentru tinerii scriitori.

În *Cartea Oltului* autorul își făurește arme potrivite pentru a lupta împotriva cenzurii fasciste. Scrisă între 1939 și 1942, în condițiile grele ale fascismului, *Cartea Oltului* apare abia după eliberare, în 1945. La prima vedere ar putea fi considerată ca o operă descriptivă, asemenea *Romîniei pitorești*, dar cercetată în esența ei, i se descoperă o puternică forță revoluționară. *Cartea Oltului* este un imn închinat naturii și proclamă biruința definitivă a poemului în creația autorului.

În *Meridiane sovietice*, Bogza evocă forța, măreția și imensitatea Uniunii Sovietice, slăvind Marea Revoluție Socialistă din Octombrie datorită căreia a fost posibilă prodigioasa dezvoltare a multinaționalei culturi sovietice. Concepute sub forma unei suite de reportaje-poeme, *Meridiane sovietice* au scopul de a scoate și mai mult în evidență valorile nepieritoare create de marele popor rus de-a lungul veacurilor.

Atît în *Meridiane sovietice* cît și în scrierile ce au urmat ca: *Tablou geografic*, *China adorată* sau *Pagini solemne* se remarcă înclinația spre grav, solemn, patetic și o deosebită bogăție și varietate în folosirea mijloacelor de exprimare.

Măiestria sa artistică, originalitatea metodei sale de creație, constă în aceea că pornind de la un fapt diurn, prin reflecții adînci, știe să-i descopere semnificația sustrăgîndu-l banalității și reușind să ne producă o impresie puternică, copleșitoare, ca o lovitură de trăsnet. Iată părerea criticului B. Elvin: „Substratul acestei metode artistice trebuie căutat în ideea că într-o societate nedreaptă, mari drame se petrec fără să fie luate în seamă, ele fiind

comune și cotidiene. În faptele asupra cărora se oprește autorul, există pe lîngă interesul exterior, unul ascuns. Cînd îl descoperim, e momentul unei tensiuni acute. Lovitura e neașteptată, ea consternează și convinge (B. Elvin — Geo Bogza, p. 11).

S-a vorbit mult în ultimul timp despre influența exercitată de Geo Bogza asupra tinerei generații de reporteri. S-a plecat de la un punct de vedere greșit deoarece au fost comparați tinerii reporteri cu maestrul reportajului romînesc, căutînd să se stabilească măsura în care s-a exercitat această influență și apreciindu-se — în raport de această influență — talentul discipolului și valoarea literară a reportajelor create. Nu s-a avut însă în vedere condițiile istorice în care s-a dezvoltat reportajul romînesc — încadrarea sa în procesul de evoluție al literaturii noastre. Geo Bogza a creat la hotarul dintre valoroasele tradiții ale literaturii noastre clasice și ideile generoase ale revoluției socialiste. Comentariul filozofic, predilecția spre meditație, proiectarea imaginilor în spațiul cosmic, protestul ridicat la rangul de mesaj, viziunea istorică a spațiului și timpului sînt trăsături specifice artei lui Bogza, dar în oarecare măsură se găsesc și în literatura sfîrșitului secolului XIX și începutul secolului XX. Ținînd seama de acestea, putem afirma că există o școală a reportajului romînesc, o școală originală al cărei fondator este Geo Bogza, școală care se sprijină pe tradițiile noastre clasice adaptate la spiritul nou al timpului.

Trăsăturile proprii creației lui Bogza au fost imprimate și școlii reportajului romînesc. Ele constau în abordarea unei problematici de înaltă ținută filozofică, în privirea obiectului în perspectiva largă a istoriei, în folosirea unui stil patetic, elevat, total deosebit de stilul folosit în jurnalistică.

Reportajul literar este un gen cu largi perspective de dezvoltare, care, în epoca de construire a socialismului, a cîștigat prestigiu, s-a maturizat din punct de vedere artistic, devenind un gen specific al literaturii contemporane, gen operativ, „gen luptător" cum îl numesc sovieticii, gen capabil să surprindă pe viu avîntul creator al maselor populare în marea bătălie ce se dă pentru înfăptuirea societății comuniste.

În prezent, reportajul este cel mai fecund gen, îmbogățind — zi de zi — literatura cu reportaje de tipuri variate apărute în periodice sau adunate în volum. Scriitorii noștri, consacrați sau începători, cultivă reportajul. Primii ridicîndu-l prin experiența lor artistică pe culmile înalte ale artei cuvîntului, ceilalți făcîndu-și ucenicia și învățînd la școala reportajului.

Rodnicia genului a dat la iveală diferite tipuri de reportaj, impunîndu-ne o clasificare pe care o consider destul de dificilă.

Reportajul este cel mai nou gen și cel mai puțin studiat. Critica nu și-a spus îndeajuns cuvîntul în legătură cu principiile generale după care să se orienteze reporterii, nici în privința rolului pe care îl deține ficțiunea în reportaj și cu atît mai puțin în ceea ce privește clasificarea lui. Nici chiar în Uniunea Sovietică — cu toate congresele ziariștilor și scriitorilor — nu s-a ajuns la concluzii definitive.

Sovieticii Kosteleanț și V. Drobîsevski în articolele lor despre reportaj, apărute în culegerea *Căile reportajului sovietic* analizează reportajul în secolul XIX și în anii 1920—1930, urmărind drumul istoric al acestuia. După părerea lor, punctul de plecare ar fi reportajul cu caracter abstract, de generali-

zare care a evoluat spre reportajul care acordă atenţie faptului autentic, precizat în timp şi spaţiu, caracteristic perioadei de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. Acest nou fel de reportaj cunoaşte o mare dezvoltare, oglindind în mod artistic fapte şi întîmplări şi educînd cititorul pe baza exemplului autentic şi concret.

În Uniunea Sovietică s-a încercat o clasificare a reportajului, care — după părerea lui Alexeev — nu este suficient motivată. G. Ţurikova identifică 2 tipuri de reportaj: reportajul portret memorial şi reportajul portret de producţie; A. P. Iuşin distinge 3 categorii şi anume: reportajul-schiţă, reportajul-portret şi reportajul de idei. Nici unul nu precizează criteriile interne care susţin această clasificare. V.A. Alexeev recunoaşte următoarele categorii: reportajul abstract sau „fără adresă" şi reportajul faptului autentic sau „cu adresă", nevrînd însă să considere că primul aparţine exclusiv literaturii, iar al doilea ziaristicii, cerînd în schimb desăvîrşită realizare artistică pentru ambele.

Întorcîndu-ne la problemele reportajului romînesc, vom încerca să identificăm tipurile cele mai frecvente. A încerca o clasificare a reportajului înseamnă să urmărim procesul intern prin care încep să se contureze — în cadrul genului — speciile respective.

Maestrul reportajului romînesc — Geo Bogza — este creatorul reportajului de *tip clasic* în care abundă lirismul şi care tinde spre poemul în proză.

Reportajul eseistic este cultivat cu deosebită măiestrie de G. Călinescu, Eugen Barbu ş.a. În faţa impunătoarelor construcţii ce se ridică, pretutindeni, în ţara noastră, G. Călinescu are prilejul să facă aprecieri asupra artelor şi să mediteze asupra viitorului stil arhitectonic *(Visuri înfăptuite)*.

Scriitorii reprezentaţi în antologia *Te slăvim, ţară nouă!* exersează cu bune rezultate *reportajul-portret*.

Nic. Ţic, în *Profiluri* urmărind profilul moral al eroului în procesul muncii, procedează după tehnica de portretizare clasică, reliefînd trăsătura dominantă şi apoi adăugînd, treptat, celelalte trăsături secundare. Astfel procedează în *O aniversare* realizînd un profil dinamic al eroului Sabin Dragostin.

Pop Simion cultivă şi el reportajul-portret, dar urmăreşte scoaterea în evidenţă a trăsăturilor cu valori simbolice, generale, acordînd mai puţină atenţie celor individuale. Astfel procedează în schiţa-reportaj *Trei generaţii* în care vorbindu-ne de colectiviştii din satul Slobozia-Mîndra, realizează trei portrete de valoare simbolică: Stan Dachin — mort în răscoala din 1907, Ion Dachin — înfăptuitorul reformei agrare din 1944 în acest sat, Nicolaie Dachin — colectivist fruntaş.

Înţelegerea profundă a lucrurilor, iniţiativa lăudabilă, operativitatea cu care acţionează, caracterizează pe Niculăeş, eroul schiţei-reportaj a lui V. Em. Galan, intitulată *Noi sentimente*.

În reportajul *La pomul lăudat*, Francisc Munteanu face portretul moral al muncitorului fruntaş Horga Vasile printr-un procedeu nou — caracterizarea făcută de tovarăşii de muncă ai eroului şi chiar de acesta însuşi, din care desprindem trăsături esenţiale ca: modestia, spiritul autocritic foarte dezvoltat, dragostea şi preţuirea tovarăşilor de muncă.

Reportajul-portret a fost mult exersat în campania alegerilor trecute ca mijloc de popularizare a candidaţilor poporului. Exemplu *Un om de acţiune* de V. Nicorovici, *Preşedintele* de Nicolae Velea.

Tendința spre generalizare, spre imaginea de ansamblu, se face și mai simțită în *portretele colective* ale lui Victor Vîntu, exemplu *Avem băieți buni* (echipa de laminoriști de la Roman), ale lui Victor Bîrlădeanu, *Temperatura voinții* (muncitorii de la Onești), ale lui Nicuță Tănase, *Să mergem într-un sat* (e vorba de președintele, vicepreședintele și doi deputați din comuna Castelu în apropierea Constanței).

Alt tip de reportaj este *reportajul-monografic* care constă în redarea unei imagini de ansamblu — monografice — a obiectivului. Astfel de reportaje au scris V. Nicorovici (*400 de zile în orașul flăcărilor*), Traian Coșovei (*Dobrogea de aur*), Al. Ivan Ghilia, Horia Liman, Vasile Căbulea, Romulus Rusan, Vasile Rebreanu ș.a.

Un reportaj des întîlnit în presa cotidiană este cel care relatează o *biografie tipică*. *Singur mi-am ales meseria* de Nicuță Tănase, *O zi și o noapte la sonda 323* de V. Nicorovici, *Despre președintele gospodăriei colective Nic. Vlăduț* de Pop Simion, *Semnificația unei biografii* de Nic. Breban, *Biografii din Săvinești* de Tudor Mihail, *Năzdrăvana* de Sergiu Fărcășan ș.a., exemplifică reportajul de tip biografic.

În *Energii descătușate*, Mihail Davidoglu provoacă pe eroul său — inginerul Dumitru Mosora de la Bicaz — să vorbească despre viața și activitatea sa la locul de producție, realizînd prin aceasta un nou tip de reportaj pe care aș încerca să-l denumesc *reportaj-autobiografic*.

Artista emerită Dina Cocea, în *Broadway — Impresii din New York* publicate în „Gazeta literară" din 9 febr. 1961 și următoarea, împărtășește cititorilor impresiile sale cu privire la viața din New York și activitatea teatrală de acolo, realizînd prin aceasta un *reportaj de idei* prețios din punct de vedere informativ și deosebit de bine realizat din punct de vedere literar.

Eugen Barbu în *Viața la țară* inaugurează forma *reportaj-anchetă socială* dar fiind prea preocupat de aspectul documentar al problemei, trece comentariul liric pe al doilea plan, ceea ce e o scădere.

Din inițiativa *Vieții romînești* Nic. Țic, V. Nicorovici și N. Jianu s-au deplasat în Oltenia sub forma unui colectiv de lucru — o brigadă — și acționînd după un plan determinat, au putut cuprinde realitatea în complexitatea ei, dînd la iveală un reușit *reportaj-colectiv* asupra Olteniei petrolifere.

Cele arătate mai sus n-au epuizat întreaga varietate a tipurilor de reportaj. Încheind discuțiile purtate în consfătuirea de la Moscova din 1934, Gorki spunea că nimeni n-a stabilit și n-a putut să stabilească destul de clar trăsăturile care deosebesc un reportaj de alt tip de reportaj și trăgea concluzia că există variate tipuri de reportaj.

Păstrîndu-se tradiția și practicîndu-se unele procedee care nu pun în pericol dezvoltarea reportajului ca gen de sine stătător, se desțelenesc noi zone, se aduc inovații interesante.

Deosebita valoare educativă pe care o are reportajul literar, cît și importanta sa funcție politică a determinat adunarea în volume, pe autori, în culegeri pe teme sau în antologii.

Din prima categorie, în afară de ce s-a menționat pînă acum în lucrarea de față, amintim *Pe-n picior de plaiu* de Eug. Barbu, lucrare apărută în 1953,

Editura Tineretului, în care autorul îmbină cu deosebită măiestrie, relatarea faptelor cu schița, pamfletul și comentariul liric. În cele șapte capitole ale acestui volum, ni se dau prețioase informații despre ape, munți, cîmpii, bogățiile subsolului, tîrguri, oameni, obiceiuri.

În ...*Cît în 7 zile*, Eugen Barbu îmbină cu măiestria-i cunoscută diferite tipuri de reportaj. (*Laude*-eseiste, *Viața la țară* — reportaj anchetă socială, *Bucureștiul, noaptea* etc.)

V. Nicorovici în *Meridianul de foc* — meridianul 23 — pe care se găsesc trei localități de însemnătate istorică, arată semnificația fiecăreia: Albac — simbol al răscoalelor țărănești pentru dreptate și o viață mai bună; Hunedoara — orașul flăcărilor; Lupeni — simbol al grevelor. Și după cum spune autorul: „Moții, oțelarii și minerii sînt legați prin tradiții istorice comune. Acesta este sensul meridianului de foc".

Pop Simion, în cele opt capitole ale volumului său de reportaje intitulat *Paralela 45°*, ne prezintă locuri, oameni, port, grai, amintiri și istorii despre cetăți străvechi, alături de chipuri de oameni noi, de mărețe realizări în industria noastră socialistă, urmărite de-a lungul paralelei 45°.

În volumul *Anul 15* ne informează despre realizările de la Săvinești, din Dobrogea colectivistă și din alte sectoare ale socialismului triumfător din țara noastră.

Miko Ervin în *Fețe negre* ne vorbește despre minerii din Valea Jiului, eroi ai muncii socialiste ca Hajdu Gyula și Kopetin Geza care au realizat planul cincinal în 2 ani, 3 luni și 16 zile.

Țara vinurilor, de curînd apărută în librării, ne prezintă sub semnătura lui Constantin Prisnea cele mai însemnate podgorii din țara noastră. Lucrarea este un fel de „ghid turistic prin podgoriile noastre" așa cum însuși autorului îi place s-o numească, are la bază un bogat material informativ prezentat într-o formă plăcută și antrenantă și bine realizată din punct de vedere artistic.

În ce privesc culegerile pe teme, amintim culegerea de reportaje *Viața nouă în satele noastre* apărută în 1954, Editura Pentru Literatură Politică, 56 pagini. Sub semnături diferite, ni se dau aspecte din viața nouă ce se înfiripă în satele noastre în preajma anului 1953. Inițial, aceste reportaje au apărut în „Scînteia" și „Romînia liberă".

Antologia *Pe întinsul patriei noastre* însumă 30 de reportaje care redau aspecte variate de pe întinsul patriei noastre — din uzine, de pe șantiere, de pe ogoare, din școli, din ținuturile bogate și pitorești ale pămîntului romînesc. În ansamblu, volumul redă imaginea dezvoltării neîntrerupte a țării noastre, elanul creator al oamenilor muncii în lupta dîrză pentru creșterea continuă a nivelului de trai al maselor populare. Permanent se desprinde figura omului nou, crescut și educat de partid, constructor al socialismului victorios în patria noastră.

Întocmind această antologie, Editura Tineretului a urmărit să pună la îndemîna tinerilor cititori exemple vii, îndemnuri creatoare pentru stimularea energiilor în lupta comună pentru înflorirea patriei dragi și pentru viitorul fericit al fiilor ei.

Pe întinsul patriei noastre cuprinde articole inedite, alături de altele publicate în anii 1952—1953 în „Scînteia", „Contemporanul", „Romînia liberă" și „Scînteia tineretului".

Te slăvim țară nouă!, antologie apărută în 1960, E.S.P.L. A., 408 pagini, ne redă imaginea concretă a transformărilor revoluționare și a măreților înfăptuiri în dezvoltarea economiei noastre naționale pentru ridicarea nivelului de trai material și cultural al maselor muncitoare.

Reportajele din această antologie se caracterizează prin varietatea conținutului, prin originalitatea modului de relatare a faptelor și prin deosebita realizare artistică. După cum spune și titlul, scriitorii contemporani în frunte cu maeștri ai condeiului ca Tudor Arghezi, Geo Bogza, G. Călinescu, slăvesc țara nouă!

Tematica reportajului contemporan atacă problemele esențiale ale construcției socialiste din țara noastră. Problemele principale ale maselor populare sînt și problemele reportajului literar. Actualitatea furnizează reportajului material mereu proaspăt. În perioada de trecere de la capitalism la socialism, și-apoi în cea de consolidare a socialismului, reportajul — cel mai operativ dintre toate genurile epocii noastre — consemnă în mod rapid transformările revoluționare, informează pe cititor, popularizează experiențele bune, noile metode pentru mărirea productivității muncii, stimulează energiile creatoare, arată transformarea radicală a omului în procesul muncii.

După cum am mai spus, tematica reportajului este determinată de aspectele cele mai semnificative ale actualității. În 1959, tema arborată cu predilecție de către reporteri a fost construcția de locuințe, iar în 1960, avîntul construcției socialiste în industrie. Pentru anul 1961, întreaga atenție se concentrează asupra obiectivelor de îndeplinit în planul de perspectivă și asupra sarcinilor imediate care decurg din Directivele Congresului al III-lea al P.M.R.

Comunismul este opera clasei muncitoare care a organizat și condus masele celor exploatați spre victorie și nu poate fi înfăptuit decît prin activitatea conștientă a oamenilor. Pentru realizarea societății comuniste, este necesară o muncă eroică. În mobilizarea forțelor pentru această muncă, reportajul îndeplinește un rol deosebit de important. Prin caracterul său agitatoric și mobilizator, prin conținutul său profund actual și partinic, reportajul este o puternică armă de luptă, este genul literar specific și necesar erei socialiste.

MIJLOACE ARTISTICE SPECIFICE REPORTAJELOR LITERARE ALE LUI TRAIAN COȘOVEI

de SIMION BĂRBULESCU

Alături de alți scriitori care s-au afirmat după 23 August 1944, Traian Coșovei [1] a reușit, prin volumele sale de reportaje, să atragă atenția opiniei publice și a criticii literare. Pentru evoluția lui Traian Coșovei este semnificativ faptul că — la reportajul artistic a ajuns relativ tîrziu și, se pare, în urma unei comenzi sociale. Coșovei înclina spre poezie — căreia, de altfel, și azi i-a rămas fidel — și, de asemenea, spre nuvelă și roman. Primele sale publicații din perioada 1945—1950, cum și primele sale volume marchează această orientare. Primul său volum, apărut în 1950, cuprinde nuvela *La taliane* (Editura pentru literatură și artă, col. „Cartea poporului" nr. 84). Următorul volum, apărut în 1952, la Editura Tineretului (unde își va publica de acum majoritatea celorlalte cărți), intitulat *Prietenie*, este o carte (încercare de abordare a romanului) din viața tractoriștilor, interesantă prin temă, dar nerealizată artistic. După doi ani, în 1954, apar două noi volume care marchează noua sa orientare. Este vorba de volumele de reportaje despre Deltă și Dobrogea: *Sub cerul liber* și *Împărații vînturilor*. În sfîrșit, la numai un an, în 1955, apare cu un volum masiv *Uriașul preludiu* — o amplă monografie artistică a unei regiuni industriale, o frescă reușită a vieții și realizărilor oamenilor noi. Este de fapt cartea care-l impune pe Coșovei atenției criticii literare ca și opiniei publice. (Acest volum a fost distins cu premiul „Al. Sahia" al Academiei R.P.R. Este al doilea premiu pe care-l obține scriitorul într-un timp foarte scurt: primul l-a primit în urma concursului inițiat în cinstea Festivalului de la București). Următorul volum de reportaje *Farmecul genezei* apare în ultimele zile ale anului 1956 și este una dintre cele mai interesante și entuziaste cărți despre Deltă și despre oamenii săi — pescarii — în mijlocul cărora a trăit și ale căror înfrîngeri și bucurii le-a împărtășit de-a lungul anilor. În 1957, în urma unei călătorii pe care o întreprinde în U.R.S.S., publică volumul de reportaje *Dimensiuni*, iar în 1958: *Dobrogea de aur* (Editura Militară). Ultimul volum publicat în 1959 — *Cîntec să crească băiatul* — nu mai este un volum de reportaje. Se pare că scriitorul încearcă o evadare spre

[1] S-a născut la 24 martie 1921 la Somova, lîngă Tulcea, unde și-a petrecut copilăria printre „împărații vînturilor". A urmat liceul la Tulcea și Universitatea la București. Este licențiat în litere și filozofie (secțiile Filologie și Filozofie). După terminarea facultății, în 1947, a funcționat un timp în învățămîntul elementar la Vințul-de-Jos, în Ardeal. După doi ani a venit la București pentru a-și consacra întreaga activitate literaturii.

alte preocupări. În 1960, Coşovei a publicat mai ales poezii, în „Gazeta literară" şi „Contemporanul", unele inspirate de călătoria sa în Polonia... Pe noi, ne interesează, îndeosebi, activitatea sa de reporter...

Ceea ce a determinat succesul lui Traian Coşovei şi impunerea sa în literatura noastră nouă (opera sa se studiază şi în şcoală) este — în primul rînd — valoarea etică a mesajului său, conţinutul ideologic înalt al reportajelor sale, profunzimea simţirii reporterului, dar şi frumuseţea artistică a acestor reportaje. Căci trebuie spus că Traian Coşovei nu este un reporter obişnuit, ci un reporter dublat de un poet înzestrat cu reale însuşiri artistice. Reportajele sale ne cuceresc şi ne mişcă atît prin conţinutul lor interesant, cît şi prin forma lor artistică; multe dintre acestea ar putea fi socotite veritabile poeme în proză. Coşovei păşeşte astfel pe acelaşi drum al marelui său înaintaş, Geo Bogza, contribuind la impunerea reportajului literar.

* * *

Reportajul literar este o creaţie recentă. În lumea burgheză, reportajul era considerat drept o lucrare de actualitate, fără pretenţii artistice, care reţine din viaţă doar senzaţionalul... În condiţiile actuale, reportajul a dobîndit dreptul de a fi socotit o specie literară alături de celelalte specii consacrate în decursul timpurilor. După Maxim Gorki, reportajul este o specie literară aflată la hotarul dintre schiţă şi eseul literar. Acad. Tudor Vianu — la rîndul său — consideră reportajul artistic o *„formă a descrierii şi a naraţiunii în legătură cu aspecte ale actualităţii imediate, cu acele aspecte ale vieţii sociale care reclamă o atitudine activă"* [1]. Fiind o formă literară nouă, reportajul literar presupune folosirea unor metode noi de investigaţie, de compunere şi chiar utilizarea într-o mare măsură a unor mijloace artistice şi lingvistice specifice, capabile să ajute la crearea imaginii.

Pentru a înfăţişa într-o formă artistică aspecte ale actualităţii, reporterul trebuie să cunoască profund oamenii, viaţa. Nu amănuntele nesemnificative vor reţine atenţia sa, ci faptele esenţiale, oamenii noi — însufleţiţi de măreţe idealuri. În centrul preocupărilor reporterului trebuie să se găsească omul epocii sale, omul nou, omul adevărat. Cum ajunge reporterul la selecţionarea faptelor de viaţă semnificative, la cunoaşterea oamenilor noi? Coşovei pătrunde în mijlocul lor, fără a le mărturisi scopul pentru care a venit. Îi ascultă cum vorbesc, îi urmăreşte cum muncesc, încearcă să pătrundă în sufletul lor pe nesimţite. Rareori intervine cu o întrebare, fiindcă de cele mai multe ori nu se simte nevoia: „Şi, în timp ce ei îşi duc liniştiţi sfatul lor, povestesc, deapănă situaţii, întîmplări, tu culegi, pe tăcute în carnetul tău, aduni totul — ca un copil pentru prima dată în livadă, chemat dintr-o sută de locuri de fructele căzute pe jos, prin iarbă şi de pocnetul celor care cad şi de fructele care sclipesc printre frunze, sus, pe vîrfuri..." (U.P., p. 177).

Pe Coşovei îl interesează, îndeosebi, pasiunea oamenilor pentru muncă, lupta acestora de-a smulge naturii tainele ei, dragostea lor pentru frumosul din natură sau frumosul artistic. Fie că este vorba de maeştrii oţelului, de maeştrii topitori, de împăraţii vînturilor — ciobanii — de oamenii Deltei — pescarii — de oamenii sovietici sau de minunaţii oameni ai Dobrogei de aur,

[1] Tudor Vianu; *Probleme de stil şi artă literară*, E.S.P.L.A., Bucureşti, p. 115.

Coșovei urmărește să afle în sufletul lor aceeași „uriașă pasiune și uriașă putere" de a transforma viața, de a o face mai frumoasă, mai bună. Cunoașterea realizărilor oamenilor procură reporterului momente de rară desfătare. Privind cum iau ființă tractoarele, în hala de montaj general, scriitorul mărturisește: „Mă desfătam ca în fața unui proces de plăsmuire embrionară a lumii însuflețite". (U.P. p. 59). Scriitorul surprinde și felul cum se desfată oamenii muncii: „Colectiviștii se desfătau, înălțau cerului și soarelui, puterii adînci, care ridicau la fața pămîntului viața; vieții și puterii luminoase, care îi ridicase pe ei deasupra unui trai întunecat și greu, un imn știut de ei, un cîntec plin de vrajă și de simplitate, cu note puține, pe clape și coarde — pe instrumente crescute din pămînt". (U.P. p. 124). Desfătarea lor este urmarea frumuseților și roadelor îmbelșugate ale pămîntului. Trebuie menționat aici și faptul că scriitorul-reporter nu neglijează nici viața intimă a eroilor săi, conflictele care se nasc în sufletele acestora sau contradicțiile vieții. Drama Iulianei Ciuceanu părăsită de către Dumitru Lambru este povestită simplu, convingător și emoționant în *Uriașul preludiu*. Nu este însă singura. Am putea aminti și de drama pescarului Popov, din *La taliane* unde Coșovei dovedește reale calități de subtil analist. În *Farmecul genezei* multe capitole sînt consacrate analizei stărilor sufletești dramatice ale unora dintre eroii reportajelor sale... Nu numai faptele mărețe ale oamenilor, dar și minunile naturii, muzica și semnele ei solicită atenția scriitorului reporter. De altfel, pasiunea pentru natură este comună atît scriitorului cît și eroilor cărților sale. Descrierile de natură care ocupă spații largi în reportajele lui Coșovei sînt generatoare de sugestii, de aluzii la viața și istoria omului. Înfățișînd frumusețile naturii, scriitorul e conștient că el contribuie la înfrumusețarea morală a oamenilor, la desăvîrșirea lor, la redimensionarea universului cititorului. Zugrăvind frumusețile naturii, reporterul îndeplinește deci și o operă de educare a oamenilor, de asanare morală. Pentru Coșovei, frumosul din natură este generator al valorilor morale. În fața frumuseților neegalate ale Deltei, scriitorul se întreabă „dacă valoarea generată în om de Deltă nu înseamnă cumva mai mult decît valoarea ei materială, și ea covîrșitoare". De asemenea, în fața spectacolului sublim al munților, Coșovei consideră că el „trebuie să se dizolve în caracterul nostru, să trezească energii, forțe și acțiuni în viața noastră de toate zilele". După Coșovei, la eliberarea sufletească a omului — în urma eliberării sale sociale din robia capitalismului, — la reînvierea interioară, se poate ajunge „printr-o scufundare în imensitatea viguroasă, plină de necunoscut și de frumusețe" a naturii. Natura nu-l înrobește pe om, ci îl descătușează. În natură scriitorul se simte liber, bun și plin de o uriașă iubire pentru oameni: „Sînt părtaș uraganului, mă amestec una cu el, și-s numai libertate, sînt numai dragoste — numai măreție dezlănțuită. De-aș rămîne așa totdeauna" (U.P. p. 307—8). Natura trezește la viață forțele nebănuite ale omului, face să se dezvolte liberă măreția sa morală. În pădurea Letea, în trăsăturile contorsionate ale stejarilor, reporterul descoperă setea de viață („dorul nemărginit" eminescian) omniprezentă în natură și în sufletele oamenilor. Reporterul s-ar vrea pictor pentru a prezenta simbolic această idee: „Dacă aș fi fost pictor și aș fi vrut să zugrăvesc pe pînză, personificată, setea de viață, aș fi înfățișat-o prin acel stejar închircit, frămîntat, noduros, cu frunze mici și puține stînd cu tulpina îngropată în nisipul scăpărător și

împovărat cu fructe, cu ghindă" (F.G. p. 231—2). În lumina acestei concepții ne explicăm predilecția scriitorului-reporter pentru descrierile de natură.

Coșovei acordă însă o atenție deosebită și operelor create de oameni care — în aceeași măsură — dacă nu chiar mai mare — contribuie la înfrumusețarea vieții semenilor lor. Dintre toate creațiile oamenilor, cea mai aproape de sufletul lui și care vorbește direct inimii sale este muzica. Coșovei subliniază adesea frumusețea muzicii, valoarea ei educativă. Natura, muzica, oamenii — iată ce crede reporterul că trebuie să cunoască și să iubească omul. În toate reportajele sale, Traian Coșovei își propune să ușureze cititorilor inițierea în tainele frumuseții plăsmuită de forțele naturii sau de „inima tînără a omenirii..." Scriitorul-reporter, în concepția lui Coșovei, are datoria să-i îndrume pe oameni să-și umple sufletul „cu vrajă, cu frumusețe... din inepuizabila, veșnica frumusețe a acestei lumi".

Înfățișînd aspecte variate ale activității umane, scriitorul-reporter reușește să transmită cititorului mesajul său de generoasă umanitate, idei menite să-i înnobileze gîndirea și sentimente alese care să-i miște și să-i înalțe sufletul. Toate acestea sînt realizate în opera sa prin intermediul unor mijloace artistice specifice reportajului literar — ca specie literară nouă — mijloace artistice pe care Traian Coșovei este pe deplin stăpîn.

* * *

Parcurgînd reportajele cuprinse în volumele publicate pînă acum constatăm că scriitorul-reporter folosește cu predilecție antiteza. Coșovei pornește de la înfățișarea unor situații din trecut, pentru a le pune față în față cu cele de astăzi dînd astfel dovadă de un deosebit simț politic și artistic[1]. În *Politai! locuri peste care mai bine-aș zbura*, reporterul povestește, în prima parte, o întîmplare din trecut, cînd întovărășise pe un pescar, Andrei, în călătorie spre niște locuri noi pentru pescuit, locuri care se dovediseră dușmănoase, înfricoșătoare prin sălbăticia lor și pe care Andrei, singur, își dădea seama cu regret că nu le poate îmblînzi. În partea a doua, după trecerea anilor, reporterul povestește cum merge din nou pe aceleași meleaguri — de data aceasta pe bordul unei șalupe — pentru a-l vizita pe vechiul său prieten, Andrei. Sfătuit de partid, acesta venise din nou aici, de data aceasta nu pentru a se ascunde de oameni, de răutatea lor, ci pentru a găsi un țel măreț vieții sale. În partea a treia, reporterul înfățișează lupta lui Andrei pentru a cuceri și îmblînzi aceste terenuri, lupta lui pentru a-i ajuta pe tovarășii săi să devină oameni adevărați.

În *Ardeau bălțile* reporterul pornește de la prezent pentru a se întoarce după aceea la trecut; în general, aproape în fiecare reportaj, se întîlnesc aluzii la trecutul nu prea îndepărtat. În alte reportaje, scriitorul stabilește un paralelism între acțiunea forțelor naturii și lupta și năzuințele oamenilor. Astfel, în *Zăporul* — din *Farmecul genezei* — strădania peștilor de a topi cu spinările lor stratul gros al gheții care-i sufoca, îi sugerează imaginea omenirii truditoare care se zbate să topească crusta înrobitoare a orînduirii nedrepte...

Alteori reporterul își organizează altfel materialul. În reportajul *Aici se toarnă inima tractoarelor*, după o prezentare de ansamblu a uzinei, Coșovei

[1] Scriitorul-reporter reușește în felul acesta să țină mereu încordată atenția cititorului.

prezintă cîteva tipuri de muncitori. Fiecare dintre aceștia își povestește viața, uneori dramele și năzuințele spre o viață mai bună. Scriitorul înregistrează faptele, le transcrie, pe unele uitînd chiar să le mai prelucreze artistic... La fel sînt construite și alte reportaje ale sale.

În afară de reportajul-povestire, de reportajul-descriere, de transcrierea fidelă a notelor de călătorie, Coșovei folosește adesea și poemul în proză. Adevărate poeme în proză sînt: *Urcușul*, *Uriașul preludiu*, *Dimineață de argint*, *Pe unde n-am ajuns*, — toate din *Uriașul preludiu* — și: *La marginea pustiului*, *De-a lungul vechilor Hercinici*, *răsar*, *noaptea*, *lumini* sau *Farmecul genezei* — din cartea cu același titlu — și: *Cel mai minunat colier* sau *Cerul Ucrainei* din *Dimensiuni* și altele din celelalte volume...

Mai toate reportajele lui Traian Coșovei se încheie cu o concluzie sugestivă, menită să sintetizeze într-o imagine finală cuprinsul reportajului, să contureze și să precizeze imaginea generală, întărind emoția cititorului. Iată, de pildă, sfîrșitul reportajului despre *Școala din Gîrcin*: „Acum după ce cunoaștem pe scurt povestea acestei școli, căutăm peste tot sufletul Eugeniei, sufletul Ludmilei, care se îmbolnăvise spălînd o sută douăzeci de copii, descifrîndu-le primele semne ale luminii, sufletul prieteniei lor, sora Ana și al micuței Marșaveb. Și era peste tot sufletul lor — în sălile spațioase, pline de soare, în ferestrele largi, în curățenia strălucitoare, în flori, în grădina care privea pe ferestre înlăuntru. Totul era o părticică din splendida, necuprinsa lume nouă, care creștea în ele, o parte din sufletul și din viața lor, dîndu-le frumusețe și frumusețe veșnică". (U.P. p. 167).

Alte reportaje se încheie cu surprinderea unui tablou de natură, gigantic, măreț, dar care nu întrece totuși frumusețea morală a oamenilor. Aceste finaluri servesc drept cadru al narațiunii. Iată finalul *Zăporului*: „Pe albăstrimea întunecată, înghețată a cerului, se ridică dinspre mare, luminînd întinderile de apă lucie, luna întreagă, splendidă — pustie. Totul era ca la începutul lumii, vast, luminos, atotputernic și liniștit — ceruri și ape luminate de lună. De neuitat, zguduitoare erau acolo prezența caselor, prezența oamenilor; focurile care începeau să licărească..." (F.G. 89)

Coșovei înmănunchiază reportaje care urmăresc să-l inițieze pe cititor în cunoașterea unei regiuni. Astfel, *Împărații vînturilor* este o carte despre peisajul și oamenii Dobrogei... *Uriașul preludiu* este monografia artistică a Țării Bîrsei. Pagini întregi sînt consacrate istoricului orașului Brașov, cetățenilor, cartierelor, orașului (Schei, Șapte-sate), instituțiilor mai însemnate, uzinelor și fabricilor... *Farmecul genezei* este — de altfel, la fel ca și *Sub cerul liber* — o carte despre frumusețile Deltei, un minunat poem al Deltei... *Dimensiuni* are ca subtitlu *Peisaj sovietic* — iar *Dobrogea de aur* vorbește despre Dobrogea zilelor noastre...

Se cuvine relevat și felul în care Traian Coșovei își organizează suita reportajelor în cadrul cărților sale. Am putea spune că Traian Coșovei folosește o tehnică muzicală. Primele reportaje expun tema și ideile generale ale cărții. Urmează alte capitole în care scriitorul înfățișează aspecte esențiale ale regiunii respective, oameni, locuri, întîmplări... Printre acestea, scurte interludii: intercalarea unor poeme în proză. Finalul reia temele și ideile majore expuse la început și le înlănțuie într-un poem plin de optimism și de imagini de neuitat... Aceeași tehnică compozițională este

prezentă în *Uriașul preludiu*, *Farmecul genezei*, în *Dimensiuni* și în *Dobrogea de aur*.

În reportajele lui Coșovei întîlnim adesea minunate descrieri de natură. Propozițiile și frazele pe care le folosește în descriere sînt încărcate de podoabe stilistice cu ajutorul cărora scriitorul reușește să transmită cititorului impresia puternică de măreție, de sublim, pe care i-a provocat-o natura. Iată, de pildă, o descriere în care e înfățișată policromia unui asfințit: „Se înserează. Asfințitul soarelui ne prinde prin bălți. Ca niște mari, risipitori împărați, ca niște fericiți legendari, ne plimbăm cu șalupa noastră printr-o mare de culori, de bogății și de frumuseți în toate nuanțele de purpură și aur, în cele mai măiestrite, mai subtile amestecuri și combinații. Apele sînt oglinzi învăpăiate, întinderile de stuf curg de strălucire, încărcate cu giuvaieruri și brocarturi. E atîta culoare, atîta podoabă peste Deltă, încît motorul șalupei se aude parcă înăbușit, răzbătînd din greu prin acest noian de culori, de strălucire, de priveliști nepămîntene" (F.G. 112). Alteori, în descrierea peisajului, reporterul reține nu numai elementele vizuale ale tabloului, dar și pe cele auditive, olfactive sau tactile. Descriind peștera de la Rîșnov, scriitorul reține cîteva reacții auditive. Reporterul parcă aude întunericul „foșnind înghețat, aspru, trăgîndu-se adînc în sute de unghere..." Descrierea peșterii de la Rîșnov egalează în măiestrie descrierea călătoriei „De la Dorna la Piatra" a lui Vlahuță din *Romînia pitorească*. Într-o descriere a Deltei, scriitorul surprinde și culorile și „sunetele și strigătul, cîntectul și vuietul vîntului" și „mirosul puternic al vegetațiilor, nesfîrșitele miresme, parfumurile tari și gustul dulceag, indefinit și tulburător — toate cîte izvorăsc din trupul fecund al Deltei..." (F.G. p. 350-51).

În ceea ce privește descrierea chipului unor personaje, reporterul nu dovedește aceeași măiestrie. Coșovei nu este un portretist. În cele cîteva portrete din volumele sale de reportaje, abia de sînt menționate cîteva amănunte fizice: ex. „bărbat chipeș, înalt, cu ochii mici, verzui" sau: „bărbat negricios, înalt, cu o față ascuțită, cu ochii negri, pătrunzători". Portrete mai reușite sînt: al activistului Nistor (U.P.) și al patriarhului Deltei (F.G.). Amănuntele fizice nu sînt însă suficiente pentru a face portretul unui personaj, al unui erou. Coșovei însuși își dă seama de aceasta și recurge la alte mijloace. El povestește unele fapte și întîmplări semnificative din viața omului pe care-l prezintă...

La Coșovei imaginile marine reținmultă vreme atenția cititorului. Prezența lor se explică prin faptul că scriitorul a trăit, a crescut și s-a dezvoltat în apropierea mării, lîngă Dunăre. În *Uriașul preludiu* — Țara Bîrsei îi apare reporterului ca „o mare liniștită, purtînd uriașe șuvoaie de lumini, care tremurau, clipoceau, se duceau pe întinderile nebănuite ale nopții, se despărțeau în nenumărate direcții, în nesfîrșite chipuri, apoi se uneau, curgînd mai departe, rotindu-se părelnice, cu foșnet abia deslușit în largi, domoale anafore!" (U.P. p. 15). Duduitul tractoarelor îi amintește de „călătoria înceată a vapoarelor peste ape largi" (U.P. p. 243). În casa poetului Aurelian din Săcele, reporterul are „impresia teribilă, dureroasă" ca se află „pe un vapor de lungă cursă — un vapor vechi, a cărui destinație nu era nici prea bună, nici prea sigură (op. cit. p. 133). Imaginea brîului — probabil o reminiscență din Bălcescu — este iarăși frecventă în descrieri: ex.: „Nori de praf înconjurau ca

un brîu cetatea" — sau: „Acest combinat încingea orașul cu un brîu de cetăți care noaptea se îmbrăcau în culori de purpură..."

Coșovei are predilecție și pentru imaginile sugestive mai generale. Astfel, în *Uriașul preludiu* creează imaginea căruței pe care, în călătoriile sale prin munți, o aude suind într-una „undeva înaintea mea, cînd mai aproape, cînd mai departe — curgînd prin munți ca un izvor, ocolind, cînd mai repede, cînd mai încet; cînd aproape, încît o așteptam să se ivească printre brazi, cînd abia auzindu-se... Căruța aceea care cutreiera la nesfîrșit munții, căutînd să iasă undeva, n-am văzut-o". O imagine asemănătoare, însă sinistră, a unei căruțe al cărei „huruit de teleagă neîncărcată" sugerează spaima, aici auzindu-se, aici îndepărtîndu-se în largul nesfîrșit al stepei, întîlnim în *„Poveștile unui vînător"* de Turgheniev [1]. O imagine frumoasă, care amintește de Grigore Alexandrescu, este a generațiilor asemănătoare valurilor: „Tot astfel, generații după generații, părinții și bătrînii lor, căutînd largul, înotaseră, se luptaseră cu valurile tulburi și întunecate ale robiei, ale exploatării, pregătindu-se la o școală crîncenă pentru adevăratele, răsunătoarele valuri ale istoriei noi care spală necontenit zarea viitorului. (F. G. p. 34).

Întîlnim și alte imagini caracteristice pentru felul lui Coșovei de a privi lumea. Majoritatea acestor imagini au un substrat liric, original. Așa, de pildă, imaginea acelei simfonii a pămîntului pe care reporterul o ascultă într-o bostănărie, sau imaginea geniului pămîntului — din *Uriașul preludiu*. Nota nervozității „care dă percepțiilor lui o excepțională acuitate" a fost subliniată și de criticul Radu Popescu [2].

* * *

Printre categoriile stilistice preferate de Traian Coșovei în reportajele sale sînt epitetul și comparația. În ceea ce privește epitetul, constatăm la Coșovei predilecție pentru epitetul grandios, hiperbolic, fiindcă lui totul i se pare uriaș, vast, nemaipomenit, gigantic, splendid. S-ar putea afirma că Traian Coșovei este un pictor al vastității, al grandiosului din natură, al enormului, al sublimului. Astfel se face că epitetele cu o frecvență extraordinar de mare la Coșovei sînt următoarele: *uriaș*, repetat de sute de ori în toate reportajele sale, *enorm, imens, fantastic, amplu, spectaculos, dramatic, cumplit, straniu, acut, zbuciumat, ciudat, copleșitor, neasemuit, vast, nemaivăzut, gigantic* etc. O frecvență mare o au de asemenea epitetele: *îndîrjit, neobișnuit, infinit, incalculabil, măreț, cosmic, neasemuit* ș.a. Coșovei folosește o gamă întreagă de epitete: adjectivale, adverbiale, substantivale, lanțurile de epitete, epitete personificatoare și epitete metafore. În ceea ce privește epitetul adjectival, întîlnim următoarele situații: epitetul se află după substantiv: ex.: *tăiuș răzbunător, voluptate nebunească, liniște nețărmurită, dor cumplit, glasuri catifelate, coaste priporoase* etc.; epitetul se află înaintea substantivului: ex.: *gigantice coloane, zbuciumata geneză, infinita bogăție. fantastic podiș* etc.; substantivul este urmat de două epitete, uneori legate prin conjuncție ex.: *stînca rece, ursuză; singurătate aspră, măreață; tractoare noi, molatice; lume nesigură, tulbure; lumini jucăușe și tainice* etc.; substantivul este precedat

[1] Vezi I. Turgheniev, *Dumie*, în *Opere*, vol. I, Cartea Rusă, 1954
[2] Vezi „Contemporanul" nr. 36-518, din 7 sept. 1956.

de două epitete (procedeu caracteristic pentru Coşovei) ex.: *neclintita, dreapta măreţie*; *ştiutul, fermecătorul drum*; *pitorescul şi tristul clinchet*; *frumosul, minunatul suflet al pescarului*; *aspra, vrăjita imensitate a Deltei* etc.; substantivul poate fi precedat sau urmat de trei epitete ex.: *adînca, misterioasa şi nesecata frumuseţe*; *stăruitoare, omenească şi părintească grije*; *poiană largă, liniştită, ademenitoare*; *un orăşel singuratic, tihnit şi strălucitor*; acelaşi substantiv poate fi precedat şi urmat de epitete ex.: *albe contururi pămînteşti, zdraveni monştri embrionari, uriaş spirit tovărăşesc, creator*; *paşnica melodie plină, sfîşietoare*. Numeroase sînt epitetele adverbiale (ex.: *melodia continua liniştitoare, plină, încărcată de făgăduinţe*; *cîntecul devenea greu, chinuit, amăgitor*; *nesigură sufla moreana* etc.) Şi unele epitete adverbiale dislocate ex.: *„acolo, pe alee umbla prin turma de tractoare un meşter cu părul albit, cu ochelarii pe nas, cu înfăţişare de învăţător, aproape să iasă la pensie — calm, cunoscător şi tacticos*". În *La taliane* am întîlnit şi epitetul gerunzial, ca în poeziile lui Bolintineanu ex.: *pana atîrnîndă*. Iată şi cîteva exemple de epitete substantivale ex.: *glasuri de sirene, chiote de locomotive, turme de tractoare, fluviu de viaţă, lumina de miere, babilonia războiului* etc. Întîlnim şi epitete izolate între verb şi substantiv în sprijinul unei comparaţii ex.: *„începuse să mi se arate — strălucitor, splendid — oraşul, ca o plăsmuire a unei închipuiri*".

Prin folosirea unor asemenea epitete, — multe din ele abstracte şi neologistice — Coşovei se dovedeşte un scriitor cu o viziune fantastică. Această înclinaţie spre fantastic poate fi constatată încă din primul volum: *La taliane*, ca să nu mai pomenim de lucrările publicate între 1945—1950 prin revistele literare din acel timp şi pe care Coşovei nu le-a adunat încă în volum.

În universul poetic al lui Coşovei nu este loc pentru obişnuit. Universul în care se mişcă reporterul are proporţii gigantice. La el chiar cocoşii cîntă „neobişnuit de tare şi prelung", porumbiştele sînt... „uriaşe", bisericuţa din sat are „turle colosale, enorme, ameninţătoare". Reporterul se mişcă printr-o „împărăţie a tainelor", în care, la fiecare pas, întîlneşti lucruri enorme, imense, ciudate, neobişnuite „încleştări de forţe"... întîmplări dramatice.

Analizînd epitetul bogzian, acad. Tudor Vianu nota: „S-ar părea că scriitorul nu cunoaşte formele, dimensiunile sau situaţiile mici sau intermediare. Totul îi apare enorm în sine sau, cel puţin, în raport cu alte lucruri asemănătoare. Ceea ce îl atrage şi îl reţine este mărimea comparată sau incomparabilă. Oricare aspect al lumii este pentru el monumental şi sentimentele cu care îl întîmpină sînt vehemente şi zguduitoare. Tehnica intensificării, în expresia lucrurilor şi sentimentelor este cea mai caracteristică pentru stilul lui Geo Bogza" (*op. cit.* p. 117). Aceeaşi caracterizare este valabilă, *mutatis mutandis* şi pentru stilul lui Traian Coşovei. El n-a reuşit să se descătuşeze — în ceea ce priveşte unele mijloace artistice — de maestrul său, deşi — în alte privinţe — aşa cum se poate desprinde şi din prezentul studiu — el păşeşte pe un drum propriu. Reporterul nu tăgăduieşte de altfel această puternică influenţă. Geo Bogza este — aşa cum se exprimă Coşovei — „reporterul cugetător" care „cu braţul întins... ne arăta, ne învăţa să vedem, să înţelegem" (F.G. p. 266-67).

Atunci cînd epitetul i se pare nesatisfăcător pentru caracterizarea unui fenomen, a unei situaţii şi pentru comunicarea emoţiei artistice, reporterul recurge la comparaţie. Este interesant de observat că — în majoritatea cazu-

rilor, la Coșovei — termenii comparației sînt, la rîndul lor, determinați de epitete. De asemenea, este interesant de remarcat și faptul că, la Coșovei, de cele mai multe ori, al doilea termen al comparației, care sugerează mai puternic unele însușiri, este luat fie din domeniul zoologiei, fie din al botanicii. Astfel: „Chiotul prelung și repetat al locomotivei seamănă... cu nechezatul aprig al unui armăsar înfierbîntat, plin de nălucă, răzlețit, care a trecut o mare înot și scuturîndu-se pe celălalt tărîm, își strigă herghelia rămasă dincolo..." (U.P. p. 143). Un tractor „zboară din loc, zburdînd ager, ca un armăsar tînăr strunit de tractorist" (U.P. p. 58)[1]. Un alt tip de tractoare, *K.D.P.*, îi sugerează comparația: „semănau cu niște viței enormi, abia ținîndu-se pe picioarele lungi...". Ploaia foșnește pe acoperișuri „pîrîind ca o cireadă de porumburi coapte"... Ochii unui bostănar „semănau ei înșiși cu două floricele de pepene în întunecimea feței lui bărboase..."

Diferite elemente ale naturii servesc și ele ca termen de comparație. Astfel „Conveierul care poartă pista turnantă seamănă cu un rîu curgînd agale, șerpuind arzînd cu flăcări albastre jucăușe, pe toată lungimea lui...". Tîmpa „se înalță ca un uriaș val protector..." etc. Nu sînt rare cazurile cînd al doilea termen al comparației este o noțiune abstractă — ex.: „Vuietul lui mă urmărea printre brazi ca un îndemn...". Rare sînt comparațiile mitologice ex.: „niște fete cu chipuri îmbujorate îi par... niște neastîmpărate zeițe tinere aduse de ciobani, cu ei, din munți cărunți...". Interesantă și plină de efect este la Coșovei comparația savantă. Astfel, în *Farmecul genezei*, orăcăitul broaștelor din baltă este comparat cu „o uriașă reacție nucleară în lanț, strecurîndu-ți în suflet infinitul" (p. 113).

Multe caracterizări sintetice sînt realizate cu ajutorul epitetului metaforic sau al metaforei. Astfel: „biserica s-a înălțat — izbucnire de lumină, amăgitoare însă, o navă uriașă coborîtă parcă din soare, în mijlocul cetății înghesuite". Titlurile unor reportaje sînt formulate metaforic. Astfel: „De-a lungul vechilor Hercinici răsar, noaptea, lumini" sau: „Nici o barcă nu mai era în mare...".

Un procedeu frecvent în reportajele lui Coșovei este personificarea. La Coșovei, natura, elementele ei, locurile pe care le colindă sînt într-o continuă luptă, trăiesc o viață a lor, plină de dramatism. Astfel, Dunărea și Marea sînt niște făpturi geologice uriașe, încleștate într-o titanică luptă care durează de milenii... Delta este și ea „o ființă plină de forțe uriașe, plină de frumusețe, plină de taine și bogăție..." (F.G. p. 116). Bălțile, pădurile, ostroavele au și ele viața lor. Chiar mașinile au însușirile unor ființe... Regiunile (Țara Bîrsei, Delta, Dobrogea, unele locuri din Uniunea Sovietică) au fizionomia lor proprie. Ele îl încîntă, îl atrag pe reporter, solicitîndu-i atenția, dragostea, ca niște iubite...

Hiperbola este un procedeu stilistic adesea folosit — îndeosebi în scrierile fantastice. Coșovei folosește și el epitetul hiperbolic, hiperbola. La Coșovei — după cum am mai arătat — totul are dimensiuni exagerat de mari, totul intră în categoria uriașului, enormului. Iată cum vede Coșovei niște unelte care n-au o greutate mai mare de două kilograme: „Sculele pe care mi le arăta

[1] La Al. Sahia întîlnim comparații asemănătoare: ex.: „fabrica de locomotive se înalță ca o viță gigantică..." sau: „o locomotivă... pufăia pe nări, ca un armăsar neînvățat". (*Uzina vie*).

erau niște uriașe, măiestrite și foarte complicate giuvaeruri din oțel special". În anumite condiții, hiperbola este și ea un procedeu de tipizare și Coșovei o folosește uneori în acest scop.

* * *

Pentru sensibilizarea ideilor — prin imagini — în vederea unei cît mai complete și mai expresive comunicări a conținutului tematico-ideologic, un rol deosebit îl joacă limba folosită de scriitor. Cercetînd mijloacele lingvistice folosite de Traian Coșovei, în reportajele sale din volumele amintite, observăm cîteva particularități caracteristice limbii scriitorului - reporter. Constatăm folosirea — în descrierile narative, în narațiunile descriptive și în transcrierea unor impresii provocate de natură — a imperfectului pentru a sugera ideea de mișcare, de curgere neîntreruptă... De pildă: „Încet, amăgitoare, adia moreana, parcă nu era singură, parcă nu se îndura"... sau: „o liniște nețărmurită stăpînea însă muntele. Ferigile creșteau în tufe înalte și viguroase. Un parfum tare îmi umplea pieptul ca o băutură ce nu se mai găsea decît acolo"... Pentru redarea faptelor unor personaje se servește de perfectul compus și uneori de prezentul dramatic. Perfectul-compus e folosit și atunci cînd comentează vorbirea, gîndurile sau experiența unor personaje. Transcrierea unor impresii de spaimă încercată în timpul vizitării peșterii de la Rîșnov se face la perfectul simplu.

În ceea ce privește sintaxa, constatăm folosirea cu precădere a propozițiilor bogate, încărcate de epitete... Frazele lui Coșovei sînt fraze liniare, fraze formate foarte adesea prin coordonare, sînt fraze de tipul acesteia: „Norii aceia de jos se rupseră, se desfășurară, și luară drumul în cirezi monstruoase și prinseră a se înfiripa acolo la depărtări, calde contururi pămîntești". În frazele formate prin subordonare, cele mai frecvente sînt propozițiile atributive, completive și finale. Multe propoziții din cuprinsul unei fraze sînt însă reduse prin contragere gerunzială. Rare sînt la Coșovei frazele hipotactice, perioadele, după cum rare sînt și construcțiile arhaice — reminiscență a unor lecturi din cronicari. (Ex.: „dintre toate așezările din Țara Bîrsei, acest sat Brașovul — în loc mai prielnic fiind, începe să se înconjoare cu valuri de pămînt" U.P. p. 62.)

În ceea ce privește topica propoziției și a frazei, constatăm folosirea cu intenții stilistice a inversiunii, pentru a sublinia importanța unora din factorii care întregesc înțelesul comunicării. Astfel, în unele propoziții, subiectul este așezat la sfîrșitul acesteia. (Ex.: „În mijlocul cetății se ridică, mai mult decît toată cetatea, Sfatul"; „deasupra noastră, împrejur, apărea bolta..."; „Pe locuri cu nume sălbatice — Carabotce — răsar, noaptea, lumini..." etc.)

Cît privește lexicul, constatăm că scriitorul-reporter nu ocolește neologismul și nici cuvintele tehnice, mai ales atunci cînd trebuie să explice anumite procedee folosite în industrie. Astfel, la Coșovei, întîlnim cuvinte ca: *chiulasă, cofraje aeroterme, compresoare, ajustaj, pirometru, optic, șablaj, tablă de șarjare* etc.

Prin Coșovei pătrund, de asemenea, în limba literară o mulțime de termeni pescărești și marinărești ex.: *sidelcă, chibeică, simen, cuter, moreac, stulcă, lavă, sturion, carmac, mohună, parîmă, matiță, plaur, barcaz, edec, mahunier, talienist, taliane, vintir, vintirigin, provă* etc.

În ceea ce privește limba, se atestă la Traian Coșovei existența unor acorduri greșite, folosirea eronată a pluralului unor substantive sau adjective (ex.: *vreji*, în loc de vrejuri; *marele* în loc de *marile* — *marele oraşe, marelor aglomerații* — spune Coșovei), folosirea greșită a pronumelui personal de întărire (însăși scris peste tot greșit *însă-și*), folosirea fără discernămînt a formei scurte „îi" de la auxiliarul *a fi*, construirea anapoda a unor fraze. Despre unele dintre aceste lipsuri s-a mai amintit de altfel în presa noastră. Aici, ținem să subliniem, încă o dată, faptul că Traian Coșovei nu manifestă o permanentă grijă pentru cultivarea limbii. Este o scădere asupra căreia va trebui să reflecteze.

* * *

La capătul acestor considerații se impun cîteva concluzii cu privire la arta reportajului literar în genere și la arta lui Coșovei în special.

Cu privire la arta reportajului artistic, se cade să observăm că această specie literară nouă a reușit să se impună datorită atît prestigiului unor scriitori care au abordat această specie literară, cît și datorită rolului social pe care-l îndeplinește prin excelență reportajul: de a instrui, de a educa și de a delecta, de a introduce pe cititor în problemele cele mai importante ale epocii sale, de a trezi în acesta dorința fierbinte de a cunoaște frumosul din natură și din viață... Pentru a-și atinge scopul, reportajul literar presupune folosirea unor metode noi de investigație, de documentare, o tehnică compozițională proprie, mijloace stilistice și lingvistice specifice...

În ceea ce-l privește pe Coșovei, putem afirma că el și-a dat seama că obiectivele principale ale reportajului artistic trebuie să fie — în primul rînd, omul și pasiunea acestuia pentru muncă, natură și artele. Pe acestea el trebuie să le cunoască bine pentru a putea să convingă pe cititor și să contribuie la înfrumusețarea morală a oamenilor. Coșovei nu uită nici un moment că scriitorul-reporter are datoria de a fi un educator al cititorului, al gustului acestuia. În această privință Coșovei a înregistrat rezultate remarcabile, înfigînd noi jaloane și înscriind o nouă etapă în evoluția reportajului literar.

Pentru a face din reportaj o operă artistică, Traian Coșovei a pornit de la experiența unui mare creator, de la experiența „reporterului-cugetător" — cum însuși spune — Geo Bogza. Influența maestrului — evidentă mai ales în atitudinea față de natură, față de viață, în folosirea unor mijloace artistice, nu anihilează latura originală a lui Traian Coșovei, care a creat imagini pline de prospețime, de inedit. Coșovei folosește, într-un mod personal, anumite procedee de artă. Coșovei nu arată însă o grijă deosebită pentru cultivarea limbii literare.

Pentru a deveni o personalitate artistică, Traian Coșovei va trebui să țină — pe viitor — seama de sugestiile criticii literare. Cu talentul incontestabil pe care-l are, folosind creator experiența maeștrilor, Coșovei își va înscrie numele său în istoria literară, alături de al maestrului Geo Bogza și al[ț]altora, la capitolul rezervat reportajului artistic.

VARIANTELE MAGHIARE ALE MIORIȚEI

de FARAGO IOSEF

Este un fapt istoric că poporul romîn și minoritățile naționale de pe teritoriul țării noastre au trăit, timp de secole, în necontenită prietenie și necurmat contact.

Ca o consecință a relațiilor istorico-sociale dintre ele, dezvoltarea poeziei noastre populare și a minorităților naționale de pe aceste meleaguri a prezentat fenomenul unei influențe reciproce, de care știința folcloristică nu poate să nu țină seama.

Același lucru s-a petrecut și pe teritoriul Transilvaniei în ceea ce privește poezia poporului romîn și a minorității naționale maghiare.

Se pune însă întrebarea dacă deosebirea de limbă nu constituie o piedică în calea realizării influenței reciproce? Cum se poate întreține poezia populară a două limbi diferite?

În regiunea limitelor ce marchează teritoriile lingvistice, cunoașterea ambelor limbi este un fenomen obișnuit, iar în regiunile cu populație mixtă cunoașterea și utilizarea reciprocă a limbilor respective poate fi considerată un uz general. În astfel de locuri se găsesc întotdeauna, spre exemplu, numeroși povestitori de basme care aud basmul în limba cealaltă, dar la proxima ocazie îl redau în limba lor, făcînd astfel începutul și asigurînd răspîndirea basmului spre propriul lor teritoriu lingvistic, respectiv spre propriul lor folclor. În urma cercetărilor efectuate în această privință, avem din ce în ce mai multe dovezi referitoare la faptul că nu numai simplele texte de proză, ci chiar cele mai frumoase și mai dificile opere poetice (balade și cîntece) își găsesc talentații dar anonimii traducători și prelucrători populari.

Drept dovadă, dorim să facem o scurtă prezentare a variantelor maghiare ale baladei romînești *Miorița*, care se bucură de o binemeritată celebritate.

Trebuie să accentuăm dintr-un bun început, că în timp ce balada nu e cunoscută nici unui popor învecinat sau mai îndepărtat, folcloristul romîn Adrian Fochi prezintă — în ampla sa monografie *Miorița*, aflată sub tipar — opt sute cincizeci de variante romînești ale acestei balade, culese din toate regiunile teritoriului lingvistic romînesc. (Jumătate din variante — fără să mai precizăm de data aceasta delimitarea lor geografică exactă — constituie forme de colindă din Ardeal, exceptînd regiunea subcarpatică; cealaltă jumătate e alcătuită din balade ardelenești subcarpatine și balade din Oltenia, Muntenia și Moldova.) Trebuie să ținem seamă și de faptul că variantele maghiare nu trăiesc nicidecum pe întregul teritoriu lingvistic maghiar, ci — după

cîte ştim pînă în prezent — exclusiv în Moldova, Casin şi Trei Scaune, deci în regiuni cu populaţie accentuat mixtă romîno-maghiară. Cu alte cuvinte atît caracterul romînesc autohton al *Mioriţei* cît şi originea romînească a variantelor maghiare, sînt incontestabile.

I

Prima variantă maghiară a *Mioriţei* a fost notată în scris, prin anul 1843, sau ceva mai de timpuriu, la Cleja, în împrejurimile Bacăului, de către Petrás Incze János, primul cercetător al poeziei populare maghiare din Moldova. Deoarece varianta aceasta este anterioară chiar primei variante romîneşti culeasă de Alecu Russo şi devenită clasică datorită publicării în colecţia lui Vasile Alecsandri, ea prezintă o valoare deosebită nu numai din punct de vedere al cercetărilor maghiare referitoare la *Mioriţa*, ci şi sub aspect al cercetărilor romîneşti. Iată pentru ce redăm integral, în cele de mai jos, textul original precum şi — pentru prima dată — traducerea romînească de calitate, executată de Petre Şaitiş:

Paşte-şi pe imaş
Tînăr ciobănaş
Mia de mioare,
Turma lui cea mare

Sus pe vîrf de munte,
Crestele cărunte
Le-a privit şi el,
Mîndrul ciobănel.

Vin deodată trei,
Trei tătari mişei,
Şi cum au sosit
Ei au mulţumit:

— Bună ziua, -i zic,
Ciobănaş voinic.
— Domnul v-a adus,
Trei tătari, — le-a spus.

— Turma ta tărcată
Şi nenumărată
Mia de mioare
Nu ne-ai da-o oare?

— Bine văd eu ce-i,
Trei tătari mişei,
Capul că-mi luaţi,
De vă-ncumetaţi.

Capul de-mi luaţi,
Nu mă speriaţi.
Mă-ngropaţi colea
Lîngă turma mea.

Copîrşeu să-mi faceţi
Din cel fluier mare
Cel mic să mi-l puneţi
Doină, la picioare.

Vîntul cînd de jos
Va sufla duios,
Cine-a auzi
Astfel va grăi:

Tînăr ciobănel
Plîngese pe el.
Pe cei dragi cu-amar
Plînge-i în zadar.

Iar în jurul meu
Oile-mi — mereu —
Turmulița mea
Vesel va juca.

Drumul de v-a duce —
Poate veți vedea
O căsuță-n care
Am pe maică mea.

Toarce lînă neagră
Cea măicuță dragă,
Și-a-ntreba cu dor
Despre al ei fecior

Spuneți-i curat
Că m-am însurat,
Dar de dorul ei
Mult am lăcrimat.

Ea vă va-ntreba
Cine-i mîndra mea.
Spuneți-i curat
Și adevărat:

Cu minunea lumii,
Sora soarelui
Și-a pămîntului
Ieri m-am cununat.

De-ți vedea în cale
O grădină-n floare,
Am și eu acolo
Două surioare.

Florile plivesc,
Plîng și mă jelesc.
Plîns nepotolit,
Fără de sfîrșit.

Știu c-or întreba
Care-i soarta mea.
Viu sau mort — căzut —
Unde m-ați văzut?

Spuneți-le voi
Că m-am însurat
Și pe-a soarelui
Soră c-am luat.

Duceți-le lor
Vorba mea de dor
Și vestiți la toate
Lungă sănătate.

Din păcate — asemenea unei mari părți din culegerea lui Petrás — această capodoperă a fost dată publicității abia după un secol și mai bine, în 1956, fiind tipărită pe baza textului aflat printre manuscrisele cuprinse în moștenirea rămasă de pe urma culegătorului [1].

După o variantă notată la Somușca[2] în anul 1930 și după alta găsită la Galbeni[3] în 1932, cercetările repetate întreprinse în Moldova de către Secția Cluj a Institutului de folclor, au descoperit o serie întreagă de variante maghiare ale *Mioriței*. Cercetările cu pricina se încadrau perfect în planul de muncă al Institutului de folclor din Cluj, deoarece — datorită grijii partidului și guvernului, în condițiile favorabile create de punerea în practică a politicii marxist-leniniste în problema națională — încă de la data înființării, adică din primăvara anului 1949, acest institut și-a fixat printre obiectivele principale culegerea și studierea folclorului minorității naționale maghiare din R.P.R., precum și elucidarea și evaluarea corelațiilor multiple dintre folclorul romînesc și cel maghiar.

Cercetările din Moldova atestă că variantele maghiare ale *Mioriței*, așazise ceangăe de sud (adică din jurul Bacăului) provin, în zilele noastre, din Galbeni, Cleja, Somușca și Fundu-Răcăciuni, precum și, probabil, din satele intermediare și învecinate, unde nu am efectuat încă nici o culegere sau nu am găsit încă creația respectivă. Din acest grup de variante ceangăe de sud au fost tipărite pînă acum opt variante[4], iar alte zece manuscrise așteaptă să fie editate. Toate acestea nu diferă esențial de varianta clasică a lui Petrás, fiind însă în general mult mai concise. De pildă:

Paște-și pe hotar
Tînăr păcurar
Mia de mioare,
Turma lui cea mare.

Trei porcari sosesc,
Lîngă el s-opresc
— Bună ziua, -i zic,
Păcurar voinic!

— Domnul v-a trimis
Trei porcari — le-a zis.
— Știi de ce-am venit?
Ei l-au ispitit.

---

[1] Domokos Pál Péter—Rajeczka Benjamin, *Csángó népzene* (Muzică populară ceangăiască) I. Bp. 1956, 63-5.

[2] Veress Sándor; *Népzenei gyüjtés a moldvai csángók között* (Culegere de muzică populară printre ceangăii din Moldova). Ethn. 1931. 137-8. (Cu melodie)

[3] Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság*. 3. bőv. kiad. (Maghiarii din Moldova. Ed. 3. compl.) Cluj, 1941. 279. (Cu melodie)

[4] Faragó József—Jagamas János, *Moldvai csángó népdalok és nepballadák* (Cîntece și balade populare ceangăiești din Moldova) București și Bp 1954. 110-15. (Cinci variante cu melodii). Szegő Júlia—Sebestyén Dibó Klára; *Kötöttem bokrétát*. 150 *népdal*. (Adunat-am flori. 150 cîntece populare maghiare, București, 1958. 7—8 și 24-5. (Două variante, cu melodii.) — Jagamas János — Faragó József, *Háromszázötven romániai magyar népdal*. (Treisute cincizeci cîntece populare maghiare din R.P.R.). Sub tipar. (O variantă cu melodie.)

— Dacă nu voi şti,
Voi mi-o veţi vesti.
— Oare nu ne-ai da
Turmuliţa ta,

Mia de mioare,
Turma ta cea mare?
— Nu, eu nu voi da
Turmuliţa mea.

— Dacă n-o vei da,
Capul ţi-om lua.
— Capul de-mi luaţi,
Voi să mă-ngropaţi.

Lîngă uşa stînii
'N iesle la mioare
Fluierul cel mic să-l
Puneţi la picioare.

Cel mare să-mi ţină
Capului hodină.
Vîntul cînd de jos
Va sufla duios.

Blînd le va trezi,
Ele-mi vor doini.
Drumul de v-a duce
Pe la casa mea,

Casă afumată,
Streaşină-aplecată,
Am acolo-n ea,
Am pe maică mea.

Ea vă va-ntreba
Care-i soarta mea.
Voi să-i daţi cuvînt
Cum trăiesc, cum sînt.

Că eu n-am murit,
Ci m-am însurat
Şi pe-a soarelui
Soră c-am luat.

În afară de grupul variantelor ceangăe de sud mai cunoaştem, în Moldova, un grup de variante maghiare denumite ceangăe secuieşti. Am găsit două dintr-însele în împrejurimile Oneştilor, la Tuta şi la Satu-Nou, publicînd una din ele[1].

Venind din Moldova în Ardeal, am găsit — în 1942, la Plăieşii-de-Sus — o variantă căreia Secţia Cluj a Institutului de folclor i-a mai adăugat una de aceeaşi proveniență, în 1954-55. Textul acesteia din urmă a fost dat publicităţii[2].

Spre încheiere, menţionăm grupul de variante din Trei Scaune, dintre care primele au fost, încă în 1937, găsite în Poian şi Lemnia, tipărite

[1] Faragó József, *Háromszékimagyar Miorița* (Mioriţa maghiară din Trei Scaune) Igaz Szó, 1959. Nr. 10. 692

[2] Faragö József, *A Folklor Intézet Koloszvári Osztályának Kászoni-csiki gyüjtöútja* Culegerea efectuată la Secţia Cluj a Institutului de folclor în Casin şi Ciuc., „Előre", 12 mai 1954.

însă abia în 1956 (Domokos-Rajeczky, 116-7). Mai pe urmă, în 1959, Institutul de folclor din Cluj a organizat — cu concursul profesorilor și învățătorilor localnici — o acțiune de culegere în Trei Scaune de Nord, drept care s-au mai descoperit, în cele două sate menționate, alte cinci variante. Una dintre ele — cea publicată deja — o citām aci, spre exemplificare:

Tînăr ciobănaș,
Cu căciulă mică,
Fluier fermecat,
În picior opincă,

Paște-și sus pe coastă
Veselă de munte
Mia de mioare,
Oile-i mărunte.

— Stîna turmei mele
Hoții mi-o-mpresoară
Și cu gînduri rele
Vin să mă omoară

Capul de-mi luați,
Nu mă speriați.
Groapa mi-o săpați
Între mieii mei,
În pămîntul mamei
Sfinte mă-ngropați.

Numai draga mea
Dacă n-ar afla,
Că-n coastă de munte
Capul mi-ați tăiat.

Dar și ei puteți
Să-i vestiți curat,
Că-n coastă de munte
Voi m-ați cununat.

Căciulița mea
Giulgiu să-mi fie ea.
Fluierul cel mare
Funie de-ngropare.

În concluzie, conform cercetărilor noastre de pînă acum, variantele maghiare ale *Mioriței* se grupează, din punct de vedere geografic, în patru grupe: una ceangăe de sud din jurul Bacăului, una ceangăe-secuiască din jurul Oneștilor, una secuiască din Casin și una secuiască din Trei-Scaune dintre Tg. Secuiesc-Bretcu. O singură privire pe hartă e de ajuns pentru a constata că aceste patru regiuni etnografice, situate cîte două, în regiunea subcarpatică interioară, respectiv exterioară, alcătuiesc un sistem de corelații mai ample. Conținutul social-etnografic al acestui sistem de corelații constă în faptul că populația din Casin se află în permanentă și neîntreruptă legătură economică și culturală cu Trei Scaune de Nord, ca și cu împrejurimile Oneștilor (prin valea Uzului), tot așa cum populația din Trei Scaune de Nord are contact de asemenea cu Oneștii (prin pasul de la Oituz), sau cum ceangăii-

secui din împrejurimile Oneștilor menţin legătura cu ceangăii de sud din jurul Bacăului.

Din întreg acest teritoriu provin pînă acum aproximativ treizeci de variante maghiare ale baladei *Mioriţa*. Nu este o cantitate prea mare, dar suficientă pentru a se putea face cîteva comparaţii şi a se trage cîteva concluzii.

II

Înainte de a compara conţinutul variantelor maghiare cu originalul romînesc, trebuie să ştim că — în forma sa actuală, evoluată — *Mioriţa* romînească conţine patru motive. Conform cercetărilor folcloristice, cel mai vechi dintr-însele este, sub aspect istoric, testamentul, adică dorinţele pe care eroul baladei şi le exprimă în legătură cu înmormîntarea sa. Părţii acesteia, lirice, i s-a adăugat ulterior conflictul dintre păstori, o motivare epică-dramatică a morţii eroului, respectiv a testamentului său. După aceasta, balada s-a îmbogăţit cu un nou motiv: figura mioarei năzdrăvane, care îi semnalează eroului primejdia de moarte ce îl paşte. Pînă la urmă, survine acel ultim mesaj, trimis mamei (surorii sau iubitei), motiv care desăvîrşeşte şi completează balada. Variantele-colinde romîneşti, din Ardeal, ale *Mioriţei*, care sînt cele mai vechi, conţin numai primele două motive: variantele-balade din Oltenia şi Moldova cuprind în general trei, iar cele din Muntenia în general pe toate patru.

Textul tuturor celor patru grupe de variante maghiare conţine cîte trei motive şi anume: conflictul, testamentul şi mesajul trimis mamei (surorii sau iubitei). De aici, rezultă clar că preluarea s-a efectuat într-o epocă în care balada romînească inclusiv motivul al patrulea se realizase în forma definitivă. Cu atît mai frapant este faptul că în afară de o singură variantă — cea de la Fundu-Răcăciuni, adică ceangăe de sud (Szegö-Dobó 7-8)—figura mioarei năzdrăvane lipseşte cu desăvîrşire din toate celelalte variante maghiare. Se pune întrebarea: pentru ce poezia populară maghiară a preluat numai primele două — adică cele mai vechi — şi al patrulea — adică cel mai recent — dintre motivele baladei romîneşti, renunţînd la al treilea, deşi — din punct de vedere cronologic — acesta se situa între celelalte. Azi nu sîntem încă în măsură să dăm un răspuns hotărît, dar ne credem îndreptăţiţi să menţionăm doi factori cu totul specifici. Prima observaţie este că în baladele populare maghiare există foarte puţine elemente de basm, nu există de loc elemente fantastice (şi cu atît mai puţin există aşa-numitele balade fantastice); aceasta înseamnă că, după toate posibilităţile, figura mioarei năzdrăvane trebuie să fi pierdut din importanţă chiar în epoca preluării. A doua remarcă: presupunînd că totuşi, la început, figura mioarei năzdrăvane nu ar fi pierdut din importanţă (după cum rezultă din cazul variantei de la Fundu-Răcăciuni), se va fi renunţat la ea în decursul procesului de concentrare, caracteristic pentru balada maghiară, atît din pricină că era o figură de basm, neobişnuită în baladele maghiare, cît şi pe considerentul că era un motiv neglijabil sub aspectul înţelegerii acţiunii.

Lipsind deci mioara, în toate variantele maghiare (chiar şi în cea de la Fundu-Răcăciuni), eroul baladei le comunică însuşi ucigaşilor ultimele

sale dorinţe şi tot printr-înşii trimite mesajul ultim celor dragi de acasă.

Continuînd analiza deosebirilor de conţinut constatăm că pe cînd (cu excepţia variantei din Fundu-Răcăciuni) în toate variantele ceangăe de sud eroul principal este ucis de trei porcari, în varianta de la Fundu-Răcăciuni şi în toate celelalte: din împrejurimile Oneştilor, din Casin şi Trei Scaune, ucigaşii sînt — în loc de păstori — „hoţi de munte" sau „hoţi vestiţi" (fie mai mulţi, fie doar unu). Deoarece în Mioriţa românească, hoţii apar doar în cîteva variante provenite din jurul Aradului, prezenţa lor în toate textele din trei grupe de variante maghiare se datoreşte, evident, procesului de evoluţie locală.

Cine vor fi fiind hoţii? Nenea Bidiga József din Poian, unul dintre informatorii noştri, opiniază că ar fi vorba de tătari. Interpretarea se poate uşor justifica din punct de vedere istoric, deoarece tătarii, aliaţi ai turcilor, mai făceau încă incursiuni în Moldova şi Ardeal chiar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, jefuind, masacrînd şi tîrînd cu ei nenumăraţi robi şi mari cantităţi de bunuri. Abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, tătarii au fost blocaţi în peninsula Crimeea, în timp ce Rusia dădea Turciei lovitură după lovitură. Există nenumărate dovezi că în decursul secolelor de ocupaţie turcească, elementele turco-tătăreşti abundă în poezia populară din Europa de răsărit, chiar în cazul operelor fără nici o corelaţie cu subiectele istorice. Credem că nici o dovadă nu este mai elocventă decît tocmai cei „trei tătari mişei" din varianta clasică citată, a lui Petrás. În altă variantă, tot ceangăe de sud (Faragó-Jagamas, 115) mesajul trimis mamei se încheie cu un vers specific evocator al robiei tătăreşti.

Cu toate că, precum se vede, opinia lui Nenea Bidiga e susţinută nu numai de trecutul istoric, ci chiar prin textul unora dintre variantele maghiare din Moldova, ar fi o greşeală să considerăm pur şi simplu că, în poezia populară, „hoţ" şi cu „tătar" sînt noţiuni identice. Nu e lipsit de justificare şi de temei faptul că poeţii populari creează sinonimie „hoţ — tătar"; trebuie să se ştie însă, că figura hoţului a pătruns în variantele maghiare respective ale *Mioriţei*, fiind preluate din balada *Hoţului de munte*.

În afară de cîteva urme rare (în regiunea de dincolo de Dunăre şi în centrul Ardealului) balada *Hoţului de munte* a fost atît de frecventă în poezia populară vie din secuime şi maghiară din Moldova în ultima sută de ani, încît e foarte probabil să se fi putut amalgama cu textele variantelor maghiare ale *Mioriţei*. Varianta din Satu-Nou (Farago, 692), prezintă o fază cu totul incipientă, brută, a acestui amestec. În schimb varianta din Trei Scaune, citată mai sus, şi toate celelalte reprezintă o formă definitiv cristalizată a procesului de amalgamare.

Aşa-numita contaminare a diferitelor balade populare, transmigraţia şi schimbul unuia sau a mai multor motive nu este de loc rară în poezia populară secuiască şi în cea maghiară din Moldova. Infiltrarea eroului negativ din balada *Hoţului de munte* în variantele maghiare ale *Mioriţei* a fost cît se poate de lesnicioasă, deoarece el nu şi-a schimbat rolul de loc: iniţial, era ucigaşul femeii silită să-l ia de bărbat; dincoace, în noul mediu, este ucigaşul ciobanului.

III

La fel ca în privința conținutului, originalul romînesc al *Mioriței* și cu variantele maghiare prezintă mai multe deosebiri caracteristice și sub aspectul formei.

Neglijăm din acest punct de vedere, cele două variante din jurul Oneștilor și cele două de la Casin, acestea reprezentînd conformații neobișnuite și cazuri excepționale în balada maghiară. Deoarece nu avem bandă imprimată la Onești, nu știm dacă este vorba doar de frînturi necoordonate sau de un text și o melodie — respectiv de o interpretare — concepute mai liber, în gen de improvizație. Banda de magnetofon imprimată la Casin fixează însă cu precizie melodiile evocatoare de recitativ ale versurilor de diferite lungimi; de altfel, unele elemente ale acestei forme mai libere se identifică pe ici pe colo, chiar pe imprimările din Trei Scaune. Nu e cazul să ne ocupăm mai intens, cu această ocazie, de elucidarea problemei, dar ținem să menționăm că această formă marchează poate de asemenea o influență romînească în balada populară maghiară.

Exceptînd deci variantele menționate, putem sesiza din prima clipă diferențele de formă. Într-o singură frază, acestea s-ar putea caracteriza în felul următor: forma baladei maghiare este determinată, iar a celei romînești, liberă. Versurile *Mioriței* romînești se succed netrunchiate, cu totul curgător, fără nici o întrerupere. Nu se grupează în strofe, deoarece melodiile versurilor nu se schimbă cu regularitate și deci nu pot sluji drept temei pentru structura strofică. În aceste vechi balade romînești, melodia este alcătuită în ultimă analiză dintr-o singură formulă melodică (sau cel mult din cîteva) iar cîntărețul o utilizează liber, cu variațiuni, respectiv o adaptează conținutului textului care urmează[1]. Față de aceasta, balada maghiară se împarte întotdeauna în strofe cu același număr de versuri (de obicei patru); cît despre versuri, acestea sînt izometrice, adică cu același număr de silabe (de cele mai multe ori opt, în alte cazuri douăsprezece, șase etc.). Fiecare vers are melodia sa care nu poate fi substituită prin alte melodii și care va reveni cert în locul respectiv al strofei următoare sau în oricare alta. În limitele acestei forme determinate, cîntărețul rezolvă creșterea sau descreșterea întîmplătoare, de o silabă sau două, a versului, cu ajutorul divizării sunetului, respectiv cu melizmă, iar în cazul creșterii numărului versurilor din strofă, repetă melodia. Așadar, chiar în astfel de cazuri rare, el respectă limitele impuse de forma determinată.

O mică parte a variantelor ceangăe de sud ale *Mioriței* maghiare este alcătuită din strofe de două versuri cu cîte douăsprezece silabe. Deoarece însă de cele mai multe ori, melodia lor este de șase silabe, celelalte variante ceangăe de sud precum și toate variantele din Trei Scaune se compun din strofe de cîte patru versuri a șase silabe. Printre melodiile respective se identifică și unele cu caracter romînesc, respectiv de origine romînească, dar ele nefiind identice cu melodia recitativă a *Mioriței* romînești, ci constituie preluări independente de aceasta, studierea lor se integrează într-un alt capitol al relațiilor folclorice romîno-maghiare.

Analizînd problema formei interioare, observăm de la bun început diferența de lungime dintre balada romînească și cea maghiară. Forma de baladă

[1] *Vechi cîntece de vitejie*, București, 1956, 18

a *Mioriței* românești are în medie 60 versuri, dar variantele cele mai bogate, care cuprind toate patru motivele, conțin pînă la 180 versuri. De pildă, varianta clasică Vasile Alecsandri numără 123 versuri. Față de aceasta, variantele ceangăe de sud au în medie 40 versuri și nici cele mai lungi nu depășesc 60. Cît despre cele din Trei Scaune, media lor e de-abia 20 versuri.

Care poate fi explicația acestei diferențe într-adevăr disproporționate?

Cercetările, care durează de mai bine de un veac, au reușit să schițeze, în linii generale, caracterele baladei populare maghiare — trăsături specifice confirmate și prin cele mai recente rezultate[1]. Conform acestora, cel mai pregnant specific al conținutului, formei și interpretării baladei populare maghiare constă în concentrația și tensiunea dramatică. Aceasta ia naștere prin eliminarea treptată a tuturor diversiunilor care nu grăbesc ci întîrzie și frînează desfășurarea acțiunii — proces care se întîmplă, firește, pe parcursul transmisiei orale a operelor, formulate inițial cu mai mult lux de amănunte. Nu sînt rare cazurile în care balada populară maghiară clasică este lapidară pînă la limita inteligibilității. Chiar baladele mai recente (deși mai lungi decît cele vechi) păstrează pînă la urmă, după un proces de concentrare treptată, doar momentele cele mai importante, mai tipice și mai generale ale evenimentelor cîntate, renunțînd la tot ce este ocazional sau lipsit de importanță primordială. Renunțarea la momentele considerate inutile, procesul de continuă cizelare și concentrare, are drept rezultat preponderența acțiunii în balada maghiară. Părțile perisagere atît de frecvente în poezia lirică lipsesc din baladă, ca și descrierea locului acțiunii sau amănuntele referitoare la mediul în care se desfășoară aceasta. Balada se rezumă la simpla indicare a locului; chiar aceasta însă numai în cazurile cînd indicația respectivă e absolut necesară înțelegerii acțiunii. Cea mai bună metodă pentru realizarea concentrării dramatice a acțiunii și pentru desfășurarea rapidă a acesteia în baladă, este dialogul. Există balade populare maghiare construite exclusiv din dialog, iar în altele ritmul accelerat al acestora începe cu o scurtă introducere, fiind întrerupt doar de cîteva explicații cît se poate de lapidare. Chiar în caracterizarea eroilor, balada se folosește de mijloacele menționate. În general lipsesc, din textul baladelor, descrierile referitoare la însușirile fizice sau morale ale eroilor, ba, adesea nu se utilizează nici atributul și, cu toate acestea, cuvintele și faptele lor îi caracterizează limpede: eroii baladelor mărturisesc întotdeauna despre ei înșiși, cu faptele și cuvintele *lor*.

Este evident că toate aceste caracteristici rezultate din *întregul* patrimoniu de balade nu le vom putea regăsi întrunite într-o *singură* piesă, dar este la fel de evident că, venind din folclorul românesc și pătrunzînd tot mai adînc în cel maghiar, *Mioriția* merge exact pe drumul acesta. Dat fiind că oricine poate face o comparație, cu puțină osteneală, nu vom mai enumera în amănunt felul în care, prin concentrarea efectuată de la amănunt la amănunt, textele maghiare au ajuns la gradul de concizie pe care îl au azi. Prin același proces

[1] Csanádi Imre—Varg Yad Lajos, *Röpülj, páva, röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok.* (Sbori, păune, sbori. Balade populare maghiare și cîntece cu caracter de baladă.) Bp. 1954 23-4. — Ortutay Gyula, *Magyar népköltészet. Magyar Klasszikusok.* (Literatură populară maghiară. Clasicii Maghiari). Bp. 1955 I. 61-3; Farago József, *Diófának három ága. Székely népballadák* (Trei ramuri de nuc. Balade populare secuiești.) București, 1956. 16-7.

trebuie să se fi eliminat din variantele maghiare și figura mioarei năzdrăvane. Mai mult, varianta de la Lemnia, ajungînd pînă la limita extremă a concentrației, conține doar două motive: discuția premergătoare crimei și ultimele dorințe referitoare la înmormîntare. Astfel dar, cu toate că celelalte texte maghiare sînt mai bogate și mai depline, sub aspectul conciziei dramatice, varianta din Lemnia poate fi considerată cea mai caracteristică variantă maghiară:

Tînăr ciobănaș
Cu căciulă mică,
Fluier fermecat,
În picior opincă,

Își păștea pe coastă
Veselă de munte
Mia de mioare,
Oile-i mărunte.

— Voi, tîlhari vestiți,
Pentru ce-ați venit?
Ori v-ați sfătuit
Să mă omorîți?

În coastă de munte
Capul de-mi luați,
Între mieii mei,
În pămîntul mamei
Sfinte mă-ngropați.

E foarte adevărat că, în comparație cu unele variante românești reprezentative, aceste cîteva rînduri par mult mai simple, ba chiar sărăcăcioase; totuși, subliniem că variantele maghiare trebuie apreciate nu numai în funcție de originalul românesc, ci în primul rînd în cadrul folclorului maghiar pe temeiul scării valorilor din folclorul maghiar. În felul acesta se va învedera că aparenta sărăcie a baladelor maghiare este de fapt însăși bogăția lor, dar în funcție de alt criteriu poetic decît cel ce trebuie aplicat în cazul baladelor românești.

Care sînt aceste criterii poetice diferite?

Credem că am reușit să trecem în revistă deosebirile dintre variantele românești și maghiare — dar că lipsește încă analiza cauzei care le determină. Cu alte cuvinte: pentru ce balada românească abundă de amănunte, în timp ce balada maghiară e atît de lapidară și de concisă? De ce nu se întîmplă invers? Sau de ce nu sînt amîndouă la fel de bogate în amănunte, ori la fel de concise?

Pentru moment vom căuta răspunsul în condițiile de viață și în felul de interpretare al baladelor, observînd totodată că întrebarea are tangențe cu problema formei naționale a poeziei populare românești și a poeziei populare maghiare.

Trebuie să se știe că, de mai multe generații, baladele populare maghiare se diferențiază de cîntecele lirice, în primul rînd prin tematică și conținut, și nu prin formă și mod de interpretare. Structura lor strofică-izometrică este perfect identică cu a cîntecelor lirice. În general, nici melodiile lor nu se deosebesc de patrimoniul cîntecelor lirice, iar adesea lungimea lor o întrece

doar cu foarte puțin — sau chiar de loc — pe a acestora. De aici, rezultă că în împrejurări normale, azi, interpretarea baladei populare maghiare nu implică nici prilej deosebit și nici capacitate interpretativă excepțională. Textul scurt, relativ definitiv, poate fi cîntat aproape de oricine, în orice împrejurare, așa cum se întîmplă în cazul cîntecelor lirice. Mai mult, balada poate fi cîntată nu numai individual, ci chiar colectiv, în grup.

Tocmai această utilizare *colectivă* determină concizia baladelor populare maghiare, întrucît utilizarea colectivă exercită asupra evoluției textului un efect contrar celui rezultat din interpretarea *individuală*. În cazul acesteia din urmă, cîntărețul nu se identifică cu ceilalți cîntăreți și se diferențiază net de auditor. În felul acesta însă — în condițiile de a se afla în epicentrul interesului — nu oricine acceptă să cînte balade și o vor face doar cei înzestrați cu înclinații speciale, dezvoltate prin exercițiu. În afară de talent și de măsura în care interpretul este înzestrat, felul său de a interpreta poate fi modificat de fiecare dată de exigențele auditorului sau de către alte circumstanțe. Datorită acestor considerente, interpretul nu este un simplu tălmăcitor al textului; el modifică, improvizează, creează, oferind întotdeauna un text nou. Cu cît va fi mai talentat și cu cît va exersa mai mult, cu atît mai bogată și mai lungă va deveni balada sa, care poate deci prezenta schimbări rapide, de la caz la caz nu numai în timp și spațiu, ci în oratia aceluiași interpret. Pe scurt, prima dintre balade este un lapidar rezultat al muncii de creație colectivă populară, iar cea de a doua o creație individuală izvorîtă abundent din talentul cîntărețului individual mai mult sau mai puțin profesionist, pătruns de spiritul tradițiilor și controlat de colectivitate, dar ieșit din comun, față de aceasta.

În folclorul maghiar, numai printre ceangăii din Moldova mai trăiesc azi reminiscențe sporadice ale interpretării individuale a baladei. Față de aceasta, în cea mai mare parte a Olteniei, Munteniei și Moldovei, baladele romînești se mai interpretează și azi de către cîntăreți cu experiență, acompaniați în general de cîte unul sau mai mulți instrumentiști. Cel mai de seamă prilej este nunta și mai ales „masa mare" de duminică seara. „Interpretarea baladei are loc pe temeiul diferitelor procedee și formule tradiționale, și are în mare parte un caracter de improvizație. Ea necesită un cîntăreț talentat, înzestrat cu o memorie bună și cunoscător al specificului poetic și muzical al genului. În interesul interpretării reușite a baladei, interpreții se folosesc — cu multă pricepere, de mijloacele dramatice: mimică, gest și chiar recitare. În zilele noastre, adevărații depozitari și interpreți ai acestui gen sînt lăutarii de la țară; lor li se datorează existența baladei, ca și răspîndirea și evoluția ei. Oamenii aceștia au o memorie excepțională: ei cunosc cîte 30—40 balade, ceea ce reprezintă aproximativ 12 000 versuri"[1].

E firesc că datorită unor astfel de interpreți excelenți balada romînească nu poate fi decît bogată în amănunte și nu poate avea decît o lungime mare, adecvată genului epic, contrastînd cu concizia dramatică a baladelor maghiare,

* * *

[1] Comișel Emilia, *La ballade populaire roumaine*. Studia memoriae Bélae Bartók sacra. Ed. a 2-a Bp. 1957. 28

Concluzia cercetărilor noastre comparative este că variantele maghiare ale *Mioriței* nu constituie nicidecum copii fidele ale originalului romînesc. Dimpotrivă, numeroasele și feluritele deosebiri de fond și de formă ne permit să conchidem că acei creatori populari care au prelucrat balade din limba romînă în cea maghiară s-au ghidat nu după cuvîntul ci după conținutul originalului, nu după litera ci după spiritul acestuia. Chiar dacă însă, odinioară, ar fi tradus-o textual, datorită transmiterii orale, variantele maghiare s-au îndepărtat atît de mult de original și au devenit atît de specifice, încît, dincolo de identitatea fundamentală se pot defini precis și deosebirile esențiale. Pe scurt: în decursul procesului de transmitere și însușire, balada specific romînească s-a transformat în baladă specific maghiară. Un astfel de proces constituie, fără îndoială, una din cele mai superioare, mai complexe și mai artistice forme ale legăturilor dintre poeziile populare de limbi diferite. Analiza comparativă a variantelor romînești și maghiare ale unor creații poetice populare romînești devenite maghiare (și viceversa) ne îmbogățește nu numai cunoștințele din domeniul relațiilor dintre poezia populară romînească și cea maghiară, ci poate aduce o interesantă contribuție și în materia de diferențiere și de limitare a specificului național al poeziei populare romînești și maghiare, înlesnind discernămîntul în problema formei naționale a acestor două poezii.

Specificul care diferențiază variantele maghiare ale *Mioriței* de originalul romînesc, atît ca fond cît și ca formă, pare a fi o dovadă că transmiterea și însușirea baladei a avut loc în trecutul mai îndepărtat, deoarece diferențierea nu s-ar fi putut înfăptui într-o perioadă de timp prea scurtă. Tocmai din pricina aceasta sîntem de acord cu Csanádi Imre și Vargyas Lajos, care — în lucrarea lor cu caracter sinteză de balade populare maghiare (156-8) — au integrat variantele maghiare ale *Mioriței* în patrimoniul baladelor clasice.

Pe temeiul caracterelor identice — mai numeroase și mai importante decît deosebirile — precum și pe temeiul asemănărilor dintre ele, considerăm că cele patru grupe geografice ale variantelor maghiare constituie în esență o singură grupă de variante, dar azi nu sîntem încă în măsură să decidem în care anume dintre cele patru regiuni geografice a început procesul de transmitere și de preluare. Deoarece pentru clarificarea unei astfel de probleme este necesară o comparare minuțioasă a variantelor romînești și maghiare — aproape vers cu vers — așteptăm menționata monografie *Miorița* de Adrian Fochi, precum și studiul comparativ despre variantele romînești și maghiare din secuime ale *Mioriței*, semnat de Ioan R. Nicola, lucrări care vor putea sluji drept punct de plecare pentru continuarea cercetărilor[1].

Oricare ar fi însă rezultatul acestora, un lucru e cert: folclorul romînesc a dăruit poeziei populare maghiare din R.P.R. o baladă care-i face cinste.

[1] Toate datele de sinteză, citate de noi cu privire la variantele romînești ale *Mioriței*, se datoresc lui Adrian Fochi. Dorim să-i mulțumim și pe această cale pentru repetatele și valoroasele sale informații, fără de care nu am fi fost în măsură să comparăm variantele maghiare cu originalul romînesc. — Ioan R. Nicola a găsit în Trei Scaune peste zece variante romînești și tot lui i se datoresc imprimările pe bandă de magnetofon ale celor cinci variante maghiare de acolo. Studiul său în pregătire se ocupă și de latura muzicală a problemei.

BIBLIOGRAFIE EMINESCIANĂ
(Contribuție: 1944 — 30 iunie 1960)

de GRAȚIAN JUCAN

Introducere. Prezenta contribuție la bibliografia eminesciană este a doua publicată după 23 August 1944. Ea completează și îndreaptă unele erori strecurate în *Bibliografia eminesciană*, publicată de Aurel Martin în „*Almanahul literar*", Cluj, an. I, 1950, nr. 2—3, ian.-febr., p. 53—60.

Bibliografia de față se rezumă la cercetarea periodicelor de la 23 August 1944 la 30 iunie 1960.

La început, înregistrăm bibliografiile eminesciene publicate mai de mult, cu scopul de a le cunoaște și generațiile mai tinere, întrucît unele date, deși mai vechi, sînt foarte prețioase pentru înțelegerea vieții și operei poetului. De altfel, ne-am gîndit întotdeauna la publicarea în volume compacte a acelor texte, care aduc contribuții valoroase în interpretarea operei celui mai mare poet romîn, deoarece unele articole, studii etc. au fost publicate în ziare și reviste, care astăzi au devenit o raritate și pentru care trebuie să te adresezi marilor biblioteci. Pentru ca acei care se ocupă de Eminescu să poată avea pe masa de lucru prețioasele texte bibliografice, credem necesară publicarea lor, în raport cu valoarea lor și cu necesitățile de azi. Dar, mai întîi, trebuie publicate indicațiile bibliografiei eminesciene.

Bibliografia la care ne-am gîndit că ar trebui publicată trebuie neapărat selecționată, pentru că acest criteriu îl socotim cel mai just. Ea va trebui să arate, de bună seamă, și interesul pe care generațiile l-au arătat față de poet.

Notă. Am folosit pentru transcriere cîteva prescurtări: am dat între paranteze și cu titlu general: / *Despre Eminescu** / note, articole, informații din ziare și reviste, care erau numeroase în paginile respective; aproape toate sînt publicate cu ocazia centenarului poetului. Sînt apoi cîteva prescurtări pe care cititorul le va înțelege cu ușurință: *Viața rom.* = *Viața romînească*; rec. = recenzie etc. N-am trecut bibliografia eminesciană apărută în unele opere ale scriitorilor noștri reconsiderați și nici cea apărută în unele manuale școlare.

BIBLIOGRAFIILE EMINESCIENE DIN TRECUT

Zaharia N., *Bibliografie*, (în) *Mihail Eminescu*. Viața și opera sa, Buc., 1912, p. 327—355. (Vezi și ediția a II-a mărită din 1923, p. 393—453).

Adamescu Gheorghe, *Mihail Eminescu (1850—1889), (Bibliografie)*, (în) *Contribuțiune la bibliografia romînească*, fasc. Ia, (1500—1920), Buc., 1921, p. 116—119; fasc. IIa, (1500—1921), Buc., 1923, p. 153—165; fasc. IIIa, (1500—1925), Buc., 1928, p. 122—126.

Georgescu-Tistu N., *Eminescu Mihail (Bibliografie)*, (în) „Dacoromania", an. II, 1921—1922, p. 869—871; an. III, 1922—1923, p. 1041—1044. (Vezi și p. 979).
Lipănea nu M., *Eminescu Mihail (Bibliografie)*, (în) „Dacoromania", an. IV, 1924—1926, partea a 2-a, p. 1468 — 1475. (Vezi și: p. 1315 — 1396; 1454; 1018; 1195—1197).
— *Eminescu Mihail, (Bibliografie)*, (în) „Dacoromania, an. V, 1927—1928, p. 851—856. (Vezi și p. 633—634; 646—650.)
— *Eminescu Mihail (Bibliografie)*, (bibliografia periodicelor 1927—1928 de Ion Breazu și Lia Pușcariu-Manoilescu) (în) „Dacoromania", an. VI, 1929—1930, p. 616—621 (Vezi: p. 478—481.)
— *Eminescu Mihail, (Bibliografie)*, (bibliografia publicațiilor condusă de Ion Breazu), (în) „Dacoromania", an. VII, 1931—1933, p. 599—610.
— *Eminescu Mihai (Bibliografie)*, (în) „Dacoromania", an. VII, 1931—1933, Buc., 1934, p. 559—560. (Vezi: p. 426—427; 390—391; 648—650.)
— *Eminescu Mihai (Bibliografie)*,(bibliografia publicațiilor condusă de Ion Breazu), (în) „Dacoromania", an. VIII, 1934—1935, p. 427—442; an. IX, 1936—1938, p. 509—510; an. IX, 1936—1938, p. 547—559.
— *Bibliografie eminesciană*, vezi (în) *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, la cap. *Bibliografie*.
— *(Bibliografie)*, (în) *Buletinul Mihai Eminescu*, VII, 1936, p. 140; VIII, 1937, p. 53; IX, 1938, p. 33; X, 1939, p. 89.
— *Bibliografie*, (în) *M. Eminescu, Scrieri politice*, ed. comentată de D. Murărașu, Editura „Scrisul Românesc", Craiova, f.a. p. LXI—LXV.
Călinescu G., *Bibliografie eminesciană: Viața*, (în) *Viața lui Mihai Eminescu*, Ediția a treia revăzută, București, 1938, p. 445—465. (Vezi și celelalte ediții.)
Theodorescu Barbu, *Contribuție la o bibliografie eminesciană*, (în), „Convorbiri Literare", 1939, LXXII, nr. 6—7—8—9, p. 1547—1579.
Martin Aurel, *Bibliografie eminesciană*, (în) „Almanahul Literar", an. I, 1950, nr. 2—3, p. 53—60.

1945

Călinescu G., *Eminescu și iudaismul*, (în) „Lumea", 1945, an. I, (1945) nr. 11 (2 dec.), p. 1.
Joja Atanase, *Problema Eminescu*, (în), „Orizont", Buc., an. I, nr. 12, 1 mai 1945, p. 6.
Vasiliu Aurel *O mare ediție a lui Eminescu*, (în) „Transilvania", 1945, (m. 76), nr. 3—4, p. 85—91.
Eminescu Mihail, *Poesies*, traduites par S. Paves, tipografia „Bucovina", Buc., 1945.

1946

A. G., *Eminescu dramaturg*, (în) „Revista noastră", (Constanța), 1946, (15 iun.—15 iul.), I, nr. 6, p. 6—9.
Călinescu G., Tema „mamei", (în) „Lumea" 1946, an. II (1946), nr. 35 (16 iunie), p. 1 și 5.
Idem, Eminescu și clasele pozitive, (în), „Națiunea", an. I, nr. 32, (29 aprilie), 1946, p. 1.
Idem, Eminescu și „clasa de mijloc", (în), „Națiunea", an. I, nr. 33 (1 mai), 1946, p. 1.
Idem, Eminescu la ordinea zilei, (în) „Națiunea", an. I, nr. 34 (28 aprilie), 1946, p. 1.
Idem, Mihai Eminescu, (în) *Istoria literaturii române* (compendiu), Editura „Națională-Mecu", (1946) p. 170—188.
Dăianu G., *„O mamă" a lui Eminescu și tehnica salvării din moarte*, (în) „Revista Fundațiilor", 1946, (Seria nouă) XII, nr. 2, p. 387—390.
Mangiurea I. Gheorghe, *Eminescu și Transilvania*, (în) „Revista Noastră", (Constanța), 1946, (15 ian.), nr. 1, p. 12—13.
Murărașu D., *M. Eminescu*, (în) *Istoria literaturii române*, ed. a IV-a, Editura „Cartea Românească", Buc., 1946, p. 224—233.
Popovici D., *Eminescu în critica și istoria literară română* (curs dactilografiat), Cluj, 1946, cca. 30 p. Se găsește la Univ. „V. Babeș", Cluj. Fac. de Filologie, la bibliotecă.
Verona Maria, *Titu Maiorescu și M. Eminescu*. Timișoara, 1946, Tip. Patria, 72 p.

Eminescu M., *Poezii*, Editura de Stat Buc., 1946, 198 p. (Biblioteca de buzunar).
Eminescu Mihail, *Glosse*, übersetzt von Herman Roth, 1946, (Cota bibl. Univ. Cluj: 349683).

1947

Călinescu G., *Şerban Eminovici* (în) „Naţiunea", an. II, nr. 424, (24 aug.), 1947, p. 2.
Idem, *Eminescu şi Müllner* etc., (în) „Naţiunea", an. II, nr. 365, (16 iunie), 1947, p. 2.
Constantinescu Pompiliu, *O catedră Eminescu* (în) *Eseuri critice*, Buc., 1947, p. 110—121.
Idem, *Eros şi Daimonion* (în) *Eseuri critice*, Buc., 1947, p. 123—146.
Idem, *Ediţia Perpessicius* (în) *Eseuri critice*, Buc., 1947, p. 90—105 şi *Scrieri alese* Buc., 1957, p. 354—369.
Marino Adrian, *Poetul naţional*, (în) Naţiunea, an. II, nr. 401, (28 iulie), 1947, p. 2.
Minar Octav, *„Bolta Rece"* (în) „Rampa", an. 36, seria 4, 1947, nr. 57, p. 3.
Papadima Ovidiu, *Însemnări eminesciene*, (în) „Jurnalul literar" (Dir. G. Căl.), nr. 2, 1947, p. 47.
Piru Al., *M. Eminescu, poezii din viaţă şi postume*, (recenzie) Ed. Luteţia, Buc., 47, (în) „Naţiunea", an. II, nr. 377, 30 iunie, 1947, p. 2.
Popovici D., *Eminescu în critica şi istoria literară romînă* (curs litografiat), Cluj, 1947.
Vianu Tudor, *Le pseudo-impératif chez Eminescu*, (în) „Bulletin linguistique", XV 1947, 9.55—58.
Vitner Ion, *Poetul culorilor sumbre* (Eminescu) (în) „Contemporanul", nr. 40 (27.VI), 1947, p. 1 şi 5, reprodus în volumul *Pasiunea lui Pavel Korceaghin*, *(Eseuri critice)*, (Buc.), 1949, p. 61—67.
Vrabie Gh., *M. Eminescu*, (în) *Folclor romînesc* (studiu şi texte) Editura „Scrisul Romînesc" — Craiova, 1947, p. 43—49. Textele poeziilor populare în partea antologică.
Eminescu M., *Poezii*, (din viaţă şi postume), s. Luteţia, Buc., 1947. Postfaţă N. Seban, 450
Eminescu M., *Valogatott versei* (Versuri), tr. Jekely Zoltán, Budapest Magyar roman társaság, 1947, 80 p.

1948

C. M., *Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1948, an. IV, nr. 571, (30 iunie), p. 2.
Călinescu G., *Paupertatea poetului*, (în) „Contemporanul", nr. 111, 1948, (12 noiembr.), p. 5 şi 8.
Lăzăreanu Barbu, *Cîntăreţi romîni ai Comunei din Paris*. Mihail Eminescu, Const. Mille, Gh. din Moldova, Tr. Demetrescu, Buc., 1948 „Cartea Romînească" 31 p.
Mihalcea Nic., *Pe marginea unei traduceri în franţuzeşte a poeziilor lui Eminescu*, (în) „Naţiunea", an. III, nr. 590, (15 martie) 1948, p. 2.
Popovici D., *Poezia lui Eminescu* (curs litografiat), Cluj, 1948, 479.
Săvel *Funeraliile Sărmanului Dionis*, (în) „Flacăra", an. I, 1948, nr. 4 (25 ian.), p. 9.
Şerban N., *Dicţionar de rime* (cuprinzînd şi dicţionarul de rime inedit al lui Mihai Eminescu Buc., Luteţia, 1948, p. 636.

1949

A. C., *Epoca lui Eminescu şi literatura lui* (Conferinţa tov. N. Moraru), (în) „Flacăra", an. II, nr. 48 (100), (3 dec.), 1949, p. 2.
Andronescu Caraioan Pompiliu, *Soarta istorică a operei eminesciene*, (în) „Flacăra", an. II, 1949, nr. 7 (59), (20 febr.), p. 9. şi 10.
Idem, *Eminescu şi mişcarea muncitorească*, (în) „Flacăra", an. II, nr. 40 (92), (8 oct.), 1949, p. 8.
Banuş Maria, *Natura şi dragostea în poezia lui Eminescu* (în) „Viaţa romînească", an. II, nr. 12, dec. 1949, p. 235—243 reprodus în vol. *Mihai Eminescu, Studii şi conferinţe*, Buc., 1950, p. 93—108 şi în Banuş Maria, *Din cronica acestor ani*. Articole, pamflete, reportaje, Buc., 1955, p. 60—73.
Beniuc Mihai, *„Mihail Eminescu"* (15 iunie 1889—15 iunie 1949), (în) „Viaţa romînească", 1949, nr. 7—8 (iulie-august), p. 28—36 reprodus în vol. *Meşterul Manole*, Buc., 1957, p. 191—198.

Idem, *Eminescu poet al poporului*, (în) „Viața românească", an. II nr. 12 (dec.), 1949, p. 225—234 reprodus în vol. *Mihai Eminescu, Studii și conferințe* (Buc)., 1950 p. 59—78; apoi sub titlul: *Izvoarele populare în creația lui Eminescu* (în) *Literatura noastră clasică*, I, (Col „Studii literare"), Buc., 1953, p. 27—44 și în vol. *Despre poezie*, (Col. Studii literare), Buc., 1954, p. 13—34 și în vol. *Meșterul Manole*, Buc., 1957, p. 337—395.

Idem, *Eminescu*, (în) „Utunk", IV, nr. 26 (90), (31 dec.), 1949, p. 13, 14.

Botez Demostene, *Mihai Eminescu* (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17367, (18 ian.), 1949, p. 1 și 2.

Idem, *Conferințe despre Eminescu*, (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17633, (30 noiembr.), 1949, p. 1 și 2.

Bratu Lucian, *Să spunem și prin arta plastică adevărul despre Eminescu*, (în) „Flacăra", an. II, nr. 46 (98), (19 noiembr.) 1949, p. 7.

Bratu Horia, *Semnificația poeziei lui Eminescu*, (în) „Viața Capitalei", an. I (1949), an. I, nr. 39 (18 iunie), p. 2.

Idem, *Împotriva partidelor politice reacționare — un articol inedit al lui Eminescu despre moravurile politice ale clicii burghezo-moșierești*, (în) „Viața Capitalei" an. I, (1949), nr. 175 (26 noiembr.), p. 2.

C. V., *Viața lui Eminescu și sfîrșitul lui tragic*, Conferința tov. Eugen Jebeleanu, (în) „Flacăra", an. II, nr. 47, (99), (26 noiembrie), 1949, p. 3.

Călinescu G., *M. Eminescu, membru al Academiei R.P.R.* (în) „Națiunea", an. III, nr. 841, 16 ian. 1949, p. 1 și 3.

Idem, *La comemorarea lui Eminescu*, (în) „Contemporanul", 1949, nr. 141, (17 iunie), p. 1 și 7.

Ciurunga A., *Eşti lîngă noi*, (în) „*Viața românească*", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 10—12 reprodusă în „Romînia liberă" din 15 ian., 1950 .

Comarnescu Petru, *Reconsiderarea lui Eminescu* (în) „Universul", an. 66, nr. 142, (19 iunie), 1949, p. 1—2.

Corlaciu Ben., *Noaptea de la Ipotești* (în) „Viața românească", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 13—51 și în vol. col. Luceafărul E.S.P.L.A., 232 p.

C/rohmălniceanu/ O. S., *Moștenirea literară* (în), „Contemporanul", nr. 152 (2 sept.), 1949, p. 4.

Idem, *Moștenirea literară* (în) „Contemporanul", nr. 153 (9 sept.), 1949, p. 4.

Deșliu Dan, *Sfărâmat-am rînduirea cea crudă...* (poezie), (în) „Scînteia", an. XIX, seria III, nr. 1634, (15 ian.), și „Viața românească", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 8—10.

Dumitrescu Geo, *Pentru un Eminescu al nostru*, (în), „Flacăra", an. II (1949), nr. 38 (90), (24 sept.), p. 3 și 9.

Idem, *Itinerar eminescian*, (în), „Viața românească", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 52—72.

Furtună Dumitru, *D-l... Escu și părintele Crenguță*, (în), „Pentru pace și cultură luptăm" (Iași), an. I, 1949, nr. 2, (noiem.), p. 3.

Geza Lajtha, *Második levél (Mihai Eminescu)*, (în), „Utunk", IV, nr. 26 (90), (dec. 31), 1949, p. 13.

Ignat Nestor, *60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", an. XVIII, (1949), seria III, nr. 1453 (16 iunie), p. 2.

Ilieș Olga și Vîlcu J., *Eminescu în discuția maselor*, (în) „Romînia liberă" (Suplimentul de duminică), 1949, nr. 97 (11 dec.), p. 2.

Ioniță Paul, *Cu prilejul comemorării a 60 ani de la moartea lui Mihail Eminescu* (în) „Viața Sindicală", an. IV, (1949), seria II, nr. 539 (16 iunie), p. 2.

Isac Emil, *Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1949, an. V, nr. 863, (15 iunie), p. 1 și 8.

Jebeleanu Eugen, *Tragismul vieții lui Eminescu, rezultat al condițiilor sociale* (în) „Viața românească", II, nr. 11 (noiembr.), 1949, p. 124—138 reprodus în vol. *Mihail Eminescu, Studii și conferințe*, Buc., 1950, p. 9—31 și apoi în vol. Jebeleanu Eugen, *Din veacul XX*, Buc., 1956, p. 309—330.

Jianu Darie, *Șasezeci de ani de la moartea lui Eminescu*, (în) „Lupta Sibiului", an. I (VI), 1949, nr. 42 (1256), (19 iunie), p. 4.

Kelemen Béla, *Mihail Eminescu*, (în) „Irodaluri Almanach", 1949, (Cluj)

L. S., *Pensia lui Eminescu*, (în) „Romînia Liberă" Supl. de dum., nr. 93, (13 noiembr.), 1949, p. 2.

L. S., *„Sărbătorirea" lui Eminescu în timpul regimului burghezo-moşieresc şi sărbătorirea astăzi a marelui poet*, (în), „Romînia liberă", Supl. de dum., nr. 99, 25 dec., 1949, p. 2.

Lăzăreanu Barbu, *Despre drama vieţii lui Eminescu*, (în) *Buletin Ştiinţific*, C., Tom. I, nr. 3—4, 1949, p. 1 (225)—7 (231). Acad. R.P.R.

Idem, Eminescu, cititor de manuscrise vechi (în) „Viaţa romînească", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 264—266.

Idem, Chestiuni de prozodie şi metrică în legătură cu „Dicţionarul de rime" al lui Eminescu, (în) „Viaţa romînească" an. II (1949), nr. 10 (oct.), p. 205—207.

Lucreţiu Ion, *Despre unele aspecte progresiste în opera lui Mihail Eminescu*, (în), „Romînia liberă " Supl. de dum., nr. 88, 9 oct. 1949, p. 2.

Martin Aurel, *Un Eminescu puţin cunoscut*, I—III, (în) „Lupta Ardealului" (Supliment cultural), an. V (1949), nr. 51 (996), (noiembr.), p. 1; nr. 52 (1000), 27 noiembr., p. 1 şi nr. 53 (1007), (5 dec.), p. 1 şi 4.

Idem, 60 de ani de la moartea lui Eminescu, (în) „Lupta Ardealului", (Supliment cultural), 1949, (nr. 30/867), p. 1 şi 2.

Martinescu Pericle, *Cum au fost editate „Poeziile" lui Eminescu în decurs de 60 de ani*, (în) „Viaţa romînească", an. II, nr. 11, (noiembr.), 1949, p. 139—167.

Mărgărit G., *Cîntece pentru întîmpinarea centenarului lui Eminescu*, (în) „Contemporanul", nr. 163 (18 noiembr.), 1949, p. 6 şi în „Clopotul" Botoşani, an. VI, nr. 326 (16 ian.), 1950 p. 3.

Moraru N., *Mihail Eminescu şi timpul său* (în) „Viaţa romînească" an. II, nr. 7—8, (iulie-aug.), 1949, p. 41—65 şi reprodus în vol. Moraru N., *Studii şi eseuri*, Buc. 1950, p. 247—276.

Idem, Adevărata faţă a lui Eminescu (în) „Viaţa romînească" an. II, nr. 10, oct., 1949, p. 157—185 şi reprodus în vol. Moraru N., *Studii şi eseuri*, Buc., 1950, p. 277—313.

Moraru Nicolae, *Epoca lui Eminescu şi literatura lui* (I) în „Romînia liberă" an. VII, nr. 1623 C., 4 dec. 1949, p. 2, nr. 1624 C., 6 dec., p. 3, nr. 1625 C., 7 dec., p. 2, nr. 1626 C., 8 dec., p. 4 şi reprodus în vol. *Mihai Eminescu, Studii şi conferinţe*, Buc., 1950, p. 33—58.

Neamţu Mihail, *Moştenirea literară. Ce a însemnat Puşchin pentru Eminescu. Eminescu despre Maiorescu şi despre justiţia burgheză*, (în) „Contemporanul", nr. 164, (25 noiembrie) 1949, p. 4.

Nestor George, *Viaţa lui Mihail Eminescu. Un act de acuzare împotriva burgheziei*, (în) „Albina" nr. 103—104 din 25 decembrie 1949, p. 8 şi 18.

Novicov Mariana, *Pentru reconsiderarea lui Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1548 C., 7 sept., 1949, p. 2.

Oproiu Catrinel, *Condiţia de viaţă şi de creaţie a lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1605 C., 13 noiemb. 1949, p. 2.

Pan C., *Documentar eminescian*, (în) „Flacăra", an. II (1949), nr. 41 (93), (15. oct.), p. 8.

Pălmaşu Ion, *60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu* (în) „Teleormanul liber", (Turnu Măgurele), an. IV (1949), nr. 26 (139), (26 iunie), p. 2.

Paraschivescu R. Miron, *Odă: Lui Mihai Eminescu*, (Arma virumque cano...), (în) „Lupta Ardealului" (Supl. cultural), 1949, nr. 30, (867), p. 1. Reprodusă în „Almanahul Literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 3—4.

Pîrvulescu Mariana, *Adevărata faţă a lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1608 C., 17 noiembr. 1949, p. 2.

Idem, I. L. Caragiale despre adevăratul Eminescu (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1617 C., (27 noiembr.), 1949, p. 2.

Petrescu Cezar, *Celălalt Eminescu* (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17579 p. 1 şi 2.

Idem, O mare prietenie: Eminescu şi Creangă (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17641, 9 dec., 1949, p. 1—2.

Idem, Casa de la Ipoteşti, (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17647, 16 dec., 1949, p. 1—2.

Perpessicius, *„Elvira în desperarea amorului" sau Parodie şi teatru de păpuşi la Eminescu*, (în) „Viaţa romînească", an. II, (1949), nr. 7—8 (iul.-aug.), p. 33—36.

Perpessicius-Panaitescu D., *Eminescu şi contemporanii*, (în) *Buletin Ştiinţific*, C., Tom. I, nr. 3—4, 1949, p. 1 (235)—10 (224). Acad. R.P.R. Reprodus în *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor* (1948—1956), Buc., 1957, p. 72—85.

Rău Aurel, *Cuvinte pentru Eminescu* (poezie), (în) „Lupta Ardealului" (supl. cultural), an. V, 1949, nr. 23 (1013), (12 dec.), p. 4.

Riza Adrian, *60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, în „Înainte" (Craiova), an. VI (1949), nr. 1383 (19 iunie) p. 2.

Sadoveanu Mihail, *Eminescu* (în) „Viața romînească", II, nr. 12 (dec.) 1949, p. 3—6 reprodus în *Mihai Eminescu, Studii și conferințe*, Buc., p. 3—7 și prefață la unele ediții col. Bibl. pt. toți.

Sărățeanu L., *La șaizeci de ani de la moartea lui Mihail Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1478 C., 16 iunie, 1949, p. 3.

Idem, Sărbătorirea centenarului Eminescu, (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1588 C., 23 oct., 1949, p. 2.

Idem, Părerile lui Eminescu despre presa regimului burghezo-moșieresc, (în) „Romînia liberă" Supl. de dum., nr. 95, 27 noiembr., 1949, p. 2.

Socor Em., *Eminescu*, (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17496, 21 iunie 1949, p. 1—2.

Solomon Justin, *Eminescu și teatrul evreesc*, (în) „Unirea", an. V, nr. 290, 14 dec., 1949, p. 2.

Șerban Geo, *Eminescu, citit astăzi*, (în), „Flacăra", an. II, nr. 46, (98), 19 noiembr., 1949, p. 3.

Tăușan Gr., *Despre Eminescu, („Contemporanul nostru")*, (în) „Adevărul", an. 63, nr. 17601, 22 oct. 1949, p. 1.

Tertulian N., *Aniversarea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Contemporanul" 1949, nr. 156 (30 sept.), p. 15.

Trifan Radu (Dumitru C. Micu) *Eminescu după 60 de ani*, (în) „Almanahul literar", an. I, 1949, nr. 1 (dec.), p. 12—17.

Toma A., *Lui Eminescu* (în) „Scînteia" XIX, seria III, nr. 1634 (15 ian.), în „Romînia liberă", an. VIII, 1950 nr. 1652 C (10 ian.), p. 2; în „Viața romînească", an. II, 1949, nr. 12 (dec.), p. 7—8 și vol. *Cîntul vieții* mai multe ediții.

Vitner Ion, *La centenarul nașterii lui Eminescu*, (în) „Lupta de clasă", nr. 5/1949.

Idem, La centenarul nașterii lui Eminescu, (în) „Lupta de clasă", 1949 , seria V, nr. 5, p. 81—100.

Idem, Locul lui Eminescu în literatura romînă, (în) „Flacăra", 1949, nr. 51—52 (103—104), (29.XII), 1949, p. 4—5 și nr. 105, (7.I) 1950 p. 4—5, reprodus și în volumul *Mihai Eminescu, Studii și conferințe* Buc., 1950, p. 109—138.

Idem, Influența clasei muncitoare în opera lui Eminescu și Caragiale, (Buc., 1949), Colecția „Contemporanul", 64 p.

Idem, Variantele poeziei „Împărat și Proletar", în „Contemporanul", nr. 120, (21.I), 1949, p. 4 și 10, reprodus în broșura *Influența clasei muncitoare în opera lui Eminescu și Caragiale*, Col. „Contemporanul", 1949.

Vîlcu J. *„Începem să-l cunoaștem pe adevăratul Eminescu"*, (în) „Romînia liberă", an. VII, (1949), nr. 1610 (20 noiembr.), p 2.

Vlahuță A., *Lui Eminescu; Amintiri despre Eminescu, I, II; După Eminescu* (în) vol. *Opere alese*, Buc., 1949.

— *Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", Supliment Cultural, 1949, nr. 10 (730), (17 ian)., p. 1.

— *Comemorarea lui Eminescu* (în) „Flacăra", an. II, 1949, nr. 23 (75), 11 iunie.

— *Programul comemorării lui Mihail Eminescu*, (în) „Universul", an. 66, nr. 137, 14 iunie 1949, p. 3.

— *Tipărirea în ediții populare a operelor lui Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1476 C., 14 iunie 1949, p. 2.

— *Comemorarea a 60 de ani de la moartea lui Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1476 C., 14 iunie 1949 p. 2.

— *Comemorarea lui Eminescu cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la moartea lui*, (în) „Universul", an. 66 nr. 138, 11 iunie, 1949, p. 3.

— *Operele lui Mihail Eminescu vor apare în editura de stat*, (în) „Universul", an. 66, nr. 138, 15 iunie 1949, p. 3.

— *60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1949, an. V, nr. 863, (15 iunie), p. 2.

— *Mihail Eminescu* (1850—1889), (în) „Lupta Sibiului", an. I, (VI), nr. 40 (1254), din 16 iunie, 1949, p. 2.

— *Simpozion Eminescu*, (în), „Universul", an. 66, nr. 140, 17 iunie 1949, p. 3.

— *Mihail Eminescu comemorat de Uniunea Scriitorilor din* R.P.R., (Conferința d-lui I. Vitner), (în) „Universul", an. 66, nr. 140, 17 iunie 1949 p. 3.

— *Ședința festivă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1479 C., 17 iunie, 1949, p. 3.
— *60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Flamura Roșie", (Reșița), an. I, nr. 25 din 19 iunie, 1949, p. 2.
— *Academia Republicii Populare Romîne și Uniunea Scriitorilor din R.P.R. au comemorat duminecă pe Mihail Eminescu*, (în), „Universul" an. 66, 21 iunie 1949, p. I și 3.
— *60-e anniversaire de la mort du grand poète roumain Mihail Eminesco*, (în) „La Roumanie nouvelle", 2-e année, 1949, nr. 24 (25 juin), p. 2.
— *Comemorarea a 60 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1482 C., 21 iunie, 1949, p. 1 și 2.
— *Simpozionul de la Academia R.P.R. cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la moartea lui Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1949, an. V, nr. 868 (22 iunie), p. 2.
— *Poeții noștri omagiază memoria lui Eminescu*, (în) „Flacăra", an. II, nr. 26, (78), 2.VII, 1949, p. 11.
— *Aniversarea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu* (Hotărîrea Consiliului de Miniștri), (în) „Scînteia", 1949, XVIII, seria III, nr. 1533 (18 sept.), p. 1.
— *Aniversarea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu* (Hotărîrea Consiliului de Miniștri) (în) „Adevărul" an 63, nr. 17572, 19 sept. 1949, p. 3.
— *Aniversarea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu* (Hotărîrea Consiliului de Miniștri), (în) „Flacăra", an. II, nr. 38 (90), 24 sept. 1949, p. 3.
— *Le centenaire de la naissance de Mihail Eminesco*, (La création d'un Comité National Jubilaire), (în) „La Roumanie Nouvelle", 2-e année, nr. 29, 10 octobre 1949, p.2.
— Un document inedit, *Mihai Eminescu despre monarhie și presa burghezo-moșierească*, (în), „Contemporanul", nr. 159, 21 oct., 1949, p. 11.
— *O scrisoare a lui Eminescu către Caragiale*, (în) „Contemporanul", nr. 160 din 28 oct. 1949, p. 4. (De fapt e vorba despre scrisoarea lui Eminescu către I. Slavici; Contemporanul reproduce greșit.)
— *Întrunire în vederea aniversării centenarului lui Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1949, an. V, nr. 977 (28 oct.), p. 2.
— *Centenarul lui Mihail Eminescu* (în) „Gazeta învățămîntului", an. 1, nr. 25, 23 sept. 1949, p. 5.
— *Toate școlile vor sărbători centenarul marelui nostru poet Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", 1949, nr. XVIII, seria III, nr. 1603, (9 dec.), p. 2.
— *Ciclul de conferințe privind viața și opera lui Eminescu* (în) „Flacăra", an. II, nr. 46 (98), 19 noiembr. 1949, p. 1.
— *În cadrul centenarului Eminescu: Se organizează un concurs pentru schițele unei serii de timbre închinată marelui poet* (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1614 C., 24 noiembr., 1949, p. 2.
— *Sărbătorirea centenarului lui Mihail Eminescu va trebui să constituie un prilej de educare a tineretului nostru* (în) „Gazeta învățămîntului", an. I, nr. 38, (23 dec.), 1949, p. 3.
— *„Eminescu — publicist"*, (conferința tov. prof. univ. Nestor Ignat), (în) „Scînteia", 1949, an. XVIII, seria III, nr. 1617, (27 dec.), p. 2.
— *Influența clasei muncitoare în opera poetului* (fragmente din I. Vitner), (în) „Scînteia tineretului", 1949, seria II, an. I, nr. 62, p. 2.
— *„Opera lui Eminescu este nepieritoare"*, (Conferința tov. prof. univ. Ion Vitner), (în) „Scînteia tineretului", 1949, seria II, an. I, nr. 63, p. 2.
— *„Epoca lui Eminescu și literatura lui"* (Conferința tov. Nicolae Moraru), (în) „Scînteia tineretului", 1949, seria II, an. I, nr. 201, p. 2.
— *Din notațiile de revizor ale lui Eminescu* (în) „Viața romînească", an. II, nr. 12 (dec.), 1949, p. 218—224.
— *Eminescu, cronicar dramatic*, (în) „Revista Teatrului Național", an. III (1949—50), nr. 8 (14), p. 6—7.
— *Eminescu, autor dramatic*, (în) „Revista Teatrului Național", an. I și III (1949—50) nr. 6 (12), 8—9 și 15.
— *Eminescu — sufleur și copiator de roluri la Teatrul cel Mare*, (în) „Revista Teatrului Național", an. II (1949—50), nr. 5 (11), p. 6—7.

— *Eminescu pribeag printre actori*, (în) „Revista Teatrului Național", an. II, (1949—50), nr. 4 (10), p. 8—9.
— *Le centenaire de Mihail Eminesco*, (în) „La Roumanie Nouvelle", 2-e année, nr. 33, 10 décembre 1949, p. 2.
— *Eminescu despre datoria de a spune adevărul*, (în), „Romînia liberă", an. VIII (1949), nr. 1628, (11 dec.), p. 2.
— *Viața lui Mihail Eminescu*, (în) „Gazeta învățămîntului", an. II, nr. 41, p. 3 (1949).

Eminescu Mihail, *Postume:* Cu gîndiri și cu imagini; Horia; Dormi...; Copii eram noi-amîndoi (în) „Viața romînească", an. II, nr. 11 (noiembr.), 1949, p. 118—123.

1950

A. R., *Expoziția Eminescu va înfățișa oamenilor muncii aspecte semnificative din viața și opera marelui poet*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 214 (14 ian.), 1950, p. 3.

András Gallusz *Indulás... Eminescu erdelyben*, (în) „Utunk", V, nr. 1 (91), (14 ian.), 1950, p. 5.

Andrieș N. D., *Eminescu și Creangă* (în) „Clopotul", Botoșani, an. VI, nr. 326, (16 ian.), 1950, p. 3.

Andronescu Caraioan P., *Natura și poezia lui Eminescu*, (în) „Albina", nr. 106 (15 ian.), 1950, p. 8.

Andronescu Caraioan Pompiliu, *Meșteșugul literar al lui Eminescu*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), 1950, (14 ian.), p. 4 și 5.

Baconski A. E., *Eminescu și destinul poetului*, (în) „Lupta Ardealului", an. VI (1950), nr. 1039, (15 ian.), p. 2.

Baltazar Camil, *Dragostea lui Eminescu pentru poezia poporului*, (în) „Albina", nr. 106 (15 ian.), 1950, p. 8.

Banuș Maria, *Eminescu-al nostru* (în) „Scînteia", nr. XIX (1950), seria III, nr. 1634, p. 2 și reprodus în Banuș Maria, *Din cronica acestor ani*. Articole, pamflete, reportaje, Buc., 1955, p. 48—52.

Baraschi Const. *Mihail Eminesco, poète classique roumain* (statuie), (în) „Le arte figurative nella Republica Popolare Romena", La bienale di Venezia, s.a.

Barbu N., *Eminescu-critic. Critica de teatru*, (în) „Iașul nou", nr. 5—6, 1950, p. 128—147.

Bălan George, *Pe marginea muzicii inspirată de versurile lui Eminescu* (în) „Flacăra", nr. 2, (105), (14 ian.), 1950, p. 7.

Bănățeanu Tancred, *Literatura populară izvor de inspirație a literaturii: M. Eminescu*, (în) *Curs de literatură populară română*, Cluj, 1950. (Lecția despre Eminescu dactilografiată în posesia mea).

Beniuc Mihai, *Eminescu — poetul celor mulți*, (în) „Viața Capitalei" an. I, nr. 214, (15 ian.), 1950, p. 3 și 4, fragment din prefața la vol. de poezii. Prefața la vol. de *Poezii*, ed. I și II-a e reprodusă și în vol. *Meșterul Manole*, Buc., 1957, p. 240—256.

Béla Kelemen, *Eminescu és a magyarok*, (în) „Utunk", V, nr. 1 (91), (14 ian.), 1950, p. 3.

Botez Demostene, *100 de ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Adevărul", an. 64, nr. 17669 (15 ian.), 1950, p. 3.

Botez Ioachim, *Eminescu și școala burgheză*, (în) „Romînia liberă", an. VII, nr. 1654, (13 ian.), 1950, p. 2.

Brad Ion, *100 de ani de la nașterea marelui poet Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", an. VI (1950), nr. 1039, (15 ian.), p. 5.

Brad Ion, *Marelui poet sărac* (poezie), (în) „Almanahul Literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 15—17.

Brateș Olga, *Eminescu* (poezie), (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 214 (14 ian.), 1950, p. 3.

Bratu Horia, *Prietenia dintre Eminescu și Creangă*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 208, (7 ian.), 1950, p. 2.

Bratu Horia *Mihail Eminescu despre guvernările liberalilor și conservatorilor din acea vreme*, (în) „Viața Capitalei" an. I, 1950, nr. 213 (14 ian.), p. 2.

Bratu Horia, *Elemente realiste în proza lui Eminescu*, (în) „Contemporanul", 1950, nr. 171 (13 ian.), p. 5.

Breazu Ion, *Curs de istoria literaturii române moderne (Eminescu și Caragiale)*, (curs litografiat), Univ. „V. Babeș", Cluj, Fac. de filologie, (1950), (Eminescu, 121 p.; Caragiale, 78 p.).

Cavarnali V., *Eminescu şi Puşkin*, (în) „Albina", nr. 106 din (15 ian.), 1950, p. 8.
Călinescu G., *Eminescu, făuritor al limbii literare*, (în) „Contemporanul", nr. 170 (6 ian.), 1950, p. 5 reprodus în vol. *Mihail Eminescu, Studii şi conferinţe*, Buc., 1950, p. 79—91 şi fragmentar în *Literatura română, Culegere de texte pentru cl. IX*, vol. I (1953) şi alte ediţii şi cl. X (1958).
Ciudan George, *În zece mii de sate*, (poezie), (în) „Albina", nr. 106, (15 ian.), 1950, p. 7.
Ciurunga A., *Eşti lingă noi* (poezie), (în) „Viaţa romînească", an. II, nr. 12, (dec.) 1949, p. 10—12 reprodusă în „Romînia liberă", din 15 ian., 1950.
Comarnescu Petru, *Revolta lui Eminescu*, (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 22 (16 ian.), p. 3.
Cosma Mihail, *Eminescu — cercetător al culturii ruse*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1651 C., (9 ian.), 1950, p. 2.
Idem, Dragostea de patrie în poezia lui Mihail Eminescu, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1655 (14 ian.), p. 4.
Idem, Noi ediţii ale poeziilor lui Mihail Eminescu, (în) „Romînia liberă", an. VIII, (1950), nr. 1656 (15 ian.), p. 2.
Cornescu Al., *În preajma sărbătoririi centenarului lui Eminescu*, în „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1654 (13 ian.), p. 1 şi 7.
Damian S., *O seară printre tinerii muncitori de la Griviţa — Locomotive citind din versurile lui Eminescu*, (în) „Scînteia tineretului", 1950, seria II, an. II, nr. 233, (8 ian.), p. 3.
Idem, Sute de oameni ai muncii vizitează zilnic expoziţia documentară „Mihail Eminescu", (în) „Scînteia tineretului", 1950, seria II, an. II, nr. 243 (20 ian.), p. 2.
Dan Alexandru, *Călătoria unei raze de lumină*, (Eminescu), (în) „Albina", nr. 106, (15 ian.), 1950, p. 2.
Demetrius Lucia, *Un mare îndrăgostit de viaţă şi dreptate*, (în) „Scînteia", an. XIX, seria III (1950), nr. 1634 (16 ian.), p. 2.
Dimitriu Păuşeşti Al., *Tragedia vieţii lui Eminescu*, (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 7 (11 ian.), p. 1 şi 2.
Dragomir Mihu, *Momente eminesciene*, (poezie), (în) „Flacăra", nr. 2 (105), (24. ian.), 1950, p. 5.
Felea Victor, *Despre poetul iubit*, (poezie despre Eminescu), (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1038, (14 ian.), p. 2.
Florian Horia, *Satul în care a copilărit Eminescu. Ipoteştii de ieri şi de azi*, (în) „Albina", nr. 106, (din 15 ian.) 1950, p. 12.
Florian Horia, *Ipoteştii de ieri şi de azi, satul în care a copilărit marele răzvrătit împotriva asupritorilor şi prigonitorilor, poetul poporului, Mihail Eminescu*, (în) „Clopotul" Botoşani, an. VI, nr. 324, (1 ian.), 1950, p. 2.
Fox, *Eminescu în imagini*, (în) „Adevărul", 1950, an. 64 nr. 17677, (25 ian.), p. 1 şi 2.
Gaal Gábor, *Adevăratul Eminescu*, (în) „Almanahul Literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 5—14.
Gallusz András, *Eminescu în Ardeal*, (în) „Utunk", nr. 1 (1950).
Georgescu Saşa, *Adevăratul Eminescu*, (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 9 (13 ian.), p. 1 şi 2.
Gheorghiu Theodor, *Eminescu* (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 67 (1950) nr. 12 (16 ian.), p. 1 şi 2.
Ghidionescu Barbu, *Eminescu, poetul nostru drag*, (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 240 (16 ian.), 1950, p. 3.
Gospodin Mihai, *Elevele de la liceul nr. 4 se pregătesc să-l sărbătorească pe Eminescu*, (în) „Viaţa Capitalei", an. I, nr. 208, (7 ian.), 1950, p. 2.
Grămescu Haralambie, *Cînd privesc...*, (poezie despre Eminescu), (în) „Almanahul literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 38—39.
Idem, Viaţa lui Eminescu, un zdrobitor act de acuzare, (în) „Lupta Ardealului" (Supliment cultural), an. VI (1950) nr. 57 (1040), (16 ian.), p. 4.
H. Br., *Mihai Eminescu despre guvernările liberalilor din acea vreme*, (stînga: Aniversarea lui Eminescu în capitală, „Eminescu şi teatrul", (în) „Viaţa Capitalei", an. I, nr. 213, 13 ian., 1950, p. 2.
Hobaţa Ion, *Eminescu şi problemele limbii*, (în) „Cum vorbim", an. II, (ian.), 1950, nr. 1, p. 8—9.
I. Hg., *Entuziasta sărbătoare a centenarului naşterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Unirea", an. VI, nr. 299, 18 ian. 1950, p. 1 şi 3.

Ignat Nestor, *Cu privire la opera lui Mihail Eminescu, 1950*, Editura Scînteia, 52. p. (Din „Scînteia", nr. 1632, 1633 și 1634 din 13, 14 și 15 ianuarie 1950).
Idem, Eminescu publicist (în) „Contemporanul", nr. 171 (13 ian.), 1950, p. 4 și reprodus în *Mihai Eminescu, Studii și conferințe...* Buc., 1950, p. 139—149.
Idem, Vă turbură glasul lui Eminescu, domnilor imperialiști, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1684 (15 martie), p. 3.
Iordan Iorgu, *Limba lui Eminescu*, (în) „Cum vorbim", an. II, nr. 1 (ian.), 1950, p. 6—8.
Isac Emil, *Mihail Eminescu* (în) „Lupta Ardealului" (Supliment cultural), an. VI (1950), nr. 57 (1040), (16 ian.), p. 1.
Idem, Eminescu și Ardealul, (în) „Almanahul literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 18—27 (vezi: Erata, p. 287).
Iureș Ștefan, *Lumina stelei astăzi ne-a ajuns* (poezie), (în) „Scînteia tineretului", an. II, 237 (13 ian.), 1950, p. 2.
Kelemen Béla, *Eminescu și maghiarii* (în) „Utunk", nr. 1 (1950)
Kiss Jeno și Lajtha Géza, (poezii traduse din Eminescu în maghiară) (în) „Utunk", nr. 1, (1950).
Kernbach Victor, *Eminescu și literatura rusă* (în) „Veac Nou", nr. 4 (seria III), an. VI (15 ian.), 1950, p. 2.
Lăzăreanu Barbu, *Eminescu cititor de manuscrise vechi*, (în) „Clopotul" (Botoșani), an. VI, nr. 326, 16 ian. 1950 p. 3.
Idem, Eminescu, om al cărții (în) „Analele Academiei R.P.R.", seria c, Tom. I, Mem. 5,1950, p. 1 (123)—17 (139) și broșură extras 18 p.
M. C., *Doi poeți sovietici de seamă despre Mihail Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1655 C., 13 ian., 1950 p. 1 și 7.
Maican Ancuța, *Poetul născut acum un veac*, (în) „Universul" an. 67 (1950), nr. 12 (16 ian.), p. 3.
Manesco M., *Mihail Eminesco*, (ou l'aliénation du poète), „Europe". (Paris), (Revue Mensuelle), 28-e Année, No. 58, Octobre, 1950, p. 51—59.
Manole Ion, *Dragostea lui Eminescu pentru popor*, (în) „Gazeta învățămîntului", an.II (1950), nr. 41 (13 ian.), p. 2.
Mărgeanu N., *Îl sărbătorim pe Eminescu* (în) „Flacăra", nr. 1 (105) (7 ian.), 1950, p. 5.
Mărgărit G., *Oamenii și locurile copilăriei lui Mihail Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1650, B.C., (7 ian.), 1950, p. 2.
Mătasă E., (Notiță la) *Făt-Frumos din lacrimă*, (în) „Albina", nr. 106 (15 ian.), 1950, p. 4.
Marin Marcel, *Prin locuri pe unde a trăit Eminescu. Eminescu așa cum l-au cunoscut oamenii din Iași și Botoșani*, (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 5 (8 ian.), p. 1 și 3.
Marinescu Ștefan, *100 de ani de la nașterea marelui poet Mihail Eminescu* (în) „Pionerul", an. II, nr. 32, (5 ian.), 1950, p. 3.
Martin Aurel *Mihail Eminescu, poet al revoltei*, (în) „Lupta Ardealului" (Supliment cultural), an. VI (1950), nr. 57 (1040), (16 ian.), p. 2.
Martin Aurel *Falsitatea viziunii criticii și istoriei literare burgheze asupra lui Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului" (Supliment cultural), an. VI (1950), nr. 58 (1033), (9 ian.), p. 1 și 4.
Martin Aurel *Bibliografie eminesciană*, (în) „Almanahul literar" (Cluj), an. I, (1950), nr. 2—3 (ian.-febr.), p. 53—60. S-au strecurat și unele erori.
Massof Ion, *Viața de muncă și suferință a lui Mihail Eminescu*, (în) „Universul", an. 67 (1950), nr. 11 (15 ian.), p. 1 și 2.
Micu D., *La centenarul lui Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1038, (14 ian.), p. 2.
Micu D., *Eminescu, poet al poporului*, (în) „Lupta Ardealului", an. VI (1950), nr. 1039, (15 ian.), p. 2.
Mitea Constantin, *Cutreierînd meleagurile pe unde a umblat Eminescu*, (în) „Scînteia", an. XIX, seria III, nr. 1633, (1950), (15 ian.), p. 3.
Mocanu Titus, *Izvorul popular al inspirației lui Eminescu*, (în) „Almanahul literar", an. I, nr. 2—3, 1950 p. 30—37.
Molda Ion, *Sărbătorirea centenarului lui M. Eminescu la P. Neamț*, (în) „Flacăra", nr. 1 (105), (7. ian.), 1950, p. 5.
Mugur Florin, *Scăpărau revolte-n glasul tău*, (poezie), (în) „Scînteia tineretului", an. II, seria II, 1950, nr. 233 (8 ian.), p. 3.

Nestor G., *„Iubesc acest popor"*, (în) „Albina", 1950, nr. 106, (15 ian.), p. 3.
Nicolescu G. C., *Eminescu şi Creangă* (în) „Viaţa romînească", an. III, nr. 1 (ian.), 1950, p. 234—245.
Nicorovici Vasile, *Prietenului Mihai*, (poezie), (în) „Contemporanul", nr. 171 (13 ian.), 1950.
Novicov Mihai, *Le centenaire du grand poète Mihail Eminesco*, (în) „La Roumanie Nouvelle", 3-e année, nr. 35, 15 Janvier 1950, p. 2.
Oproiu Catrinel, *„Te slovenesc azi muncitori"*, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1656 (15 ian.), p. 2.
Petroveanu Mihail *Natura în poezia lui Mihail Eminescu* (în) „Flacăra", nr. 1 (105), (7 ian.), 1950, p. 4.
Petrescu Cezar, *La comemorarea lui Eminescu: Viaţa poetului şi epoca sa*, (în) „Adevărul", 1950, an. 64, nr. 17666, (11 ian.), p. 1 şi 2.
Idem, *O conştiinţă socială*, (în) „Adevărul", an. 64 (1950), nr. 17669, (15 ian.), p. 3.
Idem, *Cîteva note întîrziate*, (Eminescu, Creangă, Caragiale), (în) „Adevărul", 1950, an. 64. nr. 17863 (4 sept.) p. 1.
Petroveanu M., *Ediţiile Eminescu, tipărite cu ocazia centenarului*, (în) „Viaţa romînească", 1950, III, nr. 2, p. 305—309.
Pintilie Lucian, *O poezie aprinsă peste care s-a turnat apă de trandafiri*, (în) „Scînteia tineretului", an. II (1950), seria II, nr. 238 (14 ian.), p. 2.
Pîrvulescu Mariana şi Vîlcu J., *La clubul „Griviţa Roşie" tinerii muncitori s-au întîlnit cu elevii discutînd despre opera lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1656, (15 ian.), p. 4.
Popovici Al., *În oraşul în care au trăit Eminescu şi Creangă*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), 1950, (14 ian.), p. 6.
Porumbacu Veronica, *Referatul* (Poezie despre Eminescu), (în) „Gazeta învăţămîntului", an. II, 1950, nr. 41, (13 ian.), p. 3 reprodusă în „Contemporanul", nr. 171 din 13 ian., 1950.
R. A., *Expoziţia Eminescu va înfăţişa oamenilor muncii aspecte semnificative din viaţa şi opera marelui poet*, (în) „Viaţa Capitalei", an. I (1950), nr. 214 (15 ian.), p. 3.
Raicu Mihail, *Eminescu, cronicar dramatic*, (în) „Flacăra", 1950, nr. 2 (105), (14 ian.), p. 7.
Rău Aurel, *Pietrarul* (poezie lui Eminescu), (în) „Lupta Ardealului" (Supl. cultural), an. VI, 1950, nr. 57 (1040), (16 ian.), p. 4.
Idem, *Balada cu Miron Prisăcaru*, (în) „Almanahul Literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 28—29, vezi: vol. de poezii: *Mesteacănul*, Buc., 1953.
Regman Cornel, *Din problemele reconsiderării lui Eminescu*, (în) „Almanahul literar", an. I, nr. 2—3, 1950, p. 40—52.
Sadoveanu Ion Marin, *Eminescu şi criticii săi* (în) „Universul" an. 67 (1150), nr. 10 (14 ian.), p. 1 şi 2.
Sadoveanu Mihail, *Motive populare în poezia lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, 1950, nr. 1657 C., (15 ian.), p. 3.
Sărăţeanu L., *Viaţa lui Eminescu, acuzaţie zdrobitoare împotriva regimului burghezo-moşieresc* (în), „Romînia liberă" *(Supliment de duminică)*, an. VIII, 1950, nr. 101 (8 ian.), p. 1 şi 2.
Idem, *Activitatea publicistică a lui Mihail Eminescu* (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1656 (15 ian.) p. 4.
Idem, *Sărbătorirea centenarului Eminescu început de drum pentru reconsiderarea operei eminesciene*, „Romînia Liberă", an. VIII, nr. 1660 C., 19 ian., 1950, p. 2.
Sasu Diana, *De vorbă cu poetul S. Scipaciov, membru al delegaţiei sovietice, care participă la festivităţile comemorării lui Mihail Eminescu*, (în) „Viaţa Capitalei", an. I nr. 212, 12 ian., 1950, p. 1.
Sevastos M., *Eminescu şi folclorul*, (în) „Universul", an. 67, 1950, nr. 8, (12 ian.), p. 1 şi 2.
Sidorovici George, *Strungarul despre Eminescu* (poezie), (în) „Flacăra", 1950, nr. 2 (105), (14 ian.), p. 5.
Simovici T., *La clubul „Griviţa Roşie" oamenii muncii redau vieţii, opera marelui poet*, (în) „Viaţa Capitalei", an. I (1950), nr. 214 (15 ian.), p. 3.
Socor Em., *Eminescu şi Creangă*, (în) „Adevărul", an. 64, nr. 17667 din 12 ian., 1950, p. 1 şi 2.

Solomon Justin, *La o sută de ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Unirea", an. VI, nr. 298, 14 ian., 1950, p. 2.
Solomon Petre, *Lui Eminescu* (Poezie), (în) „Contemporanul", nr. 171 (13 ian.), 1950.
Sperber—Margul A., *Despre traduceri din Eminescu în trecut* (în) „Flacăra" 1950 (14 ian.), nr. 2 (105).
Șerban Geo., *„Poeziile" lui Eminescu în zeci de mii de exemplare*, (în) „Flacăra", 1950, nr. 2 (105), (14 ian.), p. 6.
Tăușan Gr., *I. Slavici — biograf al lui Eminescu*, (în) „Adevărul", 1950, an. 64, nr. 17852, p. 1 și 2.
Idem, *Moartea poetului*, (în) „Adevărul", an. 64 (1950), nr. 17669 (15 ian.), p. 3.
Toma A., *Lui Eminescu*, (Odă), (în) „Scînteia", XIX, seria III, nr. 1634, (15 ian.); în „Romînia liberă", an. VIII, 1950 nr. 1652 C., (10 ian.), p. 2; în „Viața romînească", an. II, 1949, nr. 12 (dec.), p. 7—8 și în vol. *Cîntul vieții*; mai multe ediții.
Tosso Virgil, *Elevii noștri cunosc azi adevărata față a operei lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1656 (15 ian.), p. 2.
Tulnic Vitalie, *Poem la centenarul lui Eminescu*, (în) „Flacăra", 1950, nr. 1 (105), (7 ian.), p. 4.
Ursu Gh., *Eminescu și literatura rusă*, (în) „Gazeta învățămîntului", an. II (1950), nr. 41 (13 ian.), p. 1.
Valvaric C., *Școala nouă și considerarea lui Mihai Eminescu*, (în) „Clopotul", Botoșani, an. VI, nr. 325, 9 ian., 1950, p. 2 și nr. 326, 16 ian., 1950 p. 4.
Vianu Tudor, *Eminescu* (în) „Cum vorbim", an. II, (ian.), 1950, nr. 1, p. 4—6.
Vitner Ion, *O sărbătorire care va continua*, (în) „Gazeta învățămîntului", an. II, nr. 41, (13 ian.), 1950 p. 1.
Idem, *Eminescu în conștiința clasei muncitoare*, (în) „Contemporanul", 1950, nr. 171 (13 ian.), p. 1 și 5.
Idem, *Cîteva momente din viața lui Eminescu*, (în) „Scînteia" an. XIX, seria III, (1950), nr. 1634 (16 ian.), p. 4.
Voinea Dana, *Mihail Eminescu, revizor școlar* (în) „Gazeta învățămîntului", an. II, nr. 41, p. 3, (13 ian.), 1950.
— *Mihail Eminescu. Studii și conferințe cu prilejul sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea poetului*, Buc., 1950, 192 p.
— *Intense pregătiri în vederea aniversării a 100 ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Unirea", an. VI, nr. 296, 7 ian. 1950, p. 2.
— *100 ani de la nașterea marelui nostru poet Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia tineretului", an. II, Nr. 233, 8 ian. 1950, p. 3.
— *(Despre Eminescu)**, (în) „Scînteia tineretului", 1950, seria II, an. II, nr. 234, (9 ian.), p. 2; și nr. 236, p. 2; și nr. 237, p. 1 și 2; și nr. 238, p. 2 și nr. 239, p. 2; și nr. 240 p. 1, 2, 3, 4; și nr. 241, p. 1 și 2.
— *Sosirea în capitală a delegației de scriitori maghiari ce va lua parte la sărbătorirea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1629, (10 ian.), p. 1.
— *S-a deschis expoziția „Eminescu și teatrul"*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1629, (10 ian.) p. 2.
— *O delegație a scriitorilor sovietici va participa la aniversarea a 100 ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 169, (10 ian.), p. 1.
— *Festivități pentru comemorarea lui Mihail Eminescu și Ion Creangă la Iași*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1629, (10 ian.), p. 3.
— *Un variat material în legătură cu Eminescu în ultimul număr al revistei „Viața Romînească"*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1652 C., 10 ian. 1950, p. 2.
— *O delegație a scriitorilor sovietici va participa la sărbătorirea centenarului Eminescu*, (în) „Unirea", an. VI, nr. 297, 11 ian. 1950, p. 2.
— *Centenarul nașterii marelui poet Eminescu* (în) „Lupta Ardealului", 1950 an. VI, nr. 1035, (11 ian.), p. 2.
— *Scriitorii sovietici delegați la sărbătorirea centenarului „Eminescu" S. P. Scipaciov și G. N. Leonidze*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1630, (11 ian.), p. 3.
— *Ședință festivă a Cenaclului Tineretului închinată aniversării lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1630, (11 ian.), p. 2.

— *Sosirea în capitală a delegației scriitorilor sovietici care va participa la sărbătorirea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1630, (11 ian.), p. 1.

— *„Junii corupți"* (Cu o notă introductivă), (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1653 C., 11 ian., 1950, p. 2.

— *Mihail Eminescu*, Válucatott versek, Poezii alese — Ediție bilingvă — (Editura de stat), (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1036, (12 ian.), p. 2.

— *Comemorarea lui Eminescu*, (în) „Adevărul", 1950, an. 64, nr. 17667, (12 ian.), p. 1.

— *(Despre Eminescu)**, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1654 C., 12 ian., 1950, p. 1, 2, 3 și 7.

— *100 de ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 236 din 12 ian. 1950, p. 2.

— *Sărbătorirea centenarului lui Eminescu de către muncitorii ceferiști din Capitală*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 212, 12 ian., 1950, p. 1.

— *Mihail Eminescu, un necruțător critic al învățămîntului vremii sale*, (în) (stînga) *Comemorarea lui Eminescu*, „Viața Capitalei", an. I, nr. 212, 12 ian. 1950, p. 2.

— *Comemorarea lui Eminescu*, în „Viața Capitalei", an. I, 1950, nr. 212 (12 ian.), p. 2.

— *După mii de ani*, (Eminescu editorial), (în) „Contemporanul" 1950, nr. 171 (13 ian.), p. 1.

— *Din poezia satirică a lui Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1654 (13 ian.), p. 2.

— *Muncitorii ceferiști din Capitală au sărbătorit centenarul nașterii lui Mihail Eminescu* (în) „Gazeta învățămîntului", an. II, nr. 41, (13 ian.), 1950, p. 1.

— *Viața lui Eminescu* (în) „Gazeta învățămîntului", an. II, nr. 41, (13 ian.), 1950, p. 3

— *(Despre Eminescu)**, (în) „Scînteia", 1950, seria III, an. XIX, nr. 1631, (13 ian.), p. 1, 3 și „Scînteia", nr. 1632, p. 1, 3 și „Scînteia", nr. 1633, p. 1, 3 și „Scînteia" nr. 1634, p. 1, 2, 3, 4 și „Scînteia" nr. 1635, p. 1, 3.

— *(Despre Eminescu)**, (în) „Scînteia tineretului" an. II, nr. 237 din 13 ian., 1950, p. 1 și 2.

— *Uniunea Scriitorilor din R.P.R. a sărbătorit centenarul nașterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 213, 13 ian., 1950, p. 1.

— *Republica îl sărbătorește pe Eminescu*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), din 14 ian., 1950, p. 6.

— *Mihail Eminescu verseiböl* (în) „Utunk", V, nr. 1 (91), (14 ian.), 1950, p. 5.

— *I. L. Caragiale a demascat falsificarea versurilor eminesciene de către cercul „Junimea"*, (în) „Romînia liberă", an. VIII (1950), nr. 1656 C., (14 ian.), p. 2.

— *Mărturii de ieri și de azi despre Eminescu*, (în) „Flacăra", 1950, nr. 2 (105), (14 ian.), p. 4—5.

— *Centenarul Eminescu — o sărbătoare a poporului*, (în) „Flacăra", 1950, nr. 2 (105), (14 ian.), p. 1.

— *Centenarul Eminescu în orașele din țară*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), din 14 ian., 1950, p. 6.

— *Centenarul Eminescu — o sărbătoare a poporului*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), din 14 ian. 1950, p. 1.

— *Academia R.P.R. va ține o ședință solemnă de comemorare a lui Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1038, (14 ian.), p. 1.

— *Numai acum Eminescu primește adevărata prețuire*, (în) „Lupta Ardealului", 1950 an. VI, nr. 1038, (14 ian.), p. 2.
— *Sosirea în capitală a delegației scriitorilor sovietici care participă la centenarul Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1038, (14 ian.), p. 2.
— *100 de ani de la nașterea marelui nostru poet Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 238 din 14 ian., 1950, p. 2.
— *(Despre Eminescu)**, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1656 C., 14 ian., 1950, p. 1, 2, 3 și nr. 1657 C., p. 1, 2, 3, 6.
— *Pelerinajul la mormîntul lui Mihail Eminescu* (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 214, 14 ian. 1950, p. 1.
— *(Despre Eminescu)**, (în) „Adevărul", 1950, nr. 64, nr. 17669, (14 ian.), p. 1,2 3, și nr. 17670, p. 1 și nr. 17671, p. 3.
— *Festivalul de la Ateneul R.P.R., închinat centenarului lui M. Eminescu*, (în) „Flacăra", nr. 2 (105), din 14 ian., 1950, p. 1.
— *Cinstirea lui Eminescu la Uniunea Scriitorilor* (în) „Flacăra" nr. 2 (105), din 14 ian. 1950, p. 1.
— *Deschiderea expoziției „Eminescu și teatrul" la București*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, 1039, (15 ian.), p. 2.
— *Din corespondența lui M. Eminescu* (în) „Romînia liberă", din 15 ian. 1950. Se reproduce poezia *Ai noștri tineri*.
— *100 de ani de la nașterea lui Mihail Eminescu*, (în) „Romînia liberă", (Supl. de dum., nr. 102, (15 ian.), 1950.
— *(Despre Eminescu**) (în) „Scînteia tineretului" an. II, nr. 239 din 15 ian., 1950, p. 1 și 2; „Scînteia tineretului" din 8 și 13 ian. 1950.
— *De ce a primit Eminescu postul de revizor școlar* (în) „Romînia liberă", (Supl. de dum.), nr. 102 (15 ian.), 1950, p. 3.
— *Mihail Eminescu și teatrul vremii sale*, (în) „Romînia liberă" (Supliment de dum.), 1950, nr. 102 (15 ian.), p. 4.
— *Mărturii despre adevăratul Eminescu* (în) „Romînia liberă", (Suplimentul de dum.) 1950, nr. 102 (15 ian.), p. 3.
— *Centenarul nașterii lui Mihai Eminescu*, (în) „Sportul popular", an. V, nr. 1589, 15 ian., 1950, p. 1 și 3.
— *Șezătoare la Școala din Ipotești pentru întîmpinarea lui Mihail Eminescu*, (în) „Clopotul", Botoșani, an. VI, nr. 326, 16 ian. 1950, p. 5.
— *O seară culturală la Căminul Ipotești*, (în) „Clopotul", Botoșani, an. VI, nr. 326, 16 ian., 1950, p. 5.
— *Sărbătorirea lui Eminescu la Atelierele C.F.R. Cluj*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1040, (16 ian.), p. 1.
— *Din corespondența lui Mihail Eminescu*, (Demisia poetului de la „Timpul"), (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 57 (1040), (16 ian.), p. 1.
— *(Despre Eminescu**), (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 240 din 16 ian., 1950, p. 1, 2, 3, 4, 5.
— *Aniversarea lui Eminescu-aniversare scumpă poporului muncitor* (editorial), (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 240, din 16 ian., 1950, p. 1 și 6.
— *O contribuție românească la tezaurul culturii mondiale* (editorial), (în) „Romînia liberă", 1950, nr. 1657, (16 ian.), p. 3.
— *Sărbătorirea centenarului nașterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 215, 16 ian. 1950, p. 1 și 3.
— *(Despre Eminescu**), (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1658, C., 17 ian., 1950, p. 1 și 2.
— *Inaugurarea expoziției documentare „Mihail Eminescu"*, (în) „Viața Capitalei", an. I, nr. 216, 17 ian. 1950, p. 1.
— *(Despre Eminescu**), (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1041, (18 ian.), p. 1.

— *(Despre Eminescu*)*, (în) „Scînteia tineretului", an. II, nr. 241, din 18 ian. 1950, p. 1 şi 2.
— *Expoziţia Eminescu*, (în) „Viaţa Capitalei", an. I, nr. 217, 18 ian. 1950, p. 1.
— *Emisiunea de timbre comemorative Mihail Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. VIII, nr. 1667 C., 27 ian., 1950, p. 3.
— *M. Eminescu*, (în) *Istoria literaturii romîne*, teze provizorii, pt. cl. X, p. III, E.S., 1950.
— *Mihail Eminescu: Poezii*, Ed. a II-a, (în) „Viaţa Capitalei" an. II, nr. 370, 20 iulie, 1950, p. 2.
— *Un grand poète rendu au peuple travailleur*, (în) „La Roumanie Nouvelle", 3-e année, nr. 36, per Février 1950, p. 1.
— *La celebration du centenaire de la naissance de Mihail Eminesco*, (în) „La Roumanie Nouvelle", 3-e année, nr. 36, per Février 1950, p. 3-e — 6
— *Un grad poète roumain* (în) „La littérature sovietique", nr. 4, 1950.
— *(Despre Eminescu*)*, (în) „Viaţa romînească", an. III (1950), nr. 2. observaţii critice asupra ediţiilor jubiliare M. Beniuc şi N. Moraru.
— *(Despre Eminescu*)*, (în) „Lupta de clasă", VI (1950), nr. 1. Observaţii critice asupra ediţiilor jubiliare M. Beniuc şi N. Moraru.
— *Expoziţia Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", 1950, an. VI, nr. 1054, (3 febr.), p. 2.
— *Şcoala sărbătoreşte centenarul lui Eminescu*, (în) „Gazeta învăţămîntului", an. II, nr. 41, (13 ian.), 1950, p. 3.
— *Flori pe mormîntul lui Eminescu*, (notiţă), (în) „Flacăra", nr. 24, (128), 17 iunie 1950, p. 1.
— *Cu deosebită dragoste şi entuziasm oamenii muncii din judeţul Botoşani au sărbătorit centenarul naşterii lui Mihail Eminescu*, (în) „Clopotul" Botoşani, an. VI, nr. 327, 23 ian. 1950, p. 1 şi 4.
— *Un măreţ tezaur redat poporului* (editorial), (în) „Scînteia" an. XIX, seria II, nr. 1634, p. 1. (1950).
Flacăra", nr. 2 (105), 14 ian. 1950, nr. festiv închinat lui Eminescu. Articole: — *Centenarul Eminescu — o sărbătoare a poporului* (editorial); — *Festivalul de la Ateneul R.P.R. închinat centenarului lui M. Eminescu*; (Eminescu pictură de Adina Paula Moscu); Ştefan Scipaciov, *Cititorilor „Flacării"*; — *Cinstirea lui Eminescu la Uniunea Scriitorilor*; *Oaspeţi de peste hotare la sărbătorirea centenarului Eminescu*; *Mărturii de ieri şi de azi despre Eminescu*; Ion Hobana, *Eminescu despre realismul critic rus*; etc.; Pompiliu Andronescu Caraioan, *Meşteşugul literar al lui Eminescu*; *Republica îl sărbătoreşte pe Eminescu*; Al. Popovici, *În oraşul în care au trăit Eminescu şi Creangă*; Geo Şerban, *„Poeziile" lui Eminescu în zeci de mii de exemplare*; Mihail Raicu, *Eminescu, cronicar dramatic*; George Bălan. *Pe marginea muzicii inspirată de versurile lui Eminescu*;—*Expoziţia „Eminescu şi teatrul"*; (fotografii, facsimile, poezii etc.).
Eminescu M., *Făt-Frumos din lacrimă*, cu un cuvînt înainte de Silvian Iosifescu şi ilustraţii de Florica Cordescu, Editura tineretului, 1950, 28 p.
Eminescu Mihai, *„Frunză verde baraboi..."* (în) „Flacăra", 1950, nr. 1 (105) p. 5.
Mihail Eminescu, *Poezii alese* (ed. în limba romînă şi maghiară), (352 p.) Editura de Stat.
Mihail Eminescu, *Poezii*. (Ediţie de lux) (276 p. Editura de Stat).
Mihail Eminescu, *Gedichte*. (Ed. în limba germană 300 p.,). Editura de Stat.
M. Eminescu, *Poezii*, ed. II (332 p.,) Editura de Stat
Mihail Eminescu, *Poezii*, (322 p.), Editura pentru literatură şi artă.
Idem, *Poezii*, ed. II (352 p.), Editura de Stat.
Idem, *Poezii*, (ed. clasicilor reconsideraţi), (352 p.), Editura de Stat.
Eminescu, *Válogatott versei*, kétnyelvü kiadás, állami konyvkia dó Bukarest, (1950), 250 p., 90 lej.
Eminescu Mihail, Hiperion i drugi stihotvorenya, traduse de Boris Kolev, Editura bibliotecii populare „Iordan Iovkov", Tolbuhin, 1950, 45 p.
Eminescu M., *Poezii*, cu o prefaţă de M. Beniuc, ed. I, Buc., 1950
Idem, *Făt-Frumos din lacrimă*, ed. I, Buc., 1950.
Idem, *Poezii*, cu o prefaţă de N. Moraru, Buc., 1950.
Idem, *Poezii*, ed. festivă — centenarul de la naşterea poetului, prof. N. Moraru, 1950.

Idem, *Stihi* (poezii), îngrijită de In. Kojévnikov. Moskva, Goslitizdat, 1950, 127 p.
Idem, *Hiperion i drugi stihotvoreńya* (Luceafărul și alte poezii), tr. Boris Kolev, Tolbuhin „Iordan Iovkov", 1950, 44 p. + 1 f. pl.

1951

Constantinescu-Iași P. *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia* (1871—1880), (în) „Studii", I, an. 4, 1951, p. 27—51. (Se vorbește și despre Eminescu)
Ionescu Raicu-Rion, *Eminescu și Lenau*, (în) *Culegere de articole*, E.S.P.L.A., 1951 (Col. Bibl. pt. toți) și în vol. *Datoria artei*, 1959 (col. Mica bibl. critică, nr. 62)
Istrate Gavril, *Eminescu și limba populară*, (în) „Iașul nou", an. III, nr. 1—2 (martie), 1951, p. 127—144. (Vezi scrisoarea în l. germană a lui Eminescu către Maiorescu, Iași 15/27 oct. 1877 în Eminescu M., *Poezii*, ed. II (C. Botez), Craiova, s.a., p. XX—XXIII în traducere românească la care se referă G. Istrate).
(O. L.), *Clasicii literaturii române* (Caragiale și Eminescu), (în) „Veac Nou", an. VII, (1951), nr. 21, (13. V), p. 2.
S. M., *Eminescu și limba populară*, (în) „Cum vorbim", III, (1951), (iunie), nr. 6, p. 35—36. Despre art. lui G. Istrate, din „Iașul nou", nr. 9/1951.
Stanciu Stoian, *Despre Eminescu pedagog* (în) „Studii", I, an. IV 1951, p. 168—179 și în extras (ian.-martie).
V. E., *Florica Dimitrescu: Eminescu și limba veche*, (în) „Cum vorbim", III (1951), (febr.), nr. 2, p. 42—43.
— *La aniversarea lui Mihail Eminescu*, (în) „Lupta Ardealului", (17 ian.), 1951, p. 1.
— *Poeziile lui Eminescu în limba rusă*, (în) „Flacăra", 1951, 17 febr., nr. 7 (163), p. 1.
— *62 de ani de la moartea marelui nostru poet; Mihail Eminescu* (în) „Lupta poporului" (Suceava), an. IV, nr. 1137 (15 iunie), 1951, p. 2.
Eminescu M., *Poezii*, (Col. Bibl. pt. toți), 1951. (Prefața de M. Sadoveanu)
Idem, *Poezii*, cu o prefață de M. Beniuc, ed. II, Buc., 1951

1952

Caragiale I. L., *În Nirvana*, *Ironie*, *Două note* (în) vol. *Opere*, III, ed. I și II Buc., 1952.
Călinescu G., *Material documentar și știri noi despre... M. Eminescu*, (în) „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", tomul I, nr. 1—4, 1952, p. 104—105.
Lăzărescu Barbu, *Din zicalele adunate de Mihail Eminescu*, (în) „Limba română", an. I, nr. 1 (1952), p. 37—39. În ms. 2307 se găsesc 116 proverbe adunate de Mihail Eminescu.
Naumescu Radu, *Eminescu despre Gogol*, (în) „Lupta Moldovei", Iași, 1952, 4 martie, p. 2.
Pașca Ștefan, *M. Eminescu și rolul său totalizator al eforturilor de creație a limbii române literare*, (în) *Istoria limbii române literare* (curs dactilografiat), Cluj, 1952, p. 248—269. Se găsește la Institutul de lingvistică din Cluj.
Tohănescu Gh., *Cîteva probleme privind limba literaturii noastre artistice*, (în) „Cum vorbim," IV, (1952), nr. 5, p. 8—17. (E vorba și despre Eminescu).
— *102 ani de la nașterea lui Eminescu*, (în) „Programul de radio", an. II, nr. 10, (14. I), 1952, p. 1.
— *(Despre Eminescu*)*, (în) „Scînteia", an. XXXII, (1953), 15/IV și 12/V. Relativ la vol. IV (1952) și îngrijirea editării operei poetului.
— *Literatura română. Programa pentru clasele VIII-a—XI-a: Mihai Eminescu* (1850—1889), (în) „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", tom.I, nr. 1—4, 1952, p. 48—52 și extras în broșură întreaga programă.
Eminescu M., *Poezii* (Versuri alese), trad. Iaroslav Sperta ș.a., Kiev, ed. Derjlitvidav, 1952.
Idem, *Poezii* (Col. Bibl. pt. toți), 1952, ed. II (Prefață de M. Sadoveanu).
Idem. *Poezii*, E.S.P.L.A., 1952.
Idem. *Poezii postume* (în) „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", 1—4, an. I, 1952, p. 231—243, poezii reproduse după *Opere*, IV. 1952.
Vezi din opera lui Eminescu (în) vol. *Adevărata față a democrației burgheze*, Buc., 1952 (col. Bibl. pt. toți)

După editarea vol. IV de *Opere, poezii postume*, în 1952, Perpessicius publică notele și variantele acestui volum în *Opere*, vol. V în 1958. Despre poeziile din aceste volume, în special, despre vol. V, vezi: „Gazeta literară", nr. 25 (223), 1958, p. 2; „Steaua", nr. 6. (100), 1158, p. 87—89; „Tribuna", nr. 28 (75), 1958, p. 9. Cărți noi, iulie 1958; „Tribuna", nr. 30 (77), 1958, p. 3 și 10; „Luceafărul", nr. 2, 1958, p. 8.

1953

Dragomir Mihu, *Contribuțiuni eminesciene*, (în) „Viața romînească", an. VI, nr. 12 (dec.), 1953, p. 245—250.

Macrea Dimitrie, *Eminescu și problemele limbii noastre*. Pe marginea unei scrisori lui Eminescu (în) „Limba romînă", an. II, nr. 5 (sept.—oct.), 1953, p. 16—19

Sadoveanu M., *Monumentul lui Eminescu*, (în) *Literatura romînă. Culegere de texte pentru cl. IX*, vol. I, 1953. Vezi și alte ediții. Din vol. *O întîmplare ciudată*.

— Portret *M. Eminescu* (în) *I. L. Caragiale. Omul și opera în imagini*. (Buc. 1953) E.S.P.L.A., p. 24 și 29.

— *(Despre Eminescu)**, (în) „Scînteia", an. XXXII, (1953), 15/IV și *Pe urmele materialelor publicate în „Scînteia". „O manifestare de obiectivism în interpretarea marilor clasici"*, (în) „Scînteia", an. XXXII, (1953), 12 mai, nr. 2658, p. 2.

— *Pe urmele materialelor publicate în „Scînteia". O manifestare de obiectivism în interpretarea marilor clasici"* (în) „Scînteia", an. XXXII, (1953), 12 mai, nr. 2658, p. 2, unde se arată că în urma articolului publicat în „Scînteia", 15. VI. 1953, care arăta că introducerea la vol. IV de opere a lui Eminescu suferă de obiectivism, se spune că opera poetului va fi cercetată și editată în continuare de o comisie condusă de Perpessicius.

Eminescu, *Poezii*, E.S.P.L.A., 1953, 272/ p.

Eminescu M., *Făt-Frumos din lacrimă*, ed. II, Buc., 1953.

Eminescu Mihail, *Făt-Frumos din lacrimă*, 1953, Editura tineretului, ilustrații de Al. Alexe, 32 p. cu o prefață.

Mihail Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*, (ed. de lux), 30 p. Editura tineretului.

Eminescu M. *Călin Nebunul*, ed. III, 1953.

Idem, Călin Nebunul Editura tineretului, 32 p., 1953. (col. Bibl. școlarului), cu un cuvînt înainte.

Idem. (Poezii)*, (în) vol. *Literatura romînă, culegere de texte pentru cl. IX*, vol. I, 1953. Vezi și alte ediții.

Idem, (Poezii populare)* au fost publicate (în) *Antologie de literatură populară*, vol. I, Poezia, Buc., 1953; (în) *Doine, cîntece, strigături*, Buc., 1955 (Col. Bibl. pt. toți); (în) *Din folclorul nostru*, Buc., 1953, (Col. bibl. pentru toți).

Idem, „Izbrani stihove" (Versuri alese), tr. Boris Kolev, Tolbuhin, Iordan Jovkov, 1953, 48 p.

Idem, Bolond Kalin (Călin Nebunul), tr. Jákely Zoltàn, Budapest Ifj., Kiado, 1953, 25 p.

Poeziile populare din colecția Eminescu au fost publicate în *Antologie de literatură populară*, vol. I. *Poezia*, Buc., 1953, în *Doine, cîntece, strigături*, Buc. 1955. (Col. Bibl. pt. toți); *Din folclorul nostru*, Buc., 1953, (Col. Bibl. pt. toți).

1954

Beniuc Mihai, *Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. I, nr. 14 (17 iunie) 1954, p. 1 reprodus în vol. Meșterul Manole, (Buc. 1957), p. 280—282.

Bulgăr Gh., *Eminescu despre problemele limbii literare*, (în) „Studii și cercetări lingvistice", an. V, nr. 3—4 (iulie-dec.), 1954, p. 347—381, text reprodus în broșura Societății de științe istorice și filologice, 1955, p. 81—84 + un fascimil mss., nr. 2257, p. 53, caietul 1.

Camilar Eusebiu, *Făt-Frumos din tei...* (în) „Gazeta literară", an. I, nr. 14 (17 iunie), 1954, p. 1.

Călinescu G. și colectivul de documentare, *Material documentar despre... M. Eminescu*, (în) „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", tomul III, an. III, 1954, p. 142—143. vezi în același vol. p. 35—37.

Cuciureanu Ștefan, *Originea unor versuri din variantele lui Eminescu*, (în) „Iașul literar", nr. 1/1954.

D/ima/ Al., *La Ipotești* (Eminescu), (în) „Iașul literar", nr. 1, (aug.) 1954, p. 163—165.

Eftimiu Victor, *Arta lui Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. I (1954), nr. 9, 13 mai, p. 1 și 2 reprodus în vol. *Akademos*, Buc., 1955, (Col. Studii literare), (p. 75—85).

Macovescu George, *Concepția scriitorului* (M. Eminescu), (în) *Gazeta literară*, an. I, nr. 14 (17 iunie), 1954, p. 1.

Ștefan M., *Prietenia dintre Creangă și Eminescu*, (în) *Gazeta învățământului*, an. IV, nr. 265 (8 mai), 1954, p. 3.

Ștefan Mircea, *Lupta lui Mihai Eminescu pentru promovarea principiilor didacticii progresiste*, (în) *Revista de pedagogie*, nr. 1 (1 ian.-mart.), 1954, p. 38—57, Fragment din lucrarea M. E. — *Revizor școlar*, Buc. 1956.

Tomozei Gheorghe, *Eminesciene* (Poezii) (în) „Gazeta literară", an. I, nr. 14 (17 iunie), 1954, p. 3.

Vianu Tudor, *Epitetul eminescian* (în) „Studii și cercetări lingvistice", an. V, nr. 1—2, (ian.-iunie), 1954 și reprodus în *Probleme de stil și artă literară*, (Col. „Studii literare"), Buc., 1955, p. 11—64.

Eminescu M., *Shivim*, tr. Jehoshua Tan-Pay, Jerusalem. Ahiasaf, 1953, 132 p. (Altă ediție în 1954).

Idem, *Somnoroase păsărele*, ed. I, 1953, ed. II, 1954.

Idem, *Poezii*, Colecția Albina, E.S.P.L.A. (Cuvînt înainte de Vlaicu Bîrna), (1954), 64 p. Vezi: Eminescu M., *Poezii*, în vol. *Antologia poeziei românești de la începuturi pînă astăzi*, vol. I, 1954. (Vezi și ed. II, 3 vol.)

1955

Beniuc Mihai, *Patriotismul în opera lui Eminescu* (în) „Gazeta literară", an. II, nr. 24 (66), (16 iunie), 1955, p. 1 reprodus în *Meșterul Manole*, Buc., 1957, p. 307—308

Bulgăr Gh., *Cercetări noi asupra limbii operei poetice a lui Eminescu* (în) „Scrisul bănățean", 1955, nr. 3, p. 177—178.

Cronicar, *Note despre poezie* (Eminescu) (în) „Gazeta literară", an. II, nr. 39 (81), (29 sept.), 1955, p. 2.

Dimitrescu Florica, *Eminescu și limba veche*, (în) „Revista Universității «C. I. Parhon», seria științelor sociale-filologie — nr. 2—3, 1955, p. 167—187.

Elian Alexandru, *Eminescu și vechiul scris românesc*, (în) „Studii și cercetări de bibliologie", vol. 1, Buc., Editura Academiei R.P.R., 1955 p. 129—160.

Galaction Gala, *Eminescu copil 1850—1858* (în) vol. *Oameni și gînduri din veacul meu*, Buc., 1955, p. 64—68.

Idem, *Istoria vieții și a operei lui Eminescu*, (în) vol. *Oameni și gînduri din veacul meu*, Buc., 1955, p. 60—63.

Idem, *În grădina Vîrnav din Botoșani* (Eminescu) (în) vol. *Oameni și gînduri din veacul meu*, Buc., 1955, p. 69—72,

Gulian C. I., *Pentru valorificarea creației noastre populare*. (în) *Cercetări filozofice*, III, nr. 4, 1955, p. 173—193. E vorba și despre Eminescu la p. 178 s.q.

Korotkevici Gheorghi, *Dragostea poporului sovietic pentru opera marelui poet romîn Mihail Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. II, nr. 8 (50), 24 febr. 1955, p. 4.

Liu Nicolae, *O corespondență inedită a lui Mihail Eminescu* (în) „Gazeta literară", an II, nr. 38 (80), (22 sept.), 1955, p. 2.

Milicescu St. Emilia *Studiu asupra poeziei „Mitologicale" de Mihail Eminescu*, (în) „Limbă și literatură", I, Societatea de științe istorice și filologice, Buc., 1955, p. 213—224.

N., *Eminescu lingvist*, (în) „Iașul literar", 1955, nr. 9 (sept.), p. 127—129. Recenzie relativă la studiul lui Gh. Bulgăr, *Eminescu și problemele limbii literare*.

Pienescu G., *Eminescu traducător al lui Shakespeare*, (în) „Steaua" (Cluj), an. VI, 1955, nr. 10, (68), (oct.).

Pop Augustin Z. N. *Eminescu, Veronica Micle și „Junimea"* (în) „Tînărul scriitor", an. IV, nr. 7 (iulie), 1955, p. 73—74 (cu o scrisoare a Veronicăi Micle, reprodusă în facsimil).

Rosetti Al., *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, (în) „Studii lingvistice", Buc., 1955, p. 33—58 reprodus în broșura din col. „Mica bibliotecă critică", nr. 44, sub titlul: *Limba poeziilor lui Eminescu*, E.S.P.L.A., Buc., 1956, 69 și cu primul titlu reprodus în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*. Studii despre limba și stilul scriitorilor. E.S.P.L.A., Buc., 1958, p. 311—356.

Stelea George, *Însemnări despre Eminescu* (în) „Steaua" (Cluj), nr. 2, (febr.), an. VI (61), 1955, p. 91—94.

Ştefan Mircea, *Mihai Eminescu—revizor şcolar* (în) *Revista universităţii „C. I. Parhon"*, seria ştiinţelor sociale, nr. 4 1955, p. 269—301 reprodus în Ştefan Mircea, *Mihai Eminescu — revizor şcolar* (1 iulie 1875 — 4 iunie 1876), Buc., 1956, (284/288) p.

Ştefănescu Ion, *Luceafărul poeziei româneşti*, (în) „Zori noi" (Suceava), IX, nr. 2229 (16 ian.), 1955, p. 2.

Tornea Florin, *Eminescu despre caracterele dramatice*, (în) „Studii şi cercetări de istoria artei", an. II, nr. 3—4 (iulie-decembrie), 1955, p. 285—300. Rezumat în l. rusă şi franceză.

Vianu Tudor, *Eminescu* (în) „Limbă şi literatură", I, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Buc., 1955, p. 303—316 şi reprodus în Literatură universală şi literatură naţională, (Col. Studii literare), Buc., 1956, p. 166—188.

Vitner Ion *Eminescu* Buc., 1955, E.S.P.L.A., 152 p. + 1 f. portr. (Studii literare). Capitol din *Istoria literaturii române*, II.

Idem., Însemnări despre literatură, 105 ani de la naşterea lui Eminescu, (în) „Gazeta literară", an. II, 1955, nr. 2 (44), (13 ian.), p. 1 şi 5. În acelaşi nr. p. 1 se reproduce articolul: *Fintîna Blanduziei a lui Eminescu* din 4 dec., 1888. Articolul lui I. Vitner e reprodus în vol. *Firul Ariadnei*, Buc., 1958, p. 13—22.

— *(Despre Eminescu *)*, *Mihail Eminescu, ein grosser Dichter seines Volkes* (în) „Neuer Weg", 21 ian. 1955, p. 4. Traduceri în nemţeşte ale poeziilor *Viaţa*, *Scrisoarea III* (frag.) etc.

Eminescu M., *Poezii* (Col. Bibl. pt. toţi), 1955 (Prefaţă de M. Sadoveanu).

Eminescu Mihail, *Poezii alese*, ilustraţii de Maria Constantin. (Prefaţă de Zoe Dumitrescu-Buşulenga). Editura tineretului. 1955, 160 p.

Eminescu M., *Poezii*, E.S.P.L.A., în lb. sîrbă 1955.

Idem., Poezii, E.S.P.L.A., în lb. maghiară, 1955.

Idem., Poezii, cu o prefaţă de M. Sadoveanu, (col. Bibl. pt. toţi), Buc., 1955, 288 p. ed. s-a tipărit şi în una de lux mică-legată. (Vezi şi alte ediţii.)

1956

Adam Anavi, *Poeziile lui Eminescu în limba maghiară*, (în) „Scrisul bănăţean", an. VII, nr. 3 (24), (martie), 1956, p. 82.

Armaşu C., *Mihail Eminescu: „Literatura populară"*, (în) „Gazeta literară", an. III, nr. 37 (131), (13 sept.), 1956, p. 2.

Barbu N., *Eminescu despre creaţia artistică*, (în) „Iaşul literar", nr. 8, (aug.), 1956, p. 109—115.

Boeriu Ion V., Puncte de vedere în legătură cu studiul: *Mihail Eminescu şi arta autorului* (în) „Gazeta literară", an. III nr. 32 (126), (9 aug.), 1956, p. 4.

Brezeanu Barbu, *Steinlen ilustrator al lui Eminescu*, (în) „Studii şi cercetări de istoria artei", 1956, nr. 3—4, p. 295.

Călinescu G., *Cultura lui M. Eminescu* (în) „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", an. V., nr. 1—2, (ian. iunie), 1956, p. 243—377 după *Opera lui Mihail Eminescu* II, cap. *Cultura*, îmbogăţit şi completat.

Idem, Izvoarele filozofiei teoretice a lui M. Eminescu, (în) „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", an. V, nr. 3—4, (iulie-dec.), 1956, p. 399—477.

Cuciureanu St., *Reflexe eliadiste în poezia de început a lui Eminescu*, (în) „Studii şi cercetări ştiinţifice, filologie". an. VII, fasc. 1, 1956, p. 47—61, Editura Academiei RPR., filiala Iaşi.

Diculescu Leon, *Eminescu despre artă* (în) *Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic Bucureşti pe anul 1956*, Buc., 1957, p. 135—149.

Dogaru Vladimir *La Ipoteşti* (Note cu prilejul unei călătorii în satul lui Mihai Eminescu), (în) „Gazeta literară", an. III, nr. 39 (133), (27 sept.), 1956, p. 3.

Idem, Pentru reconstituirea casei lui Eminescu de la Ipoteşti, (în) „Gazeta învăţămîntului", an. VIII, nr. 389 (21 sept.), 1956, p. 4.

Dubinovski L., *„Mihai Eminescu"* (Portret), (în) „Gazeta literară", an. III, nr. 44 (138), (1 noiembr.), 1956, p. 1.

Durko Matyaş, *Oláh Gábor, un traducător al lui Eminescu*, (în) „Steaua", (Cluj), an. VII (76), (iunie) nr. 6, 1956.

Faur Sandu, *Primăvara la teiul lui Eminescu*, (poezie), (în) „Iașul literar", nr. 5 (mai), 1956, p. 25.
Gherea Dobrogeanu C., *Eminescu* (în) *Studii critice*, II, Buc. 1956, p. 5—65.
Grünberg Ludwig, Enescu Gheorghe, *(Despre Luceafărul)*, (în) „Cercetări filozofice", an. III, 1956, nr. 66 (noiembr-dec.), p. 136.
Huskova Sindra, *Poeziile lui Mihai Eminescu în limba slovacă*, (în) „Gazeta literară", an. III, nr. 39 (133), (27. sept.), 1956 p. 1 și 4.
Iacob St., *Eminescu și Pușchin* (în) „Luceafărul de ziuă", III, 1956, (Uniunea scriitorilor din R.P.R., Filiala regiunii Stalin), p. 150—156.
Kiss Géza, *Eminescu în limba maghiară* (în) „Steaua" Cluj, an. VII, (80), (oct.), nr. 10, 1956.
Martin Aurel, *Despre geneza poeziei „Mitologicale" și alte câteva probleme*, (în) „Viața românească", an. IX, 1956, nr. 4 (aprilie), p. 248—250.
Munteanu Georgeta și Mosora Cornelia, *Mihai Eminescu* (1850—1889), (în) *Literatura pentru copii* Buc., 1956, Editura de Stat didactică și pedagogică, p. 76—87.
Naghiu Iosif, *Eminescu și folclorul din partea Ardealului*, (în) „Flacăra roșie", (Arad), 13 (1956), nr. 3848. Despre vol. „Literatură populară" (1956) ed. I. D. Bălan.
Oarcăsu Ion, *Manuscris eminescian la Cluj*, (în) „Steaua" (Cluj), an. VII (71) nr. 1 (ian.), 1956, p. 125—126.
Onu Liviu, *Eminescu și problemele limbii literare*, (în) „Steaua", Cluj, an. VII, nr. 3 (73), (martie), 1956, p. 93—97.
Paraschiv V., *Mircea Ștefan: M. Eminescu, revizor școlar*, (în) „Steaua", (Cluj), an. VII (82), (dec.), nr. 12, 1956, p. 95—96.
Popescu A. Ion, *O excursie la Ipotești*, (în) „Gazeta învățământului", an. VIII, nr. 372 (25 mai), 1956, p. 2.
Ressu Camil, *Mihail Eminescu* (portret) (în) „Tînărul scriitor", an. V, nr. 6 (iunie), 1956, pe copertă.
Sadoveanu Mihail, *Cum am cunoscut pe Eminescu* (în) *Opere*, 6, Buc. 1956 p. 292—297.
Idem, *Doi mari prieteni: Eminescu și Creangă* (în) *Opere* 6 Buc. 1956, p. 298—302
Ștefan Mircea, *Mihai Eminescu — revizor școlar*, Buc., 1956.
Tornea Florin, *Mihail Eminescu și arta actorului* (în) „Teatrul", nr. 2 (mai), 1956, p. 37—42.
Valentin I., *M. Eminescu: Literatura populară*, (în) „Steaua" Cluj an. VII, nr. 10 (80), (oct.), 1956, p. 107—108.
Vianu Tudor, *Eminescu și Shakespeare* (în) *Literatură universală și literatură națională*, (col. Studii literare), Buc., 1956, p. 213—216.
Vitner Ion, *Gherea inedit: Despre Eminescu și Caragiale* (în) „Contemporanul", nr. 14 (496), 6 aprilie 1956, p. 1 și 5.
Idem, *Eminescu și Comuna* (în) „Contemporanul", nr. 12 (494), 23 martie, 1956, p. 1 și 4 reprodus în *Firul Ariadnei*, Buc., 1958, p. 23—33.
Vlahuță A., *Lui Eminescu* (în) *Poezii* Buc., 1956 (Col. Bibl. pt. toți), p. 73—75.
— *Prietenia (lui Ion Creangă) cu Eminescu și începutul activității de scriitor*, (în) *Istoria literaturii romîne*, 1954 (vezi vol. II și alte ediții), p. 157—160. Reprodus în *Teoria literaturii*, 1956, p. 12—13.
— *Medalion Mihail Eminescu*, (în) „Zori noi", an. X, nr. 2665 (15 iunie), 1956, p. 2 cu ocazia împlinirii a 67 de ani de la moartea poetului.
Eminescu M., *Literatură populară*. Culegeri și prelucrări. Ediție îngrijită și prefață de I.D. Bălan, Editura tineretului 1956, (col. „Miorița"), nr. 1. p. 288.
Idem, *Poezii* (Col. Bibl. pt. toți), 1956 (Prefață de M. Sadoveanu).
Idem, *Poezii* (în l. chineză), 1956.
Idem, *Poezii*, Shgip. Vehbi Bala, Tirana, 1956, 57 p.
Idem, *Poezii*, (în l. ucraineană), 1956.
Idem, *Stihi* (Versuri), traducere G. Abasitze, Tbilisi, Gosizdat gruzinscoi S.S.R., 1956, 76 p.
Idem, *Tiene na obraze času* (Umbra pe pînza vremii) (Versuri alese), tr. Ivan Krasko, Bratislava, SVKL, 1956, 70 p.
Idem, *Călin Nebunul* (basmul în proză), (în) *Antologie de literatură populară*, vol. II, Basmul, Buc. 1956, p. 246—254; în *Basme*, Buc., 1954, (col. Bibl. pt. toți), p. 277—288. În *Antologie de literatură populară*, Vol. II, *Basmul* Buc., 1956, se reproduce de M. Eminescu.

1957

A. D., *Eminescu şi Pascoli*, (în) „Gazeta literară", an. IV nr. 22 (168), (30 mai), 1957, p. 6.
/A. Al./, Ben. Corlaciu: *„Noaptea de la Ipoteşti"*, (în) „Iaşul literar", nr. 9 (sept.), 1957, p. 106—107.
Alberti Rafael, *Întîlnire cu Mihail Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. IV, nr. 22 (168), (30 mai), 1957, p. 1.
Antonovici E., *M. Ştefan „Mihai Eminescu — revizor şcolar"*, (în) „Revista de pedagogie", an. VI, nr. 4 (aprilie), 1957, p. 89—92.
Arghezi Tudor, *Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. IV, nr. 10 (156), (6 martie), 1957, p. 1 şi 2.
B., *Eminescu*, (în) „Iaşul literar", nr. 1 (ian.), 1957, p. 124—125.
Baconsky A. E. *Însemnări despre Eminescu* (în) „Colocviu critic", Buc. 1957, p. 159—165.
Bălan George, *„Călin"* (teatru) (în) „Contemporanul", nr. 19 (553), 10 mai, 1957, p. 5.
Beniuc Mihai, *Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. I, nr. 14 (17 iunie), 1954, p. 1 reprodus în *Meşterul Manole*, Buc. 1957, p. 280—282.
Brumaru Ada *„Călin" — file de poveste* (teatru) în „Scînteia", an. XXVII, nr. 4032 (11 oct.), 1957, p. 2.
Bulgăr Gh., *Mihail Eminescu* (în) *Scriitorii romîni despre limbă şi stil*; culegere de texte, introducere, note şi glosar, Buc., 1957, p. 139—140; vezi şi Introducere.
Idem, *Un dicţionar al limbii lui Eminescu* (în) „Tînărul scriitor", an. VI, nr. 5 (mai), 1957, p. 109—110.
Călinescu G., *Studii eminesciene: teme romantice; cadrul fizic* (în) „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", an. VI, nr. 1—2, 1957, p. 7—69.
Claudian Romeo, *Baletul „Călin"* de Alfred Mendelsohn, (în) „Tribuna", an. I (1957), nr. 46 (21 dec.) p. 10.
Diaconescu Paula *Repetiţia, procedeu artistic în poezia lui Eminescu*, (în) „Limbă şi literatură", III, Buc., 1957, p. 27—48.
Dimitrescu I., *Analiza stilistică a poeziei „Ce te legeni..."* (în) „Limba romînă" nr. 4 1957 (Vezi rec. în „Scrisul bănăţean", nr. 3/1958 de Simion Eugen).
Doboş M., *O zi prin satul lui M. Eminescu*, (în) „Zori noi", an. XII nr. 3126, (17 dec.), 1957, p. 1 şi 2.
Dubinovski L., *M. Eminescu* (fragment) (sculptură) (în) „Gazeta literară", an. IV, nr. 8 (154), 21 febr. 1957, p. 7.
Franyo Zoltan, *Eminescu: Der Abendstern* (*Luceafărul*), (traducere, fragment), (în) „Tribuna", an. I, nr. 22, (7 iulie) 1957, p. 9.
Gîţză Letiţia, *Mihail Pascaly şi Eminescu*, (în) „Studii şi cercetări de istoria artei", an. IV, nr. 1—2 1957.
Idem, *Din relaţiile lui Mihail Pascaly cu Mihail Eminescu*, (în) „Studii şi cercetări de istoria artei", an. IV, nr. 3—4, 1957, p. 358.
Ibrăileanu G., *Critica socială a lui Eminescu*; *Mihail Eminescu* (în) „Studii literare" Buc., 1957, Editura tineretului, col. „Bibl. şcolarului", Ed. îngrijită şi prefaţă de Savin Bratu.
Idem, *„Postumele" lui Eminescu* (în) *Pagini alese*, I, (col. Bibl. pt. toţi), Buc., 1957, p. 198—220. (Reprodus după „Viaţa romînească", 1908, nr. 8; *Scriitori şi curente*, Iaşi, 1930).
Idem, *Eminescu — Geniu pustiu — Pe lîngă plopii fără soţ* (în) *Pagini alese* II, (col. Bibl. pt. toţi), Buc., 1957, p. 202—219. (Reprodus după: *Scriitori romîni şi străini*, 1926.)
Idem, *Eminescu — Note asupra versului* (în) Anexa I. O fază de tranziţie. *Pagini alese*, II, (col. Bibl. pt. toţi), Buc., 1957, p. 234—282. (Reprodus după: „Viaţa romînească", 1929, nr. 9—10: „Studii literare", Buc., 1931, ed. II).
Idem, *Critica socială a lui Eminescu*, (în) „Studii literare", 1957 (Col. Bibl. şcolarului).
Idem, *Mihail Eminescu*, (în) „Studii literare", 1957 (Col. Bibl. şcolarului).
Idem, *Pe lîngă plopii fără soţ*, (în) „Studii literare", 1957 (col. Bibl. şcolarului).
Jalea Ion, *Basorelieful „Împărat şi proletar"*, (în) „Viaţa romînească" an. II, nr. 3 (4), martie, 1957, p. 3.
Jucan Graţian, *Două poeme eminesciene*, (în) *Buletinul XIX* al Liceului „Dragoş Vodă", Cîmpulung Mold., 1956—1957 (1957), p. 153.
Juin Hubert, *Mihail Eminescu* (poezie în traducerea lui Romulus Vulpescu), (în) „Gazeta literară", an. IV, nr. 42 (188), (17 oct.), 1957, p. 8.
Idem, *Tălmăcind din Eminescu şi Arghezi*, (în) „Contemporanul" 1957, nr. 52 (586), (29 dec.), p. 8.

Maitec Ovidiu, *Eminescu* (statuie), (în) „Tribuna", (Cluj), an. I, 1957, nr. 3, (24), febr. p. 1.

Murărașu D., *Năpăstuitul Anghel Demetriescu*, (în) „Tînărul scriitor" VI (1957), dec. 12, p. 100—103. Autorul identifică în pseudonimul Gr. Gellianu nu pe Anghel Demetriescu cum s-a crezut pînă în prezent, ci pe obscurul poet focșănean N. Pruncu, autorul art. *Poeziile d-lui Eminescu* în „Revista Contimporană" (1875, p. 268 urm.), în care critică *Mortua est* și *Împărat și proletar*.

Nm. R., (Naumescu Radu), *Eminescu și statul burghez*, (în) „Iașul literar" nr. 1 (ian.), 1957, p. 125—126.

Pascu Petre, *Eminescu în limba maghiară* (în) „Tînărul scriitor", an. VI, nr. 1 (ian.), 1957, p. 91—93.

Piru Al., *Eminescu și Hölderlin* (în) „Tînărul scriitor," VI (1957), dec. 12, p. 105—106.

Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948—1956), Buc., 1957, studiile despre Eminescu și Iordache Golescu.

Idem, *Creație și divertisment folcloric la Eminescu* (în) *Caiete critice*, nr. 1, 1957, E.S.P.L.A., p. 178—190 (cu texte inedite).

Idem, *Farmecul manuscriselor* — postfață — (în) *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948—1956), Buc., 1957, p. 554—556. Despre Eminescu, la p. 556.

Idem, *Proza literară a lui Eminescu* — proiect de prefață — (în) *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948—1956), Buc., 1957, p. 305—347.

Idem, *Academicieni de dincolo de mormînt* (în) „Viața romînească", an. I, 1948, nr. 7 (dec.), p. 258—265. Reprodus în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948—1956) Buc., 1957, p. 5—16. Despre Eminescu la p. 5—7.

Peter Marosi, *Eminescu în ungurește*. Pe marginea unei bibliografii (în) „Tribuna", Cluj, an. I., nr. 2 (17 febr.), 1957, p. 7.

Poalelungi Gh. V., *O ediție Eminescu de „literatură populară"*, (în) „Tînărul scriitor", an. VI, 1957, nr. 2 (febr.), p. 87—89.

Pop Dumitru, *(Despre Eminescu*)* și folclorul, (în) *Curs de folclor literar romînesc*, p. I, Cluj, 1957.

Pop Z. N. Augustin, *Cum a fost apreciat Eminescu la „Junimea"*. Note pe marginea a patru texte inedite (plus două facsimile) (în) „Tînărul scriitor", an. VI, nr. 1 (ian.), 1957, p. 94—97.

Idem, *Retrospectiva „Eminescu între contemporani"*, (în) „Studii și cercetări de bibliografie", II, 1957, p. 440.

Rudo Brtan Dr., *Mihai Eminescu în traducere slovacă*, (în) „Iașul literar", nr. 5 (mai), 1957, p. 101—102.

Sadoveanu Mihail, *Monument lui Eminescu*, (în) *Opere*, 9 Buc., 1957, p. 587—594.

Simion Eugen, *G. Călinescu: Cultura lui Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. IV, (1957), nr. 29 (175), 18 iulie, p. 2.

Serbu T., *Satul lui Eminescu n-a avut școală...* (în) „Zori noi", an. XI, nr. 2867 (10 febr.), 1957, p. 1 și 2.

Suru B., *M. Eminescu inspectează o școală...* (cu facsimile), (în) „Flacăra", an. VI, 1957, nr. 33 (130), (16 noiembr.), p. 19.

Tibor Takas, *La mormîntul lui Eminescu*, (Poezie), (traducere de Ion Rahoveanu) (în) „Tribuna", an. I, nr. 45 (14 dec.), 1957, p. 6.

Vianu Tudor, *Cuvînt despre Eminescu* (în) *Caiete critice*, nr. 1, 1957 E.S.P.L.A., p. 163—177.

Idem, *Dicționarul eminescian*, (în) „Gazeta literară", an. IV, 1957, nr. 14 (160), (4 aprilie), p. 1 și 4.

Vitner Ion *Idealul estetic al lui Eminescu*, (în) „Programul de radio" an. VII, nr. 281, (4 aprilie), 1957, p. 1.

Vîrtosu Emil, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, (în) *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, Ed. Acad. R.P.R., p. 465—540. (Satira aparține lui Vasile Pogor — tatăl și a fost cunoscută de Eminescu care a copiat-o) (Vezi recenzia: *O operă literară inedită* de Gh. Bulgăr, (în) „Limba romînă", an. VII, nr. 3, 1958, p. 109—110. Vezi preocuparea lui Eminescu de textele slavo-romîne, ibid., p. 489—490.

Vlasin Ion, *„Mihail Eminescu"* (fotografie) (în) „Gazeta literară", an. IV, nr. 22 (168), (30 mai), 1957, p. 1.

— Emisiunea „Luceafărul" (în) „Programul de radio", an. VII, nr. 269, (10 ian.), 1957, p. 5.

— *Muzeul „Mihail Eminescu" din Ipoteşti* (în) „Zori noi", an. XI, nr. 2906 (28 martie), 1957, p. 1. (cu fotografie).

Eminescu M., *Făt-frumos din lacrimă* (şi notiţă biografică) (în) vol. *Basme, povestiri şi snoave*, Buc., 1957, p. 75—102.

Idem, (Notiţă biografică şi) *Făt-Frumos din lacrimă* (în) *Basme, povestiri şi snoave*, Buc., 1957, p. 75—102.

Idem, *Poezii* (col. Bibl. pt. toţi), 1957 (Prefaţă de M. Sadoveanu).

Idem, *(Poezii*)* (în) vol. *Antologia poeziei romîneşti*, ed. I şi II. (ed. II, 1957, în 3 vol. col. Bibl. pt. toţi).

Eminescu Mihail, *Poveşti*, Editura pedagogică de stat a R. S. S. Moldoveneşti, „Şcoala sovietică", Chişinău, 1957, Col. „Biblioteca şcolarului", 104 p. Cuprinde: *Făt-frumos din lacrimă, Frumoasa lumii, Borta vîntului, Finul lui Dumnezeu, Călin Nebunul.*

Eminescu M., *Luceafărul*, Chişinău, Şc. sov. 1957, 24 p.

Idem, *Proză*, Chişinău, Şc. sov. 1957, 220 p.

Eminescu Mihail, *Gedichte*. Besorgt von Alfred Margul-Sperber. Geleitwort von Tudor Arghezi. Einleitung von Mihai Beniuc. Nachwort von Oscar Walter Cisek Bukarest, Staatsverlag für Kunst und Literatur, 1957, 272 p. +1 f. portr. 205 × × 147 mm. (Rumänische Klassiker).
Vezi, Eminescu M., în vol. *Basme, povestiri şi snoave*, 1957.

1958

Anghel Gheorghe, *Viaţa şi opera lui Eminescu* (diafilm), 1958.

Anghel Gheorghe, Mihai Bărbătescu, Vladimir Dogaru, *Mihai Eminescu*, (în) *Culegere de texte literare pt. cl. X-a*, E.S.P.L.A. 1958, p. 4—73 cuprinde: poezii, proză, scrisori, articole despre poet.

A. C., *(Despre Eminescu*, în limba bulgară, tradus în 1950 de Boris Kolev), (în) „Romanoslavica", III, Buc., 1958, p. 332—333.

Barbu Const., *Teiul lui Eminescu din grădina Copou şi statuia lui M. Eminescu* fotografii pe copertele rev. „Iaşul literar", nr. 2 şi 4/1958.

Beniuc Mihai, *Mihail Eminescu în limba spaniolă*, (în) „Gazeta literară", an. V, nr. 24 (222), 12 iunie, 1958, p. 1.

Boeriu Ion V., *Înlăturarea unei erori.* (Paternitatea eminesciană a cronicii dramei *Despot Vodă* de V. Alecsandri, apărută în „Timpul" din 2 noiembrie 1879, (în) „Gazeta Literară", V (1958), 3 (16 ian.), p. 5. (Vezi „Convorbiri literare", sept., 1930).

Bulgăr Gh., *Despre sensurile lui* **adinc** *în poezia lui Eminescu*, (în) „Limba romînă", an. VII, 1958, nr. 6, p. 51—56.

Călinescu G., *Eminesciene* (în) „Contemporanul", 1958, nr. 3 (589), (24 ian.) p. 1 şi 2.

Idem, *Despre biografie*, (în) „Contemporanul", 1958, nr. 4 (590), (31 ian.), p. 1 şi 7 cu completări la *Eminesciene*.

Idem Masca lui Eminescu, (în) „Viaţa studenţească", III (1958) 3 martie, p. 9.

Căprariu Al., *Eminescu cronicar dramatic*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 32 (79), (9 aug.), 1958, p. 6, 7 şi 10.

Cioculescu Şerban, *Un eveniment literar* (despre ediţia Perpessicius: M. Eminescu, Poezii), (în) „Gazeta literară", an. V, nr. 51 (249), (18 dec.), 1958, p. 1 şi 6. Ibid. I. Jalea „Mihail Eminescu", (fotografie: sculptură).

Cbd., (Cristobald C.), *Editarea lui Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. V, nr. 15 (213), (10 aprilie), 1958, p. 6.

Cristobald C., *De vorbă cu Perpessicius despre „Eminescu în... 20 de volume"*, (în) „Gazeta literară", an. V, nr. 6 (204), (6 febr.), 1958, p. 1 şi 2.

D. V.,: *Eminescu: „Opere", vol. V* — Ediţia Perpessicius —, (în) „Gazeta literară", an. V, nr. 25 (223), (19 iunie), 1958 p. 6.

Dumbravă Lucian, *Pe marginea poeziei „O mamă..." de M. Eminescu*, (în) „Iaşul literar", an. IX, nr. 3 (martie), 1958, p. 82—96.

Florea Rarişte D., *Omagiu lui Eminescu*, (în) „Steaua", an. IX, nr. 6 (100), iunie 1958, p. 87—89.

G. P., *Eminescu în limba ucraineană*, (în) „Luceafărul", an. I, nr. 9 (15 noiembr.), 1958, p. 16. Despre studiul lui Gruia Stelian Iatenţiuc.

Gáldi L., *Observații stilistice asupra poeziei Mortua est*, (în) „Limba romînă", an. VII, 1958, nr. 6, p. 40—50.
Georgescu Paul Alexandru, *Veșmînt spaniol pentru poeziile lui Eminescu*, în „Viața romînească", an. XI (1958), nr. 7 (iulie), p. 168—172.
Iatențiuc Gruia Stelian, *Eminescu o perecladi na ucrainscu movu* (în l. ucraineană), Buc., 1958, 72 p.
Isac Dumitru, *În memorian* (Eminescu) cu o fotografie de A. Grieb, (în) „Tribuna", an. II, nr. 2 (49), (11 ian.), 1958, p. 9.
Jebeleanu Eugen, *Eminescu în veșmînt sărbătoresc*, (în) „Contemporanul", nr. 50 (636), (19 dec.), 1958, p. 3.
Kojevnikov Iurii, *Un cuvînt despre Eminescu* (în) „Luceafărul", an. I, nr. 7 (15 oct.), 1958, p. 13.
Lăzăreanu Barbu, *M. Eminescu*, (în) *Glose și comentarii de istoriografie literară*, E.S.P.L.A., (1958), p. 5—91.
Leon Maria Teresa și Rafael Alberti, *Introducere*, (în) „Steaua", an. IX nr. 6 (100), iunie, 1958, p. 123—127. (E introducerea la vol. în l. spaniolă tradus de autori.)
Nicolescu G. C., *Colaborarea lui Eminescu în 1883 la „Familia"*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 25 (72), (21 iunie), 1958, p. 7.
Idem, *Valorificarea moștenirii eminesciene*, (în) „Luceafărul" an. I, nr. 2 (1 aug.), 1958, p. 8.
P. V., *Eminescu în spaniolă*, (în) „Gazeta literară", an. V, (1958), nr. 1 (199), (2 ian.), p. 8.
Panu George, *Prietenia între Creangă și Eminescu. Eminescu și Veronica Micle*, (în) *Pagini alese*, 1958, (col. Bibl. pt. toți).
Petruțiu D. St., *Eminescu la Sibiu*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 2 (49), (11 ian.), 1958, p. 9 + fotografie: Casa de la Sibiu unde a locuit Eminescu, p. 10.
Piru Al., *O postumă a lui Eminescu*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 28 (75), (12 iunie), 1958, p. 9.
Pop. Z. N. Augustin, *Eminescu la București*, (în) „Luceafărul", an. I, nr. 2 (1 aug.), 1958, p. 8 și 9.
Idem, *Eminescu la Odesa*, (în) „Luceafărul", an. I, nr. 7 (15 oct.) 1958, p. 12.
Popovici K. F., *Eminescu și A. S. Puškin*, (în) vol. *Puškin în sud* (Puškin na iuge), Ed. de stat a R. S. S. Moldovenești, Chișinău, 1958.
Rosetti Al., *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, (în) *Studii lingvistice*, Buc., 1955, p. 33—58 reprodus în broșura din col. „Mica bibliotecă critică", nr. 44, sub titlul *Limba poeziilor lui Eminescu*, E.S.P.L.A., Buc., 1956, 69 p. și cu primul titlu reprodus în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*. Studii despre limba și stilul scriitorilor E.S.P.L.A. Buc., 1958, p. 311—356.
Rusu Liviu, *Eminescu în limba germană* (Recenzie: *Gedichte*, 1957), (în) „Tribuna", an. II, nr. 23 (70), (8 iunie), 1958, p. 6—7.
Simion Eugen, *Caiete eminesciene*. (Importanța unei ediții integrale Eminescu pentru istoria literaturii romîne), (în) *Tribuna* an. II (1958), nr. 2 (49), (11 ian.), p. 9 și 10.
Idem, *Dintr-un scurt repertoriu eminescian*, (în) „Scrisul bănățean", an. IX, 3 (48), martie, 1958, p. 93—95. Recenzie despre art. lui I. Dimitrescu, din „Limba romînă", nr. 4/1957.
Idem, *Postumele eminesciene*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 30 (77), (26 iulie), 1958, p. 3 și 10.
Tihonov Nikolai, *Am tradus versurile lui Eminescu*, (în) „Veac nou", an. XIV, nr. 707 (3 oct.), 1958, p. 3. (Cu prilejul lunii prieteniei romîno-sovietice, amintește că a tradus versurile lui Eminescu).
Tohăneanu G. I., *Culoare și simbol*, (în) *„Scrisul bănățean"*, an. IX (48), martie, 1958, p. 50—54.
Ungureanu Gh., *Prețuirea arhivelor de către Mihai Eminescu și Ion Creangă* (cu 7 facsimile), (în) „Revista arhivelor" (Serie nouă), Buc., 1958, p. 267—276.
Vianu Tudor, *Expresia negației în poezia lui Eminescu*, (în) „Limba romînă", an. VII, 1958, nr. 6, p. 29—39.
Vicol Dragoș, *Pe urmele lui Eminescu, revizor școlar...* (în) „Scînteia", an. XXVII, nr. 4176 (29 martie), 1958, p. 3.
— *Eminescu, Poezii*, (în) „Cărți noi", decembrie 1958, p. 1.
— *Mihail Eminescu, Opere* V, (în) „Cărți noi", iulie, 1958, p. 1; ibid. p. 3: Un mare eveniment editorial: Mihail Eminescu, *Poezii* — ediție festivă. Vezi „Contemporanul" oct. (1958), nr. 40 (626), p. 3.

Eminescu M., *Opere, V, Poezii postume*, Anexe, Note şi variante. Exerciţii & Moloz, Addenda & Corrigenda Apocrife, Mărturii, Indice, Ediţie îngrijită de Perpessicius, Buc., 1958, Ed. Acad. R.P.R., 722+ Erată. Sept.

Eminescu M., *Făt-Frumos din lacrimă*, Buc., 1958, Editura tineretului, III, Ilustraţii de Florica Cordescu.

Idem, *Poezii*, (col. Bibl. pt toţi), 1958.

Idem, *Poezii*, Ediţie îngrijită de Perpessicius, (bibliofilă), E.S.P.L.A., Buc., 1958.

Idem, *Poezii*, E.S.P.L.A., în lb. germană, 1958.

Idem, *Versuri*, tr. de Hubert Juin, „Luceafărul", 15.VIII.1958.

Idem, *„Poesias"*. Version espagnola de Maria Teresa Leon y Rafael Alberti. Buenos Aires, Editorial, Losada, 1958, 204 p. + 1 f. portr.

Idem, *Stihi* (Versuri), îngrijită de I. Kojevnikov. Moskva, Goslitizdat, 1958, 287 p.

Idem, *Versuri alese*, Editura tineretului, 1958, Prefaţă de T. Arghezi. (Col. Cele mai frumoase poezii).

— Vezi „Viaţa studenţească", III (1958), 3 martie, p. 9; pagină închinată lui Eminescu. Art. acad. G. Călinescu, un proces-verbal, un articol: *Unde a locuit Eminescu la Viena*, fotografia falsă: Eminescu la mănăstirea Neamţ aprilie 1887, date despre poezia *Pe lîngă plopii fără soţ*.

1959

Alexandru Sandu, *70 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia pionierului", an. X, nr. 25 (707), (18 iunie), 1959, p. 8.

Arieşanu Ion, *Floare albă de cireş* (Despre Eminescu la Viena), (în) „Scrisul bănăţean" (Timişoara), an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 17—30.

Auneanu Manole, *Eminescu — în cartierul muncitoresc* (fotografie), (în) „Tribuna" (Cluj), an. III, nr. 32 (131), (8 aug.), 1959 p. 7.

Baltazar Camil, *Muzica poeziei eminesciene*, (poezie), (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 4.

Balan Teodor, *Atitudini de protest social la înaintaşii familiei lui Eminescu*, (în) „Iaşul literar", an. X (1959), nr. 11 (noiembr.), p. 93—95.

Baraschi C., *Eminescu* (sculptură), (în) „Contemporanul", nr. 23 (661), (12 iunie), 1959, p. 6.

Beniuc Mihai, *70 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959 p. 1 şi 5 şi nr. 26 (276), (25 iunie), p. 3.

Idem, *Mihail Eminesco*, (în) „Revue roumaine", XIII, nr. 2, 1959, p. 3—6.

Bitan Ştefan, *Eminesciană*, (poezie), (în) „Tribuna", an. III, nr. 24 (123), (13 iunie), 1959, p. 2.

Botez Demostene, *Eminescu în limba rusă!*, (în) „Veac nou", an. XV, nr. 4 (724), (30 ian.), 1959, p. 8.

Idem, *Scrisoare pentru Eminescu*, (poezie), (în) „Viaţa romînească", an. XII, (1959), nr. 6 (iunie), p. 89—90.

Idem, *Mihail Eminescu — poet al poporului*, (în) „Romînia liberă", XVII, nr. 4562, (14 iunie), 1959, p. 2.

Brad Ion, *Revedere* (poezie despre Eminescu), (în) „Viaţa romînească", an. XII (1959), nr. 6, (iunie), p. 9.

Bratu Florian, *În satul marelui poet* — Însemnări — (în) „Zori noi", an. XIII, nr. 3584 (14 iunie), 1959, p. 2. Fotografia Muzeul „Mihail Eminescu", din Ipoteşti — Botoşani.

Camilar Eusebiu, *Eminescu*, (în) „Scrisul bănăţean" Timişoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 7—13.

Călinescu G., *Eminescu*, (în) „Contemporanul", nr. 23 (661), (12 iunie), 1959, p. 1 şi 7. Pe p. 1 fotografia poetului.

Idem, *Despre limba lui Eminescu*, (în) „Contemporanul", nr. 24 (662), (19 iunie), 1959, p. 3.

Camilar Eusebiu, *Eminescu*, (în) „Scrisul bănăţean", Timişoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 7—13.

Crînguleanu Ion, *La Eminescu*, (Poezie), (în) „Contemporanul", nr. 23 (661) (12 iunie), 1959, p. 3 şi „Zori noi", (Suceava), an. XIII, nr. 3584, (14 iunie), 1959, p. 2.

Creţu I., *Rectificări la ediţiile lui Eminescu*, I, II, (în) „Limba romînă", VIII (1959), nr. 5, p. 91—95; nr. 6, p. 57—69.

Dan George, *Creanga de tei* (poezie închinată lui Eminescu), (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 5.
Dragomir Mihu, *Eminescu* (poezie), (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 5.
Dumbravă Lucian, *Antecedențe, publiciste ale unor satire eminesciene*, (în) „Iașul literar", an. X, nr. 5 (mai), 1959, p. 82—85.
Dumbrăveanu Anghel *Luceafărul* (Poezie), (în) „Scrisul bănățean" Timișoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 14—15.
Eminesco M., *Troisième Epître*, (fragment), (traduit par Aurel Ștefăniță), (în) „Revue roumaine", XIII, nr. 2, 1959, p. 7—9.
Eminesco M., *Le Revoir*; *Le Lac*, (traduit par Robert Vivier), (în) „Revue roumaine", XIII, nr. 2, 1959, p. 10 și 11.
Endre Kakassy, *50 de traducători* (ai lui Eminescu), (în) „Tribuna", an. III, nr. 24 (123), (13 iunie), 1959, p. 7.
Florea-Rariște D., *Eminescu și Transilvania*, (în) „Tribuna", an. III, nr. 3 (102), (17 ian.), 1959, p. 6.
Florea-Rariște D., *Pe marginea ultimei ediții a poeziilor lui Eminescu*, (în) „Tribuna", an. III, nr. 19 (118), (9 mai), 1959, p. 2.
Gafița Mihai, *Eminescu al nostru*, (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 5.
Gàldi L., *Observații asupra poeziei O, mamă... de M. Eminescu* (în) „Limba romînă", VIII (1959), nr. 3, p. 34—47.
Horea Ion, *La Ipotești* (poezie), (în) „Gazeta Literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 4.
I. (sac) D. (umitru), *Ginditorul* (Eminescu), (în) „Tribuna", an. III, nr. 24 (123) (13 iunie), 1959, p. 1 și 2. Pe p. 1 fotografiia lui Eminescu de la 19 ani.
Iureș St., *70 de ani de la moartea marelui nostru poet Eminescu*, în „Scînteia tineretului", XV, Seria II, nr. 3136 (14 iunie), 1959, p. 3. Vezi ibid. Ion Jalea, *Împărat și proletar* (basorelief) și „Contemporanul", nr. 23/1959.
Jalea Ion, *Împărat și proletar* (basorelief), (în) „Contemporanul", nr. 23 (661), (12 iunie), 1959, p. 3 și „Zori noi", Suceava, nr. 3584/1959.
Jucan Grațian, *Documente eminesciene*, (în) „Zori noi", an. XIII, nr. 3584 (14 iunie), 1959, p. 2. Se arată: despre Matei Eminescu și apoi se descriu și se dau fotografiile: Eminescu, 1887, ceasul și inelul poetului.
Kernbach Victor, Moscova: *Eminescu în limba rusă*, (în) „Gazeta Literară", an. VI, nr. 6 (256), (5 febr.), 1959, p. 8.
Lipatti Valentin, *Eminescu la Sorbona, și „Cele două Franțe"*, (în) „Gazeta Literară", an. VI, nr. 32 (282), (6 aug.), 1959, p. 8. Despre cartea lui M. Ralea, *Cele două Franțe* și știrea că A. Guillermou și-a susținut teza de doctorat despre geneza poeziilor lui Eminescu. (Știre din *Nouvelles littéraires*). (Vezi și „Gazeta literară", nr. 31 (1959), p. 8.).
Maitec Ovidiu, *Eminescu* (sculptură), (în) „Contemporanul", nr. 23 (661) (2 iunie), 1959, p. 6.
Martinescu Pericle, *Eminescu în ediția definitivă*, (în) „Luceafărul", an. II, nr. 3, (14), (1 febr.), 1959, p. 2.
Mănduța Ilie *La statuia lui Eminescu* (Constanța), (Poezie), (în) „Scrisul bănățean", Timișoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 14.
Medrea Corneliu, *„Mihail Eminescu"*, (Sculptură), (109 ani de la nașterea lui...), (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 3 (253), (15 ian.), 1959, p. 1.
Miron Radu, *Poeții și scena* (e vorba și despre Eminescu), (în) „Magazin", an. III, 1959, nr. 112 (23 noiemb.), p. 4.
Munteanu Varvara, *Folclor din Suceava* (Col. Bibl. pt. toți), Buc., 1959, buc. nr. 31, asemănătoare cu strofa a doua din „Luceafărul".
Novicov Mihai, *Eminescu în limba rusă*. Pe marginea unei ediții de versuri. (în) „Luceafărul", an. II, nr. 4 (15), (15 febr.), 1959, p. 4.
Pascu Petre, *Eminescu* — volumul V (Ediție critică îngrijită de Perpessicius), (în) „Scrisul bănățean" Timișoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 77—80.
Petrescu Florin Mihai, *Lui Eminescu*, (poezie), (în) „Iașul literar", an. X, nr. 6, (iunie), 1959, p. 54.

Petruțiu D. St., *Câteva informații despre Eminescu...*, (în) „Tribuna", an. III, nr. 3 (102), 17 (ian.), 1959, p. 6 și 7.
Perpessicius, *Poemul Putnei: o postumă mai puțin?* (I), (în) „Luceafărul", an. II, nr. 1 (12), (1 ian.), 1959, p. 7 și (II), în nr. 2 (13), (15 ian.), 1959, p. 7.
Idem, Legendă și adevăr în biografia eminesciană, (în) „Tribuna" an. III, nr. 24 (123), (13 iunie), 1959, p. 1 și 2.
Philippide Al., *Apa vie* (despre Eminescu), (în) „Gazeta literară", an. VI nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 5.
Pop Z. N. Augustin, *Chipuri și gînduri de la Eminescu și Veronica Micle* (cu trei fotografii), (în) „Luceafărul", an. II, nr. 1 (12), (1 ian.), 1959, p. 6.
Popiți Gr., *Notă despre tălmăcirea lui Eminescu în limba maghiară* (în) „Scrisul bănățean" (Timișoara), an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 34—37.
Rău Aurel, *Eminescu*, (în) „Steaua", an. X, nr. 6 (112), (iunie), 1959, p. 3—4, + fotografie, portretul poetului de Ion Vlad și *Făt-Frumos din tei* (facsimil), p. 5—7.
Rusan Romulus, *Eminescu*, (în) „Tribuna", an. III, nr. 3 (102), (17 ian.), 1959, p. 1.
Sadoveanu Mihail, *Eminescu*, (în) „Viața studențească", an. IV, nr. 6 (31), (iunie), 1959, p. 4.
Idem, O velicom rumînscom poeme Mihaile Eminescu, (în) „Narodnaia Rumînia", nr. 6, iunie, 1959, p. 10. Tot acolo traduceri din poeziile lui Eminescu în ruseşte și ilustrații, p. 11—14.
Simion Eugen, *În jurul personalității lui Eminescu: Note despre unele studii eminesciene*, (în) „Viața românească", an. XII, nr. 6 (iunie), p. 92—100.
Idem, Eminescu — poet universal: Pe toate meridianele, (în) „Tribuna", an. III, nr. 24 (123), (13 iunie), 1959, p. 6 și 7.
Serdeanu Ion, *Eminescu — poet universal. În conștiința umanității*, (în) „Tribuna", an. II, nr. 24 (123), (13 iunie), 1959, p. 6.
Tiba Ion, *Eminescu* „Poezii", E.S.P.L.A., 1958, p. 93.
Tatomir Nicolae, *Printre țitere și lire...* — Eminesciană — (în) „Iașul literar", an. X (1959), nr. 12 (dec.), p. 15.
Tirioi Nicolae, *Lui Eminescu* (Poezie), (în) „Scrisul bănățean", Timișoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 15—16.
Valea Lucian, *Eminescu* (Poezie), (în) „Scrisul bănățean", Timișoara, an. X, nr. 6 (63), iunie, 1959, p. 16.
Vianu Tudor, acad. *Eminescu — ediția critică*, (în) „Tribuna", an. III, nr. 8 (107), (21 febr.), 1959, p. 1 și 2.
Idem, Eminescu în timp, (în) „Gazeta literară", an. VI, nr. 25 (275), (18 iunie), 1959, p. 5.
Idem, Statistică lexicală și o problemă a vocabularului eminescian, (în) „Limba română", VIII (1959), nr. 3, p. 25—39.
— *Seară literară „Mihail Eminescu"*, (în) „Zori noi", an. XII, nr. 3458, (16 ian.), 1959, p. 2.
— *Ediția bibliofilă Eminescu*, (în) „Scînteia", an. XXVIII, nr. 4450 (17 febr.), 1959, p. 2.
— *Sărbătorirea a 109 ani de la nașterea lui Mihai Eminescu*, (în) „Zori noi", an. XIII, nr. 3464 (23 ian.), 1959, p. 2.
— *Ceaikovschi și Eminescu*, (în) „Zori noi" Suceava, an. XIII, nr. 3571, (30 mai), 1959, p. 2.
— *70 de ani de la moartea luceafărului poeziei românești Mihail Eminescu*, (în) „Programul de radio și televiziune", an. IX, nr. 395, (11 iunie), 1959, p. 1.
— *M. Eminescu*, (în) „Pentru apărarea patriei", nr. 6 (iunie) 1959, p. 30.
— *70 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu*: Scriitori contemporani despre Eminescu: Mihail Sadoveanu din prefața la volumul *Poezii*, 1955; Tudor Arghezi: din prefața la volumul *Poezii*, 1958; Apoi poeziile: Al. Vlahuță, *Lui Eminescu* și Ion Crînguleanu, *La Eminescu*, (în) „Zori noi", an. XIII, nr. 3584, (14 iunie), 1959, p. 2. Ultima poezie și în „Contemporanul" nr. 23/1959.
— *70 de ani de la moartea lui Eminescu* (notiță despre poet și tirajul operei). Se reproduc poeziile: *Cugetările sărmanului Dionis* (fragment); *Povestea codrului*: *Ai noștri tineri*, (în) „Scînteia", an. XXVIII, nr. 4549, (14 iunie), 1959, p. 2.
— *A bibliophile edition of Eminescu's poetry*, (în) „Rumania today", nr. 5, 1959, p. 42.
— *Mihail Eminescu, Stihi*, (în) „Narodnaia Rumînia", nr. 5, mai, 1959, p. 17.

— *Casa — muzeu „Mihail Eminescu" din Ipotești, comuna natală a marelui nostru poet.* (Foto.: Agerpres: fotografie muzeul), (în) „Scînteia tineretului", an. XV, seria II, nr. 3262, 1959, (8 noiembr.), p. 2.

— *Seară închinată lui M. Eminescu*, (în) „Scînteia tineretului", XV (seria II) nr. 3137 (16 iunie), 1959, p. 1.

— *Seară închinată lui Mihail Eminescu*, (în) „Scînteia", XXVIII, nr. 4550, (16 iunie), 1959, p. 3.

Notă :

În rev. *Femeia*, nr. 12 (dec.), 1959, p. 13 se arată că tov. Constandina Brezu, cercetătoare științifică la „Muzeul literaturii romîne" este pe urmele unei scrisori inedite a lui Eminescu către Iacob Negruzzi.

1960 — 31 iunie

Agîrbiceanu I., *În memoriam....* (Eminescu), (cu portret), (în) „Tribuna", an. IV (1960), nr. 2 (154), (14 ian.), p. 1 și 8.

Anghel Gh., „Mihail Eminescu", (în) „Gazeta literară", an. VII (1960) nr. 3 (305), (14 ian.), p. 1.

Idem, Mihail Eminescu — bronz (fotografie), (în) „Arta plastică", nr. 1 (an. 7), 1960, p. 13.

Idem, Eminescu, (Sculptură), (în) „Tribuna", an. IV, nr. 26 (178) 30 iunie, 1960, p. 6.

Arghezi Tudor, *Tabletă* (Eminescu), (în) „Luceafărul", III (1960), nr. 2 (37), (15 ian.), p. 1.

Idem, Eminescu, (în) „Tablete de cronicar", E.S.P.L.A. Buc., 1960, p. 174—180. Vezi *Prefața* la vol. din col. „Cele mai frumoase poezii" și col. „Bibl. pt. toți" cu studiul introductiv de Zoe Dumitrescu Bușulenga și prefața de T. Arghezi.

Bala Vehbi, *Eminescu în albaneză*, (în) „Luceafărul", an. III, nr. 3 (38), (1 febr.), 1960, p. 6.

Baraschi Constantin, *Monumentul lui Mihail Eminescu*, (Sculptură), (în) „Gazeta literară", an. VIII, (1960), nr. 3 (305), (14 ian.), p. 3.

Călinescu G., *Luceafărul* (Despre Eminescu), (cu portret) (în) „Contemporanul", 1960, nr. 3 (692), (15 ian.), p. 1 și 2.

Cioculescu Șerban, *O nouă ediție populară Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. VII (1960), nr. 3 (305), (14 ian.), p. 3.

Idem, Observații asupra metricii eminesciene, (în) „Gazeta literară", an. VII, nr. 7 (309), (11 febr.), 1960, p. 6.

C. I., (Coteanu Ion), *Structura lingvistică a versului final din „Floare albastră"*, (în) „Limba romînă", an. IX. 1960, nr. 3, p. 62.

Crețu I., *Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu* (III—IV), (în) „Limba romînă", an. IX, 1960, nr. 1, p. 85—97 și nr. 3, p. 47—53.

Crețu I., *Opinii : Între Ibrăileanu și Topîrceanu sau o eroare bibliografică* (despre vol. V.: Eminescu — art. despre postume atribuit de Perpessicius lui Topîrceanu aparține lui Ibrăileanu), (în) „Gazeta literară", an. VII (1960), nr. 19 (321), 5 mai, p. 6.

Cuciureanu Ștefan, *Versul-enigmă din „Floare albastră"*, (în) „Limba romînă", an. IX, 1960, nr. 3, p. 54—61.

Dragomir Mihu, *O nouă ediție Eminescu*, (în) „Luceafărul", an. III, nr. 3 (38), (1 febr.), 1960, p. 6.

Dumitrescu Zoe, *Progresul adevărului la Eminescu*, (în) „Luceafărul", III, (1960), nr. 2 (37), (15 ian.), p. 1.

Medrea Cornel, Eminescu (Sculptură), (în) „Luceafărul" III, (1960), nr. 2 (37), (15 ian.), p. 1.

Mîndra V., *Eminescu la Varșovia*, (în) „Gazeta literară", VII (1960), nr. 5 (307), (28 ian.), p. 8. Se amintește și faptul că unele reviste literare poloneze au publicat articole despre poet. E în curs de apariție o ediție a poeziilor poetului.

Nicolescu G. C., *Eminescu în școală*, (în) „Luceafărul", III (1960), nr. 2 (37), (15 ian.), p. 8.

Pop Z. N. Augustin, *Eminescu și tinerețul*. Două scrisori inedite ale poetului, (cu iscălitura lui Eminescu), (în) „Luceafărul", III, (1960), nr. 2 (37), (15 ian.), p. 8.

Idem, Eminescu, în 1887. — Cu două scrisori inedite — (în) „Tribuna" an. IV (1960), nr. 2 (154), (14 ian.), p. 7.

Raicu Lucian, *Observații pe marginea unei prefețe*. Interpretări eminesciene (în) „Gazeta literară", VII, nr. 9 (311), (25 febr.), 1960, p. 3 și nr. 10 (3 martie), p. 3.
Sadoveanu Ion Marin, *Eminescu*, (în) „Romînia liberă", an. XVIII (1960), nr. 4746, (17 ian.), p. 2.
Vianu Tudor, *Eminescu*, (în) „Gazeta literară", an. VII, (1960), nr. 3 (305), (14 ian.), p. 1 și 3.
Vianu Tudor acad., *Eminescu și Arghezi*, (în) „Luceafărul", an. III, nr. 10 (45), (15 mai), 1960, p. 1.
— *Opera lui Eminescu tot mai larg răspîndită*, (în) „Scînteia", XXIX (1960), (15 ian.), nr. 4731, p. 2.
— *Eminescu — azi*, (în) „Contemporanul", 1960, nr. 3 (692), (15 ian.), p. 1 și 2.
— *Seară închinată lui M. Eminescu la Varșovia*, (în) „Scînteia", XXIX (1960), nr. 4733 (17 ian.), p. 3.
— *(Despre Eminescu*)*, (în) „Informația Bucureștiului", nr. 2006, 18.I.1960.
— *Seară închinată lui M. Eminescu la Varșovia*, (în) „Zori noi" Suceava, an. XIV, (1960), nr. 3768 (19 ian.), p. 3.
— *Presa indoneziană despre viața și opera lui Eminescu*, (în) „Zori noi", Suceava, an. XIV (1960), nr. 3771 (22 ian.), p. 4.
— *Fragmente din „Împărat și proletar" în limba indoneziană*, (în) „Romînia liberă", XVIII (1960), nr. 4750 (22 ian.) p. 4.
— *Eminescu într-o ediție populară*, (în) „Romînia liberă", XVIII, nr. 4751 (23 ian.), 1960, p. 2.
— *Aniversarea nașterii lui M. Eminescu sărbătorită în străinătate*, (în) „Romînia liberă", an. XVIII. nr. 4753, (28 ian.), 1960, p. 3.
Eminescu M., *Poezii*. Cuvînt înainte de Tudor Arghezi. Prefață de Zoe Dumitrescu Bușulenga, Buc., 1960 (Biblioteca pentru toți), E.S.P.L.A., 342 p., tiraj 60. 150 ex.
Idem, *Poezii*, (Eminesku, *Poezi*), în limba albaneză, 1960.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE (ST. O. IOSIF, MIHAI SADOVEANU, GHEORGHE TOPÎRCEANU ȘI CAMIL PETRESCU)

de AL. HANȚĂ

Alcătuirea unor studii monografice complete care să cuprindă în ansamblul lor viața și opera scriitorilor noștri, imperios reclamată de necesitățile culturale ale contemporaneității, face util orice detaliu, orice amănunt bibliografic care întregește datele cunoscute de către istoriografia literară, sau aduce noi precizări cu privire la scriitorul respectiv.

Călăuzindu-ne de aceste considerente, în cele ce urmează, vom expune cîteva date, inedite sau vag cunoscute de către istoria literară, care aduc noi informații despre unii dintre cei mai mari scriitori ai noștri, în speranța că ele vor folosi ca material faptic celor care se vor ocupa de cercetarea vieții lui St. O. Iosif, Mihai Sadoveanu, Gheorghe Topîrceanu și Camil Petrescu, mai ales că, în aceste zile, se desfășoară o intensă muncă pentru întocmirea *Tratatului* de *Istoria literaturii romîne*.

Datele de mai jos au fost extrase din dosarele personale ale foștilor studenți ai Facultății de filozofie și litere din București, Iosif O. Ștefan, Sadoveanu Mihai, Topîrceanu Gheorghe și Petrescu Camil, aflate în arhiva Facultății de filologie din București, în prezent în curs de înregistrare și ordonare.

Menționăm că unele dintre informațiile care constituie obiectul comunicării noastre nu se reduc exclusiv la situația universitară a scriitorilor citați, multe dintre ele extinzîndu-se asupra nașterii, situației școlare anterioare studiilor superioare, originii sociale și stării materiale a părinților, precum și asupra ocupațiilor suplimentare, paralele studenției, ale scriitorilor de care ne ocupăm.

* * *

Despre *St. O. Iosif* ca student al Universității din București s-a mai ocupat în „Revista Universității «C. I. Parhon» seria Științelor sociale, nr. 2—3, 1955, p. 121—122, Dumitru Păcurariu, în articolul *Precizări și date noi în legătură cu St. O. Iosif, Panait Cerna, G. Pitiș și Duiliu Zamfirescu*.

Fără să reluăm cele cuprinse în articolul citat, menționăm însă că bazîndu-se mai ales pe matricolele facultății din anii 1895—1896, ca și pe unele scrisori ale poetului, în unele cazuri autorul lăsa, din lipsă de probe, unele afirmații neargumentate și emitea unele supoziții care nu se confirmă.

Conform matricolei Facultății de filozofie și litere pe anii universitari 1900—1903, poz. 42, p. 798, „Iosif O. St., născut în 1875, oct. 11, la Brașov,

Transilvania, ortodox, romîn", s-a înscris în anul școlar 1902—1903, la Facultatea de litere și filozofie, secția modernă, pe baza certificatului de bacalaureat, cu nr. 5269, din 30 octombrie 1902.

Această diplomă împreună cu alte cereri ale lui St. O. Iosif, cu carnetul situației sale școlare universitare și lucrările scrise de licență, se află în dosarul nr. 85/902, din arhivă, sunînd în felul următor:

„Universitatea din București
Diplomă de bacalaureat în litere și științe
— duplicat —

În numele etc. etc.
Noi rectorul Universității din București.
Văzînd încheierea juriului examinator instituit la această Universitate în sept. 1895.
Văzînd aprobarea dată lucrărilor juriului de D. Ministru al Instrucțiunii publice și al Cultelor,
Dăm Domnului St. O. Iosif, de naționalitate romînă, de religiune ortodoxă, născut în Brașov (Transilvania), la anul 1875, oct. 11, care a obținut nota medie 6,39/104, diploma de bacalaureat în litere și științe spre a se bucura de toate drepturile și prerogativele acordate de legi.
Dat în București, la 30 octombrie 1902.
Văzută de noi

p. Ministru Cultelor și
Instrucțiunii publice
ss. Adamescu

Rectorul Universității,
ss. C. Dimitriu-Iași
Semnătura candidatului
ss. St. O. Iosif

nr. ministerului: 5269".

Urmărind caietul de cursuri nr. 102 al „studentului Iosif St. O., înscris la Facultatea de filozofie și litere, eliberat la 7 februarie 1903" și semnat de Ion Bogdan, pe atunci decanul facultății, reiese că Iosif a fost student timp de 3 ani, pînă în 1905, avînd ca profesori pe Ov. Densusianu, Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, Grigore Tocilescu, I. Bianu, D. Evolceanu, N. Iorga, M. Dragomirescu, S. Mehedinți, I. Bogdan și D. Onciul.

Cele mai bune rezultate le-a obținut la literatura romînă (prof. I. Bianu), filologie romanică (prof. Ov. Densusianu), Istoria modernă și Istoria romînilor, (prof. N. Iorga și D. Onciul).

La 23 martie 1905, prin cererea înregistrată la nr. 112/905, cere decanatului să fie „scutit de taxa de înscriere, ca lipsit de orice avere".

La 5 iunie 1907, deci la doi ani de la terminarea facultății, St. O. Iosif, prin cererea nr. 209/907, solicită înscrierea la examenul general de licență, și în aceeași zi, mai adresează, de astă dată rectoratului Universității din București, următoarea petiție, interesantă prin detaliile pe care le conține:

„Domnule Rector,

Avînd mari greutăți familiare și fiind redus la leafa de 200 franci pe care o primesc în calitate de custode la Biblioteca Fundațiunei Universitare Carol I-iu, vă rog să binevoiți a ne scuti atît pe mine, cît și pe soția mea [1], de taxa de diplomă la examenul general de licență"
(cererea nr. 230/907)

[1] Soția lui Iosif era Natalia Negru, fiica lui Abraam Negru, de profesie institutor și care locuia în 1901, în Galați, str. Despina Doamna.

Natalia Negru, conform propriei sale mărturisiri, era născută la 5 decembrie 1882, în comuna Buciumeni din județul Tecuci și absolvise liceul de fete din strada Icoanei, București, avînd certificatul de absolvire nr. 82 din 11 octombrie 1901.

S-a înscris la Facultatea de filozofie și litere la 12 octombrie 1901, iar la 16 februarie 1905, prin cererea înregistrată la nr. 109/905, cerea schimbarea numelui în matricolele uni-

Prin urmare, St. O. Iosif s-a prezentat la examenul de licență în sesiunea iunie 1907.

Temele lucrărilor scrise, rezolvate de Iosif „sub clauzură", au fost următoarele:

La literatură germană *Herders Fragmente über die neuere deutsche Litteratur* (notată de Ion Bogdan cu bilă roșie).

La filologie romanică *Istro-romîna — originea ei, particularitățile fonetice, legătura cu limbile străine și graiurile romanice de pe Coastele Adriatice* (apreciată de Ov. Densusianu cu „bilă roșie"), iar la literatură romînă *Influențele străine asupra dezvoltării literaturii romîne, foloasele și relele lor*, o documentată și interesantă prezentare a literaturii noastre pînă la Delavrancea și Sadoveanu, notată de către Ion Bianu cu „bilă albă", și despre care ne propunem să discutăm cu un alt prilej.

De altfel, acesta a fost cel mai „onorabil" rezultat obținut de către St. O. Iosif la examenele de licență, deoarece la examenele orale, iată ce consemna în procesul-verbal comisia de examinare:

„nr. 90

Proces-verbal

Astăzi, 21 iunie 1907, subsemnații profesori ai Facultății de filozofie și litere din București, întrunindu-ne sub președenția d-lui Ovid Densusianu delegat de dl. decan al facultății și constituindu-ne în juriu, conform Reg. din 1899, am examinat pe dl. Stefan Iosif, care, trecînd probele scrise cu două bile roșii și una albă, dorește să treacă primul examen oral de licență în filologia modernă".

Rezultatul examenului este următorul:

[nu s-a prezentat decît la Istoria romînă, la care a luat „bilă neagră" (căzut), acordată de D. Onciul, iar la Istoria literaturii romîne „s-a retras din examen" (specificația lui Ion Bianu) *n.n.*].

Concluziile comisiei: „Prin urmare, candidatul, retrăgîndu-se de la examen, rămîne să-l repete în întregime în sesiunea viitoare" (semnează D. Onciul) (Procese-verbale de licență 1906—1910).

Respins prima oară, poetul nu s-a mai prezentat nici-odată la examenul de licență. Consultarea registrului de procese-verbale pentru examenele generale de licență pînă în 1913, anul morții lui St. O. Iosif, nu mai oferă nici un indiciu în această direcție.

* * *

În registrul matricol pe 1903—1906, la pagina 101, sub nr. 99, este înscris numele studentului *Sadoveanu Mihai*, formularul nefiind însă completat atît

---

versitare din Natalia Negru în Natalia Iosif născută Negru. S-a înscris la examenul de licență o dată cu St. O. Iosif, obținînd rezultate mediocre. Obținînd note de trecere la lucrările scrise (bile roșii), este respinsă la examenele orale din sesiunea octombrie 1907 (procesul-verbal nr. 130 din 27 octombrie 1907), repetînd examenul în zilele de 25 și 31 ianuarie 1908 (procesele-verbale de licență 142 și 152/1908). De astă dată este declarată „licențiată în filologia modernă, cu șase bile albe și cinci roșii, „cum laude".

Președintele Comisiei de examen a fost Titu Maiorescu, iar membri, S. Mehedinți, I. Crăciunescu și N. Iorga.

la rubricile privind identitatea înscrisului, cît și la cele rezervate consemnării trecerii examenelor.

Totuși, în „Catalogul studenților care au dreptul să se prezinte la examene în sesiunea din iunie 1904", la anul I, pagina 3, poziția 75 este trecut printre admisibili și Sadoveanu Mihai.

A urmat Sadoveanu la cursuri? După catalogul de mai sus s-ar părea că da, deși datorită faptului că nu se păstra o evidență strictă a frecvenței, răspunsul afirmativ implică foarte multe rezerve.

Cererea de înscriere o prezentase Mihail Sadoveanu la 11 noiembrie 1903, probabil în perioada în care venise la București, chemat prin Zaharia Bîrsan de către St. O. Iosif în redacția „Sămănătorului".

În cererea sa, vizată pentru scutire de taxă de către Ion Bogdan, decanul facultății, Sadoveanu scria:

„Domnule Decan,

Subsemnatul Mihai Sadoveanu, absolvent al «Liceului Național» din Iași, cu profund respect, vă rog să binevoiți a mă înscrie provizoriu printre studenții anului I ai Facultății de litere, — pînă la înaintarea actelor cerute de lege, care acte, acum, după cum probează alăturata atestațiune, sînt la Ministerul de Război.

Totodată vă rog să mă scutiți de taxa de înscriere, fiind lipsit de mijloace.

Primiți, vă rog, domnule decan, respectul meu.

11 noiembrie 1903

ss. Mihai Sadoveanu"

„Atestatul", despre care vorbește Sadoveanu, eliberat de Corpul IV de Armată, arată că „Certificatul Liceului Național — Iași de absolvire a studiilor liceale sub nr. 398 din 27 iunie 1900, al tînărului Sadoveanu Mihai, se găsește anexat la actele prezentate ministerului, numitul tînăr fiind candidat pentru gradul de sub-locotenent în rezervă.

Șef de Stat-Major

ss. Colonel Aronovici"

Nr. 6288 — 28 /10.1903

(Arhiva Facultății de filologie, dosarele pe anul 1903).

* * *

Viitorul coleg de breaslă și de redacție al lui Sadoveanu, tovarăș de gînduri și de simțire, „mai tînărul său prieten — poetul" *Gheorghe Topîrceanu* s-a înscris la Facultatea de filozofie și litere din București, „la specialitatea filologia romanică și limba franceză, în anul școlar 1909—1910, pe baza certificatului de absolvirea secției clasică a liceului, cu nr. 149 din 26 iunie 1906, liberat de direcțiunea liceului „Sfîntul Sava din București". (Extras din matricola Facultății de filozofie și litere din București pe anul 1909—1910, pagina 144.)

Despre Topîrceanu, în ultima vreme, s-a scris relativ mult și cu folos. Date prețioase privind viața și opera talentatului poet au fost comunicate de către acad. G. Călinescu și colectivul în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" [1], de către Al. Săndulescu în valoroasa sa monografie *Gheorghe Topîrceanu — Viața și opera* [2] și de Otilia Cazimir, în suita de amintiri *Prietenii mei scriitorii* [3].

---

[1] „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", vol. III, p. 173—176.

[2] Al. Săndulescu, *Gheorghe Topîrceanu — Viața și opera*, E.S.P.L.A., București, 1958.

[3] Otilia Cazimir, *Prietenii mei scriitorii*, E.S.P.L.A., București, 1960.

În monografia sa, Al. Săndulescu la „Anexa", p. 167, inserează un extras din „Tabloul elevilor care au depus examenul de absolvire a clasei a VIII-a la Liceul „Sfîntul Sava", în iunie 1906.

Datele extrasului sînt confirmate și de către actele din dosarul nr. 148/1910 al studentului Topîrceanu Gheorghe, aflat în arhiva Facultății de filologie și mai ales de copia de pe „Diploma de absolvire a cursului superior, secția clasică", de la liceul „Sfîntul Sava".

„Noi, președintele Comisiunii pentru examenul de absolvire a cursului superior de la liceul „Sfîntul Sava", pe baza mediei 8,00 (opt) obținută de elevul Topîrceanu Gheorghe, născut în Comuna București, jud. Ilfov, la anul 1886, luna martie, ziua 20, de naționalitate romîn, de religie ortodoxă, dăm numitului elev diploma de absolvire spre a se bucura de toate drepturile și prerogativele acordate de legi.

Dat în București la 1906, iunie 26.

Președintele Comisiei — Directorul Școalei
ss. Sabba Ștefănescu — ss. A. Calorianu

semnătura candidatului
ss. Gh. Topîrceanu

nr. 149".

Înscrierea la Facultatea de filozofie și litere a făcut-o Gh. Topîrceanu în toamna anului 1909, deci la trei ani după terminarea liceului și nu imediat, în 1906, cum arată Al. Săndulescu în monografia citată, la pagina 20.

De asemenea, conform propriei sale declarații, Topîrceanu era în 1909 student în anul al II-lea al Facultății de drept, fapt care corectează din nou monografia citată.

În legătura cu toate acestea, în formularul de înscriere, Topîrceanu declara:

„Domnule Decan

Subsemnatul Topîrceanu Gheorghe, născut la 20, luna martie, anul 1886, în comuna București, plasa (...) județul Ilfov, de naționalitate romîn, de religiune creștin ortodox, fiul d-lui Ion Topîrceanu și al d-nei Paraschiva Topîrceanu, de profesiune meșteșugar, cu locuința în comuna Nămăești, județul Muscel, în baza certificatului de absolvire a studiilor secundare liceului „Sf. Sava", secția clasică, cu nr. 149 (...) din liberat de liceul „Sf. Sava" din București, vă rog să binevoiți a mă înscrie în anul I, la Secția romînă și franceză a Facultății de litere și totodată declar că mai sînt înscris și la Facultatea de drept, în anul II.

Alătur pe lîngă aceasta actele cerute, și anume:

a) copia de pe actul de naștere
b) copia de pe certificatul de studii
c) act de paupertate.

semnătura ss. Gh. Topîrceanu
Domiciliul: strada Virgiliu, nr. 23
orașul București".

Actele de studii și de naștere sînt prezente în dosarul citat sub forma de copii autografe ale lui Topîrceanu, vizate pentru conformitate cu originalele de către secretariatul Facultății de drept.

Singurul document autentic, excepînd cererea de înscriere este *Actul de paupertate*, eliberat de către Primăria comunei Nămăești, vizat de Percepția Circumscripției a II-a de județ Muscel cu nr. 1185 din 14 oct. 1909, și de către Administrația Financiară Muscel, cu nr. 8135 din 15 octombrie 1909.

Pe lîngă faptul că ni se relevă aici date despre familia Topîrceanu, actul citat este ilustrativ pentru cunoașterea condițiilor materiale precare de care

dispune Topîrceanu în momentul în care cerea înscrierea în facultate, condiții care, după părerea noastră, au determinat și întreruperea studiilor de către poet.

Pentru interesul pe care-l oferă, reproducem mai jos, în întregimea lui, actul de paupertate.

„Primăria comunei Nămăești

Act de paupertate

Subsemnatul primar al comunei Nămăești din plasa Păpușa, județul Muscel, atest pe ființă de adevăr, că domnul Ioan Topîrceanu din această comună este persoană săracă, nu face comerț, nu plătește nici o dare către stat, județ și comună decît contribuțiunea personală; nu are venit mobiliar de lei (600) șase sute anual și nici imobiliar de lei (150) unasută cincizeci, cu un cuvînt nu dispune de mijloace spre a putea plăti taxele pentru fiul său Topîrceanu Gheorghe care voiește a urma cursurile Facultății de litere.

Drept care i-am liberat prezentul act, conform cererii sale.

Primar ss. indescifrabil Notar ss. Manolescu

Nr. 1027

1909 oct. 13"

(Pe verso se află vizele organelor financiare *n.n.*)

Pentru realitatea zilelor noastre, cînd porțile institutelor de învățămînt superior sînt deschise tuturor fiilor oamenilor muncii, un asemenea act, fără nici o exagerare, este zguduitor.

Topîrceanu nu a dat nici un examen la Facultatea de filozofie și litere, iar în ceea ce privește frecvența sa la cursuri, nu există nici un act care s-o ateste.

* * *

Autorul *Sufletelor tari* și al *Jocului ielelor*, profundul evocator al lui Bălcescu și Caragiale și al vremurilor lor, „*Petrescu Camil*, născut la aprilie 9, anul 1894, ...fiul Domnului Camil Petrescu" s-a înscris în anul I, la Secția filozofie și geografie a Facultății de filozofie și litere, la 11 noiembrie 1913. Locuia în str. Știrbey vodă, nr. 182, București (cererea 489/913).

La 13 decembrie 1914, prin cererea înregistrată la nr. 836, se reînscrie în anul al II-lea și arată în formularul de înscriere că este „fiul d-lui Camil Petrescu și al d-nei Ana Petrescu, de profesiune funcționar".

Locuia în strada 13 septembrie, nr. 2.

Tot în aceeași zi, la 13 decembrie 1914, prin cererea înregistrată la nr. 835, ruga decanatul facultății să i „se elibereze un certificat, care să ateste că sînt absolvent a opt clase liceale (absolvite liceul Gheorghe Lazăr din București) și student regulat al universității. Act care îmi va servi la Comisia de Recrutare". I se eliberează certificatul solicitat.

În toamna anului 1915 se înscrie în ultimul an de studii, al III-lea, la Secția filozofie. Locuia în strada Plevnei, nr. 11 bis.

Deținea carnetul de student („Caietul de cursuri") nr. 156/913. Notele, cuprinse în acest „Caiet", îi-l prezintă pe Camil Petrescu ca pe un student eminent, care absolvise, în toți anii de studii, toate materiile cu „bilă albă" (foarte bine).

Condițiile materiale ale studentului Camil Petrescu erau deosebit de grele și din această cauză încă din primul an de studii, prin cererea nr. 1168 din 28 mai 1914, solicita înscrierea la concursul pentru ocuparea singurei burse vacante care exista la Facultatea de filozofie, arătînd că este „lipsit de mijloace după cum se constată din alăturatul act de paupertate".

Acest act era eliberat de către Percepția Circumscripției 9 din București, cu nr. 3695 din 12 decembrie 1913, vizat de către Administrația Financiară a Capitalei cu nr. 69099 din 13 decembrie 1913 și atesta că „În baza cererii înregistrată la nr. 3695/1913, se certifică de noi că domnul Petrescu Camil (tatăl *n.n.*), din Șos. Pantelimon nr. 81, nu figurează înscris prin rolurile acestei percepții cu nici o dare către stat sau județ".

De asemenea, și acesta este documentul cel mai grăitor, Primăria Orașului București, serviciul administrativ, prin certificatul nr. 73498 B din 11 decembrie 1913, arăta că „În vederea dovezei prezentată pe lîngă suplica înregistrată la nr. 73498, Primăria certifică că d-nu Petrescu Camil, de profesiune .....domiciliat în acest oraș Șos. Pantelimon nr. 81, „este în lipsă de mijloace".

Certificatul acesta i se elibera pentru a-i „servi sus-numitului pentru obținerea unei burse la Fundație".

Nu s-a prezentat la concursul de la Fundație, ci la cel din facultate, dovedind o pregătire strălucită și obținînd aprecieri laudative din partea comisiei de examinare.

Prin adresa nr. 362 din 3 iunie 1914, decanul Facultății de filozofie și litere, Ion Bogdan, celebrul slavist, aviza rectoratul universității că: „Comisiunea instituită pentru examinarea candidaților la bursa internă «Hillel» de filozofie, devenită vacantă pe ziua de 1 mai c. prin numirea ca subșef de birou la Casa Școalelor a d-lui G. Botta, a decis să vă fie recomandat pentru această bursă studentul Camil Petrescu din a. I, care a obținut media cea mai mare".

Temele scrise, susținute de către Camil Petrescu la examenul de bursă, au fost următoarele:

1. *Fenomenele fundamentale ale atenției* (psihologie) și 2. *Motivele și scopurile acțiunilor omenești* (filozofie), obținînd la ambele lucrări, din partea profesorilor examinatori, I. Rădulescu-Pogoneanu și G. G. Antonescu, nota 9 (nouă).

În primăvara anului 1916, Camil Petrescu era plutonier T.R. în Regimentul 6 M.V. și cerea decanatului să i se elibereze „pe alăturata coală de un leu, un certificat care să ateste că sînt student al acestei facultăți și că am diploma de absolvire din anul 1913, a liceului real, depusă la cancelaria facultății, certificat necesar înaintării mele la gradul de sublocotenent în rezervă". (Cererea 1106, din 22.III.1916).

Începuseră pentru scriitorul *Ultimei nopți de dragoste și întîiei nopți de război* anii grei și îndelungați ai primului război imperialist. Din martie 1916 și pînă în februarie 1919, în scriptele facultății nu mai există nici o însemnare despre studentul Camil Petrescu.

La 16 februarie 1919, prin cererea nr. 741, scriitorul mărturisea că în „cea mai mare parte din timpul de studiu am fost reținut de obligațiile militare" și acum, la terminarea războiului ruga decanatul să intervină pe lîngă profesorul C. Dimitriu-Iași să-i treacă nota de la examenul de pedagogie în caietul de student, deoarece profesorul refuza să facă lucrul acesta, pe motiv că „studentul nu frecventase cursurile".

Printr-o scrisoare personală, adresată lui I. Bogdan și aflată la dosarul lui Camil Petrescu, P. P. Negulescu, fost profesor al lui Camil Petrescu, inter-

venea și el în această chestiune și arăta că „aducătorul acesteia, dl. Camil Petrescu, e unul din cei mai buni absolvenți ai facultății noastre. Deși i s-a prelungit bursa ar dori totuși să-și treacă licența acum, dar e împiedicat de o mică chestie de formă. Dl. Antonescu, coreferențiarul nostru de pedagogie, nu i-a iscălit frecvența pe un semestru. Din 1914 încoace, dl. Camil Petrescu a fost aproape tot timpul în armată și e foarte explicabil că n-a putut urma prea regulat cursurile"...

Pînă la urmă această penibilă obstrucție a lui C. Dimitriu-Iași a fost înlăturată prin declarația scrisă a lui G. G. Antonescu și prin intervenția lui Ion Bogdan. Totuși, bursa „Hillel" nu i se prelungise lui Camil Petrescu, deoarece rectoratul Universității din București, la 27 februarie 1919, prin adresa nr. 223, cerea decanatului facultății ca de la 15 februarie 1919, „bursa internă «Hillel» să nu mai fie acordată lui Camil Petrescu, deoarece *acesta a fost numit profesor suplinitor*" (*n.n.*)

(Adresa a fost soluționată în ședința de consiliu a facultății, din 23 martie 1919, cînd bursa a fost acordată unei alte persoane.)

La 16 martie 1919, Camil Petrescu se prezintă la primul examen general de licență, lucrări scrise, cu următoarele teme:

1. *Figurile silogistice. Valoarea și funcțiunea lor*, subiect din *logică*, dat de comisia examinatoare și,

2. *O indicare sumară a originilor filozofiei lui Kant*, subiect *ales* pentru licență.

După cum reiese din titlu, în această ultimă lucrare, Camil Petrescu întreprindea o sumară punctare a izvoarelor filozofiei kantiene, arătînd printre altele că „David Hume este acela care l-a trezit pe filozoful german din somnul dogmatismului", iar newtonismul i-a „împrumutat o concepție realistă și aprioristă a științei capitale, pentru inteligența și filozofia «aufklärung-ului».

Neînțelegînd esența reacționară, irațională și antiștiințifică a filozofiei lui Kant, tînărul candidat la examenul de licență, mai mult ca sigur sub influența lui P. P. Negulescu, amenda pe Descartes pentru raționalismul său, iar pe Locke pentru „conceperea sufletului ca o «tabula rasa», pe care nu e trecut nici un caracter".

Rînd pe rînd sînt discutați, printre alții, Malebranche și mai ales Berkeley care este atacat pentru faptul că „a suprimat lumea materială a lui Locke".

Toate acestea, dar mai cu seamă discuția despre spațiu și timp ca și cea privitoare la cauzalitatea dintre fenomene, încercarea de a separa cauza de efect, fac din lucrarea de licență a lui Camil Petrescu o încercare impregnată de idealism, un *melange* fără o orientare precisă, cu multe greșeli de metodă, dar mai ales de interpretare. Abaterea cea mai flagrantă de la adevărul științific o comite scriitorul în momentul în care considera kantianismul „o revoluție în filozofie, un sistem care a dat răspuns multor întrebări".

Ambele lucrări au fost apreciate de către comisia de examinare, „la 18/31 martie 1919 cu «bilă albă». (Profesori examinatori, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. Rădulescu-Pogoneanu).

În registrul de Procese-verbale pentru examenele generale de licență, pe anii 1910—1919, la nr. 388 se află inserat următorul:

„Proces-verbal

nr. 388.

Astăzi, 29 martie 1919, subsemnații profesori ai Facultății de filozofie și litere din București, întrunindu-ne sub președinția d-lui P. P. Negulescu, delegat de decanul Facultății și constituindu-ne în juriu conform Regulamentului din 1908, am examinat pe d-l Camil Petrescu care, trecînd probele scrise cu două bile albe, dorește să treacă examenul oral de licență în filozofie.

Rezultatul examenului la fiecare materie în parte este următorul:

1. Istoria filozofiei — bilă albă ss. P. P. Negulescu
2. Logica — bilă albă ss. C. Motru
3. Estetică — bilă albă ss. I. Rădulescu-Pogoneanu.

Prin urmare, candidatul întrunind cinci bile albe se proclamă licențiat în filozofie „magna cum laude"

Președinte ss. P. P. Negulescu

Membri ss. C. R. Motru

ss. I. Rădulescu-Pogoneanu".

Se încheia astfel un important capitol din viața lui Camil Petrescu. În răstimpul celor aproape șase ani, terminase o facultate și îndurase din plin povara grea și dureroasă a războiului. Îl aștepta acum cariera didactică, dar mai ales munca scriitoricească, căreia avea să-i dedice totul.

* * *

Intenționat, comunicarea noastră a avut un caracter mai mult descriptiv, de prezentare. Credem că am reușit să punem în lumină unele documente autentice, care, deși nu privesc decît frînturi, părți din existența scriitorilor citați, lipsa cunoașterii lor ar duce pe cercetătorul literar la aprecieri prezumtive sau aproximative și mai ales la afirmații eronate.

Este incontestabil că marile sinteze nu pot fi întocmite decît pe baza amănuntelor celor mai umile.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

CUPRINS

I. **LIMBĂ**

TUDOR VIANU acad.: Etape din dezvoltarea artistică a limbii romîne 5
GH. BULGĂR: Analiza gramaticală şi contextul 25
CONST. CRIŞAN: Contribuţii la cunoaşterea limbii şi stilului lui T. Arghezi .. 34
GH. N. DRAGOMIRESCU: Locuţiunile adverbiale 57
D. MUSTER: Lingvistica şi matematica 69
NATALIA CERNĂUŢEANU: Observaţii asupra sistemului de denominaţie personală în mediul rural 75

II. **ISTORIA LITERATURII**

EMIL BOLDAN: Prezentare succintă a istoriei literaturii romîne 87
AL. PIRU: Literatura romînă în perioada feudală 127
DAN SIMONESCU: Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicilor .. 139
LUCIA PROTOPOPESCU: Contribuţii la biografia lui I. Budai-Deleanu. Familia Budai 155
ION ILIESCU: Elemente locale în creaţia lui I. Budai-Deleanu 181
G. C. NICOLESCU: Curentul de la „Dacia literară" 199
FĂNICĂ N. GHEORGHE: N. Bălcescu şi răspunderea istorică a intelectualului 221
G. G. URSU: Eminescu — amiciţii şi adversităţi contemporane 237
AUREL VASILIU: Slavici despre optimismul lui M. Eminescu 255
ION NEGOESCU: George Coşbuc — autor de manuale didactice 267
LEONTIN GHERGARIU: Emil Isac — începuturile activităţii literare 281
GEORGE SANDA: Publicaţii progresiste sub îndrumarea şi influenţa P.C.R., înainte de 1944 (contribuţii cu privire la conţinutul lor literar) 293
AL. HUSAR: Omul în lirica lui Demostene Botez 315

III. **TEORIA LITERATURII**

MARIA GEORGESCU: Reportajul literar 327
SIMION BĂRBULESCU: Mijloace artistice specifice reportajelor literare ale lui Traian Coşovei 345

IV. **FOLCLOR**

I. FARAGO: Variantele maghiare ale „Mioriţei" 357

V. **TEXTE ŞI DOCUMENTE**

GRAŢIAN JUCAN: Bibliografie eminesciană 371
AL. HANŢĂ: Contribuţii documentare: (St. O. Iosif, M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, Camil Petrescu) 401

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Dat la cules 14.12.1961. Bun de tipar 26.03.1962. Apărut 1962. Tiraj 2.500+100 ex. broșate și 50 ex. legate. Hîrtie semivelină de 65 g/m². Format 700×1000/16. Hîrtie semivelină de 65 g/m². Format 70×100/16. Coli editoriale 36,82. Coli tipar 25,75+1 planșă. A. 0936. Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 4:8, pentru bibliotecile mici 4:8.

Tiparul executat sub comanda nr. 3230
la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu 93–95, București – R.P.R.

ERATĂ

la „Limbă și literatură" V

Pag.	Rîndul	În loc de	Se va citi	Din vina
22	3 de jos	Cătă	Çată	Autor
23	7	care le cîștigă de la fie-care	carele cîștiga de la fiecare	„
45	9	arșițele	arșițatele	„
49	9	pregnamen	pregnant în	Tipografie
49	10	elet întele	elementele	„
49	15	supuși	dispuși	Autor
57	5	să nu fie	să fie	„
63	3 de jos	cu șosele	cu șoșele	„
79	10	Bîții	Mîții	„
80	28	Supicanu-Nicolae al Supi-chii	Suficanu-Nicolae al Sufi-chii	„
89	9 de jos	slavă	slavonă	„
90	1 și 10	„	„	„
91	4	„	„	„
98	23	- ultimul și cel mai	- cel mai	„
102	20	al cărui mentor	al cărei mentor	„
108	3 de jos	maiestru	maestru	„
111	2	apus	a pus	Tipografie
116	16	pamflete	pamfletele	Autor
116	1 de jos	exuberante	exuberant e	Tipografie
140	21	Serbinski	Serbina	Autor
140	7 de jos	Ustiujskie letopisi, 1958	Ustiujskii letopisnii svod, 1950	„
140	6 de jos	Drevnarusskie letopisi 1956	Drevnerusskie letopisi 1936	„
159	12 de jos	„Sematismstoric"	Șematism istoric	Tipografie
167	11 - 12 de jos	„Staatspienst"	staatsdienst	„
187	2	domnitori ai țăranilor	domnitori ai țărilor	Editurii
256	15	mura	muma	Autor
288	5	Simbolul	Simbolismul	Editurii
328	4	reportajului	reportajului literar	Autor
349	13 - 14 de jos	cetățenilor	cetăților	Editurii
359	6	Plîngese	Plînge-se	Autor
405	31	din liberat	din . . . liberat	„
406	35	absolvite	absolvise	Editurii
408	4	coreferențiarni	conferențiarul	Autor
410	17	Curentul de la Dacia literară	Curentul literar patruzeci-optist	„

Limba și Literatură, vol. V c. 3230

Lei 10